

L. N. TOLSTOJ

ANA
KARENJINA

KNJIGA DRUGA

1961
MATICA HRVATSKA
ZAGREB

PETI DIO

I

Kneginja je Ščerbacka smatrala da je obaviti svadbu do korizme, do koje osta pet tjedana, bilo nemoguće budući da polovica opreme nije mogla biti gotova do tog vremena; ali ona nije mogla da se ne suglasi s Levinom da bi poslije korizme bilo već isuviše kasno jer je stara tetka kneza Ščerbackoga bila jako bolesna te je svakog časa mogla umrijeti, pa bi onda žalost još zavukla svadbu. I stoga, pošto je odlučila da opremu podijeli u dva dijela, u veliku i malu opremu, kneginja prista da se svadba obavi prije korizme. Odlučila je da manji dio opreme priredi u cijelosti sada, veći pak da pošalje poslije, i veoma se ljutila na Levina zbog toga što joj nikako nije mogao ozbiljno odgovoriti pristaje li on na to ili ne pristaje. Ovo je rješenje bilo to pogodnije što su mladenci odmah poslije svadbe odlazili na selo gdje stvari većega dijela opreme neće biti potrebne.

Levin se i nadalje jednako nalazio u onom istom stanju ludila u kome se njemu činilo da on i njegova sreća sačinjavaju glavnu i jedinu svrhu svega što opstoji i da on sada ne treba ni o čemu misliti niti se brinuti, da za nj sve čine i da će sve učiniti drugi. Čak nije imao nikakvih osnova ni ciljeva za budući život; odluku o tome prepuštao je drugima znajući da će sve biti divno. Brat njegov Sergej Ivanovič, Stjepan Arkadijič i kneginja vodili su ga u onome što mu je bilo činiti. On je samo bio posve suglasan sa svime što su mu predlagali. Brat je za njega posudio novaca, kneginja je preporučila da poslije svadbe otputuju iz Moskve. Stjepan je Arkadijič preporučio da putuju u inozemstvo. On je na sve pristajao. »Činite što hoćete ako vas to veseli. Ja sam sretan, i moja sreća ne može biti ni veća, ni manja, ma šta vi radili«,

mislio je. Kad je Kiti prenio savjet Stjepana Arkadijča da putuju u inozemstvo, veoma se začudio što ona nije pristajala na to, već je u pogledu njihova budućeg života imala neke svoje određene zahtjeve. Znala je da Levin na selu ima posla koji voli. Kako je on vidio, ona ne samo da nije razumijevala taj posao, nego nije ni htjela da ga razumije. To joj nije smetalo da taj posao svejedno smatra za veoma važan. I stoga je znala da će njihov dom biti na selu te nije željela ići u inozemstvo gdje neće živjeti, nego onamo gdje će im biti dom. Ova određeno izražena namjera začudi Levina. Ali kako njemu bijaše svejedno, odmah zamoli Stjepana Arkadijča, kao da je to bila njegova dužnost, da ode na selo te da tamo uredi sve onako ukusno kako on to već zna.

— Nego čuj — jednom će Stjepan Arkadijč pošto se vratio sa sela gdje je sve uredio za dolazak mladenaca — imaš li ti potvrdu da si bio na ispovijedi i pričesti?

— Nemam. A zašto?

— Bez toga se ne može vjenčati.

— Aj, aj, aj! — vikne Levin. — Pa ja već, čini se, bit će devet godina da nisam postio.¹ Nije mi bilo ni na kraj pameti.

— I ti si mi neki! — smijući se reče Stjepan Arkadijč — a mene ti nazivaš nihilistom! E ne može to tako. Valja ti postiti.

— Ama, kad? Preostala su četiri dana.

Stjepan Arkadijč uredi i to. I Levin stade postiti. Kao čovjeku koji nije vjerovao i koji je u isto vrijeme poštivao vjerovanje drugih ljudi, Levinu je nazočnost i sudjelovanje u bilo kakvim crkvenim obredima bilo vrlo teško. Sada onako osjećajnu i raznježenu kakav je bio, ova prijeka potreba da se pretvara ne bje Levinu samo teška već se pokazala i posve nemoguća. Sada, u svom slavodobiću, u razmahu svoje sreće, morat će ili lagati ili bogohuliti. Čutio je da nije kadar činiti ni jedno ni drugo. Ali koliko je god raspitkivao Stjepana Arkadijča ne bi li se potvrda mogla dobiti bez posta, ispovijedi i ostaloga, Stjepan Arkadijč je odvrtao da je to nemoguće.

---

¹ Postom se i polaženjem službe božje po propisima pravoslavne vjere priprema za ispovijed i pričest pred vjenčanje i druge neke prigode.

— Pa šta je to za tebe — dva dana? A on ti je mio i premio, uman staračac. Izvadit će on tebi taj zub da nećeš ni osjetiti.

Stojeći na prvoj danjoj službi božjoj, Levin pokuša u sebi osvježiti uspomene na ono snažno religiozno osjećanje što ga je preživio od svoje šesnaeste do osamnaeste godine. Ali se odmah uvjerio da je to njemu posve nemoguće. Pokušao je da na sve to gleda kao na puki običaj koji nema značenja, nalik na običaj da se ide u pohode; ali osjeti da ni to nikako nije mogao učiniti. Levin je, poput većine njegovih suvremenika, u odnosu prema religiji bio vrlo neodređen. Vjerovati nije mogao, a ujedno nije bio čvrsto uvjeren da je sve to neistinsko. I odatle je, kako nije bio kadar vjerovati da je važno ono što je činio, niti ravnodušno motriti na to kao na puku formalnost, za vrijeme toga posta i duhovnih priprema osjećaj nelagodnost i stid čineći ono što sam ne shvaća i prema tome, kako mu je nutarnji glas govorio, čineći nešto lažno i ružno.

Za vrijeme službe božje čas je slušao molitve nastojeći im pridati takvo značenje koje se ne bi kosilo s njegovim nazorima, čas je opet, osjećajući da ih ne može shvatiti te da ih mora osuđivati, nastojao da ih ne sluša, pa se bavio svojim mislima, zapažanjima i uspomenama što su mu se za vrijeme toga besmislenog stajanja u crkvi vrzle po glavi.

Odstajao je danju službu božju, Večernju, večernje litanije i sutradan, ustavši ranije nego obično, ne popivši čaja, došao u crkvu u osam sati ujutro da odsluša jutarnje litanije te da se ispovijedi.

U crkvi nije bilo nikoga drugog do jednoga vojnika — prosjaka, dviju starica i crkvenjaka.

Mlad jedan đakon, s dvjema oštro naznačenim polama dugih leđa pod tankom mantijom, dočekao ga te odmah, prišavši stolicu kraj zida, stao čitati litanije. Za čitanja, osobito za čestog i brzog ponavljanja jednih te istih riječi: »Gospodi pomiluj« koje su zvonile kao »pomilos, pimilos«, Levin je osjećao da su mu misli zaprte i zapečaćene te da ih ticati i pokretati sada ne bi trebalo, jer će inače nastati zbrka, pa je zato, stojeći iza đakona, ne slušajući i ne udubljujući se, nastavio misliti svoje. »Čudo jedno koliko je izražaja u njezinoj ruci«, mislio je sjećajući se kako su jučer sjedili za stolom u kutu. Govoriti nisu imali o čemu, gotovo kao i inače

u to vrijeme, a ona je, stavivši je na stol, otvarala i zatvarala ruku te se sama zasmijavala gledajući joj pokrete. Sjetio se kako je poljubio tu ruku i kako je onda razgledao crte što su se spajale na ružičastom dlanu. »Opet pomilos«, pomisli Levin krsteći se, klanjajući se i gledajući gipke kretnje đakonovih leđa dok se klanjao. »Onda je ona uzela moju ruku i razgledala crte: — divna ti je ruka, rekla je«. I on pogleda svoju ruku i kratku đakonovu ruku. »Da, sad će skoro kraj — mislio je. — Ne, čini se, opet će ispočetka — pomisli osluškujući molitve. — Ne, završuje; evo se već klanja do zemlje. To je uvijek pred svršetak.

Rukom u baršunsku obrubu neopazice primivši novčanicu od tri rublja, đakon reče da će on to zapisati te, dok su mu žustro odzvanjale nove čizme po pločama prazne crkve, ode za oltar. Za časak on se pomoli otamo te mahne Levinu. Dotle zaprte, misli se pokrenu u Levinovoj glavi, ali on pohita da ih odagna. »Nekako će se već urediti«, pomisli i pođe k amvonu.¹ Stupio je na stepenište i kad se okrenuo udesno, spazi svećenika. Staračac — svećenik, rijetke polusijede brade, umornih dobrih očiju, stajaše kraj nalonja² i listaše trebnik.³ Lako se naklonivši Levinu, on odmah vičnim glasom uze čitati molitve. Pošto ih dovrši, pokloni se do zemlje te se okrene licem prema Levinu.

— Ovdje je nevidljivo izložen Krist primajući vašu ispovijed — reče pokazujući raspeće. — Vjerujete li vi u sve što nas uči sveta apostolska crkva? — nastavljaše svećenik odvrćući oči od Levinova lica i sklapajući ruke pod epitrahiljem.

— Sumnjao sam, ja u sve sumnjam — prozbori Levin glasom njemu neprijatnim te umuče.

Svećenik sačeka koji trenutak neće li on još što reći, pa zaklopivši oči reče brzim govorom kakvim se govori u okolini Vladimira:

— Sumnje su svojstvene slabosti ljudskoj, ali mi se moramo moliti da nam milosrdni gospod dadne snage. Kakve

---

¹ Amvon = uzvišenje u pravoslavnoj crkvi odakle se čita Evanđelje.

² Nalonj = visoko postolje u pravoslavnoj crkvi na koje se stavljaju ikone ili obredne knjige.

³ Trebnik = u pravoslavaca knjiga molitava za sve obrede.

osobite grijehе imate? — nastavi nimalo se ne zaustavljajući kao da se boji gubiti vrijeme.

— Moj glavni grijeh jeste sumnja. Ja u sve sumnjam i većinom sam u sumnji.

— Sumnja je svojstvena slabosti ljudskoj — ponovi svećenik one iste riječi. — A u što vi poglavito sumnjate?

— Sumnjam u sve. Sumnjam kadikad čak i u postojanje boga — nehotice reče Levin te se prestravi od nedoličnosti onoga što je govorio. Ali svećenika se, kako se činilo, Levinove riječi nisu dojmile.

— Ama kakve mogu biti sumnje u postojanje boga? — jedva se primjetno smiješeći žurno će on.

Levin je šutio.

— Ama kakvu vi sumnju možete imati u tvorca kad pogledate njegove tvorevine? — nastavi svećenik brzim, vičnim govorom. — A tko je svjetlima uresio svod nebeski? Tko zemlju odjenuo ljepotom njezinom? Ma kako bi sve to bez tvorca? — reče upitno pogledavši Levina.

Levin je osjećao da bi se bilo nedolično upustiti u filozofsku raspravu sa svećenikom te stoga u odgovor reče samo to što se izravno odnosilo na pitanje.

— Ja ne znam — reče.

— Ne znate? Pa kako onda sumnjate da je bog sve stvorio?

— vedro oklijevajući reče svećenik.

— Ja ništa ne shvaćam — reče Levin crveneći i osjećajući da su mu riječi glupe i da one ne mogu da ne budu glupe u ovakvoj prilici.

— Molite se bogu i ištite od njega. Čak su i sveti oci imali sumnji te tražili od boga da ih učvrsti u njihovoj vjeri. Davo ima veliku moć, a mi se ne smijemo njemu prepuštati. Molite se bogu, ištite od njega. Molite se bogu — ponovi on žurno.

Svećenik malo zasut je kao da se bio zamislio.

— Vi se, kako sam čuo, spremate stupiti u brak s kćerju moga parohijanina i sina duhovnoga, kneza Ščerbackoga? Divna djevojka!

— Da — crveneći mjesto svećenika, odgovori Levin. »Čemu je njemu potrebno da to pita na ispovijedi?« pomisli.

Pa kao da odgovara na njegovu misao, svećenik će mu:

— Vi se spremate stupiti u brak, i bog će vas možda nagraditi potomstvom, nije li tako? Pa, kakav vi odgoj možete

dati svojoj dječici ako u sebi ne pobijedite kušnju đavola koji vas vuče prema nevjerici? — on će krotko prekoravajući. — Budete li ljubili svoje čedo, onda, kao dobar otac, nećete svome djetencu željeti samo bogatstvo, raskoš, počasti; željeti ćete njegovo spasenje, njegovo duhovno prosvjetljenje svjetlošću istine. Nije li tako? Ta šta ćete odgovoriti kad vas nevinašce upita: »Tatice! tko je stvorio sve vode, šume, cvijeće, travu?« Zar ćete mu reći: »Ne znam?« Vi ne možete ne znati kad je gospod bog po velikoj milosti svojoj to vama otkrio. Ili će vas djetešce upitati: »Šta mene čeka u zagrobnom životu?« Šta ćete vi njemu reći, kad ništa ne znate? E kako ćete mu odgovoriti? Prepustit ćete ga sablazni svijeta i đavola? To nije dobro! — reče te zastane nagnuvši glavu ustranu i gledajući Levina dobrim, krotkim očima. Levin sada ništa ne odgovori — ne zato što nije htio zapodjeti prijepor sa svećenikom nego zato što mu nitko nije postavljao ovakvih pitanja, a kad njegova dječica budu postavljala ova pitanja, još će biti vremena da čovjek promisli šta će odgovoriti.

— Vi stupate u ono životno razdoblje — nastavi svećenik — kad valja odabrati put i držati ga se. Molite se bogu da bi vas on po svojoj blagosti pomogao i pomilovao — završi. »Gospod i bog naš Isus Krist, blagodati i dobročinstvima svoga čovjekoljublja neka ti oprosti, sine« ... Pa pošto završi oprosnu molitvu, svećenik ga blagoslovi i otpusti.

Kad se toga dana vratio kući, Levin se radovao što je ta nelagodnost prošla, i to je prošlo tako da nije morao lagati. Osim toga, ostade mu nejasno sjećanje da ono što je govorio onaj dobri i mili staračac uopće nije onako glupo kako mu se sprva činilo i da tu ima nešto što valja raščistiti.

»Naravno, ne sada — mišljaše Levin — već jednom kasnije«. Levin je, više nego prije, osjećao sada da mu je u duši nešto nejasno i nečisto i da je u odnosu prema religiji u onom istom položaju koji je tako jasno vidio i nije volio u drugih i zbog kojega je prekoravao svoga prijatelja Svijažskoga.

Provodeći to veče sa zaručnicom kod Doli, Levin je bio osobito veseo te je, tumačeći Stjepanu Arkadiju uzbudjenje u kome se nalazio, rekao da je veseo poput psa kojega su učili skakati kroz obruč te koji, shvativši napokon i ispunivši ono što se od njega traži, skici i mašući repom od radosti skače na stolove i prozore.

II

Na vjenčani dan, po običaju (da se drži običaja strogo su i uporno tražile kneginja i Darja Aleksandrovna) Levin nije vidio svoju zaručnicu i ručao je u svom svratištu s trojicom neženja koji se slučajno u njega stekoše: Sergej Ivanovič, Katavasov, drug sa sveučilišta, sada profesor prirodnih znanosti kojega je, sretavši ga na ulici, Levin dovukao k sebi, i Čirikov, djever, moskovski mirovni sudac, Levinov drug u lovu na medvjede. Ručak je protekao vrlo veselo. Sergej Ivanovič je bio u najboljem raspoloženju i zabavljala ga je Katavasovljeva originalnost. Osjećajući da njegovu originalnost cijene i shvaćaju, Katavasov se razmetao njome. Čirikov je veseljački i dobrodušno podupirao svaki razgovor.

— Eto vam na — govoraše Katavasov po navici što ju je stekao na katedri otežući svoje riječi — kako je sposoban momak bio naš prijatelj Konstantin Dmitrič. Ja govorim o nenazočnima jer njega više nema. I znanost je volio onda kad je otišao sa sveučilišta, i ono zašto se zanimao bilo je dostojno čovjeka; sad je pak jedna polovica njegovih sposobnosti upravljena na to da sebe obmanjuje, a druga — da opravdava tu obmanu.

— Odlučnijega protivnika ženidbe od vas nisam vidio — reče Sergej Ivanovič.

— Ne, nisam ja protivnik. Ja sam pristaša podjele rada. Ljudi koji ne mogu ništa raditi moraju praviti ljude, a ostali

— raditi oko njihova prosvjećivanja i sreće. Eto kako to ja shvaćam. Ima sijaset ljudi koji brkaju ova dva zanata, ja nisam takav.

— Eh što ću biti sretan kad doznam da ste se vi zaljubili!

— reče Levin. — Molim lijepo, pozovite me u svatove.

— Ja sam već zaljubljen.

— Jest. u sipu. Znaš — obrati se Levin bratu — Mihail Semjonič piše djelo o prehrani i...

— Eh, nemojte vi tu da brkate! Svejedno je o čemu pišem. Posrijedi je to da ja zbilja volim sipu.

— Ali vam ona neće priječiti da volite ženu.

— Ma ona baš neće priječiti, ali žena hoće.

— Ali zašto?

— E vidjet ćete vi već. Vi eto volite gospodarstvo, pa lov

— e pa pazite samo!

— A danas je Arhip bio ovdje, veli, čudo je losova u Prudnom, i dva medvjeda — reče Čirikov.

— Eh, već ćete vi njih potamaniti i bez mene.

— Eto vam istine — reče Sergej Ivanovič. — Samo i ubuduće se oprostite s lovom na medvjede — žena te neće pustiti!

Levin se osmjehnu. Pomisao da ga žena neće pustiti bi mu tako prijatna da se zauvijek bio spreman odreći užitka da vidi medvjede.

— A ipak je šteta što će ta dva medvjeda bez vas ubiti. A sjećate li se onoga posljednji put u Hapilovu? Divan bi to bio lov — reče Čirikov.

Levin ga ne htjede razočaravati da negdje može biti nešta lijepo i bez njega, te ne reče više ništa.

— Nije badava uveden ovaj običaj opraštanja s momačkim životom — reče Sergej Ivanovič. — Kako god da je čovjek sretan, ipak mu je žao slobode.

— Ma priznajte, ima čovjek osjećaj, poput onoga Gogoljeva ženika, da bi rado iskočio kroz prozor.

— Zacijelo ga ima, ali ne priznaje! — reče Katavasov te se grohotom nasmija.

— Pa što, prozor je otvoren... Hajdemo sada u Tver! Ima ondje jedna medvjedica, možemo joj u brlog. Zbilja, hajdemo vlakom u pet! A vi ovdje kako, hoćete — smiješeći se reče Čirikov.

— Ama tako mi boga — smiješeći se reče Levin — da u svojoj duši ne mogu naći toga čuvstva kojim žalim za svojom slobodom!

— Ma u vašoj je duši takav kaos da ništa nećete naći — reče Katavasov. — Pričekajte, kad se malo priberete naći ćete ga već!

— Neću, ja bih makar malo osjećao da osim svoga čuvstva (nije pred njim htio reći — ljubavi)... i sreće, ipak žalim izgubiti slobodu... Naprotiv, upravo se tome gubitku slobode i veselim.

— Loše! Beznadan individuum! — reče Katavasov. — Eh, ispijmo za njegovo ozdravljenje ili mu bar poželim da se bar stoti dio njegovih sanja obistini. I to će bogme biti takva sreća kakve još nije bilo na zemlji!

Ubrzo nakon ručka gosti odoše kako bi dospjeli da se predjenu za vjenčanje.

Ostavši sam i prisjećajući se razgovora ovih neženja, Levin se još jednom upita: osjeća li on u svojoj duši to žaljenje za svojom slobodom o kojoj su oni govorili? Osmijehnuo se na to pitanje. »Sloboda? Čemu sloboda? Sreća je tek u tome da voli i želi, da misli ono što ona želi, kako ona misli, to jest bez ikakve slobode — eto to je sreća!«

»Ali da li ja poznajem njene misli, njene želje, njena osjećanja?« odjednom mu šanu nekakav glas. Osmijeha mu nestala s lica i on se zamisli. I odjednom ga obuze čudno osjećanje. Obuze ga strah i sumnja, sumnja u sve.

»Što ako me ona ne voli? Što ako ona polazi za me samo zato da se uda? Što ako ona sama ne zna što radi? — pitao se.

— Ona se može osvijestiti te će, tek što se bude udala, shvatiti da me ne voli i da nije mogla voljeti mene«. I čudne, najružnije misli o njoj počеше mu padati na um. Bio je ljubomoran na Vronskoga kao pred godinu dana, kao da ono veče kad ju je vidio s Vronskim bješe jučer. Sumnjao je da mu nije sve rekla.«

Hitro je skočio. »Ne, to ne može tako! — reče u sebi očajno. — Idem k njoj, upitat ću, reći ću posljednji put: mi smo slobodni, i nije li se bolje zaustaviti? Sve je bolje negoli vječna nesreća, sramota, nevjera!« S očajem u srcu i s mržnjom na sve ljude, na sebe, na nju, iziđe iz svratišta i pođe k njoj.

Zatekao ju je u stražnjim odajama. Sjedila je na sanduku i nešto naređivala djevojci prebirući hrpe raznobojnih haljina razastrtih po naslonima stolica i po podu.

— Ah! — povika kad ga je spazila i sva zasjavši od radosti. — Kako si, to jest kako ste (do posljednjeg mu je dana govorila čas »ti«, čas »vi«)? Tko bi se nadao! A ja prebirem svoje djevojačke haljine koju bih kome...

— A! To je veoma lijepo! — on će mrko gledajući djevojku.

— Idi, Dunjaša, pozvat ću te već — reče Kiti. — Što ti je? — upita ona odlučno mu govoreći »ti« čim djevojka iziđe. Primijetila je njegovo čudno lice, uzbuđeno i mrko, te je podiđe strah.

— Kiti! Mučim se. Ne mogu sam trpjeti muku — reče očajnim glasom ustavljajući se pred njom i molećivo joj gledajući u oči. Već je po njenu iskrenu licu punom ljubavi vidio da ništa neće biti od onoga što joj je bio nakanio reći,

ali mu je ipak bilo potrebno da ga ona sama razuvjeri.

— Došao sam reći da još ima vremena. Sve se ovo može razvrći i popraviti.

— Što? Ništa ne razumijem. Šta je tebi?

— Ono što sam tisuću puta govorio i na što ne mogu da ne mislim. Ti nisi mogla pristati da se udaš za me. Promisli. Pogriješila si. Promisli valjano. Ti ne možeš mene voljeti... Ako... bolje reci — govorio je ne gledajući je. — Bit ću nesretan. Nek svi govore što ih volja: sve je bolje negoli nesreća... Sve je bolje sada dok je još zavremena...

— Ne razumijem — odgovarala je uplašeno — to jest da se ti hoćeš odreći... da ne treba?

— Jest, ako me ne voliš.

— Ti si poludio! — vikne ona pocrvenjevi od razjarenosti. Ali lice joj bijaše tako jadno da je svladala svoju razjarenost te je, zbacivši haljinu s naslonjača, sjela bliže k njemu.

— Šta ti to misliš? Reci sve.

— Mislim da ti ne možeš mene voljeti. Zbog čega bi ti mogla voljeti mene?

— Bože moj! Šta ja tu mogu?... — rekla je i zaplakala.

— Ah, šta učinih! — viknu on te klekavši pred nju stane joj cjelivati ruke.

Kad je kneginja do pet minuta ušla u sobu, našla ih je već posve pomirene. Kiti ga nije samo uvjerila da ga voli nego mu je, odgovarajući na njegovo pitanje zašto ga voli, dapače to i objasnila. Rekla mu je da ga voli zbog toga što ga posve razumije, zbog toga što zna šta on mora voljeti te da je sve što on voli dobro. I to se njemu učinilo posve jasno. Kad je kneginja ušla k njima, oni su naporedo sjedili na sanduku, prebirali haljine i prepirali se oko toga što je Kiti htjela dati Dunjaši onu smeđu haljinu u kojoj je bila kad ju je Levin zaprosio, a on uporno tražio da se ta haljina ne daje nikome, a Dunjaši da se dade plava.

— Kako ne shvaćaš? Ona je crnomanjasta i neće joj pristajati... Sve je to u mene proračunato.

Kad saznade zbog čega je on došao, kneginja se polušaljivo-poluozbiljno naljuti te ga posla kući da se odjene i da ne smeta Kiti pri češljanju jer će Šari svaki čas doći.

— Ona i onako sve ove dane ništa ne jede i poružnjela je a ti je još uznemiruješ svojim glupostima — rekla mu je. — Kupi se, kupi se, dragi moj.

Osjećajući se krivim i postiđenim, Levin se vrati u svoje svratiste. Njegov brat, Darja Aleksandrovna i Stjepan Arkadijč, svi već posve dotjerani i odjeveni, čekali su ga da ga blagoslove ikonom. Više nije bilo kad otežati. Darja Aleksandrovna je morala još svratiti do kuće da povede svoga nalickana i nakovrcana sina koji je imao nositi ikonu uz mladenku. Zatim valjade jednu kočiju poslati po djevera, a drugu, koja će odvesti Sergeja Ivanoviča, poslati natrag... Uopće, veoma zamršenih kombinacija bijaše vrlo mnogo. Jedno je bilo nesumnjivo — da se nije smjelo oklijevati jer je već bilo šest i pol.

Od blagosiljanja ikonom ne bi tkozna šta. Stjepan je Arkadijč zauzeo komično-svečanu pozu naporedo sa ženom, uzeo ikonu pa, naredivši Levinu da se klanja do zemlje, blagoslovio ga smiješeći se blago i podrugljivo te ga u tri navrata poljubio; isto učini i Darja Aleksandrovna te odmah pohita da ode i opet se smela u određivanju kojim će se redom kretati kočije.

— Nego, evo kako ćemo: ti u našoj kočiji pođi za njim, a Sergej bi Ivanovič, ako bi bio tako dobar, mogao svratiti, pa onda poslati kočiju.

— Dakako, drage volje.

— A ja i on ćemo odmah doći. Jesu li stvari poslate? — reče Stjepan Arkadijč.

— Poslate su — odgovori Levin te zapovijedi Kuzmi da mu donese odijelo.

III

Gomila svijeta, osobito žena, okružilo je crkvu osvijetljenu za vjenčanje. Oni koji nisu uspjeli prodrijeti u sredinu sjatili su se oko prozora tiskajući se, prepirući i zavirujući kroz rešetke.

Žandari su već više od dvadeset kočija bili postrojili niz ulicu. Ne mareći za studen, policijski je oficir stajao kod ulaza blistajući u svojoj uniformi. Neprestano su stizale nove kočije pa, čas dame u raznobojnim haljinama pridignutih skutova, čas opet muškarci skidajući kape ili crne šešire, ulazahu u crkvu. U samoj crkvi već bijahu upaljena oba lustera i sve svijeće pred ovdašnjim ikonama. Zlatan sjaj na crvenoj pozadini ikonostasa, i pozlaćena rezbarija na ikonama, i srebro na

kadionicama i svijećnjacima, i ploče na podu, i mali sagovi, i zastave gore iznad pijevnica, i stepenice amvona i stare pocrnjele knjige, i crkveno ruho i stihari¹ — sve bijaše zaliveno svjetlom. Na desnoj strani zagrijane crkve, u gomili frakova i bijelih kravata, uniformi i tkanina, baršuna, atlasa, kosa, cvijeća, razgolićenih ramena i ruku i dugačkih rukavica, brujao je uzdržljiv i živahan razgovor koji je čudno odjekivao u visokoj kupoli. Svaki put kad bi se začula škripa vrata, govor bi u gomili utihnuo, i svi bi se obazirali očekujući da vide kako ulaze ženik i mladenka. Ali vrata se otvoriše više od deset puta, i svaki je put to bio ili kakav zakašnjeli gost ili gošća koji bi se pridruživali skupini uzvanika, udesno, ili kakva promatračica što je prevarila ili umilostivila policijskog oficira koja bi se pridružila skupini tuđinaca ulijevo. I rođaci, i tuđinci prodoše već kroza sve faze iščekivanja.

Ispočetka su držali da će ženik s mladenkom stići svaki čas ne pridajući nikakva značenja ovome zakašnjenju. Zatim počеше sve to češće pogledati na vrata — govorkajući nije li se što desilo. Zatim se to zakašnjenje svima već učini nezgodno, te se i rođaci i gosti pokušavahu graditi da ne misle na ženika i da su zaokupljeni svojim razgovorom.

Protođakon je, kao da podsjeća na to kako je njegovo vrijeme skupo, nestrpljivo kašljucao da su podrhtavala stakla na prozorima. Na pijevnici se čulo čas da tko iskušava glas, čas da se od dosade useknjuju pjevači. Svećenik je stalno slao sad crkvenjaka, sad đakona da saznaju nije li stigao ženik te je i sam u ljubičastoj mantiji i vezenom pojasu sve češće i češće izlazio na pobočna vrata očekujući ženika. Napokon je jedna od dama, pošto pogleda na sat, rekla: »Ipak je to čudno!« i svi se gosti uznemiriše te stadoše glasno izražavati svoje čuđenje i nezadovoljstvo. Jedan od djeverova pođe da dozna što se desilo. Kiti je u to vrijeme, odavno već posve spremna, u bijeloj haljini, dugoj kopreni i s vjencem od narančina cvijeća, s kumom i sestrom Ljvovom stajala u dvorani kuće Ščerbackijevih i motrila kroz prozor uzaludno očekujući već više od pola sata vijesti od svoga djevera o ženikovu dolasku u crkvu.

Levin je, međutim, u hlačama, ali bez prsluka i fraka hodao tamo-amo po svojoj svratišnoj sobi neprestano izvirujući

---

¹ Stihar = svećenička halja s rukavima.

na vrata i pogledajući u hodnik. Ali u hodniku nije bilo vidjeti onoga koga je on očekivao i on se očajan vraćajući se i uzmahujući rukama obraćao Stjepanu Arkadjiču koji je mirno pušio.

— Je li ikad čovjek bio u ovako užasnu glupavu položaju!

— govoraše.

— Jest, glupo je — potvrdi Stjepan Arkadjič — blago se smiješeći. — Ama smiri se, sad će ti donijeti.

— Ma neće! — svladavajući razjarenost govoraše Levin.

— I ovi glupavi otvoreni prsluci! Nemoguće! — govoraše gledajući na zgužvana prsa svoje košulje. I što ako su stvari već odvezli na stanicu! — vikne očajan.

— Onda ćeš obući moju.

— Pa to je već odavno trebalo.

— Nije lijepo biti smiješan... Pričekaj. *Uredit će se već.* Posrijedi bijaše to da je Kuzma, stari Levinov sluga, kad je Levin zatražio da se odjene, donio frak, prsluk i sve što je trebalo.

— A košulja! — vikne Levin.

— Košulja je na vama — mirno se smiješeći odgovori Kuzma. Kuzma se nije dosjetio da ostavi čistu košulju pa je, kad je primio nalog da sve spremi i odveze k Ščerbackijevima odakle su još večeras mladenci imali otputovati, tako i učinio spremivši sve osim fraka. Košulja što ju je jutros bio obukao bješe zgužvana i nezgodna s otvorenim prslukom kakav je bio u modi. Slati k Ščerbackijevima bješe daleko. Poslaše da se kupi košulja. Lakaj se vratio: sve je zatvoreno — nedjelja. Poslaše k Stjepanu Arkadjiču, doniješe košulju; bila je neobično široka i kratka. Poslaše napokon k Ščerbackijevima nek raspreme stvari. Ženika čekali u crkvi, a on, poput zvijeri zatvorene u kavezu, hodao po sobi izvirujući u hodnik i s užasom se i očajem sjećao šta je sve bio izgovorio Kiti i šta ona sada može misliti.

Napokon krivac Kuzma teško sopćući uletje u sobi s košuljom.

— Umalo mi ne umakoše. Već su tovarili na kola — reče Kuzma.

Za tri minute, ne gledajući na sat da ne povrijedi rane, Levin je trkom jurio po hodniku.

— Ma ne pomaže ti to — govorio je Stjepan Arkadijč smiješeći se i bez žurbe brzajući za njim. — *Uredit će se to, uredit će se ... kad ti kažem.*

IV

— Stigoše! — Evo ga! — Koji je? — Je l' to onaj mladi?

— A ona ti je, majčica naša, ni živa, ni mrtva! — progovoriše u gomili kad Levin, pošto srete mladenku na ulazu, uđe zajedno s njom u crkvu.

Stjepan Arkadijč ispriповjedi ženi razlog zbog kojega su zakasnili, a gosti se smiješeći došaptavahu među se. Levin nije ništa niti ikoga primjećivao; ne spuštajući očiju, on je motrio u svoju mladenku.

Svi su govorili kako je ona u ove posljednje dane poružnjela i da s vijencem nije bila ni približno lijepa kao obično; ali Levin nije mislio tako. Motrio joj je visoku frizuru s dugom bijelom koprenom i bijelim cvjetovima, visoko podignuti naborani ovratnik, koji joj je osobito djevičanski skrivao sa strana i otkrivao sprijeda dugi vrat i vanredno tanak struk te mu se činilo da je bila ljepša nego ikad — ne zato što bi ti cvjetovi, ta koprema, ta iz Pariza naručena haljina dodavala što njenoj ljepoti, nego zato što je, bez obzira na tu udešenu raskoš odjeće i nakita, izraz njena lica, njena pogleda, njenih usana bio jednako onaj te isti njezin osobiti izraz nevine iskrenosti.

— Već sam bila mislila da si htio pobjeći — rekla je i nasmiješila mu se.

— Tako je glupo ono što mi se desilo, sramota je i govoriti!

— rekao je crveneći i morade se obratiti Sergej u Ivanoviču koji mu bješe prišao.

— Lijepe li priče s tvojom košuljom! — reče Sergej Ivanovič klimajući glavom i smješkajući se.

— Da, da — odgovaraše Levin ne shvaćajući o čem je riječ.

— No, Kostja, sada valja riješiti važno pitanje — reče Stjepan Arkadijč držeći se tobože uplašeno. Ti si upravo sada kadar da ocijeniš svu njegovu važnost. Pitaju me: da li da se užegu već paljene ili nepaljene svijeće? Razlika je deset rubalja

— nadoveže on skupljajući usne u osmijeh. — Ja sam odlučio, ali se bojim da ti nećeš pristati.

Levin je shvatio da je to bila šala, ali se nije mogao nasmijati.

— Dakle, koje onda: nepaljene ili već paljene? To ti je pitanje.

— Da, da, nepaljene.

— Pa, vrlo mi je drago. Pitanje je riješeno! — reče Stjepan Arkadijč smiješeći se. — Čudo jedno kako su ljudi glupi u ovakvim prilikama — reče on Čirikovu kad se Levin, rastreseno ga pogledavši, primakao mladenki.

— Pazi, Kiti, stani prva na sag — reče grofica Nordston prilazeći. — Baš ste mi lijepi! — obrati se ona Levinu.

— Je li, nije ti strašno? — reče Marja Dmitrijevna, stara tetka.

— Nije li ti hladno? Blijeda si. Čekaj, sagni se! — reče Kitina sestra Ljvova pa, savivši svoje punašne divne ruke, smiješeći se popravi joj cvijeće na glavi.

Priđe Doli, htjede nešto reći, ali nije mogla izgovoriti, zaplaka te se neprirodno nasmija.

Kiti je sve motrila isto onako neprisebno kao i Levin. Na sve riječi koje su joj upućivali ona je mogla odgovarati samo osmjejkom — punim sreće koja joj je sada bila tako prirodna.

U međuvremenu crkveni su se poslužitelji oblačili, a svećenik i đakon priđoše k nalonju koji je stajao u crkvenom predvorju. Svećenik se obrati Levinu nešto mu rekav. Levin ne razabra što svećenik reče.

— Uzmite mladenku za ruku i povedite je — reče djever Levinu.

Dugo Levin nije mogao shvatiti što od njega traže. Dugo su ga ispravljali i već htjeli da ga ostave — budući da je neprestano uzimao krivom rukom ili za krivu ruku — kad napokon shvati da je, ne mijenjajući položaja, desnom rukom valjalo nju uzeti isto tako za desnu. Kad je napokon uzeo mladenku za ruku kako je valjalo, svećenik pođe nekoliko koraka ispred njih te se zaustavi kraj nalonja. Zagoreći i šušteći povlakama, gomila rođaka i znanaca krene za njima. Sagnuvši se, netko popravi mladenkinu povlaku. U crkvi posta tako tiho da se čulo kako vosak kaplje.

Staračac svećenik, u kamilavki, poput srebra blistavih sijedih pramenova kose, razdijeljenih na dvije strane za ušima, izvukavši majušne staračke ruke ispod teške srebrne rize sa zlatnim križem na leđima, prebiraše nešto oko nalonja.

Stjepan mu Arkadijč pažljivo priđe, nešto mu šanu pa, namignuvši Levinu vrati se opet natrag.

Svećenik upali dvije svijeće urešene cvijećem držeći ih postrance u lijevoj ruci tako da je vosak s njih kapao lagano te se okrene licem k mladencima. Svećenik je bio onaj isti koji je ispovijedao Levina. Umornim je i tužnim pogledom pogledao ženika i mladenku, uzdahnuo pa, pošto izvuče ispod rize desnu ruku, blagoslovi njome ženika te isto tako, samo s finom pažljivom nježnosti, položi složene prste na pognutu Kitinu glavu. Onda im je pružio svijeće pa, uzevši kadionicu polagano otišao od njih.

»Zar je ovo istina?« pomisli Levin i obazre se na nevjestu. Malo odozgo mogao joj je vidjeti profil i po jedva primjetnom pokretu njenih usana i trepavica znao je da mu je ona osjetila pogled. Nije se obazrela, ali se visoki naborani ovratnik stao micati podižući se prema njenom sitnom ružičastom uhu. Vidio je da joj je dah zastao u grudima i zadrhtala malena ruka u dugačkoj rukavici držeći svijeću.

Sva briga oko košulje, zakašnjenja, razgovor sa znancima, rođacima, njihovo nezadovoljstvo, njegov smiješan položaj — sve odjednom iščeze, i njega obuze radost i strah.

Lijep krupan protođakon u srebrnom stiharu, raščešljenih kovrča što su mu stajale postrance, iskorači žustro naprijed, pa vičnom kretnjom sa dva prsta podigavši orar¹, zastane nasuprot svećeniku.

»Bla-go-slo-vi vla-di-ko!« polagano jedan za drugim, ustalasaivši zračne valove, razlijegoše se svečani zvuči.

»Blagosloven bog naš vsegda, ninje i prisno² i vo vjeki vjekov«, smireno i otegnuto odgovori staroić svećenik, i nadalje prebirući nešto po nalonju. Pa ispunjavući svu crkvu od prozora do svodova, skladno se i široko diže, pojača, zasta u jednome hipu i tiho zamrije pun akord nevidljivoga zbora.

---

¹ Orar = dio đakonove odjeće, široka traka s križevima na lijevom ramenu.

² Ninje i prisno = starocrkvenoslavenski: sada i uvijek

Molilo se, kao i uvijek, za višnji mir i spasenje, za Sinod, za cara; molilo se i za rabe božje Konstantina i Jekaterinu koji su se danas vjenčavali.

»Da im se pošalje savršena, mirna ljubav i pomoć, pomolimo se gospodu«, kao da je sva crkva disala protođakonovim glasom.

Levin je slušao riječi i ove su ga se silno dojmale. »Kako su pogodili da treba pomoći, upravo pomoći? — mislio je sjećajući se svih svojih nedavnih strahova i sumnji. Šta ja znam? Šta ja mogu u ovom strašnom poslu — mislio je — bez pomoći? Upravo mi je pomoć sada potrebna«.

Kad je đakon svršio jektenije¹, svećenik se obrati zaručnicima s knjigom:

»Bože vječni, koji si rastavljene sastavio u jedno — čitao je krotkim otegnutim glasom — i savez im ljubavi nerazrušive postavio, koji si blagoslovio Isaka i Rebeku za nasljednike ih tvojega obećanja određivši: sam blagoslovi sluge ove svoje, Konstantina i Jekaterinu, napućujući ih na svako blago djelo. Kako ti jesi milostivi i čovjekoljubivi bog, to tebi slavu šaljemo, ocu i sinu, i svetome duhu, ninje i prisno i vo vjeki vjekov«.

— »A-min«, opet se zrakom razlegne nevidljivi zbor.

«Koji si rastavljene sjedinio u jedno i savez im ljubavi postavi — kakvih li dubokoumnih riječi i kako odgovaraju onome što čovjek osjeća u ovaj trenutak! — mišljaše Levin. — Osjeća li ona isto ovo što i ja?»

Pa obazrevši se, susretne joj pogled.

I po izrazu toga pogleda zaključila da je ona razumjela isto što i on. Ali to nije bila istina; ona nije razumjela gotovo ni jedne obredne riječi i nije ih dapače ni slušala za vrijeme vjenčavanja. Nije ih mogla slušati i razumjeti: toliko je bilo snažno jedino ono čuvstvo što joj ispunjalo dušu i sve je jače i jače obuzimalo. Čuvstvo to bijaše radost što se posve ispunilo ono što joj se već pred mjesec i po odigralo u duši i što je nju u toku ovih šest nedjelja radovalo i mučilo. U njenoj se duši onoga dana kad mu je u svojoj kestenjastoj haljini u dvorani kuće u Arbatu šutke prišla i predala mu se — u duši joj se toga dana i časa izvršio potpun prekid s čitavim predašnjim životom i otpočeo potpuno drugi, nov, njoj potpuno

---

¹ Jektenije = jedan dio pravoslavnog bogoslužja.

nepoznat život, a u zbilji se pak nastavio stari. Ovih šest nedjelja za nju je bilo najblaženije i najmučnije vrijeme. Sav njen život, sve želje, nade, bjehu usredotočene u ovome za nju još nepojmljivom čovjeku s kojim ju je vezalo nekakvo osjećanje, još nepojmljivije od samog tog čovjeka koje ju je čas zbližavalo, čas odbijalo, a uza sve to nastavljala je živjeti kao što je dosad živjela. Živeći starim životom, ona se zgražala nad sobom, nad svojom posvemašnjom neodređenom ravnodušnošću prema čitavoj svojoj prošlosti: prema stvarima, navikama, ljudima koje je voljela i koji su nju voljeli, prema materi, ogorčenoj zbog te ravnodušnosti, prema dragome nježnom ocu kojega je prije voljela više nego išta na svijetu. Čas se zgražala nad tom ravnodušnošću, čas se radovala onome što ju je navelo na tu ravnodušnost. Nije mogla ni misliti, ni željeti ništa izvan života s ovim čovjekom; ali toga novog života još nije bilo, i ona ga nije mogla jasno čak ni zamisliti. Bijaše tek iščekivanje — strah i radost od novoga i neizvjesnoga. I sada, samo što već nije i očekivanje, i neizvjesnost, i kajanje zbog odricanja od predanijeg života — sve to svršilo, i započinje novo. To novo nije moglo da ne bude strašno zbog svoje neizvjesnosti, ali bilo strašno ili ne bilo — ono se već pred šest nedjelja odigralo u njenoj duši; sada se pak samo posvećivalo ono što joj se već odavno bilo odigralo u duši.

Okrenuvši se opet prema nalonju, svećenik jedva uhvati maleni Kitin prsten pa, zatraživši Levinovu ruku, natakne ga na prvi članak njegova prsta. »Vjenčava se rab božji Konstantin rabinjom božjom Jekaterinom«. Pa, kad nataknu veliki prsten na ružičasti, mali, jadan sa svoje slaboće Kitin prst, svećenik izgovori to isto...

U nekoliko navrata htjedoše mladenci nagađati što im je činiti i svaki se put prevariše, te ih je svećenik šaptom ispravljao. Najzad, učinivši što je bilo potrebno, pošto ih je prekrstio prstenjem, on opet predade Kiti veliki, a Levinu mali; opet su se smeli i dvaput predavali prsten iz ruke u ruku, pa ipak na koncu nije bilo sve kao što treba.

Doli, Čirikov i Stjepan Arkadijč istupiše naprijed da ih isprave. Nasta zabuna, šapat i smješkanje, ali se svečani ganuti izraz na licima mladenaca ne promijeni; naprotiv, zapplećući se rukama, oni su motrili ozbiljnije i svečanije negoli prije, te smiješak s kojim Stjepan Arkadijč šapnu da sada

svatko od njih treba nataći svoj prsten, nehotice zamrije na njegovim usnama. Osjećao je da bi ih svaki smiješak uvrijedio. »Jer ti si u početku saznao muški rod i ženski — čitaše svećenik; čim izmijeniše prstenje — i ti si pridružio mužu ženu na pomoć i za produženje roda ljudskoga. Ti sam pak, gospode bože naš, koji posla istinu na nasljeđe svoje i obećanje svoje, na sluge svoje oče naše, u svako pleme i pleme izabranika svojih: baci pogled na raba svojega Konstantina i rabinju svoju Jekaterinu i utvrdi zaruke njihove u vjeri i jednomišljenosti, i istini, i ljubavi«...

Levin je sve više i više osjećao da su sve njegove misli o ženidbi, njegove sanje o tome kako će urediti svoj život, da je sve to bila djetinjarija i da je to nešto takva što on dosad nije shvatio, a sad još manje shvaća premda mu se to događa; u grudima mu se sve to više podizahu drhtaji, a neposlušne suze navirahu na oči.

V

Sva je Moskva bila u crkvi, rođaci i znanci. Ni za vrijeme vjenčanog obreda, u blistavu osvjetljenju crkve, u krugu nakićenih žena, djevojaka i muškaraca u bijelim kravatama, frakovima i uniformama, nije prestajao pristojno tihi razgovor koji su pretežno zapodjevali muškarci, dok su žene bile zarobljene promatranjem svih sitnica ovoga svetog obreda koji je uvijek toliko ganutljiv.

U najužem krugu oko nevjeste bjehu njene dvije sestre: Doli i starija, smirena ljepotica Ljvova koja je došla iz inozemstva.

— Kako to da je Marie na vjenčanju u ljubičastom, gotovo kao u crnom? — govoraše Korsunska.

— Za njezinu boju lica to je jedini spas... — odgovori Drubecka. — Čudim se zašto su vjenčanje priredili navečer. To je trgovački. ...

— Ljepše je. I ja sam se vjenčala navečer — odgovori Korsunska te uzdahne sjetivši se kako je bila mila toga dana, kako je smiješno bio zaljubljen njen muž, a kako je sada sve drukčije.

— Vele, tko više od deset puta bude djever, taj se ne oženi; htio da budem deseti i da se osiguram, ali je mjesto bilo zauzeto — govoraše grof Sinjavin ljepuškastoj kneginjici Carskoj koja je već bila bacila oko na njega.

Carska mu je odgovarala tek smiješkom, Motrila je Kiti misleći kako će i kad ona stajati s grofom Sinjavinom ovako kao Kiti i kako će mu tada spomenuti njegovu sadašnju šalu.

Ščerbacki je govorio staroj gospođici Nikolajevoj. da kani staviti vijenac na Kitinu pundžu kako bi bila sretna.

— Nije trebalo stavljati pundžu — odgovori Nikolajeva budući da je odavno bila odlučila, uzme li je stari udovac kojega je lovila, da će svadba biti vrlo jednostavna. — Ne volim ovaj sjaj.

Sergaj Ivanovič govorio je s Darjom Dmitrevnom u šali je uvjeravajući da se običaj putovanja poslije vjenčanja širi sloga što se novi bračni drugovi uvijek pomalo stide.

— Vaš se brat može dičiti. Ona je pravo čudo od milote. Mislim, jeste li vi zavidni?

— Ja sam to već preživio, Darja Dmitrevna — odgovorio je. a lice mu je nenadano poprimilo turoban i ozbiljan izraz.

Stjepan je Arkadijč pripovijedao svasti svoj kalambur oko rastave.

— Treba popraviti vjenčić — odgovori ona ne slušajući ga.

— Baš šteta što je tako poružnjela — govorila je grofica Nordston Ljvovoj. — A svejedno on nije vrijedan ni njena prsta. Nije li tako?

— Nije, on se meni jako sviđa. Ne zato što mi je on budući *beau frere*¹ — odgovori Ljvova.

— I kako se samo lijepo drži! A tako je teško lijepo držati se u ovakvoj prilici — ne biti smiješan. A on niti je smiješan, niti ukočen, vidi se da je ganut.

— Čini se, vi ste to očekivali?

— Gotovo da i jesam. Ona ga je uvijek voljela.

— E, da vidimo tko će od njih prvi stati na sag. Ja sam svjetovala Kiti.

— Svejedno — odgovori Ljvova — mi smo sve pokorne žene, to nam je u rodu.

---

¹ Beau-frère, francuski = šurjak.

— A ja sam isto namjerno prva stala kad sam bila ovako s Vasilijem. A vi, Doli?

Doli je stajala kraj njih, slušala ih, ali nije odgovarala. Bila je posve ganuta. Suze su joj bile u očima, i nije mogla ništa reći da se ne rasplače. Radovala se zbog Kiti i Levina; vraćajući se u mislima na svoje vjenčanje, ona je pogledala u zadovoljnog Stjepana Arkadijča, zaboravljala svu sadašnjicu i sjećala se samo svoje prve nevine ljubavi. Nije se sjetila samo sebe, nego svih žena njoj bliskih i znanih; sjetila ih se kakve su bile u ovom za njih jedinstvenom svečanom trenutku kada su, isto kao i Kiti, stajale pod vijencem s ljubavlju, nadom i strahom u srcu odričući se prošlosti i stupajući u tajnovitu budućnost. Između svih tih mladenki što su joj padale na pamet sjetila se i svoje drage Ane o čijoj je namjeravanoj rastavi nedavno čula pojedinosti. I ona je isto ovako čista stajala pod narančinim cvijećem i koprenom. A sad? — Užasno neshvatljivo

— progovori ona.

Nisu samo sestre, prijateljice i rođakinje pratile sve pojedinosti svetoga čina; tuđe žene, gledateljice, bojeći se da ne propuste nijedan pokret, s uzbuđenjem što im je zaustavljalo dah pratile su izraz ženikova i mladenkina lica i u ljutnji nisu odgovarale a često ni slušale što su govorili ravnodušni muškarci koji su dobacivali šaljive ili uzgredne primjedbe.

— Šta je samo tako uplakana? Ne udaje se valjda preko volje?

— Zar preko volje za takva junaka? Knez je, je li?

— A je li ono sestra u bijelom atlasu? Ej, pazi kako će sad đakon zagrmjeti iza glasa: »Da boitsja svojego muža«.

— Jesu li pjevači čudovski.¹

— Nisu, sinodski su.

— Propitivala sam se u lakaja. Veli, odmah je vodi na svoju djedovinu. Silno je bogat, kažu. Zato su je i udali.

— Neće biti, zgotan je to par.

— Eto vam, Marja Vasiljevna, vi ste se prepirali da se krinoline nose nadute. Pogledajderte onu u plišu, poslanikovica, kažu, kako samo ima ukusa... Dakle, i opet se nosi ovako.

---

¹ U Rusiji su bili čuveni pjevači iz Čudovskog manastira koji su u ovakvim prilikama pjevali na starinski način.

— Što nam li je mila mladenčica, kao janje urešeno. Recite šta hoćete, žao nam je ženske glave.

Tako se govorilo u gomili gledateljica koje se uspjedoše progurati kroz crkvena vrata.

VI

Kad se vjenčani obred završio, nasred crkve pred nalonjem crkvenjak razastre komad ružičaste svilene tkanine, zbor zapjeva majstorski složen i skladan psalam u kom su se isprepletali bas i tenor, a svećenik, pošto se okrenuo, pokaže mladencima prostrti ružičasti komad tkanine. Koliko da su god oboje često i mnogo slušali o vjerovanju da će onaj tko prvi stane na sag biti glava u porodici, ni Levinu, ni Kiti nije to palo na um kad su prelazili ono nekoliko koraka. Nisu čuli ni glasnih primjedbi ni prepirki oko toga da je, po mišljenju jednih, on stao prije, a po mišljenju drugih, oboje zajedno.

Poslije uobičajenih pitanja žele li stupiti u brak i da to nisu kome drugom obećali, te poslije njihovih odgovora koji su i njima samima čudno zvučali, poče nova služba božja. Kiti je slušala molitvene riječi želeći im shvatiti smisao, ali nije mogla. Kako je obred išao kraju, slavlje i svijetla radost sve su joj više i više preplavljivali dušu i rastresali je.

Molili su: »Da im se poda čistota i plod utrobe na korist, da se razvesele videći sinove i kćeri svoje.« Pominjalo se kako je bog stvorio ženu od rebra Adamova te da će »toga radi ostaviti čovjek oca i mater te se prikloniti ženi, bit će dvoje u jednome tijelu« i da »tajna ova velika jest«; molili su da im bog dadne plodnost i blagoslov kao Isaku i Rebeki, Josipu, Mojsiju i Sefori te da ugledaju sinove sinova svojih. »Sve je divno

— mišljaše Kiti slušajući ove riječi — sve ovo i ne može biti drukčije«, a radostan smiješak što je nehotice prelazio na sve koji su nju motrili sjao joj na licu što se bilo razvedrilo.

— Navucite ga dokraja! — začuše se savjeti kad je svećenik na njih stavio vijenac, a Ščerbacki drhtavom rukom u rukavici s tri dugmeta držao vijenac visoko nad njenom glavom.

— Navucite ga! — prošapta ona osmjehujući se.

Levin se obazre na nju i bi zapanjen od onoga radosna sjaja što joj je bio na licu; i to čuvstvo nehotice prijeđe na njega. I on se isto onako kao i ona razvedri i razveseli.

Radovali su se slušajući čitanje apostolske poslanice i gromor protođakonova glasa pri posljednjem stihu što ga je tako nestrpljivo očekivao strani svijet u crkvi. Radovali su se što su pili iz plitke čaše toplo crveno vino s vodom, a još su se više radovali kad ih je, zabacivši rizu i uzevši im obje ruke u svoju, svećenik poveo oko nalonja dok se bas orio »Isaija, likuj«. Ščerbacki i Čirikov, koji su pridržavali vijence zapećući se u mladenkinu povlaku, i sami se, tkozna čemu osmjehujući i radujući, čas zastajkivahu, čas nalijetahu na mladence kad bi se svećenik ustavijao. Iskra radosti što je planula u Kiti, činilo se, prijeđe na sve koji su bili u crkvi. Levinu se činilo da su se isto i on i svećenik i đakon želili nasmijati.

Skinuvši im vijence s glava, pročita svećenik posljednju molitvu te čestita mladencima. Levin pogleda Kiti i nikad je dotad ne vidje takvu. Bila je čarobna u onome novom sjaju sreće što joj bješe na licu. Levinu dođe da joj bilo što kaže, ali nije znao je li već gotovo. Svećenik ga izbavi iz neprilike. Osmjehnuo se svojim dobrim ustima i tiho rekao: »Poljubite ženu, a vi poljubite muža« te im uze iz ruke svijeće.

Levin joj pažljivo poljubi usne što su se smiješale, pruži joj ruku pa, čuteći čudnu novu bliskost, pođe iz crkve. Nije vjerovao, nije mogao vjerovati da je ovo istina. Tek kad bi im se susretali začuđeni i bojažljivi pogledi, vjerovao bi u to budući da je osjećao kako su već jedno.

Iste te noći poslije večere mladenci otputovaše na selo.

VII

Već tri mjeseca Vronski i Ana putovahu zajedno po Evropi. Obišli su Veneciju, Rim, Napulj i sad su upravo bili stigli u jedan manji talijanski grad gdje su htjeli da se na neko vrijeme nastane.

Neki natkonobar, ljepotan, s razdjelkom što mu je u gustoj namazanoj kosi počinjao od vrata, u fraku i košulji sa širokim bijelim batistenim prsima, sa svežnjem privjesaka ponad zaobljena trbuška, zguravši ruke u džepove, prezirno

osmjehujući se nešto je oštro odgovarao jednome gospodinu koji se bio zaustavio. Začuvši s druge strane trijema korake što su uzlazili uz stepenice, natkonobar se obrne, pa kad spazi ruskoga grofa koji je u njih zauzimao najljepše sobe, s poštovanjem izvadi ruke iz džepova te, naklonivši se, objasni da je glasnik bio i da je ono s najmom palače u redu. Glavni upravitelj spreman je da potpiše pogodbu.

— A! Baš mi je drago — reče Vronski. — A je li gospođa kod kuće ili nije?

— Gospođa je izlazila u šetnju, ali sad se vratila — odgovori konobar.

Vronski skine s glave svoj mekani šešir široka oboda te otare rupcem znojno čelo i kosu puštenu do polovice ušiju koja je bila začešljana unatrag i pokrivala mu čelu. Pa, pošto je rastreseno pogledao u gospodina koji je još tu stajao i pogledao prema njemu, htjede da prođe.

— Ovaj je gospodin Rus i pitao je za vas — reče natkonobar.

Ljuteći se što čovjek nikamo ne može uteći od znanaca i želeći u isto vrijeme da nađe ma kakvu rasonodu u svom jednoličnom životu, Vronski se još jednom osvrne na gospodina koji se bio odmakao i zaustavio; i u jedan te isti mah obojici zasvijetliše oči.

— Goleniščev!

— Vronski!

Uistinu, bijaše to Goleniščev, drug Vronskog iz Paževskoga korpusa. Goleniščev je u korpusu pripadao liberalnoj stranci, iz korpusa je izišao s građanskim činom i nigdje nije služio. Drugovi su se bili posve razišli nakon izlaska iz korpusa i kasnije se svega jedanput sreli.

Pri tom susretu Vronski je razumio da je Goleniščev odabrao nekakvu tobože jako mudru liberalnu djelatnost i zbog toga je bio spreman da prezre djelatnost i zvanje Vronskoga. Stoga je Vronski pri susretu s Goleniščevom njemu pružio onaj hladni i gordi otpor koji je on umio pružati ljudima, a smisao kojega bijaše ovaj: »Vama se moj način života može sviđati ili ne sviđati, ali meni je to potpuno svejedno: vi mene morate poštivati ako hoćete da budemo znanci«. Goleniščev pak bijaše prezirno ravnodušan prema tonu Vronskoga. Taj ih je sastanak, reklo bi se, morao još više odvojiti. Sada su pak zasjali i kliknuli od radosti prepoznavši

jedan drugoga. Vronski nikako nije očekivao da će se ovako obradovati Goleniščevu, ali bit će da ni sam nije znao koliko mu je bilo dosadno. Zaboravio je neugodan dojam posljednjeg susreta te je otvorena radosna lica pružio ruku bivšem drugu. Isti takav izraz radosti zamijeni prijašnji nemirni izraz na licu Goleniščeva.

— Kako mi je drago što te vidim! — reče Vronski pokazujući prijateljskim smiješkom svoje snažne bijele zube.

— Čujem ja: Vronski, ali koji — nisam znao. Jako mi je, jako drago!

— De uđimo. E pa, šta ti radiš?

— Ja sam već drugu godinu ovdje. Radim.

— A! — usrdno će Vronski. — De uđimo.

I po svakidašnjoj navici ruskih ljudi, umjesto da baš ruski kaže ono što želi da sakrije od posluge, progovori francuski.

— Poznaješ li ti Karenjinu? Mi zajedno putujemo. Idem k njoj — reče francuski pažljivo se unoseći Goleniščevu u lice.

— A! Nisam ni znao (premda je dobro znao) — ravnodušno odgovori Goleniščev. — Jesi li davno došao? — dodadne on.

— Ja? Ima četiri dana — odgovori Vronski još se jednom pažljivo unoseći drugu u lice.

»Da, on je čestit čovjek i na ono gleda kako treba«, reče Vronski u sebi pošto je shvatio značenje izraza lica u Goleniščeva i promjenu razgovora. »Može ga čovjek upoznati s Anom, on na to gleda kako treba«.

U ova tri mjeseca što ih je s Anom proveo u inozemstvu Vronski je, nalazeći se s novim ljudima, uvijek sebi zadavao pitanje kako će koja nova osoba gledati na njegov odnos prema Ani, i većinom je u muškaraca nailazio na razumijevanje *kakvo treba*. Ali kad bi tko njega upitao, i upitao one koji su shvaćali »kako treba«, u čemu se sastoji to shvaćanje, i on bi i oni bili na velikoj mucu.

Zapravo oni koji su po mišljenju Vronskoga shvaćali »kako treba«, nisu toga uopće shvaćali, nego su se u svakoj prilici držali kao što se dobro odgojeni ljudi drže prema svim zamršenim i nerješivim pitanjima koja sa svih strana okružuju život — držali su se pristojno izbjegavajući aluzije i neugodna pitanja. Pravili su se da posve shvaćaju značenje i smisao

njihova položaja, da nemaju ništa protiv njega te da ga čak i odobravaju, ali smatraju da je neumjesno i suvišno sve to objašnjavati.

Vronski se odmah dosjetio da je Goleniščev jedan od takvih te mu se zato dvostruko obradovao. Doista, kad ga je bio doveo k njoj, Goleniščev se prema Ani držao kako je to samo Vronski mogao poželjeti. On se, očito, bez i najmanjeg napora klonio svakog razgovora koji bi mogao dovesti do neugodnosti.

On nije Anu poznavao prije te je bio zapanjen njenom ljepotom i još više onom jednostavnošću kojom se ona uživila u svoj položaj. Pocrvenjela je kad Vronski uvede Goleniščeva, i ona se djetinja boja, što joj je prekrila otvoreno i lijepo lice, njemu neobično svidje. Ali osobito mu se svidjelo što je ona odmah, kao namjerice, kako ne bi bilo nesporazuma pred tuđim čovjekom, Vronskoga jednostavno nazvala Aleksejem i rekla da on i ona prelaze u tek unajmljeni dom koji ovdje zovu palača. Ovo se izravno i jednostavno držanje koje je odgovaralo nienu položaju, svidje Goleniščevu. Gledajući dobrodušan i vedar, energičan Anin nastup, poznajući Alekseja Aleksandroviča i Vronskoga, Goleniščevu se učinilo da on nju potpuno shvaća. Činilo mu se da on shvaća ono što ni ona nikako nije shvaćala: naime, kako je mogla, pošto je unesrećila muža, napustila njega i sina te izgubila dobar glas, biti tako bodra te se osjećati vedrom i sretnom.

— Ona je u turističkom vodiču — reče Goleniščev za palaču što ju je Vronski bio unajmio. — Tamo je jedan divan Tintoretto. Iz njegova posljednjeg razdoblja.

— Znete šta? Vrijeme je divno, hajdemo onamo, još ćemo jednom pogledati — Vronski će obračujući se Ani.

— Vrlo rado, idem odmah da stavim šešir. Kažete da je vruće?

— reče ona ustavivši se na vratima i upitno gledajući Vronskoga. I opet joj jarko rumenilo pokri lice.

Vronski joj je po pogledu shvatio da nije znala kako se on namjerava vladati prema Goleniščevu, te da se boji, je li se ponašala onako kako bi to on htio.

Pogledao ju je nježnim, dugim pogledom.

— Ne, nije jako — reče on.

I njoj se učini da je sve shvatila, a ponajprije da je on zadovoljan njome; pa, pošto mu se osmjehnula, ona brzim korakom iziđe na vrata.

Prijatelji se zgladaše i na licima se obojice pojavi zabuna, kao da je Goleniščev, očito uživajući u njoj ljepoti, htio o njoj nešto reći te nije znao šta, a Vronski kao da je i želio to i bojao se upravo toga.

— Dakle tako — poče Vronski da započne bilo kakav razgovor. — I tako se ti nastanio ovdje? I uvijek se baviš onim istim? — nastavi on prisjećajući se da su mu govorili kako Goleniščev piše nešto...

— Da, pišem drugi dio *Dvaju počela* — reče Goleniščev zasjavši od zadovoljstva na to pitanje — to jest, da budem tačniji, još ne pišem, ali pripravljam, kupim građu. Bit će kudikamo opširniji i obuhvatit će gotovo sva pitanja. U nas u Rusiji neće da shvate da smo mi nasljednici Bizanta — poče on dugo, vatreno objašnjavati.

Vronskome sprva bijaše nelagodno što nije poznavao ni prvoga članka o *Dvama počelima* o kojemu je pisac njemu govorio kao o nečemu poznatu. Ali kasnije, kad je Goleniščev stao izlagati svoje misli i Vronski ga mogao pratiti, on ga je, i ne poznajući *Dvaju počela* ipak sa zanimanjem slušao budući da je Goleniščev lijepo govorio. Ali Vronskoga je zučudavalo i jedilo ono razdražljivo uzbuđenje s kojim je Goleniščev govorio o svom predmetu. Što je dulje govorio to su mu oči više sijevale te je brže odvrćao zamišljenim protivnicima i to mu je nemirniji i uvređeniji postajao izraz lica. Sjećajući se Goleniščeva kao mršuljasta, živa, dobrodušna i plemenita dječaka, uvijek prvog đaka u korpusu, Vronski nikako nije mogao shvatiti razloge ove razdraženosti te je nije odobravao. Naročito mu se nije svidjelo što se Goleniščev, čovjek iz boljeg društva, izjednačivao s kojekakvim piskaralima koji su ga dražili te se ljutio na njih. Je li to bilo vrijedno toga? To se Vronskome nije svidjelo, ali unatoč tome osjećao je da je Goleniščev nesretan te mu ga je bilo žao. Nesreća, gotovo umna poremećenost mogla se vidjeti na ovom nemirnom, dosta lijepom licu dok je on, ne primjećujući čak ni Anina povratka, užurbano i vatreno nastavljao kazivati svoje misli.

Kad je Ana došla u šeširu i ogrtaču i kad je, brzim pokretom lijepe ruke igrajući se suncobranom, zastala pored njega, Vronski kome je laknulo kad se otrgnuo od Goleniščevljevih očiju što su pune žalbe na njega neprekidno bile uperene te s novom ljubavlju pogleda u svoju divnu družicu, punu života i radosti. Goleniščev se teškom mukom pribere i

u prvo vrijeme bijaše sjetan i mračan, ali ga Ana, ljubazno raspoložena prema svima (kakva je bila u to vrijeme) ubrzo oživi svojim jednostavnim i vedrim držanjem. Dodirnuvši u razgovoru različite predmete, ona ga navede na slikarstvo o kojemu je on vrlo lijepo govorio te ga pažljivo slušaše. Došli su pješke do unajmljenog doma i pregledali ga.

— Ja se veoma radujem jednome — Ana će Goleniščevu kad su se već bili vratili. — Aleksej će imati lijep atelier. Ti svakako uzmi onu sobicu — reče ona Vronskome ruski i govoreći mu *ti* jer je već shvatila da će im u njihovoj osami Goleniščev postati blizak i da nije potrebno da se pred njim kriju.

— Zar ti slikaš? — reče Goleniščev hitro se okrećući Vronskome.

— Da, nekoć sam se bavio time i sad sam malo počeo reče Vronski crveneći.

— Vrlo je darovit — reče Ana radosno se smiješeći.

— Razumije se, ja nisam sudac. Ali svi koji se razumiju u to rekoše to isto.

VIII

U ovom prvom razdoblju svog oslobođenja i brzog ozdravljenja Ana se osjećala sretnom preko svake mjere i punom životne radosti. Sjećanje na muževu nesreću nije trovalo njenu sreću. To je sjećanje, s jedne strane, bilo suviše užasno da bi mislila na njega. S druge strane, nesreća njena muža donijela joj je suviše veliku sreću da bi se kajala. Sjećanje na sve što se s njome dogodilo nakon bolesti: pomirenje s mužem, prijekid, vijest o ranjavanju Vronskoga, njegov dolazak, priprema za rastavu, odlazak iz muževe kuće, oproštaj sa sinom — sve joj se to činilo kao grozničav san od kojega se probudila sama s Vronskim u inozemstvu. Sjećanje na zlo što ga je nanijela mužu budilo je u njoj čuvstvo nalik na gađenje i slično čuvstvo kako bi im imao čovjek koji tone pošto se oslobodio čovjeka koji se za nj prihvatio. Taj je čovjek potonuo. Naravno, to je bilo ružno, ali to bijaše jedini spas, i bolje je ne sjećati se tih strašnih pojedinosti.

Jedna umirujuća misao o njenu postupku pala joj je onda na um u prvome času prijekida, i kad se sada sjetila cijele

prošlosti, sjetila se te misli. »Neumitno sam skrivila nesreću toga čovjeka — mislila je — ali ne želim iskoristiti tu nesreću; i ja patim i patit ću: gubim ono što mi je bilo najdraže — gubim čestito ime i sina. Postupila sam ružno i zato ne želim sreću, ne želim rastavu i patit ću zbog sramote i odvojenosti od sina.« Međutim, koliko da je god Ana iskreno htjela patiti, nije patila. Sramote nikakve ne bijaše. S onim taktom kojega su tako mnogo oboje imali, kloneći se ruskih dama, oni se u inozemstvu nikad nisu našli u lažnom položaju i uvijek su sretali ljude koji su se pretvarali da posve razumiju njihov uzajamni položaj kudikamo bolje nego su ga oni sami shvaćali. Ni odvojenost od sina kojega je voljela, ni taj je nije mučio u prvo vrijeme. Djevojčica, njegovo dijete, bijaše tako mila i tako je osvojila Anu otkako joj osta sama ta djevojčica da se Ana rijetko sjećala sina.

Želja za životom, koja se pojačala pošto je ozdravila, bijaše tako snažna, a uvjeti života tako novi i ugodni da se Ana osjećala preko neke mjere sretnom. Što je više upoznavala Vronskoga to ga je više voljela. Voljela ga zbog njega sama i zbog njegove ljubavi prema njoj. Pripadao joj je potpuno i to ju je neprekidno radovalo. Njegova blizina uvijek joj je bila prijatna. Sve crte njegova značaja koji je ona sve to više upoznavala bijahu joj neizrecivo drage. Njegova vanjština koja se u građanskom odijelu bijaše promijenila za nju je bila privlačna kao za kakvu mladu zaljubljenicu. U svemu što je on govorio, mislio i radio ona je vidjela nešto osobito plemenito i uzvišeno. Njen zanos za njim često ju je samu plašio: tražila je i nije u njemu mogla ništa naći što ne bi bilo divno. Nije smjela odati da osjeća koliko je ništavna pred njim. Činilo joj se, znajući to, da je on prije može prestati voljeti; a ona se sada ničega nije tako bojala, mada za to nije imala nikakva povoda, kao toga da izgubi njegovu ljubav. Ali ona nije mogla da mu ne bude zahvalna za njegov odnos prema njoj i da mu ne pokazuje kako to ona cijeni. On, koji je po njenu mišljenju imao tako određenu sklonost prema državničkoj djelatnosti u kojoj je morao igrati istaknutu ulogu — on je zbog nje žrtvovao častoljubije nikad ne pokazujući da imalo žali. Bio je, više nego prije, ljubezniji i pažljiviji prema njoj, i misao da ona nikad ne osjeti neprijatnost svoga položaja ni na trenutak ga nije napuštala. On, toliko muževan čovjek, ne samo da joj nikad nije protivurječio

nego nije imao ni svoje volje i bio je, reklo bi se, jedino okupljen time kako da preteče njezine želje. I ona nije mogla da to ne cijeni premda ju je upravo ta napregnuta pažnja prema njoj, ta atmosfera brižnosti kojom je on nju okruživao, koji put tištalala.

Vronski, međutim, unatoč tome što je potpuno ostvario sve što je tako dugo želio, nije bio posve sretan. Ubrzo je osjetio da mu je ostvarenje njegove želje donijelo tek zrnce od onoga brda sreće koju je on očekivao. Ovo mu je ostvarenje pokazalo onu vječnu pogrešku koju čine ljudi zamišljajući sreću kao ostvarenje želja. U prvo vrijeme kad se bio sjedinio s njome i obukao građansko odijelo, osjetio je sve čari slobode koje prije uopće nije poznavao, i slobodu ljubavi, te bio zadovoljan, ali ne zadugo. Uskoro je osjetio da mu u duši niču želja za željom, tuga. Nezavisno od svoje volje, on se stao hvatati za svaki uzgredni prohtjev držeći ga za želju i cilj. Šesnaest sati na dan valjalo je nečim ispuniti budući da su živjeli u inozemstvu na posvemašnjoj slobodi, izvan onih zahtjeva društvenog života kojima je ispunjavao vrijeme u Petrogradu. Na užitke momačkog života koji su za prijašnjih odlazaka u inozemstvo zanimali Vronskoga nije se moglo ni pomisliti budući da je jedan pokušaj ove vrste izazvao u Ane neočekivanu utučenost, a ona kasna večera sa znancima nije toga bila vrijedna. Veza s društvom, mjesnim i ruskim, zbog neodređenosti njihova položaja, isto tako nisu mogli imati. Razgledanje znamenitosti, bez obzira na to što su sve to već vidjeli, za njega, kao Rusa i pametna čovjeka, nije imalo one neobjašnjive važnosti koju tome umiju pripisivati Englezi.

I kao što se gladna životinja laća svega na što naiđe nadajući se da će naći hrane, tako se i Vronski posve nesvjesno laćao sad politike, sad novih knjiga, sad slika.

Budući da je odmalena imao sklonosti prema slikanju i budući da je, ne znajući kamo bi s novcima, počeo skupljati bakroreze, zadržao se na slikarstvu, stao se baviti njime i u njega uložio onu neutrošenu zalihu želja koja je tražila zadovoljenja.

On je imao dara da osjeti umjetnost i dara da tačno, s ukusom oponaša umjetnost, te je pomislio da on ima upravo ono što je umjetniku potrebno i, pošto se malo kolebao koju da vrstu slikarstva odabere: religiozno, povijesno, žanr-slikarstvo ili realistično, on se prihvatio slikanja. Shvaćao je sve

vrste slikarstva i mogao se nadahnjivati i ovim i onim; ali nije mogao zamisliti da bi čovjek mogao uopće ne znati kakve sve vrste slikarstva postoje te se izravno nadahnjivati onim što mu je u duši ne mareći hoće li ono što će naslikati pripadati kojoj od poznatih vrsti slikarstva. Budući da on toga nije znao i da se nije nadahnjivao neposredno životom već posredno, životom koji je već bio umjetnički dat, on se onda nadahnjivao vrlo brzo i lako te isto tako brzo i lako postizao da je ono što je slikao bilo nalik na onu vrstu slikarstva koju je htio oponašati. Njemu se najviše svidjela francuska gracioznost i efektnost pa je u tom stilu počeo slikati Anin portret u talijanskoj nošnji, i činilo se i njemu i svima koji su ga vidjeli, da je vrlo uspio.

IX

Stara, zapuštena palača s visokim stropovima izrađenim u gipsu i freskama na zidovima, s podovima u mozaiku, s teškim suknenim zavjesama na visokim prozorima, s vazama na konzolama i kaminima, s vratima u duborezu i mračnim dvoranama po kojima su visjele slike — ta je palača, pošto su se oni preselili u nju, samo svojom vanjštinom u Vronskome održavala prijatnu zabludu da on nije toliko ruski vlastelin, jegermajstor bez službe,¹ koliko prosvijećeni ljubitelj i zaštitnik umjetnosti, a i sam — skroman umjetnik koji se odrekao društva, veza, častoljublja zbog voljene žene.

Uloga što ju je Vronski izabrao preseljenjem u palaču potpuno se posrećila i on je, pošto se posredovanjem Goleniščeva upoznao s nekim zanimljivim osobama, prvo vrijeme bio miran. Pod vodstvom talijanskog profesora slikarstva slikao je studije prema prirodi i bavio se srednjovjekovnim talijanskim životom. Srednjovjekovni je talijanski život u posljednje vrijeme tako očarao Vronskoga da je čak počeo šepir i plašt nositi na srednjovjekovni način, a to mu je dobro pristajalo.

---

¹ U originalu stoji: Jegermeister (od njemačkoga: Jägermeister, u bukvalnom prijevodu = glavni lovac); međutim, to je bila visoka dvorska titula, za koju nema pravog izraza u hrvatskosrpskom.

— A mi smo ovdje i ništa ne znamo — Vronski će Goleniščevu kad im je došao jednog jutra. — Jesi li vidio Mihajlovljevu sliku? — reče pružajući mu ruske novine što ih je upravo bio toga jutra dobio i pokazujući članak o ruskom umjetniku koji je živio u ovom istom gradu i koji je bio dovršio sliku o kojoj se već odavna govorilo i koja je unaprijed bila kupljena. U članku su bili prijekori upućeni vladi i akademiji što je istaknuti umjetnik ostao bez ikakve zaštite i pomoći.

— Vidio sam — odgovori Goleniščev. — Naravno, on nije bez talenta, ali je uzeo posve pogrešan pravac. Sve je to jedan te isti ivanovsko-štrausovsko-renanovski¹ odnos prema kristu i religioznom slikarstvu.

— Šta slika prikazuje? — upita Ana.

— Krista pred Pilatom. Krist je prikazan kao Židov u realizmu nove škole.

Pa kako je pitanjem o sadržaju slike bio naveden na jednu od svojih najdražih tema, Goleniščev uze izlagati:

— Ne shvaćam kako mogu tako grubo griješiti. Krist već ima svoje određeno utjelovljenje u umjetnosti starih velikana. Prema tome, ako oni ne žele slikati boga nego revolucionara ili mudraca, nek uzimaju iz povijesti Sokrata, Franklina, Charlottu Cordav, samo nikako ne Krista. Oni uzimaju upravo onu ličnost koja se ne smije uzimati u umjetnosti, a onda...

— A reci, je li istina da je taj Mihajlov u takvoj bijedi? — upita Vronski misleći da bi trebalo, bez obzira na to je li slika dobra ili loša, da on kao ruski mecena pomogne umjetniku.

— Teško da jest. On je portretist, izvanredan. Jeste li vidjeli njegov portret Vasiljčikove? Ali on više, čini se, neće da slika portrete te bit će da zaista i jeste u nevolji. Ja kažem da je...

— Bi li ga čovjek mogao zamoliti da napravi portret Ane Arkadjevne? — reče Vronski.

---

¹ Ovdje se po svoj prilici misli na mitsko shvaćanje kršćanstva i Kristove ličnosti prema njegovim biografima, Nijemcu Davidu Straussu (1808-1874) i Francuzu Ernestu Renanu (1823-1892) Ivanov, Andrej Ivanovič (1776-1848) ruski slikar, istaknut majstor povijesnih slika, klasicist.

— Zašto moj? — uze Ana. Nakon tvojega ja ne želim nikakav drugi portret. Radije Anin (tako je zvala svoju djevojčicu). Eno je — dodade ona pogledavši kroz prozor ljepoticu Talijanku dojilju koja je bila iznijela dijete u vrt i u isti mah se neopazice obazrela za Vronskim. Ljepotica dojilja, koja je Vronskome bila model za sliku, bijaše jedina potajna briga u Aninu životu. Vronski je, dok mu je služila kao model uživao u njenoj ljepoti i njenu srednjovjekovnom tipu, i Ana nije smjela sebi priznati da se boji biti ljubomorna na tu dojilju te je stoga osobito pazila i mazila i nju i njena malena sina.

I Vronski pogleda kroz prozor te Ani u oči i odmah obrativši se Goleniščevu reče:

— A poznaješ li ti toga Mihajlova?

— Sretao sam ga. Ali on je osobenjak i bez ikakva obrazovanja. Znete, jedan od onih divljih novih ljudi koji se sad često sretaju; znate, jedan od onih slobodnih mislilaca¹ koji su d'emblee² odgojeni u pojmovima nevjerovanja, negiranja i materijalizma. Prije se događalo — govoraše Goleniščev ne primjećujući ili ne hoteći da primjeti kako bi i Ana i Vronski rado govorili — prije se događalo da je slobodni mislilac bio čovjek koji je bio odgojen prema pojmovima vjere, zakona, morala te je sam borbom i radom dolazio do slobodoumlja: ali sada se javlja nov tip samoniklih slobodnih mislilaca koji izrastaju a da čak nisu ni čuli da postoje moralni, vjerski zakoni, da postoje autoriteti, nego koji izrastaju izravno iz pojmova negiranja svega, tj. kao divljaci. Eto takav je on. Sin je, čini se, dvorskoga lakaja te nije dobio nikakva obrazovanja. Kad je stupio u Akademiju i stvorio sebi reputaciju, kao bistar čovjek zaželje da se obrazuje. I utekne se onome što mu se činilo izvorom obrazovanja — časopisima. I zamislite, u stara bi vremena čovjek koji se htio obrazovati, recimo Francuz, počeo proučavati sve klasike: i bogoslove, i tragičare, i historičare, i filozofe, i zamislite samo sav umni napor koji bi ga čekao. Ali u nas je on sada ravno naletio na negatorsku književnost, vrlo

---

¹ Slobodni mislilac, u originalu: volnodumec, u ruskom je kao i u hrvatsko-srpskom prijevodu s francuskoga: libre penseur, tj. čovjek koji je skeptičan prema religiji ili prema vladajućim idejama.

² Francuski izraz = otprve, od samog početka.

brzo prihvatio sav ekstrakt negatorske nauke, te je gotov. I ne samo to: pred jedno dvadesetak godina on bi u toj književnosti našao znake borbe s autoritetima, s vjekovnim nazorima, on bi po toj borbi shvatio da postoji nešto drugo; ali sada će ravno naletjeti na takvu u kojoj starinske nazore ne udostojavaju čak ni osporavati nego otvoreno vele: nema ničeg, evolution, prirodno odabiranje, borba za opstanak — i to je sve. U svom članku ja sam...

— Znete šta — reče Ana budući da se već odavno oprezno zgedala s Vronskim i budući da je znala da Vronskoga ne zanima obrazovanje toga umjetnika nego da ga jedino okuplja misao da mu pomogne i da u njega naruči portret. — Znete šta? — prekine ona odlučno Goleniščeva koji se bio razmahao — Hajdemo k njemu!

Goleniščev se pribra te rado pristade. Ali budući da je umjetnik stanovao u udaljenoj četvrti, odlučise da uzmu kočiju.

Za jedan sat dovezoše se, Ana uz Goleniščeva i Vronski na prednjem sjedištu kočijice, do nove lijepe kuće u udaljenoj četvrti. Pošto su od pazikućine žene doznali da Mihajlov inače pušta u svoj studij, ali da je sad u svom stanu nekoliko koraka odavde, oni je poslaše k njemu sa svojim posjetnicama moleći za dopuštenje da pogledaju njegove slike.

X

Kao i uvijek, umjetnik Mihajlov bijaše u poslu kad mu donesoše posjetnice grofa Vronskoga i Goleniščeva. Jutros je radio u studiju na velikoj slici. Kad je došao kući, naljutio se na ženu što nije umjela izići na kraj s gazdaricom koja je tražila novaca.

— Sto sam ti puta govorio, ne upuštaj se u objašnjenja. Ionako si glupa, a kad se još talijanski počneš objašnjavati, onda mi se pričinjaš trostruko glupa — rekao joj je nakon duge prepirke.

— Onda ti nemoj sve zapuštati, ja nisam kriva. Da sam imala novaca...

— Pusti me zaboga na miru! — vikne Mihajlov sa suzama u glasu pa, začepivši uši, ode u svoju radnu sobu za pregradom i zatvori za sobom vrata. »Glupača!« reče u sebi, sjede

za stol pa otvorivši blok odmah se s osobitim žarom prihvatiti započeta crteža.

Nikad nije radio s takvim žarom i uspjehom nego kad bi mu u životu išlo loše i osobito kad bi se posvadio sa ženom. »Ah, kad bi čovjek mogao kamo strugnuti!« mislio je nastavljajući da radi. Radio je crtež za lik čovjeka u nastupu gnjeva. Crtež je bio napravljen prije; ali bio je nezadovoljan njime. »Ne, onaj je bio bolji... Gdje je?« Pošao je k ženi i namrgodivši se, ne gledajući je, upitao stariju djevojčicu gdje je onaj papir koji im je on bio dao. Papir se s odbačenim crtežom našao, ali je bio umrljan i pokapan stearinom. On ipak uze crtež, stavi ga na svoj stol, pa, udaljivši se i prižmirivši stane da ga motri. Odjednom se osmjehne i radosno mahne rukom.

— Tako je, tako! — prozbori i odmah uzevši olovku, poče brzo crtati. Mrlja stearina pokazivala je čovjeka u novoj pozici.

Crtao je tu novu pozu kad mu najednom pade na pamet energično lice jaka podbratka u trgovca u kojega je uzimao cigare, te to isto lice, onaj isti podbradak nacrtava čovjeku. Nasmijao se od radosti. Od mrtva, izmišljena lika nastaje odjednom živ i takav lik da ga više nije trebalo mijenjati. Lik je sada živio i bio jasno i nesumnjivo određen. Mogao se popraviti crtež prema zahtjevima toga lika, mogle se i dapače morale drukčije razmaknuti noge, posve promijeniti položaj lijeve ruke, kosa zabaciti. Međutim, popravljajući ovo, on nije mijenjao lika, nego je samo odbacivao ono što je lik skrivalo. Kao da je s njega skidao ona vela iza kojih se nije mogao vidjeti sav; svaka nova crta samo je još jače isticala sav lik u svoj njegovoj snazi, onakvoj u kakvoj mu se on odjednom ukazao pošto je stearinom napravio mrlju. Pažljivo je dovršavao lik kad mu doniješe posjetnice.

— Odmah, odmah! Pošao je k ženi.

— E pa, dosta, Saša, ne ljuti se! — reče joj bojažljivo se i nježno osmjehujući. — Ti si bila kriva. Ja sam bio kriv. Sve ću ja urediti. — Pa pošto se pomirio sa ženom, obuče kaput maslinaste boje s ovratnikom od baršuna i šešir te pođe u studij. Već je bio zaboravio lik koji mu je tako dobro uspio. Sada ga je radovalo i uzbuđivalo da su mu studij pohodili ti ugledni Rusi što su se dovezli u kočiji.

O svojoj slici, onoj što mu je sada stajala na stalku, u dubini je duše imao jedan sud — da sličnu sliku nikad nitko

nije slikao. Nije mislio da mu je slika bolja od ikoje Raffaelove slike, ali je znao da ono što je on htio izraziti u toj slici nitko nikad nije izrazio. Znao je to pouzdano i to znao već odavno, otkad ju je bio započeo slikati; ali sudovi ljudi, ma kakvi oni bili, za nj su svejedno imali golemu važnost i do dna su ga duše uzbuđivali. Svaka primjedba, najništavija, koja bi pokazivala da suci vide ma i najmanji dio onoga što je on vidio u toj slici, do dna ga je duše uzbuđivala. Svojim je sucima uvijek pripisivao veću dubinu shvaćanja negoli ju je sam imao i uvijek je od njih očekivao nešto što ni sam nije zapažao na svojoj slici. I često je, činilo mu se, u sudovima gledalaca to i nalazio. Prilazio je brzim koracima k vratima svoga studija, i unatoč njegovu uzbuđenju, blago osvijetljen Anin lik, dok je stajala u sjenci ulaza i slušala Goleniščeva kako joj nešto vatreno govori i u isto vrijeme, očito, željela pogledati umjetnika koji je dolazio, njega je zapanjio. Ni sam nije opazio kako je, prilazeći im, uhvatio i upio taj dojam isto onako kao i podbradak trgovca što prodaje cigare, te ga skrio nekamo odakle će ga izvući kad zatreba. Već unaprijed razočarani Goleniščevljevim pripovijedanjem o umjetniku, posjetioci se još više razočaravaju njegovom vanjštinom. Srednjega rasta, zdepast, gegava hoda, u svom smeđem šeširu, maslinastom kaputu i uskim hlačama iako su se već odavno nosile široke, osobito onako obična široka lica i koje je istodobno izražavalo bojažljivost i želju da očuva svoje dostojanstvo, Mihajlov je ostavio neugodan dojam.

— Molim pokorno — rekao je nastojeći se držati ravnodušno pa, kad uđe u hodnik, izvadi ključ iz džepa te otvori vrata.

XI

Dok je ulazio u studij, umjetnik Mihajlov još jednom baci pogled na goste i u svojoj mašti dočara uz ostalo i izraz lica Vronskoga, posebice izraz njegovih jagodica. Unatoč tome što je njegovo umjetničko čulo neprestano radilo prikupljajući za se podatke, unatoč tome što je sve više i više čutio uzbuđenje jer se bližio trenutak ocjene njegova rada, hitro je i tanahno po neprimjetnim znacima stvarao pojam o ovim trima

osobama. Onaj (Goleniščev) bijaše ovdašnji Rus. Mihajlov se nije sjećao ni njegova imena, ni gdje ga je sreo i što je s njime govorio. Sjećao mu se tek lica kao što se sjećao svih lica koja je ikad vidio, ali se isto tako sjećao da je to jedno od lica koje je u svojoj mašti smjestio u golemi odjel lažno izuzetnih i po izrazu siromašnih lica. Duga kosa i jako otvoreno čelo davali su izvanjsku izuzetnost licu u kojemu je bio tek malen dječiji nemirni izraz što se bio skupio ponad uskoga gornjeg dijela nosa. Vronski su i Karenjina, po Mihajlovljevu sudu, morali biti ugledni i bogati Rusi koji se, poput svih bogatih Rusa, nimalo ne razumiju u umjetnost, ali koji se pretvaraju da je vole i cijene. »Jamačno, već su pregledali sve starine te sad obilaze studije novih, šarlatana Nijemaca i luđaka preraphaelista Engleza, a k meni dolaze samo da upotpune smotru«, mislio je. Vrlo je dobro poznavao maniru diletanata (što su bili pametniji, to gore) da razgledaju studije suvremenih umjetnika samo zato da bi imali pravo reći kako je umjetnost pala i što čovjek više gleda nove majstore da to više uviđa koliko su stari velikani ostali nedostižni. Sve je to očekivao, sve im to vidio na licima, vidio u onom ravnodušnom nehatu kojim su govorili među sobom, gledali lutke i poprsje i slobodno šetkali očekujući da on otkrije sliku. Ali unatoč tome, dok je on prekretno svoje studije, dizao zastore i skidao zastirač, osjećao je snažno uzbuđenje, i to većma što su mu se i Vronski i Ana sviđali mada su po njegovu mišljenju svi ugledni i bogati Rusi morali biti hulje i glupači.

— Evo, ako je po volji? — rekao je gegavim korakom odlazeći u stranu i pokazujući sliku. — Ovo je Pilatova opomena. Matej, glava XXVII — reče osjećajući da mu usne od uzbuđenja počinjnu drhtati. Izmakao se i stao iza njih.

Ono nekoliko trenutaka dok su posjetioци šutke motrili sliku, Mihajlov ju je isto tako motrio ravnodušno, nekako odsutno. Za tih nekoliko trenutaka on je smatrao da će upravo ovi posjetioци, koje je toliko prezirao pred koji trenutak, donijeti najviši, najpravedniji sud. Zaboravio je sve ono što je o svojoj slici mislio prije, one tri godine dok ju je slikao; zaboravio je sve one njene dobre strane koje su za njega bile nesumnjive — gledao je sliku njihovim ravnodušnim tuđim, novim pogledom i nije u njoj vidio ništa dobro. U prvom je planu vidio zlovoljno Pilatovo lice i mirno Kristovo lice, a u

drugom planu likove Pilatovih slugu i Ivanovo lice koje se sagledalo u ono što se zbiva.

Svako lice je nakon velikih traženja, nakon toliko pogrešaka, popravaka izraslo u njemu sa svojim posebnim značajem, svako lice koje mu je zadavalo toliko muka i radosti, i sva ta lica toliko puta premještana da se sačuva ono što je opće, svi prelivi kolorita i tonova što ih je on s toliko napora postigao

— sve to zajedno, njihovim očima gledano, sada mu se činilo banalno, tusuću puta ponovljeno. Njemu najdraže lice, lice Krista, središte slike, koje ga je toliko oduševilo pri svom otkriću, sve je za nj bilo izgubljena kad je sliku pogledao njihovim očima. Vidio je da su nanovo dobro naslikani (pa čak ni to nije dobro — sad je jasno vidio svu silu nedostataka) oni nebrojeni Tizianovi, Raffaelovi, Rubensovi Kristovi i oni jedni te isti vojnici i Pilati. Sve je to bilo banalno, jadno i staro i čak loše naslikano — šareno i slabo. Imat će pravo kad budu u umjetnikovoj nazočnosti govorili prijetvorne i učtive fraze, a žaliti ga i ismijavati kad ostanu nasamu.

Ova ga je šutnja suviše mučila (premda nije trajala više od časka). Da je prekine i da pokaže kako nije uzbuđen, pošto se svladao, obrati se Goleniščevu.

— Ja sam, čini se, imao zadovoljstvo da sam se već s vama negdje sreo — rekao mu je uznemireno se obazirući čas na Anu, čas na Vronskoga da mu ne promakne ni jedna crta u izražaju njihovih lica.

— Pa da! Vidjeli smo se kod Rossia, sjećate se, na onome posijelu gdje je deklamirala ona talijanska gospođica — nova Rahela — uze slobodno Goleniščev bez imalo žaljenja odvrćući pogled sa slike i obraćajući se umjetniku.

Primijetivši međutim da Mihajlov očekuje sud o slici, reče:

— Slika je vaša jako odmakla otkako sam je ja posljednji put vidio. I kao što me je onda, tako me i sada neobično zadivljuje lik Pilata. Prosto shvaćać čovjeka, dobroga, silnoga momka, ali činovnika do srži koji ne zna šta čini. Ali meni se čini...

Cijelo izražajno Mihajlovljevo lice odjednom zasja: oči se zasvijetliše. Htjede nešto reći, ali od uzbuđenja nije mogao izgovoriti te se napravi da se iskašlja. Koliko god da je slabo cijenio Goleniščevljevu sposobnost shvaćanja umjetnosti,

koliko god da je neznatna bila ova tačna primjedba o vjernosti izraza Pilatova činovničkog lica, koliko god da mu se moglo učiniti uvredljivo prvo izricati ovakvu neznatnu primjedbu dok još nije bilo riječi o važnijima, Mihajlov je bio ushićen tom primjedbom. On sam o Pilatovu liku mislio je isto što je rekao Goleniščev. To što je ova usporedba bila jedna od milijuna drugih usporedbi koje bi, kao što je to Mihajlov pouzdano znao, sve bile tačne, nije mu umanjivalo značenje Goleniščevljeve primjedbe. Zavolio je Goleniščeva zbog te primjedbe te iz sumorna stanja odjednom prijeđe u zanos. U isti mah cijela njegova slika oživje pred njim sa svom neizrazivom zamršenošću svega živoga. Mihajlo opet pokuša reći da on tako shvaća Pilata; ali usne su mu se nepokorno tresle te nije mogao da zausti. Vronski i Ana isto su tako nešto govorili onim tihim glasom kojim se obično govori na izložbama slika djelomice zbog toga da ne uvrijede umjetnika, djelomice zbog toga da ne kažu na glas kakvu glupost koju je tako lako reći govoreći o umjetnosti. Mihajlovu se činilo da se slika i njih dojmila. Prišao im je.

— Kako je izvanredan Kristov izraz! — reče Ana. Od svega što je vidjela taj joj se izraz najviše svidio, i ona je osjetila da je to središte slike te da će umjetniku biti ugodno da ga pohvali. — Vidi se da je njemu žao Pilata.

Ovo je opet bila jedna od onoga milijuna tačnih usporedbi koje bi se mogle naći u njegovoj slici u Kristovu liku. Rekla je da je njemu žao Pilata. U Kristovu izrazu mora biti i izraz žalosti jer u njemu ima izraza ljubavi, nadzemaljskoga mira, spremnosti na smrt i spoznaje o ispraznosti riječi. Naravno, ima u Pilatu činovničkoga izraza i izraza žalosti u Kristu budući da je jedan utjelovljenje tjelesnoga, drugi duhovnog života. Sve ovo i mnogo toga drugoga projuri Mihajlovljevom glavom. I lice mu opet u zanosu zasja.

— Da, i kako je samo izrađen ovaj lik, koliko je tu uzduha. Da ga čovjek obiđe — reče Goleniščev očito tom primjedbom pokazujući da ne odobrava sadržaj i duh lika.

— Da, vrsno majstorstvo! — reče Vronski. — Kako se samo ističu ovi likovi u pozadini! To je tehnika — rekao je obraćajući se Goleniščevu i time podsjećajući na razgovor što su ga oni vodili o tome kako je Vronski zdvajao da neće postići tu tehniku.

— Da, da, izvrsno! — potvrdiše Goleniščev i Ana. Unatoč uzbuđenosti u kojoj se nalazio, primjedba o tehnici bolno zapara u srce Mihajlova te se on, ljutito pogledav Vronskoga odjednom namrgodi. Često je slušao tu riječ tehnika, a nikako nije shvaćao šta se pod tim razumijeva. Znao je da su pod tom riječi neki razumijevali mehaničku sposobnost slikanja i crtanja posve nezavisno od sadržaja. Često je zapažao, kao i u ovoj pohvali, da mnogi tehniku suprotstavljaju nutarnjoj vrijednosti kao da se može lijepo naslikati ono što je ružno. Znao je da je trebalo mnogo pažnje i opreza da se, skidajući gornji sloj, ne ozlijedi samo djelo i da se skinu svi slojevi, ali slikarskog umijeća, tehnike tu nije bilo nikakve. Kad bi se malome djetetu ili čak isto tako i njegovoj kuharici otkrilo ono što je on vidio, i ona bi umjela izljuštiti ono što vidi. A ni najiskusniji i najumješniji slikar tehničar ne bi jedino mehaničkom sposobnošću mogao naslikati ništa kad mu se prije ne bi otkrile granice sadržaja. Osim toga, vidio je, kad je već riječ o tehnici, da onda njega zbog nje ne treba hvaliti. U svemu što je slikao i naslikao on je vidio nedostatke što su mu boli oči, potekle od neopreza kojim je skidao slojeve i koje sad više nije mogao popraviti a da ne pokvari cijelo djelo. I gotovo na svim likovima i licima još je vidio ostatke nepotpuno skinutih slojeva koji su kvarili sliku.

— Jedno bi se moglo reći, ako dopustite tu napomenu...

— primijeti Goleniščev.

— O, drage volje i dajte molim vas — reče Mihajlov prijetvorno se smješajući.

— To je da je on kod vas čovjekobog, a ne bogočovjek. Uostalom, ja znam da ste vi to i htjeli.

— Nisam mogao slikati Krista kakva nemam u duši — Mihajlov će sumorno.

— Da, ali u tom slučaju, ako dopustite da izrazim svoju misao... Slika je vaša tako lijepa da joj moja primjedba ne može nauditi, a osim toga to je i moje osobno mišljenje. Kod vas je to nešto drugo. Sam motiv je drugi. Pa uzmimo, eto, Ivanova. Ja smatram, ako je Krist shvaćen kao povijesna osoba, da bi onda bilo bolje da je Ivanov odabrao drugu koju povijesnu temu, novu, neobrađenu.

— Ali šta ako je to najveličajnija tema koja se daje umjetnosti?

— Da tko potraži, našao bi i druge. Ali radi se o tome da umjetnost ne trpi prepirke ni prosuđivanja. A pred Ivanovljevom slikom za vjernika i za nevjernika postavlja se pitanje: je li to bog ili nije? i razbija cjelovitost dojma.

— A zašto? Meni se čini da se obrazovani ljudi — reče Mihajlov — nemaju o čemu prepirati.

Goleniščev se s time nije složio te, držeći se svoje prve misli o cjelovitosti dojma, potrebna u umjetnosti, pobi Mihajlova.

Mihajlov se uzbuđivao, ali nije umio ništa reći u obranu svoje misli.

XII

Ana i Vronski već su se odavno zgledali žaleći svoga pametna i govornijava prijatelja te Vronski napokon, ne čekajući domaćina, prijeđe do druge, omanje slike.

— Ah, divote, koje li divote! Čudo jedno! Kakva divota!

— počеше oni u jedan glas.

»Šta im se toliko svidjelo?« pomisli Mihajlov. On je bio i zaboravio na tu sliku naslikanu pred tri godine. Zaboravio je sve patnje i zanose što ih je preživio s tom slikom kad ga je nekoliko mjeseci jedino ona uporno dan i noć zaokupljala, zaboravio kao što je uvijek zaboravljao dovršene slike. Nije ju čak volio ni gledati i izložio ju je samo zato što je čekao nekog Engleza koji ju je želio kupiti.

— To je onako, davnašnja jedna studija — reče.

— Baš lijepo! — reče Goleniščev i on, očito, iskreno zanijet ljepotom slike.

Dva su dječaka u sjeni vrbe pecala ribu. Jedan je, stariji, upravo bio bacio udicu i pažljivo izvlačio plovak iza džbuna, sav zauzet tim poslom; drugi, nešto mlađi, ležao je na travi podnirivši zamršenu svjetlokosu glavu rukama i gledao zamišljenim modrim očima u vodu. O čemu je on mislio?

Ushićenje pred tom njegovom slikom pokrenu u Mihajlova predašnje uzbuđenje, ali on nije volio ono isprazno osjećanje prošlosti i bojao ga se te stoga, premda su ga radovale te pohvale, htjede obratiti pozornost posjetilaca na treću sliku.

Međutim Vronski upita nije li slika na prodaju. Za Mihajlova, uzbuđena od posjetilaca, pomen o novcu bijaše vrlo, vrlo neprijatan.

— Izložena je na prodaju — odgovori on teško se mrgodeći.

Kad su posjetioci otišli, Mihajlov sjede pred sliku Pilata i Krista te je u sebi ponavljao ono što su ovi posjetioci rekli i ono što su mislili iako nisu rekli. I čudnovato: ono što je za njega imalo toliku važnost dok su oni bili tu i dok se on u mislima uživljavao u njihovo gledište odjednom za njega izgubi svako značenje. Počeo je svoju sliku motriti upravo onako kako je to kao umjetnik osjećao i bio je uvjeren o savršenstvu i prema tome o vrijednosti svoje slike koje mu je bilo potrebno za onu napetost, što isključuje sve druge interese, pri kojoj je jedino mogao raditi.

Kristova noga onako skraćena ipak nije bila dobra. On uze paletu te prionu uz posao. Popravljajući nogu neprekidno se zagledao u Ivanov lik na zadnjem planu koji posjetioci nisu bili zapazili, ali koji je, on je to znao, bio vrhunac savršenstva. Pošto je dovršio nogu, htio se prihvatiti toga lika, ali je osjećao da je suviše uzbuđen za to. Jednako nije mogao raditi kad je bio hladan, kao ni onda kad je bio suviše ganut i kad je sve vidio suviše dobro. Postojao je tek jedan stupanj na tom prijelazu od hladnoće k nadahnuću na kojem je rad bio moguć. A danas je bio isuviše uzbuđen. Htjede da pokrije sliku, ali se ustavi i, sa zastiračem u ruci blaženo se smiješeći, dugo je motrio Ivanov lik. Najzad, kao da se s tugom otkida, spusti zastirač te umoran, ali sretan, pođe kući.

Vraćajući se kući, Vronski, Ana i Goleniščev bijahu osobito živahni i raspoloženi. Govorili su o Mihajlovu i njegovim slikama. Riječ *talenat* pod kojom su oni razumijevali urođenu, malne fizičku sposobnost nezavisnu od uma i srca, i kojom su htjeli imenovati sve što je umjetnik preživljavao, naročito se često sretala u njihovu razgovoru budući da im je ona bila prijeko potrebna da imenuju ono o čem nisu imali nikakva pojma, ali o čem su htjeli govoriti. Govorili su da mu se talenat ne može poreći, ali da se njegov talenat nije mogao razviti zbog manjka obrazovanja — te zajedničke nesreće naših ruskih umjetnika. Ali slika dječaka usjekla im se u pamćenje i, malo — po malo, pa se opet navraćahu na nju.

— Kakve li divote! Kako je samo u tome uspio i kako je jednostavno! On i ne shvaća kako je to lijepo. Da, valja iskoristiti priliku i kupiti je — govoraše Vronski.

XIII

Mihajlov prodade Vronskome svoju sliku i pristade da radi Anin portret. Urečenoga dana on dođe i otpoče posao.

Kod petoga poziranja portret iznenadi sve, osobito Vronskoga, ne samo sličnošću već i osobitom ljepotom. Začudno je bilo kako je Mihajlov mogao naći tu njenu osobitu ljepotu. »Valjalo ju je poznavati i voljeti kao što je ja volim da se nađe taj njezin naljupkiji duševni izraz«, mislio je Vronski premda je tek po tom portretu spoznao taj njen naljupkiji izraz. Ali taj izraz bijaše tako istinski da se njemu i drugima učinilo kako su ga već odavno poznavali.

— Koliko se ja vremena bakćem i ništa ne napravim govoraše o svome portretu — a on pogleda i naslika. Eto šta znači tehnika.

— To će doći — tješio ga Goleniščev koji mišljaše da Vronski imađaše i talenta, i najvažnije, obrazovanja koje daje uzvišen pogled na umjetnost. Goleniščevljevo uvjerenje o talentu Vronskoga bilo je potpomognuto još i time što njemu bijahu potrebne naklonost i pohvale Vronskoga za njegove članke i misli te je čutio da pohvale i potpora moraju biti uzajamne.

U tuđem domu i osobito u palači kod Vronskoga Mihajlov bijaše posve drugi čovjek negoli u svome studiju. Bio je pakosno uljudan kao da se boji zblizavanja s ljudima koje ne cijeni. Vronskoga je zvao — vaša svjetlosti i, unatoč pozivima Ane i Vronskoga nikad nije ostajao na ručku niti je dolazio radi nečeg drugog osim radi slikanja. Ana je prema njemu bila ljubaznija negoli prema drugima i bila mu je zahvalna za svoj portret. Vronski je prema njemu bio više nego uctiv i očito se zanimao za umjetnikov sud o svojoj slici. Goleniščev nije propuštao prilike da Mihajlovu utuvi prave pojmove o umjetnosti. Ali Mihajlov ostajaše jednako hladan prema svima. Ana mu je po pogledu osjećala da je on voli motriti; ali se klonio razgovora s njome. Na razgovore Vronskoga o njegovu slikarstvu uporno je šutio te isto tako uporno šutio

kad mu pokazaše sliku što ju je Vronski radio, a razgovori Goleniščeva očito mu bijahu živa muka, pa mu nije odgovarao. Uopće Mihajlov im se svojim suzdržanim i neprijaznim, gotovo neprijateljskim ponašanjem nije nimalo svidio kad su ga poblizje upoznali. I njima bje drago kad se poziranja završiše, u rukama im osta divan portret, a on prestade dolaziti.

Goleniščev je prvi izrekao misao koju su svi imali, a ta je da je Mihajlov jednostavno zavidio Vronskome.

— Recimo da i nije zavidan, budući da on ima *talenta*; ali mu je krivo što bogat i dvoru blizak čovjek, k tome još grof (ta oni sve to mrze) bez osobita napora radi sve isto, ako ne i bolje negoli on koji je tome posvetio sav svoj život. Onoga glavnog, obrazovanja, on nije imao.

Vronski je branio Mihajlova, ali u dubini je duše vjerovao u to zato što je, po njegovu shvaćenju, čovjek iz drugoga, nižeg svijeta morao biti zavidan.

Anin portret, koji su i on i Mihajlov slikali prema živom uzoru, trebalo je da Vronskome pokaže razliku što je postojala između njega i Mihajlova; ali on je nije vidio. Samo je poslije Mihajlova prestao slikati portret Ane zaključivši da je to sada suvišno. Sliku koju je slikao iz srednjovjekovnoga života bio je nastavio. I on sam, i Goleniščev, a osobito Ana, nalažahu, da je ona vrlo dobra jer je bila kudikamo sličnija znamenitim slikama negoli Mihajlovljeva slika.

Unatoč tome što ga je Anin portret bio zanio, Mihajlovu je međutim bilo još više negoli njima drago kad se slikanje završilo te više nije morao slušati Goleniščevljeva razglabanja o umjetnosti i mogao zaboraviti na slikarstvo Vronskoga. Znao je da se Vronskome ne može zabraniti da se poigrava sa slikarstvom; znao je da on i svi diletanti imaju puno pravo da slikaju što im drago, ali njemu je bilo neugodno. Ne smije: se čovjeku zabraniti da napravi veliku lutku od voska i da je voli. Ali kad bi taj čovjek došao s lutkom i sjeo pred zaljubljenoga čovjeka te svoju lutku stao milovati kao što zaljubljen miluje onu koju voli, zaljubljenome bi čovjeku bilo nelagodno. Isto je takvo nelagodno čuvstvo osjećao Mihajlov kad bi vidio slikarska djela Vronskoga; bilo mu je i smiješno, i krivo, i žao, i uvredljivo.

Zanos Vronskoga za slikarstvom i srednjim vijekom ne potraj a dugo. Imao je toliko slikarskoga ukusa da svoju sliku nije mogao dovršiti. Slikanje mu je zapelo. Nejasno je osjećao

da će, jedva primjetni u početku, njegovi nedostaci biti itekako očiti bude li nastavio. Njemu se desilo isto što i Goleniščevu koji je osjećao da nema što reći, i koji je sebe neprestano zavaravao time da mu misao nije dozrela, da je on nosi u sebi i da pripravlja građu. Ali Goleniščeva je to ozlojedilo i smoždilo, Vronski pak sebe nije mogao zavaravati i mučiti, a još manje se ljutiti. Odlučan kakav je bio po prirodi, ništa ne objašnjavajući niti se opravdavajući, prestade se baviti slikanjem.

Ali bez toga zanimanja njemu i Ani, koja se čudila njegovu razočaranju, život se učini tako dosadan u talijanskom gradu, palača odjednom posta tako očito stara i prijava, tako neugodno udarahu u oči mrlje na zavjesama, pukotine na podovima, objiena žbuka na karnišama i tako dosadan posta uvijek jedan te isti Goleniščev, talijanski profesor i njemački putnik da je valjalo promijeniti život. Odlučiše da putuju u Rusiju, na selo. U Petrogradu Vronski je kanio da se podijeli s bratom, a Ana da vidi sina. Ljeto su pak kanili provesti na velikom obiteljskom imanju Vronskoga.

XIV

Levin bijaše oženjen treći mjesec. Bio je sretan, ali nikako onako kako je bio očekivao. Na svakom je koraku vidio da to nimalo nije bilo ono što je on zamišljao. Na svakom je koraku doživljavao ono što bi doživljavao čovjek koji uživa u odmjerenom, sretnom kretanju lađice po jezeru pošto je već sam bio sjeo u tu lađicu. Vidio je da nije dosta sjediti pravo, ne njišući se — treba još sve odmjeravati, ni na časak ne zaboravljati kamo treba ploviti, da je voda pod nogama, pa valja veslati, i da ga nenavikle ruke bole, da je lako tek motriti to, a da je raditi to vrlo teško iako je ugodno.

Nekoć, kao neženja, gledajući tuđi bračni život, sitne brige, svađe, ljubomoru, on se u duši samo prezrivo smješкао. U njegovu budućem bračnom životu ne samo da ne bi, po njegovu uvjerenju moglo biti ništa slično nego bi čak i svi vanjski oblici, činilo mu se, imali u svemu biti potpuno različiti od života drugih ljudi. Kad, ujedanput, mjesto toga ne samo što se njegov život sa ženom nije nekako posebno oblikovao nego se, naprotiv, oblikovao od onih najništavnijih sitnica

koje je on prije toliko prezirao, ali koje su sada protiv njegove volje poprimale neobično i neoborivo značenje. I Levin vidje da usklađivanje svih tih sitnica uopće nije bilo tako lako kako se njemu prije činilo. Unatoč tome što je Levin držao da ima najtačnije predodžbe o obiteljskome životu, on je sebi, kao i svi muškarci, obiteljski život nehotice predočavao tek kao naslađivanje ljubavlju kojoj se ništa nije smjelo isprečavati i koju sitne brige nisu smjele smetati. On je, prema njegovu shvaćanju, morao raditi svoj posao i od njega se odmarati u sreći koju pruža ljubav. Ona je morala biti voljena i ništa više. Ali on je, kao i svi muškarci, zaboravljao da i ona treba raditi. I čudio se kako je ona, ona poetična, divna Kiti ne samo prvih sedmica nego i prvih dana obiteljskoga života mogla misliti, pamtili i usrdno se brinuti o stolnjacima, o namještaju, o strunjačama za goste, o poslužavniku, o kuharu, ručku i o sličnome. Još dok je bio mladoženja, zapanjila ga je ona odlučnost kojom se odrekla puta u inozemstvo i odredila da putuje na selo kao da je bila nacistu što je potrebno te je osim na svoju ljubav mogla misliti još i na što drugo. To ga je onda uvrijedilo, a i sad su ga nekoliko puta njene sitne brige i brižice vrijeđale. Ali je vidio da je to njoj prijeko potrebno. I voleći je, premda i nije znao zašto, premda se i podsmjehivao tim brigama, on nije mogao da no uživa u tome. Podsmjehivao se tome kako je ona razmještala namještaj dovezen iz Moskve, kako je na nov način spremala svoju i njegovu sobu, kako je vješala zavjese, kako je raspoređivala onaj smještaj gdje će ubuduće smjestiti goste, Doli, kako je uređivala smještaj za svoju novu djevojku, kako je određivala šta će se kuhati starcu kuharu, kako se upuštala u prepirke s Agafjom Mihajlovnom uklanjajući je od poslovanja oko živeža. Vidio je da se starac kuhar smješkao uživajući u njoj i slušajući njene nevjeste, nemoguće naloge; vidio je da je Agafja Mihajlovna zamišljeno i umilno klimala glavom na nove naredbe mlade gospođe što se tiče smočnice, vidio je da je Kiti bila neobično mila kad mu je, smijući se i plačući, dolazila javiti da ju je djevojka Masa bila navikla smatrati gospođicom te je zbog toga nitko ne sluša. Njemu se to činilo milo, ali neobično, i mislio je da bi bolje bilo bez toga.

On nije osjetio promjenu koju je ona čutila kad joj se koji put kod kuće prohtjelo kupusa s kvasom ili bombona, a ni jedno ni drugo nije mogla imati, dok je sada mogla

naručiti što je htjela, kupiti gomile bombona, potrošiti koliko, je htjela novaca i naručiti kakav je htjela kolač.

Sada je radosno sanjara o dolasku Dolinu s djecom, osobito zato što će ona svakom djetetu naručiti omiljeni kolač, a Doli će znati ocijeniti pravu vrijednost reda koji je ona nanovo uspostavila. Ona ni sama nije znala zašto je to i zbog čega, ali nju je kućanstvo neodoljivo privlačilo. Nagonski osjećajući da se bliži proljeće i znajući da će biti i ružnih dana, svijala je kako je umjela svoje gnijezdo i u isto se vrijeme žurila i da ga svija i da uči kako se to radi.

Ova Kitina brižnost oko sitnica, toliko suprotna Levinovu idealu uzvišene sreće u prvo vrijeme, bijaše neko razočaranje; i ta draga brižnost kojoj on nije poimao smisla, ali nije mogao da je ne voli, bijaše novo očaranje.

Drugo što ga je razočaralo i očaralo bjehu svađe. Levin nikad nije mogao zamisliti da bi između njega i žene mogli biti kakvi drugi odnosi do nježni, puni poštovanja, ljubavni, a kad tamo oni se odjednom još u prvim danima posvadiše tako da mu je ona rekla kako on nju ne voli, da voli sebe sama, zaplakala je i zalomila rukama.

Prva takva svađa poteče odatle što se Levin bio odvezao na novi majur i zadržao se pola sata dulje zato što je htio udariti prečacem te zalutao. Išao je kući misleći samo na nju, na njenu ljubav, na svoju sreću i, što je bliže prilazio to se više u njemu razgarala nježnost prema njoj. Uletio je u sobu s istim onakvim i još snažnijim osjećanjem od onoga s kakvim je bio stigao k Ščerbackima u prosce. Kad odjednom presrete ga tmuran izraz kakav nikad u nje nije vidio. Htio ju je poljubiti, ona ga odgurnu.

— Šta ti je?

— Ti si raspoložen... — poče ona želeći biti mirna i zajedljiva.

Ali tek što je otvorila usta, njoj se oteše prijekorne riječi neosnovane ljubomore, svega što ju je mučilo za ovo pola sata što je nepomično provela sjedeći na prozoru. Tek tada je prvi put jasno shvatio ono što nije shvaćao kad ju je poslije vjenčanja poveo iz crkve. Shvatio je da mu ona nije samo bliska nego da on sada ne zna gdje završuje ona a gdje započinje on. Shvatio je to po onome tegobnom osjećanju razdvajanja što ga je osjećao toga trenutka. U prvi se mah bio uvrijedio, ali je istoga trena osjetio da ona njega ne može uvrijediti, da ona

jeste on sam. U prvi se čas osjećao onako kako se osjeća čovjek kad se, pošto je nenadano dobio udarac s leđa, u gnjevu i željan osvete okreće da nađe krivca, pa se uvjeri da se to on sam nehotice udario, da nema na koga da se ljuti te da treba podnijeti i ugušiti bol.

Nikada to kasnije nije više tako jako osjećao, ali toga prvoga puta dugo se nije mogao pribrati. Prirodno je osjećanje tražilo od njega da se opravda, da joj dokaže njenu krivicu; ali dokazati joj krivicu značilo je još je više razdražiti i povećati onaj razdor koji je bio uzrok svemu jadu. Samo ga je naviknuto osjećanje vuklo da sa sebe skine i krivicu prenese na nju; drugo osjećanje, snažnije, vuklo ga je da što prije, što je moguće prije zagladi nastali razdor ne dajući mu da se poveća. Ostati tako nepravično okrivljen bijaše tegobno, ali sebe opravdajući njojzi nanijeti bol bijaše još gore. Poput čovjeka koga u polusnu tišti neka bol htio je otkinuti, odbaciti od sebe bolno mjesto a kad se pribrao, osjećao je da je bolno mjesto — on sam. Valjalo je nastojati samo pomoći bolnome mjestu da pretrpi, i on je pokušao da to uradi.

Pomirili su se. Uvidjevši svoju krivicu ali je ne priznavši, ona postala nježnija prema njemu, te oni osjetiše novu udvostručenu sreću u ljubavi. Ali to nije zaprijecilo da se ti sukobi ne ponavljaju, i to vrlo često, zbog najne očekivanijih i najništavnijih razloga. Ti su sukobi potjecali često i odatle što oni još nisu znali što jedno drugome znače i odatle što su cijelo to prvo vrijeme oboje često bili loše raspoloženi. Kad bi jedno bilo dobro raspoloženo, a drugo loše, mir se ne bi rametio, ali kad bi se oboje zadesilo loše volje, sukobi bi potjecali zbog takvih po ništavnosti neshvatljivih razloga da se kasnije nikako ne bi mogli sjetiti oko čega su se svađali. Istina, kad su oboje bili dobro raspoloženi, životna im se radost udvostručavala. Ali je ipak ovo prvo vrijeme za njih bilo teško.

Sve to prvo vrijeme osobito se živo osjećala napetost, koja je bila kao neko trzanje u jednu i u drugu stranu onoga lanca kojim su bili svezani. Uopće taj medeni mjesec, to jest mjesec nakon vjenčanja od kojega je, po predanju, Levin tako mnogo očekivao, ne samo da nije bio meden nego im je oboma ostao u sjećanju kao najteže doba njihova života i puno poniženja. Oboje su podjednako nastojali da u kasnijem životu izbrišu iz svog pamćenja sve nakazne, sramne okolnosti ovoga

nezdravog doba kad su oboje rijetko znali biti prirodni, rijetko znali biti ono što uistinu jesu.

Tek u trećem, mjesecu bračnog života, nakon svoga povratka iz Moskve kamo su bili putovali na mjesec dana, život im se uravnoteži.

XV

Upravo su bili stigli iz Moskve i radovali se svojoj osami. On je sjedio u kabinetu za писаćim stolom i pisao. U onoj tamnojubičastoj haljini što ju je nosila u prvim danima udajo i danas opet obukla i koju je on posebno zapamtio i volio, ona je sjedila na divanu, onom istom starom kožnatome divanu što je uvijek bio u kabinetu Levinova djeda i oca, te vezla broderie anglaise.¹ On je mislio i pisao te neprekidno radovao osjećajući njenu nazočnost. Nije napustio svoje bavljenje i gospodarstvom i knjigom u kojoj su imali biti izloženi temelji novoga gospodarenja; ali koliko su mu se prije ti poslovi i misli učinili maleni i ništavni u poređenju s mrakom što je pokrивao sav život, toliko su se isto nevažni i maleni činili sada u poređenju s onim životom koji, obasjan jarkom svjetlošću sreće, bijaše pred njim. Nastavio je poslove kojima se bavio, ali je sada ćutio da mu je težište prešlo na nešto drugo te da zbog toga posve drukčije i jasnije gleda na svoj rad. Prije je taj rad za njega bio spasenje od života. Prije je osjećao da će mu bez toga rada život biti suviše mračan. Sada pak ti poslovi bjehu prijeko potrebni da mu život ne bude suviše jednoliko svijetao. Prihativši se opet svojih papira, prećitavši ono što je bilo napisano, sa zadovoljstvom je utvrdio da je djelo vrijedilo da se ćovjek njime bavi. Djelo je bilo novo i korisno. Mnoge od prijašnjih misli učiniše mu se zališne i pretjerane, ali mu mnoge praznine postadoše jasne pošto je u svom pamćenju osvježio ćitavo djelo. Sada je pisao novo poglavlje o uzrocima nepovoljnog stanja zemljoradnje u Rusiji. Dokazivao je da siromaštvo Rusije ne potjeće samo od nepravilne podjele zamišljenoga vlasništva i krivoga razvojnog puta nego da je tome u posljednje vrijeme pripomogla Rusiji neprirodno nakalemljena vanjska civilizacija

---

¹ Engleski vez.

osobito prometna sredstva, željeznice, koje su sa sobom donijele centralizaciju po gradovima, razvoj raskoši i kao posljedicu toga, na uštrb zemljoradnje, razvoj tvorničke industrije, kredita i njegova suputnika — burzovnu igru. Njemu se činilo da pri normalnom razvoju bogatstva u državi sve ove pojave nastupaju tek onda kad je u zemljoradnju već uloženi golem trud, kad je ona došla u pravilne ili barem sigurne prilike; da bogatstvo jedne zemlje mora rasti ravnomjerno, a osobito tako da druge grane bogatstva ne preteknu zemljoradnju, da u skladu s određenim stanjem u zemljoradnji moraju biti i prometni putovi koji tome stanju odgovaraju, te da su pri našem nepravilnom iskorišćavanju zemlje, izazvane političkom a ne ekonomskom nuždom, željeznice prerano uvedene, pa umjesto da pomažu zemljoradnju, kako se to od njih očekivalo, pretekavši je i izazvavši razvoj industrije i kredita, one zemljoradnju zakočiše; zato su, isto onako kao što bi jednostavan i preuranjen razvoj jednog organa u životinje omeo njen opći razvoj, za opći razvoj bogatstva u Rusiji kredit, prometni putovi, jačanje tvorničke djelatnosti, nesumnjivo nužni u Evropi gdje su došli u pravo vrijeme, u nas bili samo počinili štetu potisnuvši glavno pitanje dana: uređenje zemljoradnje.

Međutim dok je on pisao svoje, ona je mislila o tome kako joj je muž bio neprirodno pažljiv prema mladome knezu Čarskome koji ju je bez imalo takta salijetao ljubavnostima uoči odlaska. »Pa on je ljubomoran — mislila je. — Bože moj! kako je drag i glup. Ljubomoran je zbog mene! Kad bi on znao da su svi oni za mene isto što i kuhar Petar — mislila je i osjećala da joj on pripada gledajući mu zatiljak i crvenu šiju.

— Premda mi je žao da ga otkidam od njegova posla (ma dospjet će on već!), valja mu pogledati u lice; hoće li oćutjeti da ga motrim? Hoću da se okrene... Hoću, no!« — i ona šire rastvori oči želeći time pojačati djelovanje pogleda.

— Jest, oni upijaju u se sve sokove i daju lažan sjaj — promrmlja on prestavši pisati te, osjećajući da ga ona gleda i da se osmjehuje, ogleda se.

— Šta je? — upita smiješeći se i ustajući. »Osvrnuo se«, pomisli ona.

— Ništa, htjela sam da se osvrneš — rekla je gledajući ga i želeći odgonetnuti je li mu krivo ili nije što ga je pomela.

— Eh, što nam ti je lijepo udvoje! To jest meni — reče prilazeći joj i sjajeći smiješkom od sreće.

— Tako mi je lijepo! Nikamo ne idem, pogotovu ne u Moskvu.

— A na što si ti mislila?

— Ja? Mislila sam... Ne, ne, hajde, piši, nemoj se rastresati

— rekla je mršteći usne — i ja sada moram izrezati evo ove rupice, vidiš?

Uzela je škarice i počela izrezivati.

— Ne, kažider, šta? — reče on sjedajući uz nju i prateći kružno kretanje malenih škarica.

— Ah, šta sam mislila? Mislila sam o Moskvi, o tvome zatiljku.

— Zašto baš mene zapade ovakva sreća? Nevjerojatno. Suviše je lijepo — rekao je ljubeći joj ruku.

— Za mene, naprotiv, što je ljepše to je prirodnije.

— Gle, ti imaš viticu — on će pažljivo joj okrećući glavu.

— Viticu. Vidiš, evo ovdje. Ne, ne, mi se bavimo ozbiljnim poslom.

Nisu više nastavili radom, i oni poput krivaca odskočiše jedno od drugoga kad uđe Kuzma da javi da je čaj donesen.

— A stigoše li iz grada? — upita Levin Kuzmu.

— Ovaj čas su stigli, raspremaju.

— Dođider — reče mu ona odlazeći iz kabineta — inače ću bez tebe pročitati pisma. A onda ćemo svirati četveroručno.

Kad ostade sam i skloni svoje bilježnice u novu mapu koju je ona kupila, uze prati ruke u novom umivaoniku s novim elegantnim priborom što se sve zajedno s njome pojavilo u kući. Levin se smješкао svojim mislima i kimajući glavom odbijao te misli; mučilo ga osjećanje nalik na kajanje. Nešto sramno, mekušno, papuansko — kako je on to za se nazivao, bijaše u njegovu sadašnjem životu. »Živjeti ovako nije dobro — mislio je. — Evo će skoro tri mjeseca kako gotovo ništa ne radim. Danas sam se gotovo prvi put ozbiljno latio posla, i šta? Samo počeo pa bacio. Čak sam i svoje svakidašnje poslove gotovo napustio. Po imanju gotovo i ne idem: niti objahujem. Čas mi ju je žao ostaviti, čas vidim da joj je dosadno. A ja ti mislio da je do ženidbe život besmislen, ne broji se, a da će nakon ženidbe započeti pravi pravcati život. A evo će već skoro tri mjeseca, a ja nikad nisam ovako pusto i nekorisno provodio vrijeme. Ne, ovako ne može,

valja početi. Naravno, ona nije kriva. Nju čovjek nije imao za što prekoriti. Sam sam morao biti čvršći, sačuvati svoju mušku nezavisnost. Inače se ovako mogu i sam naviknuti te i nju naučiti... Naravno, ona nije kriva«, govorio je u sebi.

Ali teško je nezadovoljnu čovjeku da zbog onoga zbog čega je nezadovoljan koga ne prekorava, i to baš onoga tko mu je najbliži. I Levinu je mutno dolazilo u glavu da nije ona sama kriva (kriva ona ni za što nije mogla biti), već je kriv njen odgoj, suviše površan i frivolan («ona budala Čarski: ona ga je, znam ja, htjela prekinuti, ali nije umjela»). »Da, osim. što je zanima dom (toga ona ima), osim svoje toalete i osim broderie anglaise, nju ništa ozbiljno ne zanima. Niti je zanima moj rad, gospodarstvo, niti je zanimaju seljaci, niti je zanima muzika, iako je u nje razvijen sluh, niti čitanje. Ona ništa ne radi a posve je zadovoljna.« Levin je to u duši osuđivao, a još nije shvatio da se ona pripravlja za ono razdoblje svoje djelatnosti koje je za nju imalo doći, kada će ona u jedno te isto vrijeme biti žena mužu, domaćica u kući, kada će nositi, hraniti i odgajati djecu. Nije pomislio da je ona to čulom osjećala pa pripravljavajući se za taj strašni posao, nije prekoravala zbog trenutaka bezbrižnosti i sreće u ljubavi u kojima je ona sad uživala veselo svijajući svoje buduće gnijezdo.

XVI

Kad je Levin došao gore, njegova je žena sjedila kraj novoga srebrnog samovara pred novim čajnim priborom te je, posadivši za maleni stolić staru Agafju Mihajlovnu s punom šalicom čaja, čitala pismo sestre Doli s kojom su bili u neprestanoj i čestoj prepisci.

— Vidiš na, posadila me vaša gospođa, naložila da s njome sjedim — reče Agafja Mihajlovna prijateljski se smiješeći Kiti.

U ovim riječima Agafje Mihajlovne Levin je pročitao rasplet drame koja se posljednje vrijeme odigravala između Agafie Mihajlovne i Kiti. Vidio je, unatoč svemu ogorčenju što ga je Agafji Mihajlovnoj zadala nova domaćica oduzevši joj uzde iz ruke, da ju je Kiti ipak pobijedila i primorala da je voli.

— Evo sam pročitala i tvoje pismo — reče Kiti pružajući jedno nepismeno pismo. — To je od one žene, čini se, tvog brata... — reče. — Ma nisam pročitala. A ovo je od mojih i od Doli. Zamisli. Doli je Grišu i Tanju vodila k Sarmatskim na dječji bal; Tanja je bila markiza.

Ali Levin je nije slušao; pocrvenjevši on je uzeo pismo Marje Nikola jevne, bivše ljubavnice svoga brata, i uzeo ga čitati. To je bilo već drugo pismo od Marje Nikolajevne. U prvome pismu Marja je Nikolajevna pisala da ju je brat otjerao bez njene krivnje te je s ganutljivom naivnošću nastavljala, premda je opet u siromaštini, da svejedno ništa ne moli, niti išta želi, nego da je samo ubija misao o tome kako će Nikolaj Dmitrijevič propasti bez nje sa svojega slabog zdravlja, pa je molila brata neka pazi na njega. Sada je pisala nešto drugo. Ona je našla Nikolaj a Dmitrijeviča, opet se združila s njime u Moskvi i s njime otputovala u jedan gubernijski grad gdje je on bio dobio službu. Međutim on se tamo zavadio s načelnikom te pošaoi natrag u Moskvu, ali se putem tako razbolio da će se jedva više dići — pisala je. »Jednako su vas spominjali, a i novaca više nema.«

— Pročitaj, Doli, o tebi piše — započela je Kiti smiješeći se, ali odjednom zastane primijetivši promijenjeni izraz muževa lica.

— Šta ti je? Šta je?

— Ona mi piše da je brat Nikolaj na samrti. Putujem. Kitino se lice odjednom izmijeni. Misli o Tanji kao markizi, o Doli, svega toga nesta.

— Pa kad ćeš poći? — reče.

— Sutra.

— I ja ću s tobom, može li? — reče.

— Kiti! Ama šta je tebi? — prijekorno će on.

— Kako šta? — nađe se ona uvrijeđena što on kao nerado i ljutito prima njen prijedlog. — A zašto da ne putujem? Ja ti neću smetati. Ja ću...

— Ja putujem zato što mi brat umire — reče Levin.

— Zbog čega ti...

— Zbog čega? Zbog toga zbog čega i ti.

»I u ovako važnome trenutku za mene ona misli samo na to kako će joj biti dosadno samoj«, pomisli Levin. I ovaj izgovor u tako važnome poslu njega razljuti.

— To nije moguće — reče on strogo.

Videći da će zbog ovoga nastati svađa, Agafja Mihajlovna tiho spusti šalicu te iziđe. Kiti je nije ni opazila. Ton kojim je muž izrekao posljednje riječi uvrijedio ju je osobito time što on, očito, nije vjerovao u ono što je ona rekla.

— A ja ti velim, pođeš li ti, da ću ja poći s tobom, svakako ću poći — žustro i gnjevno progovori ona. — Zašto nije moguće? Zašto ti veliš da je nemoguće?

— Zato što valja putovati tko zna kamo, po kojekakvim putovima, svratištima. Stidjet ćeš me se — govoraše Levin nastojeći da bude hladnokrvan.

— Ni govora. Meni ništa ne treba. Gdje možeš ti, tamo ću i ja...

— Pa, već samo zbog toga što je tamo »ona ženska s kojom se ti ne možeš zbližavati.

— Ništa ja ne znam niti želim znati tko je i šta je tko ondje. Ja znam da brat moga muža umire te da muž ide k njemu, i ja ću poći s mužem da ...

— Kiti! Nemoj se ljutiti. Ali promisli, ovo je tako važno da mi je teško pomisliti kako ti odaješ svoju slabost, ne želiš ostati sama. Dobro, ako ti bude dosadno samoj, a ti otiđi u Moskvu.

— Eto, ti meni uvijek pripisuješ ružne, podle misli — počne ona kroza suze, uvrijeđena i gnjevna. — Ja ništa, ni slabosti, ništa... Ja osjećam da mi je dužnost biti uz muža kad je on u nevolji, a ti namjerno hoćeš da mi! naneseš bol, namjerno nećeš da shvatiš...

— Ne, to je užasno! Biti bilo kakav rob! — vikne Levin ustajući i nemajući više snage da zadrži svoju srdžbu. Ali u taj isti tren osjeti da tuče sama sebe.

— Pa zašto si se onda ženio? Bio bi slobodan. Zašto ako se kaješ? — zausti ona, skoči i otrča u salon.

Kad je došao za njom, jecala je u suzama.

Počeo je govoriti želeći naći one riječi koje je ne bi morale razuvjeriti nego samo umiriti. Ali ona ga nije slušala niti je na bilo šta pristajala. Nagnuo se k njoj i uzeo joj ruku koja se otimala. Poljubio joj je ruku, poljubio kose, opet poljubio ruku — ona je jednako šutjela. Ali kad joj je objema rukama uzeo lice i rekao: »Kiti« — ona se umah pribra, malo zaplaka te se smiri.

Bi odlučeno da sutra putuju zajedno. Levin je rekao ženi da vjeruje da ona želi putovati samo zato da bude od

koristi, suglasio se s time da u nazočnosti Marje Nikolajevne uz brata nema ništa neprilična; ali u dubini duše putovao je nezadovoljan njome i sobom. Bio je nezadovoljan njome što nije mogla podnijeti da ga pusti kad je to bilo potrebno (i kako mu je čudno bilo misliti da se on, koji doskora još nije smio vjerovati sreći da ga ona može zavoljeti, sada osjećao nesretnim zbog toga što ga ona suviše voli), te nezadovoljan sobom što je popustio. Još je manje u dubini duše bio suglasan s time jer se nje ništa nije ticala ta žena koja je s bratom, i on je s užasom mislio o svim mogućim sukobima što su mogli izbiti. Već samo to što će njegova žena, njegova Kiti, biti u istoj sobi s jednom razvratnicom, tjeralo ga je da podrhtuje od gađenja i užasa.

XVII

Svratiste gubernijskog grada u kojem je ležao Nikolaj Levin bijaše jedno od onih gubernijskih svratišta koja se uređuju prema novim usavršenim uzorima, gdje se osobito pazi na čistoću, komfor pa i eleganciju, ali koje publika što dolazi u njih izvanredno brzoi obraća u prljave krčme s pretenzijom da budu suvremeno uređene te samom tom pretenzijom postaju još gora od starinskih, jednostavno prljavih svratišta. Ovo je svratiste već bilo postalo takvo; i vojnik u prljavoj uniformi što je na ulazu pušio cigaretu i imao predstavljati vratara, i gvozdeno, prolazno, mračno i neprijatno stepenište, i otresiti konobar u prljavu fraku, i zajednička dvorana s prašnjavim buketom voštanoga cvijeća što je ukrašavao stol, i prljavština, prašina i neurednost posvuda, a ujedno i nekakva suvremena željezničarska samozadovoljna žustrina u ovome svratištu — izazvaše u Levinovima najteže osjećanje nakon njihova mladenačkog života, osobito time što se lažni dojam koji je stvaralo svratiste nikako nije slagao s onim što ih je očekivalo. Kao i uvijek, pokazalo se da nakon pitanja po kojoj cijeni želi sobe ne bi ni jedne dobre sobe: jednu dobru sobu bio je zauzeo željeznički revizor, drugu — neki odvjetnik iz Moskve, treću — kneginja Astafjeva sa sela. Osta jedna prljava *soha* pored koje obećашe podvečer osloboditi još jednu. Ljuteći se na ženu što se događa ono što je on očekivao, naime, da

se u času dolaska, kad mu je srce obamiralo od uzbuđenja pri pomisli šta je s bratom, morao o njoj brinuti mjesto da s mjesta otrči k bratu, Levin uvede ženu u sobu koja im je bila namijenjena.

— Idi, idi! — reče ona gledajući ga bojažljivim pogledom punim krivnje.

Šutke je izišao na vrata i tu se odmah sukobio s Marjom Nikolajevnom koja je bila saznala za njegov dolazak, ali nije smjela ući. Ona je bila ista onakva kakvu ju je on vidio u Moskvi: ona ista vunena haljina i gole ruke i vrat, i ono isto dobrodušno tupo, malo punije kozičavo lice.

— No, šta je? Kako on? Šta je?

— Vrlo slabo. Ne ustaju.¹ Stalno su vas čekali. Oni su...

Vi ste ... sa suprugom.

lievin nije u prvi mah shvatio šta je to nju zbunjivalo, ali mu je ona odmah razjasnila.

— Ja ću otići, poći ću u kuhinju — izgovori ona. — Oni će se radovati. Oni su čuli, i njih poznaju i sjećaju ih se iz inozemstva.

Levin shvati da ona misli na njegovu ženu te nije znao šta da odgovori.

— Hajdemo, hajdemo! — reče.

Ali tek što je on krenuo, otvoriše se vrata njegove sobe i Kiti izviri. Levin pocrvenje i od stida i od srdžbe na svoju ženu koja je sebe i njega dovela u taj teški položaj; ali Marja Nikolajevna pocrvenje još jače. Sva se bila zgrčila i pocrvenjela do suza, pa uhvativši objema rukama krajeve rupca, uvertala ih je crvenim prstima ne znajući šta da govori niti šta da radi.

U prvi mah Levin vidje izraz požudne radoznalosti u pogledu kojim je Kiti motrila tu užasnu, za nju neshvatljivu ženu; ali to potraja svega jedan hip.

— No pa šta je? Kako mu je? — obrati se ona mužu i zatim njoj.

— Pa ne možemo valjda u hodniku razgovarati! — reče Levin ljutito se osvrćući na nekoga gospodina koji je, klekajući, toboš svojim poslom u taj čas išao hodnikom.

Pa onda uđite — reče Kiti obraćajući se Marji Nikolajevnoj koja se već bila snašla; ali spazivši uplašeno muževo

---

¹ Marja Nikolajevna, kao neobrazovana žena, drugima i o drugima govori u 3. licu množine.

lice — ili idite, idite pa pošaljite po mene — rekla je i vratila se u sobu. Levin pođe k bratu.

Nikako nije očekivao ono što je ugledao i osjetio kod brata. Očekivao je da će ga zateći u onoj istoj samobmani, koja je, kako je čuo, tako česta u sušičavim bolesnika i koja ga je onako iznenadila kad je brat ono jesenas bio dolazio. Očekivao je da će tjelesni znaci smrti koja se približavala, velika slabost, jaka mršavost, biti vidljiviji ali će se ipak isto osjećati. Očekivao je da će sam oćutjeti onu istu žalost za gubitkom voljenoga brata i užasa pred smrću koje je bio onda oćutio, ali samo u većoj mjeri. I bio se pripremio na to; ali je našao nešto posve drugo.

U malenoj prijavoj sobi, zapljuvanoj po oličenim zidovima u tapetama, u kojoj se iza tanke pregrade čuo govor, u uzduhu zasićenom zagušljivim zadahom nećistoće, na krevetu odmaknutu od zida ležalo je pokrivačem pokriveno tijelo. Jedna je ruka toga tijela bila povrh pokrivača, a poput grabalja golema šaka te ruke nadovezivaše se neshvatljivo za tanku i od početka do sredine jednaku podlakticu. Glava je ležala postrance na jastuku. Levin je mogao vidjeti znojnu, rijetku kosu na sljepooćicama i napeto, gotovo prozirno čelo.

»Ne može biti da bi ovo strašno tijelo bilo brat Nikolaj«, pomisli Levin. Ali prišao je bliže, ugledao lice, i sumnje više ne mogaše biti. Unatoć strašnoj promijeni u licu, Levinu je valjalo pogledati u one žive oći što su se bile podigle na pridošlicu, opaziti lako kretanje usana pod slijepljenim brkovima da shvati tu strašnu istinu da je ovo mrtvo tijelo doista njegov živi brat.

Blistave oći strogo i prijekorno pogledaše u brata koji je ulazio. I tim se pogledom smjesta uspostavi živ odnos među živima. Levin smjesta osjeti prijekor u pogledu što se u njega bio ustremio i kajanje što je on sretan.

Kad ga je Konstantin uhvatio za ruku, Nikolaj se osmjehnuo. Osmijeh bješe slab, jedva primjetan, a unatoć osmijehu strogi se izraz lica nije promijenio.

— Nisi očekivao da ćeš me ovakva naći — izgovori on s mukom.

— Da... ne — govorio je Levin zapplećući se u rijećima. — Ama kako da prije nisi dao glasa od sebe, to jest u vrijeme moje svadbe? Svuda sam se propitivao za te.

Valjalo je govoriti da se ne šuti, a on nije znao šta da govori, to više što brat ništa nije odgovarao već je samo motrio ne spuštajući oči i očito ponirao u značenje svake riječi. Levin priopći bratu da mu je žena s njime doputovala. Nikolaj reče da je zadovoljan, ali da se boji uplašiti je svojim stanjem. Nasta šutnja. Najednom se Nikolaj stade micati i poče nešto govoriti. Po izrazu njegova lica Levin je očekivao nešto osobito značajno i važno, ali Nikolaj uze govoriti o svome zdravlju. Krivio je liječnika, žalio što nema nekoga znamenitog moskovskog liječnika, i Levin shvati da se on još jednako nadao.

Izabravši prvi trenutak šutnje, Levin ustade želeći se bar na trenutak izbaviti od tegobnoga osjećanja te reče da ide dovesti ženu.

— E lijepo, a ja ću narediti da se ovdje počisti. Ovdje je prljavo, i mislim, vonja. Maša! Pospremi ovdje — s mukom reče bolesnik. — Pa kad pospremiš, ti otiđi — dodadne on upitno gledajući brata.

Levin ništa ne odgovori. Kad iziđe u hodnik, zastane. Rekao je da će dovesti ženu, ali sada kad je postao svjestan onoga što je osjećao, odlučio da će, baš naprotiv, nastojati da je nagovori neka ne dolazi k bolesniku. »Zašto da se ona muči kao ja?« pomisli.

— No, šta je? Kako je? — uplašena lica upita Kiti.

— Ah, to je užasno, užasno! Zašto si ti došla? — reče Levin.

Kiti posuti nekoliko trenutaka bojažljivo i žalosno gledajući muža; zatim priđe te mu se objema rukama prihvati za lakat.

— Kostja! Odvedi me k njemu, udvoje će nam biti lakše. Ti samo mene odvedi, odvedi me molim te, pa otiđi — poče ona.

— Shvati da je meni kudikamo teže vidjeti tebe, a ne vidjeti njega. Tamo ja, možda, mogu biti korisna i tebi i njemu. Molim te, dopusti! — molila je muža kao da joj životna sreća od toga zavisi.

Levin je morao pristati pa, pošto se pribrao i posve bio zaboravio na Marju Nikolajevnu, on s Kiti opet pođe bratu.

Lako kročeći i neprestano pogledajući u muža i pokazujući mu hrabro i sućutno lice, ona uđe u bolesnikovu sobu pa, okrenuvši se bez žurbe, tiho zatvori vrata. Nečujnim koracima ona hitro priđe bolesnikovu ležaju pa, zašavši tako

da on nije morao okretati glave, odmah svojom svježom mladom rukom uze kostur njegove goleme ruke, stisne je te s onom, samo ženama urođenom, neuvredljivom i sućutnom tihom živahnošću poče s njime razgovarati.

— Mi smo se u Sodenu viđali, ali se nismo poznavali — rekla je. — Niste mislili da ću vam biti snaha.

— Vi me ne biste prepoznali? — reče on sa smiješkom što mu je zasjao kad je ona ušla.

— Ne poznala bih vas. Kako ste dobro uradili što ste nam se javili. Nije bilo dana da vas Kostija nije pominjao i da se nije uznemirivao.

Ali bolesnik ne bi zadugo živahan.

Još ona nije bila završila govoriti, a na njegovu se licu opet pojavi strog prijekoran izraz zavisti samrtnika prema živu čovjeku.

— Bojim se da vam ovdje nije posve dobro — reče ona odvrćući se od njegova upornoga pogleda i razgledajući sobu. — Valjat će zamoliti vlasnika drugu sobu — rekla je mužu — a i da bismo bili bliže.

XVIII

Levin nije mogao mirno motriti brata, sam nije mogao biti prirodan i miran u njegovoj nazočnosti. Kad bi ulazio k bolesniku, oči bi mu se i pažnja nesvjesno zamućivale te ne bi vidio ni razlikovao pojedinosti bratova stanja. Osjećao je užasan zadrž, vidio prljavštinu, nered, tegobno stanje i čuo stenjanje te osjećao da tome nema pomoći. Nije mu ni na kraj pameti bilo da razmotri sve pojedinosti bolesnikova stanja, da pomisli na to kako tamo pod pokrivačem leži to tijelo, kako su u grču bile smještene te golijeni, krsta, leđa i ne bi li se oni mogli kako bolje namjestiti, ne bi li se moglo štogod učiniti da bude ako ne bolje, a ono bar da ne bude tako loše. Jeza bi ga podilazila po leđima kad bi počimao misliti o svim tim pojedinostima. Bio je nesumnjivo uvjeren da se ništa ne može učiniti ni da se produlji život, ni da se olakšaju patnje. Ali bolesnik je osjećao tu njegovu spoznaju da je svaka pomoć nemoguća i to ga je razdraživalo. I zato je Levinu bilo još teže. Biti u bolesnikovoj sobi za njega je bilo tegobno, ne

biti bijaše još gore. Stoga bi neprestano pod različitim izlikama izlazio te opet ulazio jer nije bio kadar da ostaje sam.

Ali Kiti je mislila, osjećala i radila posve drukčije. Kad bi ugledala bolesnika, on bi joj se sažalio. I žalost u njejoj ženskoj duši uopće ne izazva onaj osjećaj užasa i gađenja koji je ona izazvala u njenu mužu, već potrebu da djeluje, da upozna sve pojedinosti njegova stanja te da mu pomogne. Pa kako nije ni najmanje sumnjala da ona njemu mora pomoći, nije sumnjala ni u to da je to moguće te se smjesta prihvatila posla. One iste pojedinosti, koje joj muža do vodahu do užasa kad je samo pomislio na njih, odmah privukoše njenu pozornost. Poslala je po liječnika, poslala u apoteku, natjerala djevojku koja je s njome bila doputovala i Marju Nikolajevnu da metu, brišu prašinu, nešto je sama prala, propirala, nešto podmetala pod pokrivač. Nešto su po njenu nalogu unosili i odnosili iz bolesnikove sobe. I sama je nekoliko puta odlazila u svoju sobu ne obzirući se na gospodu što su prolazila mimo nju, nalazila i donosila plahte, navlake, ručnike, košulje.

Lakaj, koji je u zajedničkoj dvorani služio ručak inženjerima nekoliko je puta ljutita lica dolazio na njen poziv i nije mogao da joj ne izvrši naloge budući da ih je ona tako ljubezno i uporno izdavala da je se čovjek nikako nije mogao osloboditi. Levin svega toga nije odobravao; on nije vjerovao da bi od toga bilo ikakve koristi po bolesnika. Najviše se pak bojao da se bolesnik ne razljuti. Ali bolesnik se, mada se činilo da je bio ravnodušan prema tome, nije ljutio nego se samo stidio, uopće on kao da se zanimao za ono što ona oko njega radi. Kad se vratio od liječnika kojemu ga je Kiti bila poslala, otvorivši vrata, Levin je zatekao bolesnika u trenutku kad su mu po Kitinu nalogu mijenjali rublje. Dugi bijeli kostur leđa s golemim, ispalim lopaticama i izbočenim rebrima i kralješcima bijaše gol, a Marja Nikolajevna i lakaj spleli su se oko rukava na košulji i nisu mogli u nj ugurati dugu obješenu ruku. Kiti je hitro zatvorila vrata za Levihom i nije gledala u tu stranu; ali bolesnik zastenja, i ona se brzo uputi k njemu.

— Brže — reče.

— Ne prilazite — progovori bolesnik ljuti to — sam ću...

— Šta velite? — priupita Marja Nikolajevna.

Ali Kiti je dobro čula i shvatila da se on stidi i da mu je neugodno pred njom biti gol.

— Neću gledati, neću! — rekla je popravljajući ruku. — Marja Nikolajevna, de vi zađite s ove strane, popravite — dodadne ona.

— Pođi, molim te, u mojoj torbici ima jedna bočica — obrati se ona mužu — znaš, u pokrajnjem džepiću, donesi je, molim te, a dotle će se ovdje sve urediti.

Kad se vratio s bočicom, Levin je našao bolesnika već namještena i sve oko njega potpuno promijenjeno. Teški zadah zamijenio je miris octa i parfema koji je, napućivši usne i naduvši rumene obraze, Kiti prskala kroz cjevčicu. Nigdje nije bilo vidjeti prašine, pod krevetom bijaše prostirač. Na stolu su stajale lijepo poredane bočice, bokal, i bilo je složeno potrebno rublje i Kitinji ručni rad broderie anglasie. Na drugome stolu do bolesnikova kreveta bili su piće, svijeća i prašci. Sam bolesnik, umiven i počešljan, ležao je na čistim plahtama, na visoko podignutim jastucima, u čistoj košulji s bijelim ovratnikom oko nepravilno tanka vrata te je s novim izrazom nade netremice motrio Kiti.

Liječnik što ga je Levin našao u klubu i doveo nije bio onaj koji je liječio Nikolaja Levina i kojim je on bio nezadovoljan. Novi liječnik uzme slušalicu te poslušao bolesnika, zakimao glavom, prepisao lijek te osobito potanko objasnio, prvo, kako da se uzme lijek, zatim — kakva da se drži dijeta. Svjetovao je svježija ili rovnija jaja i mineralnu vodu sa svježim mlijekom određene toplote. Kad je liječnik otišao, bolesnik rekao nešto bratu; ali Levin dobro čuo samo posljednje riječi »tvoja Katja«, po pogledu pak kojim ga je motrio Levin razumjelo da ju je on hvalio. Pozvao je bliže i Katju, kako ju je on zvao.

— Već mi je mnogo bolje — rekao. Eh, pored vas bih ja odavno bio ozdravio. Kako je dobro! — Uzela joj je ruku i potegao je svojim usnama, ali kao da se bojava da će joj to biti neugodno, promisli, ispusti je te samo pogladi. Kiti uzme njegovu ruku objema rukama i stegne je.

— Sada me okrenite na lijevu stranu pa idite spavati

— progovori on.

Nitko nije bio dobro čuo šta je on rekao, jedino je Kiti razumjela. Razumjela je jer je neprekidno u mislima vodila računa o onome što je njemu bilo potrebno.

— Na drugu stranu — reče mužu — uvijek na taj strani spava. Okreni ga, nije zgodno zvati poslugu. Ja ne mogu. A možete li vi? — obrati se ona Marji Nikolajevnoj.

— Ja se bojim — odgovori Marja Nikolajevna. Kolikogod Levinu bijaše strašno da rukama obujmi to strašno tijelo, da dohvati ona mjesta pod pokrivačem za koja nije htio znati, prepuštajući se ženinu utjecaju on, odlučna izraza na licu koji mu je žena dobro poznavala, podmetnuvši ruke poduhvati ga, ali unatoč svojoj snazi bi zapanjen neobičnom težinom ovih iznurenih udova. Dok ga je prekretno osjećajući da mu brat rukom grli vrat, Kiti je brzo, nečujno prevrnula jastuk, protresla ga i popravila bolesnikovu glavu i rijetke njegove kose što su mu se opet bile slijepile na sljepočici.

Bolesnik zadržava bratovu ruku u svojoj. Levin je osjećao da s rukom namjerava nešto učiniti i da ju nekamo vuče. Levin se prepuštao obamirujući. Da, on ju je privukao k svojim usnama i poljubio. Levin se zatrese od jecanja, i kako ne bi kadar išta reći, iziđe iz sobe.

XIX

»Sakrio je mudrima i otkrio djeci i nerazumnima.« Tako je Levin mislio o svojoj ženi razgovarajući s njome te večeri.

Nije Levin mislio na evanđeosku izreku zato što bi sebe smatrao za mudra. Sebe on nije smatrao za mudra, ali nije mogao ne biti svjestan toga da je pametniji od svoje žene i Agafje Mihajlovne, i nije mogao ne biti svjestan toga da je on, kad je mislio o smrti, mislio svim snagama svoje duše. Isto je tako znao da su mnogi muški velikani uma, čije je misli o tome čitao, mislili o tome i nisu o tome znali ni stoti dio onoga što je o tome znala njegova žena i Agafja Mihajlovna. Koliko god su te dvije žene bile različite, Agafja Mihajlovna i Kat ja, kako ju je nazivao brat Nikolaj i kako je Levinu sada bilo osobito ugodno da je zove, one su u tome bile potpuno nalik jedna na drugu. Obje su nesumnjivo znale što je to život a što smrt, pa makar da nikako nisu mogle odgovoriti na pitanja koja su se nametala Levinu, one ta pitanja nisu dapače ni shvatile, ni jedna ni druga nisu sumnjale u značenje ove pojave, i nisu bile same, nego su zajedno s

milijunima drugih ljudi o tome imale potpuno jednako gledište. Dokaz da su one pouzdano znale što je to smrt bio je u tome što one ni trenutka nisu sumnjale, znale su kako valja postupati sa samrtnicima i nisu ih se bojale. Levin pak i drugi neki, premda su mnogo toga mogli reći o smrti, očito nisu znali jer su se bojali smrti i nikako nisu znali što valja činiti kad ljudi umiru. Kad bi Levin bio sada sam s bratom Nikolajem, on bi ga s užasom motrio i s još većim užasom čekao, i ništa više ne bi umio učiniti.

I ne samo to, on nije znao što da govori, kako da gleda, kako da hoda. Da govori o čemu sporednom, činilo mu se uvredljivim, nije bilo dolično da govori o smrti, o čemu mračnom — isto tako nije bilo dolično. Da šuti — ni to se nije moglo. »Da motrim — on će pomisliti da ga proučavam, da ga se bojim; da ne motrim — pomislit će da mislim na što drugo. Da hodam na prstima — bit će nezadovoljan; da hodam punim stopalom — nezgodno je.« Kiti pak, očito, nije mislila niti je imala vremena da misli na sebe; ona je mislila na njega jer je nešto znala, i sve bi na koncu bilo dobro. Pripovijedala je te o sebi, te o svome vjenčanju, te se smiješila, te ga žalila, te ga tetošila, te govorila kako su neki ozdravljali, i sve je na koncu bilo dobro; dakle, ona je znala. Dokazom da njena djelatnost i djelatnost Agafje Mihajlovne nije bila nagoniska, životinjska, nerazumna, bijaše to što su, osim tjelesne njege, olakšanja patnji, i Agafja Mihajlovna i Kiti zahtijevale za samrtnika još nešto, važnije od tjelesne njege i što nije imalo ništa zajedničkoga s njegovim tjelesnim stanjem. Govoreći o nekom pokojnom starcu, Agafja je Mihajlovna rekla: »Pa šta, slava bogu, pričestili su ga, dali mu posljednju pomast, daj bože svakome takvu smrt.« Katja je, uza svu brigu oko rublja, rana od ležanja, pića, upravo isto tako još prvoga dana uspjela uvjeriti bolesnika da je prijeko potrebno da se pričesti i da primi posljednju pomast.

Kad se vratio od bolesnika u svoje dvije sobe da noći, Levin je poniknuvši glavom, sjedio ne znajući šta da radi. Ne samo da nije mogao večerati, spremati se na počinak, smišljati šta će raditi, on čak ni sa ženom nije mogao razgovarati: stidio se. Kiti pak, naprotiv, bijaše radina više nego obično. Bila je čak i živahnija negoli obično. Naredila je da se donese večera, sama je raspemila stvari, sama pomogla prostrijeti postelje i nije ih zaboravila posuti perzijskim praškom.

Bila je uzbuđena i misli su joj sve vrlo brzo povezivale kao što to biva u muškaraca pred bitku, borbu, u opasnim i odlučnim trenucima života, u trenucima kad muškarac jednom zauvijek pokazuje svoju vrijednost i pokazuje da mu prošlost nije sva protekla uzalud već je bila priprema za ove trenutke.

Sve joj je išlo od ruke, i još nije bilo ni dvanaest sati a sve stvari bjehu već čisto, uredno, nekako naročito namještene tako da je svratišna soba postala nalik na dom, na njene sobe: kreveti raspoređeni, četke, češljevi, ogledalca poslagani, ubrusi razastrti.

Levin je smatrao da je sada grijeh jesti, spavati, pa čak i govoriti te je osjećao da mu je svaka kretnja neprilična. A ona je razmještala četkice, ali je sve to tako radila da ništa uvredljiva u tome nije bilo.

Jesti svejedno nisu mogli ništa, i dugo nisu mogli zaspati, pa čak dugo nisu ni lijegali na počinak.

— Meni je vrlo drago što sam ga nagovorila da sutra primi posljednju pomast — govorila je sjedeći u bluzi pred svojim rasklopnim ogledalom te gustim češljem češljajući meke mirisne kose. — Ja to nikad nisam vidjela, ali znam, mama mi je govorila, da se pri tom moli za ozdravljenje.

— Zar ti misliš da on može ozdraviti? — reče Levin gledajući joj uzanu stazicu straga na okrugloj glavi koja bi svaki put nestajala čim bi ona povlačila češljem.

— Pitala sam liječnika i rekao je da ne može živjeti više od tri dana. Ali zar oni mogu znati? Meni je svejedno vrlo drago da sam ga nagovorila — rekla je bacajući na muža poglede ispod kose. — Sve može biti — doda ona gledajući onim posebnim, pomalo lukavim izrazom što joj je uvijek bivao na licu kad bi govorila o vjeri.

Nakon njihova razgovora o vjeri dok su još bili zaručeni, ni on ni ona nikad o tome nisu zapodijevali razgovora, ali je ona vršila svoje obrede: išla u crkvu, molila se, uvijek s podjednakom i mirnom sviješću da to tako treba. Unatoč njegovim uvjerenjima o suprotnom ona je bila čvrsto uvjerena da je on isto takav i još bolji kršćanin od nje, i da je sve što on o tome govori jedna od njegovih smiješnih muških drskosti poput one koju je govorio za broderie anglaise: dobri ljudi, tobože, krpaju rupe, a ona ih namjerno izrezuje, i tome slično.

— Da, eto, ona žena, Marja Nikolajevna, nije unijela sve to urediti — reče Levin. — I... moram priznati da mi je vrlo, vrlo drago što si ti došla. Ti si takva čistota da ... — Uzeo joj je ruku i nije je poljubio (ljubiti joj ruku blizu ove smrti njemu se činilo nepristojno) nego je samo stegnu s izrazom krivnje, gledajući joj u zasjale oči.

— Tebi bi tako tegobno bilo samome — rekla je i, visoko zadigavši ruke što su joj skrivale od zadovoljstva zarumenjele obraze, smota kose na zatiljku te ih pričvrsti. — Ne — nastavila je — ona nije znala... Ja sam, nasreću, mnogo toga naučila u Sodenu.

— Zar je ondje bilo ovakvih bolesnika?

— Još gorih.

— Za mene je užasno to što ja ne mogu a da ga ne vidim onakav kakav je bio kad je bio mladi... Nećeš povjerovati kakav je on bio krasan mladić, ali ja ga onda nisam shvaćao.

— Vjerujem, i te kako vjerujem. Prema onome šta osjećam, ja i on *bili bismo se lijepo slagali* — reče i uplaši se onoga šta je rekla, obazre se na muža i suze joj navru na oči.

— Da, *bili biste* — reče on turobno. — Eto, on je upravo jedan od onih ljudi za koje se kaže da nisu za ovaj svijet.

— Nego, pred nama je još dana, treba leći — reče Kiti pogledavši na svoj sićušni sat.

XX

SMRT

Bolesnika sutradan pričestiše i dadoše mu posljednju pomast. Za vrijeme obreda Nikolaj se Levin usrdno molio. U njegovim velikim očima, ustremljenim u ikonu postavljenu na malen četvrtast stol pokriven šarenim ubrusom, izražavala se takva strastvena molitva i nada da to Levinu bijaše užasno gledati. Levin je znao da će mu ta strastvena molba i nada samo još otežati rastanak sa životom koji je on toliko volio. Levin je poznavao brata i tok njegovih misli; znao je da njegovo nevjerovanje nije poteklo odatle što mu je lakše bilo živjeti bez vjere, nego odatle što su suvremena znanstvena objašnjenja pojava u svijetu korak po korak, istisnula vjeru, i odatle je on znao da njegovo sadašnje obraćenje nije logično,

nije došlo putem misli nego je privremeno, sebično, s bezumnom nadom u ozdravljenje. Levin je isto tako znao da je Kiti još pojačala tu nadu pripovijedanjem o neobičnim ozdravljenjima za koje je ona bila čula. Sve je to Levin znao te mu je bilo tegobno, bolno gledati taj molećivi pogled pun nade i tu omršavjelu pest koja se s mukom dizala i na čvrsto napeto čelo stavljala znak križa, ta dignuta ramena i hroptave grudi u kojima nije više moglo biti života za koji se bolesnik molio. Za vrijeme otajstva molio se i Levin te radio ono što je, kao bezvjernik, tisuću puta radio. Govorio je obraćajući se bogu: »Ako jesi, učini da ozdravi ovaj čovjek (pa upravo to se ponavljalo mnogo puta), i spasit ćeš njega i mene.«

Nakon pomazanja bolesniku odjednom bi mnogo bolje. Čitav sat nijedanput nije zakašljao, smiješio se, ljubio Kiti ruku u suzama joj zahvaljujući i govorio da mu je dobro, da ga nigdje ne boli te da osjeća tek i snagu. Čak se sam podigao kad mu donesoše juhu te zamoli još i odrezak. Ma kako da je za nj bilo malo nade, ma kako bilo očito, kad bi ga čovjek pogledao, da on ne može ozdraviti, Levin su se i Kiti taj sat nalazili u jednom te istom sretnom i, samo da se ne prevare, bojažljivom uzbuđenju.

— Bolje mu je? — Jest, itekako. — Čudno. — Ništa nije čudno. — Ipak je bolje — govorili su šaptom smiješeći se jedno drugome.

Ova prijatna zabluda ne potraj a dugo. Bolesnik zaspao mirno, ali za po sata probudi ga kašalj. I u jedanput nesta zrake nade i u onima što su bili oko njega i u njemu samome. Zbilja patnji, bez sumnje, čak i bez spomena na pređašnje nade, razorila ih je u Levinu i Kiti, i u samome bolesniku.

I ne spominjući ono u što je još pred pola sata vjerovao, kao da se stidio i da se spomene toga, zatražio je da mu dadnu joda za udisanje iz staklenke pokrivene papirom na kojem su bile probušene rupice. Levin mu dadne staklenku, a onaj isti pogled pun strastvene nade s kojom je on primao posljednju pomast ustremi se sada na brata tražeći od njega potvrdu za liječnikove riječi da udisanje joda stvara čudesa.

— Zar Kat ja nije sad ovdje? — zakrči on obazirući se pošto mu je Levin nerado potvrdio liječnikove riječi. — Nije, onda mogu reći... zbog nje sam izveo ovu komediju. Ona je tako mila, ali ja i ti više ne smijemo sebe zavaravati. Evo

u što ja vjerujem — reče pa, stišćući koščatom rukom staklenku, stane nad njom disati.

Poslije sedam navečer Levin je sa ženom pio čaj u svojoj svratišnoj sobi kad im, zadihana, dojuri Marja Nikolajevna. Bila je blijeda, a usne su joj drhtale.

— Umire! — prošapće ona. — Bojim se, sad će umrijeti. Oboje otrčaše k njemu. Pošto se bio pridigao, on je sjedio na krevetu nalakćen pognuvši svoja duga leđa i nisko oborivši glavu.

— Šta osjećaš? — upita šaptom Levin nakon šutnje.

— Osjećam da odlazim — s naporom, ali vrlo, vrlo određeno, polako iz sebe izažimljući riječi, progovori Nikolaj. Nije dizao glave nego je samo upravljao oči uvis ne dosežući njima bratova lica. — Katja, iziđi! — progovorio je još i to.

Levin skoči te je zapovjednim šaptom primora da iziđe.

— Odlazim — rekao je brat.

— Zašto tako misliš? — reče Levin tek da nešto kaže.

— Zato jer odlazim — kao da mu se svidio taj izraz, ponovio je on. — Kraj.

Marja mu Nikola jevna priđe.

— Da legnete, bit će vam lakše — rekla je.

— Uskoro ću ležati tiho — progovori on — mrtav — rekao je podrugljivo, ljutito. — Pa namjestite me *ako* baš hoćete.

Levin položi brata na leđa, sjede pored njega i ne dišući gledaše mu u lice. Samrtnik je ležao sklopivši oči, ali na čelu su mu se gdjegdje micala mišići kao u čovjeka koji duboko i napregnuto misli. Levin je nehotice kao i on mislio

O onome što se sada zbiva u njemu, ali unatoč svemu mislenomu naporu da ide zajedno s njime, po izrazu toga mirnoga i strogog lica i po igri mišića nad obrvom on je vidio da samrtniku sve jasnije i jasnije postaje ono što jednako ostaje tamno Levinu.

— Da, da, tako je — na prijekide polako progovori samrtnik. — Stojte. — Opet je malo šutio. — Tako je! — umirno otegne on kao da se za njega sve razriješilo. — O gospode! — progovorio je i teško uzdahnuo.

Marja mu Nikola jevna opipa noge. — Postaju hladne. — prošaptala je.

Dugo, vrlo dugo, kako se činilo Levinu, bolesnik je ležao nepomično. Ali on je još jednako bio živ te ponekad uzdisao. Levin se već bio umorio od napregnutog mišljenja.

Osjećao je, unatoč svega napregnutog mišljenja, da on ne može shvatiti ono što je *tako*. Osjećao je da se već odavno odijelio od samrtnika. Više nije mogao misliti o samoj smrti, ali su mu nehotice dolazile misli o tome što će sada, ovoga časa, morati da radi: zaklapati oči, oblačiti, naručivati lijes. I čudno, on se osjećao posve hladan i nije osjećao ni bola, ni gubitka, a još manje žalosti za bratom. Ako je on sad išta osjećao prema bratu, onda je to najprije zavist zbog onoga saznanja koje sada samrtnik ima, a koje on ne može imati.

Još je dugo tako sjedio nad njim jednako očekujući kraj.

Ali kraj nije dolazio. Vrata se otvoriše i pokaza se Kiti. Levin ustade da je zaustavi. Ali u času kad je on usta jao, začuo je da se mrtvac pokreće.

— Ne odlazi — reče Nikolaj i pruži ruku. Levin mu dadne svoju ruku i ljutito mahne ženi da ode.

S mrtvačevom rukom u svojoj ruci sjedio je on pola sata, sat, još jedan sat. Sada više uopće nije mislio o smrti. Mislio je o tome šta radi Kiti, tko stanuje u susjednoj sobi, ima li liječnik svoj dom. Poželio je da jede i da spava. Oprezno je oslobodio ruku i opipao noge. Noge bijahu hladne, ali bolesnik je disao. Levin htjede opet izići na prstima, ali se bolesnik opet pokrenu i reče:

— Ne odlazi.

Svanulo je, bolesnikovo stanje bijaše isto. Potiho oslobodivši ruku, Levin je, ne gledajući samrtnika, otišao u svoju sobu i zaspao. Kad se probudio, mjesto vijesti o bratovoj smrti koju je bio čekao, doznao je da je bolesnik opet u predašnjem stanju. Opet je počeo sjedati, kašljati, počeo je opet jesti, počeo govoriti i opet prestao govoriti o smrti, opet se počeo nadati da će ozdraviti i postao još razdražljiviji i tmurniji nego što je bio prije. Nitko ga, ni brat, ni Kiti, nije mogao umiriti. Na sve se njih ljutio i svima govorio neprijatnosti, sve prekoračio zbog svojih patnji i tražio da mu dovedu jednoga znamenitog liječnika iz Moskve. Na sva pitanja kojima su ga pitali kako se osjeća odgovarao je podjednako s izrazom mržnje i prijekora:

— Patim užasno, nepodnosivo!

Bolesnik je patio sve jače i jače, osobito zbog rana od duga ležanja koje se više nisu mogle izliječiti i sve se više i više ljutio na one što su bili oko njega prekoračujući ih

zbog svega, a posebno zbog toga što mu nisu doveli liječnika iz Moskve. Kiti je svakako nastojala da mu pomogne, da ga umiri; ali sve bijaše zaladu, i Levin vidje da je ona sama i tjelesno i duševno bila izmučena iako to nije priznavala. Ona atmosfera smrti što ju je prošle noći izazvalo njegovo opraštanje sa životom kad je pozvao brata, bijaše razorena. Svi su znali da će on neumitno i brzo umrijeti, da je već na pol mrtav. Svi su samo jedno željeli, da on što je moguće prije umre i svi su mu, krijući to, iz staklenke davali lijekove, tražili lijekove, liječnike, te obmanjivali i njega, i sebe, i jedan drugoga. Sve je to bila laž, gadna, uvredljiva i bogohulna laž. A ta se laž, i po osobinama svoga značaja, i stoga što je on najviše volio samrtnika, Levina osobito bolno doimala.

Budući da se već odavno bio bavio mišlju da barem pred smrt pomiri braću, Levin je pisao Sergeju Ivanoviču, pa kad je od njega dobio odgovor, pročitao to pismo bolesniku. Sergej Ivanovič pisaše da sam ne može doći, ali je dirljivim izrazima molio brata za oprostjenje.

Bolesnik ne reče ništa.

— Šta da mu otpišem? — upita Levin. — Nadam se, ti se ne ljutiš na njega?

— Ne nimalo! — zlovoljno odgovori Nikolaj na to pitanje. — Napiši mu da mi pošalje liječnika.

Prodoše još tri tegobna dana; bolesnik jednako bijaše u istome stanju. Svatko tko bi ga samo vidio želio je da umre: i svratišni lakaji, i gazda, i svi gosti, i liječnik, i Marja Nikolajevna, i Levin, i Kiti. Jedino sam bolesnik nije to želio nego se naprotiv ljutio zbog toga što nisu doveli onoga liječnika te je nastavio primati lijek i govorio o životu. Samo u rijetkim trenucima, kad ga je opijum prinudavao da zaboravi neprekidne patnje, on je kadikad u polusnu govorio ono što ga je jače nego druge tištalo: »Ah, da barem već jednom bude kraj ovome!« Ili: »Kad će se ovo svršiti!«

Patnje, sve veće i veće činile su svoje i spremale ga na smrt. Nije bilo položaja u kome ne bi trpio, nije bilo časa u kome bi pridrijemao, nije bilo mjesta, ni uda na njegovu tijelu da ga nije boljelo, da ga nije mučilo. Čak su i uspomene, dojmovi, misli toga tijela sada već pobuđivali u njemu istu odvratnost kao i tijelo samo. Pojava drugih ljudi, njihove riječi, njegove vlastite uspomene — sve je to za njega bilo

sama muka. Oni koji su bili oko njega osjećali su to i nesvjesno, pred njim nisu, se ni slobodno kretali, ni razgovarali, ni izražavali svojih želja. Sav se njegov život slijevao u jedno jedino osjećanje patnje i želje da se od nje izbavi. U njemu se, očito, zbivao onaj prijelom koji ga je morao prinuditi da smrt smatra kao zadovoljenje svojih želja, kao sreću. Prije je svaka pojedina želja izazvana patnjom ili oskudicom kao glad, umor, žeđ, bila zadovoljena namirivanjem tijela koje donosi nasladu; ali sada oskudica i patnja nisu bile zadovoljene, a pokušaj da se zadovolje izazivao je nove patnje. I zato su se sve želje slijevale u jednu jedinu — u želju da se čovjek izbavi od svih patnji i njihova izvora, tijela. Ali da izrazi tu želju za oslobođenjem, on nije imao riječi i zato nije govorio o tome nego je po navici tražio zadovoljenje onih želja koje više nisu mogle biti ispunjene. »Okrenite me na drugu stranu«, govorio bi i odmah zatim tražio da ga namjestite kao prije. »Dajte juhe. Odnosite juhu. Pripovijedajte što god, što šutite!« I tek što bi počinjali govoriti, on bi sklapao oči te pokazivao umor, ravnodušnost i odvratnost.

Deseti dan po dolasku u grad razbolje se Kiti. Boljela je glava, povraćala je i cijelo jutro nije mogla ustati iz kreveta. Liječnik objasni da je tu bolest izazvao umor, uzbuđenje te joj preporuča duševni mir. Poslije ručka Kiti je ipak ustala te kao i uvijek s ručnim radom otišla do bolesnika. On ju je strogo pogledao kad je ušla i prezirno se osmjehnuo kad je rekla da je bila bolesna. Toga dana on se neprestano išmrkivao; i žalosno ječao.

— Kako se osjećate? — upita ga ona.

— Gore — s mukom progovori on. — Boli!

— Gdje boli?

— Svuda.

— Danas će preminuti, vidjet ćete — rekla je Marja Nikolajevna iako šaptom, ali tako da ju je onako preosjetljiv, kako je Levin primjećivao, bolesnik morao čuti. Nikolaj je čuo; ali te se riječi njega nimalo ne dojmiše. Pogled mu je bio jednako prijekoran i napregnut.

— Po čemu to mislite? — upita je Levin kad je izišla za njim u hodnik.

— Počeo se trijebiti — reče Marja Nikolajevna. — Kako trijebiti?

— Evo ovako — reče ona cupkajući nabore na svojoj vunenoj haljini. Doista, on je bio opazio da je čitav dan bolesnik nešto hvatao po sebi i kao da je htio nešto svući.

Predviđanje Marje Nikolajevne bijaše tačno. Pod noć bolesnik nije više bio kadar da podigne ruke te je samo motrio preda se ne mijenjajući pažljivo usredsređeni pogled. Čak i kad su se brat ili Kiti naginjali nada nj da ih je mogao vidjeti, on je tako isto motrio. Kiti pošalje po svećenika da očita samrtnu molitvu. Dok je svećenik čitao samrtnu molitvu, samrtnik nije pokazivao nikakvih znakova života; oči su bile sklopljene. Levin, Kiti i Marja Nikolajevna stajahu pored postelje. Svećenik još nije bio očitao molitvu kad se samrtnik protegne, uzdahne i otvori oči. Svršivši molitvu, svećenik metne križ na hladno čelo, onda ga polako umota u epitrahilj pa, još šutke postajavši trenutak-dva, dotakne se ohladnjele i beskrvne goleme ruke.

— Izdahnuo je — reče svećenik i htjede otići; ali se odjednom slijepjeni mrtvačevi brkovi pomakoše i u tišini se iz dubine grudi jasno začuše razgovijetni i oštri glasovi:

— Nije još ... Skoro će.

I za časak lice se ozari, ispod brkova izbi osmijeh, a okupljene žene uzeše brižno uređivati pokojnika.

Bratov izražaj i blizina smrti obnoviše u Levinovoj duši onaj osjećaj užasa pred neodgonetljivošću i ujedno pred blizinom i neizbježnosti smrti koji ga je bio obuzeo one jesenske večeri kad mu je stigao brat. Taj osjećaj bijaše sada još snažniji nego prije; on je, još manje nego prije, smatrao da je sposoban shvatiti smisao smrti te mu se još užasnijom činila njena neizbježnost; ali sada, zahvaljujući ženinoj blizini, taj ga osjećaj nije dovodio u očaj; unatoč smrti on je osjećao prijeku potrebu da živi i da voli. Osjećao je da ga je ljubav spasila od očaja i da je ta ljubav pod prijetnjom očaja postala još jača i čistija.

Nije se još pred njegovim očima stigla okončati jedna tajna, tajna smrti ostala je neodgonetnuta, kadli niknu druga tajna isto tako neodgonetnuta, tajna koja poziva na ljubav i život.

Liječnik je potvrdio svoje pretpostavke što se tiče Kiti. Njena bolest bijaše trudnoća.

Od onoga časa kad je Aleksej Aleksandrovič iz objašnjenja s Betsi i sa Stjepanom Arkadjičem shvatio da se od njega traži samo to da pusti svoju ženu na miru ne uznemirujući je svojom nazočnošću, te da je njegovi žena sama to željela, on se oćutio toliko izgubljenim da ništa sam nije mogao odlučiti, sam nije znao što sada hoće pa je, prepustivši se u ruke onih koji su se s velikim zadovoljstvom bavili njegovim poslovima, na sve pristajao. Tek kad je Ana već bila otišla iz njegova doma i kad je Engleskinja poslala da ga upitaju mora li ona da jede s njime ili zasebno, on prvi puta jasno shvati svoj položaj i zbog toga ga uhvati užas.

Najteže u tom položaju bješe to što nikako nije mogao spojiti i pomiriti svoju prošlost sa sadašnjošću. Nije njega zbunjivala ona prošlost kad je sretno živio sa ženom. Prijelaz od te prošlosti na spoznaju da mu je žena nevjerna on je pateći već bio preživio; to je stanje bilo teško, ali bilo mu je shvatljivo. Da je žena, onda kad je priznala da mu nije vjerna, otišla od njega, bio bi ožalošćen, nesretan, ali ne bi bio u bezizlaznu i neshvatljivu položaju u kakvu je sada osjećao da jeste. Nikako nije sada mogao pomiriti svoje nedavno oproštenje, svoju ganutost, svoju ljubav prema bolesnoj ženi i tuđemu djetetu s ovim što je sada bilo. To jest s tim da je, kao nagradu za sve to sad ostao sam, osramoćen, ismijan, nikom potreban i od sviju preziran.

Prva dva dana nakon ženina odlaska Aleksej Aleksandrovič je primao molitelje, šefa kabineta, odlazio u odbor i odlazio u blagavaonicu na ručak kao i obično. Ne pitajući se zbog čega to čini, on je sve svoje duševne snage u ta dva dana napregao samo za to da na oko bude miran, pa čak i ravnodušan, Odgovarajući na pitanja šta bi sada sa stvarima i sobama Ane Arkadjevne, on se silno naprezao da naoko pokaže kako za njega događaj što se zbio nije bio nepredviđen i da ga ništa ne izdvaja iz niza svakidašnjih događaja, i on je postigao svoj cilj: nitko na njemu nije mogao primijetiti znakova oćaja. Ali drugoga dana po odlasku, kad mu je Korenej dao račun modne trgovine što ga je Ana bila zaboravila platiti te najavio da je i sam trgovački pomoćnik ovdje, Aleksej Aleksandrovič naredi da pozovu pomoćnika.

— Oprostite, vaša preuzvišenosti, što se usuđujem da vas uznemirujem. Ali ako naređujete da se obratimo njenoj preuzvišenosti, ne biste li bili dobri da nam priopćite njihovu adresu.

Aleksej Aleksandrovič se, kako se učinilo pomoćniku, zamislio te naglo, okrenuvši se, sjede za stol. Spustivši glavu na ruke, dugo je sjedio u tom položaju, nekoliko je puta pokušavao progovoriti i zastajao.

Shvativši gospodinova osjećanja, Kornej zamoli trgovačkog pomoćnika, da dođe drugi put. Kad opet ostade sam, Aleksej Aleksandrovič shvati da više nije Kadar glumiti sabranost i mirnoću. Naredio je da ispregnu kočiju što ga je čekala, naredio da nikoga ne primaju i ne ode na ručak.

Osjetio je da neće izdržati ovaj opći pritisak prezira i nesmiljenosti koje je jasno vidio na licu i u ovoga trgovačkog pomoćnika, i u Kornej u, i u svakoga bez razlike koga e sretao u ova dva dana. Osjećao je da ne može od sebe odkloniti ljudsku mržnju budući da ta mržnja nije potjecala odatle što bi on bio zao (tada bi mogao ponastojati da bude bolji) nego odatle što je on sramotno i odvratno nesretan. Znao je da će zbog toga, upravo zbog toga što mu je srce iskidano, oni biti nemilosrdni prema njemu. Osjećao je da će ga ljudi uništiti kao što psi dave izmrcvarena psa dok skviči od boli. Znao je da je jedini spas od ljudi — od njih skriti svoje rane, i on je to nesvjesno pokušavao činiti dva dana, ali sad se više nije osjećao kadar da nastavi tu nejednaku borbu.

Njegov se očaj još više pojačao sviješću da je posvema sam samcat u svome jadu. Ne samo da on u Petrogradu nije imao čovjeka kome bi mogao iskazati sve što je osjećao, koji bi ga zažalio ne kao višeg činovnika, ne kao člana društva, nego jednostavno kao čovjeka koji pati. On međutim nije nigdje drugdje imao takva čovjeka.

Aleksej Aleksandrovič je odrastao kao siročće. Bilo ih je dva brata. Oca nisu upamtili, mati je umrla kad je Aleksej u Aleksandroviču bilo deset godina. Imutak im bješe malen. Odgojio ih je stric Karenjin, ugledan činovnik i nekoć ljubimac pokojnoga oca.

Završivši gimnaziju i sveučilište s medaljama¹, Aleksej Aleksandrovič stričevom pomoću udari istaknutim službenim putem i otad se isključivo predade službenome častoljublju. Ni u gimnaziji, ni na sveučilištu, ni poslije u službi nije se ni s kim Aleksej Aleksandrovič sprijateljio. Brat mu je po duši bio najbližiji čovjek, ali on je službovao u ministarstvu vanjskih poslova, uvijek živio u inozemstvu gdje je i umro uskoro poslije ženidbe Alekseja Alaksandroviča.

Dok je bio gubernator, Anina tetka, jedna bogata gubernijska plemkinja, sastavila je, premda više ne baš tako mlada čovjeka, ali zato mlada gubernatora sa svojom nećakom i navela na to da je morao ili reći šta kani, ili otići iz grada. Aleksej Aleksandrovič se dugo kolebao. Toliko je onda bilo razloga za taj korak, koliko i protiv njega, tek ne bje onoga odlučnog razloga koji bi ga primorao da se iznevjeri svome načelu: uvijek pomalo sumnjati; ali ga Anina tetka preko jednog znanca natjera da povjeruje kako je kompromitirao djevojku te da ga čast obavezuje da je zaprosi. On ju je zaprosio i odao nevjesti i ženi osjećaje za koje je bio sposoban.

Privrženost što ju je on osjećao prema Ani ubila mu je u duši i posljednju potrebu za srdačnim odnosima prema ljudima. I tako sada, uza sve svoje znance, nije imao nikoga tko mu je) bio blizak. Onoga što se zove vezom bilo je mnogo; ali prijateljskih odnosa nije bilo. Bilo je oko Alekseja Aleksandroviča mnogo ljudi koje je on mogao pozvati kući na ručak, zamoliti ih da sudjeluju u poslu što ga je zanimao, zamoliti da protežiraju kojeg molitelja, imao je ljudi s kojima je otvoreno mogao pretresati djelatnost drugih osoba i viših vladinih krugova; ali odnosi prema tim osobama bili su ograničeni na jedno, običajem i navikama čvrsto određeno područje iz kojega je nemoguće bilo izići. Imao je jednoga druga sa sveučilišta s kojim se kasnije bio sprijateljio i s kojim bi mogao porazgovoriti o osobnome jadu; drug je taj međutim bio nadzornik u jednom udaljenome školskom okrugu. Od osoba pak što su bile u Petrogradu najbliži su mu i najmoćniji bili šef kabineta i liječnik.

Mihail Vasiljevič Sljudin, šef kabineta, bio je jednostavan, pametan, dobar i moralan čovjek, i Aleksej je Aleksandrovič

---

¹ U carskoj su se Rusiji najboljim đacima i studentima na kraju školovanja za nagradu dijelile medalje.

osjećao da mu je on privržen; ali njihova petogodišnja službena djelatnost podigla je među njima pregradu za kakva iskrena i prijateljska objašnjavanja.

Kad je dovršio potpisivanje spisa, Aleksej je Aleksandrovič dugo šutio pogledajući u Mihaila Vasiljeviča i nekoliko je puta pokušavao, ali progovoriti nije mogao. Već je bio pripremio frazu: »Jeste li čuli za moj jad?« Ali završio je time da je, kao i obično, rekao: »Onda, vi ćete mi to prirediti« i time ga otpustio. Drugi je čovjek bio liječnik koji mu je isto tako bio vrlo privržen; ali oni su se već odavno šutke sporazumjeli da se kako su obojica pretrpani poslovima, moraju žuriti.

Na ženske svoje prijatelje, na prvu od njih, na groficu Lidiju Ivanovnu, Aleksej Aleksandrovič nije pomišljao. Sve mu žene, jednostavno kao žene, bjehu strašne i odbojne.

XXII

Aleksej Aleksandrovič je bio zaboravio groficu Lidiju Ivanovnu, ali ona nije zaboravila njega. U ovom najtežem času usamljeničkog očajanja dovezla se ona k njemu i bez najave mu ušla u kabinet. Zatekla ga je u onom istom položaju u kom je bio sjedio naslonivši glavu na obje ruke.

— J'ai force la consigne¹ — rekla je ulazeći brzim koracima i teško dišući od uzbuđenja i brza hoda. — Sve sam čula! Aleksej u Aleksandroviču! Prijatelju moj! — nastavila je snažno mu objema rukama stišćući ruku i gledajući mu u oči svojim divnim zamišljenim očima.

Aleksej Aleksandrovič se mršteći pridiže pa, oslobodivši ruku, primakne joj stolicu.

— Ne biste li sjeli, grofice? Ja ne primam jer sam bolestan, grofice, — rekao je, a usne mu zadrhtale.

— Prijatelju moj! — ponovi grofica Lidija Ivanovna ne skidajući s njega očiju, a obrve joj se najednom nutarnjim krajevima nadignu stvarajući trokut na čelu; njeno ružno žuto lice posta još ružnije; ali Aleksej Aleksandrovič osjeti da ga ona žali te da je gotova na plač. I njega obuze ganutost i on dohvati njenu punašnu i meku ruku te je uze cjelivati.

---

¹ Francuski: Prodrła sam.

— Prijatelju moj! — ona će glasom što joj se prekidao od uzbuđenja — ne smijete se prepuštati boli. Bol je vaša velika, ali vi morate naći utjehe.

— Ja sam satrt, ubijen sam, ja više nisam čovjek! — reče Aleksej Aleksandrovič puštajući joj ruku ali i dalje joj gledajući u oči pune suza. — Moj je položaj po tome užasan što nigdje, ni u samome sebi, ne nalazim uporišta.

— Naći ćete vi oslonac, nemojte ga tražiti u meni iako vas molim da vjerujete u moje prijateljstvo — reče ona uzdahnuvši.

— Naš oslonac jeste Ljubav, Ljubav koju nam je On ostavio u nasljeđe. Breme je njegovo lako — reče s onim zanosnim pogledom koji je Aleksej Aleksandrovič tako dobro poznao.

— On će vas poduprijeti i pomoći vam.

Unatoč tome što je ovim riječima pokazivala kako je ganuta zbog svojih vlastitih uzvišenih osjećaja i kako je u novom, zanosnom, mističnom raspoloženju što se nedavno proširilo po Petrogradu, a Aleksej u Aleksandroviču se činilo zališno, bijaše mu to sada prijatno slušati.

— Slab sam. Uništen. Ništa nisam bio predvidio te sada ništa ne shvaćam.

— Prijatelju moj — ponavljala je Lidija Ivanovna.

— Nije posrijedi gubitak onoga čega sada nema, nije

— nastavi Aleksej Aleksandrovič. — Ne žalim ja. Ali ne mogu se ne stidjeti pred ljudima zbog položaja u kome se nalazim. To je ružno, ali ja ne mogu, ne mogu.

— Niste vi izvršili onaj uzvišeni postupak praštanja kojim se oduševljavam ja i svi drugi, već Onaj koji prebiva u vašem srcu — reče grofica Lidija Ivanovna ushićeno dižući oči — i vi se ne možete stidjeti svoga postupka.

Aleksej Aleksandrovič se namrštio pa, preklopivši ruke, uzeo pucketati prstima.

— Treba znati sve pojedinosti — reče on visokim glasom.

— Čovjekova snaga ima granica, grofice, a ja sam na kraju svojih snaga. Čitav sam dan danas morao izdavati naloge, kućne naloge koji su potekli (naglasio je riječ *potekli*) od mojega novoga usamljeničkog položaja. Posluga, guvernanta, računari... Ova me tiha vatra sažegla, nisam bio kadar izdržati. Za ručkom... jučer umalo da nisam otišao od ručka. Nisam mogao podnijeti kako me sin moj motrio. Nije me pitao šta sve ovo znači, ali je htio zapitati, i ja nisam mogao izdržati toga pogleda. Bojao se pogledati me, ali to još nije sve...

Aleksej Aleksandrovič htjede spomenuti ono s računom koji su njemu donijeli, ali mu glas zadrhti i on zastane. Toga se računa na plavome papiru, računa za šešir, za vrpce, on nije mogao sjetiti, a da ne žali sama sebe.

— Shvaćam, prijatelju moj, — reče grofica Lidija Ivanovna. — Sve ja shvaćam. Pomoći i utjehe vi nećete naći u meni, ali ja sam ipak došla samo zato da vam pomognem ako mogu. Kad bih vas ja mogla oteretiti svih tih sitnih briga koje ponizuju... Ja shvaćam da je tu potrebna ženska riječ, ženska ruka. Povjeravate li sve to meni?

Aleksej Aleksandrovič joj šutke i zahvalno steže ruku.

— Mi ćemo se zajedno pozabaviti Serjožom. Ja nisam jaka u praktičnim poslovima. Ali ću se prihvatiti toga, bit ću vaša domaćica. Ne zahvaljujte mi. Ne činim to sama...

— Ne mogu da vam ne zahvalim.

— Ali, prijatelju moj, nemojte se prepuštati osjećanju o kome ste govorili — da se stidite onoga što je najuzvišenije za jednoga kršćanina: *tko sebe ponizuje, uzvisit će se*. Ni zahvaljivati meni ne možete. Treba zahvaljivati Njemu i Njega moliti za pomoć. Jedino ćemo u Njemu naći mir, utjehu, spas i ljubav — rekla je pa, podigavši oči k nebu, počela se moliti, što je Aleksej Aleksandrovič shvatio po njenoj šutnji.

Aleksej Aleksandrovič ju je sada slušao, a izrazi koji mu prije nisu bili samo neprijatni nego su mu se činili zališni, sada se pokazale prirodni i utješni. Aleksej Aleksandrovič nije volio taj novi zanosni duh. On je bio religiozan čovjek koji se sa religijom zanimao ponajprije u političkom smislu, a novi nauk, koji je sebi dopuštao neka nova tumačenja upravo zato što je otvarao vrata prepirci i analizi, njemu je u načelu bio neugodan. On se prema tom novom nauku odnosio hladno pa čak, i neprijateljski, i s groficom se Lidijom Ivanovnom, koja se bila oduševila njime, nikad nije prepirao nego je pažljivo šuteći obilazio njene izazove. Sada je pak prvi put slušao njene riječi sa zadovoljstvom i u; sebi im nije proturječio.

— Vrlo sam vam, vrlo zahvalan i za vaše čine i za vaše riječi — rekao je kad se ona završila moliti.

Grofica Lidija Ivanovna još jednom stegnu obje ruke svome prijatelju.

— Sada pristupam k poslu — rekla je smiješeći se pošto je malo šutjela i pobrisala s lica ostatke suza. — Idem k

Serjoži. Vama ću se obratiti tek u krajnoj nuždi. — I ona ustade te ode.

Grofica Lidija Ivanovna ode u Serjožine prostorije i tamo mu je, suzama oblijevajući obraze uplašena dječaka, rekla da je njegov otac svetac, a da mu je mati umrla.

Grofica Lidija Ivanovna je izvršila svoje obećanje. Ona je odista uzela na sebe sve brige oko uređenja i vođenja poslova u domu Alekseja Aleksandroviča. Ali ona nije pretjeravala govoreći da nije jaka u praktičnim) poslovima. Sve je njene odredbe valjalo mijenjati budući da su bile neizvršive, a mijenjao ih je Kornej, komonuk Alekseja Aleksandroviča koji je, a da nitko nije primijetio, vodio sada čitav dom Karenjinih te je mirno i pažljivo, dok je gospodina odijevao, njega izvješćivao o onome što je bilo potrebno. Ali pomoć Lidije Ivanovne bijaše ipak vrlo, vrlo djelotvorna: ona je dala moralni oslonac Alekseju Aleksandroviču time što mu je pokazala svoju ljubav i poštovanje i osobito time što ga je, kako je na svoju radost voljela misliti, ona bila gotovo obratila na kršćanstvo, to jest od ravnodušna i mlitava vjernika pretvorila u vatrena i nepokolebiva pristašu novog tumačenja kršćanskoga nauka koje se u posljednje vrijeme bilo proširilo po Petrogradu. Alekseju Aleksandroviču bijaše lako da povjeruje u to tumačenje. Isto onako kao što je to bila Lidija Ivanovna, a i drugi koji su bili njihovih nazora, Aleksej Aleksandrovič ostao je bez onog poleta mašte, one duševne sposobnosti pomoću koje predodžbe što ih je mašta izazvala postaju tako stvarne da traže da budu usklađene s drugim predodžbama i sa stvarnošću. On nije vidio ništa nemoguća ni protuslovna u poimanju da smrt, mada postoji za one koji ne vjeruju, za njega ne postoji, i da zato što je sav prožet vjerom za koju sam sudi kolika je, u njegovoj duši više nema grijeha te da on već ovdje na ovome svijetu doživljuje potpuno spasenje.

Istina, Aleksej Aleksandrovič je nejasno nazirao površnost i pogrešnost ovakva poimanja svoje vjere i znao je da je osjećao više sreće onda kad se, uopće ne misleći na to da je njegovo praštanje čin više sile, sav bio predao tome neposrednom čuvstvu, negoli onda kad je, kao sada, svakoga trenutka mislio da mu u duši prebiva Krist i da potpisujući spise on vrši Njegovu volju; ali Alekseju Aleksandroviču bijaše prijeko potrebno da tako misli, toliko mu bijaše potrebno da

u svom poniženju ima onu, pa makar i izmišljenu uzvišenost, s koje bi, prezren od svijeta, on druge mogao prezirati da se svoga tobožnjeg spasenja držao kao pravoga spasenja.

XXIII

Groficu su Lidiju Ivanovnu kao mladu, zanesenu djevojku udali za jednoga bogatog, uglednog, dobrodušnog i nadasve razvratnog veseljaka. Nakon mjesec dana muž ju je ostavio i na njena zanosna uvjerenja o nježnosti odgovarao tek podsmijehom pa čak i neprijateljstvom što ljudi, koji su poznavali dobro grofovo srce i nisu vidjeli nikakvih mana na zanesenoj Lidiji, sebi nikako nisu mogli objasniti. Otada su, premda nisu bili rastavljeni, živjeli svako na svoju stranu, i kad bi se muž sretao sa ženom, uvijek bi se njoj obraćao nepromijenjenim zajedljivim podsmijehom kojemu se razlog nije mogao shvatiti.

Grofica Lidija Ivanovna već odavno više nije bila zaljubljena u muža, ali je otad uvijek bila u nekog zaljubljena. Zaljublivala se u nekoliko njih odjednom, i u muškarce, i u žene, zaljublivala se gotovo u sve ljude koji su se čime osobito isticali. Bila je zaljubljena u sve nove princeze i prinčeve što su stupali u rođачke veze s carskom porodicom, bila je zaljubljena u jednoga mitropolita, u jednog vikara i u jednog svećenika. Bila je zaljubljena u jednoga novinara, u trojicu Slavena, u Komisarova; u jednoga ministra, jednog liječnika, jednog engleskog misionara i u Karenjina. Sve ove ljubavi, čas slabeći, čas jačajući, nisu joj smetale da održava najraširenije i najzamršenije dvorske i društvene veze. Ali otkako je, nakon nesreće što je zadesila Karenjina, uzela njega pod svoju naročitu zaštitu, otkako je počela raditi u Karenjinovu domu brinući se o njegovu blagostanju, ona je oćutjela da sve druge ljubavi nisu prave, a da je istinski zaljubljena jedino u Karenjina. Ono što je ona sada osjećala prema njemu činilo joj se snažnije od svih pri jasnih čuvstava. Analizirajući svoj osjećaj i poređujući ga s prijašnjima, ona je jasno vidjela da se ne bi bila zaljubila u Komisarova da on nije bio caru spasio život, da se ne bi bila zaljubila u Ristič-Kudžickoga da nije bilo slavenskoga pitanja, ali da je Karenjina voljela zbog njega sama, zbog njegove

uzvišene neshvaćene duše, zbog njegovog visokog njoj dragog glasa s njegovim otegnutim intonacijama, zbog njegovog umorna pogleda, zbog njegovog značaja i mekih bijelih ruku nabreklih žila. Ona se nije samo radovala susretu s njime nego mu je na licu tražila znakova o dojmima što ga je ona ostavila na njega. Htjela je da mu se sviđa ne samo riječima, nego i cijelom svojom osobom. Zbog njega se sada svojom toaletom bavila više nego ikad prije. Zatijecala je sebe u maštanju o tome šta bi bilo kad ona ne bi bila udata i kad bi on bio slobodan. Rumenjela bi od uzbuđenja kad bi on ulazio u sobu, ne bi mogla suspregnuti smiješka od zanosa kad bi joj on rekao šta prijatna.

Već nekoliko dana grofica se Lidija Ivanovna nalazila u najsnažnijem uzbuđenju. Doznala je da su Ana i Vronski u Petrogradu. Valjalo je spriječiti da se Aleksej Aleksandrovič s njome vidi, valjalo je, štaviše, spriječiti da dozna da se ta užasna žena nalazi u istome gradu u kome je i on te da je svakog časa može sresti.

Putem svojih znanaca grofica je Lidija Ivanovna doznavala šta kane činiti ti *odvratni ljudi*, kako je ona nazivala Anu i Vronskoga, te je tih dana nastojala upravljati kretanjem svoga prijatelja da ih on ne bi sreo. Jedan mladi ađutant, prijatelj Vronskoga, preko kojega je ona dobivala izvještaje i koji se preko grofice Lidije Ivanovne nadao dobiti koncesiju¹, rekao joj je da su oni završili svoje poslove te da odlaze sutra. Lidija Ivanovna se već bila počela smirivati, kad joj drugoga jutra donesoše pisamce na kojemu ona s užasom prepoznade rukopis. Bio je to rukopis Ane Karenjine. Omot je bio od papira poput kore debeloga; na duguljastu žutu papiru bijaše golem monogram, a od pisma je divno zamirisalo.

— Tko je to donio?

— Glasnik iz svratišta.

Grofica Lidija Ivanovna dugo nije mogla sjesti da pročita pismo. Od uzbuđenja je dobila astmatični napad od kojega je inače patila. Kad se smirila, pročitala je ovo francusko pismo.

»Madame la Comtesse,²

---

¹ Koncesija — državna podjela prava na organiziranje industrijskih poduzeća.

² Francuski: Gospodo grofice.

Kršćanska osjećanja koja ispunjavaju vaše srce daju mi, osjećam to, neoprostivu smjelost da Vam pišem. Nesretna sam zbog odvojenosti od sina. Preklinjem vas za dopuštenje da ga vidim jedanput pred svoj odlazak. Oprostite mi što Vas podsjećam na sebe. Obraćam se Vama a ne Aleksej u Aleksandroviču samo zato što ne želim toga velikodušnog čovjeka, podsjećajući ga na sebe, prisiliti da pati. Znajući da ste mu prijatelj, nadam se da ćete me razumjeti. Hoćete li Serjožu poslati k meni, ili da ja dođem u kuću u neko određeno vrijeme, ili ćete vi mene izvjestiti kada i gdje ja njega mogu vidjeti izvan kuće? Ne vjerujem da bih bila odbijena poznavajući velikodušnost onoga do koga to stoji. Ne možete zamisliti koliko žudim da ga vidim te zato ne možete ni zamisliti zahvalnost koju će u meni pobuditi Vaša pomoć.

Ana.«

Sve je u ovome pismu razdraživalo groficu Lidiju Ivanovnu, i sadržaj, i aluzija na velikodušnost, a osobito, tako se njoj učinilo, slobodan ton.

— Reci da odgovora neće biti — reče grofica Lidija Ivanovna te odmah, otvorivši mapu, napisa Alekseju Aleksandroviču da se nada da će ga vidjeti poslije dvanaest na čestitanju u dvorcu.

»Moram s Vama porazgovarati o nečemu važnome i žalosnom. Ondje ćemo se dogovoriti gdje. Najbolje bi bilo kod mene gdje ću narediti da se pripremi Vaš čaj. Prijeko je potrebno. On natovaruje križ, ali On daje i snagu«, dometnula je da bi ga bar malo pripremila.

Grofica Lidija Ivanovna obično je pisala po dva i po tri pisamca na dan Alekseju Aleksandroviču. Ona je voljela taj način ophođenja s njime jer je u sebi imao i elegancije i tajnovitosti čega nije bilo u njenim osobnim dodirima.

XXIV

Čestitanja se završiše. Susrećući se u odlasku, ljudi su pričavali posljednje dnevne novosti, razgovarali o novim dobijenim odlikovanjima i o premještajima uglednih službenika.

— Da nešto dadu grofici Marji Borisovnoj ministarstvo rata, a za načelnika štaba postave kneginju Vatkovsku — govoraše sijed neki staračac u mundiru zlatom izvezanom obraćajući se visokoj gospođici i ljepotici koja ga je raspitivala o premještajima.

— A mene u ađutante — odgovori gospođica smiješeći se.

— Vi već imate postavljenje. Vas će u bogoštovlje. A za pomoćnika će vam dati — Karenjina.

— Zdravi bili, kneže! — reče staračac stežući ruku pridošlome.

— Šta to rekoste za Karenjina? — reče knez.

— On i Putjatov dobiše Aleksandra Nevskoga¹.

— Mislio sam da ga on već ima.

— Ne. Pogledajte ga samo — reče staračac, pokazujući izvezenim šešišrom na Karenjina u dvorskome mundiru, s novim crvenim trakom preko ramena, koji se bio zaustavio na vratima s jednim utjecajnim članom državnoga vijeća. — Sretan je i zadovoljan ko bubreg u loju — doda on zaustavljajući se da se porukuje s jednim atletski građenim ljepotanom i komornikom.

— Nije, ostario je — reče komornik.

— Brige. On sada neprekidno sastavlja projekte. I sad se neće okaniti onoga jadrnika dok mu ne izloži tačku po tačku.

— Kako ostario? *Il fait des passions*². Mislim, grofica Lidija Ivanovna ljubomorna je sada zbog žene.

— Šta! O grofici Lidiji Ivanovnoj, molim, ne govorite ništa ružno.

— Pa zar je to ružno da je ona zaljubljena u Karenjina?

— A je li istina da je Karenjina ovdje?

— Nije baš ovdje, u dvorcu, ali je u Petrogradu. Jučer sam ih sreo, nju i Vronskoga *bras dessus, bras dessous*³ u Morskoj ulici.

— *C'est un homme qui n'a pas...*⁴ — bio je zaustio komornik, ali zastane uklanjajući se s puta i klanjajući se jednoj osobi iz carske porodice što je tuda prolazila.

---

¹ Visoko rusko carsko odlikovanje.

² Francuski: On ima uspjeha (misli se kod žena).

³ Francuski: Ispod ruke.

⁴ Francuski: To je čovjek koji nema...

Tako *su* bez prestanka govorili o Alekseju Aleksandroviču osuđujući ga i rugajući mu se, dok je on u međuvremenu, priprečivši put članu državnoga vijeća kojega je bio ulovio, njemu tačku po tačku izlagao neki financijski projekt.

Gotovo u isto vrijeme kako je Alekseju Aleksandroviču otišla žena, njega snađe ono što je najgorče za čovjeka u službi — prijekid uspona u službenom napredovanju. Taj prijekid bijaše već gotov, i svi su to jasno vidjeli, jedino još sam Aleksej Aleksandrovič nije bio svjestan toga da mu je karijera završena. Je li zbog sukoba sa Stremovom, zbog nesreće sa ženom, ili jednostavno zbog toga što je Aleksej Aleksandrovič došao do granice koja mu je bila unaprijed postavljena, ali te godine svima postade očito da je na njegovu karijeru stavljen križ. On je još bio na istaknutu položaju, bio je član mnogih povjerenstava i odbora; ali on bijaše čovjek koji je svoje dao i od kojega se više ništa ne očekuje. Ma šta da je on govorio, ma šta da je predlagao, slušali su ga kao da je ono što on predlaže već odavno poznato i da je to baš ono što nije potrebno.

Ali Aleksej Aleksandrovič toga nije osjećao nego je, naprotiv, budući da mu nije bilo dopušteno da izravno sudjeluje u državnim poslovima, sada jasnije no prije vidio nedostatke i pogreške u djelatnosti drugih ljudi te je smatrao za svoju dužnost da upozori na sredstva da se one isprave. Ubrzo nakon svoga prijekida sa ženom počeo je pisati svoj prvi nacrt novoga sudstva, prvi od čitavoga niza nikomu potrebnih nacrti za sve grane državne uprave, koje mu je bilo suđeno da napiše.

Ne samo da Aleksej Aleksandrovič nije zapažao kako je njegov položaj u službenome svijetu beznađan i ne samo da ga to nije ožalošćavalo nego je više no ikada bio zadovoljan svojom djelatnošću.

»Oženjeni se brine za svjetovno, kako će ugoditi ženi, neoženjeni se brine za gospodnje, kako će ugoditi gospodu«, veli apostol Pavle, i Aleksej Aleksandrovič se, kako se u svemu sada upravljao prema Svetom pismu, često sjećao ovoga teksta. Njemu se činilo, otkako je bio ostao bez žene, da je svim svojim projektima više služio Gospodu negoli prije. Očito nestrpljenje člana vijeća, koji je želio otići od njega, Alekseja Aleksandroviča nije zbunjivalo; prestao je izlagati tek

onda kad je vijećnik, okoristivši se prolaskom one osobe iz carske porodice, umakao od njega.

Kad osta sam, Aleksej Aleksandrovič obori glavu prikupljajući misli, zatim se rastreseno obazre oko sebe i pođe prema vratima gdje se nadao da će sresti groficu Lidiju Ivanovnu.

»I kako su samo svi oni jaki i tjelesno zdravi — pomisli Aleksej Aleksandrovič gledajući jednoga snažnog komornika raščešljanih namirisanih zalisaka i crvenu šiju nekoga kneza utegnuta u mundir, pored kojih je morao proći. — Pravo je rečeno da je sve na svijetu zlo«, pomisli on, još jednom ispod oka pogledajući u komornikove listove na nogama.

Bez žurbe pomičući noge, izraza kao i uvijek umorna i dostojanstvena, Aleksej Aleksandrovič se nakloni gospodi koja su o njemu bila govorila te, gledajući u vrata, očima potraži groficu Lidiju Ivanovnu.

— A! Alekseju Aleksandroviču! — reče staračac pakosno sijevajući očima kad je Karenjin bio došao do njega i hladnom se kretnjom naklonio. — Ja vam još ne čestitah — reče pokazujući njegov novodobiveni trak.

— Zahvaljujem — odgovori Aleksej Aleksandrovič. — Kakav je danas *divan* dan — doda on, po svojoj navici osobito ističući riječ »divan«.

Da su mu se oni izrugavali, to je znao, ali on od njih ništa drugo nije ni očekivao do neprijateljstva; već je bio navikao na to.

Spazivši kako se žuta ramena grofice Lidije Ivanovne uzdižu iz steznika kad je ona ušla na vrata, i spazivši joj divne zamišljene oči kako ga zovu k sebi, Aleksej Aleksandrovič se osmjehne otkrivši svoje zdrave bijele zube te joj priđe.

Toaleta je Lidiju Ivanovnu stajala grdna truda kao i sve njene toalete u ovo posljednje vrijeme. Svrha njene toalete sada je bila posve suprotna svrsi za kojom je težila pred trideset godina. Onda joj je bilo stalo do toga da se bilo čime uresi i, šta više to bolje. Sada je, naprotiv, kao i uvijek bila nesrazmjerno svojim godinama i pojavi tako nakićena da se samo brinula kako suprotnost između toga nakita i njene vanjštine ne bi bila skroz naskroz pretjerana. A što se Alekseja Aleksandroviča tiče, ona je to postigla i njemu se činila privlačna. Za njega ona nije bila samo jedini otok prijaznog držanja prema njemu, nego i jedini otok ljubavi usred mora neprijateljstva i poruge, što ga je okruživalo.

Prolazeći kroza šibe podrugljivih pogleda, on se prirodno ustremio k njenu zaljubljenju pogledu kao biljka k svjetlu.

— Čestitam — rekla mu je očima pokazujući trak. Susprežući zadovoljan smiješak, on slegne ramenima zaklopivši oči kao da veli da to njega ne može radovati. Grofica je Lidija Ivanovna dobro znala da je to jedna od njegovih glavnih radosti premda on to nikad ne bi priznao.

— Šta radi naš anđeo? — reče grofica Lidija Ivanovna misleći time na Serjožu.

— Ne mogu kazati da sam posve zadovoljan njime — podižući obrve i otvarajući oči, reče Aleksej Aleksandrovič. — Ni Sitnikov nije zadovoljan njime. (Sitnikov bijaše pedagog kojemu je bio povjeren Serjožin svjetovni odgoj.) Kao što sam vam već bio govorio, on je nekako hladan prema najvažnijim pitanjima koja bi morala u dušu dirati svakoga čovjeka i svako dijete — uze Aleksej Aleksandrovič izlagati svoje misli o jedinom pitanju što ga je još osim službe zanimalo — sinov odgoj.

Kada se Aleksej Aleksandrovič uz pomoć Lidije Ivanovne opet povratio k životu i radu, osjetio je svojom dužnošću da se pozabavi odgojem sina koji mu je ostao na brizi. Kako se nikad prije nije zanimalo za odgojna pitanja, Aleksej Aleksandrovič posveti neko vrijeme teorijskom proučavanju predmeta. Pa kad pročita nekoliko knjiga iz antropologije, pedagogije i didaktike, Aleksej Aleksandrovič sastavi sebi plan odgoja i pošto pozva najboljega petrogradskog pedagoga radi vodstva, pristupi poslu. I taj ga je posao neprestano zanimalo.

— Da, ali srce? Ja u njemu vidim očevu srce, a s takvim srcem dijete ne može biti loše — reče grofica Lidija Ivanovna ushićeno.

— Da, možda... Koliko je do mene, ja činim svoju dužnost. To je sve što mogu učiniti.

— Doći ćete k meni — reče grofica Lidija Ivanovna pošto je malo posut jela — treba da porazgovaramo o nečemu tužnom za vas. Sve bih dala da mi vas je izbaviti od nekih uspomena, ali drugi ne misle tako. Dobila sam pismo od *nje*. *Ona* je ovdje, u Petrogradu.

Aleksej Aleksandrovič zadrhtnu kad se spomenu žena, ali odmah mu se na licu ustali ona mrtva ukočenost koja je izražavala posvemašnju nemoć prema svemu tome.

— Očekivao sam to — rekao je.

Grofica Lidija Ivanovna pogleda ga oduševljeno, a suze od ushita pred veličinom njegove duše navriješe joj na oči.

XXV

Kad je Aleksej Aleksandrovič ušao u omalen, udoban kabinet grofice Lidije Ivanovne, krcat starinskim porculanom i ukrašen portretima, domačice same još nije bilo. Preoblačila se.

Na okruglom e stolu bijaše prostrt stolnjak i postavljen kineski čajni pribor i srebrni špiritni čajnik. Aleksej Aleksandrovič rastreseno pogleda bezbrojne poznate portrete što su ukrašavali kabinet pa, sjednuvši za stol, otvori Evanđelje što je tu ležalo. Šuštanje grofičine svilene haljine prenuo ga.

— Eh, sad ćemo bar mirno sjesti — reče grofica Lidija Ivanovna uzbuđeno se smiješeći dok je žurno prolazila između stola i divana — i porazgovoriti se uz naš čaj.

Nakon nekoliko pripremnih riječi grofica Lidija Ivanovna predade, teško dišući i crveneći, u ruke Aleksej a Aleksandroviča pismo što ga je ona bila dobila.

Kad je on pročitao pismo, dugo je šutio.

— Ne držim da bih imao prava da joj odbijem — reče bojažljivo, podignuvši oči.

— Prijatelju moj! Vi ni u kome ne vidite zla!

— Ja, naprotiv, vidim da je sve zlo. Ali je li to pravedno?...

Na njegovu licu bijaše neodlučnost i vidjelo se da traži savjeta, potpore i vodstva u nečemu što mu bijaše neshvatljivo.

— Ne — prekine ga grofica Lidija Ivanovna. — Svemu ima granica. Ja shvaćam nemoral — rekla je ali ne baš posve iskreno budući da ona nikad nije mogla shvatiti što žene vodi u nemoral — ali ja ne shvaćam okrutnosti, i to prema kome? prema vama! Kako može biti u gradu u kome ste vi? Ne, čovjek se uči dok je živ. I ja se tako učim shvaćati vašu uzvišenost i njezinu niskost.

— A tko će baciti kamen? — reče Aleksej Aleksandrovič očito zadovoljan svojom ulogom. — Sve sam joj oprostio i

sada joj ne mogu uskratiti onu ljubav koja je njoj potrebna — ljubav prema sinu.

— Ali je li to ljubav, prijatelju moj? Je li to iskreno? Uzmimo, vi ste oprostili, opraštate... ali imamo li mi pravo utjecati na dušu ovog anđela. On drži da je ona umrla. On se moli za nju i moli boga da joj oprostí grijehe... Tako je i bolje. A ovako, šta će sada misliti.

— Na to nisam mislio — reče Aleksej Aleksandrovič očito na sve pristajući.

Grofica Lidija Ivanovna pokri lice rukama te malo zašutje. Molila se.

— Ako mene pitate za savjet — rekla je pošto se pomolila i otkrila lice — ja vam ne bih svjetovala da to učinite. Zar ja ne vidim kako vi patite, kako je ovo otvorilo vaše rane? Međutim, uzmimo, kao i uvijek, vi zaboravljate na se. Ali čemu sve to vodi? Novim patnjama za vas i mukama za dijete? Da je u njoj ostalo išta ljudskog, sama to ne bi smjela poželjeti. Ne, bezuvjetno bi vam ja to svjetovala, pa ako mi vi dopuštate, ja ću njoj napisati pismo.

I Aleksej Aleksandrovič pristane, te grofica Lidija Ivanovna napisa na francuskome ovo pismo: »Gospođo. Ako Vašem sinu spomenemo Vas, mogli bismo ga navesti na pitanja na koja se ne može odgovoriti a da se u dušu djetetovu ne usadi osuda onoga što bi mu moralo biti svetinjom, te stoga molim da odbijanje Vašeg muža shvatite u duhu kršćanske ljubavi. Molim Svevišnjega da bude prema vama milosrdan.

Grofica Lidija.«

Ovo je pismo postiglo onu pritajenu svrhu koju je grofica Lidija Ivanovna tajila samoj sebi. Ono je do u dno duše uvrijedilo Anu.

Sam pak Aleksej Aleksandrovič, kad se od Lidije Ivanovne vratio kući, nije se toga dana mogao odati svojim svakidašnjim poslovima, niti je mogao naći onaj duševni mir religiozna i spašena čovjeka, koji je prije osjećao.

Sjećanje na ženu koja je toliko bila kriva njemu i pred kojom je on bio tako svet kako mu je s pravom govorila grofica Lidija Ivanovna, ne bi ga smjelo uznemirivati; ali on nije bio miran: nije mogao razumjeti knjigu koju je čitao, nije

mogao odagnati tegobnih uspomena o svome ponašanju prema njoj, uspomena na pogreške što ih je, kako mu se sada činilo, bio počinio prema njoj. Sjećanje na ono kako je, kad se vratio s utrka, primio njeno priznanje da mu je nevjerna (a napose to što je od nje zahtijevao samo prividnu pristojnost, a njega nije izazvao na dvoboj) mučilo ga je kao kajanje. Isto ga je tako mučilo sjećanje na pismo što joj ga je on bio napisao; osobito su mu žegli srce stid i kajanje zbog toga što je nepotrebno opraštao i brinuo se za tuđe dijete.

I upravo isti takav stid i kajanje osjećao je sada pretresajući svu svoju prošlost s njome i sjećajući se nespretnih riječi kojima ju je nakon duga kolebanja bio zaprosio.

»Ali u čemu sam ja kriv?« govorio je sebi. I ovo je pitanje uvijek u njemu izazivalo drugo jedno pitanje — osjećaju li drukčije, vole li drukčije, žene li se drukčije ti drugi ljudi, svi ti Vronski, Oblonski... oni komornici jakih listova na nogama. I u njegovoj mašti prolazale su čitav niz onih jedrih, snažnih ljudi koji ne znaju za sumnje, koji su nehotice vazda i svuda svraćali na sebe njegovu radoznanu pažnju. Odgonio je od sebe ove misli, nastojao je sebe uvjeriti kako on ne živi za ovaj privremeni život nego za život vječni, da u njegovoj duši prebiva mir i ljubav. Ali to što je on u ovome privremenom, ništavnom životu počinio neke, kako se njemu činilo, ništavne pogreške, mučilo ga je tako kao da i nije bilo onoga vječnoga spasa u koji je on vjerovao. Ali ovo iskušenje ne potraj a dugo i domalo opet u duši Alekseja Aleksandroviča nastane onaj mir i ona uzvišenost zahvaljujući kojima je mogao zaboravljati ono čega nije htio i da se sjeća.

XXVI

— Pa šta je bilo, Kapitoniču — reče Serjoža, rumen se i veseo vrativši sa šetnje uoči svoga rođendana i predajući svoj naborani kaputić visokome starome vrataru koji se, visoka uzrasta, odozgora smiješio mališanu. — Pa šta, je li dolazio danas onaj poveznik činovnik? Je li ga tata primio?

— Primili su ga. Čim je šef bio izišao, a ja odmah najavio — veselo namignuvši reče vratar. — Dopustite, ja ću vam.

— Serjoža! — reče učitelj, Slaven, zastavši na vratima koja su vodila u nutarnje odaje. — Skinite se sami.

Ali premda je dobro čuo slabašni učiteljev glas, Serjoža se na njega ni ne osvrnu. Stajao je držeći se rukom za vratarev opasač i gledao ga u lice.

— Nego, učini li tata za njega šta je trebalo? Vrtar potvrdno kimne glavom.

Kako je već sedam puta dolazio da za nešto moli Alekseja Aleksandroviča, povezani taj činovnik zanimao je i Serjožu i vrtara. Serjoža ga je jednom zatekao u predsoblju i čuo kako je tužno molio vrtara da ga najavi govoreći! da mu je došlo da zajedno s djecom mre.

Otada se, kad je drugi put sastao činovnika u predsoblju, Serjoža počeo zanimati za njega.

— Pa je l' mu bilo šta drago? — pitao je.

— Nego šta! Malo pa bi skačući bio otišao odavde.

— A jesu li štogod donijeli? — upita Serjoža malo pošutjevši.

— Pa, gospodaru — mašući glavom šaptom će vrtar — ima nešto od grofice.

Serjoža odmah shvati da to nešto o čemu je govorio vrtar bijaše dar grofice Lidije Ivanovne njemu za rođendan.

— Šta kažeš? Gdje je?

— Kornej je unio u tatinu sobu. Mora da je neka dobra stvarca!

— Je V kolika? Otprilike ovolika?

— Nešto manja, ali dobra.

— Knjiga?

— Nije, neki predmet. Idite, idite, zove vas Vasilij Lukič — reče vrtar slušajući kako se približuju učiteljevi koraci i oprezno rastvarajući ručicu koja mu se u na po skinutoj rukavici držala za opasač te mahne glavom na Lukiča.

— Vasilije Lukiču, evo me odmah! — odgovori Serjoža onim vedrim i ljupkim smiješkom koji bi uvijek pobjeđivao pedantnoga Vasilija Lukiča.

Serjoža bijaše suviše veseo, suviše je zbog svega bio sretan, a da sa svojim prijateljem vrtarom ne podijeli još i obiteljsku radost za koju je doznao na šetnji u ljetnom vrtu od nećake grofice Lidije Ivanovne. Ta je radost bila osobito važna jer se po vremenu podudarala s radošću *onoga* činovnika

i njegovom vlastitom radošću što su mu donijeli igračaka. Serjoži se činilo da je danas dan kad svi moraju biti radosni i vedri.

— Znaš li, tata je dobio Aleksandra Nevskoga?

— Kako ne bih znao! Već su dolazili čestitati.

— Pa šta, je l' mu drago?

— Kako da čovjeku carska milost ne bude draga! Znači, zaslužio je — vratar će strogo i ozbiljno.

Serjoža se zamislio zagledajući se u vratarevo lice koje je bio do u najsitnije tančine proučio, osobito u podbradak koji je visio među sijedim zaliscima, a nitko ga nije vidio osim Serjože jer ga on nikada drukčije nije motrio negoli odozdo.

— A je l' tebi tvoja kći skoro dolazila? Vratareva je kći bila balerina.

— Kako bi došla radnim danom? I one treba da uče. I vi morate učiti, gospodaru, idite.

Došavši u sobu, mjesto da sjedne da radi zadaću, Serjoža ispriповjedi učitelju kako misli da je ono što su donijeli sigurno neki stroj. — Šta vi mislite? — upita.

Ali Vasilij Lukič mišljaše samo na to da valja naučiti lekciju iz gramatike za učitelja što će doći u dva sata.

— Ne, samo mi još recite, Vasilije Lukiču — upita on odjednom već sjedeći za radnim stolom i držeći u rukama knjigu — šta je veće od Aleksandra Nevskoga? Znete li, tata je dobio Aleksandra Nevskoga?

Vasilije Lukič odgovori da je od Aleksandra Nevskoga veći Vladimir.¹

— A još veći?

— Najveći je Andrej Prvovjenčani.

— A još veći od Andreja?

— Ne znam.

— Kako, ni vi ne znate? — i Serjoža se, nalaktivši se, udube u razmišljanje. Njegovo razmišljanje bješe vrlo zamršeno i vrlo raznoliko. Zamišljao je kako će mu otac odjednom dobiti i Vladimira, i Andreja, i kako će on zbog toga danas na satu biti kudikamo bolji, te kako će on sam, kad

---

¹ Isto, visoko rusko carsko odlikovanje.

bude velik, dobiti sva odlikovanja i ono što će izmisliti da bude veće od Andreja. Netom ih izmisle, a on ih već zasluži. Oni će izmisliti još veće, a on će odmah i njih da zasluži.

U takvu razmišljanju prođe vrijeme, pa kad dođe učitelj, zadaća o oznakama mjesta, vremena i načina ne bi gotova, te učitelj ne bje samo nezadovoljan već bijaše i ožalošćen. To što se učitelj ražalostio, ganu Serjožu. On se nije osjećao krivim što nije naučio zadaću; koliko god se bio trsio, nikako to nije mogao napraviti: dok mu je još učitelj tumačio, vjerovao je i reklo bi se shvaćao, ali čim je ostajao sam, nikako nije mogao upamtiti i shvatiti da je kratka i tako razumljiva riječ »najednom« *oznaka načina radnje*. Ali njemu je ipak bilo žao što je ožalostio učitelja te htjede da ga utješi.

Izabrao je trenutak kad je učitelj šutke motrio u knjigu.

— Mihaile Ivaniću, kad je vama imendan? — upita on najednom.

— Bolje bi bilo da mislite na svoju zadaću, a imendani nemaju nikakva značenja za razumno biće. Dan kao i drugi dani na koji treba raditi.

Serjoža pažljivo pogleda učitelja, njegovu rijetku bradicu, naočale koje su se spustile ispod udubine koju su one napravile na nosu te se tako zamislio da više ništa nije čuo od onoga što mu je učitelj tumačio. Shvaćao je da učitelj ne misli ono što govori, osjećao je to po tonu kojim je to bilo rečeno. »Ama zašto su se oni dogovorili da to govore uvijek na jedan te isti način, uvijek ono što je najdosadnije i najnepotrebnije? Zašto on mene odbija od sebe, zašto on mene ne voli?« pitao se turobno i nije mogao smisliti odgovora.

XXVII

Poslije učiteljeva bijaše očev sat. Kako otac ne dolazaše, Serjoža sjedne za stol igrajući se nožićem te stane misliti. Jedno od omiljenih Serjožinih zanimanja bijaše to da za vrijeme šetnji traži svoju majku. On općenito nije vjerovao u smrt, a napose u njenu smrt unatoč tome što mu je to Lidija Ivanovna kazala a otac potvrdio, te ju je, i nakon toga kako su mu rekli da je umrla, za vrijeme šetnji tražio. Svaka puni ja, graciozna žena tamnih kosa bijaše njegova mati. Kad bi ugledao takvu ženu, u duši bi mu se podizalo takvo osjećanje

nježnosti da se gušio, a suze mu navirale na oči. I on je evo sad na očekivao da će mu ona prići, da će podignuti koprenu. Čitavo lice će joj se vidjeti, nasmiješit će se, zagrlit ga, osjetit će njen miris, oćutjeti nježnost njene ruke te će zaplakati od sreće kao onda kad joj je jedne večeri legao do nogu, o ona ga škakljala dok je on kikotao i ujedao joj bijelu ruku s prstenjem. Zatim, kad je slučajno doznao od dadilje da mu mati nije umrla, i kad su mu otac i Lidija Ivanovna objasnili da je dobro po nj što je ona umrla jer je bila nevaljala (u to on već nikako nije mogao vjerovati jer ju je volio), on ju je jednako opet tražio i iščekivao. Danas je u ljetnom vrtu bila jedna dama u ljubičastoj kopremi koju je on, sve vrijeme dok im je prilazila putiljkom, pratio zamirući u srcu i nadajući se da je to ona. Ta dama nije stigla do njih i nekamo se bila izgubila. Jače no ikad Serjoža je danas ćutio plimu ljubavi prema njoj i sada je, zanijevši se, očekujući oca, ćitav kraj stola izrezao noćićem, blistavim očima gledajući preda se i misleći na nju.

— Tata ide! — trgne ga iz misli Vasilij Lukić. Serjoža skoći, priđe k ocu pa, pošto mu poljubi ruku, pogleda ga pažljivo, tražeći znakove radosti što je dobio Aleksandra Nevskoga.

— Jesi li se lijepo prošetao? — reće Aleksej Aleksandrović sjedajući u svoj naslonjać, primićući k sebi knjigu Staroga zavjeta i otvarajući je. Unatoć tome što je Aleksej Aleksandrović toliko puta govorio Serjoži da svaki kršćanin mora nepogrešivo poznavati svetu povijest, on je sam često posezao za knjigom Staroga zavjeta da što provjeri, i Serjoža je to primijetio.

— Da, bilo je vrlo veselo, tata — reće Serjoža sjedajući postrance na stolicu i ljuljajući se, a to je bilo zabranjeno. — Vidio sam Nadenjku. (Nadenjka je bila nećaka Lidije Ivanovne koja se u nje odgajala.) Ona mi je rekla da su vam dali novu zvijezdu. Je li vam drago, tata?

— Prvo i prvo, ne njiši se, molim te — reće Aleksej Aleksandrović. — A drugo, draga nije nagrada nego rad. I ja bih želio da ti to shvatiš. Evo, ako se ti budeš trudio, ako budeš ućio zbog toga da dobiješ nagradu, rad će ti se ućiniti težak; ali (govoraše Aleksej Aleksandrović sjećajući se kako se jutros krijepio sviješću o dužnosti radeći dosadan posao

koji se sastojao u potpisivanju stotine i osamnaest spisa) kad se budeš trudio iz ljubavi prema radu, u njemu ćeš naći nagradu za sebe.

Blistave od nježnosti i veselja Serjožine oči zgasnuše i ponikoše pred očevim pogledom. Bio je to onaj isti, odavno poznati ton kojim se otac uvijek njemu obraćao i koji je Serjoža već bio naučio oponašati. Otac je uvijek govorio s njime — tako je Serjoža osjećao — kao da se obraćao kakvu dječaku kojega je sam izmislio, jednome od onih što se nalaze u knjižicama, ali nimalo nalik na Serjožu. I Serjoža se uvijek pred ocem nastojao pretvarati da on jeste upravo onaj dječak iz knjige.

— Ti ovo shvaćaš, nadam se? — reče otac.

— Da, tata — odgovorio je Serjoža hineći izmišljenoga dječaka.

Sat se sastojao od učenja napamet nekoliko stihova iz Evanđelja i ponavljanja početka Staroga zavjeta. Stihove iz Evanđelja Serjoža je prilično znao, ali u času kad ih je govorio bio se zagledao u očevu čeonu kost koja se tako strmo svijala kod sljepočice da se on spleo te kraj jednoga stiha s jednakom riječi prenio na početak drugoga. Alekseju Aleksandroviču bješe očito da on nije razumijevao ono što je govorio, i to ga je naljutilo.

Namrštio se i stao objašnjavati ono što je Serjoža već mnogo puta slušao i nikada da zapamti jer je isuviše jasno shvaćao — poput onoga da »najednom« jeste oznaka načina radnje. Serjoža je uplašena pogleda motrio oca i mislio samo na jedno: hoće li ga ili neće otac primorati da ponovi ono što je on rekao kao što je to koji put znalo biti. I ta je misao Serjožu toliko plašila, da on više ništa nije shvaćao. Ali ga otac ne primora da ponovi te prijeđe na zadaću iz Novoga zavjeta. Serjoža dobro ispriповijedi same događaje, ali kod odgovaranja na pitanja šta su pretkazivali nekoji događaji, ne znade ništa unatoč tomu da je za ovu zadaću već bio kažnjen. A mjesto gdje on više ništa nije mogao reći i gdje se smeo, te rezao stol, te se ljuljao na stolici, bijaše ono gdje je imao nešto reći o patrijarsima prije potopa. Od njih on ni za koga nije znao osim za Enoha koji je bio živ uznesen na nebo. Prije se sjećao imena, ali sada je bio posve zaboravio osobito stoga što mu je Enoh bio najmilija osoba iz cijeloga Starog zavjeta, i što se uz Enohovo uzašašće na nebo u njegovoj

glavi nadovezivao čitav jedan dugi tok misli kojemu se on i sada bio predao ukočenim očima gledajući u lančić očeva sata dopala zakopčanu dugmad na njegovu prsluku.

U smrt, o kojoj mu tako često govorahu, Serjoža nikako nije vjerovao. Nije vjerovao da ljudi koje on voli mogu umrijeti, a osobito pak da će i on sam umrijeti. To za njega bješe potpunoma nemoguće i neshvatljivo. Ali njemu govorahu da će svi umrijeti; on je čak pitao ljude kojima vjeruje, pa i oni to potvrdiše, dadilja je govorila isto, premda nehotice. Ali Enoh nije umro, dakle ne umiru svi. »I zašto onda svatko ne bi mogao biti zaslužan pred bogom te biti živ uznesen na nebo?« mišljaše Serjoža. Zli, to jest oni koje Serjoža nije volio, ti su mogli umrijeti, ali dobri svi mogu biti poput Enoha.

— No, pa koji su sve bili patrijarsi?

— Enoh, Enos.

— Pa te si već rekao. Loše, Serjoža, vrlo loše. Kad ti ne nastojiš upoznati ono što je najpotrebnije jednom kršćaninu — reče otac ustajući — šta onda može tebe zanimati. Nezadovoljan sam tobom, i Pjotr je Ignatjič (to je bio glavni pedagog) nezadovoljan tobom... Ja te moram kazniti.

I otac i pedagog, obojica bjehu nezadovoljni Serjožom, a on je zaista učio vrlo loše. Ali nikako se nije moglo reći da je on bio nesposoban dječak. Naprotiv, bio je mnogo sposobniji od dječaka što ih je pedagog Serjoži stavljao kao primjer. Po očevu sudu on nije htio učiti ono što su ga učili. A zapravo on to nije mogao učiti. Nije mogao stoga što je u duši imao potreba koje su njega više obvezivale negoli potrebe koje su suho postavljali otac i pedagog. Te su potrebe proturječile jedne drugima, i on se otvoreno borio sa svojim odgojiteljima.

Imao je devet godina, bio je još dijete, ali dušu je svoju poznavao, visoko ju je cijenio, čuvao je kao što kapak čuva oko, i bez ključa ljubavi nikoga u svoju dušu nije puštao. Njegovi su se odgojitelji žalili da on neće da uči, a duša njegova bijaše prepuna žudnje za znanjem. I on je učio od Kapitoniča, od dadilje, od Nađenjke, od Vasilija Lukiča, a ne od učitelja. Voda koju su otac i pedagog čekali da udari na njihov mlin već je davno bila otekla i djelovala na drugome mjestu.

Otac je kaznio Serjožu ne pustivši ga k Nađenjki, nećaki Odi je Ivanovne; ali ta se kazna okrenula u sreću za Serjožu. Vasilij Lukič bijaše dobre volje te mu pokaza kako

se prave vjetrenjače. Cijelo veče proteče u radu i maštanju kako bi se mogla napraviti vjetrenjača da se na njoj vrti: uhvatio bi se rukama za krila ili se privezao — i vrtio, vrtio. Na majku Serjoža nije mislio čitavo veče, ali kad je legao u postelju, najednom se sjeti nje te se svojim riječima pomoli da bi mu se sutra, o njegovu rođendanu, mati prestala kriti i da mu dođe.

— Vasilije Lukiču, znate li za što sam se ja još povrh svega pomolio?

— Da biste bolje učili?

— Nije.

— Za igračke?

— Nije. Ne pogađate. Nešto divno, ali je tajna! Kad se zbude, reći ću vam. Niste pogodili?

— Nisam, ne mogu pogoditi. Recite vi — reče Vasilij Lukič osmjehujući se, a to je bilo rijetko. — Hajde, ležite, gasim svijeću.

— A ja bez svijeće još bolje vidim ono što vidim i za što sam se molio. Eto umalo ne rekoh tajnu! — vedro se nasmijavši reče Serjoža.

Kad mu odnesoše svijeću, Serjoža ču i oćutje svoju mater. Stajala je ponad njega i milovala ga pogledom punim ljubavi. Ali iskrsoše vjetrenjače, nožić, sve se ispremiješa, te on zaspao.

XXVIII

Po dolasku u Petrograd Vronski se i Ana nastaniše u jednom od najboljih svratišta. Vronski zasebno, u donjem spratu, Ana s djetetom, dojiljom i djevojkom na gornjem, u velikom odjelu od četiriju soba.

Već prvoga dana po dolasku Vronski ode k bratu. Ondje je zatekao mater koja je poslom bila došla u Moskvu. Mati ga i snaha dočekaše kao i obično, ispitivale su ga o putu u inozemstvo, govorile o zajedničkim znancima, ali ni jednom riječju ne spomenuše njegove veze s Anom. Brat ga je pak, sutradan se ujutro dovezavši Vronskome, sam upitao za nju, a Aleksej Vronski mu otvoreno reče da on na svoju vezu s Karenjinom gleda kao na brak; da sa nada da će isposlovati rastavu i onda se oženiti njome, a dotle da je smatra za svoju

ženu kao što bi smatrao bilo koju drugu ženu te da ga moli da tako kaže materi i svojoj ženi.

— Ako svijet toga ne odobrava, meni je svejedno — reče Vronski — ali ako moja rodbina želi biti u rodbinskim odnosima sa mnom, u istim takvim odnosima mora biti i s mojom ženom. Stariji brat, koji je uvijek cijenio mišljenje mlađeg, nije baš pouzdano znao je li on u pravu ili nije dok svijet nije riješio to pitanje; što se pak njega sama ticalo, on nije ništa imao protiv toga te je zajedno s Aleksejem pošao k Ani.

Pred bratom, kao i pred svima ostalima, Vronski je Ani govorio *vi* i ponašao se prema njoj kao prema bliskoj znanici, ali se razumijevalo da brat poznaje njihove odnose pa se govorilo kako će Ana putovati na imanje Vronskoga.

Unatoč svemu svome društvenom iskustvu, zbog ovoga novog položaja u kome se nalazio, Vronski je bio u čudnoj zabludi. Čovjek bi rekao, pa on je morao shvatiti da je društvo za njega i za Anu zatvoreno; ali u njegovoj se glavi sada rodiše nekakve nejasne misli da je tako bilo samo u starim vremenima, a, da su se sada, uz ovako brz napredak (da to ni sam nije opazio, on je sada postao pristaša svakog napretka), da su se sada društveni nazori promijenili te da pitanje hoće li oni biti primljeni u društvo nije još riješeno. »Naravno — mislio je — otmjeno dvorsko društvo neće primiti, ali bliski ljudi mogu to i moraju shvatiti kako treba.«

Može čovjek nekoliko sati podvijenih nogu prosjedjeti na jednom te istom mjestu ako zna da ga ništa ne priječi u tome da promijeni položaj; ali ako čovjek zna da mora sjediti tako podvijenih nogu, nastat će grčevi, noge će se trzati i gurati prema onome mjestu kamo bi ih htio protegnuti. To je isto osjećao Vronski prema društvu. Premda je u dubini duše znao da je njima društvo zatvoreno, on je pokušao da vidi neće li se društvo sada promijeniti i neće li ih primiti. Ali vrlo je brzo primijetio, iako društvo za nj osobito bijaše otvoreno, da je za Anu bilo zatvoreno. Kao u igri mačke i miša¹ ruke podignute za njega smjesta bi se spuštale pred Anom.

---

¹ Dječja igra: igrači se drže za ruke, u kolu su mačka i miš; miš se propušta uzdignutih ruku, mački se preprečuje put opuštenim rukama.

Jedna od prvih dama petrogradskoga otmjenog društva koju je sreo Vronski bješe njegova sestrična Betsi.

— Napokon! — radosno ga ona dočeka. — A Ana? Baš mi je drago! Gdje ste odsjeli? Mogu zamisliti kako vam je nakon vašega divnog putovanja užasan naš Petrograd; a tek vaš medeni mjesec u Rimu. Što je s rastavom? Jeste li sve to obavili?

Vronski je opazio da je Betsino oduševljenje splasnulo kad je doznala da rastava još nije provedena.

— Na mene će se nabaciti kamenom — rekla je — ali ja ću doći k Ani; da, zacijelo ću doći. Nećete se ovdje dugo zadržati?

I odista, ona je toga istog dana došla k Ani; ali njen ton više uopće nije bio onakav kao prije. Ona se, očito ponosila svojom smjelošću i željela je da Ana shvati što znači vjernost njena prijateljstva. Nije se zadržala ni deset minuta razgovarajući o društvenim novostima, a na odlasku reče:

— Ne rekoste mi kad će biti rastava. Meni se fućka šta svijet misli, ali druga će vas uškrobljena gospoda biti hladnom odbojnošću sve dok se ne vjenčate. A to je sada tako jednostavno: »Ca se fait.¹ Vi dakle putujete u petak? Šteta da se više nećemo vidjeti.

Po Betsinu tonu Vronski je mogao shvatiti šta mu je očekivati od društva; ali on učini još jedan pokušaj u svojoj porodici. U svoju se mater nije pouzdavao. Znao je da je mati, koja se toliko oduševila Anom kad se s njom prvi put bila upoznala, sada prema njoj neumoljiva jer je ona bila uzrokom da je sinova karijera upropaštena. Ali on je velike nade polagao u Var ju, bratovu ženu. Činilo mu se da se ona neće nabaciti kamenom² te da će jednostavno i odlučno otići k Ani i isto je tako primiti.

Sutradan po svom dolasku Vronski se odvezao do nje pa, zetekavši je samu, otvoreno joj iznese svoju želju.

— Ti dobro znaš, Alekseju — rekla je pošto ga je saslušala — koliko te ja volim i koliko sam spremna sve za te učiniti; ali sam šutjela jer sam znala da tebi i Ani Arkadjevnoj ne mogu biti na korist — rekla je, osobito brižno izgovorivši »Ana Arkadjevna«. — Nemoj, molim te, misliti da vas

---

¹ Francuski: To nije ništa neobično.

² Biblijska pjesnička slika; znači: moralno koga osuditi, društveno ga izolirati, izopćiti.

ja osuđujem. Ni govora; na njenu mjestu ja bi možda sve isto učinila. Ne ulazim niti mogu ulaziti u pojedinosti — govoraše, bojažljivo mu pogledajući u mrko lice. — Ali stvari valja nazivati svojim imenom. Ti želiš da ja odem k njoj, da je primam te da je time rehabilitiram u društvu; ali shvati da ja to *ne mogu* učiniti. Meni rastu kćeri, i ja moram živjeti u društvu radi muža. Pa eto, ja ću doći k Ani Arkadjevnoj; ona će shvatiti da ja nju ne mogu pozivati k sebi ili da to moram učiniti tako da ona ne sretne one koji na to drukčije gledaju: a to će nju uvrijediti. Ja nju ne mogu podići...

— Samo ja ne mislim da je ona više pala negoli stotine žena koje vi primate! — još ju smrknutije presiječe Vronski te šutke ustane shvativši da je snahina odluka nepromjenljiva.

— Alekseju! Ne ljuti se na mene. Molim te, shvati da ja nisam kriva — poče Varja bojažljivo mu se smiješeći i gledajući ga.

— Ne ljutim se ja na tebe — uze on isto onako mrko — ali me dvostruko više boli. Boli me i to što ovo kida naše prijateljstvo. Recimo, hajde, ne kida ga, ali ga slabi. Ti shvaćaš da i za mene to ne može biti drukčije.

I nakon ovih riječi on je otišao od nje.

Vronski je shvatio da su daljni pokušaji uzaludni te da ovih nekoliko dana u Petrogradu valja provesti kao u tuđem gradu izbjegavajući svaki dodir s prijašnjim društvom da se ne izvrgne neugodnostima i uvredama koje su mu bile tako tegobne. Jedna od glavnih neugodnosti njihova položaja u Petrogradu bijaše ta da Aleksej Aleksandrovič i njegovo ime, reklo bi se, bijahu svuda. Nije čovjek ni o čemu mogao početi govoriti da razgovor ne okrene na Aleksej a Aleksandroviča; nikamo čovjek nije mogao poći da njega ne sretne. Vronskome se na kraju krajeva činilo isto onako kao što se čovjeku bolesna prsta čini da se nekako kao navlas o sve zadijeva upravo tim bolesnim prstom.

Boravak se u Petrogradu Vronskome činio još teži po tome što je sve to vrijeme u Ani primjećivao neko novo, njemu neshvatljivo raspoloženje. Ona bi čas bila zaljubljena u njega, čas postajala hladna, razdražljiva i zatvorena. Ni u je nešto tištalo i nešto je tajila od njega i nekako kao da nije primjećivala uvreda koje su njemu trovale život, a za nju su, uza njenu tankočutnost u shvaćanjima, morale biti još tegobni je.

Jedna je od svrha) puta u Rusiju za Anu bilo viđenje sa sinom. Od dana kad je otputovala iz Italije, misao o tom viđenju nije ju prestajala uznemirivati. I što je bliže prilazila Petrogradu, radost i važnost toga viđenja činila joj se sve to veća. Sebi ona nije postavljala pitanja kako će udesiti to viđenje. Činilo joj se prirodno i jednostavno da vidi sina kad već bude u istom gradu u kom je i on; ali po dolasku u Petrograd njoj se odjednom jasno predoči njen sadašnji položaj u društvu i ona shvati da je udesiti viđenje teško.

Već je dva dana boravila u Petrogradu. Misao na sina ni na časak je nije napuštala, ali sina još nije vidjela. Poći ravno u kuću, gdje se moglo desiti da se sretne s Aleksejem Aleksandrovičem, osjećala je da nema prava. Mogli bi je ne pustiti i uvrijediti. Pisati, dolaziti u doticaj s mužem bijaše joj tegobno i pomisliti: mirna je mogla biti tek kad nije mislila na muža. Da vidi sina na šetnji pošto bi saznala kamo i kada on izlazi, bijaše joj malo; ona se toliko bila pripremala za to viđenje, toliko joj toga bijaše potrebno da mu kaže, toliko se bila zaželjela da ga gri, cjeliva. Stara bi joj Serjožina dadilja mogla pomoći i naputiti je. Ali dadilja se više ne nalazala u domu Alekseja Aleksandroviča. U tim kolebanjima i traganju za dadiljom prodoše dva dana.

Saznavši za prisne odnose Alekseja Aleksandroviča prema grofici Lidiji Ivanovnoj, trećega dana Ana odluči da joj napiše pismo, što nju stajalo je velike muke, u kome je namjerno govorila kako dopuštenje da vidi sina dakako zavisi od muževe velikodušnosti. Znala je, pokažu li pismo mužu, nastavivši svoju ulogu velikodušnosti, on je neće odbiti.

Glasnik koji je nosio pismo predade joj najokrutniji i najmanje očekivani odgovor, da odgovora neće biti. Nikada se ona nije ćutila toliko poniženom, koliko u času kad je, pozvavši glasnika, čula od njega potanki izvještaj o tome kako je on čekao i kako mu je zatim bilo rečeno: »Nikakva odgovora neće biti.« Ana se ćutila poniženom, uvrijeđenom, ali je nalazila da sa svoga gledišta grofica Lidija Ivanovna ima pravo. Njena je bol bila još jača po tome što se bila povukla u se. Ona nije mogla niti je htjela da je podijeli s Vronskim. Znala je, unatoč tome što je on bio glavnim uzročnikom niene nesreće, da će se pitanje o njenu viđenju sa sinom njemu učiniti

nečim posve nevažnim. Znala je da on nikad neće biti kadar da shvati svu dubinu njene patnje; znala je da će ga zbog njegova hladnoga tona na spomen o tome ona zamrziti. A toga se bojala više od ičega na svijetu te mu je stoga tajila sve što se ticalo sina.

Prosjedivši cio dan kod kuće, ona je smišljala kako da se vidi sa sinom, pa se zaustavila na izboru da piše mužu. Već je počela sastavljati to pismo, kad joj donesoše pismo Lidije Ivanovne. Grofičina ju je šutnja primirila i primorala da joj! u duši popusti, ali pismo, sve ono što je ona u njemu pročitala između redova, toliko ju je razdražilo, toliko joj se gnusnom učinila ova pakost u poređenju s njenom strastvenom materinskom nježnošću prema sinu da se pobunila protiv drugih a sebe prestala kriviti.

»Ta je hladnoća — licemjerje u osjećajima — govorila je u sebi. — Njima je potrebno samo da mene uvrijede i dijete da smore, i ja da im se onda pokorim! Ni za što na svijetu. Ona je gora od mene. Ja barem ne lažem.« I tog istog trenutka odlučila da će još sutra, na sam Serjožin rođendan, ravno poći u muževu kuću, podmititi poslugu, da će varati, ali da će pošto-poto vidjeti sina i oboriti onu! nadasve ružnu prijevaru kojom su oni okružili jedno dijete.

Otišla je u trgovinu dječjih igrački, nakupovala igračaka i promislila sve o planu kako će nastupiti. Doći će rano ujutro, u osam sati dok Aleksej Aleksandrovič još neće ustati. U rukama će imati novac koji će dati vrataru i lakaju da je puste te će, ne dižući koprene, reći kako dolazi od Serjožina krsnoga kuma da mu čestita i da joj je rečeno nek ostavi igračke pored sinova kreveta. Nije samo pripremila riječi koje bi rekla sinu. Koliko god o tome mislila, ništa nije mogla smisliti.

Sutradan, u osam sati ujutro, Ana iziđe sama iz unajmljene kočije i pozvoni na glavnom ulazu svoga bivšeg doma.

— Pogledajte šta treba. Neka gospođa — Kapitonič je, još neodjeven, samo u ogrtaču i kaljačama, rekao pošto je kroz prozor provirio prema dami koja je, pod koprenom, stajala tik do vrata.

Tek što joj je vratarev pomoćnik, neko Ani nepoznato mlado momče, bio otvorio vrata, a ona već uđe, pa izvadivši iz mufa novčanicu od tri rublja, hitro mu je tutne u ruku.

— Serjoža... Sergej Aleksejič — prozbori ona te pođe naprijed. Pošto je promotrio novčanicu, vratarev je pomoćnik zaustavi kod drugih staklenih vrata.

— Koga vi trebate? — upita.

Ona nije slušala njegovih riječi te ništa i ne odgovaraše. Primjetivši neznankinu zbunjenost, sam Kapitonič joj priđe, propusti je kroz vrata te upita šta joj je po volji.

— Od kneza Skorodumova k Sergej u Aleksejiču — progovori ona.

— Još nisu ustali — pažljivo pogledajući reče vratar.

Ana nikako nije očekivala da će se ovaj, nimalo promijenjeni razmještaj u predsoblju kuće gdje je ona živjela devet godina, tako snažno nje dojmiti. Jedne za drugima, radosne i tegobne, u njoj se duši javiše uspomene te ona u jednome hipu zaboravi zbog čega je ovdje.

— Izvolite li pričekati? — reče Kapitonič skidajući joj bundu.

Skinuvši bundu, Kapitonič joj zagleda u lice, prepoznade je i šutke joj se duboko pokloni.

— Samo izvolite, vaša preuzvišenosti — reče joj.

Ona htjede nešto da kaže, ali je glas izdade da nije mogla ni zaustiti; molbeno i osjećajući se krivom pogledavši starca, ona brzim lakim koracima pođe na stepenište. Sav se naprijed pognuvši i zapinjajući kaljačama o stepenice, Kapitonič je jurio za njom nastojeći da je prestigne.

— Učitelj je tamo, možda je neodjeven. Najavit ću. Ana je produžila poznatim stepeništem ne shvaćajući što to starac govori.

— Ovamo, izvolite lijevo. Oprostite da je nečisto. Oni su sada u prijašnoj divanskoj sobi — sopćući govoraše vratar.

— Dopustite, strpite se malo, vaša preuzvišenosti, pogledat ću — govorio je pa, obišavši je odškrine vrata te nestane iza njih. Ana stane očekujući. — Upravo su se probudili reče vratar opet izlazeći na vrata.

I dok je vratar to govorio, Ana začuje dječje zijevanje. Po samome glasu toga zijevanja ona prepoznade sina te ga kao živa ugleda pred sobom.

— Ostavi, ostavi me, idi ti sad! — počne ona i uđe na visoka vrata. Desno od vrata stajaše krevet, a na krevetu je, pridigavši se, sjedio dječak u samoj raskopčanoj košuljici i, nagnuvši se tjeluncem, protežući se, prestajao zijevati.

U času kad su mu se usne opet sastajale, složile su se u blažen i dremovan osmješak, i tako smiješeci se on se opet polako i slatko zavalio natrag.

— Serjoža! — prošapta ona nečujno mu prilazeći.

Za sve vrijeme što je bila rastavljena od njega i pri onoj plimi ljubavi što ju je osjećala sve ovo posljednje vrijeme, ona ga je zamišljala kao četvorogodišnjeg dječaka, kakva ga je najviše voljela. Sada on nije bio onakav kakvim ga je bila ostavila; bio je još dalje odmakao od četvorogodišnjaka, još izrastao i omršavio. Šta je ovo! Kako mu je lice mršavo, kako kratke kose! Kako duge ruke! Kako se promijenio otkako ga je bila ostavila! Ali to je bio on, onaj njegov oblik glave, njegove usne, njegov mekani vratić i široka ramešca.

— Serjoža — ponovila je ponad sama uha djetetova. On se opet pridigao na lakat, bunovnom glavom zaokružio u obje strane kao da što traži, te otvorio oči. Tiho i upitno nekoliko je trenutaka gledao mater što je pred njim nepomično stajala, zatim se najednom blaženo nasmiješio te se opet, sklopivši sanjive oči, zavalio, samo ne natrag, nego prema njoj, prema njenim rukama.

— Serjoža! Dječače moj mili! — progovorila je gušeći se i grleći rukama njegovo mekano tijelo.

— Mama! — izusti on migoljeći se pod njenim rukama da ga ona različitim mjestima na tijelu dotakne rukama.

Sretno se osmjehujući, jednako zatvorenih očiju, on se od krevetne ogradice mekim ručicama prihvati njoj za ramena, zavalio se prema njoj zapahivajući je onim dragim snenim zadahom i toplotom koje snena djeca imaju te se stade licem dodirivati njena vrata i ramena.

— Znao sam — rekao je otvarajući oči. — Danas mi je rođendan. Znao sam da ćeš doći. Odmah ću ustati.

To govoreći opet je tonuo u san.

Ana ga je žudno ogledala; vidjela je da se razrastao i promijenio za njena izbivanja. Prepoznavala je i nije prepoznavala njegove gole, sada tako velike noge što su se bile pokazale ispod pokrivača, prepoznavala je ove omršavjele obraze, ove podrezane, kratke kovrčice na zatiljku gdje ga je tako često cjelivala. Opipavala je sve i ništa nije mogla govoriti; suze su je gušile.

— A što plačeš, mama? — reče posvema se probudivši. — Mama, ama što plačeš? — povikao je plačnim glasom.

— Ja? Neću više plakati... Plačem od radosti. Tako te davno nisam vidjela. Neću, neću — rekla je gutajući suze i okrećući se. — E, sad je tvoje vrijeme za oblačenje — dodala je kad se pribrala pa, pošto je malo šutjela ne ispuštajući mu ruku, sjela je kraj njegova kreveta na stolicu na kojoj je bilo spremjeno odijelo.

— Kako se oblačiš bez mene? Kako... Htjela je da počne govoriti jednostavno i vedro, ali nije mogla te se opet okrenula.

— Ne perem se hladnom vodom, tata ne da. A nisi vidjela Vasilija Lukiča? On će doći. A ti si sjela na odijelo!

I Serjoža prasne u smijeh. Ona ga pogleda i nasmiješi se.

— Mama, dušice, golubice! — poviče on bacajući se opet prema njoj i grleći je. Kao da je tek sada, kad joj je opazio smiješak, jasno shvatio šta se desilo. — Ovo ne treba — govorio je skidajući joj šešir. Pa kao da ju je bez šešira ponovo vidio, on ju je opet prihvatio ljubiti.

— A šta si mislio o meni? Nisi mislio da sam umrla? — Nikad nisam vjerovao.

— Nisi vjerovao, mili moj?

— Znao sam ja, znao! — ponavljao je svoju omiljenu frazu pa, kad joj je uhvatio ruku što mu je milovala kose, stao joj je stiskati dlan k svojim ustima te ga cjelivati.

XXX

Vasilij Lukič, međutim, ne shvativši odmah tko je ta dama, a iz razgovora doznajući da je to glavom mati koja je napustila muža i koju on nije poznao budući da je u ovu kuću ušao nakon nje, bijaše u nedoumici bili ili ne bi li ušao ili bi pak javio Alekseju Aleksandroviču. Zaključivši napokon da je njegova dužnost buditi Serjožu u određeno vrijeme te da on prema tome nema šta tu da izviđa tko to ondje sjedi, mati ili tko drugi, nego da mora vršiti svoju dužnost, on se obukao, prišao k vratima te ih otvorio.

Ali sinovo i materino milovanje, zvuči njihovih glasova i ono što su govorili — sve ga to primora da promijeni svoju namjeru. Zavrtio je glavom te uzdahnuvši zatvorio vrata. »Pričekat ću još deset minuta«, reče u sebi nakašljavajući se i brišući suze.

Među domaćom poslugom u to je vrijeme vladalo jako uzbuđenje. Svi su saznali da je stigla gospođa, i da ju je Kapitonič pustio, i da je sada u dječjoj sobi, a da međutim gospodin uvijek poslije osam sati sam zalazi u dječju sobu, i svi su shvatili da je susret između muža i žene nedopustiv te da ga valja spriječiti. Silazeći u vratarevu sobu, komornik se Kornej raspitivao tko ju je i kako propustio pa, saznajući da ju je Kapitonič primio i otpratio, uze očitavati svoje starcu. Vratar je uporno šutio, ali kad mu Kornej reče kako zbog ovoga zaslužuje da bude protjeran, Kapitonič priskoči k njemu pa, zalamatavši rukama pred Kornejevim licem, stade govoriti:

— Jest, vidjeli bi što je ti ne bi pustio! Deset godina služiti i osim dobra ništa drugo ne vidjeti, pa da ti sad iziđi i reci: izvolite molit ću van! I ti mi se nešto razumiješ u politiku! Nema šta! Bolje ti gledaj kako se gospodar okrada te kako se rakunove¹ bunde odvlače.

— Vojničino jedna! — prezirno će Kornej te se okrene k dadilji koja je baš ulazila. — Eto recite vi svoje, Marja Jefimovna: pustio, nikome nije rekao — obrati joj se Kornej. — Aleksej će Aleksandrovič ovaj čas izići, poći će u dječju sobu.

— Muka živa, muka živa! — govoraše dadilja. — Ama da vi, Kornej u Vasiljeviču, nekako zadržite njega, to jest gospodina, a ja ću trknuti, nju ću gledati nekako da odvedem. Muka živa, muka živa!

Kad je dadilja ušla u dječju sobu, Serjoža je pripovijedao majci kako su Nadenjka i on zajedno pali pošto su se sanjkama spustili niz brdo te se tri puta prevrnuli. Ona je slušala zvukove njegova glasa, vidjela mu lice i različite izraze, po dodiru mu osjećala ruku, ali nije razumijevala onoga što je on govorio. Valjalo je odlaziti, valjalo ga ostaviti — jedino je i samo na to mislila i to osjećala. Čula je ona i korake Vasilija Lukiča kad je prilazio vratima i kašljao, čula i dadiljine korake kad je dolazila; ali sjedjela je kao skamenjena nemajući snage niti da počne govoriti, niti da ustane.

— Gospođo, golubice! — progovori dadilja prilazeći k Ani i cjelivajući joj ruku i ramena. — Eto posla bog radost našem slavljeniku. A vi se baš ništa niste promijenili.

---

¹ Tj. bunde od rakunova krzna; rakun = vrsta američkog medvjeda.

— Ah, dado, mila, nisam znala da ste vi još ovdje — na trenutak se prenuvši, reče Ana.

— Nisam više ovdje, živim s ćerkom, na čestitanje sam došla, Ana Arkadjevna, golubice!

Dadilja najednom zaplaka i opet joj uze cjelivati ruku.

Sijajući očima i od osmiješka, i držeći se jednom rukom matere, a drugom dadilje, Serjoža je punahnim golim nožicama tapkao po sagu. Nježnost njegove drage dadilje prema materi malo-pomalo ga je ushićivala.

— Mama! Ona mi često dohodi, i kad dođe... bio je on započeo, ali zastade kad spazi kako dadilja šaptom nešto reče materi i kako na materinu licu izbi strah i nešto nalik na stid, što materi nikako nije pristajalo.

Ona mu priđe.

— Mili moj — rekla je.

Nije mogla reći *zbogom*, ali joj to izraz na licu reče, te on shvati. — Mili moj, mili Kućik!¹ — izgovorila je ime kojim ga je zvala dok je bio malen — ti me nećeš zaboraviti? Ti me... — ali više nije mogla govoriti.

Koliko joj je samo riječi kasnije padalo na pamet koje mu je mogla reći! A sada ništa nije umjela niti je mogla reći. Ali Serjoža je shvatio sve što mu je htjela reći. Shvatio je da je ona nesretna i da ga voli. Shvatio je dapače i ono što je šaptom govorila dadilja. Čuo je riječi »uvijek poslije osam« i shvatio da je riječ bila o ocu te da se mati s ocem ne smije viđati. Sve je on to shvaćao, ali jednoga nije mogao da shvati: zašto joj na licu izbi strah i stid? Ona nije kriva, a boji ga se i nečega stidi. Htio je da postavi pitanje koje bi mu objasnilo ovu sumnju, ali ne smjede da to učini: vidio je da ona pati te mu je bje žal. Šutke se pripio uz nju i šaptom rekao:

— Nemoj još otići. On neće skoro doći.

Mati ga odmakne od sebe kako bi shvatila misli li on ovo što govori, i u preplašenu izrazu na njegovu licu ona pročitava da on nije samo govorio o ocu nego kao da ju je pitao šta on treba o ocu da misli.

— Serjoža, dušo — rekla je — voli ga, on je bolji i plemenitiji od mene, i ja sam mu kriva. Kad porasteš, sam ćeš prosuditi.

---

¹ Kućik = ime odmila koje se u tepanju daje djeci; moglo bi se približno prevesti sa: maće moje, pile(nce) moje i si.

— Nitko nije bolji od tebe!... — poviče on očajno kroza suze pa, uhvativši je za ramena, iz sve je snage stane uza se stiskati rukama drhtavim od naprezanja.

— Zlato, mališu moj! — progovori Ana te zaplaka isto onako slabošno, dječji, kao što je on plakao.

U taj se čas otvoriše vrata, uđe Vasilij Lukič. Kraj drugih se vrata začuše koraci pa dadilja uplašenim šaptom reče »ide« te Ani dodadne šešir.

Serjoža se spusti na krevet i zarida pokrivši lice rukama. Ana odmače te ruke, još mu jednom poljubi mokro lice te žurnim koracima iziđe na vrata. Aleksej Aleksandrovič dolazaše joj u susret. Kad ju je spazio, zastao je i ponikao glavom.

Unatoč tome što je malo prije govorila kako je on bolji i plemenitiji od nje, pri hitrom pogledu što ga je ona bacila na njega, obuhvativši čitavu njegovu pojavu sa svim pojedinostima, nju obuze osjećaj odvratnosti i mržnje prema njemu i zavisti zbog sina. Hitrom je kretnjom spustila koprenu pa, ubrzavši korake, gotovo istrčala iz sobe.

Nije bila stigla niti da ih izvadi te tako igračke, koje je s toliko ljubavi i tuge jučer izabirala u trgovini, doveze kući.

XXXI

Koliko je god Ana jako željela da se vidi sa sinom, koliko god da je odavno mislila na to i na to se pripremala, nikako nije očekivala da će to viđenje na nju tako snažno djelovati. Vrativši se u svoj samotnički odjel u svratištu, dugo nije mogla shvatiti zašto je ona ovdje. »Da, sve je to svršeno, i ja sam opet sama«, rekla je za sebe te, ne skidajući šešira, sjela u naslonjač što je stajao pored kamina. Ustavivši ukočene oči na brončanome satu što je stajao na stolu među prozorima, uze ona razmišljati.

Djevojka Francuskinja, koju su bili doveli iz inozemstva, uđe da joj pomogne u odijevanju. Ona ju je u čudu pogledala i rekla:

— Kasnije.

Lakaj ponudi kavu.

— Kasnije — rekla je.

Dojilja Talijanka, pošto je spremila djevojčicu, uđe s njome i donese je Ani. Punahna, dobro othranjena djevojčica, kao i uvijek kad bi spazila mater, okrenuvši dlanove dolje savila je svoje gole ručice stegnute končićima te je, osmjehujući se bezubim ustašcima, kao riba perajama stala veslati ručicama šušteći njima po uškrobljenim naborima vezene suknjice. Čovjek ne bi mogao da se ne osmjehne, da ne poljubi djevojčicu, ne bi mogao da joj ne podmetne prst za koji se ona hvatala cičeći i pocupkujući cijelim tijelom; nije mogao da joj ne podmetne usnu koju bi ona zadržala na ustašcima kao da daje poljubac. Sve je to Ana učinila: i uzela je na ruke, i navela da pocupkuje, i poljubila je u svježi obraščić i gole laktiće; ali kad god bi vidjela to dijete, njoj bi još jasnije postajalo da ono osjećanje što ga ona prema njemu čuti nije bilo čak ni ljubav u poređenju s onim što je ona osjećala prema Serjoži. Sve je na toj djevojčici bilo milo, ali sve se to, tko zna zašto, nije primalo srca. Prvom djetetu, premda od nevoljena čovjeka, bijaše posvetila svu ljubav koja nije našla zadovoljenje; djevojčica je bila rođena u najtežim prilikama, a njoj nije bio posvećen ni stoti dio briga koje su bile posvećene prvom djetetu. Osim toga, kod djevojčice se sve još moglo očekivati, a Serjoža već bijaše gotovo čovjek, i to ljubljeni čovjek; u njemu su se već sukobljavale misli, osjećanja; on je nju shvaćao, volio, osuđivao, mislila je sjećajući mu se riječi i pogleda. A ona ne samo tjelesno, nego i duhovno bijaše odvojena od njega, i to se popraviti nije moglo.

Ona preda djevojčicu dojilji, otpusti je te otvori medaljon u kome je bio Serjožin portret kad je bio gotovo iste dobi kao što je sada djevojčica. Skinuvši šešir, ona uzme sa stola album u kom su bile velike sinove slike iz različitih doba. Htjela je da poredi slike te ih stala vaditi iz albuma. Sve ih je bila izvadila. Osta tek jedna, posljednja, najljepša slika. On u bijeloj košulji jaše na stolici, mrk u očima i sa smiješkom na ustima. Bio je to najoriginalniji, najbolji njegov izraz. Malenim spretnim rukama, koje su se ovih dana osobito grčevito kretale svojim bijelim finim prstima, ona nekoliko puta zakvači za ugao slike, ali se slika pomicala te je ona nije mogla izvaditi. Nožića za papir ne bje na stolu, pa ona, izvadiвши sliku koja je bila do nje (bila je to slika Vronskoga, iz Rima, u okruglome šeširu i s dugom kosom), njome izgura sinovu sliku. »Da, to je on!« rekla je pogledavši sliku Vronskoga te se na jednom sjeti tko je bio

uzrok njenu sadašnjemu jadu. Cijelo to jutro ona se nijedanput nije sjetila njega. Ali sad je, spazivši to muževno, plemenito, njojzi toliko poznato i drago lice, odjednom osjetila nenadanu plimu ljubavi prema njemu. »A gdje je on sada? Kako me može ostaviti samu s mojim patnjama?« najednom prekoravajući ga pomisli ona zaboravivši da je ona sama njemu tajila sve što se ticalo sina. Poslala je po njega da ga zamoli neka smjesta dođe i zamirući u srcu, zamišljajući riječi kojima će mu sve reći d njegove ljubavne izraze koji će je utješiti, ona ga je čekala. Glasnik se vratio s odgovorom da on ima gosta, ali da će odmah doći, i naredio je da je upita može li ga ona primiti s knezom Jašvinom koji je bio stigao u Petrograd. »Doći će u društvu, a od jučerašnjeg me ručka nije vidio — pomislila je; neće doći sam tako da bi mu mogla sve kazati, nego će doći s Jašvinom.« I odjednom joj sine čudna misao: šta ako ju je prestao voljeti? Pa prestresajući događaje posljednjih dana, njoj se učini da u svemu vidi potvrdu za tu strašnu misao: i to što je jučer ručao izvan kuće, i to što je uporno tražio da se u Petrogradu nastane svako odvojeno, i to što joj čak ni sada ne dolazi sam kao da izbjegava susret oči u oči. »Ali on mi to mora kazati. Potrebno mi je da to znam. Ako to budem znala, onda znam šta ću učiniti«, govorila je u sebi nemajući snage zamisliti stanje u kom bi bila da se uvjeri u njegovu ravnodušnost. Mislila je da ju je on prestao voljeti; čutjela je da je vrlo bliza očajanju i zbog toga se oćutjela naročito uzbuđenom. Pozvonila je djevojci i pošla u sobu za toaletu. Oblačeći se, ona se više nego u sve ove dane bavila svojom toaletom kao da se on, pošto ju je prestao voljeti, opet eto mogao zaljubiti jer će ona na sebi imati onu haljinu i onu frizuru koje joj najbolje pristaju.

Ona začu zvonce prije nego što je bila gotova. Kad je ušla u salon, pogledom je nije presreo on već Jašvin. On je razgledao slike njena sina koje je ona bila zaboravila na stolu i nije hitao da nju pogleda. — Mi se poznajemo — rekla je stavljajući svoju malenu ruku u golemu ruku zbunjenoga Jašvina (što je bilo tako neobično uz njegovu gorostasnu pojavu i grubo lice). — Poznajemo se od prošle godine, s utrka. Dajte — reče, brzom kretnjom otimajući Vronskome sinove slike što ih je on bio gledao i upirući u njega oči koje su značajno blistale. — Jesu li ove godine utrke bile lijepe?

Mjesto njih ja sam gledala utрку na Corsu u Rimu. Vi uostalom ne volite život u inozemstvu — reče ona prijazno se smiješeći. — Ja poznajem vas, a poznajem i sve vaše sklonosti premda sam se malo sretala s vama.

— To mi je vrlo žao budući da su moje sklonosti odreda rđave — reče Jašvin grickajući svoj lijevi brk.

Malo se porazgovaravši i primijetivši da je Vronski pogledao na sat, Jašvin je upita hoće li dugo ostati u Petrogradu pa, uspraviv svoju gorostasnu priliku, maši se kape.

— Rekla bih, neću dugo — reče ona smeteno pogledavši Vronskoga.

— Onda se više nećemo vidjeti? — reče Jašvin ustajući i obračavajući se Vronskome. — Gdje ti ručaš?

— Dođite k meni na ručak — odlučno reče Ana kao da se bila naljutila na sebe zbog svoje smetenosti, ali kao i uvijek crveneći kad bi pred novim čovjekom očitovala svoj položaj.

— Ručak ovdje nije dobar, ali barem biste se vidjeli s njime. Od svih pukovskih drugova nikoga Aleksej ne voli kao vas.

— Vrlo mi je drago — reče Jašvin smiješeći se, po čemu Vronski vidje da mu se Ana jako sviđjela.

Jašvin se nakloni te iziđe, Vronski ostane otraga.

— Ti isto ideš? — ona će njemu.

— Već sam zakasnio — odgovorio je. — Hajde ti! Ja ću te odmah stići — vikne on Jašvinu.

Ona ga je uzela za ruke i, ne spuštajući očiju, motrila ga pretražujući u mislima šta bi rekla da ga zadrži.

— Stani, treba štošta da ti kažem — pa, uzevši njegovu kratku ruku, ona je stisne na svoj vrat. — Je l' ne smeta što sam ga pozvala na ručak?

— Divno si učinila — rekao je mirno se osmjehujući te pokazujući svoje guste i jake zube i cjelivajući joj ruku.

— Aleksej u, nisi li se ti promijenio prema meni? — rekla je, objema mu rukama stišćući ruku. — Alekseju, napatila sam se ovdje. Kad ćemo otputovati?

— Skoro, skoro. Nećeš vjerovati kako je i meni težak naš život ovdje — rekao je i potegao svoju ruku.

— No, idi, idi! — reče uvrijeđeno i žurno ode od njega.

Kad se Vronski vratio kući, Ane još ne bje kod kuće. Uskoro poslije njega, kako mu rekoše, k njoj je došla neka dama i ona je otišla zajedno s njome. To što je ona otišla ne rekavši kamo, te što je dosad ne bje kod kuće, to što je još ujutro nekamo izlazila ništa mu ne rekavši — sve to, i čudni uzrujan izraz na njenu licu jutros i sjećanje na onaj neprijateljski ton kojim mu je pred Jašvinom gotovo istrgnula iz ruku sinove slike, primoraga da se zamisli. Zaključio je da je prijeko potrebno da se s njome objasni. I, čekao ju je u salonu. Ali Ana se ne vrati sama, nego sa sobom dovede svoju tetku, staru djevojku, kneginjicu Oblonsku. Bila je to ona ista koja je dolazila ujutro i s kojom je Ana išla u kupovinu. Ana kao da nije primjećivala zabrinut i upitan izraz na licu Vronskoga te mu je veselo pripovijedala šta je sve jutros kupila. On je vidio da se u njoj zbiva nešto osobito i u blistavim očima, kad bi se na časak ustavljale na njemu, bijaše napregnuta pažnja, a u govoru i kretnjama bijaše ona nervozna brzina i gracija koje su ga u prvo vrijeme njihova zbližavanja toliko očaravale, a sada uznemirivale i plašile.

Ručak je bio postavljen za četvoro. Svi su se već bili skupili da prijeđu u malu blagovaonicu kad stiže Tuškevič s porukom za Anu od kneginje Betsi. Kneginja Betsi moljaše nek joj se oprostiti što nije došla da se pozdravi, bolesna je, ali moli Anu da dođe k njoj između šest i pol i devet. Vronski pogleda Anu kad se spomenu ovo određivanje vremena koje je pokazivalo da su poduzete mjere da se ona ni s kim ne bi sreala; ali Ana kao da toga nije niti primijetila.

— Vrlo mi je žao da upravo između šest i pol i devet ne mogu ja — rekla je jedva se primjetno smiješeći.

— Kneginji će biti jako žao.

— I meni isto.

— Vi zacijelo idete slušati Patti? — reče Tuškevič.

— Patti? Dali ste mi ideju. Pošla bih ako bi se mogla dobiti loža.

— Mogu je ja nabaviti — ponudi se Tuškevič.

— Bila bih vam veoma, veoma zahvalna — reče Ana. — A ne biste li vi s nama ručali?

Vronski jedva primjetno slegne ramenima. Nikako nije shvaćao šta to Ana radi. Zašto je dovela tu staru kneginju,

zašto je Tuškeviča ostavljala na ručku, a najčudnije, zašto ga je slala po ložu? Zar je moguće i pomisliti da se u njenu položaju ide na predstavu s Patti, gdje će biti cijelo njoj poznato otmjeno društvo? On je pogleda ozbiljnim pogledom, ali ona mu odgovori onim izazovnim, ne znaš je li vedrim, ili očajničkim pogledom, značenje kojemu on nije mogao shvatiti. Za ručkom Ana bijaše osvajački vedra: kao da je koketirala i s Tuškevičem i s Jašvinom. Kad su ustali od stola i kad je Tuškevič otišao po ložu, a Jašvin otišao pušiti, Vronski siđe zajedno s njime u svoje odaje. Pošto je malo posjedio, on odjuri gore. Ana već bijaše odjevena u svijetlu svilenu haljinu s baršunom, koju je bila sašila u Parizu, s izrezom na prsima i s bijelim skupocjenim čipkama na glavi koje su joj uokvirivale lice i osobito povoljno isticale njenu napadnu ljepotu.

— Vi ćete zbilja poći u kazalište? — reče on nastojeći da je ne gleda.

— A zašto vi to tako uplašeno pitate? — reče ona ponovno uvrijeđena što je on nije gledao.

— A zašto ne bih išla?

Ona kao da nije shvaćala značenje njegovih riječi.

— Naravno, nema nikakva razloga — smrknuvši se reče on.

— Pa upravo to ja i velim — rekla je namjerno ne shvaćajući ironiju u njegovu tonu i mirno zavrćući dugu mirisavu rukavicu.

— Ana, zaboga! Šta je vama? — reče on vraćajući je u zbilju isto onako kako joj je nekoć govorio njezin muž.

— Ne razumijem šta vi pitate.

— Vi dobro znate da ne treba ići.

— Zašto? Neću ići sama. Kneginjica je Varvara otišla da se obuče, ona će poći sa mnom.

On slegne ramenima pokazujući svoju nedoumicu i svoj očaj.

— Ali zar vi ne znate... — započeo je on.

— I ne želim da znam! — gotovo vikne ona. — Ne želim. Kajem li se ja zbog onoga što sam učinila? Ne, ne i ne. I kad bi sve to opet započela, bilo bi isto tako. Za nas, za mene i za vas, važno je tek jedno: volimo li mi jedno drugo. A drugih obzira nema. Zbog čega mi ovdje živimo odvojeno i ne viđamo se? Zašto ja ne bih mogla poći? Ja tebe volim i meni je svejedno — reče ona ruski pogledavši ga očima u kojima

je bio osobit, njemu neshvatljiv bljesak — svejedno ako se ti nisi promijenio. Zbog čega ti mene ne gledaš?

On je pogleda. Vidio joj je svu ljepotu lica i odjeće koja joj je uvijek tako pristajala. Ali sada ljepota i elegancija bijahu upravo ono što je njega razdraživalo.

— Moje se osjećanje ne može promijeniti, vi to dobro znate, ali vas molim da ne odlazite, preklinjem vas — reče on opet francuski nježnim molećim glasom, ali i hladna pogleda.

Ona nije čula riječi, ali je vidjela hladnoću pogleda te razdraženo odgovori:

— A ja vas molim da kažete zašto ja ne bih smjela ići.

— Zato što vam to može izazvati ono ... — On se spleo.

— Ništa ne shvaćam. Jašvin n'est pas compromettant¹, a kneginjica Varvara ni po čemu nije gora od ostalih. A evo i nje.

XXXIII

Vronski je prvi put osjećao da je kivan, gotovo gnjevan na Anu zbog toga što namjerno nije shvaćala svoj položaj. To se osjećanje još i pojačavalo time što joj nije mogao odati uzroka zašto je kivan. Kad bi joj otvoreno rekao što misli, rekao bi: »U toj se odjeći, u pratnji svima poznate kneginjice pojaviti u kazalištu — značilo bi ne samo priznati svoj položaj posrnule žene, nego i dobaciti izazov društvu, to jest odreći ga se dovijeka.«

To joj nije mogao reći. »Ali kako ona ne može to da shvati, i što se to u njoj zbiva?« govorio je u sebi. Osjećao je da u jedno te isto vrijeme njegovo poštovanje prema njoj opada, a svijest o njenoj ljepoti raste.

Mrk, vratio se on u svoju sobu pa, prisjevši k Jašvinu koji je bio protegao svoje duge noge na stolicu i pio konjak s mineralnom vodom, naredi da i njemu donesu to isto.

— Ti veliš Moćni Zankovskoga. To je dobar konj, i ja ti savjetujem da ga kupiš — reče Jašvin pogledavši mrko lice svoga druga. — Istina, ima spuštene sapi, ali noge i glava — ništa bolje čovjek ne bi mogao poželjeti.

---

¹ Francuski: Ne može (nikoga) kompromitirati.

— Mislim da ću ga uzeti — odgovori Vronski. Razgovor o konjima njega je zanimao, ali ni na časak nije zaboravljao Anu, nehotice je osluškivao korake u hodniku i pogledao u sat na kaminu.

— Ana Arkadjevna naložila mi da vam javim da su oni otišli u kazalište.

Sasuvši još jednu čašicu konjaka u šitavu mineralnu vodu, Jašvin ispije te ustane zakopčavajući se.

— E pa hoćemo li? — reče on jedva se primjetno smiješeći ispod brkova i finim smiješkom pokazujući da shvaća razlog zbog kojega je Vronski mrk, ali mu ne pridaje značenja.

— Ja ne idem — mrko će Vronski.

— A ja moram, obećao sam. E pa, do viđenja. Ili dođi u parter, uzmi mjesto Krasinskoga — doda Jašvin izlazeći.

— Ne, imam posla.

»Sa ženom briga, bez žene još gore«, pomisli Jašvin izlazeći iz svratišta.

Ostavši sam, Vronski ustane sa stolice te se ushoda po sobi.

»Šta se ono daje danas? Četvrti abonement¹... Jegor je ondje sa ženom, a sva je prilika i mati. To znači — sav je Petrograd ondje. Sad je ona ušla, skinula bundu te izišla na svjetlo. Tuškevič, Jašvin, kneginjica Varvara... — zamišljao je on. — A što je sa mnom? Je l' se ja to bojim pa sam je predao da je štiti Tuškevič? Kako god čovjek uzeo — glupo je, glupo... I zašto samo ona mene dovodi u ovaj položaj?« rekao je mahnuvši rukom.

Tom je kretnjom zapeo o stolic na kom je stajala mineralna voda i boca s konjakom te ga umalo nije srušio. Htio ga je zadržati, omaklo mu se i on kivan gurne stol nogom te pozvoni.

— Ako ti se služi kod mene — reče sobaru koji je bio ušao — onda upamti što ti je posao. Da se to više nije dogodilo. Tvoje je da pospremiš.

Osjećajući da nije kriv, sobar se htjede pravdati, ali kad pogleda gospodina, shvati mu po licu da valja samo šutjeti pa, hitro se uvijajući, klekne na sag te stane kupiti cijele i razbijene čašice i boce.

---

¹ Francuski: pretplata za kazališnu ili koju drugu predstavu.

— To nije tvoj posao, pošalji lakaja nek počisti i da mi se spremi frak.

Vronski uđe u kazalište u osam i pol. Predstava je bila u punom jeku. Stari razvodnik skine bundu s Vronskoga pa, kad ga prepoznade, oslovi ga »vaša svjetlosti« i predloži mu da ne uzima broja nego nek jednostavno vikne Fjodora. U osvjetljenom hodniku ne bje nikoga osim razvodnika i dvojice lakaja s bundama na rukama koji su slušali kraj vrata. Kroz pritvorena vrata čuli su se zvuči suzdržane *staccato*¹ pratnje orkestra i jednoga ženskoga glasa koji je razgovijetno izgovarao muzičku frazu. Vrata se otvoriše propuštajući razvodnika koji je šmugnuo kroz njih, a fraza što se bližila svome kraju jasno zapljusne sluh Vronskoga. Ali vrata se odmah opet zatvoriše te Vronski ne ču konac fraze i kadence², ali po burnu pljesku za vratima shvati da se kadenca završila. Kad je ušao u dvoranu, jarko osvjetljenu svijećnjacima i brončanim plinskim svjetiljkama, buka još tražae. Na pozornici je, blistajući nagim ramenima i briljantima, pregibajući se i smiješeći, uz pomoć tenora koji ju je držao za ruku, Patti kupila bukete što su nevjesto bacani prelijetali preko rampe te prilazila k jednome gospodinu s razdjeljkom po sredini blistavo napomađene kose koji se dugim rukama protezao preko rampe s neakvom stvarju — a sva se publika kako u parteru tako i u ložama komešala, naginjala naprijed, vikala i pljeskala. Sa svog povišenog mjesta dirigent je pomagao kod predaje i popravljao svoju bijelu kravatu. Vronski uđe u sredinu partera pa, zaustavivši se, stane se ogledati. Danas se on manje nego ikad osvrtao na poznatu, svakidašnja okolinu, na pozornicu, na ovu buku, na cijelo to poznato, nezanimljivo, šareno krdo gledalaca u dupke punu kazalištu.

Kao i uvijek jedno te isto, po ložama bijahu neakve dame s neakvim oficirima u dnu loža; jedne te iste, tko bi ih sve znao, žene u šarenilu, te mundiri, te svečani crni kaputi; jedna te ista prljava gomila na galerijama, i u cijeloj toj gomili, u ložama i prvim redovima, bijaše četrdesetak

---

¹ Muzikološki termin; znači: odsječno, kratko sviranje.

² Talijanski: cadenza = isto tako muz. termin; znači: odmor na kraju jedne muzičke fraze.

pravih ljudi i žena. Pa na te oaze Vronski odmah obrati pažnju te s njima odmah i stupi u doticaj.

Čin se bio završio kad je on ušao te stoga, ne zalazeći u bratovu ložu, prođe do prvoga reda i zaustavi se pored rampe sa Serpuhovskim koji ga je, savivši koljeno i lupkajući potpeticom u rampu te opazivši ga izdaleka smiješkom k sebi pozvao.

Vronski još nije bio vidio Anu, on namjerno nije motrio na njenu stranu. Ali je po smjeru pogleda znao gdje je ona. On se neopazice ogledao, ali je nije tražio; očekujući najgore, on očima tražaše Alekseja Aleksandroviča. Na njegovu sreću Alekseja Aleksandroviča ovoga puta ne bi u kazalištu.

— Kako je u tebi ostalo malo vojničkoga! — reče mu Serpuhovski. — Diplomata, umjetnik, eto tako nešto si ti.

— Da, čim sam se vratio kući, obukao sam frak — odgovori Vronski smiješeći se i polako vadeći dogled.

— Eto na tome ti, priznajem, zavidim. Kad se ja vraćam iz inozemstva te mećem na se ovo — on se dotakne naramenica — žao mi je slobode.

Serpuhovski je već odavno bio digao ruke od službene karijere Vronskoga, ali ga je jednako volio te je sada bio s njime osobito ljubazan.

— Šteta, zakasnio si na prvi čin.

Slušajući jednim uhom, Vronski je prenosio dogled s donjega reda lože u prvi kat te razgledao lože. Pored jedne dame u turbanu i nekog ćelava starčića koji je ljutito žmirkao u staklo podignuta dogleda Vronski odjednom spazi Aninu glavu, ponositu, zapanjujuće lijepu i nasmiješenu u okviru od čipaka. Bila je u petoj donjoj loži na dvadeset koraka od njega. Sjedila je sprijeda i malko se okrenuvši nešto govorila Jašvinu. Držanje njene glave na lijepim i širokim ramenima i prijatno uzbudljivo svjetlucanje njenih očiju i cijelog lica podsjetiše ga na nju posvema onaku kakvu ju je ugledao na balu u Moskvi. Ali sad je posve drukčije osjećao tu ljepotu. U njegovu osjećanju prema njoj sada ne bje ništa tajnovita te ga je zato njena ljepota, iako ga je jače privlačila nego prije, sada ujedno i vrijeđala. Ona nije gledala na njegovu stranu, ali Vronski je čutio da ga je ona već bila vidjela.

Kad je Vronski opet prenio binokl na tu stranu, primijetio je da je kneginjica Varvara osobito crvena, da se neprirodno smije te da se neprestano osvrće na susjednu ložu;

Ana se pak, složivši lepezu i lupkajući njome po crvenom baršunu, nekamo zagledala, ali ne vidi, i očito ne želi da vidi šta se događa u susjednoj loži. Na Jašvinovu licu bijaše izraz što ga je on imao kad bi gubio na kartama. On je, namrgodivši se, sve dublje i dublje turao u usta svoj lijevi brk i poprijeko gledao tu istu susjednu ložu.

U toj loži, slijeva, bijahu Kartasovi. Vronski ih je poznavao i znao je da se Ana s njima poznavala. Kartasova, mršava, sitna žena, stajaše u loži i, leđima se okrenuvši Ani, oblačila ogrtač što joj ga je muž pridržavao. Lice joj bijaše blijedo i ljutito i nešto je uzrujano govorila. Kartasov, debeo, ćelav gospodin, neprestano pogledajući u Anu, nastojaše da umiri ženu. Kad je žena izišla, muž je dugo oklijevao tražeći očima Anin pogled i očito želeći da joj se nakloni. Ali Ana je, očito namjerno toga ne zamjećujući, okrenuvši se natrag, nešto govorila Jašvinu koji se svojom ošišanom glavom bio nagnuo prema njoj. Kartasov je izišao ne naklonivši se, i loža ostade prazna.

Vronski nije shvatio šta se zapravo desilo među Kartasovima i Anom, ali je shvatio da se desilo nešto što je Anu ponizivalo. Shvatio je to po onome što je vidio, a najviše po Aninu licu dok je ona, znao je on to, prikupila svoje posljednje snage kako bi izdržala ulogu što ju je bila na se uzela. I ta uloga vanjske mirnoće potpunoma joj je uspijevala. Tko nije poznavao nju i njezin krug, tko nije čuo sve izraze žaljenja, negodovanja, i čuđenja ženskoga svijeta što je sebi dopustila da se pokaže u društvu, i to da se javno pokaže u svom ćipkastom ukrasu i u svoj svojoj ljepoti, taj je uživao u mirnoći i ljepoti ove žene, a nije ni slutio da se ona osjećala poput čovjeka izložena na sramotnom stupu.

Znajući da se nešto dogodilo, ali ne znajući zapravo šta, Vronski je osjećao tešku uznemirenost pa, nadajući se da će štogod saznati, pođe u bratovu ložu. Namjerno izabravši prolaz u parteru nasuprot Aninoj loži, izlazeći on se sukobio sa svojim bivšim komandantom puka koji je razgovarao s dvojicom znanaca. Vronski ču kako bi izgovoreno ime Karenjinih te opazi kako komandant pohita da glasno zovne Vronskoga, značajno pogledav u one s kojima je govorio.

— A, Vronski! A kad ćeš u puk? Ne možemo mi tebe otpustiti bez gozbe. Ti si naš do srži — reče komandant puka.

— Ne bih dospio, vrlo mi je žao, drugom kojom prilikom
— reče Vronski te otrči uza stepenice u bratovu ložu.
Stara grafica, mati Vronskoga, sa svojim uvojcima ocjelne boje
bijaše u bratovoj loži. Varja i kneginjica Sorokina sretoše ga u
hodniku na prvome katu.
Isprativši kneginjicu Sorokinu do matere, Varja pruži ruku
djeveru te odmah poče s njime govoriti o onome što je njega
zanimalo. Bila je uzbuđena kako ju je rijetko kada viđao.
— Smatram da je to nisko i gadno, i madame Kartasova nije
imala pravo. Madame Karenjina... — poče ona.
— Ama šta je? Ja ništa ne znam.
— Kako, nisi čuo?
— Ti ne shvaćaš da ću ja posljednji o tome čuti.
— Ima li pakosnijega stvora od one Kartasove.
— Ama šta je ona učinila?
— Meni je muž pripovijedao... Uvrijedila je Karenjinu. Muž joj
je iz svoje lože počeo s njome razgovarati, a Kartasova mu je
napravila scenu. Kažu da je naglas nešto uvredljivo rekla te
izišla.
— Grofe, vaša vas maman zove — reče kneginjica Sorokina
provirujući na vrata lože.
— A ja te jednako čekam — reče mu mati podrugljivo se
smiješeći. — Tebe čovjek uopće ne vidi.
Sin vidje da ona nije mogla uzdržati radostan osmiješak.
— Dobro vas našao, maman. Išao sam k vama — rekao je
hladno.
— A zar ti ne ideš faire la cour a madame Karenine?¹
— doda ona kad kneginjica Sorokina iziđe. Elle fait sensation.
On oublie la Patti pour elle.²
— Maman, molio sam vas da mi ne govorite o tome —
odgovori on mršteći se.
— Govorim ono što svi govore.
Vronski ništa ne odgovori pa, rekavši nekoliko riječi kneginjici
Sorokinu, iziđe. Na vratima sreće brata.
— A, Aleksej! — reče brat. — Kakva gadarija! Glupača jedna,
ništa više... Ovaj sam čas htio k njoj. Hajdemo zajedno.

---

¹ Udvarati gospođi Karenjinoj.

² Ona izaziva senzaciju. Zbog nje se zaboravilo na Patti.

Vronski ga nije slušao. Brzim je koracima pošao dalje: osjećao je da nešto treba učiniti, ali nije znao šta. Uzbudivalo ga je to što je bio na nju ljut jer je sebe i njega dovela u ovako rizičan položaj, a ujedno ju je žalio zbog njenih muka. Sišao je u parter te se zaputio pravo Aninoj loži. Pored lože stajao je Stremov i razgovarao s njome:

— Tenora više nema. Le moule en est brisé¹

Vronski se njoj nakloni te zastane pozdravljajući se sa Stremovom.

— Vi ste, čini se, kasno stigli te niste čuli najbolju ariju — reče Ana Vronskome, pogledav ga, kako mu se učini, podrugljivo.

— Slab sam ja kritičar — reče on strogo je gledajući.

— Poput kneza Jašvina — reče ona smiješeći se — koji nalazi da Patti pjeva odveć glasno.

— Zahvaljujem — rekla je uzevši malenom rukom u dugoj rukavici program što joj ga je Vronski podigao, i najedanput u taj čas njeno lijepo lice zadrhtne. Ona ustade te pođe u dubinu lože.

Opazivši da je u idućem činu njena loža ostala prazna, izazivajući psikanje kazališta koje bijaše utihlo na zvuke kavatine, Vronski iziđe iz partera i odveze se kući.

Ana je već bila kod kuće. Kad je Vronski ušao u njenu sobu, bila je sama u onoj istoj haljini u kojoj je bila u kazalištu. Sjedila je na prvom naslonjaču do zida i motrila preda se. Ona ga pogleda i odmah opet zauze pređašnji položaj.

— Ana — reče on.

— Ti si svemu kriv, ti! — suzna od očaja i pakosna u glasno vikne ona ustajući.

— Molio sam, preklinjao sam te da ne ideš, znao sam da će ti biti neugodno...

— Neugodno! — vikne ona. — Užasno! Ne znam koliko da živim, ovo neću zaboraviti. Rekla je da je sramota sjediti pored mene.

— Riječi glupe žene — reče on. — ali čemu riskirati, izazivati...

— Mrzim tvoju mirnoću. Nisi smio dopustiti da do toga dođe. Da ti mene voliš...

— Ana! Našto tu pitanje o mojoj ljubavi...

---

¹ Izrodiše se.

— Da ti mene voliš kao ja tebe, da ti patiš kao ja... rekla je pogledajući ga zaplašena izraza.

On je nju žalio, ali je ipak bio kivan na nju. Uvjeravao ju je u svoju ljubav jer je vidio da je sada jedino to može umiriti, te ju nije prekoravao riječima, ali ju je u svojoj duši prekoravao.

A ta uvjeravanja o ljubavi, koja su se njemu činila tako otrcana da ga je bilo stid izgovarati ih, ona je upijala u se i malo-pomalo se smirivala. Sutradan nakon toga, potpuno pomireni, oni otputovaše na selo.

ŠESTI DIO

Darja Aleksandrovna je provodilo ljeto s djecom u Pokrovskom kod svoje sestre Kiti Levinove. Na njenu se imanju kuća bila posve porušila pa je Levin i njegova žena nagovoriše da ljeto provede kod njih. Stjepan Arkadijč je vrlo spremno pristao da se to tako uredi. Govorio je da on veoma žali što ga služba priječi a da bi i sam proveo ljeto s porodicom na selu, inače bi to za nj bila najveća sreća pa je, ostajući u Moskvi, ovdje-dolazio na dan-dva u selo. Osim Oblonskih sa svom djecom i guvernantom, toga je ljeta bila u gostima kod Levinovih još i stara kneginja jer smatraše za svoju dužnost da pazi na neiskusnu kćer koja je bila u *onakvu stanju*. Osim toga, Kitina prijateljica iz inozemstva, Varenjka, ispunila je svoje obećanje da će joj doći kad se uda, te je došla u goste svojoj prijateljici. Sve to bijahu rođaci i prijatelji Levinove žene. I mada je on sve njih volio, bilo mu je pomalo žao svoga levinskoga mira i reda koji je bio narušen ovom poplavom »ščerbackijevskoga elementa«, kako je on to za se znao reći. Od njegove rodbine toga je ljeta kod njih bio u gostima jedino Sergej Ivanovič, ali ni to nije bio čovjek levinovskoga kova nego kozniševskijevskog, tako da se levinovski duh posve gubio.

U Levinovu nekoć pustu domu sad bijaše tako mnogo svijeta da gotovo sve sobe bjehu zauzete, a stara kneginja, kad su sjedali za stol, morala je sve prebrojavati te trinaestoga unuka ili unuku smještati za poseban stolić. I Kiti, koja je brižno vodila kućanstvo, nije imala baš malo briga oko nabavke kokošiju, purica, pataka kojih se pri ljetnom teku gostiju i djece trošilo vrlo mnogo.

Cijela je porodica sjedila za ručkom. Dolina djeca, guvernanta i Varenjka pravili su planove kamo će u gljive.

Sergej Ivanovič, koji je među svima gostima zbog svoje pameti i učenosti uživao poštovanje što je graničilo gotovo s obožavanjem, iznenadi sve kad se uplete u razgovor o gljivama.

— Povedite i mene sa sobom. Ja jako volim ići u gljive — rekao je gledajući Varenjku — ja smatram da je to vrlo lijepa zabava.

— Šta kažete, nama će biti vrlo drago — pocrvenjevši odgovori Varenjka. Kiti se i Doli značajno zgledaše. Prijedlog učenoga i umnog Sergej a Ivano viča da ide u gljive s Varenjkom potvrdio je neke Kitine pretpostavke koje su je u posljednje vrijeme jako okupljale. Ona se požurila da započne razgovor s materom da joj ne bi opazili pogleda. Poslije ručka sjede Sergej Ivanovič sa svojom šalicom kave pored prozora u salonu nastavljajući započeti razgovor s bratom i pogledajući na vrata odakle su morala izići djeca koja su se spremala u gljive. Levin sjede na prozor pored brata.

Kiti je stajala pokraj muža očito iščekujući konac nezanimljiva razgovora pa da mu nešto kaže.

— Mnogo si se promijenio otkako si se oženio, i to nabolje — reče Sergej Ivanovič smiješeći se Kiti i očito se slabo zanimajući započetim razgovorom — ali si ostao vjeran svojoj strasti da braniš najparadoksalnije teme.

— Katja, nije dobro da ti stojiš — reče joj muž primičući joj stolicu i značajno je gledajući.

— Eh, ovaj, uostalom nemam ja sad ni vremena — dodadne Sergej Ivanovič spazivši da su djeca otrčala.

Ispred svih je postrance, trkom, u svojim zategnutim čarapama, mašući kotaricom i šešikom Sergej a Ivanoviča, pravo na nj jurila Tanja.

Smjelo dotrčavši k Sergeju Ivanoviču i blistajući očima što su toliko bile nalik na divne očeve oči, ona je Sergeju Ivanoviču pružila njegov šešir te učinila kretnju kao da mu ga hoće staviti na glavu, bojažljivim i nježnim smiješkom ublažujući slobodu svoga vladanja.

— Varenjka čeka — rekla je pažljivo mu stavljajući šešir pošto je po smiješku Sergej a Ivanoviča zaključila da to smije.

Varenjka je stajala na vratima, preobučena u žutu pamučnu haljinu glave povezane bijelim rupcem.

— Idem, idem, Varvara Andrejevna — reče Sergej Ivanovič ispijajući kavu iz šalice i tražeći po džepovima rupčić i kutiju za cigare.

— Eh što mi je ljupka moja Varenjka! A? — reče Kiti mužu čim Sergej Ivanovič ustade. Rekla je to tako da ju je Sergej Ivanovič mogao čuti, a to je očito ona i htjela. — I kako je samo ljepa, plemenito lijepa! Varenjka! — vikne Kiti

— hoćete li biti u šumi u mlinovima? I mi ćemo vam doći.

— Ti posve zaboravljaš u kakvu si stanju, Kiti, — ubaci stara kneginja žurno ulazeći. — Ti ne smiješ tako vikati.

Čuvši Kitin glas i prijekor njene matere, Varenjka lakim korakom hitro priđe Kiti. Hitrina u kretnjama, crvenilo šta joj je pokrivalo oživahnulo lice — sve je to pokazivalo da se u njoj dešavalo nešto neobično. Kiti je znala šta je bilo to neobično pa ju je pažljivo pratila. Ona je Varenjku sada pozvala samo zato da je u mislima blagoslovi za onaj važni događaj što se, kako je Kiti mislila, imao zbiti danas poslije ručka u šumi.

— Varenjka, ja ću biti veoma sretna ako se jedno dogodi

— rekla je šaptom cjelivajući je.

— A hoćete li vi s nama? — zbunivši se Varenjka će Levinu gradeći se da nije čula šta joj rekoše.

— Idem, ali samo do guvna i ondje ću ostati.

— Pa zar baš moraš? — reče Kiti.

— Valja pogledati nova kola te srediti račune — reče Levin. — A gdje ćeš ti biti?

— Na terasi.

II

Na terasi se iskupilo cijelo žensko društvo. One su i inače voljele poslije ručka ondje sjediti, ali danas su ondje imale još i posla. Osim šivanja dječjih košuljica i vezenja povoja, čime su sve bile zaposlene, danas se ondje ukuhavalo slatko na način nov za Agafju Mihajlovnu, bez dodavanja vode. Kiti je uvela taj novi način koji se upotrebljavao u njihovoj kući. Taj je posao prvo bio povjeren Agafji Mihajlovnoj, a ona je, smatrajući da ono što se radilo u kući Levinovih ne može biti loše, svejedno nalila vode u slatko od vrtnih i šumskih jagoda tvrdeći da to ne može drukčije; u tome su je uhvatili

te se sada malina ukuhavala pred svima, a Agafja se Mihajlovna morala uvjeriti da slatko i bez vode može biti dobro.

Zažarena i snuždena lica, smršene kose i do lakata golih mršavih ruku, Agafja Mihajlovna je kružila kotličem ponad vatre te mrko gledala malinu od sveg srca želeći da se zgusne i ne ukuha. Osjećajući da je na nju, kao na glavnu savjetnicu kod ukuhavanja maline, morao biti uperen gnjev Agafje Mihajlovne, kneginja se nastojala držati kao da je zaokupljena drugim nekim poslom te se ne zanima za malinu, govorila je o nečemu desetom, ali je poprijeko bacala pogled na vatru.

— Ja djevojkama uvijek sama kupujem haljine na jeftinom pazaru — govoraše kneginja nastavljajući započeti razgovor.

— Ne bi li bilo dobro da se sada skine pjena, golubice moja?

— dodala je obraćajući se Agafji Mihajlovnoj. — Uopće nije potrebno da ti to radiš sama, a i vruće je — zaustavi ona Kiti.

— Ja ću — reče Doli, pa ustavši poče pažljivo povlačiti žlicom po zapjenjenome šećeru, lupkajući ovdje-ondje njome po tanjuriću da odlijepi od žlice ono što se bilo za nju uhvatilo, dok je tanjurić bio već prekriven raznobojnom žutoružičastom pjenom pod kojom se cijedio sirup poput krvi crven. »Kako li će samo to lizati uz čaj!« mislila je na svoju djecu sjećajući se kako se i sama, dok je bila dijete, čudila da odrasli ne jedu ono što je najbolje — pjenu.

— Stiva veli da je kudikamo bolje davati novac — nastavi međutim Doli započeti razgovor o tome kako je bolje darivati služinčad — ali...

— Kakav novac! — u jedan glas prihvatiše kneginja i Kiti.

— Oni to cijene.

— Eto, ja sam, na primjer, prošle godine našoj Matrjoni Semjonovnoj kupila ne baš popelin, ali nešto takva — reče kneginja.

— Sjećam se, bila je u tome na vaš imendan.

— Predivan uzorak; nešto tako jednostavno i otmjeno. Sebi sam samoj htjela tako nešto napraviti, samo da to ona već nije imala. Nešto poput onoga u Varenjke. Tako je lijepo i jeftino

— E sad je, rekla bih, gotovo — reče Doli spuštajući sirup sa žlice.

— Kad bude poput peričića, onda je gotovo. Ukuhavajte još malo, Agafja Mihajlovna.

— Eh te muhe! — ljutito će Agafja Mihajlovna. — Opet će biti isto — dodadne.

— Ah, kako je drag, nemojte ga plašiti — reče iznenada Kiti gledajući vrapca koji je bio sletio na ogradu terase pa prevrnuvši malinovo jezgro stao ga ključati.

— Deder se ti bolje malo odmakni od vatre — reče mati.

— A propos de Varenjka¹ — reče Kiti francuski, a tako su cijelo vrijeme govorile da ih Agafja Mihajlovna ne bi razumjela.

— Znaite, maman, da ja danas, ni sama ne znam zašto, očekujem odluku. Shvaćate kakvu. Eh što bi to nešto bilo lijepo.

— Gle ti ove majstorice u snubljenju! — reče Doli. — Kako ih samo oprezno i vješto sjedinjuje...

— Ma nemojte, recite, maman, šta vi mislite?

— A šta tu ima da se misli? On je (pod ovim on razumijevao se Sergej Ivanovič) uvijek mogao dobiti prvu partiju u Rusiji; sad on nije više tako mlad, ali ipak, sigurna sam, i sad bi mnoga pošla za nj... Ona je jako dobra, ali on bi mogao...

— Nemojte tako, vi ćete, mama, shvatiti da se za njega i za nju nešto bolje ne može ni zamisliti. Prvo i prvo — ona je sama dražest! — reče Kiti savivši jedan prst.

— Ona se njemu jako sviđa, to je tačno — potvrdi Doli.

— Zatim, on ima takav položaj u društvu da njemu ni imutak, ni društveni položaj njegove žene uopće nisu potrebni. Njemu je potrebno tek jedno — dobra, mila, mirna žena.

— Jeste, s njom bi čovjek mogao biti miran — potvrdi Doli.

— Treće, da ga ona voli. I to je istina... Sve u svemu, bilo bi to jako lijepo!... Očekujem da će se oni sad pojaviti iz šume i da će se sve riješiti. Po očima ću ja to odmah vidjeti. Meni bi bilo tako drago! Šta ti misliš, Doli?

— Nego ti se meni ne uzbuđuj. Ti nikako ne treba da se uzbuđuješ — reče mati.

— Pa ja se ne uzbuđujem, mama. Meni se čini da će je on danas zaprositi.

---

¹ Francuski: Ako je riječ o Varenjki.

— Ah, to je tako čudno kako i kad muškarac prosi djevojku... Postoji nekakva brana i ona se odjednom provali — reče Doli zamišljeno se osmjeujući i sjećajući se kako je bilo njoj sa Stjepanom Arkadijevičem.

— Mama, kako je tata vas zaprosio? — najednom upita Kiti.

— Ništa nije bilo neobično, vrlo jednostavno — odgovorila je kneginja, ali lice joj zasja od spomena na to.

— Dobro, ali kako? Mora da ste ga voljeli i prije negoli su vam dopustili da govorite s njime?

Kiti je čutjela osobit čar u tome što je sada s materom kao sebi ravnom mogla govoriti o ovim najvažnijim pitanjima u životu jedne žene.

— Dakako, voljela sam ga; dolazio je k nama na selo.

— Ali kako se odlučilo? Mama?

— Ti zacijelo misliš da ste vi nešto novo izmislili? Uvijek je to jedno te isto: odlučilo se očima, smiješcima...

— Kako ste to lijepo rekli, mama! Upravo očima i smiješcima — potvrdi Doli.

— Ali kakve je riječi govorio?

— Kakve je tebi Kostja govorio?

— Pisao je kredom. Bilo je to čudnovato... Kako mi se to čini davno! — reče.

I tri se žene zamisliše o jednome te istom. Kiti prva prekide šutnju. Pala joj je na pamet cijela ona posljednja zima pred udaju i njen zanos za Vronskim.

— Jedno samo... Varenjkina prijašnja simpatija — rekla je sjetivši se toga, prirodno povezujući misli. — Htjela sam to nekako reći Sergeju Ivanoviču, pripremiti ga. Svi su muškarci

— dodadne ona — strašno ljubomorni na našu prošlost.

— Nisu svi — reče Doli. — Ti to sudiš po svome mužu. On i dan-danas pati kad se sjeti Vronskoga. Zar nije istina?

— Istina je — zamišljeno se smiješeći očima odgovori Kiti.

— Samo ja ne znam — usta kneginja mati u obranu svoje materinske skrbi za kćerku — kakva bi to tvoja prošlost njega mogla uznemirivati? Zar što ti se Vronski udvarao? To se dešava svakoj djevojci.

— No, samo nemojte da o tome govorimo — pocrvenjevi reče Kiti.

— Ne, dopusti — nastavljalaše mati — a onda ti mi sama nisi htjela dopustiti da porazgovorim s Vronskim. Sjećaš se?

— Ah, mama! — s izrazom patnje reče Kiti.

— Sada vas čovjek ne zadrža... Tvoji odnosi nisu ni mogli otići dalje nego što treba; ja bih ga sama bila primorala da postupi kako se dolikuje. Uostalom, dušo draga, nije za tebe da se uzbuđuješ. Molim te, upamti to i smiri se.

— Ja sam potpuno mirna, maman.

— Kako se sretno onda svršilo po Kiti što je doputovala Ana — reče Doli — a kako nesretno po nju. E baš je obrnuto — doda ona zapanjena svojom mišlju. — Onda je Ana bila tako sretna, a Kiti se smatrala nesretnom. Kako je to sada posve obrnuto. Često mislim na nju.

— Baš imaš na koga da misliš! Gadna, odvratna žena, bez srca — reče mati budući da nije mogla zaboraviti što se Kiti nije udala za Vronskoga nego za Levina.

— Kako vam se da da o tome govorite — ljutito reče Kiti — ja na to niti mislim niti želim misliti... Ne želim misliti — ponovila je osluškujući poznate muževe korake na stepenicama koje su vodile na terasu.

— Šta to: ne želim misliti? — upita Levin ulazeći na terasu.

Ali mu nitko ne odgovori, i on ne ponovi pitanja.

— Žao mi je da sam uznemirio vaše žensko carstvo — rekao je nezadovoljno pogledavši sve te shvativši da su govorile o nečemu što ne bi bile započele govoriti pred njim.

Na trenutak je osjetio da je kao i Agafja Mihajlovna nezadovoljan zbog toga što malinu ukuhavaju bez vode i uopće zbog tuđeg ščerbackijevskog utjecaja. Svejedno se nasmiješio te prišao Kiti.

— No, kako je? — upita je gledajući je onim istim izrazom kojim se sada svi njoj obraćahu.

— Tako, divno — smiješeći se reče Kiti — a tvoji poslovi?

— Ma trostruko više voze nego su kola velika. Nego, hoćemo li po djecu? Naredio sam da prežu.

— Šta, šta, hoćeš da Kiti voziš na kolima? — prijekorno će mati.

— Pa vozit ćemo korakom, kneginjo.

Nikada Levin kneginju nije zvao maman kako to čine zetovi, a to kneginji bijaše neugodno. Ali unatoč tome što je

Levin veoma volio i poštovao kneginju, tako je nije mogao zvati a da ne oskvrni osjećanje što ga je imao prema svojoj pokojnoj majci.

— Hajdete s nama, maman — reče Kiti.

— Ne želim ja gledati te ludorije.

— Eh, onda ću ja pješke. Pa to je zdravo za me. — Kiti ustane, priđe k mužu te ga uzme za ruku.

— Zdravo je, ali ne treba pretjeravati — reče kneginja.

— E pa je l' gotovo to slatko, Agafja Mihajlovna? — reče Levin smiješeći se Agafji Mihajlovnoj i želeći da je razveseli. — Je l' dobro po novome?

— Mora da je dobro. Po našem je prekuhano.

— I bolje je, Agafja Mihajlovna, neće ukisnuti, a led se u nas ionako već otopio te nema gdje da ga čuvamo — reče Kiti odmah shvativši muževu namjeru te se s istim osjećanjem obraćajući k starici. — Zato su vaši kiseli krastavci takvi da mama veli kako nigdje takvih nije jela — doda ona smiješeći se i popravljajući joj rubac.

Agafja Mihajlovna pogleda Kiti ljutito.

— Nemojte vi mene tješiti, gospođo. Kad ja ovako pogledam vas pa njega, tako mi je nekako ugodno — reče, a ovaj grubo izraz pa *njega*, a ne pa *njih*¹, ganu Kiti.

— Hajte s nama u gljive, vi ćete nam pokazati gdje ih ima.

Agafja se Mihajlovna nasmiješi, zaklima glavom kao da bi rekla: »Baš bih se voljela na vas naljutiti, samo što ne mogu.«

— Učinite, molim vas, po mome savjetu — reče stara kneginja — povrh slatka stavite papir te ga namočite rumom: tako i bez leda nikad plijesni neće biti.

III

Kiti se osobito radovala da će biti nasamu s mužem jer je primijetila kako mu je, u trenutku kad je došao na terasu i upitao o čemu su govorile, a one mu nisu odgovorile, sjenka

---

¹ Već je bilo napomenuto da se posluga gospodarima, i općenito da su niži višima, u izravnom saobraćaju obraćali se s oni.

ogorčenja preletjela licem na kojemu se inače sve tako živo odražavalo.

Kad su krenuli pješke ispred ostalih te odmakli da ih se iz kuće nije moglo vidjeti na utrt, prašnjav te raženim klasjem i zrnjem posut put, ona mu se jače opre o ruku i stisne je k sebi. On je već bio zaboravio na časoviti neugodan dojam te je sada nasamu s njome, dok ga misao na njenu bremenitost ni na časak nije nepuštala, čutio za nj još novu i radosnu, svake čulnosti oslobođenu nasladu zbog blizine voljene žene. Govoriti nisu imali o čemu, ali on je želio slušati zvuk njena glasa koji se, isto tako i pogled, u trudnoći bio promijenio. U glasu kao i u pogledu bijaše mekota i ozbiljnost nalik na onu što zna biti u ljudi koji su neprestano zadubljeni u neki omiljeli posao.

— Da se ne zamoriš? Osloni se više — reče on.

— Nego čuj, ja se tako radujem da sam s tobom malo nasamu i priznajem, koliko god mi je lijepo s njima, žalim za našim zimskim večerima udvoje.

— Ono je bilo lijepo, a ovo je još ljepše. Jedno ljepše od drugoga — rekao je stišćući joj ruku.

— Znaš o čemu smo govorile kad si ti došao?

— O slatku?

— Da, i o slatku; ali onda o tome kako se prosi djevojka.

— A! — reče Levin više slušajući zvuk njena glasa negoli riječi što ih je ona govorila, cijelo vrijeme misleći na put koji je sada išao kroz šumu te obilazeći ona mjesta gdje bi ona mogla krivo stati.

— I o Sergeju Ivanoviču i Varenjki. Jesi li primijetio?... Ja to jako želim — nastavi ona. — Šta ti o tome misliš? — I ona mu pogleda u lice.

— Ne znam šta da mislim — smiješeći se odgovori Levin. Sergej mi je u tom pogledu veoma tuđ. Ta već sam pripovijedao...

— Da, da je bio zaljubljen u djevojku koja je kasnije umrla...

— To je bilo kad sam ja bio dijete; ja o tome znam po pričanju. Sjećam ga se iz tog doba. Bio je izvanredno drag. Ali otada ga promatram kakav je sa ženama: ljubazan je, neke mu se sviđaju, ali nekako osjećaš da su one za njega jednostavno ljudi, a ne žene.

— Da, ali sada s Varenjkom... Rekao bi čovjek, ima tu nešto...

— Može biti i da ima... Ali njega treba poznavati... On je poseban, čudan čovjek. Živi samo duhovnim životom. On je odveć čist i čovjek uzvišene duše.

— Kako? Zar bi ga to unizilo?

— Ne, ali on je tako navikao da živi samo duhovnim životom da se ne može pomiriti sa stvarnošću, a Varenjka je ipak stvarnost.

Levin je već bio navikao da sada smiono iznosi svoju misao ne trudeći se da je zaodjene u tačne izraze; znao je da će u ovakvim ljubavnim trenucima, kao što je ovaj, žena shvatiti šta on želi reći pa makar tek nagovješćivao što misli; i ona ga shvati.

— Jest, ali ona nije tako realna kao ja; ja shvaćam da on mene nikad ne bi zavolio. Ona je sva duhovna . . .

— E nemoj, on tebe tako voli; i meni je to uvijek tako prijatno što te moji vole...

— Da, on je prema meni dobar, ali...

— Ali jedno drugo niste zavoljeli... kao što ste se voljeli ti i pokojni Nikolenjka — dovrši Levin. — Zašto da čovjek ne govori? — dodadne on. — Ja ponekad sebe prekoravam: na kraju ćemo još i zaboraviti na nj. Ah, što je to bio strašan i divan čovjek... Da, o čemu smo ono govorili? — malo posutjevši reče Levin.

— Ti misliš da se on ne može zaljubiti — prevodeći u svoj jezik reče Kiti.

— Nije da se ne može zaljubiti — smiješeći se reče Levin — ali on nema one slabosti koja je potrebna ... Ja sam mu uvijek zavidio pa čak i sada, kad sam tako sretan, ipak mu zavidim.

— Zavidiš što se ne može zaljubiti?

— Zavidim na tome što je on bolji od mene — smiješeći se reče Levin. — On ne živi za sebe. Cio je njegov život podvrgnut dužnosti. I zato on može biti miran i zadovoljan.

— A ti? — podrugljivo se i ljupko smiješeći reče Kiti. Nikako ona ne bi mogla izraziti onaj tok misli koji ju je nagonio da se smiješi; ali posljednji zaključak bijaše taj da

joj je muž neiskren kad se oduševljava bratom i sebe pred njim unizuje. — Kiti je znala da ta njegova neiskrenost potječe od ljubavi prema bratu, od osjećaja stida što je suviše sretan, i osobito od želje koja ga nikad nije napuštala, želje da bude bolji — ona je voljela to u njemu te se stoga smiješila.

— A ti? Čime si pak ti nezadovoljan? — upita ona isto se onako smiješeći.

Nevjerica u njegovo nezadovoljstvo samim sobom radovala ga je i on ju je nesvjesno izazivao da iskaže razloge svoje nevjerice.

— Ama kako možeš biti nezadovoljan ako si sretan?

— To jest kako da ti kažem... Ja u duši ništa drugo ne želim osim, evo, da se ti ne spotakneš. Hej, ne smije se, zaboga, tako skakati! — prekine on svoj razgovor prijekomom što je napravila odveć brz pokret prelazeći preko grane koja je ležala na stazici. — Ali kad razmišljam o sebi te sebe poređujem s drugima, osobito s bratom, osjećam da sam loš.

— Samo po čemu to? — onako se isto smiješeći nastavi Kiti.

— Zar i ti ne radiš za druge? A tvoji majuri, a tvoje gospodarstvo, a tvoja knjiga?...

— Ne, ja osjećam, a pogotovu sada: kriva si ti — rekao je stisnuvši joj ruku — što to nije ono pravo. Ja to radim tek onako, ovlaš. Kad bih ja sav taj posao mogao voljeti kao što tebe volim... a ne kao što u posljednje vrijeme sve radim kao zadanu lekciju.

— Eh, šta ćeš ti onda reći za tatu? — upita Kiti. — Je li i on loš zato što ništa nije uradio za opće dobro?

— On? — nije. Ali treba imati onu jednostavnost, jasnoću; dobrotu kakvu ima tvoj otac; a imam li ja toga? Ja ne radim, i trpim zbog toga. Sve si to ti učinila. Dok nije bilo tebe i dok nije bilo *toga* — rekao je gledajući joj u truh, a ona shvati taj pogled — sve sam svoje snage ulagao u rad; a sada ne mogu te me stid; sve radim baš kao zadanu lekciju, pretvaram se...

— Eh, a bi li se ti sada mijenjao sa Sergejem Ivano vičem?

— reče Kiti. — Bi li ti htio raditi za to opće dobro i voljeti tu zadanu lekciju kao on — i ništa više?

— Naravno, ne bih — reče Levin. — Uostalom, ja sam lako sretan da ništa ne razumijem. A ti pak misliš da će on

danas zaprositi djevojku? — dodadne on pošto je malo pošutio.

— I mislim, i ne mislim. Samo bih to silno željela. De stani. — Ona se sagnu te uz rub puta otkide kamiličin cvijetak. — E pa sad računaj: hoće-neće zaprositi — rekla je pružajući mu cvijetak.

— Hoće, neće — govoraše Levin otkidajući bijele uske i dugoljaste laticе.

— Ne, ne! — uhvativši ga za ruku zaustavi ga Kiti budući da je uzbuđeno pratila njegove prste. — Otkinuo si dva.

— E pa, evo, onda ovu malu neću računati — reče Levin otkidajući jednu kratku zakržljalu laticu. — Evo nas i kola stigoše.

— Nisi li se umorila, Kiti? — poviče kneginja.

— Nimalo.

— Ako su konji mirni, ti onda sjedi u kola i neka voze korakom. Ali se nije isplatilo sjedati u kola. Bili su već blizu te svi pođoše pješice.

IV

U svome bijelom rupcu na crnoj kosi, okružena djecom, dobrodušno i veselo zaokupljena njima, i očito uzbuđena mogućnošću da joj se očituje muškarac koji joj se sviđao, Varenjka bijaše veoma privlačna. Sergej Ivanovič hodio uz nju i bez prestanka uživao gledajući je. Promatrajući je sjećao se svih onih dragih riječi što ih je bio čuo od nje, svega što je o njoj znao dobra, i sve je više i više spoznavao da osjećanje što ga on prema njoj čuti jeste nešto posebno, nešto što je davnodavno i svega jedan jedini put u ranoj mladosti osjećao. Radost zbog njene blizine, jednako se povećavajući, dođe dotle da joj je, mećući u njenu kotaricu golem brezov vrganj na tanku stručku zavrnutih rubova što ga je sam bio našao, pogledao u oči, pa kad spazi rumenilo radosna i bojažljiva uzbuđenja što joj pokri lice, i sam se zbuni te joj se šutke nasmiješi smiješkom koji je mnogo, mnogo kazivao.

»Ako je tako — rekao je u sebi — moram promisliti te odlučiti, a ne poput dječaka prepuštati se časovitu zanosu.«

— Oдох sada sam da skupljam gljive, inače će mi trud ostati nezapažen — reče, te s ruba šume gdje su gazili po svilenkastoj niskoj travi, pođe sam u sredinu šume gdje su se među bijelim brezovim stablima sivjela stabla jasika i tamnjeli ljeskovi grmovi. Udaljavši se kojih četrdesetak koraka i zašavši za grm kurike u punome cvatu s njegovim ružičasto-crvenim kolutićima, te znajući da ga ne vide, Sergej Ivanovič stane. Oko njega bijaše posvemašnja tišina. Jedino su ponad breza, pod kojima je stajao, poput roja pčela neprestano zujale muhe i pokatkad dopirahu dječji glasovi. Najednom u blizini, s ruba šume, jekne Varenjkin duboki alt koji je zvao Grišu, a na licu se Sergeja Ivanoviča pojavi smiješak. Postavši svjestan toga smiješka, Sergej Ivanovič odmahne glavom u znak da ne odobrava svoje stanje pa izvadivši cigaru uze pripaljivati. Dugo nije mogao zapaliti šibicu o brezovo stablo. Nježna se prevlaka bijele kore lijepila oko fosfora te se plamen gasio. Naposlijetku se jedna šibica upali, a mirisni dim cigare poput zanjihana široka zastirača dignu se ravno naprijed pa uvis ponad grma ispod opuštenih brezovih grana. Prateći očima dimnu prugu, Sergej Ivanovič pođe tihim korakom u mislima pretresajući svoje stanje.

»A zašto da ne? — mislio je. — Kad bi to bio iznenadni proplamsaj ili strast, kad bih ja osjećao tek ovu naklonost — ovu uzajamnu naklonost (mogu reći *uzajamnu*), zacijelo bih osjećao da se ona kosi s cijelim načinom moga života, kad bih ja osjećao, prepustiv se ovoj naklonosti da se iznevjeravam svome pozivu i svojoj dužnosti... ali toga nema. Jedino što bih mogao reći protiv jeste to da sam se, izgubivši Marie, u sebi bio zaricao kako ću ostati vjeran njenoj uspomeni. Jedino to mogu reći protiv svoga osjećanja... To je važno«, govoraše u sebi Sergej Ivanovič ujedno osjećajući da ova misao za njega osobno nije mogla imati nikakve važnosti nego je samo u očima drugih ljudi kvarila njegovu poetičnu ulogu. »Ali osim ovoga, ma koliko se god trudio, ništa neću moći pronaći, ništa što bi bilo protiv ovog osjećanja. Da sam samim razumom birao, ništa bolje ne bih mogao naći.«

Koliko se god spominjao žena i djevojaka koje je poznavao, nije se mogao sjetiti djevojke koja bi do te mjere sjedinjavala sve, ama baš sve osobine koje je, hladno prosuđujući, on želio vidjeti u svoje žene. Ona je imala sav čar i svježinu mladosti, ali nije bila dijete, te ako ga je voljela, voljela

ga je svjesno kao što žena treba da voli: to je bilo prvo. Drugo: etikacija¹ visokoga društva nije njoj bila samo tuđa nego je ona očito gajila odbojnost prema visokome društvu, a ujedno je poznavala to društvo te imala sve one manire žene iz boljega društva bez kojih je Sergiju Ivano viču životna družica bila nezamisliva. Treće: ona je bila religiozna, i to ne religiozna i dobra po instinktu kao dijete, kakva je, na primjer, bila Kiti, nego je život njezin bio zasnovan na religioznim uvjerenjima. Čak do u sitnice Sergej Ivanovič nalazaše u njoj sve ono što je želio od žene: ona bijaše siromašna i sama samcata tako da neće sa sobom dovesti jato srodnika i njihov utjecaj u mužev dom, kako je to vidio kod Kiti, nego će za sve biti obvezatna mužu, a to je uvijek i želio za svoj budući obiteljski život. I ta djevojka, koja je u sebi spajala sve ove osobine, voljela je njega. On je bio skroman, ali nije mogao da toga ne vidi. I on je volio nju. Jedini proturazlog bjehu — njegove godine. Ali njegova je loza dugovjeka, nije imao ni jedne sijede vlasi, nitko mu ne bi dao četrdeset godina, i on se sjetio kako je Varenjka govorila da se jedino u Rusiji ljudi pedesetih godina smatraju za starce, a da se u Francuskoj pedesetogodišnjak smatra danas la force l'age², četrdesetogodišnjak — un jeune homme.³ Ali šta su značile godine kad se on ćutio mlad u duši kakav je bio prije dvadeset godina? Zar mladost ne bje ovo osjećanje što ga je ćutio sad kad je, izlazeći s druge strane opet na kraj šume, na jarku svjetlu kosih sunčanih zraka spazio gracioznu Varenjkinu pojavu kako u žutoj haljini i s kotaricom lakim korakom kroči mimo stablo stare breze, te kad se taj dojam Varenjkina lika stopio u jedno sa slikom zobena polja što se žutilo obliveno kosim zrakama, sa slikom koja ga je zapanjila svojom ljepotom i sa slikom daleke stare šume, žutilom prošarane, što je iza polja zamicala u plavetnu daljinu? Srce mu se radosno steglo. Obuze ga neka milina. Oćutje da je odlučio. Varenjka se, tek što se bila prignula da podigne gljive, gipkom, kretnjom diže te obazre. Odbacivši cigaru, Sergej se Ivanovič odlučnim koracima zaputi prema njoj.

---

¹ Zahtjevi za uglađenim, mondenim, »gospodskim« vladanjem.

² Ćovjek u najboljim godinama, u naponu snage.

³ Mladić.

»Varvara Andrejevna, dok sam još bio jako mlad, stvorio sam sebi ideal žene koju ću zavoljeti i koju ću biti sretan da nazovem svojom ženom. Proživio sam dosta vijeka i sad sam prvi puta u vama sreo ono što sam tražio. Ja vas volim i nudim vam svoju ruku.«

Sergej Ivanovič govoraše to u sebi dok je još bio svega desetak koraka od Varenjke. Kleknuvši i rukama braneći gljive od Griše, ona je zvala malu Mašu.

— Ovamo, ovamo! Maleni! Mnogo ih je! — govorila je svojim dubokim glasom.

Spazivši Sergej a Ivanoviča da prilazi, ona se nije digla niti je promijenila položaja; ali njemu sve govoraše da ona osjeća da se on približava i da mu se raduje.

— Pa nađoste li što god? — upita ona iza bijeloga rupca okrećući prema njemu svoje lijepo lice što se blago smiješilo.

— Ni jedne — reče Sergej Ivanovič. — A vi?

Opkoljena djecom što su je oblijetala ona mu nije odgovarala.

— Još ovu pored grančice — pokaže ona malenoj Maši malenu pečurku presječenu preko mekog ružičastog klobuka suhom travkom ispod koje se ona probijala. Ustala je kad Maša otkide pečurku prelomivši je na dvije bijele pole. — Ovo me podsjeća na djetinjstvo — dodala je odlazeći od djece uporedo sa Sergejem Ivanovičem.

Prijeđoše šutke nekoliko koraka. Varenjka je vidjela da on želi govoriti; ona je nagađala o čemu te je zamirala od radosna uzbuđenja i straha. Bili su odmakli tako daleko da ih nitko više nije mogao čuti, ali on nikako ne započinjaše govoriti. Varenjka je radije šutjela. Poslije šutnje lakše se moglo reći ono što su htjeli da kažu negoli poslije govora o gljivama; ali i protiv svoje volje, nekako slučajno, Varenjka reče:

— Onda vi ništa ne nađoste? Uostalom, u sredini ih je šume uvijek manje.

Sergej Ivanovič uzdahne i ništa ne odgovori. Bilo mu je krivo što je ona započela o gljivama. On je htjede vratiti k prvim riječima što ih je ona bila izrekla o svome djetinjstvu; međutim, nekako i protiv svoje volje, pošto je na neko vrijeme bio zašutio, nadoveže na njene posljednje riječi.

— Čuo sam da su bijele pretežno s kraja, premda ih ja ne umijem razlikovati od ostalih.

Prođe još nekoliko trenutaka, oni još dalje odmakoše od djece te bjehu posve sami. Srce je Varenjkinu tuklo da mu je čula udarce i osjećala kako crveni, blijedi pa opet crveni.

Biti žena čovjeka kao što je Koznišev nakon svoga položaja kod gospođe Štal njoj se činilo vrhuncem sreće. Osim toga, bila je gotovo uvjerenjena da je ona zaljubljena u njega. A sada se to imalo riješiti. Bijaše joj strašno. Strašno je bilo i ono što će on reći, i ono što on neće reći.

Sada ili nikad valjalo je sve izvesti na čistac; to je osjećao i Sergej Ivanovič. U svemu, u pogledu, u rumenilu, u poniklim Varenjkinim očima, izbijalo je bolno iščekivanje. Sergej je Ivanovič to vidio i žalio je. Osjećao je dapače da bi sada ništa ne kazati značilo uvrijediti je. U svojoj je pameti brzo ponavljao sve dokaze u prilog svojoj odluci. Ponavljao je sebi i riječi kojima je htio izraziti svoju ponudu ali, mjesto tih riječi, po nekoj misli što mu je neočekivano pala na pamet, on odjednom upita:

— Kakva je zapravo razlika između bijelih gljiva i gljiva brezovača?

Varenjkinu usne drhtahu od uzbuđenja kad je odgovorila:

— U klobuku gotovo da i nema razlike, ali ima u korijenu.

I čim te riječi bjehu izrečene, i on i ona shvatiše da je sad gotovo, da ono što je imalo biti kazano neće biti kazano, te njihovo uzbuđenje, koje je prije bilo na vrhuncu, poče splašnjavati.

— Brezovača korijenjem svojim podsjeća na dva dana nebrijanu bradu smeđa čovjeka — reče već smireno Sergej Ivanovič.

— Da, to je istina — smiješeći se odgovaraše Varenjka, a pravac se njihove šetnje nehotice promijeni. Stadoše se približavati k djeci. Varenjku je i boljelo i bilo ju je stid, ali je ujedno osjećala i olakšanje.

Vrativši se kući te prebirući sve razloge, Sergej Ivanovič nađe da nije pravilno prosuđivao. Uspomeni na Marie on se nije mogao iznevjeriti.

— Lakše, djeco, lakše! — čak ljutito vikne Levin na djecu stavši pred ženu da je zaštiti kad im gomila djece uz radosnu ciku poletje u susret.

Poslije djece iziđoše iz šume i Sergej Ivanovič i Varenjka. Kiti nije morala pitati Varenjku; po smirenim i malo postiđenim izrazima obaju lica ona shvati da se njene osnove nisu ostvarile.

— E pa onda? — upita je muž kad su se opet vraćali kući

— Neće pa neće — reče Kiti, smiješkom i načinom govora podsjećajući na oca, što je Levin često sa zadovoljstvom na njoj primjećivao.

— Kako neće?

— Evo ovako — rekla je ona uzevši muževu ruku, prinoseći je ustima i dotičući je zatvorenim usnama. — Kao što arhijereju ljube ruku.

— A kome to neće pa neće.

— Oboma. A trebalo bi ovako...

— Seljaci idu...

— Ne, nisu vidjeli.

VI

Dok su djeca pila čaj, odrasli su sjedili na balkonu i razgovarali kao da se ništa nije dogodilo, premda su svi, a osobito Sergej Ivanovič i Varenjka, veoma dobro znali da se desio veoma važan, iako nemio i očekivanju suprotan događaj. Oboje su se podjednako osjećali, otprilike kao što se osjeća učenik nakon neuspjela ispita ostavši u istom razredu ili budući zauvijek isključen iz škole. Svi koji su tu bili, isto tako osjećajući da se nešto dogodilo, živahno su govorili o koječemu drugom. Levin se i Kiti večeras osjećahu osobito sretni i zaljubljeni. A to da oni bijahu sretni zbog svoje ljubavi bila je neugodna aluzija na one koji su to isto poželjeli i nisu mogli — pa ih bje stid.

— Upamtite što vam kažem: Aleksandre neće doći — reče stara kneginja.

Večeras su čekali da Stjepan Arkadijč dođe s vlaka, a stari je knez pisao da će možda i on doći.

— A ja znam zašto — nastavi kneginja — on kaže da mladence prvo vrijeme valja ostavljati same.

— Samo što vas je tata i inače ostavio. Mi ga nismo viđali — reče Kiti. I kakvi smo mu mi mladenci? Mi smo već tako stari.

— Samo, ako on ne dođe, i ja ću se oprostiti od vas, djeco

— tužno uzdahnuvši reče kneginja.

— Ma nemojte tako, mama! — navališe na nju obje kćeri.

— Pomisli ti a kako je tek njemu? Ta sada...

I odjednom posve neočekivano staroj kneginji zadrhti glas. Kćeri umukoše te se zgledaše. »Maman uvijek nađe nešto tužno« rekoše tim pogledom. Nisu znale, koliko je god kneginji bilo lijepo kod kćeri, koliko god se ona ovdje osjećala potrebnom, da joj je ipak do boli bilo tužno, i radi nie same i radi muža, otkako su udali posljednju kćer, mezimicu, te je obiteljsko gnijezdo opustjelo.

— Šta je, Agafja Mihajlovna? — upita najednom Kiti Agafju Mihajlovnu koja se tajnovita držanja i značajna lica bila zaustavila.

— Zbog večere.

— E baš fino — reče Doli — ti idi naređuj, a ja ću poći da s Grišom ponovim njegovu zadaću. I onako danas nije ništa radio.

— To je meni opomena! Ne, Doli, ja ću — poskočivši reče Levin.

— Griša je, kako je već bio pošao u gimnaziju, ljeti morao ponavljati lekcije. Budući da je još u Moskvi sa sinom učila latinski, kad je došla k Levinovima, Darja je Aleksandrovna postavila sebi za pravilo da bar jednom na dan s njime ponavlja najteže lekcije iz aritmetike i latinskog. Levin se ponudio da je zamijeni; ali kad je jednom čula Levinovu lekciju i primijetila da on to ne radi onako kako je ponavljao učitelj u Moskvi, mati mu odlučno reče da treba prelaziti po knjizi onako kao što je to radio učitelj, i da će ona radije to opet sama raditi. Levin se ljutio i na Stjepana Arkadijča što zbog svoga nehata nije vodio računa o nastavi, nego se time bavila mati iako se u to nimalo nije razumjela, i na učitelje što tako slabo uče djecu; ali svasti je bio obećao da će voditi učenje onako kako je to ona htjela. I on se nastavio baviti Grišom ali ne više na svoj način, nego po knjizi, pa prema tome nevoljko i često zaboravljajući vrijeme učenja. Tako je bilo i danas.

— Ne, idem ja, Doli, ti sjedi — reče. — Sve ćemo po redu, po knjizi. Samo, eto, kad Stiva dođe, mi ćemo otići u lov pa ćemo tada propustiti.

I Levin ode Griši.

Isto je Varenjka rekla Kiti. Varenjka je i u sretnom, dobro uređenom domu Levinovih umjela biti korisna.

— Ja ću pogledati za večeru, a vi sjedite — rekla je i pošla k Agafji Mihajlovnoj.

— Da, da, sigurno nisu našli pilića. Onda ćemo svoje... reče Kiti.

— Vidjet ću već s Agafjom Mihajlovnom — i Varenjka se izgubi s njome.

— Kako je to draga djevojka! — reče kneginja.

— Ne samo draga, maman, nego divna da joj nema para.

— Vi onda danas očekujete Stjepana Arkadijča — reče Sergej Ivanovič očitno ne želeći nastavljati razgovor o Varenjki.

— Teško je naći dva svaka da su manje nalik jedan na drugoga — rekao je fino se smješajući. — Jedan okretan, živi samo u društvu kao riba u vodi; drugi, naš Kostja, živ, hitar, na sve osjetljiv, ali čim se nađe u društvu, ili zamre ili se besmisleno praćaka kao riba na suhu.

— Da, on je vrlo lakomislen — reče kneginja obraćajući se Sergeju Ivanoviču. — Baš sam vas htjela zamoliti da vi njemu kažete da ona (pokazala je na Kiti) ne može ostati ovdje, nego da svakako treba doći u Moskvu. On veli da će pisati po liječnika...

— Maman, on će sve učiniti, on na sve pristaje — rekla je Kiti ljutita na mater što u ovome za suca poziva Sergeja Ivanoviča. Usred njihova razgovora u aleji se začu frktanje konja i štropot točkova po šljunku.

Doli još nije stigla ni da ustane kako bi pošla mužu u susret, kadli dolje kroz prozor sobe u kojoj je učio Griša iskoči Levin i skine Grišu.

— To je Stiva! — pod balkonom vikne Levin. — Završili smo, Doli, ne boj se! — doda on te kao dječak nagne u trk u susret kočiji.

— Is, ea, id, ejus, ejus, ejus¹ — vikao je Griša poskakujući alejom.

— I još netko. Sigurno tata! — poviče Levin zaustavivši se na ulazu u aleju. — Kiti, ne idi strmim stepenicama nego naokolo.

---

¹ Latinski: on, ona, ono, njegov, njegova, njegovo.

Ali Levin se prevari držeći da je onaj što je sjedio u kočiji stari knez. Kad se približio kočiji, uz Stjepana Arkadijča nije vidio kneza, nego lijepa punašna mladića u školskoj kapi s dugim trakama otraga. Bio je to Vasenjka Veslovski, drugo-bratučed Ščerbackijevih — petrogradsko-moskovski zlatni mladić »sjajan momak i strastven lovac«, kako ga predstavi Stjepan Arkadijč.

Nimalo zbunjen razočaranjem koje je on izazvao jer je došao na mjesto staroga kneza, Veslovski se veselo pozdraviš Levinom spominjajući kako su se već otprije poznavali pa, podigavši Grišu u kočiju, prenese ga preko lovačkoga psa koga je Stjepan Arkadijč sa sobom vodio.

Levin ne sjede u kočiju, nego prođe otraga. Bilo mu je malo krivo što nije došao stari knez kojega, što je bolje upoznavao to ga je više volio, i što se pojavio taj Vasenjka Veslovski, čovjek posve tuđ i suvišan. On mu se učinio još više tuđ i suvišan što je, kad je prišao k ulaznim stepenicama gdje se bila okupila cijela oživahnula gomila odraslih i djece, Levin opazio kako Vasenjka Veslovski naročito ljubaznim i galantnim držanjem ljubi Kitinu ruku.

— A ja i vaša žena smo cousins¹ i k tome još stari znanci

— reče Vasenjka Veslovski opet vrlo snažno stežući Levinovu ruku.

— Hej, pa ima li divljači? — obrati se k Levinu Stjepan Arkadijč jedva stigavši da se sa svakim pozdravi. — Ja i on, eto, imamo najokrutnije namjere. — A kako, maman, oni od onda nisu bili u Moskvi. — No, Tanja, evo tebi! — Dodaj, molim te, u kolima je otraga — na sve je strane on govorio.

— Kako si ti živnula, Dolenjka — govoraše ženi još joj jednom ljubeći ruku, zadržavajući njenu u svojoj ruci a drugom je tapšući odozgo.

Levin, koji je trenutak prije bio najvedrijeg raspoloženja, sada je mrko motrio sve i sve mu se to skupa nije sviđalo.

»Koga li je jučer ljubio tim usnama?« mislio je gledajući nježnost Stjepana Arkadijča prema ženi. Pogledao je Doli, ni ona mu se nije sviđela.

»Ta ona ne vjeruje u njegovu ljubav. Pa zašto se onda tako raduje? Odvratno!« mišljaše Levin.

---

¹ Francuski: bratučedi.

Pogledao je kneginju koja mu je maloprije bila tako draga i ne sviđje mu se način na koji je ona, kao da je u svojoj kući, pozdravljala toga Vasenjku s njegovim trakama.

Čak mu se i Sergej Ivanovič, koji je isto bio izišao na ulazne stepenice, učini neprijatnim zbog onoga prijetvornog druželjublja kojim je dočekao Stjepana Arkadijča premda je Levin znao da mu brat ne voli i ne poštuje Oblonskoga.

I Varenjka, i ona mu je bila odbojna kad se sa svojim izrazom *sainte nitouche*¹ upoznavala s onim gospodinom dok je samo o tome mislila kako bi se udala.

A najodbojnija mu bijaše Kiti zbog toga što se prepustila onom veselom, blagdanskom tonu u kakvom su se nalazili ovaj gospodin i ostali kad su; boravili na selu, a naročito mu neprijatan bi onaj posebni smiješak kojim je ona odgovarala na njegove smiješke.

Bučno razgovarajući, svi krenuše u kuću; ali čim se svi smjestiše, Levin se okrene te iziđe.

Kiti je vidjela da se sa mužem nešto dogodilo. Htjela je uhvatiti trenutak vremena da porazgovori s njime nasamu, ali on pohita da ode od nje rekavši da mora u poslovnicu. Odavno se već njemu gospodarstveni poslovi nisu činili tako važni kao danas, »Njima je tamo vazda blagdan — mišljaše on — a ovdje su neblagdanski poslovi koji ne čekaju i bez kojih se ne može živjeti.«

VII

Levin se vratio kući tek kad su ga zvali na večeru. Na stepeništu stajahu Kiti i Agafja Mihajlovna vijećajući o vinima za večeru.

— Ama što dižete toliki fuss²? Dajte kao i obično.

— Ne, Stiva ne pije... Kostja, čekaj, šta je tebi? — poče Kiti hitajući za njim, ali on nemilosrdno, ne čekajući je, krupnim koracima uđe u blagovaonicu te odmah stupi u opći živahan razgovor koji tamo podržavahu Vasenjka Veslovski i Stjepan Arkadijč.

— E pa hoćemo li sutra u lov? — reče Stjepan Arkadijč.

---

¹ Francuski: lažna svetica.

² Engleski: buka, vika, metež.

— Molim vas da idemo — reče Veslovski premjestivši se poprijeko na drugu stolicu i podavivši poda se svoju debelu nogu.

— Vrlo rado, ići ćemo. A jeste li već lovili ove godine? — reče Levin Veslovskome pažljivo mu pogledajući u nogu, ali s prijatvornom prijaznošću koju je Kiti tako dobro poznavala u njemu i koja mu nikako nije pristajala. — Barskih šljuka ne znam baš hoćemo li naći, ali šumskih ima mnogo. Samo valja rano poći. Nećete li se umoriti? Ti nisi umoran, Stiva?

— Ja umoran? Nikad još nisam bio umoran. Hajde da ne spavamo svu noć! Idemo šetati.

— Zbilja, hajde da ne spavamo! Izvrsno! — potvrdi Veslovski.

— O, u to smo mi uvjereni da ti možeš ne spavati i drugima ne dati da spavaju — reče Doli s onom jedva primjetnom ironijom kako se sada gotovo uvijek držala prema svome mužu. Ali za mene je već vrijeme... Ja idem, neću večerati.

— Nemoj, sjedi još malo, Dolenjka — reče Stjepan Arkadijč prelazeći na njenu stranu za velikim stolom za kojim su večerali. — Imam još mnogo toga da ti ispriopovjedim!

— Zacijelo ništa.

— A znaš da je Veslovski bio kod Ane. I opet će im ići. Pa oni su svega sedamdesetak vrsta od vas. I ja ću svakako skoknuti tamo. Veslovski, dođi ovamo!

Vasenjka prijeđe k damama i sjedne pored Kiti.

— Ah, kazuj te, molim vas, vi ste bili kod nje? Kako je ona? — obrati mu se Darja Aleksandrovna.

Levin ostade na drugom kraju stola pa, ne prestajući razgovarati s kneginjom i Varenjkom, vidje da se među Stjepanom Arkadijčem, Doli, Kiti i Veslovskim vodio živahan i tajnovit razgovor. Ništa to još nije što se vodio tajnovit razgovor, ali on je na licu svoje žene vidio ozbiljan izraz dok je, ne obarajući očiju, motrila lijepo Vasenjkino lice na kojem se odražavala živahnost dok je govorio.

— Bogme kod njih je jako lijepo — pripovijedaše Vasenjka za Vronskoga i Anu. — Naravno, nije moje da tu išta sudim, ali u njihovu se domu čovjek osjeća kao u obitelji.

— A kakve su njihove namjere?

— Rekao bih da na zimu žele putovati u Moskvu

— Eh što bi bilo lijepo da se zajedno nađemo kod njih! Kad ćeš ti ići? — upita Stjepan Arkadijč Vasenjku.

— Biti ću kod njih čitav srpanj.

— A hoćeš li i ti? — obrati se Stjepan Arkadijč ženi.

— Odavno sam to željela te ću svakako poći — reče Doli.

— Ja nju žalim jer je poznajem. Ona je divna žena. Poći ću sama kad ti otideš pa tako nikome neću biti na smetnju. Čak je i bolje da idem bez tebe.

— E, baš fino — reče Stjepan Arkadijč. — A ti, Kiti?

— Ja? Zašto bih ja išla? — sva planuvši, reče Kiti. I obazre se na muža.

— A vi se poznajete s Anom Arkadjevnom? — upita je Veslovski. — Ona je veoma privlačna žena.

— Da — još jače crveneći odgovori ona Veslovskome, ustane te priđe k mužu.

— Dakle ti ćeš sutra u lov? — upita ona.

U ovih nekoliko trenutaka, osobito zbog onoga rumenila što joj bijaše pokrilo obraze kad je govorila s Veslovskim, njegova je ljubomora dobroano narasla. Slušajući sada njene riječi, on ih je već shvaćao na svoj način. Koliko god mu je kasnije bilo čudno da se toga spominje, sada mu se činilo jasno, ako ga ona pita hoće li u lov, da je to zanima samo zato da sazna hoće li on priuštiti to zadovoljstvo Vasenjki Veslovskome u koga je, po njegovu računu, ona već bila zaljubljena.

— Da, hoću — neprirodnim, njemu samome mrskim glasom on joj je odgovorio.

— Nemojte, bolje ostanite sutra ovdje, Doli se još nije čestito ni vidjela s mužem, pa pođite prekosutra — reče Kiti.

Smisao Kitinih riječi Levin je sada već prevodio ovako: »Nemoj me rastavljati od *njega*. Što ćeš ti otići — to je meni svejedno, ali pusti mi da se naužijem blizine ovoga bajnog mladića.«

— Ah, ako ti želiš, pa ostat ćemo sutra — osobito prijazno odgovori Levin.

Vasenjka međutim, nimalo ne sluteći kakve je muke izazivao svojom nazočnošću, odmah iza Kiti ustane od stola te, prateći je nasmiješenim, umiljatim pogledom, pođe za njom.

Levin vidje taj pogled. On prebljedje i na časak ne mogaše doći do daha. »Kako se usuđuje da mi tako motri ženu!« kiptaše u njemu.

— Onda sutra? Dajte da idemo, molim vas — reče Vasenjka te sjede na stolicu pored njih i opet po svojoj navici podavijajući nogu.

Levinova ljubomora nadržaste svoju maloprijašnju mjeru. Sebe je već vidio kao prevarena muža kojega žena i ljubavnik trebaju samo zato da im pruža životne lagode i zadovoljstva... Ali unatoč tome on ljubazno i gostoprимljivo raspitivaše Vasenjku o njegovu lovu, o pušci, čizmama, te pristane da idu sutra.

Na Levinovu sreću stara kneginja prekine njegove muke time što sama usta te svjetova Kiti da ide spavati. Ali ni ovo ne prođe bez muka po Levina. Opraštajući se s domaćicom, Vasenjka joj opet htjede poljubiti ruku, ali Kiti, pocrvenjevši reče naivno i grubo uklanjajući ruku, zbog čega ju je mati kasnije ukorila:

— To u nas nije običaj.

U Levinovim očima ona bijaše kriva što je dopustila takvo ponašanje, i još više kriva što je onako nespretno pokazala da joj se ono ne sviđa. — Ama kakvo vas spavanje spopalo! — reče Stjepan Arkadijč, došavši u najraznježenije i najpjesničkije raspoloženje nakon nekoliko čaša vina popijenih za večerom. — Pazi, Kiti — govoraše pokazujući mjesec što se bio dizao iza lipa — koje li divote! Veslovski, evo zgone i pol za serenadu. Znaš, onima silan glas, ja smo i on putem zajedno pjevali. Donio je sa sobom dvije divne romance, dvije nove. Da ih zapjeva s Varvarom Andrejevnom.

Kad se svi razidoše, Stjepan je Arkadije još dugo s Veslovskim hodao alejom te su se mogli čuti njihovi složni glasovi što su pjevali novu romancu.

Slušajući te glasove, Levin je mrk sjedio u naslonjaču u ženinoj spavaonici te uporno šutio na sva njena pitanja šta mu je; ali kad, naposljetku, bojažljivo se smiješeći, ona sama upita: »Da tebe možda nije štogod smetalo kod Veslovskoga?« iz njega provali te on izgovori sve: ono što je izgovorio, njega je vrijeđalo te ga je stoga još više razdraživalo.

Stajao je pred njom silno blistavih očiju ispod smrštenih obrva i pritiskao k prsima svoje snažne ruke kao da napreže sve svoje sile da se savlada. Izraz bi mu lica bio surov i čak okrutan da ono ujedno nije odavalo patnju koja je nju dirala. Čeljusti su mu se tresle, a glas prekidao.

— Shvati da ja nisam ljubomoran: to je gnusna riječ. Ja ne mogu biti ljubomoran i vjerovati da bi... Ne mogu kazati što osjećam, ali to je užasno... Nisam ljubomoran, ali sam uvrijeđen, ponižen što se tko god usuđuje misliti, usuđuje se motriti tebe onakvim očima...

— Ma kakvim to očima? — govoraše Kiti nastojeći što može savjesnije da se prisjeti svih večerašnjih riječi i gesta i svih njihovih prijeliva.

U dubini duše ona je nalazila da je bilo nešto upravo u trenutku kad je on za njom prešao na drugi kraj stola, ali to nije smjela priznati čak ni sebi samoj, pa se onda to više nije usuđivala njemu reći te time pojačati njegovu patnju.

— I šta može biti privlačno na meni, kakva sam ja?...

— Ah! — vikne on hvatajući se za glavu. — Da to nisi više rekla!... Znači, kad bi ti bila privlačna...

— Ama nije Kostja, ma stani, ma čuj! — govorila je gledajući ga bolnim i sućutnim izrazom. — Eh, a šta ti možeš misliti? Kad za mene ljudi ne postoje, ne postoje, ne postoje!... E pa hoćeš li da ja nikog ne viđam?

U prvi ju je mah njegova ljubomora vrijeđala; bje joj krivo da joj je najmanja, pa i najnevinija rasonoda zabranjena; ali sad bi ona rado pregorjela ne samo takve gluposti nego sve, samo da on ima mira, da ga oslobodi boli koju je on čutio.

— Shvati ti užas i komičnost moga položaja — nastavi on očajnim šaptom — da je on u mojoj kući, da zapravo ništa neprilična nije učinio, osim što je pretjerano familijaran u ponašanju i što podaviđa noge. On to smatra za najbolje moguće ponašanje te stoga moram biti ljubazan s njime.

— Ali, Kostja, ti preuveličavaš — govoraše Kiti u dubini se duše radujući toj njegovoj snazi ljubavi koja se sada ispoljavala u ljubomori.

— Najuzasnije jeste to da ti — kakva si uvijek bila, i sada jesi, kad si ti takva svetinja za mene, kad smo ovako sretni, ovako osobito sretni, i odjednom jedna ovakva gnjida... Nije gnjida, zašto ga grdim? Nemam ja ništa s njime. Ali zbog čega moju, tvoju sreću?...

— Znaš, sad shvaćam kako je do toga došlo — poče Kiti.

— Kako? Kako?

— Vidjela sam ja kako si ti motrio dok smo mi razgovarali za večerom.

— No pa, pa! — uplašeno će Levin.

Ispripovijedila mu je o čemu su razgovarali. I dok je to kazivala, gušila se od uzbuđenja. Levin pošutje, onda se zagleda u njeno blijedo, uplašeno lice i odjednom se uhvati za glavu.

— Katja, namučio sam te? Golubiću moj, oprosti! To je ludost! Katja, kako se god uzme, ja sam kriv. I zar se čovjek zbog takve gluposti morao ovako mučiti?

— Nije, meni te je žao.

— Mene? Mene? Što mi je? Jesam li lud?... Ali zbog čega tebe? Užasno je i pomisliti da svaki tuđ čovjek može narušiti našu sreću.

— Naravno, to i jest ono što vrijeda...

— E onda ću ga, naprotiv, cijelo ljeto namjerno zadržati u nas i rastapati se od ljubaznosti prema njemu — govoraše Levin ljubeći joj ruku. — E, vidjet ćeš. Sutra... Da, zbilja, sutra mi od osmo.

VIII

Sutradan dame još nisu bile ni ustale, a lovačke kočije, kola i taljige već stajahu kraj ulaza, a Laska koja je još izjutra shvatila da se ide u lov, pošto se podosta naskvičala i naskakala, sjedaše na kolima pored kočijaša, uzbuđena i razdražena što su zakasnili gledaše u vrata odakle još jednako ne izlažahu lovci. Prvi iziđe Vasenjka Veslovski u velikim novim čizmama koje su mu sezale do polovine debelih bedara, u zelenoj bluzi, opasan fišeklijama koje su širile miris kože, i u svojoj kapici s trakama i s novom novcatom engleskom puškom bez remnika i okova. Laska mu priskoči, ispozdravlja ga, poskakutavši na pasju ga upita hoće li brzo i ostali, ali, ne dobivši odgovora, vrati se na svoje mjesto gdje je čekala i opet utihnula naherivši glavu i načulivši jedno uho. Napokon vrata se s trijeskom otvoriše, vrteći se i preturajući u zraku, izletje Krak, žućkastopjegavi prepeličar Stjepana Arkadijča, te iziđe i sam Stjepan Arkadijč s puškom u rukama i s cigarom u ustima. »Mir, mir, Krak!« podvikivao je nježno na psa koji se propinjao i šapama ga udario u trbuh i grudi zapinjući njima za torbu. Stjepan Arkadijč imađaše na sebi opanke i i obojke, otrcane hlače i kratki kaput. Na glavi je imao nekakvu

podrtinu od šešira, ali puška najnovijeg modela bijaše kao igračka, a torba i fišeklije, premda pohabane, bjehu od najboljeg materijala.

Vasenjka Veslovski nije prije shvaćao ovo pravo lovačko kicoštvo — biti u prnjama, ali imati prvorazredan lovački pribor. Shvatio je to sada gledajući Stjepana Arkadijača kako u tim prnjama sija svojom elegantnom pretilom i vedrom gospodskom pojavom te odluči da će se za idući lov svakako ovako opremiti.

— E, a šta je s našim domaćinom? — upita on.

— Mlada mu žena — smiješeći se reče Stjepan Arkadijč.

— Da, i tako dražesna.

— Već je bio odjeven. Sigurno je opet otrčao do nje.

Stjepan je Arkadijč pogodio. Levin je opet odjurio k ženi da je još jednom upita, da li mu je oprostila jučerašnju glupost i da je još zamoli neka, zaboga, bude smotrenija. Glavno je da se što dalje drži od djece — ona je uvijek mogu gurnuti. Zatim je još jednom valjalo od nje dobiti potvrdu da se ne ljuti na njega što odlazi na dva dana, i još je zamoliti da mu sutra ujutro svakako po jahaču pošalje pisamce, nek napiše makar i dvije riječi, samo da on zna e da je ona dobro.

Kao i uvijek, Kiti je bilo teško na dva se dana rastavljati od muža; ali kad vidje njegovu živahnu pojavu koja se činila osobito velika i snažna u lovačkim čizmama i bijeloj bluzi, i nekakav njoj nepojmljiv čar lovačkoga uzbuđenja, ona je uz njegovu radost zaboravila svoju žalost te se vedro s njime oprostila.

— Oprostite, gospodo — rekao je istrkujući na ulazne stepenice. — Jeste li spremili doručak? Zašto je riđan na desnoj strani! No, svejedno sad. Laska, goni, na svoje mjesto!

— Pusti ih u jalovo stado — obrati se on govedaru koji ga je bio dočekao na ulaznim stepenicama da ga pita što će s ustrojenim juncima. — Oprostite, evo još jednog zlotvora.

Iz kola na koja je već sjeo, Levin skoči k poduzetniku tesaru koji je s mjerilom u ruci išao prema ulaznim stepenicama.

— Evo jučer nije došao u poslovnicu, sada me zadržava. No, šta je?

— Dopustite da napravim još jedan zavijutak. U svemu treba dodati tri stepenice. I sve će na vrijeme biti u redu. A i mnogo će sigurnije biti.

— Kad me nisi poslušao — ljutito odgovori Levin. — Govorio sam ja, digni prvo bočne daske pa onda umeći stepenišne. Sada ti to ne popravi. Radi kako sam naredio — teši nanovo. Posrijedi bijaše to da je poduzetnik pokvario stepenište u krilu zgrade što se dograđivala jer ih je bio otesao zasebno i ne proračunavši nagiba tako da su stepenice došle strme kad ih postaviše na mjesto. Sada je poduzetnik htio, ostavivši to isto stepenište, da mu doda tri stepenice.

— Bit će mnogo bolje.

— Pa dokle će ti ono doseći još sa tri stepenice?

— Zaboga — prezrivo se smiješeći reče tesar. — Taman će do divana doseći. Znači, kad pođe odozdola — s uvjerljivom kretnjom reče on — pa ha, pa ha, pa će dosegnuti.

— Ali će ono s tri stepenice postati dulje... Pa dokle će dosegnuti?

— A ono, znači, kad odozdola pođe, tako će i dosegnuti

— uporno i uvjerljivo govoraše tesar.

— U zid do pod strop će dosegnuti.

— Ma nemojte, molim vas. Ma poći će odozdola. Pa ha, pa ha, pa će i dosegnut.

Levin izvadi šipku za čišćenje puške pa mu stade po prašini crtati stepenište.

— E, vidiš li?

— Kako izvolite — reče tesar i oči mu se najednom zakrijesiše jer je, očito, napokon shvatio. — Nema druge, valjat će tesati novo.

— E pa onda tako i radi kako ti je zapovijeđeno — viknu Levin sjedajući u kola. — Tjeraj! Čuvaj pse, Filipe!

Levin je sada, zabacivši sve obiteljske i gospodarstvene brige, osjećao tako snažnu životnu radost i radost iščekivanja da mu se nije govorilo. Osim toga osjećao je ono posvemašnje napregnuto uzbuđenje što ga osjeća svaki lovac približavajući se k lovištu. Ako je njega sada što i zanimalo, bila su to jedino pitanja hoće li štogod naći u Kolpenskom blatu, kakva će se pokazati Laska u poređenju s Krakom, i kakve li će lovačke sreće biti ovaj put. Kako da se ne osramoti pred ovim novajlijom? Kako da ga Oblonski ne nadmetne u odstrelu?

— sve mu je to padalo na pamet.

Oblonski je osjećao isto te i on bje mučaljiv. Jedino Vasenjka Veslovski bez prestanka veselo podržavaše razgovor. Sada, slušajući ga, Levina bijaše stid da se sjeti kako je jučer bio prema njemu nepravedan. Vasenjka je uistinu bio sjajan momak, jednostavan, dobrodušan i vrlo vedar. Da se Levin upoznao s njime kao neženja, zacijelo bi se bio s njime prijateljio. Malo je neprijatan Levinu bio njegov prazničan odnos prema životu i neko razmetanje elegancijom. Sebi on kao da je pripisivao visoku nesumnjivu važnost zbog toga što ima duge nokte, i kapicu, i ostalo što uz to ide; ali to se moglo oprostiti zbog njegove dobrodušnosti i čestitosti. On se sviđao Levinu sa svojega dobrog odgoja, izvrsnog francuskoga i engleskog izgovora i stoga što je bio čovjekom njegova svijeta.

Vasenjki se neobično svidje stepski donski konj, lijevi logov. On se jednako njime oduševljavao:

— Što je divno na stepskome konju juriti stepom. A? Zar nije?
— govorio je.

Jahanje na stepskome konju zamišljao je on kao nešto divlje, poetsko; nešto što je samo sebi svrhom; ali njegova naivnost, a uz to i njegova ljepota, ljupki smiješak i gracija u kretnjama, bila je veoma privlačna. Ili stoga što njegova narav Levinu, bijaše simpatična, ili stoga što je, da otkupi jučerašnji grijeh, Levin u njemu nastojao naći sve što je dobro i lijepo, Levinu bijaše prijatno s njime.

Kad odmakoše tri vrste, Veslovski se odjednom maši za cigare i novčanik te ne znade je li ih izgubio ili ostavio na stolu. U novčaniku je bilo tristo sedamdeset rubalja, a to se nije moglo tek onako ostaviti.

— Znate šta, Levine, ja ću na ovome donskom logovu skoknuti do kuće. To će biti divno. A? — govorio je već se spremajući da uzjaše.

— Ne, zašto biste? — odgovori Levin ocjenivši da je u Vasenjki moralo najmanje biti kojih šest¹ težine. — Poslat ću kočijaša.

Kočijaš odjaha na logovu, a Levin uze sam da kočijaši.

---

¹ Pud = 16,38 kg.

IX

— Nego, koji je naš put? Kazujder nam lijepo i po redu — reče Stjepan Arkadijč.

— Plan je ovakav: sad ćemo do Gvozdeva. U Gvozdevu je s ove strane močvara puna barskih šljuka, a iza Gvozdeva dolaze divne močvare sa šumskim šljukama, a nađe se i barskih. Sada je vruće te ćemo stići podveče (dvadeset vrsta), pa ćemo otići u večernji lov; prenoćit ćemo, pa sutra onda u velike močvare.

— A zar putem nema ništa?

— Ima, ali ćemo se zadržati, i vruće je. Imaju dva sjajna mjestanca, samo teško da bi se ondje šta našlo.

Levinu se i samome zalazilo u ta mjestanca, ali mjestanca bjehu blizu kuće, uvijek ih je mogao obići, a mjestanca bijahu i malena — trojica nisu imala gdje loviti. I zato je obilazio istinu govoreći kako je teško da bi se ondje šta našlo. Kad izbiše k jednoj močvarici, Levin htjede da prođu mimo nju, ali iskusno lovačko oko Stjepana Arkadijča odmah odmjeri baru koja se vidjela s puta.

— Kako bi bilo da malo svratimo? — reče pokazujući močvaricu.

— Levine, dajte molim vas! Baš bi bilo lijepo! — uze moliti Vasenjka Veslovski te Levin nije mogao da ne pristane.

Još se oni nisu bili pravo ni zaustavili, a psi su već, pretječući jedan drugoga, jurili prema močvari.

— Krak! Laska!... Psi se vratiše.

— Utroje će biti tijesno. Ja ću ostati ovdje — reče Levin nadajući se da oni neće ništa naći oisim vivaka koji su uzletjeli uplašeni od pasa te izvijajući se u letu žalobno tužili nad močvarom.

— A ne! Dajte, Levine, dajte da idemo zajedno! — zvao je Veslovski.

— Zbilja je tijesno. Laska, natrag! Laska! Neće vam zar trebati i drugi pas.

Levin je ostao kraj kola i zavidno motrio lovce. Lovci prođoše cijelu močvaricu. Osim guša i vivaka, Vasenjka je jednoga ubio, u močvari ne bje ništa više.

— E pa sad eto vidite da meni nije bilo žao močvare — reče Levin — čovjek samo gubi vrijeme.

— Nemojte, ipak je ovo prijatno. Jeste li vidjeli? — govoraše Vasenjka Veslovski nespretno se penjući u kola s puškom i vivkom u rukama. Eh što sam lijepo ubio! Zar ne? Nego hoćemo li skoro stići na pravo mjesto?

Odjednom se konji trgoše, Levin udari glavom o cijev nečije puške te odjekne pucanj. Pucanj je, zapravo, odjeknuo prije, ali tako se Levinu učinilo. Posrijedi je bilo to da je Vasenjka Veslovski spuštajući oroze vukao za jedan obarač, a pridržavao drugi oroz. Naboj se zabio u zemlju nikoga ne povrijedivši. Stjepan Arkadijč zavrti glavom te se prijekorno osmjehnu Veslovskome. Ali Levin nemade srca da mu išta prebaci. Prvo i prvo, za svaki bi se prijekor znalo da ga je izazvala minula opasnost i kvrga što je bila iskočila na Levinovu čelu; a drugo, Veslovski je u prvi mah sam bio tako djetinjski ožalošćen, a malo kasnije se tako dobrodušno i zanosno smijao njihovu zajedničkom iznenadnome strahu, da Levin nije mogao a da se i sam ne smije.

Kad stigoše do druge močvare koja bijaše poprilično velika te bi izgubili mnogo vremena da se zadrže, Levin ih nagovaraše da ne silaze. Ali Veslovski ga opet namoli. I opet, budući da je močvara bila uska, kao gostoljubiv domaćin, ostane pored kola.

Tek što stigoše, a Krak već jurnu prema čačcima. Vasenjka Veslovski prvi otrča za psom. Stjepan Arkadijč ne stiže ni prići kadli već izletje barska šljuka. Veslovski promaši, a šljuka preletje na nepokošenu livadu. Krak je opet pronađe, zastade, a Veslovski je pogodi te se vrati kolima.

— Sada hajte vi, a ja ću ostati s konjima — reče. Levina poče podilaziti lovačka zavist. Predao je uzde Veslovskome i pošao u močvaru.

Laska koja je već odavno žalosno cviljela i tužila se na nepravdu nadade se u trk ravno među Levinu znane čačke gdje je bilo nade da će se što naći, a kamo Krak nije zalazio.

— Zašto je ne zaustaviš? — vikne Stjepan Arkadijč.

— Neće se ona preplašiti — odgovori Levin radujući se zbog psa te hitajući za njim.

Što se Laska više primicala k znanim čačcima, sve je ozbiljnije tragala. Jedna mala močvarska ptica samo joj je na tren prekinula pažnju. Načinila je jedan krug pred čačcima, počela drugi te odjednom uzdrhtala i obamrla.

— Idi, idi, Stiva! — vikne Levin osjećajući kako mu srce počinje snažnije tući i kako ga odjednom, kao da mu se kakav zavrtanj odvrnuo u napregnutu sluhu, pošto se odmakao, svi zvuči zbrkano ali snažno počеше zapljuskivati. Čuo je korake Stjepana Arkadijča držeći ih za daleki konjski topot, čuo je krhki zvuk s korijenjem otkinuta krajička čačka na koji je bio nagazio držeći da je taj zvuk šljukin uzlet. Čuo je isto tako tik iza sebe nekakvo gacanje po vodi za koje nije mogao znati odakle potječe.

Birajući mjesta gdje će stati, on se polako primicao psu.

— Drži!

Ispod psa se ote šumska, a ne barska šljuka. Levin nadigne pušku, ali u istome trenutku dok je ciljao, onaj se isti zvuk gacanja po vodi pojača, a pridruži mu se i glas Veslovskoga koji je nešto neobično glasno vikao. Levin vidje da je naciljao iza šljuke, ali ipak opali.

Uvjerivši se da je promašio, Levin se osvrne te vidje da konji i kola više nisu na putu nego u močvari.

Želeći da vidi gađanje, Veslovski je zašao u blato i zaglibio konje.

— Sam vrug nek ga nosi! — reče Levin u sebi vraćajući se zaglibljenim kolima. — Zašto ste potjerali? — rekao mu je suho pa, viknuvši kočijaša, uze izvlačiti konje.

Levinu je bilo krivo i što su mu zasmetali da gađa, i što su mu zaglibili konje, i ponajviše zbog toga što ni Stjepan Arkadijč, ni Veslovski ne pomogoše njemu i kočijašu da izvuku, ispregnu konje budući da ni jedan ni drugi nisu imali ni pojma o zaprezi. Ni riječi ne odgovarajući Vasenjki na njegova uvjeravanja kako je tu bilo posve suho, Levin je šutke radio s kočijašem da izvuče konje. Ali pošto se zagrijao radom i spazio koliko je marno i usrdno Veslovski teglio za kolobran, da ga je čak bio slomio, Levin prekori sebe što je povodeći se za jučerašnjim osjećanjem bio suviše hladan prema Veslovskome te ponastoja da posebnom ljubaznošću zagladi svoju hladnoću. Kad sve bi uređeno, i kad kola bjehu izvedena na cestu, Levin naredi da se izvadi doručak.

Bon appetit — bone conscience!¹ Ce poulet va tomber jusqu'au fond de mes bottes² — govorio je francusku pošalicu

---

¹ Francuski: Tko ima čistu savjest, i tek mu je dobar!

² Doslovno: Ovo će mi pile sletjeti do u dno čizama.

opet razveseljeni Vasenjka tamaneci drugo pile. — Eh, sad je našim nevoljama kraj; sad će sve sretno krenuti. Sad ja zbog svoje krivnje moram sjediti na kočijaševu sjedištu. Zar ne? A? Ne, ne, ja sam Automedon¹. Vidjet ćete vi kako ću vas ja dovesti! — ne puštajući uzda, odgovori on kad ga je Levin zamolio da pusti kočijaša. — Ne, ja svoju krivicu moram iskupiti, a i divno mi je ovdje na sjedištu. — I on potjera konje. Levin se malo pobojavao da on ne izmori konje, osobito lijevoga, riđeg, kojega nije umio držati; ali se i nehotice potčinjavao njegovu veselju, slušao romance što ih je, sjedeći na kočijaševu mjestu, Veslovski popijevao cijelim putem, ili pripovijedanja i oponašanja kako se engleski upravlja four in hand² i tako su svi nakon doručka u najvedrijem raspoloženju stigli do Gvozdevske močvare.

X

Vasenjka je tako brzo tjerao konje da su do močvare stigli prerano budući da je još bilo vruće.

Kad stigoše do prave močvare, glavnog cilja putovanja, Levin i nehotice pomisli kako bi se izbavio od Vasenjke te se slobodno kretao. Stjepan je Arkadjič, očito, želio isto, a na licu mu je Levin vidio izraz zabrinutosti kakav svagda ima pravi lovac pred početak lova i izraz neke njemu urođene dobrodušne lukavosti.

— Pa kako ćemo? Močvara je izvrsna, vidim, ima i jastrebova — reče Stjepan Arkadjič pokazujući dvije velike ptice što su kružile ponad šaša. — Gdje je jastrebova, ondje zacijelo ima i divljači.

— Onda eno vidite li, gospodo — Levin će malo namrgođena izraza zatežući čizme i pregledajući udarac na pušci. — Vidite li onaj šaš? — On pokaza prema otočiću što se stamnjavao od zagasita zelenila u golemoj, dopola pokošenoj livadi koja se pružala desnom obalom rijeke. — Močvara počinje evo ovdje, pravo pred nama, vidite — gdje je zelen je. Odavde ona ide udesno gdje su konji; ondje su čačci, zna se

---

¹ Automedon = vozač Ahilovih kola. (Ahil je starogrčka mitska ličnost, silan junak.) Ime Automedon postalo je sinonim, tj. drugim riječima pojam dobra vozača kola.

² Engleski: četveropreg.

naći barskih šljuka; pa oko ovoga šaša do onoga johova grmlja i do pod vodenicu. Eno ondje gdje je zaljev. To je najbolje mjesto. Ondje sam jednom ubio sedamnaest šumskih šljuka. Razići ćemo se s dva psa na različite strane pa se sastati tamo pod mlinom.

— E pa tko će onda desno, a tko lijevo? — upita Stjepan Arkadijč. — Desno je šire, pođite vas dvojica, a ja ću lijevo — rekao je tobože bezbrižno.

— Divno! Mi ćemo ga nadmašiti u odstrelu. E pa hajdmo, hajdmo! — prihvati Vasenjka.

Levin nije mogao da ne pristane, i oni se razidoše.

Čim zađoše u močvaru, oba se psa zajedno baciše u potragu te se nadadoše u trk prema ustajaloj mlaci. Levin je poznavao ovaj Laskin način traganja, način oprezan i unezvijeren; poznavao je i mjesto te očekivao jato šumskih šljuka.

— Veslovski, idite naporedo, naporedo sa mnom! — utihulim je glasom prozborio svome drugu koji je iza njega gacao po vodi, drugu čiji pravac puške nakon onog nenadanog pucnja na Kolpenskoj močvari Levina i nehotice zanimaše.

— A ne, ja vam neću smetati, ne brinite za mene.

Ali Levin je i nehotice mislio i spominjao se Kitinih riječi kad ga je ispraćala: »Pazite, nemojte jedan drugoga nastrijeliti.« Sve se bliže i bliže primicahu psi mimoilazeći jedan drugoga, svaki po svom tragu; iščekivanje šljuka bijaše tako snažno da se mljackanje vlastite pete dok ju je izvlačio iz mlake Levinu pričinjalo šljukinim zovom, i on je hvatao i stezao kundak na pušci.

— Pljas! Pljas! — jekne mu iznad ušiju. To je Vasenjka bio opalio u jato pataka što su se vile nad močvarom i u taj mah još ni približno ne bjehu na domet lovcima. Ne stiže se Levin ni osvrnuti, kadli mljacnu jedna šumska šljuka, pa druga, treća, i još se jedno osam njih diže jedna za drugom.

Stjepan Arkadijč skine jednu upravo u času kad se spremala da otpočne svoj cikcak let i šljuka u klupko pade u treset. Ne žureći, Oblonski uzme na nišan drugu koja je još nisko letjela prema šašu, pa zajedno s pucnjem pade i ova šljuka; i moglo se vidjeti kako je iskakivala iz pokošena šaša lepećući jednim nepovrijeđenim, ozdo bijelim krilom.

Levin ne bje takve sreće: na prvu je šljuku opalio iz prevelike blizine te promašio; uzeo ju je bio opet na nišan

kad se ona već stala podizati, ali u taj čas izletje još jedna tik pred njim i skrene mu pažnju te on promaši po drugi put.

Dok su punili puške, digne se još jedna šljuka, te Veslovski, budući da je dospio po drugi put napuniti, razaspe po vodi još dva metka sitne sačme. Stjepan Arkadijič pokupi svoje šljuke pa blistavim očima pogleda Levina.

— E, sad ćemo se razići — reče Stjepan Arkadijič hramajući na lijevu nogu pa, držeći pušku na gotovs, i zviždučući psu pođe na jednu stranu: Levin i Veslovski pođoše na drugu.

Levinu se svagda dešavalo da se, kad bi mu prvi hici promašili žestio, ljutio te čitav dan loše gađao. Tako bje i danas. Šljuka je bilo napretek. Ispred pasa, ispred nogu lovcima neprestano su izlijetale šljuke da je Levin mogao to naknaditi; ali što je više gađao, to se jače stidio pred Veslovskim koji je veselo opaljivao i kad je trebalo i kad nije, koji ništa nije ubio i nimalo se zbog toga nije zbunjivao. Levin se žurio, nije se svladavao, žestio se sve to više te dotjerao već dotle da se, jednako gađajući, gotovo više i nije nadao da će šta ubiti. Reklo bi se, i Laska je to bila shvatila. Počela je ljenije tragati i nekako se kao sumnjičavo ili prijekorno osvrtala na lovce. Pucanj je slijedio za pucnjem. Barutni je dim obavijao lovce, a u velikoj, prostranoj mreži lovačke torbe bjehu tek tri lagane, sićušne šumske šljuke. I od toga je jednu bio ubio Veslovski, a jednu zajedno. Međutim su se na drugoj strani močvare čuli istina rjeđi, ali kako se Levinu činilo, značajni pucnji Stjepana Arkadijiča nakon kojih se gotovo svaki put čulo: »Krak, Krak, aport!¹«

To je Levina još više uzbuđivalo. Šumske su šljuke jednako kružile u zraku ponad šaša. Mljakanje po zemlji i graktanje u visini neprestano se moglo slušati oda svih strana; ranije uzletjele šljuke koje su još lijetale zrakom spuštale su se pred lovce. Umjesto dvaju jastrebova sad ih je na desetke s piskutom kružilo nad močvarom.

Prošavši veću polovicu močvare, Levin i Veslovski stigoše napokon do mjesta prema kojemu je, dugim slogovima što su dopirali do šaša, bila podijeljena seljačka livada, obilježena gdjegdje pregaženim stazama, gdjegdje prokošenim redom. Polovina tih slogova bijaše već pokošena.

---

¹ Aport = lovačka zapovijed psu da donese ubijenu divljač; znači: donesi.

Premda je za lovca bilo malo nade da bi se na nekošenu moglo naći koliko na pokošenu mjestu, Levin je bio obećao Stjepanu Arkadijiču da će se s njime sastati, pa je sa svojim suputnikom pošao dalje po prokošenim i neprokošenim slogovima.

— Hej, lovci! — vikne im jedan od seljaka što su sjedili kraj raspregnutih kola — ho'te da s nama užinate! Da popijemo koju.

Levin se osvrne:

— Ho'te ne ber'te brige! — crven u licu vikne veseo bradat seljak keseći bijele zube i podižući zelenkastu, nešto jaču litrenjaču koja se blistala na suncu.

— Qu'estce quilts disent?¹ — upita Veslovski.

— Zovu na rakiju. Sigurno su dijelili livade. Ja bih popio — ponešto će lukavo Levin nadajući se da će Veslovskoga namamiti votka te da će otići k njima:

— A zašto oni časte?

— Tako, vesele se. Zbilja, otiđite k njima. Vas će to zanimati.

— Allons, c'est curieux.²

— Hajte, hajte, naći ćete vi već put do vodenice! — vikne Levin pa, pošto se ogledao, zadovoljan primijeti da se Veslovski, nagnuvši se i spotičući umornim nogama i držeći pušku U ispruženoj ruci, teškom mukom kobeljao iz močvare prema seljacima.

— Odi i ti? — vikaše seljak Levinu. — Ne beri brige! Okušat ćeš malo pite!

Levin bi bio rado popio votke i pojeo malo kruha. Bio je onemoćao i osjećao da jedva tegli otežale noge iz treseta te se na trenutak pokoleba. Ali pas zastade. I umah nesta svega umora, te on po tresetu lako pođe prema psu. Ispod samih nogu izlet je mu šumska šljuka; opalio je i pogodio — pas osta stojeći. »Drž'!« Ispred psa se diže druga. Levin opali. Ali imađашe nesretan dan; promašio je, a kad je pošao da traži onu što ju je ubio, ni nju nije našao. Prokrstario je cijelim šašem, ali Laska ne vjerovaše da je on što ubio i, kad ju je poslao da traži, ona se pretvarala da traži, ali tražila nije.

---

¹ Što to kažu?

² Hajdemo, to je zanimljivo.

I bez Vasenjke se, koga je Levin krivio za svoj neuspjeh, ništa ne popravi. Šljuka je bilo i ovdje napretek, ali Levin nizaše promašaj za promašajem.

Kose sunčane zrake bijahu još žarke; odijelo se, skroz-naskroz promočeno znojem, lijepilo uza tijelo; lijeva je čizma, puna vode, otežala i mljackala; niz lice, umrljano barutnim talogom ćurkom je curio znoj; u ustima mu bijaše grko, u nosu zadah baruta i ustajale vode, u ušima neprestano mljackanje šljuka; cijevi se čovjek nije smio dotaći, toliko su se bile zagrijale; srce mu je udaralo brzo i kratko; ruke su se tresle od uzbuđenja, a umorne se noge spoticale i sapletale na čačcima i tresetu; ali on je jednako hodao i pucao. Naposljetku, po posljednji put promašivši, baci na zemlju pušku i šešir.

»Ne valja tako, valja se pribрати!« rekao je u sebi. Digao je pušku i šešir, pozvao Lasku preda se te izišao iz močvare. Kad iziđe na suho, sjedne na jedan čačak, izuje se, izlije vodu iz čizama, zatim priđe k močvari, napije se vode koja je imala okus rđe, skvasi ugrijane cijevi i opere lice i ruke. Pošto se osvježio, krene opet prema onome mjestu kamo su se šljuke bile premjestile čvrsto odlučivši da se neće uzrujavati.

Htio je da bude miran, ali osta po starome. Prst bi povlačio po obaraču prije negoli bi pticu uhvatio u nišan. Išlo je sve gore i gore.

Imao je svega pet komada u torbi kad je izišao iz močvare te krenuo prema jošiku gdje se imao sastati sa Stjepanom Arkadjičem.

Prije negoli je ugledao Stjepana Arkadjiča, ugledao je njegova psa. Ispod izvijene johove žile iskoči Krak, sav crn od smrdljiva močvarnog mulja te se kao pobjednik onjuši s Laskom. Za Krakom u sjeni joha pokaza se i stasita pojava Stjepana Arkadjiča. Išao mu je u susret zajapuren, oznojen, raskopčana ovratnika, još jednako onako pomalo hramajući.

— E pa, kako bi? Mnogo ste nešto pucali! — reče vedro se smiješeći.

— A ti? — upita Levin. Ali nije bilo potrebno da pita jer je već vidio punu torbu.

— Tako, tako.

On je imao četrnaest komada.

— Sjajna močvara! Tebi je, sigurno, Veslovski smetao. Dvojici je nezgodno s jednim psom — reče Stjepan Arkadijč umanjujući svoje slavlje.

XI

Kad Levin i Stjepan Arkadijč dođoše u drvenu kuću seljaka u kojega se Levin uvijek ustavljao, Veslovski je već bio ondje. Sjedio je nasred sobe držeći se objema rukama za klupu s koje ga je potezao vojnik, domaćičin brat izuvajući mu močvarnim muljem umazane Čizme, i smijao se svojim zarazno vedrim smijehom.

— Ja evo maloprije stigoh. Ils ont ete charmants.¹ Zamislite, nahranili me, napojili me, Kakav samo kruh, čudo jedno! Delicieux²! A tek votka — nikad slađe nisam pio! I ni za što na svijetu da uzmu novac. I sve govore kao: »Nemoj što zamjerit'«

— A zašto da uzmu novce? Oni su vas, znači, poštovali. Zar je u njih votka na prodaju? — reče vojnik izuvši napokon s pocrnjelom čarapom i promočenu čizmu.

Unatoč nečistoći u sobi koju su čizmama ukaljali lovci i blatni psi dok su se oblizivali, unatoč močvarnome i barutnom zadahu kojom se ona napunila i tome što ne bje noževa i viljušaka, lovci se napiše čaja i povečeraše s takvim tekom kako se samo jede u lovu. Umiveni i čisti oni pođoše na ometeni sjenik gdje su kočiišaši gospodi bili spremili postelje!

Premda se već bijaše smrklo, nikome se od lovaca nije spavalo.

Razgovor koji se vodio i o uspomenama i o gađanju, o psima, o prijašnjim lovovima, skrenu na temu koja ih je sve zainteresirala. Kako se Vasenjka već nekoliko puta oduševio divotom ovoga noći šta i mirisom sijena, divotom slomljenih kola (ona mu se činjahu slomljena jer su bila razglobljena), dobrodušnošću seljaka koji ga napojiše votkom, psima što su ležali svaki do nogu svoga gospodara, Oblonski ispriповjedi nešto o divotama lova kod Maljtusa gdje je bio prošloga ljeta. Maljtus je bio poznati željeznički bogatun. Stjepan Arkadijč

---

¹ Oni su bili sjajni.

² Izvrstan!

pripovijedaše kakve je taj Maljhus u Tverskoj guberniji imao zakupljene močvare, i kako samo očuvane, i na kakvim su se sve kočijama, na kakvim lakim kolima dovozili lovci, te kakav je tek šator za doručak bio podignut kraj puta.

— Ne razumijem te — reče Levin pridižući se na svom sijenu — kako ti se ne gade ti ljudi. Razumijem da je doručak s lafitom¹ vrlo prijatan, ali zar se tebi ne gadi upravo ta raskoš? Svi ti ljudi, kao nekoć naši zakupci, teku novce tako da pri stjecanju zaslužuju prezir ljudi, oni ne mare za taj prezir, a poslije se nečasno stečenim otkupljuju od prijašnjeg prezira...

— Posve pravilno! — odazva se Vasenjka Veslovski.

— Posvema! Naravno, Oblonski to radi iz bonhomie², a drugi govore: »Oblonski se bogme snalazi«...

— Ni govora — Levin ču kako se Stjepan Arkadijč smiješi dok je to govorio — ja ga jednostavno ne smatram nečasnijim od bilo kojeg bogatog trgovca i plemića. I jedni su i drugi tekli podjednako radom i pameću.

— Jeste, ali kakvim radom? Zar je to rad da čovjek dobije koncesiju te da preprodaje?

— Dakako, jeste rad. Rad u tom smislu što ne bi bilo ni željeznica kad njega ili njemu sličnih ne bi bilo.

Ali to nije rad kao što je seljakov ili učenjakov rad.

— Recimo, ali to je rad u tom smislu što njegova djelatnost donosi rezultate — pruge. Ali ti dakako smatraš da su željezničke pruge nekorisne.

— Ne, to je već drugo pitanje, spreman sam priznati da su korisne. Ali svako stjecanje koje ne odgovara utrošenome radu nečasno je.

— Samo tko će tu odrediti mjerilo?

— Stjecanje nečasnim putem, lukavstvom — reče Levin osjećajući da ne umije jasno odrediti granicu između časnoga i nečasnoga — onako kao bankovno stjecanje — nastavio je.

— Zlo stjecanje golema imutka bez rada, kao što je to bilo kod zakupa, samo je promijenilo oblik. Le roi est mort, vive le roi³ Tek što stigismo uništiti zakup, kad se pojaviše željeznice, banke: također zarada bez rada.

---

¹ Laffitte = vrsta izvrsnog francuskog vina.

² Dobrodušnost.

³ Kralj je umro, živio kralj!

— Da, sve to može biti tačno i oštromno... Lezi, Krak! — vikne Stjepan Arkadijč na psa koji se češao te prevrtao sve sijeno, vikne očito uvjeren u tačnost svoje teme te stoga mirno i bez žurbe. — Ali ti ne odredi granicu između časna i nečasna rada. — To da ja primam veću plaću od moga načelnika premda se on bolje od mene razumije u posao — je li to nečasno?

— Ne znam.

— E onda ću ti ja reći: to što ti za svoj trud u gospodarstvu dobivaš višak, recimo, pet tisuća, a naš domaćin seljak koliko se god on trudio neće dobiti više od pedesetak rubalja, upravo je isto tako nečasno kao ono da ja dobivam više od načelnika i da Maljtus dobiva više od željezničkog graditelja. Naprotiv, ja vidim neko, neprijateljsko neopravdano držanje društva prema tim ljudima, a meni se čini da je posrijedi zavist...

— Ne, to nije tačno — reče Veslovski — zavisti tu ne može biti, ima nešto prljavo u svemu tome.

— Nema, dopusti — nastavi Levin. — Kažeš da je nepravedno da ja dobijem pet tisuća, a seljak pedeset rubalja: to je istina. To je nepravedno, i ja to osjećam, ali...

— Ono, doduše, i jest tako. Zašto mi jedemo, pijemo, idemo u lov, ništa ne radimo, a on vječno radi te radi? — reče Vasenjka Veslovski, očito prvi put u životu jasno pomislivši na to te stoga posve iskreno.

— Jest, ti to osjećaš, ali mu svoga imanja nećeš dati — reče Stjepan Arkadijč kao da namjerno zadirkuje Levina.

U posljednje je vrijeme među ovom dvojicom pašanaca nastao kao neki pritajeni neprijateljski odnos: kao da je među njima, otkako se oženiše sestrama, niklo suparništvo u tome tko je ljepše uredio svoj život te se sada to neprijateljstvo izražavalo u razgovoru koji je počeo poprimati osobni prizvuk.

— Neću mu ga dati zato što to nitko od mene i ne traži, a sve kad bih ja i htio, ne bih smio da ga dadnem — odgovaraše Levin — niti bih imao kome.

— Daj ovome seljaku; on neće odbiti.

— Da, ali kako bih mu ga, zaboga, dao? Da odem s njime te da ga na nj preprišem?

— Ja to ne znam; ali ako si ti uvjeren da nemaš prava...

— Ja uopće nisam uvjeren. Ja, naprotiv, osjećam da ga nemam prava dati, da imam dužnost i prema zemlji i prema obitelji.

— Ne, dopustit ćeš; ako ti smatraš da je ta nejednakost nepravedna, zašto onda prema tome i ne postupaš...

Pa postupam, samo negativno, u smislu da neću nastojati da povećam tu razliku u položaju koji postoji između mene i njega.

— Ne, oprost mi; to je poradoks.

— Da, to je pomalo sofističko objašnjenje — potvrdi Veslovski.

— A! domaćin — reče on seljaku koji je, škripeći vratima, ulazio u sjenik. — Šta, još ne spavaš?

— Ta kako spavanje! Mislio sam, gospoda nam već spavaju kad onamo čujem — divane. Valja da uzmem kuku odavde. Ujeda li ovaj? — dodadne on oprezno stupajući bosim nogama.

— A gdje ćeš ti spavati?

— Mi odosmo s konjima na noćnu ispašu.

— Ah, kakva noć! — reče Veslovski gledajući pri slabom svjetlu zore kroz veliki okvir sada otvorenih vrata kraj drvene seljačke kuće i raspregnuta kola. — Čujete samo, to žene pjevaju, i doista nije loše. Tko to pjeva, domaćine?

— A to su djevojke s vlasteoskoga imanja, tu blizu nas.

— Hajdmo u šetnju! I onako nećemo zaspati. Oblonski, idemo!

— Kad bi čovjek mogao i ležati i poći — protežući se odgovori Oblonski. — Divno je ležati.

— Eh, onda ću sam — naglo ustajući i obuvajući se reče Veslovski. — Do viđenja, gospodo. Bude li veselo, pozvat ću vas. Vi ste mene častili s divljači, ni ja vas neću zaboraviti.

— Zar nije sjajan momak? — reče Oblonski kad je Veslovski otišao i seljak za njim zatvorio vrata.

— Da, sjajan je — odgovori Levin i nadalje misleći o tek minulu razgovoru. Njemu se činilo da je, koliko je to umio, jasno izrekao svoje misli i osjećanja, a međutim su njih obojica, pametni i iskreni ljudi, u jedan glas rekli da se on tješi sofizmima. To ga je smelo.

— Tako ti je to, dragane moj. Treba jedno od dvoga: ili priznavati da je današnje društveno uređenje pravedno te tada braniti svoja prava, ili priznati da uživaš nepravedne povlastice kao što to i ja činim, te ih uživati u zadovoljstvu.

— Ne, kad bi to bilo nepravedno, ti ne bi mogao biti zadovoljan tim dobrima, ja barem ne bih mogao. Ja se ponajprije ne bih smio osjećati kriv.

— Nego, zbilja da i mi pođemo? — reče Stjepan Arkadijič očito se umorivši od napregnuta mišljenja. — Ta i onako nećemo zaspati. Zbilja, hajdemo!

Levin ne odgovori. Ono što je rekao u razgovoru kako on radi pravedno samo u negativnom smislu, sada ga je zaokupljalo. »Zar čovjek može samo u negativnom smislu biti pravedan?« pitao se.

— Ipak jako miriše ovo svježe sijeno! — reče Stjepan Arkadijič pridižući se. — Nikako neću zaspati. Vasenjka je ondje nešto zamijesio. Čuješ li mu kikut i glas? Da idemo? Hajdemo!

— Ne, ja ne idem — odgovori Levin.

— Nije li i to iz principa? — smiješeći se reče Stjepan Arkadijič tražeći u tami svoju kapu.

— Nije iz principa, ali zašto bih išao?

— A znaj, ti ćeš sebi svašta natovariti za vrat — reče Stjepan Arkadijič našavši kapu te ustajući.

— Zašto?

— Kao da ja ne vidim kako je tebi sa ženom? Slušao sam ja kako je vama nadasve važno pitanje — hoćeš li ti poći na dva dana u lov ili nećeš. Sve je to. lijepo kao idila, ali se ne može živjeti tako cio život. Muškarac mora biti nezavisan, on ima svoje muške prohtjeve. Muškarac mora biti muževan — reče Oblonski otvarajući vrata.

— Šta si time mislio? Da smije udvarati gospodskim služavkama? — upita Levin.

— A zašto ne bi ako mu je to prijatno. Ca ne tire pas a consequence.¹ Ženi mojoj od toga neće biti gore, a meni će biti prijatno. Glavno je — čuvaj svetinju doma. Samo da u domu ništa ne bude. A ruku sebi ne vezuj.

— Možda — suho reče Levin i okrene se u stranu. — Sutra treba rano ići, i ja nikoga neću buditi nego idem u osvit zore.

— Messieurs, venez vite!² — začuje se glas Veslovskoga koji se bio vratio. — Charmante!³ Ovo sam ja otkrio. Charmante,

---

¹ To ne može imati nikakvih posljedica.

² Gospodo, brže amo!

³ Divna je!

prava Grethen, i već sam se upoznao s njome. Zaista, preko svake mjere je lijepa! — pripovijedao je i pri tom tako povlađivao kao da je ona upravo za njega stvorena toliko lijepom, pa je on sad zadovoljan onim tko je to za njega pripremio.

Levin se pričinio da spava, a Oblonski je, pošto je obuo papuče i zapalio cigaru, izišao iz sjenika te naskoro njihovi glasovi utihnuše.

Levin dugo nije mogao zaspati. Čuo je kako mu konji žvaču sijeno, zatim kako se domaćin sa starijim sinom spremao i otišao na noćnu ispašu; zatim je čuo kako se s druge strane sjenika priprema na spavanje vojnik i mladi domaćinov sin; čuo je kako je dječak tananim glasićem priopćio ujaku svoj dojam o psima koji se dječaku činjahu strašni i golemi; zatim kako se dječak raspitivao koga će loviti ovi psi, te kako mu je vojnik promuklim i dremovnim glasom govorio da će lovci sutra u močvaru i da će pucati iz pušaka, te kako je onda, da se otrese dječakovih pitanja, rekao: »Spavaj, Vaska, spavaj, inače pazi se«, te ubrzo i sam zahrka i sve utihnu; jedino se još moglo čuti rzanje konja i graktanje šumskih šljuka. »Zar samo u negativnom smislu? — ponovi on u sebi. — Pa šta onda? Nisam ja kriv.« I on poče misliti na sutrašnji dan.

»Sutra ću poći ranom zorom i pazit ću da se ne ljutim. Šumskih šljuka ima sva sila. A ima i barskih. Pa kad se vratim a mene čeka pisamce od Kiti. Jest, Stiva možda ima i pravo: nisam muževan prema njoj, postao sam papučar... Ali šta da čovjek radi? Opet u negativnom smislu!«

Kroza san začuo je smijeh i veseo govor Veslovskoga i Stjepana Arkadjiča. Na trenutak je otvorio oči: mjesec je bio izišao, a na otvorenim vratima, jarko osvijetljeni mjesečinom, stajali su oni i razgovarali. Stjepan Arkadjič govoraše nešto o djevojačkoj svježini uspoređujući je s tek oljuštenim mladim lješnjakom, a Veslovski, smijući se svojim zaraznim smijehom, nešto ponavljao, vjerojatno riječi koje mu je seljak bio rekao: »Dokopaj se ti svoje kako znadeš!« Levin kroza san progovori: — Gospodo, sutra čim svane! — te zaspa.

XII

Propudivši se u ranu zoru, Levin pokuša buditi drugove. Ležeći na trbuhu i pruživši jednu nogu u čarapi, Vasenjka je tako snažno spavao da čovjek od njega nije mogao dobiti odgovora. Oblonski kroza san odbije da ide tako rano. Čak i Laska koja je svijena u krug spavala na kraju sijena ustade preko volje te je lijeno, jednu za drugom, izvlačila i protezala svoje stražnje noge. Obuvši se, uzevši pušku i oprezno otvorivši škripava vrata na sjeniku, Levin iziđe na cestu. Kočijaši su spavali u kočijama, konji drijemali. Samo je jedan lijeno jeo zob razmećući je gubicom po zobnici. Napolju još bijaše vlažno.

— Šta se tako rano diže, prijane moj? — prijateljski, kao starome znanцу, obrati se starica domaćica koja je bila izišla iz kuće.

— Pa u lov, teto. Hoću li ovuda izbiti na močvaru?

— Pravo iza kuće; preko naših gumna, dragoviću, pa preko konopljišta; ondje je i stazica.

Oprezno koracajući bosim preplanulim nogama, starica je dopratila Levina te mu otvorila ogradu kraj gumna.

— Pravo ovako pa ćeš udariti na močvaru, naši su tuda noćaske odveli konje na ispašu.

Laska je pred njima zadovoljno trčkarala stazicom; Levin je brzim, lakim korakom išao za njom neprestano pogledajući u nebo. Želio je da sunce ne iziđe prije nego on dođe do močvare. Ali sunce nije oklijevalo. Mjesec koji je svijetlio dok je ono izlazilo, sada je samo blistao poput komadička žive; zornjaču koju maloprije čovjek nije mogao da ne vidi, sada je valjalo tražiti; do maloprije nerazaberive pjege na udaljenom polju sada su već bile jasno vidljive. Bile su to krstine požnjevene raži. Rosa je, nevidljiva bez sunčanoga svjetla, u mirisnoj visokoj konoplji iz koje već bijaše pobrana bjelojka¹, Levinu kvasila noge i bluzu do iznad pojasa. U prozirnoj tišini jutra mogao se čuti i najmanji dašak. Jedna je pčelica kao fijuk taneta proletjela mimo Levinovo uho. Pogledao je malo bolje i opazio još jednu, te još jednu. Sve su one izletjele iz pleternih pčelinjaka te se nad konopljom

---

¹ Bjelojka = konoplja koja nema sjemena; od nje se dobiva platno zvano bez.

gubile u pravcu močvare. Stazica je izbila pravo na močvaru. Močvara se mogla prepoznati po pari što se gdjegdje gušće, gdjegdje rjeđe podizala iz nje tako da su šaš i vrbovo grmlje poput otočića probijali u toj pari. Na rubu močvare i puta ležali su dječaci i odrasli seljaci koji su nadzirali noćnu ispašu te pred zoru. svi spavali pod kaftanima. Blizu njih vrmzala su se tri sputana konja. Jedan od njih treskao je lancem kojim je bio vezan. Laska je išla pored gospodara obazirući se i moleći da prijeđe naprijed. Kad prodoše seljake na spavanju i stigoše do prve mlake, Levin pregleda oružje i pusti psa. Jedan od konja, zbojak dvogodišnji dorat, trže se kad spazi psa te frkne podigavši rep. Ostali se konji isto uplašiše te sputanim nogama gacajući po vodi i kopitima što su ih izvlačili iz guste ilovače dižući buku nalik na pljesak, počеше iskakati iz močvare. Laska se zaustavi pogledavši podruglivo u konje a upitno u Levina. Levin pogladi Lasku te zvizne u znak da se može početi.

Laska zadovoljno i pozorno jurnu po tresetu koji se pod njom ugibao.

Utrčavši u močvaru, usred poznatih joj mirisa korijenja, močvarnih trava, žabokrečine i neobičnog mirisa konjske balege, Laska odmah osjeti da se po cijelom tome mjestu širi miris ptica, upravo one mirisne ptice koja ju je najviše uzbuđivala. Od mahovine do mahovine i od jedog do drugog močvarnog bilja taj je miris bivao vrlo jak, ali se nije moglo razabrati gdje je bivao jači a gdje slabiji. Da nađe pravac, valjalo joj je dalje uz vjetar. Ne čuteći da joj se noge kreću, u napregnutu kasu, u takvu da se pri svakom odskoku mogla zaustaviti dođe li do potrebe, Laska otrča udesno od predosvitnog povjetarca što je duhao s istoka te se vrati na glavni pravac vjetra. Raširenih nozdrva, udahnuvši u sebe zraka, ona smjesta osjeti da tu nisu samo tragovi nego i *one same*, tu pred njom, i to ne jedna već mnogo njih. Laska uspori trk. *One* bjehu tu, ali gdje su zapravo, ona još nije mogla utvrditi. Da pronađe upravo to mjesto, ona krenu u Luku kadli je odjednom prene gospodarev glas. »Laska! Tamo!« reče on pokazujući joj na drugu stranu. Ona popostane pitajući ga nije li bolje onako kako je bila započela. Ali on ljutitim glasom ponovi naredbu pokazujući prema čačkovitu zemljištu, zaljevenu vodom gdje nikoga nije moglo biti. Ona ga poslušala pretvarajući se da traga kako bi njemu ugodila, preplazila

je uzduš i poprijeko između čačaka te se vratila na prijašnje mjesto i smjesta ih opet osjetila. Sada, kad joj on nije priječio, ona je znala šta joj je činiti pa je, ne gledajući preda se i ljutito se spotičući o visoke čačke te zapadajući u vodu, ali sve to svladavajući gipkim snažnim nogama, zakružila u luku koji joj je sve imao objasniti. *Njihov* miris sve ju je jače i jače, određenije i određenije obuzimao te njoj najedanput posta posve jasno da je jedna od njih tu, za ovim čačkom, na pet koraka ispred nje, i ona zastane te protrne cijelim tijelom. Ništa ona na svojim niskim nogama nije mogla vidjeti pred sobom, ali po mirisu je znala da ptica nije dalje od kojih pet koraka. Stajala je sve je više i više čuteći i naslađujući se iščekivanjem. Napregnuti joj rep bijaše ispružen i podrhtavaše tek na samome krajičku. Usta joj bijahu lako otvorena, uši načuljene. Jedno joj se uho bijaše uvrnulo još u trku i ona je teško ali oprezno dahtala i još se opreznije, više očima negoli glavom, obazrela na gospodara. Izraza kakav je ona bila navikla da mu vidi na licu, ali jednako strašnih očiju išao je on spotičući se o čačke, išao, njoj se činjaše, neobično polako. Njoj se činilo da je on išao polako, a on je trčao.

Primijetivši onaj posebni Laskim način traganja kad se ona sva pripijala k zemlji te stražnjim nogama nekako kao grabila velikim zakoračajima i lako otvarala usta, Levin shvati da je ona udarila na barske šljuke pa, pošto se u duši pomolio bogu da bi imala sreće, osobito s prvom pticom, on dotrča do nje. Prešavši tik do nje, stao je sa svoje visine motriti preda se te ugleda očima ono što je ona čutjela nosom. U prolazu između čačaka na razmaku od kojega metra ugleda barsku šljuku. Okrenuvši glavu, ona je osluškivala. Zatim, jedva malo raširivši pa opet sklopivši krila, nespretno vrđnu zatkom, zamače za ugao.

— Drž', drž' — vikne Levin gurdajući Lasku u zadak.

»Ali ja ne mogu — mišljaše Laska. — Kamo ću? Odavde ih osjećam, a krenem li naprijed, uopće neću razabrati gdje su i šta su.« Ali evo on je gurnu koljenom i uzbuđenim šaptom prozbori: Drž', Lasočka, drž'!»

»E pa kad on to hoće, ja ću učiniti, ali ja sada više za se ne odgovaram«, pomislila je i svom snagom jurnula naprijed među čačke. Sad već ništa više nije osjetilima čutjela nego je samo gledala i slušala ništa ne razabirući.

Na desetak metara od prijašnjeg mjesta, prodorno kriješćeci i uz onaj posebni, izrazito šljući lepet krila, dignu se jedna barska šljuka. I odmah nakon pucnja teško pljasne bijelim grudima o mokar treset. Druga ne htjede čekati na psa nego se iza Levina diže sama od sebe.

Dok se Levin okrenuo prema njoj, ona već bijaše daleko. Ali je hitac stiže. Preletjevši još jedno dvadeset koraka, druga se šljuka izvi ravno uvis pa vrteći se poput bačene lopte padne na suho.

»E, ovo se već isplati!« mišljaše Levin trpajući u torbu tople i tuste šljuke. »A, Lasočka, isplati li se?«

Kad je Levin, pošto je napunio pušku, krenuo dalje, sunce je, mada još nevidljivo za tamnim oblačcima, već bilo izišlo. Izgubivši sav sjaj, mjesec se poput oblačića bjelasao na nebu; zvijezda se više nijedna nije vidjela. Mahovinasta mjesta, koja su se srebrnila od rose, sada su se zlatila. Sva je žabokrečina bila boje jantara. Plavetnilo trava prešlo je u žučkasto zelenilo. Močvarne su se ptice vrzmale po grmečcima što su blistali od rose i bacali duge sjene kraj potoka. Jastreb se probudio i sjedio na plastu okrećući glavu čas! na jednu, čas na drugu stranu mrzovoljno gledajući močvaru. Čavke su htjele u polje, a bosonog dječak već je prigonio konje k starcu koji se bio digao ispod kaftana te se češkao. Dim od hitaca poput mlijeka se bjelasao na zelenilu trave.

Jedan od dječaka pritrča k Levinu:

— Čiko, jučer su ovdjekare bile patke! — vikne mu te nazorice pođe za njim.

A pred ovim dječakom koji je to odobravao Levinu bijaše dvostruko prijatno da tu jednu za drugom ubije još tri šumske šljuke.

XIII

Lovačko vjerovanje da: će lov biti uspješan ako čovjek ne promaši prvu zvijer ili pticu pokaza se tačnim.

Umoran, gladan, sretan, prevalivši tridesetak vrsta, Levin se vratio s devetnaest komada krasne divljači i jednom patkom koju je bio privezao za pojas budući da mu više nije mogla stati u torbu. Njegovi su se drugovi već davno bili probudili, ogladnjeli već i doručkovali.

— Stojte, stojte, znam da ih je devetnaest — govoraše Levin po drugi put prebrojavajući barske i šumske šljuke koje, ukrućene i svenule, sa zgrušanom krvlju, glavica uvrnutih na stranu, nisu više imale onaj svoj potpuni i pravi izražaj kakav su imale kad su uzlijetale sa svojih gnjezdišta.

Račun bijaše tačan, a zavist Stjepana Arkadijča bijaše Levinu prijatna. Prijatno mu bje još i to što je, kad se vratio, već zatekao čovjeka kojega je Kiti bila poslala s pisamcem.

»Posve sam zdrava i vedro raspoložena. Ako se bojiš za mene, sada možeš biti još mirniji nego prije. Uza me je novi tjelohranitelj; Marja Vlasjevna (bila je to primalja, nova važna osoba u Levinovu obiteljskom životu). Došla je da me obiđe. Našla me potpuno zdravu, i mi smo je zadržali do tvoga dolaska. Svi su dobro raspoloženi, zdravi, a ti se, molim te, ne žuri nego, ako je lov dobar, ostani još jedan dan.«

Ove dvije radosti, uspješan lov i pisamce od žene, bjehu tako velike da dvije sitne neugodnosti što su se desile nakon toga nisu Levinu značile ništa. Jedna je! bila u tome što riđi logov, koji se jučer očito bio prenapregao, nije jeo krme te nešto kunjaše. Kočijaš je govorio da se on prekinuo.

— Jučer se prekardašilo, Konstantine Dmitriču — govorio je. — Kako i ne bi, deset se vrsta tjeralo stranputicom!

Druga neugodnost koja mu je u prvi mah pokvarila dobro raspoloženje, ali kojoj se kasnije mnogo smijao, bijaše u tome što od cijeloga živeža, koji je Kiti bila u takvu izobilju dala te se činilo da se ne može pojesti ni za nedjelju dana, ne preosta ništa. Vraćajući se iz lova gladan i umoran, Levin je tako živo maštao o kolačima da im je, bližeći se kući, već bio čutio miris i okus u ustima kao što je Laska čutjela divljač, pa odmah naredi Filipu da ih donese. Pokaza se ne samo da više nije bilo kolača nego nije bilo ni pilića.

— E, to mi ti je tek — reče Stjepan Arkadijč smijući se i upirući u Vasenjku Veslovskoga. — Ono ni ja se baš ne mogu potužiti na slab tek, ali ovo je čudo jedno...

— Pa šta ja tu sad mogu! — reče Levin mrko gledajući Veslovskoga. — Filipe, dajder onda govedine.

— Govedinu su pojeli, a kosti sam dao psima — odgovori Filip.

Levinu bijaše tako krivo da je ljutito rekao:

— Ma da su mi bilo šta ostavili! — te samo što ne zaplaka.

— Onda gledaj da očistiš divljač — rekao je drhtavim glasom Filipu nastojeći da ne gleda Vasenjku i — nadjeni je koprivom. A za mene moli makar mlijeka.

Istom kasnije, kad se već bio napio mlijeka, obuze ga stid što je pokazao zlovolju prema jednome tuđincu te se stao smijati svojoj gladnoj ozlojeđenosti.

Podveče još jednom iziđoše u lov te i Veslovski ubi nekoliko komada, a kući se vratiše po noći.

Povratak je bio isto tako veseo kao i dolazak. Veslovski je čas pjevao, čas se s užitkom sjećao svojih doživljaja sa seljacima koji su ga počastili votkom i rekli mu: »Nemoj šta zamjerit!« čas svojih noćnih dogodovština s lješnjacima i djevojkom s plemićkoga imanja i sa seljakom koji ga je pitao je li oženjen pa, kad je doznao da nije, rekao mu: »A ti na tuđe žene oka ne bacaj nego radije gledaj kako da svoju stekneš.« Ove su riječi Veslovskoga osobito nasmijavale.

— Sve u svemu ja sam neobično zadovoljan našim putem. A vi, Levine?

— Veoma sam zadovoljan — iskreno govoraše Levin jer mu je bilo osobito drago što ne samo da ne osjeća ono neprijateljstvo koje je kod kuće bio oćutio prema Veslovskome nego što, naprotiv, prema njemu osjeća sve najprijateljskije.

XIV

Sutradan, u 10 sati, pošto je već bio obišao gospodarstvo, Levin pokuca na vrata sobe u kojoj je spavao Vasenjka.

— Entrez¹ — dovikne mu Veslovski. — Oprostite čete, da još završim svoje ablutions² — rekao je smiješeći se, stojeći pred njim samo u rublju.

— Ne dajte se smetati, molim vas. — Levin sjedne do prozora.

— Jeste li dobro spavali?

— Ko zaklan. A kakav je danas dan za lov?

— Šta vi pijete, čaj ili kavu?

— Ni jedno, ni drugo. Ja doručkujem. Mene je, zbilja stid. Dame su, mislim, već ustale? Bilo bi sjajno sada malo prošetati. Pokažite vi meni konje.

---

¹ Udite.

² Umivanje, pranje.

Pošto su malo pošetali po vrtu, svratili u konj usnicu i čak malo zajedrio vježbali na prečkama, Levin se sa svojim gostom vratio kući te s njim ušao u gostinjsku sobu.

— Divno je bilo u lovu, a tek dojmovi! — reče Veslovski prilazeći Eliti koja je sjedila za samovarom. — Kakva šteta što su damama uskraćena ta zadovoljstva!

»Tja, šta ćeš, pa on mora nešta govoriti s domaćicom«, reče Levin u sebi. On je opet nešto naslutio u osmješku, u onom pobjedničkom izrazu kojim se gost obratio Kiti...

Kneginja koja je na drugoj strani stola sjedila s Marjom Vlasjevnom i Stjepanom Arkadjičem pozva k sebi Levina te zapodje s njim razgovor o preselenju u Moskvu zbog Kitina porođaja i priprema u stanu. Kao što su mu u vrijeme svadbe bile neugodne sve pripreme budući da su svojom tričavošću vrijeđale veličinu onoga što se zbivalo, Levinu su se još uvredljivijim činile pripreme za budući porođaj kojemu su vrijeme nekako na prste izračunavali. Cijelo je vrijeme nastojao da ne sluša ove razgovore o načinu povijanja budućeg djeteta, nastojao je da se udalji i ne vidi nekakve tajnovite beskrajne pletene pivoje, nekakve platnene trokutiće kojima je Doli pripisivala osobitu važnost i t. sl. Veliki životni događaj da će mu se roditi sin (bio je uvjeren da će biti sin), u što su ga uvjerovali, ali on u njega ipak nije mogao vjerovati — toliko mu se činio neobičan — s jedne mu se strane toliko pričinjavao golemom i zbog toga nemogućom srećom, s druge, pak, strane — toliko tajnovitim događajem u životu da mu se činilo kako ga zbunjuje i ponizuje ova umišljena izvjesnost o onome što će se zbiti, a odatle i pripremanje, kao na nešto svakidašnje i obično što ljudi sami čine.

Ali kneginja nije razumijevala njegova osjećanja te je njegovu nevoljkost da o tome misli i govori tumačila lakoumnošću i ravnodušnošću pa ga stoga nije puštala na miru. Stjepana Arkadjiča je obvezala da pogleda stan te je sada k sebi pozvala Levina.

— Ništa ja ne znam, kneginjo. Radite kako hoćete — govorio je.

— Valja odlučiti kad ćete seliti.

— Ja, zbilja, na znam. Znam da se milijuni djece rađaju bez Moskve i liječnika... pa zašto da...

— E ako je tako...

— Ma ne, kako Kiti hoće.

— S Kiti se o tome ne smije govoriti! Zar bi ti htio da je preplašim? Eto proljetos je Natali Golicina umrla zbog lošeg liječnika.

— Kako vi kažete, onako ću i učiniti. — reče on mrko. Kneginja mu uze govoriti, ali je on nije slušao. Premda ga je razgovor s kneginjom oneraspoloživao, nije se smrštio zbog tog razgovora nego zbog onoga što je ugledao kraj samovara.

»Ne, to je nemoguće«, mislio je ovdje-ondje pogledajući u Vasenjku koji se bio nagnuo prema Kiti i smiješeći se svojim lijepim smiješkom nešto joj govorio, i u nju koja je crvenjela i bila uzbuđena.

Bilo je nečega pohotnog u Vasenjkinu držanju, u njegovu pogledu, u njegovu smiješku. Levin je, štaviše, vidio nešto pohotno i u Kitinu držanju i pogledu. I opet mu se smrče pred očima. Opet se, kao i jučer, najednom, bez ikakva prijelaza, s visine svoje sreće, smirenosti, dostojanstva osjeti zbačenim u bezdan očajanja, srdžbe i poniženja. Opet mu sve i svi postadoše odurni.

— Dakle, kneginjo, učinite kako hoćete — reče opet se ogledajući.

— Teška je kapa Monomahova¹! — reče mu u šali Stjepan Arkadijč očitno ne ciljajući samo na razgovor s kneginjom nego i na uzrok Levinova uzbuđenja koje on bijaše zapazio.

— Kako ti danas ovako kasno, Doli!

Svi ustadoše da pozdrave Darju Aleksandrovnu. Vasenjka ustade na trenutak te onako neuljudno, kao što to nova mladež znade biti prema damama, jedva se nakloni pa opet nastavi razgovor nečemu se nasmijavši.

— Namučila me Maša. Loše je spavala i nešto je danas strašno hirovita — reče Doli.

Razgovor što ga je Vasenjka bio zapodjenuo s Kiti opet se vodio o onome o čemu je i jučer bilo riječi, o Ani i o tome može li se ljubav izdići iznad prilika u društvu. Kiti ovaj razgovor bijaše neprijatan i on ju je uzbuđivao i samim sadržajem, i tonom kojim je bio vođen, a osobito time što je već znala kako će to djelovati na muža. Ali ona je bila odveć naivna

---

¹ Aluzija na »slatki« jaram braka, na sve što je lijepo a teško; historijski potječe od imena kneza iz Kijevske Rusije XI stoljeća — Vladimira Monomaha koji je, prema legendi, dobio na dar tešku i dragocjenu kapu.

i nevina da bi umjela presjeći ovaj razgovor, pa čak i za to da prikrije ono vanjsko zadovoljstvo što joj ga je pružala očita pažnja ovoga mladića. Htjela je da prekine ovaj razgovor, ali nije znala kako će. Ma šta ona učinila, znala je, muž će primijetiti i sve naopako protumačiti. I doista, kad je ona upitala Doli šta je s Masom, a Vasenjka, očekujući kad će se svršiti taj njemu dosadan razgovor, stao ravnodušno motriti u Doli, ovo se pitanje učini Levinu neprirodnim, ogavnim lukavstvom.

— E pa, hoćemo li danas u gljive? — reče Doli.

— Hajdemo, molim vas, i ja ću — reče Kiti te pocrvenie. Ona iz pristojnosti htjede upitati Vasenjku hoće li i on, ali ne upita.

— Kamo ćeš ti, Kostja? — kao krivac upita ona muža kad je odlučnim korakom prolazio pored nje. Ovaj izraz krivca potvrdi sve njegove sumnje.

— Došao je strojari dok ja nisam bio ovdje, još ga nisam vidio — rekao je ne gledajući je.

Sišao je, ali još nije bio stigao da iziđe iz kabineta kad začu poznate korake svoje žene kako neoprezno brzo ide njemu u susret.

— Šta bi ti? — reče joj suho. — Mi smo u poslu.

— Oprostite — obrati se ona strojaru Nijemcu — moram nešto kazati mužu.

— Nijemac htjede otići, ali mu Levin reče:

— Samo vi radite svoje.

— Vlak ide u tri — upita Nijemac — da ne zakasnim? Levin mu ne odgovori te sam iziđe sa ženom.

— No, šta mi imate reći? — počeo on francuski.

Nije ju gledao u lice niti je htio da vidi kako je ona, u stanju u kojem je bila, drhtala cijelim licem te je bila žalosna, potištena.

— Hoću... hoću reći da se ovako ne može živjeti, da je ovo mučenje... — nastavi ona.

— Ima ljudi ovdje u bifeu — reče on ljutito — nemojte praviti scćna.

— E pa hajdemo onda ovamo!

Stajali su u sobi kroz koju se prolazilo. Kiti htjede da uđe u susjednu. Ali je ondje Engleskinja poučavala Tanju.

— Eh, idemo onda u vrt!

U vrtu naletješe na seljaka koji je čistio puteljak. I više ne misleći na to da će seljak vidjeti njezino uplakano, a njegovo

uzbuđeno lice, ne misleći na to da se drže poput ljudi koji bježe od neke nesreće, oni su brzim koracima išli naprijed osjećajući kako im je potrebno da se izgovore te da jedno drugo razuvjere, da budu malo zajedno nasamu i da se izbave od muke koju su oboje proživljavali.

— Ovako se ne može živjeti! Ovo je mučenje! Ja patim, ti patiš! Zašto? — reče ona kad se napokon dokopaše usamljene klupe u kutu lipove aleje.

— Ali ti meni reci samo jedno: je li u njegovu tonu bilo nešto nepristojno, pohotno, nešto što ponizuje i što je užasno — govoraše on opet pred njom zauzimajući ono isto držanje, sa šakama na grudima, kakvo je bio one noći zauzeo.

— Bilo je — reče ona drhtavim glasom. — Ali, Kostja, zar ti ne vidiš da ja nisam kriva? Ja sam još jutros htjela govoriti u takvu tonu, ali ovi ljudi... Zašto je on došao? Kako smo bili sretni! — govoraše ona gušeći se od plača što joj je nadimao čitavo punačko tijelo.

Vrtlar je u čudu vidio, iako ih nitko nije progonio, i nisu ni od čega imali bježati, i ništa osobito radosna nisu mogli naći na klupi — vrtlar je vidio da su se oni pored njega vratili kući smirenih, sjajnih lica.

XV

Doprativši ženu gore, Levin pođe u ono krilo kuće gdje je bila Doli. Što se Darje Aleksandrovne tiče, ona je toga dana bila jako loše volje. Hodala je po sobi i ljutito govorila djevojčici koja je stajala u kutu i derala se koliko je grlo nosilo:

— I stajat ćeš mi cio dan u kutu, i ručat ćeš sama, i nijedne lutke nećeš vidjeti, niti ću ti sašiti novu haljinu — govorila je ne znajući više čime da je kazni.

— Eto, ovo je odurna djevojčica! — obrata se ona Lovinu. — Otkud se samo stekoše u njoj te ružne sklonosti.

— Pa šta je učinila? — prilično ravnodušno reče Levin budući da je htio da ona njega nešto svjetuje te mu bje krivo što nije pogodio pravi čas.

— Išla je s Grišom u maline i ondje... ne mogu ni da kažem šta je radila. Tisuću puta da se čovjek požali na Miss Elliot.

Ona ni na što ne pazi, pravi stroj... Figurez vous, que la petite¹
I Dar ja Aleksandrovna ispriповjedi Mašin prijestup.
— To ništa ne dokazuje, to uopće nisu ružne sklonosti nego
jednostavno nestašluk — umirivaše je Levin.
— Ali ti si nešto neraspoložen? Zašto si došao? — upita Doli.
— Šta se ondje dešava.
I po tonu ovoga pitanja Levin razabra da će mu biti lako da
kaže ono što je bio nakanio reći.
— Ja nisam bio ondje, bio sam sam u vrtu s Kiti. Posvadili
smo se po drugi put otkako je... Stiva došao.
Doli ga je motrila pametnim očima koje su sve razumijevale.
— E, ruku na srce, pa reci da li... ne mislim na Kiti nego da li je
onaj gospodin govorio u tonu koji može biti neugodan, i ne
samo neugodan već i užasan, uvredljiv za muža?
— Pa kako da ti kažem... Stoj, stoj u kutu! — obrati se ona
Maši koja se bila pokrenula kad je spazila jedva primjetan
smiješak na materinu licu. — Mišljenje bi otmjenoga društva
bilo da se on ponaša kako se ponašaju svi mladići. Il fait la cor
a une jeune et jolie femme², a otmjenu bi mužu to moralo
samo laskati.
— Da, da — mrko reče Levin — ali jesi li ti primijetila?
— Nisam samo ja, nego je i Stiva primijetio. On mi je poslije
čaja otvoreno rekao: je crois que Veslovski fait un petit brin de
cour a Kiti.³
— E baš fino, sad sam miran. Otjerat ću ga — reče Levin.
— Šta je tebi, jesi li pri sebi? — užasavajući se vikne Doli.
— Šta ti je, Kostja, priberi se! — smijući se reče ona. — E, sad
možeš ići k Fani — reče ona Maši. — Nemoj, ako već hoćeš,
onda ću ja reći Stivi. On će ga odvesti. Može se kazati da
očekuješ goste. On uopće nije za našu kuću.
— Ne, ne, sam ću.
— Ali ti ćeš se posvaditi?
— Ni govora. Ja ću to s veseljem učiniti — uistinu veselo
blistajući očima reče Levin. — Hajde, oprosti joj, Doli! Ona to
više neće — reče za malu prijestupnicu koja nije išla

---

¹ Zamislite vi da je mala...

² On udvara mladoj i lijepoj ženi.

³ Mislim da Veslovski malicko udvara Kiti.

k Fani nego je neodlučno stajala suprot materi ispod oka očekujući i tražeći njezin pogled.

Mati je pogleda. Djevojčica udari u plač, zarije lice materi u krilo, i Doli joj stavi na glavu svoju mršavu, nježnu ruku.

»I šta ima zajedničko među nama i njime?« — pomisli Levin te pođe da potraži Veslovskoga.

Prolazeći kroz predsoblje, on naredi da se preže kočijica za željezničku postaju.

— Jučer se opruga polomila — odgovori lakaj.

— E onda tarantas¹, ali brže. Gdje je gost?

— Otišli su u svoju sobu.

Levin zateče Vasenjku u času kad je, povadivši svoje stvari iz kovčega te razmjestivši oko sebe nove romance, upravo bio podešavao kožne gamaše za jahanje.

Je li na Levinovu licu bilo što posebno, ili je sam Vaska osjetio da je ce petit brin de cour² što ga je on bio zapodjenuo bilo neumjesno u ovoj obitelji, ali on se malo (koliko to može otmjen čovjek) bio zbunio kad je Levin ušao.

— Vi u gamašama jašete?

— Da, tako je kudikamo čistije — reče Vasenjka mećući svoju gojnu nogu na stolicu, zakopčavajući donju sponu te se vedro i dobrodušno smiješeći.

On je nesumljivo bio dobar momak te ga Levinu bi žao, a kao domaćina ga bje stid kad je u Vasenjkinu pogledu opazio zaplašenost.

Na stolu je ležao odlomak letve koju su oni jutros zajedno slomili na gimnastici pokušavajući da podignu zabrekli razboj. Levin uze u ruke taj odlomak te stade otkidati rascijepjeni kraj ne znajući kako da počne.

— Htio sam... — I bio je umukao, ali najedanput, kad se sjetio Kiti i svega što je bilo, odlučno mu gledajući u oči reče:

— Naredio sam da vam upregnu konje.

— Ovaj, kako? — poče u čudu Vasenjka. — A kamo da idem?

— Vi ćete, na željezničku postaju — mrko reče Levin otkidajući kraj letve.

— Vi putujete ili se šta desilo?

---

¹ Tarantas: dugačka kola s oprugama.

² Ono neznatno udvaranje.

— Desilo se da čekam goste — reče Levin, snažnim prstima sve brže i brže otkidajući krajeve rasiojepljene letve. — Nit' čekam gostiju, nit' se išta desilo, nego vas molim da odete. Možete kako hoćete objasniti moju neučtivost.

Vasenjka se ispravi.

— Ja vas molim da mi objasnite... — reče dostojanstveno, napokon shvativši.

— Ne mogu vam objasniti — tiho i polako, nastojeći da prikrije drhtanje svojih čeljusti, progovori Levin. — A i bolje po vas da ne pitate.

I budući da su rascijepljeni krajevi bili već redom pootkidani, Levin čvrsto prionu prstima za debele krajeve, raskoli letvu te pažljivo uhvati kraj koji je padao.

Sva je prilika da je pogled na ove napregnute ruke, na ove iste mišice što ih je jutros opipavao na gimnastici, i na blistave oči, tihi glas i čeljusti koje drhte, Vasenjku uvjerio jače od riječi. Slegavši ramenima i prezirno se nasmiješivši, on se nakloni.

— Ne bih li mogao vidjeti Oblonskoga?

Slijeganje ramenima i smiješak ne razdražiše Levina. »A što je drugo i mogao da napravi?« pomislio je.

— Odmah ću vam ga poslati.

— Kakva je to besmislica! — govoraše Stjepan Arkadijč kad doznade od prijatelja da ga tjeraju iz kuće i kad nađe Levina u vrtu kako šeta. — Mais c'est ridicule!¹ Šta ti je to dunulo u glavu? Mais c'est du dernier ridicule!² Ama što se tebi učinilo ako je mladić...

Ali to što je Levinu dunulo u glavu, očito, još ga je morilo jer je opet prebljedio kad mu Stjepan Arkadijč htjede objasniti uzrok te ga žurno prekine:

— Molim te, ne objašnjavaj uzroka! Ja ne mogu drukčije! Mene je stid pred tobom i pred njim. Ali mislim, za njega neće biti velika nesreća da otputuje, a meni je i mojoj ženi njegova nazočnost neprijatna.

— Ali to njega vrijeđa! Et puis c'est ridicule.³

— A mene i vrijeđa i muči! I ja ni za što nisam kriv pa zbog čega da trpim!

---

¹ Pa to je smiješno!

² Pa to je do krajnosti smiješno!

³ Osim toga, to je smiješno.

— E, tome se već nisam od tebe nadao! On peut être jaloux, mais a ce point, c'est du dernier ridicule.¹

Levin se brzo okrene i ode od njega u dno aleje te nastavi da hoda tamo-amu. Duskora je začuo drndanje tarantasa i za drvećem ugledao kako se Vasenjka, sjedeći na sijenu (na nesreću u tarantasu ne bje sjedišta) u svojoj škotskoj kapici, poskakujući od trešnje, provezao alejom.

»Šta je sad?« pomisli Levin kad lakaj, istrčavši iz kuće, zaustavi tarantas. Bijaše to strojar na kojega je Levin bio posve zaboravio. Strojar je klanjajući se nešto govorio Veslovskome; zatim se uspeo na kola te odoše zajedno.

Stjepan Arkadijč i kneginja bjehu uzrujani zbog Levinova postupka. I on se sam nije osjećao samo ridicule² do krajnosti, nego da je i kriv svemu i svakome i osramoćen; ali sjećajući se onoga što su on i njegova žena prepatili, pitajući sebe kako bi drugi put postupio, odgovorio je sebi da bi učinio na vlas isto.

Unatoč svemu tome, potkraj ovoga dana, osim kneginje koja ovaj postupak Levinu nije oprostila, svi postadoše neobično živahni i veseli kao djeca nakon kazne ili odrasli nakon kakva teška službenoga primanja tako da su navečer kad kneginja ne bi bila tu, o Vasenjkinu prognanstvu već bili govorili kao o davnašnjem događaju. A Doli koja je od oca naslijedila dar da duhovito pripovijeda nagonila je Varenjku da se valja od smijeha, kad je po treći i četvrti put, uvijek s novim humorističnim dodacima, pripovijedala kako je ona, samo što se bila spremila da gostu u čast stavi nove vrpce i već ulazila u salon, odjednom začula drndanje nekakve starudije od kola. A tko ti je u njoj? — glavom Vasenjka sa škotskom kopicom, i s romancama, i s kožnatim gamašama, sjedi na sijenu.

— Da si barem kočiju dao upregnuti! A ne, i onda ti čujem: »Stojte!« E, mislim ti ja, smilovaše se. Gledam, namjestili do njega debeloga Nijemca pa tjeraj... I propadoše meni vrpce!...

---

¹ Može čovjek biti ljubomoran, ali do te mjere, to je do krajnosti smiješno.

² Smiješan.

Darja Aleksandrovna je ostvarila svoju namjeru te se od vezla k Ani. Bilo joj je vrlo žao da povrijedi sestru i da priredi neugodnost njezinu mužu; shvaćala je koliko su Levinovi u pravu ne želeći imati nikakvih dodira s Vronskim; ali ona je smatrala za svoju dužnost da obiđe Anu te da joj pokaže da se njezina osjećanja ne mogu promijeniti unatoč promjeni njezina položaja.

Da u ovome putu ne bude zavisna od Levinovih, Darja Aleksandrovna posla u selo da joj unajme konje; ali kad Devin dozna za to, priđe joj da je prekori.

— A po čemu ti sudiš da je meni tvoj put neprijatan? Sve kad bi to i bilo neprijatno, još mi je sada neprijatnije da ne uzimaš moje konje — govorio je. — Ti mi nijednom nisi rekla da ćeš doista otići. A da se konji naimlju u selu, prvo i prvo neprijatno je po me, a najvažnije je da će se oni toga prihvatiti ali neće doći. Ja konja imam. I ako ne želiš da mi učiniš nažao, onda uzmi moje.

Darja Aleksandrovna morala je pristati, i urečenoga dana Levin za svoju svast pripravi četiri konja za zapregu i konje za izmjenu sakupivši ih među vučnim i jahaćim konjima, vrlo ružnu spregu, ali koja je Darju Aleksandrovnu mogla dovesti za jedan dan. Sada kad su konji bili potrebni za kneginjin odlazak i za primalju, to je Levinu zadavalo dosta muke ali, kako je nalagalo gostoprimstvo, on Darji Aleksandrovnoj nije mogao dopustiti da iz njegove kuće naimlje konje, a osim toga znao je da je dvadeset rubalja, koliko su Darji Aleksandrovnoj tražili za taj put, za nju bila krupna svota; a novčane poslove Darje Aleksandrovne, budući da oni bjehu u vrlo lošem stanju, Levin je osjećao kao svoje vlastite.

Prema Levinovu savjetu Darja Aleksandrovna je krenula prije zore. Cesta je bila dobra, kočija udobna, konji su bodro kaskali, na boku osim kočijaša mjesto lakaja sjedio je knjigovođa kojega je Levin poslao za svaku sigurnost. Darja Aleksandrovna je pridrijemala i probudila se tek kad su već stizali pred gostionicu gdje je valjalo promijeniti konje.

Pošto se napila čaja u onoga istog bogatog seljaka i vlasnika u kojega se Levin ustavljaio na svom putu k Svijažskome,

pošto je porazgovarala sa seljankama o djeci, a sa starcem o grofu Vronskome kojega je on veoma hvalio, Darja Aleksandrovna u deset sati krene dalje. Kod kuće, pored brige o djeci, nikad nije imala vremena ni na što drugo misliti. Zato se pak sada, na ovome četvorosatnom putu, sve prije zapretene misli ujedanput srojiše u glavi, te ona u mislima pretrese sav svoj život kao nikad dotad, i to s najrazličitijih strana. Samojoj njoj bjehu tuđe njezine misli. Prvo je mislila na djecu, zbog njih se ona svejedno uznemirivala mada joj je kneginja, a što je važnije Kiti, (u nju se više pouzdavala) bila obećala da će ih paziti. »Samo da Maša ne počne opet ludovati, da Grišu ne udari konj, i da Lila želudac još više ne pokvari.« Ali onda pitanja sadašnjice počеше smjenjivati pitanja najbliže budućnosti. Počela je misliti na to kako ove zime u Moskvi valja uzeti novi stan, promijeniti namještaj u salonu i napraviti bundu najstarijoj kćeri. Zatim joj se popočeše javljati pitanja dalje budućnosti: kako će djecu podići na noge. »Za djevojčice još lako — mislila je — ali dječaci?«

»Dobro, ja se sada bavim Grišom, ali to je samo zato što sam sada sama slobodna, ne rađam. Na Stivu, naravno, ni u čemu čovjek ne može računati. I ja ću ih uz pomoć dobrih ljudi podići; ali ako opet rodim ...« I pade joj na pamet kako je s pravom rečeno da je prokletstvo bačeno na ženu što će u mukama rađati djecu. »Roditi nije ništa, ali nositi — to ti je muka«, pomislila je predočivši sebi svoju posljednju trudnoću i smrt toga posljednjeg djeteta. I ona se prisjeti razgovora s mladom snašom u gostionici. Na upit ima li u nje djece, lijepa je mlada snaša odgovorila:

— Bila, je jedna djevojčica, samo što je bog uze, o postu sam je sahranila.

— A, je li ti je jako žao? — upita Darja Aleksandrovna.

— Sto da žalim? Starac i onako ima mnogo unuka. Samo briga pusta. Ne da ti ni radit, nit išta drugo. Samo je na smetnju bila.

Ovaj se odgovor Darji Aleksandrovnoj učini odvratan unatoč dobrodušnoj ljepušnosti mlade snaše; ali sad se i nehote sjetila tih riječi. U ovim je ciničnim riječima bio i dijelak istine.

»A i općenito — mislila je Darja Aleksandrovna osvrnuvši se na cio svoj život za ovih petnaest godina koliko je udata — trudnoća, mučnina, umna otupjelost, ravnodušnost

prema svemu i, najvažnije, ružnoća. Kiti, mlađahna, ljepušna Kiti, i ona je tako poružnjela, a ja u trudnoći postajem ružna, to znam. Porođaj, patnje, nakazne patnje, onaj posljednji trenutak... onda dojenje, one besane noći, one strašne boli ...» Dar ja Aleksandrovna uzdrhti od same pomisli na bol od ispucalih bradavica na dojka koja je ona gotovo sa svakim djetetom osjetila. »Onda dječje bolesti, taj vječni strah; onda odgoj, ružne sklonosti (sjetila se grijeha male Maše u malinovu grmu), učenje, latinski — sve je to tako neshvatljivo i teško. I povrh svega — smrt te iste djece.« I opet joj u mašti iskrse surova uspomena koja je vječno tištila njezino materinsko srce, uspomena na smrt posljednjega dojenčeta koje je umrlo od differije, na njegov pogreb, opću ravnodušnost pred onim malim ružičastim lijesom i njezinu samotničku bol što je parala srce kad je gledala blijedo čeoce s kovrčicama na sljepoočici, otvorena i začuđena ustašca što su se vidjela iz lijesa u trenutku kad su ga zatvarali ružičastim pokrovcem s križem od traka.

»A našto sve to i čemu? I šta će biti od svega toga? To da ću ja, nemajući ni časka mira, sad trudna, sad dojeći, vječno srdita, čangrizava, sama napaćena i mučeći druge, odbojna mužu. proživjeti svoj život te će porasti nesretna, loše odgojena i uboga djeca. A i sada, da nismo ovoga ljeta u Levinovih, ne znam kako bismo proživjeli. Dakako, Kostja i Kiti tako su delikatni da mi toga i ne opažamo; ali ne može ovo potrajati. Doći će i u njih djeca, neće nama, moći pomagati; oni su i sada skućeni. Kako će nas pomagati tata, a ni sam sebi gotovo ništa nije ostavio? Tako da ni djecu neću moći sama podići, nego jedino uz pomoć drugih, ponizujući se. Eh, pa uzmimo eto da će se zbiti ono što bi bilo najsretnije: da djeca neće više umirati, te da ću ih ja već nekako odgojiti. U najboljem slučaju ona samo neće biti nitkovi. To je sve. To je sve što ja mogu željeti. Zbog svega toga koliko samo muka, napora. Cio život upropašten!« Ponovo joj pade na pamet ono što je rekla ona mlada snaša, i ponovo joj bje neprijatno da se toga sjeti, ali nije mogla ne priznati da u tim riječima ne bijaše i dijelak surove istine.

— Hej, Mihajlo, je li još daleko? — upita Darja Aleksandrovna knjigovođu da se otrese misli koje su je plašile.

— Od ovoga sela, kažu, još sedam vrsta.

Kočija se seoskom cestom spuštala na mostić. Preko mosta je, zvonko i bezbrižno žagoreći, išla gomila vedro raspoloženih seljakinja noseći na leđima svijene slamnate poveze za snoplje. Žene pozastajaše na mostu znatizeljno zagledajući kočiju. Sva se ta lica koja su bila prema njoj okrenuta Darji Aleksandrovnoj učiniše zdrava, vedra, da su u njoj pobuđivala neutaženu želju za životnom radošću. »Svi žive, svi se naslađuju životom — mišljaše i dalje Darja Aleksandrovna kad prođe mimo žena, stiže na brdo te se opet u kasu ugodno ljuljuškajući na mekim oprugama stare kočije — a ja, kad iziđem iz svijeta koji me ubijao brigama, kao da sam puštena iz tamnice tek se sada načas osvijestih. Svi žive: i ove seljakinje, i sestra Natali, i Varenjka, i Ana kojoj evo idem, samo ja ne.«

»A oni napadaju Anu. Zašto? Pa zar sam ja šta bolja? Ja barem imadem muža kojega volim. Ne volim ga onako kako bih htjela, ali ga volim, a Ana svojega nije voljela, šta je ona kriva? Ona hoće da živi. Bog nam je to usadio u dušu. Posve je moguće da bih i ja to isto učinila. I ja dan-danas ne znam jesam li dobro uradila što sam je poslušala u ono užasno vrijeme kad mi je ono dolazila u Moskvu. Morala sam onda napustiti muža i početi život iz početka. Mogla sam voljeti i biti istinski voljena. A zar je sada bolje? Ja njega ne cijenim. On je meni potreban — mislila je o mužu — i ja ga podnosim. Zar je to bolje? Onda sam se još mogla svidjeti, bila mi je ostala moja ljepota«, mislila je i dalje Darja Aleksandrovna, pa se htjede pogledati u ogledalu. Imala je u torbici putno ogledalo te ga htjede izvaditi; ali kad pogleda u leđa kočijašu i knjigovođi koji se drmuckao na boku, osjeti da će je biti stid ako se koji od njih osvrne, te i ne posegne za ogledalom.

Ali i ne gledajući se u ogledalu, mislila je da ni sada još nije kasno, te se sjetila Sergeja Ivanoviča koji je bio naročito ljubazan prema njoj, Stivina prijatelja dobrog Turovcina koji je zajedno s njome njegovao njezinu djecu dok su bolovala od šarlaha i koji je u nju bio zaljubljen. A bio je još i jedan posve mlad čovjek kojđ je, kako joj u šali reče muž, nalazio da je ona najljepša od svih sestara. I u mašti si Darja Aleksandrovna zamisli najstrastvenije i najnemogućnije ljubavne avanture. »Ana se divno ponijela, i ja je nikako neću prekorađati. Ona je sređna, usređuje drugoga čovjeka i nije

zatupjela kao ja, nego je zacijelo kao i uvijek svježā, pametna, otvorena«, mišljaše Darja Aleksandrovna, a lupeški osmijeh nam reska joj usne osobito stoga što je, misleći o Aninoj ljubavnoj avanturi, uporedo s njome Darja Aleksandrovna zamišljala svoju gotovo istu takvu ljubavnu avanturu s umišljenim nekim muškarcem koji je predstavljao sve one što su u nju bili zaljubljeni. Ona je, isto onako kao i Ana, sve kao priznala mužu. A čuđenje i zbunjenost Stjepana Arkadijča na tu vijest primora je da se osmjehuje.

U takvu maštanju ona stiže k zavoju koji je s glavnoga puta vodio u Vozdvižensko.

XVII

Kočijaš ustavi četveropreg te se obazre udesno na raženo polje na kojem su pored kola sjedili seljaci. Knjigovođa htjede da saskoči, ali onda malo promisli pa zapovjednički vikne jednome seljaku dajući mu znak da priđe. Vjetrić koji je pirkao u putu, utihne kad su se zaustavila; obadi navališe na uznojene konje koji su se srdito branili od njih. Metalni zvuk klepanja kose koji je dopirao od kola — utihne. Jedan se seljak digne te priđe kočiji.

— Gle ti njega, prekinulo te dabogda! — ljutito vikne knjigovođa na seljaka koji je bosim nogama polagano gazio po džombama neravna sasušena puta. — Daj, makni malo!

Ubrzavši korak, kočiji priđe kudravi starac, likom povezane kose, zgrbljenih leđa potamnjenih od znoja te se preplanulom rukom uhvati za blatobran kočije.

— Je l' za Vozdvižensko, ka gospodskim dvorima? grofu? — ponovi on. — Čim zamakneš za ovu uzbrdicu. Nalijevo ti je zavijutak. Udri pravo testom pa ćeš i banuti gdje treba. A koga vi to tražite? Je l' njega glavom?

— A reci, jesu li oni kod kuće, prijane? — neodređeno će Darja Aleksandrovna ne znajući ni kako da upita seljaka za Anu.

— Mora da jesu — reče seljak premještajući se s noge na nogu te ostavljajući u prašini jasne otiske stopala s pet prstiju.

— Mora da jesu — ponovi on očito želeći zametnuti razgovor.

— Jučer su im još i gosti stigli, čudo jedno od gostiju... Šta je?

— On se okrene jednome momčetu koje

mu je nešto vikalo od kola. — Aha! Otoič projahaše svi ovda da gledaju žetvu. Sad mora da su kod kuće. A oklen ste vi?...

— Mi smo izdaleka — uze kočijaš penjući se na bok. — Onda veliš nije daleko?

— Kad ti velim, tako ti je. Čim zamakneš... govorio je prelazeći rukom po blatobranu.

Priđe i ono mlado, zdravo, jedro momče.

— Elem, znači, čim udariš ulijevo, pravo ćeš tamo banuti — govoraše seljak, očito nevoljko puštajući namjernike i želeći da još razgovara.

Kočijaš krene, ali tek što oni zakrenuše, kadli seljak povika:

— Stoj! Hej, kume! Stani! — vikala su dva glasa. Kočijaš ustavi.

— Gospoda idu! Eno ih! — vikne seljak. — Gle, sijeku vam put! — reče pokazujući četvoro jahača i dvoje u čezama¹ kako idu putem.

Bili su to Vronski i džokej, Veslovski i Ana na konjima, a kneginjica Varvara i Svijažski u čezama. Išli su da se malo prošetaju i da pogledaju kako rade novonabavljeni parni strojevi — žetelice.

Kad se kola zaustaviše, jahači pođoše korakom. Naprijed je jahala Ana naporedo s Veslovskim. Jahala je odmjerenim korakom na onisku zbojitu engleskome konju strižene grive i kratka repa. Njezina lijepa glava s crnom kosom što joj se otimala ispod visoka šešira, njezina punahna ramena, vitak struk u crnoj amazonki² i onaj odmjereni graciozni način kako se držala u sedlu — zapanjiše Doli.

U prvi mah njoj se učini nepriličnim da Ana jaše na konju. S predodžbom o tome da dame jašu na konju u svijesti se Darje Aleksandrovne vezivala predodžba o lakoj koketeriji koja pristaje mladu svijetu, a to po njezinu mišljenju nije dolikovalo Aninu položaju. Ali kad je ona izbliza promotri, odmah se pomirila s time što ona jaše. Unatoč eleganciji, sve je bilo tako jednostavno, odmjereno i dostojanstveno i u držanju, i u odjeći i u kretnjama Aninim, da ništa nije moglo biti prirodnije.

---

¹ Čeze, čeza od franc. chaise = jednoprežna kočijica na dva točka i sa sjedištem za dvoje.

² Amazonka = duga ženska haljina za jahanje.

Naporedo s Anom, na razjarenu konjičkome sivcu, pružajući naprijed svoje debele noge i očito uživajući u samome sebi, jahaše Vasenjka Veslovski u škotskoj kapici s razlepršanim trakama, te kad ga Darja Aleksandrovna prepozna, nije mogla suspregnuti vedra osmješka. Iza njih je jahao Vronski. Pod njim bijaše čistokrvan mrk dorat koji se očito bio razjario u galopu. Zabrzdavajući ga, on je povlačio uzdama.

Za njim je jahao neki sićušan čovjek u džokejskoj odjeći. Svijažski i kneginja u posve novim čezama s krupnim vranim kasačem sustizahu jahače.

U času kad je u sitnoj pojavi što se bila stisla u kutu stare kočije prepoznala Doli, Anino lice odjednom zasja radosnim smiješkom. Vrisnula je, uzdrhtnula u sedlu te natjerala konja u trk. Dojahavši do kočije, ona bez ičije pomoći saskoči pa, pridržavajući amazonku, potrči u susret Doli.

— Ovome sam se i nadala i nisam se usuđivala nadati. Kakva radost! Ne možeš zamisliti kolika je moja radost! — govorila je čas priljubljujući svoje lice Dolinom i cjelivajući je, čas odmičući se i smiješeći se ogledajući je.

— Kakva radost, Alekseju! — reče obazrevši se na Vronskoga koji je bio sišao s konja te im prilazio.

Skinuvši visok siv šešir, Vronski priđe Doli.

— Nećete povjerovati koliko se radujemo vašemu dolasku — rekao je pridajući osobito značenje riječima što ih je izgovarao i smiješkom otkrivajući svoje snažne bijele zube.

Vasenjka Veslovski, ne silazeći s konja, skinuo je svoju kapicu te pozdravljao gošću radosno zamahavši trakama ponad glave.

— Ovo je kneginjica Varvara — odgovori Ana na Dolin upitni pogled kad pristigoše čezu.

— A! — reče Darja Aleksandrovna, a lice joj nehotice izrazi nezadovoljstvo.

Kneginjica Varvara bila je tetka njezinu mužu i ona ju je odavno poznavala, ali nije cijenila. Znala je da je kneginjica Varvara cio svoj život provela kao čankoliz u bogatih rođaka; ali to da je sada živjela kod Vronskoga, čovjeka nioj tuđeg, vrijeđalo ju je zbog muževa srodstva. Ana primijeti izraz Dolina lica pa se smete, pocrvenje, ispusti iz ruke amazonku te se na nju spotakne.

Darja Aleksandrovna priđe k čezama koje se bjehu zaustavile te se hladno pozdravi s kneginjicom Varvarom.

Svijažski bijaše isto tako znanac. On updta kako je njegov prijatelj-osobenjak i njegova mlada žena pa, bacivši letimičan pogled na rasparene konje i kočiju zakrpljenih blatobrana, predloži damama da prijeđu u čeze.

— A ja ću u ovom teretnjaku — reče. — Konj je miran a kneginja izvrsno upravlja.

— Ne, ostajte kako ste i bili — reče Ana pošto im priđe — mi ćemo u kočiji — pa, uzevši Doli pod ruku, odvede je.

Dar ja Aleksandrovna nije znala šta prije da gleda: ovu elegantnu kočiju kakvu još ona nije vidjela, ove divne konje, ova elegantna blistava lica što su je okružavala. Ali najviše je zapanjivaše promjena koja se zbila na poznatoj i voljenoj Ani. Druga koja žena, nepažljivija, da nije poznavala Anu otprije i osobito da nije mislila ono što je putem mislila Darja Aleksandrovna, ništa osobito ne bi primijetila na Ani. Ali Doli sada bijaše zapanjena onom kratkotrajnom ljepotom koju žene steknu samo kad su zaljubljene, a tu ljepotu ona zateče sada na Aninu licu. Sve na njezinu licu: pravilnost jamica na obrazima i podbratku, sklad usana, smiješak koji kao da joj je lebdio oko lica, sjaj u očima, gracija i brzina u kretnjama, punoća glasa pa čak i način na koji je ljutito i umiljato odgovorila Veslovskome kad ju je pitao za dopuštenje da pojase njezina engleskoga konja da bi ga naučio galopirati desnom nogom — sve bijaše osobito privlačno; a činilo se ona je to sama znala te se tomu radovala.

Kada dvije žene sjedoše u kočiju, obje se najednom nekako zbuniše. Ana se smela zbog onoga pažljivog i upitnog pogleda kojim ju je Doli motrila; Doli — zato što poslije riječi Svijažskoga o teretnjaku nju i nehotice bje stid zbog prljave stare kočije u koju je Ana s njome sjela. Kočijaš Filip i knjigovođa osjećahu to isto. Da prikrije svoju smetenost knjigovođa se bio razletio da namjesti dame, ali kočijaš se Filip smrkao te se unaprijed spremao da se ne pokori ovoj izvanjskoj prednosti. Ironički se nasmiješio kad je pogledao vranoga kasača i već u svojoj pameti bio odvagao da je onaj vranac u čezama dobar samo za promenadu, a da inače ne bi mogao prevaliti četrdeset vrsta pod pripekoma bez isprezanja.

Svi su se seljaci digli od taljiga i radoznalo i vedro motrili goste dobacujući svoje primjedbe.

— I nama je drago, već se dugo nismo vidjeli — reče onaj kudravi starac koji se bio povezao likom.

— Šta veliš, čiko Gerasime, da nam je onoga vranoga ždrijepca pa da snoplje vozi, bilo bi brzo!

— Pogledajder. Jel' ono u hlačama žensko? — reče jedan od njih pokazujući Vasenjku Veslovskoga koji je bio zasjeo u damsko sedlo.

— Nije, muškarac je. Gle kako vješto đipa!

— Ej, djeco, je l' sada nema ništa od spavanja?

— Kakav te san sada spopao! — reče starac iskosa pogledavši sunce. — Podne je, vidiš, prošlo! Uzimaj kose te zalazi redom!

XVIII

Ana je motrila mršavo, umorno Dolino lice pod prašinom što joj se bila uvukla u bore i htjede kazati to što je mislila, naime da je Doli omršavjela; ali sjetivši se da se sama bila proljepšala i da joj je Dolin pogled to rekao, ona uzdahnu te započe o sebi.

— Gledaš me — rekla je — i pitaš se mogu li ja biti sretna u svom položaju. E, šta ćeš! Stid me priznati; ali ja sam... ja sam neoprostivo sretna. Ja sam doživjela nešto čarobno, kao u snu kad sve postaje strašno, tjeskobno, a ti se odjednom probudiš i čutiš da sviju tih strahota nema. Ja sam se probudila. Proživjela sam ono što je bilo mučno, strašno i sada sam već odavno, osobito otkako smo ovdje, tako sretna!... — rekla je, bojažljivo se i upitno smiješeći dok je gledala u Doli.

— Kako mi je to drago! — smiješeći se reče Doli, nehotice hladnije nego što je htjela. — Veoma mi je drago zbog tebe. Zašto mi nisi pisala?

— Zašto?... Zato što se nisam usudila ... Zaboravljaš moj položaj...

— Meni? Nisi se usudila? Kad bi ti znala kako ja... Ja smatram...

Darja Aleksandrovna htjede izreći svoje jutrošnje misli ali, tko bi znao zašto, njoj se sada to učinilo neumjesno.

— Uostalom, o tome ćemo kasnije. Nego kakve su sve ovo zgrade? — upita ona želeći promijeniti razgovor i pokazujući

crvene i zelene krovove što su se vidjeli iza zelenila žive ograde od bagremova i jorgovana. — Kao kakav gradić. Ali Ana joj ne odgovaraše.

— Ne, ne! Šta ti misliš o mom položaju, šta misliš, šta?

— upita ona.

— Držim... — započela je Darja Aleksandrovna, ali u taj tren, pošto je nagnao konja u galop desnom nogom, u svom kratkom kaputiću teško pljaskajući o meku jelensku kožu damskoga sedla, mimo njih progalopira Vasenjka Veslovski.

— Ide, Ana Arkadjevna! — vikne on.

Ana ga čak i ne pogleda; ali Darji se Aleksandrovnoj opet učini da je nezgodno u kočiji započinjati ovaj dugi razgovor te ona zato ne dovrši svoju misao.

— Ne mislim ništa — rekla je — nego uvijek sam te voljela, a kad se voli, onda se voli čitav čovjek onakav kakav jest, a ne kakav bi ja htjela da on bude.

Svrnuvši pogled od prijateljičina lica i prižmirivši (bila je to nova navika koju Doli u nje nije poznavala), Ana se zamislila želeći u potpunosti shvatiti značenje ovih riječi. I shativši ih, očito, onako kako je htjela, ona pogleda u Doli.

— Kad bi ti i imala grijeha — rekla je — svi bi ti bili oprošteni zbog tvoga dolaska i ovih riječi.

I Doli vidje da su joj suze navrle na oči. Ona šuteći stisnu Aninu ruku.

— Pa kakve su, dakle, ove zgrade? Koliko ih je samo!

— nakon trenutka šutnje ponovila je svoje pitanje.

— To su kuće namještenika, tvornica, konj usnice — odgovori Ana. — A ovdje počinje park. Sve je to bilo zapušteno. Ali Aleksej je sve obnovio. On jako voli ovo imanje, i što nikako nisam očekivala, strastveno se odao gospodarenju. Uostalom, to je tako bogata narav! Čega god se prihvati, sve radi izvrsno. Njemu ne samo da nije dosadno nego se svime bavi strastveno. On je — koliko ga ja poznajem — postao štedišan, sjajan gospodar, čak je i škrt kod gospodarenja. Ali samo u gospodarstvu. Tamo gdje su posrijedi deseci tisuća, on ne štedi — govorila je onako se radosno i lukavo smiješeći, kako to često govore žene o skrivenim osobinama voljenoga čovjeka koje su samo one otkrile. — Eno, vidiš li ovu veliku zgradu? To je nova bolnica. Mislim da će stajati više

od sto tisuća. To je sada njegov *dada*¹ A znaš kako je do toga došlo? Seljaci su ga, čini se, molili da im jeftinije ustupi livade, a on je to odbijao, pa sam ga prekorila zbog škrtosti. Naravno, nije baš samo radi toga, ali, sve u svemu — on je ovu bolnicu započeo da pokaže kako nije škrt. Ako hoćeš, c'est une petitesse²; ali ja ga zbog ovoga još više volim. A kuću ćeš evo odmah vidjeti. To je još pradjedovski dom, a izvana se ništa nije promijenilo.

— Sto je lijep! — reče Doli nehotice se diveći dok je gledala divnu kuću sa stupovljem, što se nazirala među raznolikim zelenilom starog vrtnog drveća.

— Zar nije lijep? A iz kuće, odozgo, vidik je divan. Stigle su u dvorište posuto šljunkom i ukrašeno cvijetnjakom, na kojemu su dva radnika netesanim šupljikastim kamenjem obrađivala prekopane cvjetne gredice, pa se zaustaviše u natkrivenom ulazištu.

— A, oni su već došli — reče Ana gledajući jahaće konje koje su upravo odvodili od ulaznih stepenica. — Zar nije lijep ovaj konj? To je kob³. Moj ljubimac. Ovamo ga i dajte šećera. Gdje je grof? — upita ona dvojicu uparađenih lakaja što su pritrčali. — A, evo ga! — rekla je opazivši Vronskoga koji joj je išao u susret s Veslovskim.

— Gdje ćete smjestiti kneginju? — reče Vronski, francuski se obraćajući k Ani pa, i ne sačekavši odgovora, još se jednom pozdravi s Darjorn Aleksandrovnom i sada joj poljubi ruku. — Ja mislim u veliku sobu s balkonom?

— O, ne, to je daleko! Bolje u onu na uglu, više ćemo biti zajedno. E pa, idemo — reče Ana dok je svome konju ljubimcu davala šećer što ga je lakaj bio donio.

— Et vous oubliez votre devoir⁴ — reče ona Veslovskome koji također bijaše izišao na trijem.

— Pardon, j'en ai tout plein les poches⁵ — smiješeći se odgovori on, zavlazeći prste u džep na prsluku.

---

¹ Dada = francuski, u dječjem jeziku: konj; u prenesenom značenju: čovjekova najmilija zabava, posao, misao; suvremeno bi se to reklo engleski: hobby

² To je sitnica.

³ Engleski : cob = malen, zdepast jahaći konj.

⁴ Vi zaboravljate svoju dužnost.

⁵ Ali molim, puni su mi ga džepovi.

— Mais vous venez trop tard¹ — reče ona brišući rupčićem ruku koju joj je bio skvasio konj, dok je jeo šećer. Ana se obrati Doli: — Koliko ćeš nam ostati? Jedan dan? Nemoguće!

— Tako sam obećala, a i djeca... — reče Doli osjećajući se zbunjenom i što je trebalo da iz kočije uzme torbicu, i što je znala da joj je lice moralo biti vrlo prašno.

— Nemoj, Doli, dušo... Ali, vidjet ćemo još. Hajdmo, hajdmo! — i Ana povede Doli u njezinu sobu.

Nije to bila ona paradna soba koju je predlagao Vronski, nego takva soba za koju je Ana rekla da će joj Doli oprostiti. A i ta soba, za koju se valjalo ispričavati, bijaše prepuna raskoši u kakvoj Doli nikad nije živjela i koja ju je podsjetila na najbolje hotele u inozemstvu.

— Ah, dušo Doli, što sam sretna! — sjevši na časak kraj Doli u svojoj amazonki, reče Ana. — Pripovijedaj mi o svojim. Stivu sam vidjela jednom letimice. Ali on ne može pripovijedati o djeci. Kako je moja ljubimica Tanja. Velika djevojčica, mislim, a?

— Da, vrlo velika — kratko odgovori Darja Aleksandrovna sama se čudeći zašto tako hladno odgovara na upite o svojoj djeci. — Divno nam je u Levinovih — dodala je.

— Eto, kad bi ja znala — reče Ana — da ti mene ne prezireš... Svi biste nam vi mogli doći. Pa Stiva je stari

i veliki prijatelj Aleksejev — dodala je i odjednom pocrvenjela...

— Da, ali nama je tako lijepo... — zbunjujući se odgovaraše Doli.

— A, uostalom, ja to od radosti govorim gluposti. Jedno je sigurno, dušo Doli, tako ti se radujem! — reče Ana opot je ljubeći. — Još mi nisi rekla šta i kako misliš o meni, a ja sve želim da znam. Ali drago mi je da ćeš me vidjeti onakvu kakva jesam. Glavno je, ja nikako ne želim da drugi misle kako ja hoću nešto da dokažem. Ja ništa ne želim dokazivati, jednostavno hoću da živim; nikome zla ne nanositi, osim sebi. Na to ja imam pravo, zar ne? Uostalom to je duga priča, i mi ćemo se još o svemu dobro narazgovarati. Sad odoh da se obučem, a tebi ću poslati djevojku.

---

¹ Ali dolazite prekasno.

XIX

Pošto ostade sama, Darja Aleksandrovna okom domačice razgleda svoju sobu. Sve što je vidjela približujući se domu i prolazeći kroza nj, i sada u svojoj sobi, sve je na nju ostavljalo dojam obilja i elegancije i one nove evropske raskoši o kojoj je samo čitala u engleskim romanima, ali je nikad još nije vidjela u Rusiji i na selu. Sve je bilo novo počevši od novih francuskih tapeta do saga kojim je bila prostrta čitava soba. Postelja je bila na opruge s malom strunjačom i naročitim uzglavljem s navlakama od grube svile na jastučcima. Mramorni umivaonik, toaletni stolić, divan, stolovi, bronzani sat na kaminu, zastori i zavjese — sve bijaše skupocjeno i novo.

Nagizdana sobarica koja dođe da joj se nađe pri ruci, s frizuram i haljinom modernijom negoli u Doli, bijaše isto tako svježja i blistava kao i cijela soba. Darji Aleksandrovnoj bijaše prijatna njezina učtivost, urednost i uslužnost, ali joj bje nelagodno uz nju; bilo ju je pred njom stid zbog svoje zakrpane bluze koju je kao za inat sama bila zapakovala. Stidjela se upravo zbog onih zakrpa i zakrpanih mjesta kojima se kod kuće tako ponosila. Kod kuće je bilo jasno da za šest bluza treba dvadeset i četiri aršina platna po 65 kopejki, što je iznosilo više od 15 rubalja osim pribora i ruku, a tih 15 rubalja bijaše ušteđeno. Ali pred sobaricom nije baš da ju je bilo stid, već joj nekako dolazilo nezgodno.

Darja Aleksandrovna oćutje veliko olakšanje kad u sobu uđe njezina davnašnja poznanica Anuška. Gospođi je bila potrebna ova gizdava sobarica te Anuška osta s Darjom Aleksandrovnom.

Anuška se, očito, jako radovala gospođnu dolasku te je neprestano razgovarala. Doli je primijetila da bi ona rado izrekla svoje mišljenje o gospođinu položaju, osobito o grofovoj ljubavi i odanosti prema Ani Arkadjevnoj, ali Doli ju je brižno zaustavljala čim bi ona počinjala o tome govoriti.

— Ja sam odrasla s Anom Arkadjevnom, oni su mi draži od ičega. Pa šta, nije naše da sudimo. Nego baš ovako, reklo bi se, voljeti...

— Čuj, molim te, daj da se umijem ako mogu — prekine je Darja Aleksandrovna.

— Molim, molim. Mi vam imamo posebice dvije žene za pranje sitnih stvari, a veliko rublje sve ide u stroj. Grof sam sve nadziru. Ma koji bi muž...

Doli bje drago kad uđe Ana, pa svojim dolaskom prekide Anuškinu naklapanje.

Ana se presvukla u vrlo jednostavnu batistenu haljinu. Doli pažljivo ogleda tu jednostavnu haljinu. Ona je znala šta znači i kakvim se novcem stječe ova jednostavnost.

— Stara poznanica — reče Ana za Anušku.

Ana se sada više nije zbunjivala. Bila je posve slobodna i mirna. Doli je vidjela da se ona sad već potpuno oporavila od onoga dojma što ju je na nju ostavio njezin dolazak te je uzela onaj površan, ravnodušan ton pri kojemu kao da su zatvorena vrata u prijeklet za kojim se nalaze njezina osjećanja i njezine intimne misli.

— Pa, kako je tvoja djevojčica, Ana? — upita Doli.

— Ani? (tako je zvala svoju kćer Anu). Zdrava je. Jako se popravila. Hoćeš li da je vidiš? Hajdemo, pokazat ću ti je. Strašno je mnogo briga bilo — uze ona pripovijedati — s dadiljama. Dojkinja nam je bila Talijanka. Dobra je, ali tako glupa! Htjeli smo je otpustiti, ali se djevojčica tako na nju navikla da je još jednako držimo.

— A kako ste uredili?... — Doli je bila započela o tome koje će prezime nositi djevojčica; ali pošto primijeti da se Anino lice smrknulo, ona promijeni smisao pitanja. — Pa kako ste to uredili? Jeste li je odbili?

Ali Ana je shvatila.

— Nisi htjela to pitati? Htjela si pitati za njezino prezime? Je li tako? To muči Alekseja. Ona nema prezimena. To jest, ona je Karenjina — reče Ana tako prižmirivši da su joj se vidjele samo sastavljene trepavice. — Uostalom — Ana će zasjavši u licu — o svemu ćemo tome kasnije razgovarati. Hajdemo, pokazat ću ti je. Elle est tres gentille¹. Već puži.

Raskoš, koja je po cijeloj kući zapanjivala Darju Aleksandrovnu, u dječjoj je sobi zapanji još više. Tu su bila i kolica naručena iz Engleske, i stalci za hodanje, i posebno udešen divan za puzanje u obliku biljara, i ljuljačke, i posebne neke kade, nove. Sve je to bilo englesko, čvrsto i dobro izrađeno i,

---

¹ Vrlo je ljupka.

očito, vrlo skupo. Soba je bila velika, vrlo visoka i svijetla.

Kad su one ušle, djevojčica je u samoj košuljici sjedila u malenome naslonjaču i jela juhu kojom si je bila zalila cijela svoja prsašca. Djevojčicu je hranila i očito s njome jela jedna ruska djevojka što je posluživala u dječjoj sobi. Ne bje ni dojkinje, ni dadilje; one bjehu u susjednoj sobi, i otamo se čuo njihov razgovor na čudnom nekom francuskom jeziku budući da su se samo tako mogle međusobno sporazumijevati.

Začuvši Anin glas, nagizdana, visoka Engleskinja, neprijatna lica i podmukla izraza, užurbano potresajući svijetlim kovrčama, pojavi se na vratima i odmah, se uze opravdavati premda je Ana ni za što nije krivila. Na svaku Aninu riječ Engleskinja bi hitro po nekoliko puta dometala: Yes, my lady.«¹ Crnomanjasta, rumena djevojčica, zdrava crvena tijelca te naježene kože, unatoč oštru izrazu kojim je pogledala novu osobu, Darji Aleksandrovnoj se veoma svidje; ona čak pozavidje njezinu zdravome izgledu. Vrlo joj se svidje i to kako je puzila ova djevojčica. Nijedno njezino dijete nije tako puzilo. Kad su je posadili na sag i otraga joj podvrnuli haljinicu, ova je djevojčica bila čudesno mila. Svojim se blistavim crnim očima obazirući na odrasle, očito se radujući tome da u njoj uživaju gledajući je, smiješeći se i držeći noge postrance, ona se poput zvjerke odlučno opirala o ruke te hitro podvlačila cijelu zadnjicu i opet se naprijed dočekivala na ručice.

Ali cjelokupna slika dječje sobe i osobito Engleskinja: nisu se ugodno dojmile Darje Aleksandrovne. Samo je time što u ovakvu nenormalnu obitelj kakva je Anina ne bi pošla čestita žena, Darja Aleksandrovna protumačila sebi to da je Ana, poznavajući ljude onako kako ih je ona poznavala, mogla svojoj djevojčici uzeti ovako nesimpatičnu, poštovanja nedostojnu Engleskinju. Osim toga, već nakon nekoliko riječi, Darja je Aleksandrovna odmah shvatila da se Ana, dojkinja, dadilja i dijete nisu saživjeli te da je materin posjet bio nešto neuobičajeno. Ana htjede da djevojčici doda njezinu igračku, a nije je mogla naći.

Najčudnije pak bijaše to da se na pitanje koliko ima zubi. Ana prevarila i uopće nije znala za dva posljednja zuba.

---

¹ Engleski: Da gospođo.

— Ponekad mi je teško što sam ovdje kao suvišna — reče Ana izlazeći iz dječje sobe i zabacujući povlaku u svoje haljine da joj ne zasmetaju igračke što su stajale kraj vrata. — S prvim nije bilo tako.

— Ja sam mislila da je baš obrnuto — bojažljivo će Darja Aleksandrovna.

— O nije! Nego znaš, vidjela sam ga, Serjožu — reče Ana prizmirivši kao da se zagleda u što daleko. — Uostalom, o tome ćemo još kasnije. Nećeš povjerovati, ja sam ti kao izglednio čovjek koga su iznenada posadili za pun stol, te on ne zna čega bi se prije latio. Pun stol — to si ti i razgovori što me s tobom čekaju, razgovori koje ni s kim nisam mogla voditi; i ja ne znam kojeg razgovora da se prije latim. Mais je ne vous ferai grace de rien,¹ Potrebno! mi je da sve kažem. Nego, treba da ti ukratko opišem društvo koje ćeš naći u nas — poče ona. — Počinjem s damama. Kneginjica Varvara. Ti nju poznaješ, i ja znam tvoje i Stivino mišljenje o njoj. Stiva veli da se sav njen život sastoji u tome da dokaže svoju nadmoć nad tetom Katarinom Pavlovnom, sve je tačno; ali ona je dobra, i ja sam joj tako zahvalna. U Petrogradu je bilo jedno vrijeme kad mi bijaše prijeko potreban un chaperon.² Tu mi se ona našla pri ruci. Ali ona je zaista dobra. Mnogo mi je olakšala položaj. Vidim da ti ne shvaćaš sve teškoće mojega položaja... ondje u Petrogradu — doda ona. — Ovdje sam posve mirna i sretna. Eh, o tome ćemo kasnije. Valja ih sve pobrojati. Zatim Svijažski — on je predstavnik plemstva i vrlo čestit čovjek, samo on nešto traži od Alekseja. Shvaćaš, sa svojim imutkom, sada kad smo se preselili na selo, Aleksej može imati velikog utjecaja. Pa Tuškevič — njega si vidjela, bio je uz Betsi. Sad su ga otpustili pa je došao k nama. On je, kako veli Aleksej, jedan od onih ljudi koji su vrlo ugodni ako ih čovjek smatra za onakve kakvi oni žele da se prikaže, et puis, il est comme il faut,³ kao što veli kneginjica Varvara. Onda Veslovski... njega poznaješ. Vrlo drag dječak rekla je, a lukav joj osmijeh nabra usne. — Kakva

---

¹ Francuski: Ali ja te nimalo neću štedjeti.

² Francuski: pratilja, ozbiljna ili starija žena koja u životu i po svijetu prati mladu djevojku i u svemu joj je na pomoći.

³ Francuski: I onda, on je kao što treba (tj. čovjek na svom mjestu, kako bi se još reklo).

je to nemoguća pripovijest s Levinom. Veslovski je pripovijedao Alekseju, a mi ne vjerujemo. Il est tres gentil et naif¹ — rekla je opet se onako isto smiješeći. — Muškarcima je potrebna razonoda, a Alekseju je potrebna publika, stoga ja cijenim cijelo to društvo. Potrebno je da u nas bude živahno i veselo te da Aleksej ne zaželi ništa novo. Onda ćeš vidjeti upravitelja imanja. Nijemac je, vrlo je valjan i poznaje svoj posao. Aleksej ga jako cijeni. Pa liječnik, mlađi čovjek, nije baš pravi nihilist, ali znaš, jede nožem.... ali vrlo je dobar liječnik. Pa graditelj ... Une petite cour.²

XX

— E pa evo vam te Doli, kneginjice, toliko ste željeli da je vidite — reče Ana izlazeći s Darjom Aleksandrovnom na veliku kamenitu terasu na kojoj je u hladu, za okvirom, sjedila kneginjica Varvara vezući naslonjač za grofa Aleksej a Kiriloviča. — Ona kaže da neće ništa do ručka, ali vi naredite da se donese doručak, a ja idem potražiti Alekseja i sve ću ih ovamo dovesti.

Kneginjica Varvara prijazno i pomalo pokroviteljski primi Doli, te joj odmah uze tumačiti da se ona nastanila u Ane zato što ju je uvijek više voljela negoli njezina sestra, Katarina Pavlovna, ona ista koja je Anu odgajala, i što je sada, kad su Anu svi odbacili, smatrala za svoju dužnost da joj pomogne u ovome prijelaznom, najtežem razdoblju.

— Muž će joj dati rastavu, i ja ću se onda opet povući u svoju osamu, ali sada mogu biti korisna i ja ću izvršiti svoju dužnost ma kako mi to bilo teško, a neću kao drugi. — E baš si draga, baš si dobro učinila što si došla! Oni u svemu žive kao najbolji bračni drugovi; njima će bog suditi, a ne mi. A zar Birjuzovski i Avenjeva... Pa sam Nikandrov, pa Vasiljev i Mamonova, pa Liza Neptunova... Pa nitko ama baš ništa ne reče? A završilo je time da su ih sve primali. A onda, c'est un interieur si joli, si comme il faut. Tout a fait a l'anglaise. On se reunit le matin au breakfast et puis on

---

¹ Francuski: On je vrlo drag i naivan.

² Francuski: Čitav jedan mali dvor.

se separe.¹ Da ručka svatko radi što hoće. Ručak je u sedam. Stiva je vrlo dobro učinio što te poslao. On treba da se njih drži. Znaš, on spomoću svoje majke i brata sve može učiniti. Pa onda oni čine mnoga dobra djela. Nije ti on govorio o svojoj bolnici? Ce sera admirable² — sve iz Pariza.

Razgovor im prekide Ana koja je muško društvo bila našla u sobi za biljar te se zajedno s njima vratila na terasu. Do ručka je još ostalo mnogo vremena, vrijeme Je bilo divno, te stoga bi predloženo nekoliko različitih načina kako da se provedu ova dva preostala sata. Bilo je vrlo mnogo načina da se u Vozdviženskom provede vrijeme, i svi oni bijahu drukčiji od načina kako se provodilo vrijeme u Pokrovskom.

— Une partie de lawn tennis³ — smiješeći se svojim lijepim smiješkom, predloži Veslovski. — Ja i vi ćemo opet skupa, Ana Arkadjevna.

— Ne, vruće je; bolje da prošetamo po vrtu i da se provozamo u čamcu, da pokažemo Darji Aleksandrovnjoj obale — predloži Vronski.

— Ja na sve pristajem — reče Svijažski.

— Ja mislim da je Doli najprijetnija šetnja, zar ne? A onda ćemo već u čamac — reče Ana.

Tako i odlučiše. Veslovski i Tuškevič odoše na kupalište i obećaše da će ondje pripremiti čamac te pričekati.

Puteljkom krenuše udvoje, Ana sa Svijažskim i Doli s Vronskim. Doli je bila pomalo zbunjena i zabrinuta ovom za nju posve novom sredinom u koju je ovako zapala. Apstraktno, teoretski ona nije samo opravdavala nego je čak i odobravala Anin postupak. Kao što to općenito često čine besprijekorno moralne žene, umorne od jednolikosti moralna života, ona isto tako nije samo izdaleka praštala grešnu ljubav nego joj je dapače i zavidjela. Osim toga ona je Anu voljela srcem. Ali u stvarnosti, kad ju je vidjela među ovim tuđim ljudima, s njihovim, za Darju Aleksandrovnu novim bontonom, bilo joj nezgodno. Osobito joj bijaše neprijatno vidjeti kneginjicu Varvaru koja im je sve opraštala radi udobnosti što ih je ona uživala.

---

¹ ... ovdje je sve tako lijepo uređeno, tako je sve na svome mjestu. Sve na engleski način. Skupljamo se ujutro na doručku, a onda se razilazimo.

² To će biti nešto divno.

³ Jednu partiju tenisa.

Općenito uzevši, Doli je apstraktno odobravalala ono što je Ana počinila, ali vidjeti čovjeka zbog kojega je ona ono počinila njoj bijaše neprijatno. Osim toga, Vronski joj se nikad nije sviđao. Smatrala ga je vrlo gordim, a u njemu nije vidjela ništa čime bi se on mogao podičiti osim bogatstva. Ali, mada nenamjerno, on joj je ovdje, u svome domu, još više imponirao, i ona nije mogla pred njim biti slobodna. Osjećala se pred njim otprilike onako kako se osjećala pred sobaricom zbog bluze. Isto onako kao što se pred sobaricom nije baš stidjela, nego joj bijaše nekako nezgodno zbog zakrpa, tako se i u njegovu društvu nije baš stidjela nego se neprestano osjećala nekako neprijatno zbog sebe same.

Doli je bila zbunjena te je tražila o čemu da razgovaraju. Premda je, s obzirom na njegovu gordost, smatrala da mu hvalenje njegova doma i vrta mora biti neprijatno, ne nalazeći drugo što za razgovor, ona mu ipak reče kako joj se njegov dom vrlo svidio.

— Da, to je vrlo lijepa zgrada i u dobrom, starinskom stilu

— rekao je.

— Vrlo mi se svidjelo dvorište ispred ulaznih stepenica. Je li to otprije tako?

— O, ne! — reče on, a lice mu zasja od zadovoljstva.

— Da ste samo vidjeli ovo dvorište proljetos!

I on počeo, u početku obazrivo, a onda se sve više i više zanoseći, okupljati njenu pažnju pokazivajući joj različite ukrasne pojedinosti u kući i vrtu. Vidjelo se da je Vronski, budući da je uložio mnogo truda oko poljepšavanja i urešivanja svoga doma i dvorišta, osjećao jaku potrebu da se pred novom osobom pohvali te se od srca radovao pohvalama Darje Aleksandrovne.

— Ako želite pogledati bolnicu i ako niste umorni, to uopće nije daleko. Pa hajdemo — reče pogledavši joj u lice kako bi se uvjerio da joj odista nije dosadno.

— Hoćeš li i ti, Ana? — obrati joj se on.

— Svi ćemo. — Zar ne? — obrati se ona Svijažskome.

— Mais il ne faut pas laisser le pauvre Veslovski et Tuškevič se morfondre la dans le bateau¹. Treba koga poslati da im kaže. — Jeste, to je spomenik koji će on ostaviti ovdje

---

¹ Ali ne treba ostaviti jadnoga Veslovskog i Tuškeviča da umiru od dosade u čamcu.

— Ana će obraćajući se Doli isto se onako lukavo, iskusno smiješeći kao kad je prije govorila o bolnici.

— O, to je nešto kapitalno! — reče Svijažski. Ali, da se ne bi pokazao kao čovjek koji samo povlađuje Vronskome, on brže-bolje dodadne jedan blagi prigovor. — Ja se svejedno čudim, grofe — rekao je — kako vi koji tako mnogo činite za narod u sanitarnom pogledu ostajete ravnodušni prema školama.

— C'est devenu tellement commun les ecoles¹ — reče Vronski. Znate, nisam se ja zbog ovoga zanio, nego onako. Molim, ovuda ćemo u bolnicu — obrati se on Darji Aleksandrovnoj pokazujući pobočni izlaz iz aleje.

Dame otvoriše suncobrane te skrenuše na pobočni puteljak. Kad prijeđe nekoliko zakreta i prođe kroz vratašca, Darja Aleksandrovna ugleda pred sobom na povišenu mjestu veliku, crvenu zgradu darovito smišljenih oblika i već gotovo dovršenu. Još neobojeni limeni krov blještao je na jarkome suncu da je oči zasljepljivalo. Uz ovu dovršenu zgradu zidala se jedna druga, sva još u skelama, a na daskama su radnici u pregačama polagali opeke te ih iz vedrica ožbukavali i ravnali mistrijama.

— Kako u vas brzo odmiče posao! — reče Svijažski. — Kad sam bio posljednji put, ni krova nije bilo.

— Pod jesen će sve biti gotovo. Iznutra je već sve dovršeno — reče Ana.

— A šta je ono ondje novo?

— Ono je stan za liječnika i ljekarna — odgovori Vronski pa, ugledavši graditelja koji mu je prilazio u kratkome kaputu te ispričavši se damama, pođe mu u susret. Obišavši jamu iz koje su radnici grabili vapno, on zastane s graditeljem i uzme nešto živo govoriti.

— Fronton² je opet prenisko — odgovori on Ani kad ga ona upita o čemu je riječ.

— Govorila sam ja da je temelj valjalo podići — reče Ana.

— Da, naravno, bilo bi bolje, Ana Arkadjevna — reče graditelj — samo što je sad već kasno.

— Da, mene ovo jako zanima — odgovori Ana Svijažskome koji se čudio kako ona poznaje graditeljstvo. — Trebalo

---

¹ Škole su već postale nešto tako obično.

² Fronton (franc.) = trokutasti ili polukružni arhitektonski ukras iznad ulaza u zgradu.

bi da nova zgrada odgovara potrebama bolnice. A ona je s tim potrebama usklađena kasnije jer je bila započeta bez plana.

Kad je završio razgovor s graditeljem, Vronski se pridružio damama te ih poveo u samu bolnicu.

Unatoč tome što su izvana još dovršavali vijence a u donjem spratu bojili, na gornjem je već gotovo sve bilo dovršeno. Uspevši se širokim željeznim stepeništem u gornji hodnik, oni uđoše u prvu veliku sobu. Zidovi su bili ožbukani kao mramor, golema su stakla u cjelovitim komadima već bila umetnuta u prozore, samo još parketi ne bjehu dovršeni, a stolari što su blanjali jednu podignutu četvorinu, skinuvši vrpce što su im podržavale kosu, ostaviše posao da se pozdrave s gospodom. — Ovo je primaonica — reče Vronski. — Ovdje će biti pult, stol, ormar i ništa više.

— Ovuda, ovrno čemo. Ne prilazi k prozoru — reče Ana opipavajući je li se boja osušila. — Alekseju, boja se već osušila — dodala je.

Iz primaonice prijeđoše u hodnik. Tu im Vronski pokaza ventilaciju po jednom novome sistemu. Onda im je pokazao kade od mramora i postelje s neobičnim oprugama. Pa im redom pokaza dvorane, ostavu, sušionicu, pa peći najnovijeg tipa, pa kolica koja neće dizati buku kad budu dovozila potrebnu opremu, i još štošta drugo. Svijažski je sve to popraćivao primjedbama kao čovjek koji poznaje sva novija tehnička usavršenja. Doli se jednostavno čudila svemu što dosad nije bila vidjela pa, želeći da sve shvati, o svemu se potanko raspitivala, a to je Vronskorne pričinjalo očito zadovoljstvo.

— Da, ja mislim da će to biti jedina bolnica u Rusiji uređena po svim pravilima — reče Svijažski.

— A rodilišnog odjeljenja nećete imati? — upita Doli.

— To je tako potrebno na selu. Često sam...

Unatoč svojoj uljudnosti, Vronski je prekine.

— Ovo nije rodilište već bolnica, a namijenjena je svim bolestima osim zaraznih — reče. — Nego pogledajte vi ovo...

— i on dogura do Dar je Aleksandrovne tek prispjeli naslonjač za prizdravijenike. — Pogledajte. — On sjede u naslonjač i stade ga pokretati. — Čovjek ne može da hoda, još je slab ili ga bole noge, ali potreban mu je zrak, i on, se voza, kreće...

Darja Aleksandrovna se za sve zanimala, sve joj se jako sviđalo, ali najviše joj se sviđao sam Vronski ovim svojim prirodnim i naivnim oduševljenjem. »Da, to je vrlo drag i dobar čovjek« mislila je na mahove ne slušajući ga nego ga gledajući i pronicući u njegove riječi, i sebe zamišljajući na Aninu mjestu. On joj se sada svojom živahnošću tako sviđao da joj je bilo jasno kako se Ana mogla u njega zaljubiti.

XXI

— Ne, ja mislim kneginja je umorna, a konji nju ne zanimaju — reče Vronski Ani kad je predložila da pođu do ergele gdje je Svijažski htio vidjeti novoga pastuha. — Vi idite, a ja ću kneginju otpratiti kući i malo ćemo porazgovarati

— rekao je — ako vam je po volji — obrati se k njoj.

— U konje se nimalo ne razumijem te drage volje pristajem — pomalo će u čudu Darja Aleksandrovna.

Ona je Vronskome po licu vidjela da bi on od nje nešto htio. Nije se prevarila. Čim su kroz vratnice opet ušli u vrt, on je pogledao na onu stranu na koju je bila pošla Ana pa, pošto se uvjerio da ih ona ne može ni čuti ni vidjeti, započe:

— Pogodili ste da bih malo porazgovarao s vama? — rekao je gledajući je nasmijanim očima. — Ne varam se da ste vi Anina prijateljica. — Skinuo je šešir pa izvadivši rupčić otro njime svoju proćelavjelu glavu.

Darja Aleksandrovna ništa ne odgovori i samo ga uplašeno pogleda. Kad ostade s njime nasamu, odjednom je podiđe strah: preplašili su je nasmijane oči i strog izraz lica.

Najraznolikije pretpostavke o čemu se on to sprema govoriti s njome promakoše joj glavom: »Uzet će me moliti da s djecom preselim k njima u goste, a ja ću mu to morati odbiti; ili će zamoliti da u Moskvi stvorim društvo za Anu... Ili neće zar govoriti o Vasenjki Veslovskome i njegovu držanju prema Ani? A možda će o Kiti, o tome da se osjeća krivim?« Predviđala je sve same neugodnosti, ali nije pogodila o čemu je on htio govoriti s njome.

— Vi imate takav utjecaj na Anu, a ona vas toliko voli

— rekao je — pomozite mi.

Darja Aleksandrovna je upitno i bojažljivo motrila njegovo energično lice što je čas cijelo, čas djelomice izlazilo na

sunčani prosjev u sjeni lipa, čas se opet zamračivalo sjenkom, i očekivala šta će on dalje reći: ali on je, vukući palicu po šljunku, šutke išao pored nje.

— Kad ste nam već došli, jedina žena od Aninih pređašnjih prijateljica — kneginjicu Varvaru ne računam — držim da to niste učinili stoga što biste naš položaj smatrali normalnim nego stoga što vi, shvaćajući svu težinu ovoga položaja, nju jednako volite i želite da joj pomognete. Jesam li vas dobro shvatio? — upita on obazrijevši se na nju.

— O, jeste — sklapajući suncobran, odgovori Doli — ali...

— Nemojte — prekide je on pa, smetnuvši s uma da svoju subesjednicu time dovodi u nezgodan položaj, zastane a da to ni sam nije htio te je tako i ona morala zastati. — Svu težinu Anina položaja nitko ne osjeća bolje i snažnije od mene. A to se daje shvatiti ako mi ukazujete čast da me smatrate za čovjeka koji ima srca. Ja sam uzrok tome položaju pa ga zato i osjećam.

— Shvaćam — reče Darja Aleksandrovna nehotice uživajući u njemu kako je bio iskreno i odlučno to rekao. — Ali upravo stoga što sebe smatrate za uzrok bojim se, vi pretjerujete

— rekla je. — Težak je njen položaj u društvu, shvaćam.

— Društvo, to je pakao! — teško se namrštivši zabrza on.

— čovjek ne bi mogao ni zamisliti gorih duševnih muka od onih što ih je ona u dvije sedmice proživjela u Petrogradu... i ja vas molim da vjerujete u to.

— Da, ali ovdje, sve dotle dok ni Ana... ni vi ne osjećate potrebe za društvom...

— Društvo! — prezirno će on. — Šta bi meni trebalo društvo?

— Sve dotle — a to može biti uvijek — bit ćete sretni i mirni. Vidim ja po Ani da je ona sretna, potpuno sretna, već je stigla da mi to kaže — reče Darja Aleksandrovna smiješeći se; i dok je to govorila, ona sad i nehotice posumnja u to je li Ana uistinu sretna.

Ali Vronski, činilo se, nije u to sumnjao.

— Da, da — rekao je. — Znam da je ona živnula nakon svih svojih patnji; ona je sretna. Sretna je kako sada živi. Ali ja?... ja se bojim onoga što nas čeka... Oprostite, želite li da pođemo dalje?

— Ne, svejedno je.

— Pa sjednimo onda ovdje.

Darja Aleksandrovna sjede na vrtnu klupu u kutu drvoreda. On zastane pred njom.

— Vidim da je ona sretna — ponovi on, a sumnja u to je li ona sretna još jače zapeče Darju Aleksandrovnu. — Ali može li to ovako potrajati? Jesmo li dobro ili loše uradili, to je drugo pitanje; ali kocka je bačena — reče on prelazeći s ruskoga na francuski — i mi smo vezani na cio život. Spojeni smo za nas najsvetijim svezama ljubavi. Imamo dijete, možemo još djece imati. Ali zakon i sve okolnosti našega položaja takvi su da iskršava tisuću komplikacija koje ona, dahnuvši dušom nakon svih patnji i kušnji, sada ne vidi niti želi da vidi. I to se dade shvatiti. Ali ja ne mogu da ih ne vidim. Moja kći — po zakonu nije moja kći nego Karenjinova. Ja neću ove obmane! — reče energično napravivši odrečnu kretnju te mrko i upitno pogleda Darju Aleksandrovnu.

Ona ništa nije odgovarala već ga je samo gledala. On je nastavio:

— A sutra nek mi se rodi sin, moj sin, i po zakonu — on će biti Karenjin, neće biti nasljednik ni mojega imena, ni mojega imutka, i koliko god mi bili sretni u obitelji, i koliko god imali djece, između mene i njih neće biti veze. Oni će biti Karenjini. Pojmite težinu i užas ovoga položaja! Pokušavao sam o tome govoriti Ani. To nju razdražuje. Ona ne shvaća, i ja *njoj* ne mogu sve reći. Pogledajte sada s druge strane. Ja sam sretan što me ona ljubi, ali ja moram imati neko zanimanje. Našao sam ovo zanimanje, i tim se zanimanjem dičim, i smatram ga plemenitijim od zanimanja svojih bivših drugova oko dvora i drugova po službi. I nema sumnje, ovaj posao više ne bih zamijenio za njihov. Ja radim ovdje, na jednome sam mjestu, i sretan sam i zadovoljan, a nama za sreću ništa više i ne treba. Ja volim ovaj posao. Cela n'est pas un pisaller,¹ naprotiv...

Darja Aleksandrovna je zapazila da je on na ovom? mjestu svojega objašnjenja malo skrenuo i nije baš dobro shvaćala to skretanje, ali je osjećala kad je već jednom započeo govoriti o svojim intimnostima o kojima nije mogao govoriti s Anom, da on sada iznosi sve, te da pitanje o njegovoj djelatnosti

---

¹ I to ne zbog toga što ne bih imao bolji...

na selu ide u onaj isti kutak njegovih intimnih misli kamo ide i pitanje o njegovu odnosu prema Ani.

— Dakle, da nastavim — reče pošto se trgnuo. — Najvažnije pak jeste to da je čovjek, kad radi, čvrsto uvjeren da ono što radi neće umrijeti s njime, da će imati nasljednika — a ja to nisam. Zamislite vi položaj čovjeka koji unaprijed znade da djeca njegova i žene koju on voli neće biti njegova nego bud čija, nekoga tko će ih mrziti i neće htjeti da zna za njih. Pa to je užasno!

Ušutio je, očito silno uzbuđen.

— Da, naravno, ja to shvaćam. Ali šta tu Ana može? — upita Darja Aleksandrovna.

— Da, to me privodi k svrsi mojega razgovora — reče s mukom se primirujući. — Ana može, to od nje zavisi... Sve da i samoga cara zamolimo za posinovljenje, prijeko je potrebna rastava. A to zavisi od Ane. Njezin je muž pristajao na rastavu — vaš je muž to onda bio posve uredio. A i sada, znam, on ne bi odbio. Valjalo bi tek da mu se piše. On je onda otvoreno odgovorio, izrazi li ona želju da on neće odbiti. Dakako — reče on mrko — to je jedna od onih farizejskih okrutnosti za koje su kadri samo ovi ljudi bez srca. On znade kakve nju muke stoji svaki spomen na njega pa, budući da je poznaje, zahtijeva od nje pismo. Ja shvaćam da je njoj i te kako teško. Ali razlozi su tako važni da treba passer pardessus toutes ces finesses de sentiments. Il y va du bonheur et l'existence d'Anne et de ses enfants.¹ O sebi ne govorim premda mi je teško, vrlo teško — rekao je takva izraza kao da se nekom prijete zbog toga što mu je teško. — Eto, dakle, kneginjo, ja se za vas očajnički hvatam kao za kotvu spasenja. Pomozite mi da je nagovorim nek mu piše i traži rastavu!

— Hoću, naravno — zamišljeno reče Darja Aleksandrovna živo se spomenuvši svojega posljednjeg susreta s Aleksejem Aleksandrovičem. — Hoću, naravno — ponovila je odlučno kad se sjetila Ane.

— Upotrijebite svoj utjecaj na nju, učinite da mu ona piše. Ja ne bih htio, a gotovo da ne bih niti mogao o tom s njome govoriti.

— Dobro, ja ću. Ali kako da ona sama na to ne misli? — reče Darja Aleksandrovna sjetivši se pri tome, tko bi znao

---

¹ Prijeći preko svih ovih preliva u osjećajima. U pitanju je sreća i opstanak Ane i njene djece.

odakle, najednom te čudne Anine nove navike da žmirka očima. I padne joj na um da je Ana žmirkala upravo onda kad bi se povela riječ o intimnostima u životu. »Ona baš kao da žmirke gleda na svoj život, e da ne bi sve vidjela«, pomisli Doli. — Svakako ću govoriti s njome, i zbog sebe i zbog nje — odgovori Darja Aleksandrovna na njegov izraz zahvalnosti. Ustali su i pošli prema kući.

XXII

Zatekavši Doli da se već vratila, Ana joj pažljivo pogleda u oči kao da pita za razgovor što ga je ona imala s Vronskim, ali ne upita riječima.

— Čini se, već je vrijeme ručku — rekla je. — Pa mi se još čestito nismo ni vidjele. Računam na večer. Sada se valja ići preodjenuti. Mislim, i ti ćeš isto. Baš se isprljasmu na gradnji.

Doli ode u svoju sobu i dođe joj da se nasmije. Preodijevati se ona nije imala u što jer je već bila obukla svoju najbolju haljinu. Ali da bar bilo čime obilježi svoju pripravu za ručak, zamoli sobaricu da joj očisti haljinu, promijeni manžetne i traku te stavi čipke na glavu.

— Eto, to je sve što sam mogla učiniti — smiješeći se rekla je Ani koja joj dođe u trećoj, opet izvanredno jednostavnoj haljini.

— Istina je, mi smo ovdje jako ceremonijalni — rekla je ona kao da se ispričava zbog svoje kićenosti. — Aleksej je zadovoljan tvojim dolaskom kao rijetko čime. Mora da je zaljubljen u tebe — dodala je. — A ti se nisi umorila?

Do ručka ne bje vremena da se ma o čemu razgovara. Kad su ušle u salon, zatekoše ondje već kneginjicu Varvaru i muškarce u crnim svečanim kaputima. Graditelj bijaše u fraku. Vronski predstavi gošći liječnika i upravitelja. Graditelja je s njome bio upoznao još u bolnici.

Blistajući okruglim izbrijanim licem i naškrobljenim bijelim ovratnikom, podebeo glavni lakaj najavi da je jelo gotovo, te se dame dignu. Vronski zamoli Svijažskoga da povede Anu Arkadjevnu, a sam priđe Doli. Veslovski ponudi

ruku kneginjici Varvari prije Tuškeviča tako da Tuškevič, upravitelj i liječnik pođoše sami.

Ručak, blagovaonica, pribor, posluga, vino i jelo, ne samo da su odgovarali općem tonu nove raskoši u domu, nego su, reklo bi se, bili raskošni i novi kakve nije nikada vidjela. Darja Aleksandrovna je promatrala ovu za nju novu raskoš, a kao domaćica koja je i sama vodila dom — premda se nije nadala da će išta od svega što je vidjela primijeniti u svome domu, toliko sve to po raskoši bijaše kudikamo iznad njezina načina života — nehotice je ulazila u sve pojedinosti i sebi postavljala pitanje tko je to sve i kako uradio. Vasenjka Veslovski, njezin muž, pa i sam Svijažski i mnogi drugi koje je ona poznavala nikada o tome nisu razmišljali i vjerovali su na riječ da svaki valjan domaćin želi da mu gosti osjete kako, naime, sve to što je kod njega tako lijepo uređeno, njega sama, domaćina, nije stajalo nimalo truda nego da je nastalo samo od sebe. Darja Aleksandrovna znala je, pak, da sama po sebi ne nastaje ni kašica za dječji doručak te da je stoga u ovako zamršeno i divno uređenje morao biti uloženi nečiji istrajni mar. I po pogledu Alekseja Kiriloviča kojim je preletio po stolu, i načinu na koji je glavom dao znak glavnome lakaju, i po tome kako je Darji Aleksandrovnoj predložio da bira između juhe od povrća i mesne juhe, ona je shvatila da sve to teče i da se održava što nad svime bdije sam domaćin. Od Ane je sve to, očito, zavisilo koliko i od Veslovskoga. Ona, Svijažski, kneginjica i Veslovski bijahu podjednako gosti koji su s veseljem uživali u onom što je za njih bilo spremljeno.

Ana je bila domaćica samo u vođenju razgovora. I taj razgovor, domaćici nadasve težak u malenu društvu, pri stolu, pred osobama kao što su upravitelj i graditelj, osobama iz posve drugog svijeta koje su nastojale da ne budu plahe pred raskoši na koju nisu bile navikle i koje nisu dugo mogle sudjelovati u zajedničkom razgovoru, taj teški razgovor Ana je vodila svojim uobičajenim taktom, prirodno i dapače sa zadovoljstvom, kako je to zapazila Darja Aleksandrovna.

Razgovor se povede o tome kako su Tuškevič i Veslovski sami plovili u čamcu, pa Tuškevič uze pripovijedati o posljednjem natjecanju Jaht-kluba¹ u Petrogradu. Ali čim je

---

¹ U originalu stoji u ćirilici transliterirano englesko Yacht-Club = Jedriličarski klub.

dočekala prijekid, Ana se odmah obratila graditelju kako bi ga trгла iz šutnje.

— Nikolaj Ivanovič je bio zapanjen — ona će o Svijažskome — koliko je odmakla novogradnja otkako je on ovdje bio posljednji put; ali ja sam eto svaki dan ovdje i svaki se dan čudim kako brzo napreduje.

S njegovom je svjetlosti lako raditi — reče graditelj smiješeći se (svjestan svoje vrijednosti, on bijaše smiren i poštovanja dostojan čovjek). — Nije to kao kad čovjek ima posla s gubernijskim vlastima. Ondje gdje bi oni hrpu papira ispisali, ja samo grofu javim, mi porazgovorimo, i sve bude u dvije-tri riječi.

— Američko poslovanje — Svijažski će smiješeći se.

— Jest, molim, ondje dižu zgrade racionalno... Razgovor prijeđe na zloupotrebe vlasti u Sjedinjenim

Državama, ali ga Ana odmah prevede na drugu temu da upravitelja trgne iz šutnje.

— Jesi li ti kada vidjela parne strojeve — žetalice? — obrati se ona Darji Aleksandrovnoj. — Mi smo ih išli pogledati kad smo tebe sreli. Ja sam ih sama prvi put vidjela.

— Kako one rade? — upita Doli.

— Potpunoma isto kao škare. Jedna ploča i mnogo malenih škarica. Evo ovako.

Ana svojim lijepim, bijelim, prstenjem pokrivenim rukama uze nož i viljušku te stade pokazivati. Očito je bila vidjela da se i njezina objašnjenja ništa neće razumjeti: međutim, kako je znala da govori ugodno i da su joj ruke lijepe, nastavila je da objašnjava.

— Prije će to biti perorezi — šaleći se reče Veslovski ne skidajući očiju s nje.

Ana se jedva primjetno nasmiješi, ali mu ne odgovori.

— Zar ne, Karle Fjodoriču, da su kao škare? — obrati se ona upravitelju.

— O ja — odgovori Nijemac. — Es ist ein ganz einfaches Ding¹ — te uze objašnjavati sastav stroja.

— Šteta da ne veže. Vidio sam na Bečkome sajmu jednu koja veže žicom — reče Svijažski. — Takvi bi strojevi žetalice bili probitačniji.

---

¹ O da, to je vrlo jednostavna stvar...

— Es kommt drauf an... Der Preis vom Draht muss, ausgerechnet werden¹ — I Nijemac se, trgnut iz šutnje, obrati Vronskome. — Das lasst sich ausrechnen, Erlaucht² — Nijemac se već bio mašio džepa gdje je imao olovku i knjižicu u kojoj je sve izračunavao, ali pošto se sjetio da sjedi za ručkom i pošto je primijetio hladan pogled Vronskoga, svlada se. — Zu kompliziert, macht zu viel Klopots³ — dovrši on.

— Wunscht man Dochots, so hat man auch Klopots⁴ — reče Vasenjka Veslovski peckajući Nijemca. — J'adore Tallemand⁵ — isto se onako smiješeći, on se opet obrati. Ani.

— Cessez⁶ — reče mu ona i šaljivo i strogo.

— A mi smo mislili da ćemo vas naći u polju, Vasilije Semjoniču — obrati se ona k liječniku, čovjeku boležljivu — jeste li bili ondje?

— Bio sam, ali sam strugnuo — mrko i šaljivo odgovori liječnik.

— Znači, lijepo ste se prošetali.

— Predivno!

— No, a kako staričino zdravlje? Nadam se da nije tifus.

— Bio tifus, ne bio, njoj se dobro ne piše.

— Baš mi je žao! — reče Ana pa, pošto tako dade danak uljudnosti prema ukućanima, okrene se k svojim.

— Pa ipak bi prema vašem pripovijedanju, Ana Andrejevna, bilo teško napraviti stroj — u šali će Svijažski.

— Ne bi, zašto? — reče Ana smiješeći se smiješkom koji je govorio da je ona znala da u njezinu tumačenju konstrukcije stroja ima nečeg ljupkog što je i Svijažski primijetio. Ova nova crta mladenačke koketerije neugodno iznenadi Doli.

— Ali zato Ana Arkadjevna poznaje graditeljstvo da se čovjek samo čudi — reče Tuškevič.

---

¹ To je pitanje... Cijena žice mora se izračunati.

² To se dade izračunati, vaša svjetlosti.

³ Suviše je to zamršeno, zadaje jako mnogo briga.

⁴ Tko hoće zaraditi, mora se naraditi. (Ovo je slobodan prijevod igre riječima gdje se rimuju ponijemčene ruske riječi Dochots = prihod, zarada i Klopots = briga.)

⁵ Ja obožavam njemački.

⁶ Prestanite.

— Naravno, jučer sam slušao kako je Ana Arkadjevna govorila o strobu i plintusima¹ — reče Veslovski. — Jesam li dobro rekao?

— Nema tu ništa čudnog kad čovjek toliko toga gleda i čuje — reče Ana. — A vi sigurno ne znate ni od čega se kuće grade? Darja Aleksandrovna vidje da je Ana nezadovoljna ovim šaljivim tonom koji se razvio između nje i Veslovskoga, ali je sama i nehotice zapadala u njega.

Vronski je u ovome slučaju postupao posve drukčije od Levina. Brbljarijama Veslovskoga on očito nije pridavao nikakve važnosti pa je još i poticao ove šale.

— Hajte vi, Veslovski, nama recite čime se veže kamenje?

— Naravno, cementom.

— Bravo! A šta je to cement?

— Dakle, to je nešto poput rijetke kaše... nije, već nešto poput neke smjese za razmazivanje — reče Veslovski pobuđujući opći smijeh.

Izuzevši liječnika, graditelja i upravitelja, utonule u bezvoljnu šutnju, razgovor se među ostalima za stolom nije stišavao, čas glatko tekući, čas se o koga zadijevajući i dirajući ga u živac. Jedanput dirnuše u živac Darju Aleksandrovnu i ona tako usplamti da je čak pocrvenjela, ali se onda odmah uze prisjećati nije li ona sama rekla štogod suvišno i neugodno. Svijažski povede razgovor o Levinu iznoseći njegovo čudno mišljenje da su strojevi ruskoj privredi samo na štetu.

— Ja nemam sreće da poznajem toga gospodina Levina — smiješeći se reče Vronski — ali on vjerojatno nikad nije vidio strojeva koje osuđuje. Pa ako ih je i vidio i iskušavao, mora da je to bilo onako zbrda-zdola, i da to nije bio inozemni stroj nego bogzna kakav ruski. I kakvog tu onda mišljenja može biti?

— Ukratko: tursko² mišljenje — okrećući se Ani, reče Veslovski smiješeći se.

— Ja ne mogu braniti njegovo mišljenje — planuvši reče Darja Aleksandrovna — ali mogu reći da je on veoma obrazovan

---

¹ Graditeljski izrazi: četvrtasta podloga ispod stupovlja i donji izvučeni dio zida.

² Obojen, pejorativan izraz u značenju: nazadno, zastarjelo.

čovjek, i kad bi bio ovdje, znao bi šta da vam odgovori, a ja ne umijem.

— Ja njega jako volim, i nas smo dvojica veliki prijatelji — dobrodušno se smiješeci, reče Svijažski. — Mais pardon, il est un petit peu toque¹, na primjer, on tvrdi da ni zemstvo, ni mirovni sudovi uopće nisu potrebni te ni u čemu ne želi da sudjeluje.

— To je naša ruska ravnodušnost — reče Vronski nalijevajući vodu iz boce s ledom u finu stolovatu čašu — ne osjećati dužnosti koje nam nameću naša prava te, prema tome, poricati te dužnosti.

— Ja ne poznajem čovjeka koji bi bio stroži u vršenju svojih dužnosti — reče Darja Aleksandrovna razdražena ovim nadmenim tonom Vronskoga.

Ja sam, naprotiv — nastavi Vronski, ovim razgovorom očito zbog nečega dirnut u živac — ja sam, naprotiv, ovakav kakav jesam, veoma zahvalan za čast koja mi je učinjena, zahvaljujući evo Nikolaju Ivaniču (on pokaže na Svijažskoga) što sam izabran za počasnoga mirovnog suca. Ja smatram da je dužnost da odlazim na skupštine, da pretresam seljačka pitanja o konjima, za mene isto tako važna kao i sve drugo što ja mogu da uradim. I smatrat ću čašću ako budem izabran za vijećnika. Jedino se time mogu odužiti za koristi koje uživam kao zemljoposjednik. Na žalost, u nas se ne shvaća važnost koju bi u državi morali imati veliki zemljoposjednici.

Darji Aleksandrovnoj bijaše neobično pratiti kako je on bio spokojan u svojoj pravičnosti sjedeći za stolom u svojoj kući. Sjetila se kako je Levin, obratno misleći, bio isto ovako odlučan u svojim sudovima sjedeći za stolom u svojoj kući. Ali Levina je ona voljela te je stoga bila na njegovoj strani.

— Dakle, možemo računati na vas, grofe, za iduću skupštinu? — reče Svijažski. — Ali treba krenuti prije da osmoga već budemo ondje. Kako bi bilo da vi mene počastite time da mi dođete?

— A ja se donekle slažem s tvojim beau-frere² — reče Ana. — Samo ne mislim baš sve kao on — dodala je smiješeci se. — Bojim se da u nas u posljednje vrijeme ima odviše tih

---

¹ Ali zaboga, on vam je malo mušičav.

² Francuski: svak, tj. sestrin muž.

društvenih dužnosti. Kao što je prije bilo tako mnogo činovnika da je za svaki posao bio potreban po jedan činovnik, tako je sada sve pust društveni radnik. Aleksej je sada ovdje šest mjeseci i on je, rekla bih, već član pet ili šest različitih društvenih ustanova — skrbništvo, sudac, vijećnik, porotnik, te nešto oko konjogojstva. Du train que cela va,¹ sve će mu vrijeme otići na to. I ja se bojim da uz ovoliko mnoštvo ovakvih zaduženja sve to postaje tek puka formalnost. Na kolikim ste mjestima vi odbornik, Nikolaju Ivaniću? — obrati se ona k Svijažskome — rekla bih na više od dvadeset?

Ona je govorila šaljivo, ali u njezinu se tonu osjećala razdraženost. Budući da je Darja Aleksandrovna pažljivo promatrala Anu i Vronskoga, odmah je to zapazila. Isto je tako zapazila da je lice Vronskoga kod tog razgovora u čas poprimilo ozbiljan i tvrdokoran izraz. To zapazivši, a zapazivši i kako je kneginjica Varvara, da bi promijenila razgovor, istoga trenu hitro uzela govoriti o petrogradskim znancima pa, sjetivši se još i onoga što je onako nepovezano Vronski u vrtu govorio o svojoj društvenoj djelatnosti, Doli shvati da se uz pitanje o društvenoj djelatnosti vezuje neka intimna razmirica među Anom i Vronskim.

Ručak, vina, serviranje — sve to bijaše jako lijepo, ali sve to bijaše nalik na ono što je Darja Aleksandrovna viđala na službenim ručkovima i plesovima od kojih se ona bila odvikla, i sve je imalo jednako obilježje bezličnosti i ukočenosti; i stoga je sve to u običan dan i u malenu društvu na nju ostavilo neugodan dojam.

Nakon ručka posjediše malo na terasi. Zatim počеше igrati lawn-tennis². Pošto su se podijelili u dvije skupine, igrači se rasporediše na brižljivo poravnatom i nabijenom *kroket-graundu*³ s objiju strana nategnute mreže na pozlaćenim stupićima. Darja Aleksandrovna je pokušala igrati, ali dugo nije mogla shvatiti kako se igra, a kad je shvatila, bila se već tako umorila da je sjela s kneginjicom Varvarom i samo motrila one što su igrali. Njezin suigrač Tuškevič isto tako odustade; ali ostali su još dugo igrali. Svijažski i Vronski

---

¹ Francuski idiom, slobodno preveden znači: Ako ovako nastavi ...

² Engleski: tenis na travnatu igralištu.

³ Francusko-engleski: croquet-ground = igralište za (kroket igru sličnu tenisu.)

igrali su vrlo dobro i ozbiljno. Budno su pratili loptu koja im je bila dobacivana, ne žureći se ali i ne oklijevajući vješto joj pritrčavali, čekali da odskoči, te sigurno i tačno zahvaćajući loptu reketom, prebacivali je preko mreže. Najgore je igrao Veslovski. On se suviše žestio, ali je zato svojom vedrinom oduševljavao igrače. Njegov smijeh i povici nisu prestajali. S dopuštanjem dama, poput ostalih muškaraca, i on je bio skinuo kaput, a njegova krupna lijepa pojava u bijelim rukavima košulje, rumena oznojena lica i žustrih kretnji upravo se usijecala u pamćenje.

Kad je Darja Aleksandrovna te noći legla spavati, čim je sklopila oči, vidjela je Vasenjku Veslovskoga kako trčkara po *kroket-graundu*.

Ali za vrijeme igre Darja Aleksandrovna se sneveselila. Njoj se nije sviđalo ono neprestano koketno držanje između Vasenjke Veslovskoga i Ane, niti joj se sviđala ona neprirodnost u odraslih kad se sami, bez djece, igraju dječijih igara. Ali da drugima ne bi kvarila raspoloženja te da nekako provede vrijeme, ona se, pošto se malo odmorila, opet pridružila igri i pretvarala se da je raspoložena. Cio joj se dan jednako činilo da ona na pozornici glumi s glumcima boljima od sebe te da će njena slaba gluma sve skupa pokvariti.

Ona je bila doputovala s nakanom da ostane dva dana ako joj bude dobro. Ali već navečer, za vrijeme igre, odluči da otputuje sutra. Tegobne materinske brige koje je putem toliko mrzila, sada joj se, nakon dana provedena bez njih, predočavahu u jednome drugome svjetlu te su je privlačile.

Kad je nakon večernjega čaja i noćne šetnje u čamcu Darja Aleksandrovna ušla sama u svoju sobu, skinula haljinu i sjela da za noć uredi svoju rijetku kosu, osjetila je veliko olakšanje. Bijaše joj neugodno čak i pomisliti da će Ana svaki čas doći k njoj u sobu. Bila se jako zaželjela da ostane sama sa svojim mislima.

XXIII

Doli je već htjela leći kad u sobu uđe Ana u spavaćici. U toku dana Ana nekoliko puta započinjaše intimne razgovore i svaki je put nakon nekoliko riječi zastajala. »Kasnije

ćemo, nasamu o svemu porazgovarati. Imam ti toliko toga reći«, govorila je.

Sada su bile nasamu, ali Ana nije znala o čemu bi govorila. Sjedila je kraj prozora gledajući Doli i prebirući u pamćenju sve one, reklo bi se, neiscrpene zalihe intimnih razgovora i nije nalazila ništa. Njoj se u ovom trenutku učinilo da je sve već bilo rečeno.

— Pa, kako Kiti? — reče teško uzdahnuvši i gledajući Doli kao da je kriva. — Istinu mi reci, Doli, ljuti li se ona na mene?

— Ljuti? Ne ljuti — smiješeći se reče Darja Aleksandrovna.

— Ali taie mrzi, prezire?

— O nipošto! Ali ti znaš, ono se ne oprašta.

— Da, da — okrenuvši se i gledajući kroz otvoren prozor, reče Ana. — Ali ja nisam bila kriva. I tko je kriv? Šta to znači — biti kriv? Zar je moglo biti drukčije? Pa, šta ti misliš? Je li moglo biti da ti ne budeš Stivina žena?

— Pravo da kažem, ne znam. Nego reci ti meni ovo...

— Da, da, ali nismo završile o Kiti. Je li ona sretna? Kažu da je on divan čovjek.

— Premalo je reći da je divan. Ja ne poznajem boljeg čovjeka.

— Ah, baš mi je drago! Vrlo drago! Premalo je reći da je on divan čovjek — ponovi ona.

Doli se osmjehne.

— Ali pripovijedaj ti meni o sebi. Imam s tobom dug razgovor. A razgovarala sam i sa... — Doli nije znala kako da njega nazove. Bilo joj je nezgodno da ga zove grofom, a nezgodno i Aleksejem Kirilovičem.

— S Aleksejem — reče Ana — znam ja da ste vi razgovarali. Ali ja sam htjela tebe upitati šta ti misliš o meni, mojemu životu.

— Šta da kažem ovako najedanput? Ja, doista ne znam.

— Nemoj, svejedno ti meni reci... Ti moj život vidiš. Ali ne zaboravi da nas vidiš ljeti, kad si došla ti, i kad nismo sami... Ali mi smo došli u rano proljeće, živjeli posve sami i sami ćemo ubuduće živjeti, a bolje što od toga ja i ne želim. Ali zamisli ti da ja živim sama bez njega, sama, a to

će doći... Po svemu vidim da će se to često ponavljati da će on polovicu vremena biti *izvan* kuće — rekla je ustajući i sjedajući bliže Doli.

— Naravno — prekine ona Doli kad joj se htjede usprotiviti — naravno, silom ga neću zadržati. Niti ga zadržavam. Sad su utrke, njegovi konji trče, on ode. Meni drago. Ali pomisli ti na me, zamisli moj položaj... Ali šta da o tome govorimo! — Ona se osmjehnu. — Nego o čemu je s tobom govorio?

— Govorio je o onome o čemu i sama želim govoriti, pa mi je lako da mu budem advokat: o tome nema li mogućnosti i ne bi li se moglo... — Darja Aleksnadrovnna zape u riječi — popraviti, poboljšati tvoj položaj ... Ti znaš kako ja gledam na to. .. Ali ipak, ako je moguće, treba se vjenčati...

— Znači rastava? — reče Ana. — Znaš li ti da je jedina žena koja je došla k meni u Petrogradu bila Betsi Tverska? Ti nju zacijelo poznaješ? Au fond c'est la femme la plus depravee qui existe.¹ Ljubakala je s Tuškevičem najodurnijim načinom obmanjujući muža. I ona je meni rekla da ne želi čuti za mene dok moj položaj bude nezakonit... Nemoj misliti da uspoređujem... Ja tebe poznajem, draga moja Doli. Ali i nehote se sjetih... Pa šta ti je on rekao? — ponovila je.

— Rekao je da pati zbog tebe i zbog sebe. Ti ćeš možda reći da je to egoizam, ali to je tako normalan i plemeniti egoizam! On bi ponajprije htio uzakoniti svoju kćer i postati tvoj muž, imati pravo na tebe.

— Koja žena, koja bi robinja na mome mjestu mogla do te mjere biti robinja kao što sam ja? — mračno je prekine ona.

— Ali prvo što on želi... želi da ti ne patiš.

— To je nemoguće! No, i?

— No, i ono što je najnormalnije — on želi da vaša djeca imaju ime.

— Ma koja djeca? — ne gledajući u Doli i žmirkajući, reče Ana.

— Ani i buduća...

— Što se toga tiče može biti on miran, ja djece više neću imati.

---

¹ U suštini je to najpokvarenija među pokvarenim ženama.

— Ama kako ti možeš reći da nećeš?

— Neću zato što ja to ne želim.

Iako je bila uzbuđena, Ana se osmjehnula opazivši naivan izraz znatiželje, čuđenja i užasa na Dolinu licu.

— Liječnik mi je rekao nakon moje bolesti...

— Nemoguće! — razrogačivši oči, reče Doli. Za nju ovo bijaše jedno od onih otkrića koja nose tako goleme posljedice i zaključke što se na osnovu njih mogu stvoriti da čovjek u prvi mah osjeća jedino kako se sve to ne može u mislima raščlaniti nego da će mnogo i mnogo morati o tome razmišljati.

Ovo otkriće, koje joj je odjednom objasnilo sve one njoj prije neshvatljive obitelji što su imale svega po jedno ili dvoje djece, izazva u njoj toliko misli, zaključaka i protuslovnih osjećanja da ništa nije um jela reći te je samo razrogačenih očiju začuđeno motrila Anu. Bijaše to upravo ono o čem je ona sanjerala na putu ovamo, ali sada, pošto je doznala da je to moguće, ona se prestravila. Osjećala je da je to prejednostavno rješenje vrlo, vrlo zamršena pitanja.

— N'est ce pas immoral?¹ — reče samo pošto je malo šutjela.

— Zašto? Promisli, ja mogu da biram između dvoga: ili da budem trudna, to jest bolesna, ili da budem prijatelj, drug svome mužu, dakle ipak mužu — namjerno površnim i lakoumnim tonom reče Ana.

— Pa da, pa da — govoraše Darja Aleksandrovna slušajući one iste argumente što ih je sama sebi bila navodila, ali ne nalazeći više u njima pređašnje uvjerenosti.

— Za tebe, za druge — govoraše Ana kao da joj pogađa misli — može još biti sumnje; ali za mene.... Shvati, ja mu nisam vjenčana žena; on me voli dok me voli. I šta sad, čime ću krijepiti njegovu ljubav? Zar ovim?

Ona ispruži bijele ruke pred trbuhom.

Kao što to biva u časovima uzbuđenja, u glavi su se Darje Aleksandrovne rojile misli i uspomene. »Ja — mislila je

— Stivu nisam privlačila; otišao je od mene k drugima, i ona prva zbog koje me je iznevjerio nije ga zadržala time što je uvijek bila lijepa i vedra. Odbacio ju je te uzeo drugu.

---

¹ Nije li to nemoralno?

Pa zar će Ana time privući i zadržati grofa Vronskoga? Ako on toga bude tražio, tad će naći još privlačnije i vedrije toalete i manire. I ma kako bijele, ma kako divne bile njezine obnažene ruke, ma kako da je lijep cio njezin punahni stas, njeno usplamtjelo lice ispod ovih crnih kosa, naći će on još štogod ljepše kao što to traži i nalazi moj odvratni, jadni i dragi muž.« Doli ništa nije odgovorila već je samo uzdahnula. Ana je primijetila ovaj uzdah što je pokazivao nesuglasje pa nastavi. U pričuvu ona je imala još argumenata, sad već toliko jakih da se na njih ništa nije moglo odgovoriti.

— Ti kažeš da to ne valja? Ali treba promisliti — nastavila je ona. — Ti zaboravljaš u kakvu sam ja položaju. Kako bih ja mogla željeti djece? Ne govorim o patnjama, njih se ja ne bojim. Pomisli, šta će biti moja djeca? Nesretna djeca koja će nositi tuđe ime. Već će ih samo njihovo rođenje tjerati da se stide matere, oca, svojega rođenja.

— Pa upravo ti zbog toga i jest potrebna rastava.

Ali Ana je nije slušala. Stalo joj bilo do toga da do kraja iznese one iste razloge kojima je toliko puta sebe samu uvjeravala.

— Zašto mi je onda dat razum ako ga neću upotrijebiti na to da ne stvaram svijetu nesretnike?

Pogledala je u Doli ali, kako odgovora nije dočekala, nastavila je:

— Uvijek bih se osjećala krivom pred tom nesretnom djecom — rekla je. — Ako ih nema, barem nisu nesretna, a ako su nesretna, onda sam jedino ja tome kriva.

Bili su to isti oni razlozi što ih je Darja Aleksandrovna samoj sebi navodila; ali sad ih je slušala i nije ih shvaćala. »Kako da čovjek bude kriv pred bićima koja ne postoje?« mislila je. I najednom joj padne na pamet: je li ikako moglo biti bolje njezinom ljubimcu Griši da nikad nije ni postojao? I to joj se učini tako glupo, tako čudno, da je zavrtjela glavom kako bi raspršila ovu zbrku sumanutih misli što su joj se vrzle po glavi.

— Ne, ja ne znam, to nije dobro — reče tek to, licem izražavajući gađenje.

— Da, samo ti nemoj zaboravljati šta si ti, a šta ja... A osim toga — dodade Ana kao da je nekako, unatoč obilju svojih razloga i oskudici Dolinih razloga, ipak dolazila do

spoznaje da to ne valja — nemoj ti zaboravljati ono najvažnije, da se ja sada ne nalazim u položaju u kojem si ti. Za tebe je pitanje: želiš li ti nemati više djece, a za mene: želim li ih ja imati. A to je velika razlika. Sada shvaćaš da ja, u položaju u kojem se nalazim, toga ne mogu željeti.

Darja Aleksandrovna se nije protivila. Odjednom je osjetila da je već tako daleko od Ane, da među njima ima pitanja u kojima se one nikad neće složiti i o kojima je bolje ne govoriti.

XXIV

— Onda ti je to potrebnije da urediš svoj položaj, ako je moguće — reče Doli.

— Da, ako je moguće — reče Ana odjednom posve drugim, tihim i turobnim glasom.

— Zar rastava nije moguća? Meni su kazivali da tvoj muž pristaje.

— Doli! Ne želim da o tome govorim.

— No, nećemo — užurbano će Darja Aleksandrovna pošto je opazila izraz patnje na Aninu licu. — Ja samo vidim da ti gledaš suviše crno.

— Ja? Ni govora. Ja sam jako vesela i zadovoljna. Sama si vidjela, je fais des passions.¹ Veslovski je...

— Da, ako ćemo pravo, meni se ton Veslovskoga nije svidio — reče Darja Aleksandrovna želeći promijeniti razgovor.

— Ah, ni govora! To draška Alekseja i više ništa; ali on je pravo dijete i sav je u mojim rukama; znaš, ja od njega radim šta hoću. On je isto što i tvoj Griša... Doli! — najednom promijeni ona govor — ti kažeš da ja gledam crno. Ti ne možeš razumjeti. To je suviše užasno. Ja nastojim da uopće ne gledam.

— Ali, meni se čini, trebalo bi. Treba učiniti sve što se može.

— Ali što se tu može? Ništa. Ti kažeš vjenčati se s Aleksejem i da ja o tome ne mislim. Ja da o tome ne mislim! — ponovi ona, a rumen joj izbi na licu. Ustala je, isprсила se, teško uzdahnula i svojim lakim korakom stala gore-dolje

---

¹ Ja imam uspjeha.

hodati po sobi gdje gdje se zaustavljaajući. — Ja da ne mislim? Nema dana ni sata da na to ne mislim i da sebe ne prekoravam zbog onoga što mislim... jer misli o tome mogu čovjeka obezumiti. Obezumiti — ponovi ona. — Kad o tome mislim, više ne mogu zaspati bez morfija. No dobro. Govorit ćemo mirno. Kažu mi — rastava. Prije svega, *on* mi je neće dati. On je sada pod utjecajem grofice Lidije Ivanovne.

Ispravivši se na stolici, okrećući glavu, Darja Aleksandrovna je suosjećajući i patničkog izraza pratila Anu kako hoda.

— Treba pokušati — tiho reče ona.

— Uzmimo da i pokušam. Šta to znači? — rekla je, očito, tisuću puta odvagnutu i napamet naučenu misao. — To znači, ja, koja ga mrzim, ali koja ipk priznjem da sam mu kriva — a njega ja smatram za velikodušna — ja se moram poniziti da mu pišem... No, i recimo, ja ću se prisiliti, učinit ću to. Dobit ću ili uvredljiv odgovor, ili pristanak. Dobro, dobila sam pristanak... — Ana je u tom času bila na suprotnom kraju sobe te je ondje zastala baveći se nešto oko zavjese na prozoru.

— Dobit ću pristanak, a si... sin? Pa oni ga meni neće dati. Pa on će, prezirući mene, odrasti u oca kojega sam ja napustila. Pojmi ti da ja, rekla bih, podjednako volim dva bića, ali oba više nego sebe — Serjožu i Alekseja.

Došla je na sredinu sobe te zastala pred Doli, rukama stežući grudi. U bijeloj kućnoj haljini njezina se pojava činila naročito visokom i širokom. Nagnula je glavu te svijetlim vlažnim očima nepovjerljivo motrila malenu, mršuljastu i u svojoj pokrpanoj bluzici i noćnoj kapici jadnu Doli kako sva drhti od uzbuđenja.

— Samo ta dva bića volim, a jedno isključuje drugo. Ja ih ne mogu sjediniti, a meni je jedino to potrebno. I ako toga nema, onda mi je svejedno. Sve svejedno. I nekako će se već okončati, te ja stoga ne mogu, ne volim o tome govoriti. Ti mene dakle nemoj prekoravati, ni zbog čega me ne osuđuj. Tvoja tebi čistota priječi da shvatiš sve ono od čega ja patim.

Prišla je, sjela pored Doli pa, zagledajući joj u lice s izrazom krivnje, uze je za ruku.

— Šta ti misliš? Šta ti misliš o meni? Nemoj me prezirati. Ja ne zaslužujem prezira. Ja sam zaista nesretna. Ako je itko nesretan, onda sam to ja — izgovori ona pa, okrenuvši se od nje, zaplaka.

Kad ostade sama, Doli se pomoli bogu i legne u postelju. Od svega joj je srca bilo žao Ane dok je govorila s njome; ali sad se nije mogla primorati da misli o njoj. Uspomene na kuću i djecu s naročitom su, za nju novom divotom, u neakvu novom svjetlu nicali u njezinoj mašti. Taj njezin svijet učinio joj se sada tako drag i mio da ni za što više ni dana ne bi izvan njega provela te odluči da će sutra svakako oputovati.

Kad se Ana međutim vratila u svoj kabinet, uzela je čašicu i u nju nakapala nekoliko kapi lijeka koji se dobrim dijelom sastojao od morfija, pa pošto je to popila i nekoliko trenutaka nepokretno odsjedila, umirena i vedra ode u spavaonicu.

Kad je ušla u spavaonicu, Vronski je pažljivo pogleda. Tražio je tragove razgovora koji je ona, znao je, tako dugo ostajući u Dolinoj sobi, morala voditi s njome. Ali u njezinu izrazu, uzbuđenu i suzdržanu, izrazu koji je nešto skrivao, on ništa ne nađe osim ljepote koja ga je, premda je bio navikao na nju, još jednako osvajala, osim svijesti o njoj i želji da bi ona na njega djelovala. On je nije htio upitati što su one razgovarale, ali se nadao da će ona sama barem nešto reći. Ali ona reče samo ovo:

— Drago mi je da ti se Doli sviđela. Je li tako?

— Pa nju ja odavno poznajem. Ona je jako dobra, čini se, mais excessivement terre-a-terre.¹ Ali ipak sam joj se jako obradovao.

Uzeo je Aninu ruku i upitno joj pogledao u oči. Drukčije shvativši ovaj pogled, ona mu se osmjehne.

Sutradan, unatoč molbama domaćina, Darja Aleksandrovna se spremi za put. U svom ponošenom kaftanu i polukočijaškom šeširu, s nejednakim konjima, u kočiji sa zakrpanim blatobranima Levinov se kočijaš smrknuto i odlučno uvezao pod natkriveni, šljunkom posuti glavni ulaz.

Opraštanje s kneginjicom Varvarom i s muškarcima Darji Aleksandrovoj bijaše neugodno. Provevši ovdje jedan dan, i ona i domaćini jasno osjete da nisu jedno za drugo te da im je bolje da se ne zbližuju. Jedino je Ana bila tužna. Znala je da sada, nakon Dolina odlaska, nitko više u njezinoj

---

¹ Ali pretjerano realna.

duši neće raspaliti onih osjećanja što su se u njoj bila probudila za ovoga susreta. Dirati u ova osjećanja njoj bijaše bolno; ali ona je ipak znala da je to bio najbolji dio njezine duše i da se taj dio njezine duše brzo utapao u životu kojim je ona sada živjela.

Kad se izvezla u polje, Darja Aleksandrovna osjeti neko ugodno olakšanje pa htjede da upita poslugu kako im se svidjelo u Vronskoga, kad odjednom kočijaš Filip poče sam:

— Bajagi neki bogataši, a konjima zobi svega tri mjere dali. Do prvih su pijetlova do zrna slistili. A i što su ti tri mjere? Tek zalogaj. Danas je zob u prenočištima po četrdeset i pet kopejaka. U nas, bogme, kad tko dođe, konjima mu dadu koliko mogu pojesti.

— Škrt gospodin — potvrdi knjigovođa.

— E, a svidješe li ti se njihovi konji? — upita Doli.

— Konji — nema šta. I hrana je dobra. Ali meni sve nekako bilo dosadno, Darja Aleksandrovna, ne znam kako bijaše vama — reče on okrenuvši joj svoje lijepo i dobro lice.

— Pa i meni isto. Nego, hoćemo li stići do večeri?

— Trebalo bi.

Kad se vratila kući te našla da su svi dobro i zdravo i nekako osobito dragi, Darja Aleksandrovna je vrlo živahno pripovijedala o svom putu, o tome kako su je lijepo primili, o raskoši i dobru ukusu života Vronskijevih, o njihovim zabavama i nikomu nije dala ni riječi reći protiv njih.

— Treba poznavati Anu i Vronskoga — ja sam njega sada bolje upoznala — pa da se shvati koliko su oni dragi i osjećajni ljudi — govorila je ona sada potpunoma iskreno, zaboravljajući ono mutno čuvstvo nezadovoljstva i nelagodnosti što ga je ondje osjećala.

XXV

Jednako ne poduzimajući nikakvih mjera za rastavu, Vronski i Ana u istim okolnostima proveđoše na selu cijelo ljeto i dio jeseni. Odlučiše da nikamo neće ići; ali oboje su osjećali, što su dulje živjeli sami, osobito u jesen i bez gostiju, da neće izdržati ovakva života te da će ga morati promijeniti.

Život je, reklo bi se, bio da se bolji poželjeti nije mogao: bijaše svega u obilju, zdravlja, imali su dijete i oboje imadahu

čime da se bave. Ana se i bez gostiju jednako bavila sobom te je vrlo mnogo čitala — i romane i ozbiljne knjige kakve bijahu u modi. Naručivala je sve one knjige koje su se pohvalno pominjale u inozemnim novinama i časopisima što ih je ona dobivala i onako ih pažljivo čitala kako se to samo u osami radi. Osim toga, sve djelatnosti kojima se bavio Vronski ona je proučavala u knjigama i stručnim časopisima tako da se on često izravno njoj obraćao u agronomskim, graditeljskim, a koji put i u konjogojskim i sportskim problemima. On se čudio njezinu znanju, pamćenju te je s početka, sumnjajući, želio potvrde; a ona bi u knjigama nalazila ono o čemu je on pitao te mu pokazivala.

Uređenje bolnice također ju je zanimalo. Ne samo da je pomagala nego je i mnogo toga sama uređivala i smišljala. Ali glavna njezina briga ipak bijaše ona sama — koliko je ona sama draga Vronskome, koliko mu može naknaditi sve ono što je on napustio. Vronski je cijenio tu želju koja je postajala jedinom svrhom njezina života — ne samo da mu se sviđa nego i da mu služi, ali mu ujedno bijehu na teret one ljubavne mreže kojima je ona nastojala da ga sputa. Što je više vremena proticalo to se on češće viđao sputan tim mrežama, to mu je više dolazila želja ne baš da iziđe iz njih nego da iskuša ne smetaju li one njegovoj slobodi. Da nije bilo te sve snažnije želje da bude slobodan, da mu ne bi napravila scenu kad god bi morao u grad na sjednice, na utrke, Vronski bi bio potpunoma zadovoljan svojim životom. Uloga što ju je on odabrao, uloga bogata posjednika, od kakvih bi morala da se sastoji jezgra ruske aristokracije, ne samo da mu je bila posve po volji nego mu je sada, pošto je tako proživio pola godine, donosila sve to veće zadovoljstvo. A posao mu, sve ga više i više zanimajući i okupljajući, divno napredovaše. Unatoč golemu novcu što ga je utrošio na bolnicu, strojeve, krave iz Švicarske naručene i na koješta drugo, bio je uvjeren da ne rastače nego da povećava svoj imetak. Tamo gdje su posrijedi bili prihodi: prodaja šume, žita, vune, zakup zemlje, Vronski bijaše tvrd kao kremen i umio je držati cijenu. U krupnim gospodarstvenim poslovima, kako na ovome tako i na drugim imanjima, držao se najjednostavnijih, sigurnih metoda, a bio je u najvećoj mjeri štedišan i proračunat i u gospodarstvenim sitnicama. Nijemcu Vronski nije popuštao unatoč svoj njegovoj lukavosti i umješnosti kad bi ga uvlačio

u kupovine te svaki račun sastavljao tako da je prvo bilo potrebno kudikamo više, ali kad bi čovjek promislio, izašlo bi na vidjelo da se to isto može nabaviti jeftinije i k tomu još odmah biti na dobitku. On bi upravitelja slušao do kraja, propitivao se u njega i s njime se suglašivao samo onda kad je ono što su naručivali ili uređivali bilo nešto najnovije, u Rusiji još nepoznato, što bi moglo izazvati opće čuđenje. Osim toga, na velik se izdatak odlučivao samo onda kad bi se našlo viška novaca, a upuštajući se u taj izdatak, zalazio bi u sve pojedinosti i bio uporan da za svoje novce dobije ono najbolje. A sudeći prema tome kako je on bio započeo poslove, bilo je jasno da nije rasuo nego da je povećao svoj imetak.

U listopadu su bili plemićki izbori u Kašinskoj guberniji gdje su bila imanja Vronskoga, Svijažskoga, Kozniševa, Oblonskoga i manji dio Levinova imanja.

Zbog mnogih okolnosti i zbog osoba koje su u njima sudjelovale ovi su izbori privlačili pažnju društva. O njima se mnogo govorilo i za njih se pripremalo. Oni koji su stalno živjeli u Moskvi, Petrogradu i u inozemstvu te nikad nisu dolazili na izbore, na ovim se izborima okupiše.

Vronski je već davno bio obećao Svijažskome da će doći.

Pred izbore je Svijažski, koji je često navraćao u Vozdvižensko, svratio po Vronskoga.

— Još uoči toga dana među Vronskim i Anom dođe gotovo do svađe zbog ovoga namjeravanog puta. Vladalo je ono najdosadnije, na selu najteže, jesensko vrijeme, i Vronski ju je zato, pripravljavajući se na borbu, stroga i hladna izraza kako nikad prije nije govorio s Anom, izvijestio o svome odlasku. Međutim na njegovu veliko čudo, Ana je tu vijest primila mirno te je samo zapitala kad će se vratiti. Pogledao ju je pažljivo ne shvaćajući toga spokojstva. Ona se osmjehne na njegov pogled. On je poznavao tu njezinu sposobnost da se povlači u se i znao je da to biva samo onda kad ona nešto za se odluči ne govoreći mu o svojim namjerama. On se toga bojao; ali toliko je želio da ne bude scena da se pričinio, a donekle i iskreno povjerovao u ono u što bi htio vjerovati — da se ona urazumila.

— Nadam se da ti neće biti dosadno?

— Nadam se — reče Ana. Jučer sam dobila sanduk Gautierovih knjiga¹. Ne, neće mi biti dosadno.

»Ona želi uzeti ovaj ton, pa toliko bolje — pomisli on — inače bi bilo opet po starom«.

I tako on ode na izbore a da je nije pozvao da sve otvoreno rasprave. Bilo je to prvi put od početka njihove veze da se on rastajao s njome a da nešto nisu do kraja raspravili. S jedne strane to ga je uznemirilo, s druge strane nalazio je da je tako bolje. »S početka će, kao sada, biti nešto nejasno, prikriveno, a onda će se već naviknuti. U svakom slučaju ja njoj sve mogu dati, ali svoju mušku nezavisnost ne«, mislio je on.

XXVI

U rujnu se Levin preselio u Moskvu radi Ritina porođaja. Već je čitav mjesec bio u Moskvi bez posla, kadli se Sergej Ivanovič, kako je imao imanje u Kašinskoj guberniji i budući da je uvelike sudjelovao oko priprema za skore izbore, bio spremio da otputuje na izbore. Zvao je sa sobom i brata koji je imao glas u seleznevskom kotaru. Osim toga imao je Levin u Kasinu obaviti jedan neodložan skrbnički posao za svoju sestru koja je živjela u inozemstvu te primiti novac za otkup.

Levin još jednako bijaše neodlučan, ali Kiti, koja je vidjela da je njemu u Moskvi dosadno i koja mu je svjetovala da ide, naruči mu, bez njegova znanja, plemićku uniformu za osamdeset rubalja. I ovih osamdeset rubalja, plaćenih za uniformu, bjehu glavni razlog koji je ponukao Levina da putuje. On otputova u Kašin.

Levin je već šesti dan bio u Kasinu, svaki dan polazeći skupštinu i brinući se oko sestrina posla koji nikako da sredi. Svi plemićki prvaci bjehu zauzeti izborima te se nije mogao obaviti ni najjednostavniji posao koji se ticao skrbništva. Drugi pak posao — primitak novca — isto je tako nailazio na zapreke. Nakon dugih natega oko skidanja zabrane novci napokon bijahu spremni za isplatu; ali bilježnik, inače veoma susretljiv čovjek, nije mogao izdati doznake budući da je bio potreban predsjednikov potpis, a predsjednik je, pošto još nije

---

¹ Theophile Gautier, francuski pjesnik i kritičar (1811—1872).

bio predao dužnost, bio na zasjedanju. Sve ove brige, hodanja od mjesta do mjesta, razgovori s vrlo uglednim, dobrim ljudima koji su potpuno shvaćali nelagodnost moliteljeva položaja, ali koji mu nisu mogli pomoći, sve ovo naprezanje bez ikakva rezultata izazva u Levinu mučno osjećanje nalik na onu nelagodnu nemoć koju čovjek osjeća u snu kad želi upotrijebiti fizičku snagu. On je to iskusio razgovarajući sa svojim odvjetnikom. Taj je odvjetnik, reklo bi se, činio sve moguće i naprezao sve svoje umne snage kako bi Levina izveo iz teškoća. »Pokušajte vi ovo — nije mu jednom govorio — otiđite tamo i tamo«, i odvjetnik bi izradio čitav plan kako da se obide onaj kobni razlog koji je svemu smetao. Ali bi odmah dodavao: »Svejedno će otežati, ipak vi pokušajte.« I Levin je pokušavao, hodaio, vozio se. Svi su bili dobri i ljubazni, ali bi se pokazalo da je ono što su zaobišli na kraju iskočilo te opet zakrčavalo put. Posebno je vrijeđalo to što Levin nikako nije mogao shvatiti s kim se on to bori, kome je korist od toga što se njegov posao ne svršava. Činilo se da to nitko nije znao; ni odvjetnik nije znao. Kad bi Levin mogao shvatiti kao što je shvaćao zašto se do blagajne na željezničkoj stanici ne može doći drukčije nego da se stane u red, ne bi ga to ni vrijeđalo niti bi ga jedilo; ali što se tiče zapreka na koje je nailazio u poslu, nitko mu nije mogao objasniti zašto one postoje.

Međutim Levin se mnogo promijenio otkako se oženio; bio je strpljiv i kad nije shvaćao zašto je sve to tako udešeno, govorio je sebi, budući, da nije bio u sve upućen, da on ne može suditi, da to posvoj prilici tako treba da bude te je nastojao da se ne uzrujava.

Prisustvujući izborima i sudjelujući u njima, on je isto tako nastojao da ne osuđuje, da ne osporava već da, koliko se može, shvati ono čime su se s toliko ozbiljnosti i oduševljenja bavili dobri i čestiti ljudi koje je on poštivao. Otkako se oženio, Levinu se otkrilo toliko novih, ozbiljnih strana života koje su mu se, zbog lakoumnog držanja prema njima, prije činile ništavnima, da je i u izborima pretpostavljao i tražio ozbiljno značenje. Sergej Ivanovič mu je objasnio smisao i značenje namjeravanog prekreta na izborima. Gubernijski predstavnik plemstva u čijim se rukama prema zakonu nalažao toliko važnih društvenih poslova — i skrbništvo (upravo ono zbog čega je Levin sada trpio), i golemi plemićki fondovi, ženska, muška i

vojna škola, i pučka prosvjeta prema novoj uredbi i napokon zemstvo — gubernijski predstavnik plemstva Snetkov bijaše čovjek starog plemićkog kova koji je potratio golem imetak, dobar čovjek, na svoj način čestit, ali čovjek koji uopće nije shvaćao potrebe novoga doba. On je u svemu uvijek podupirao plemstvo, otvoreno je radio protiv širenja pučke prosvjete, a zemstvu koje je moralo imati izvanredno veliko značenje on je pridavao staleški značaj. Valjalo je na njegovo mjesto dovesti mlađega, suvremena, radišna čovjeka, potpunoma novog te sve početi tako voditi da se iz svih prava, poklonjenih plemstvu ne kao plemstvu nego kao elementu zemstva, izvuku sve koristi od samouprave koje su se god dale izvući. U bogatoj Kašinskoj guberniji, koja je uvijek i u svemu prednjačila, zadobivena je sada takva snaga da bi pothvat, kad bi se ovdje izveo kako treba, mogao poslužiti za uzor ostalim gubernijama, čitavoj Rusiji. I zato je sve ovo imalo veliko značenje. Pretpostavljalo se da će umjesto Snetkova za predstavnika biti postavljen ili Svijažski ili, još prije, Nevedovski, bivši profesor, neobično pametan čovjek i velik prijatelj Sergeja Ivanoviča.

Skupštinu je otvorio gubernator koji je u svom govoru plemstvu rekao neka zastupnike ne biraju prema osobnim naklonostima već prema zaslugama i za dobro domovine, te da se on nada da će kašinsko, nadasve čestito plemstvo, kao i na pređašnjim izborima sveto izvršiti svoju dužnost te opravdati visoko vladarevo povjerenje.

Kad je završio govor, gubernator počeo iz dvorane, a plemići bučno i živahno, nekoji čak i ushićeno pođoše za njim te ga opkoliše dok je on oblačio bundu i prijateljski razgovarao s gubernijskim predstavnikom plemstva. U sve želeći proniknuti i ništa ne propustiti, Levin je stajao tu u gomili i čuo kako gubernator govori: »Molim vas, recite Marji Ivanovnoj da je mojoj ženi jako žao što neće ići u sirotište.« A odmah nakon toga plemići horno pouzimaše svoje bunde te svi krenuše u sabornu crkvu.

U crkvi, zajedno s ostalima podižući ruku i ponavljajući protopopove riječi, Levin je prisezao najstrašnijim prisegama da će izvršavati sve ono što je gubernator očekivao. Crkvena je služba uvijek djelovala na Levina, pa kad je izgovarao

riječi »Cjeluju krest«¹ te se obazreo na gomilu ovih mladih i starih ljudi koji ponavljahu to isto, osjetio je da je potresen.

Drugoga i trećeg dana raspravljalo se o plemićkim fondovima i o ženskoj gimnaziji, a to, prema objašnjenju Sergeja Ivanoviča, nije bilo nimalo važno te Levin, zauzet hodanjem zbog svojih poslova, nije to ni pratio. Četvrti dan bijaše prijedlog gubernijskih fondova. I tu prvi put dođe do sukoba između nove i stare stranke. Povjerenstvo koje je imalo provjeriti blagajničko poslovanje izvijesti skupštinu da je poslovanje bilo posve pravilno. Gubernijski predstavnik plemstva ustane zahvaljujući plemstvu na povjerenju a od uzbuđenja mu se oči zališe suzama. Plemići su ga burno pozdravljali i stezali mu ruku. Ali u to neki plemić iz stranke Sergeja Ivanoviča reče kako je on čuo da povjerenstvo nije pregledalo račune smatrajući prijedlog uvredom za gubernijskoga predstavnika. Jedan je od članova povjerenstva nesmotreno to potvrdio. Tada jedan omalen, naoko vrlo mlad, ali vrlo zajedljiv gospodin uze govoriti da bi gubernijskome predstavniku po svoj prilici bilo prijatno položiti račun o blagajničkom poslovanju, samo da ga suvišna delikatnost članova povjerenstva lišava toga moralnog zadovoljstva. Tada članovi povjerenstva porekoše svoje izjave, a Sergej Ivanovič uze logički dokazivati kako valja priznati ili da su poslovanje pregledali, ili ga nisu pregledali te potanko razvije ovu dilemu. Sergej u se Ivanoviču suprotstavi govornik protivničke stranke. Zatim je govorio Svijažski, pa opet onaj zajedljivi gospodin. Spor se bio otegao i ničim nije završio. Levin se čudio zašto su se oko toga toliko prepirali, osobito zato što mu je, kad je Sergeja Ivanoviča upitao drži li on da je novac potraćen, Sergej Ivanovič odgovorio:

— O, ne! On je pošten čovjek. Ali ovaj starinski način očinskoga i obiteljskog upravljanja plemićkim poslovima valjalo je uzdrmati.

Petoga dana bijahu izbori kotarskih predstavnika plemstva. U nekim je kotareviima taj dan bio prilično buran. U seleznevskom kotaru Svijažski bje izabran jednoglasno, bez tajnoga glasanja te je on toga dana priredio ručak,

---

¹ Starocrkvenoruski »celuju krest« = obredna formula u prisezanju; znači: prisežem.

Za šesti su dan bili zakazani gubernijski izbori. Velike i male dvorane bjehu pune plemića u različitim uniformama. Mnogi su bili doputovali tek toga dana. Znanci koji se odavna nisu viđali, tko s Krima, tko iz Petrograda, tko iz inozemstva, sretahu se sada po dvoranama. U gubernatorovoj dvorani, ispod careve slike vodile se rasprave.

I u velikoj i u maloj dvorani plemići se okupljahu u tabore, a po neprijateljskim i nepovjerljivim pogledima, po govoru koji bi utihnulo čim bi se približila kakva nepoznata osoba, po tome što su neki, sašaptavajući se odlazili čak na kraj hodnika, moglo se vidjeti da svaka stranka ima tajni pred drugom. Po vanjštini plemići su se oštro dijelili u dvije vrste: na stare i nove. Stari većinom bijahu ili u starim plemićkim zakopčanim uniformama sa sabljicama i šeširima, ili u svojim posebnim, mornaričkim, konjičkim, pješadijskim, iznošenim uniformama. Uniforme starih plemića bijahu sašivene starinski, s podignutim naramenicama; bile su im očito male, kratke u struku i uske, kao da su ih njihovi vlasnici prerasli. Mladi pak bijahu u plemićkim otkopčanim uniformama niska struka, a širokim u remenima, u bijelim prslucima, ili u uniformama s crnim ovratnicima i lovorovim lišćem kakve su se novile u ministarstvu pravde. A mladima pripadahu i dvorske uniforme što su ovdje-ondje ukrašavale gomilu.

Međutim podjela na mlade i stare nije se podudarala s podjelom na stranke. Neki su mladi, prema Levinovu zapažanju, pripadali staroj stranci, a naprotiv neki najstariji plemići šaputahu sa Svijažskim i očito bijahu gorljivi pristaše nove stranke.

Levin je stajao u maloj dvorani gdje se pušilo i mezetilo, kraj skupine svojih znanaca osluškujući šta su govorili i zalud naprežući svoju umnu snagu kako bi shvatio šta se tu govori. Sergej Ivanovič bijaše središte oko kojega se okupljahu ostali. On je sada slušao Svijažskoga i Hljustova, predstavnike plemstva drugoga jednoga kotara, koji je pripadao njihovoj stranci. Hljustov nije pristajao da sa svojim iz kotara ide zamoliti Snetkova da se kandidira, a Svijažski ga je nagovarao da to učini, dok je Sergej Ivanovič također odobravao taj plan. Levin nije shvaćao zašto bi protivnička stranka molila da kandidaturu prihvati onaj predstavnik koji su željeli oboriti.

Tek što je bio zamezetio i gucnuo, namirisanim, batistenim i obrubljenim rupčićem otirući usta, priđe im Stjepan Arkadijč u svojoj komorničkoj uniformi.

— Zauzimamo poziciju, Sergeju Ivanoviču! — reče on gledajući svoje zaliske.

Pa pošto je malo prislušao razgovor, on potvrdi mišljenje Svijažskoga.

— Dosta je iz jednoga kotara, Svijažski je ionako već očitó opozicija — reče on svima razumljive riječi, svima osim Levinu.

— Hej, Kostja i ti si se, rekao bih, zagrijao? — dodadne on obraćajući se Levinu te ga uzme pod ruku. Levin bi se bio rado zagrijao, ali nije mogao shvatiti o čem je riječ pa, odmakavši se nekoliko koraka od skupine, izrazi Stjepanu Arkadijču da njemu nije jasno zbog čega bi gubernijskoga predstavnika trebalo moliti da se kandidira.

— O, sancta simplicitas!¹ — reče Stjepan Arkadijč te kratko i jasno protumači Levinu šta je tu posrijedi.

Kad bi kao prošlih izbora zastupnici svih kotareva molili gubernijskoga predstavnika da se kandidira, on bi na glasanju dobio sve bijele kuglice.² To nije bilo potrebno. Sada je pak osam kotareva spremno da ga zamole; ako li dva to odbiju, onda se Snetkov može odreći candidature. A tada stara stranka može izabrati nekoga drugoga među svojim ljudima jer će svi planovi propasti. Ali ako ga samo kotar Svijažskoga ne bude molio, Snetkov će se kandidirati. On će čak biti izabran i još će mu namjerno dodati kuglica tako da se protivničkoj stranci pomrse računi, a kad bude istaknut naš kandidat, svi će za njega glasati.

Levin je shvatio, ali nije sasvim te htjede postaviti još nekoliko pitanja, kad odjednom svi uzeše govoriti, zagrajaše i krenuše u veliku dvoranu.

— Šta je? Šta? Koga? — Punomoć? Komu? Šta?

— Poništavaju? — Nije punomoć. — Flerovu ne daju da glasa.

— Pa šta onda ako je pod sudom? — Tako nikome neće dati.

To je podlo. — Zakon! — slušao je Levin s različitih strana te se zajedno sa svima koji su nekamo hitali i bojali se da nešto

---

¹ O, sveta jednostavnosti!

² Na ovim se izborima bijelim kuglicama biralo kandidata, a crnim glasalo protiv njega.

ne propuste uputio u veliku dvoranu ! prosto se nošen od plemića približio predsjedništvu gdje se oko nečeg vatreno prepirahu gubernijski predstavnik, Svijažski i druge kolovođe.

XXVIII

Levin je stajao podalje. Jedan plemić koji je teško, hripljivo pored njega disao i drugi koji je škripao debelim donovima, smetali su mu da dobro čuje. Izdaleka je tek čuo mek predstavnikov glas, zatim piskutljiv glas onoga zajedljivog plemića, pa glas Svijažskoga. Koliko je on mogo shvatiti, prepirali su se oko značenja jednoga zakonskog člana i oko značenja riječi: koji je pod istragom.

Gomila se razmakla da napravi puta Sergeju Ivanoviču koji je prilazio stolu. Sačekavši da onaj zajedljivi plemić završi svoje, Sergej Ivanovič reče kako se njemu čini da bi najispravnije bilo osvjedočiti se šta kaže zakonski član te zamoli tajnika da nađe taj član. U članu je stajalo da u slučaju nesuglasica valja glasati.

Sergej Ivanovič pročitao član te uze objašnjavati njegovu značenje, ali ga prekine u riječi jedan visok, debeo, pogrbljen vlastelin obojenih brkova, u tijesnoj uniformi s ovratnikom koji mu je pozadi podupirao šiju. Prišao je k stolu pa, udarivši po njemu prstenom, glasno povika:

— Da se glasa! Kuglice u šake! Nema tu šta da se razgovara! Kuglice u šake!

Ali tu sad odjednom uze govoriti nekoliko glasova, a visoki plemić s prstenom, sve se više te više žesteći, vikaše to jače. Ali nije se moglo razabrati šta je govorio.

Govorio je isto ono što je predlagao Sergej Ivanovič; ali on je očito mrzio njega i čitavu njegovu stranku, pa se ta mržnja prenijela na čitavu stranku te izazvala otpor iste takve, premda nešto pristojnije srdžbe na drugoj strani. Nadigla se galama, i za trenutak se sve ispremiješalo da je gubernijski predstavnik morao moliti za mir i red.

— Da se glasa, glasati! Tko je plemić, taj razumije. — Mi proljevamo krv... Vladarevo povjerenje... Ne obzirimo se na predstavnika, nije on slugan... Ali nije riječ o tome... Molim, uzmimo kuglice! Prostota!... — čuli su se srditi, bijesni povici sa svih strana. Pogledi i lica bijahu još srditiji

i bjesniji od riječi. Oni su odavali nepomirljivu mržnju. Levin uopće nije shvaćao šta je tu posrijedi te se čudio žestini s kojom se pretresalo pitanje da li da se glasa ili ne glasa o mišljenju u pogledu Flerova. On je zaboravljao onaj silogizam, kako mu je to kasnije objasnio Sergej Ivanovič, da je radi općeg dobra bilo potrebno svrgnuti gubernijskoga predstavnika; a da se svrgne predsjednik, bila je potrebna većina kuglica; a za većinu kuglica bilo je potrebno Flerovu dati pravo glasa; a da se Flerovu dadne pravo glasa, bilo je potrebno objasniti kako da se shvati član zakona koji o tome govori.

— A jedan glas tu sve može riješiti, stoga valja biti ozbiljan i dosljedan ako čovjek želi raditi na društvenim poslovima

— zaključio Sergej Ivanovič.

Ali Levin je to zaboravio te mu bijaše teško ove dobre ljude koje je on poštivao gledati u tako neugodnu, srditu uzbuđenju. Da bi se oslobodio ovoga teškoga osjećanja, ne sačekavši kraja prepirkama, on je otišao u dvoranu gdje ne bijaše nikoga osim lakaj a oko bifea. Kad je ugledao lakaje što su užurbano brisali posuđe i razmještali tanjure i čašice, kad je ugledao njihova spokojna, živahna lica, Levin osjeti neočekivano olakšanje baš kao da je iz zagušljive sobe izišao na čist zrak. Počeo je hodati tamo-amo zadovoljno gledajući u lakaje. Vrlo mu se svidje kako je jedan lakaj sijedih zalisaka, pokazujući prijehzir prema ostalim mladima koji su s njime zbijali šalu, mlade učio kako treba slagati ubruse. Levin se upravo bio spremao da zapodjene razgovor sa starim lakaj em kadli ga zaskoči tajnik plemićkog skrbništva, staračac kojemu specijalnost bijaše da sve gubernijske plemiče poznaje po njihovu i očevu imenu.

— Izvolite, Konstantine Dmitriču — reče mu on — bratac vas traži. Glasa se.

Levin ude u dvoranu, dobi bjelkastu kuglicu te odmah za bratom Sergej em Ivanovičem priđe k stolu pored kojega, značajna i ironična lica, skupljajući bradu u šaku i mirišući je, stajaše Svijažski. Sergej Ivanovič gurne ruku u kutiju, smjesti nekamo svoju kuglicu pa davši mjesta Levinu, odmah tu zastane. Levin priđe ali, potpunoma zaboravivši o čemu se tu radi i zbunivši se, obrati se k Sergej u Ivanoviču pitanjem: »Kamo da metnem?« Upitao je tiho dok su drugi u blizini razgovarali tako da se on nadao e da njegova pitanja neće

čuti. Ali ovi što su razgovarali ušutješe te se čulo njegovo nezgodno pitanje. Sergej se Ivanovič smrkne.

— To je pitanje uvjerenja svakoga od nas — reče on strogo.

— Neki se osmjehnuše. Levih pocrvenje, žurno zavuče ruku pod sukno te spusti kuglicu udesno budući da mu je bila u desnoj ruci. Kad ju je spustio, sjeti se da je trebalo zavući i lijevu ruku, te je zavuče, ali već kasno pa, još se jače zbunivši, brže ode u posljednje redove.

— Stotinu dvadeset i šest za! Devedeset i osam protiv! — zazvoni tajnikov glas koji nije izgovarao r. Zatim se začu smijeh: u kutiji se nađoše dugme i dva oraha. Plemić je dobio pravo glasa, te nova stranka pobijedi.

Međutim stara stranka nije smatrala da je pobijeđena. Levin je čuo kako Snetkova mole da kandidira i opazio kako gomila plemića okružuje gubernijskoga predstavnika koji je nešto govorio. Levin priđe bliže. Odgovarajući plemićima, Snetkov je govorio o plemićkom povjerenju, o ljubavi prema njemu koju on nije zavrijedio jer sva je njegova zasluga u odanosti plemstvu kojemu je on posvetio dvadeset godina službe. Nekoliko je puta ponovio riječi: »Služio sam koliko su mi snage dopuštale, vjernošću i poštenjem, cijenim to i zahvaljujem vam« i¹ najednom je zapeo od suza što su ga gušile te iziđe iz dvorane. Jesu li te suze potekle otuda što je bio svjestan nepravde koja mu se čini, ili otuda što je volio plemstvo ili otuda što je osjećao napetost položaja u kom se on nalazio budući da je bio opkoljen od neprijatelja — tko zna, tek uzbuđenje prijeđe i na druge, većina plemića bijaše ganuta pa i Levin osjeti naklonost prema Snetkovu.

Na vratima se gubernijski predstavnik sudari s Levinom.

— Oprostite, oprostite molim lijepo — reče on kao nekome koga ne poznaje; ali pošto prepozna Levina, lako se nasmiješi. Levinu se učinilo da je htio nešto reći, ali nije mogao od uzbuđenja. Izraz njegova lica i cijele njegove pojave u uniformi, krizevima i bijelim hlačama s gajtanima, te kako je užurbano išao, podsjetilo je Levina na divljač na koju se digla hajka i koja vidi da joj prijeti zlo. Ovaj izraz predstavnikova lica bijaše osobito ganutljiv za Levina zato što je on jedva jučer bio kod njegove kuće zbog onoga skrbništva te vidio kako je dobar čovjek i kako voli svoju obitelj. Velika kuća sa starim obiteljskim namještajem; lakaji stari, nedotjerani,

prilično prljavi, ali puni poštovanja, očito bivši kmetovi koji nisu promijenili gospodara; debela dobrodušna žena u kapici s čipkama i turskom šalu koja je milovala ljepuškastu unuku, kćer njihove kćeri; sin momčić, gimnazijalac šestoga razreda koji se bio vratio iz gimnazije pa pozdravljajući se s ocem poljubio mu veliku ruku; ljubazne riječi i kretnje domaćinove koje se doimlju čovjeka — sve je to jučer u Levinu pobudilo nehotično poštovanje i simpatije. Gano se i zažalio Levin sada nad ovim starcem pa poželje da mu kaže štogod ugodno.

— Dakle, vi ste opet naš predstavnik — rekao je.

— Sumnjam — uplašeno se obazrjevši, reče predstavnik. — U Moran sam, star sam ja već. Ima dostojnijih i mlađih od mene, nek oni malo porade.

I predstavnik zamakne na pobočna vrata.

Dođe najsvečaniji trenutak. Trebalo je odmah pristupiti izborima. Prvaci jedne i druge stranke na prste su brojali bijele i crne kuglice. Natege oko Flerova dale su novoj stranci ne samo Flerovljevu kuglicu više nego i vremensku dobit da su mogli dovesti još tri plemića kojima je spletkama stare stranke bilo onemogućeno da sudjeluju na izborima. Dvojicu od njih koji su bili skloni piću opile su Snetkovljeve pristaše, a trećemu su odnijeli plemićku uniformu.

Kad je to doznala, nova je stranka za vrijeme rasprave o Flerovu dospjela da po izvoščiku pošalje svoje ljude da nabave plemićku uniformu, a od dvojice pijanih da jednoga dovede na skupštinu.

— Jednoga sam doveo, zalio sam ga vodom — prilazeći k Svijažskome reče vlastelin koji je bio išao po njih. — Ništa ne smeta, valjat će nam.

— Nije jako pijan, neće upasti? — kimajući glavom reče Svijažaski.

— Nije, junački se drži. Samo da ga i ovdje ne napiju... Rekao sam momku u bifeu da mu ni pod kojom izlikom ne daje.

XXIX

Uska dvorana u kojoj se pušilo i mezetilo bijaše puna plemića. Uzbuđenje je neprestano raslo i na svim se licima opažala uznemirenost. Osobito se jako uzbuđivahu prvaci

budući da su znali sve pojedinosti i zbroj svih kuglica. To bijahu redatelji skore bitke. Ostali pak, poput redova pred bitku, premda su se pripremali za boj, zasad su tražili jedino rasonode. Jedni su mezetili, stojeći ili zasjevši za sto; drugi su, pušeći cigarete, hodali gore-dolje po dugačkoj sobi i razgovarali s prijateljima koje odavna nisu bili vidjeli.

Levinu se nije jelo, pušač nije bio; pridružiti se k svojim, to jest Sergeju Ivanoviču, Stjepanu Arkadiju, Svijažskome i drugima — nije htio jer je zajedno s njima u živahnu razgovoru stajao Vronski u uniformi konjičkoga oficira. Još je jučer Levin njega vidio na izborima i brižljivo ga obilazio ne želeći se s njime sresti. Prišao je k prozoru i sjeo promatrajući skupine i osluškujući što se oko njega govorilo. Bio je nekako tužan osobito stoga što su, kako je vidio, svi bili živahni, brižni i zaokupljeni, a jedino on i neki star starcat, bezubi staračac u mornaričkoj uniformi što je mrmorio usnama, niti se za što zanimao, niti je što radio.

— To vam je nitkov da mu nema para! Govorio sam ja njemu, pa ništa. Šta ćete! U tri godine nije mogao skupiti — energično je govorio pogrbljen, omalen vlastelin napomađene kose što mu je padala po vezenu ovratniku na uniformi jako udarajući potpeticama novih čizama koje je očito obuo radi izbora. I vlastelin se, bacivši nezadovoljan pogled na Levina, oštro okrene.

— Da, nisu to čista posla, jasno je ko dan — sitnim će glasom maleni vlastelin.

Odmah za ovima čitava se gomila vlastelina što je okruživala nekog debelog generala žurno približila Levinu. Vlastelini su, očito, tražili mjesto gdje bi razgovarali da ih tko ne čuje.

— Kako se samo usuđuje govoriti da sam ja naredio e da mu ukradu hlače! Zapio ih je, mislim. Pljujem ja na njega i na njegovo kneževstvo. Kako se samo usudio, to je svinjarija!

— Ali dopustite zaboga! Oni se pozivaju na paragraf

— govorili su u drugoj skupini. Žena mora biti upisana kao plemkinja.

— Vraga meni trebaju paragrafi. Ja govorim po duši. Zato smo plemići. Treba imati povjerenja.

— Vaša preuzvišenosti, hajdemo na jedan fine cham-pagne.¹ Druga je skupina išla za plemićem koji je nešto glasno vikao: bio je to jedan od trojice pijanih.

— Ja sam Marju Semjonovnu uvijek svjetovao da svoje dade pod zakup jer ona ne izlazi na kraj — pritajenim je glasom govorio vlastelin sijedih brkova u pukovničkoj uniformi staroga generalštaba. Bio je to onaj isti vlastelin što ga je Levin vidio kod Svijažskoga. Odmah ga je prepoznao. I vlastelin se bio zagledao u Leviha, te se pozdraviše.

— Vrlo mi je drago. Kako da nije! Jako se dobro sjećam. Prošle godine kod Nikolaja Ivanoviča, predstavnika.

— Pa, kako vaše gospodarstvo? — upita Levin.

— Ma uvijek jedno te isto, podbacuje — ponizno se smiješeći, ali mirna izraza i uvjeren da tako i treba da bude, odgovori vlastelin zastajući kraj njega. — A otkud pak vi u našoj guberniji? — upita on. — i Došli ste sudjelovati u našem coup d'etat?² — rekao je, tvrdo ali loše izgovarajući francuske riječi.

— Sva se Rusija ovdje stekla: i komornici, i malne ministri.

— On pokaza na naočitu pojavu Stjepana Arkadijča koji je, u bijelim hlačama i komorničkoj uniformi, hodao s generalom.

— Moram vam priznati da ja vrlo slabo shvaćam smisao plemićkih izbora — reče Levin.

Vlastelin ga pogleda.

— Ama šta tu ima da se shvaća? Nikakva tu smisla nema. Propala ustanova koja se još kreće jedino po inerciji. Pogledajte, sve same uniforme — a one vam kazuju: to je zbor mirovnih sudaca, stalnih članova udruženja i tako dalje, a ne zbor plemića.

— Zašto onda dolazite? — upita Levin.

— Po navadi, to je jedino. Zatim, čovjek mora održavati svoje veze. Neka vrsta moralne dužnosti. A zatim, pravo da kažem imam ja svoj račun: zet mi se želi kandidirati za stalnog člana; on i njegovi nisu imućni ljudi pa ga valja progurati. A zašto, recimo, ovakva gospoda dolaze? — reče on pokazujući na onog zagrižljivog gospodina koji je govorio u gubernatovoj dvornici.

— To je novo pokoljenje plemstva.

---

¹ Dobar, fini šampanjac.

² Državnom udaru?

— Novo je i nek mu bude. Ali plemstvo nije. To su zemljoposjednici, a mi smo vlastelini. Oni, kao plemići, sami na se ruku dižu.

— Pa vi i sami velite da je preživjela ustanova.

— Preživjela je i nek joj bude, ali bi se svejedno prema njoj valjalo ponašati s više poštovanja. Uzmimo Snetkova... Bili mi dobri ili ne bili, mi smo tisuću godina rasli. Znae, budete li pred kućom uređivali vrtić, morat će to sve poravnavati, a na tome vam mjestu raste stoljetno stablo... i Mada je ono kvrgavo i staro, svejedno i zbog cvjetnih gredica starca nećete oboriti nego ćete gredice tako rasporediti da se možete koristiti i stablom. Njega ti ne uzgoji u godini dana — reče on obazrivo te odmah promijeni razgovor. — No, a kako vaše gospodarstvo?

— Pa nije osobito. Pet postotaka.

— Da, ali vi sebe ne ubrajate. Pa i vi valjda nešto vrijedite? Evo da uzmem sebe. Dok nisam gospodario, dobivao sam u službi tri tisuće. Sada radim više negoli kad sam bio u službi, te isto kao i vi dobivam pet postotaka, pa i to je na jedvite jade. A trud svoj ne računam.

— Pa zašto vi to onda radite ako je to čist gubitak?

— A eto, čovjek radi! Šta može drugo? Navika, i zna da tako treba. Još ću vam reći — nalaktivši se na prozor i razbrbljavši se nastavi vlastelin — sin mi nema nimalo volje za gospodarstvo. Očito, bit će učenjak. I tako neće imati tko da nastavi. A svejedno čovjek neprestano radi. Eto ove sam godine zasadio voćnjak.

— Jest, jest — reče Levin — to je posve tačno. Ja uvijek osjećam da u mom gospodarenju nema pravoga računa, a ipak čovjek radi... Nekakvu dužnost osjeća prema zemlji.

— I još ću vam nešto reći — nastavi vlastelin. — Imao sam ja susjeda trgovca. Prošetamo jednom po gospodarstvu, po vrtu. »E — veli — Stjepane Vasiljiću, sve je u vas lijepo uređeno, ali vrtić vam je zapušten.« A vrt u mene lijepo uređen. »Da se ja pitam, ja bih ovu lipu posjekao. Samo treba kad krenu sokovi. Pa ovdje ima tisuću lipa, od svake bi dva dobra luba¹ izišlo. A danas je lub na cijeni, a i lipove bih građe natesao.«

— A za te novce on bi nakupovao stoke ili bi kupio zemlje

---

¹ Lub = naslaga svježega sloja drvene kore, inače vrijedna industrijska sirovina.

u bescijenje te je seljacima razdijelio u najam — smiješeći se dovrši Levin jer je očito već više puta nailazio na sličan račun. I on će steći imetak. A vi i ja — daj nam bože samo da očuvamo ovo što imamo i djeci da ostavimo.

— Vi ste oženjeni kako sam čuo? — reče vlastelin.

— Jesam — ponosno i zadovoljno odgovori Levin. — Da, čudno je nešto u tome — nastavi on. — Tako ti mi živimo bez računa kao da smo poput drevnih vestalki¹ postavljeni da čuvamo nekakav oganj.

Vlastelin se nasmiješi ispod bijelih brkova.

— Ima i među nama takvih, uzmite evo našega prijatelja Nikolaja Ivanića ili sad se eto grof Vronski doselio, koji žele voditi poljoprivrednu industriju; ali dosad, osim što se gubi kapital, to ničim drugim nije urodilo.

— Ali zašto i mi ne radimo kao trgovci? Zašto ne siječemo vrt za lub? — rače Levin vraćajući se na misao koja ga je bila zapanjila.

— Pa eto, kako vi rekoste, zato što je na nama da čuvamo oganj. A ono nije posao za plemiće. A plemićki naš posao ne radi se ovdje, na izborima, nego ondje u svom kutku. Postoji i naš staleški instinkt; šta treba a šta ne treba. Eto u seljaka vidim koji put to isto: čim je iole bolji seljak, odmah gleda koliko god može više zemlje uzeti u najam. Kako god bila loša zemlja, on sve ore. Također bez računa. Čist gubitak.

— Upravo takvi smo i mi — reče Levin. — Drago mi je, vrlo mi je drago bilo što sam vas sreo — dodao je kad je opazio Svijažskoga koji mu je prilazio.

— E eto, sretosmo se prvi put nakon onoga u vas — reče vlastelin — pa se eto i zapričasm.

— Pa jeste li se naizgrdili novoga poretka? — smiješeći se reče Svijažski.

— Ne može čovjek bez toga.

— Duši vam je odlanulo.

XXX

Svijažski uze Levina pod ruku te s njim pođe prema svojim.

---

¹ Vestalka = u starom rimskom kultu — djevičanska svećenica Veste, boginje domaćeg ognjišta.

Sad već nije mogao da obiđe Vronskoga. Stajao je sa Stjepanom Arkadijčem i Sergejem Ivano vičem i motrio pravo u Levina dok im je prilazio.

— Vrlo mi je drago. Čini mi se, imao sam čast da vas sretnem... kod kneginje Ščerbacke — rekao je pružajući ruku Levinu.

— Jest, vrlo dobro pamtim naš susret — reče Levin pa se, pocrvenjevši kao rak, istoga trena okrene te uzme razgovarati s bratom.

Lako se osmjehnuvši, Vronski nastavi razgovarati sa Svijažskim nemajući ni najmanje želje da se upušta razgovor s Levinom; međutim dok je razgovarao s bratom, Levin se neprestano obzirao za Vronskim smišljajući o čemu bi s njime zapodjenuo razgovor da zagladi svoju grubost.

— O čemu je to sada riječ? — upita Levin osvrćući se k Svijažskome i Vronskom.

— O Snetkovu. Treba ili da on odbije ili da pristane

— odgovori Svijažski.

— A šta on, je li pristao ili nije?

— Upravo o tome i jest riječ — nije ni jedno ni drugo — reče Vronski.

— A odbije li, tko će se pak onda kandidirati? — upita Levin pogledajući u Vronskoga.

— Tko god hoće — reče Svijažski.

— Hoćete li vi? — upita Levin.

— Samo ne ja — reče Svijažski pošto se bio smeo i bacio uplašen pogled na onoga zagrižljivog gospodina koji je stajao kraj Sergeja Ivanoviča.

— Pa onda tko će? Nevedovski? — reče Levin osjećajući da se spleo.

Ali to je bilo još gore. Nevedovski i Svijažski bijahu dvojica kandidata.

— Ja bogme ni u kom slučaju neću — odgovori zagrižljivi gospodin.

Bio je to sam Nevedovski. Svijažski ga upozna s Levinom.

— Šta, i tebe su dirnuli u živac? — reče Stjepan Arkadijč namigujući Vronskome. — To je nešto poput utrka. Moglo bi se i kladiti.

— Da, to dira u živac — reče Vronski. — A kad se čovjek jednom prihvati posla, hoće da ga i dovrši. Borba! — reče on namrštivši se i stisnuvši svoje snažne čeljusti.

— Eh što nam je Svijažski praktičan čovjek! Sve je u njega tako jasno.

— O da — nepribrano reče Vronski.

Nasta šutnja za koje Vronski — budući da čovjek mora u nešto gledati — pogleda u Levina, u njegove noge, u njegovu uniformu, zatim u njegovo lice pa, opazivši mrke oči što su u nj bile uprte, samo da što kaže reče:

— A kako to da vi — stalan seoski stanovnik, niste mirovni sudac? Vi niste u uniformi mirovnoga suca.

— Zbog toga što smatram da je mirovni sud glupa ustanova — mrko odgovori Levin koji je cijelo vrijeme čekao priliku da zapodjene razgovor s Vronskim kako bi zagladio svoju grubost koju je bio pokazao pri prvom susretu.

— Ja ne mislim tako, naprotiv — čudeći se mirno reče Vronski.

— To je igrarija — prekine ga Levin. Mirovni suci nama nisu potrebni. Osam godina ja s njima nisam imao nikakva posla. Ako je što i bilo, zaključeno je naopako. Mirovni je četrdeset vrsta od mene. Za posao koji stoji dva rublja ja moram slati opunomoćenika koji stoji petnaest.

I on ispriповjedi kako je neki seljak ukrao mlinaru brašno, i kad mu je mlinar to rekao, seljak ga je tužio zbog klevete. Sve je to bilo besmisleno i glupo te, dok je govorio. Levin to i sam osjećaše.

— O, to je čudak da mu para nema! — reče Stjepan Arkadijič najblaženije se smiješeći. — Nego hajdemo mi, čini se, glasanje je počelo...

I oni se razidoše.

— Ja ne shvaćam — reče Sergej Ivanovič budući da je bio primijetio nezgodan bratov ispad — ne shvaćam kako čovjek u tolikoj mjeri može biti bez ikakva političkog takta. Eto čega mi Rusi nemamo. Gubernijski predstavnik plemstva — naš je protivnik, ti si s njime ami cochon¹ i moliš ga da se kandidira. A grof Vronski... prijatelja sebi ja od njega neću stvarati; on je pozvao na ručak, ja mu neću ići; ali on je naš čovjek, pa zašto da od njega pravimo neprijatelja? Onda, ti raspituješ Nevedovskoga hoće li se on kandidirati. To se ne radi.

---

¹ Francuski: vrlo prislan prijatelj prema kome se čovjek vlada posve neceremonijalno.

— Ah, ništa ja ne razumijem! I sve to skupa nije ništa — mrko odgovori Levin.

— Ti eto kažeš da sve to skupa nije ništa, a čim se čega latiš, odmah sve zbrkaš.

Levin zašutje i oni zajedno uđoše u veliku dvoranu.

Unatoč tomu što je u zraku osjećao podvalu koju su mu bili pripremili, i unatoč tomu što ga svi nisu za to molili, gubernijski je predstavnik svejedno odlučio da se kandidira. U dvorani je sve bilo umuklo, tajnik je glasno objavio da se za gubernijskoga predstavnika kandidira gardijski konjički kapetan Mihail Stjepanovič Snetkov.

Kotarski predstavnici plemstva s tanjurićima na kojima bjehu kuglice zaredaše od svojih stolova prema predsjedništvu te glasanje otpoče.

— Meći desno — šapne Stjepan Arkadjic Levinu kad on zajedno s bratom odmah iza predstavnika priđe k stolu. Ali Levin je sada zaboravio račun koji su mu objasnili te se bojao nije li se Stjepan Arkadjič prevario kad je rekao: »Desno.« Ta Snetkov je bio neprijatelj. Prilazeći glasačkoj kutiji, on je kuglicu držao u desnoj ruci ali, pomislivši da se prevario, pred samom kutijom premetne kuglicu u lijevu ruku i zatim je očito spusti lijevo. Vještak u tom poslu koji je stajao pored kutije i koji je po samoj kretnji lakta prepoznavao tko će kamo metnuti, nezadovoljno se namršti. Nije imao na čemu da vježba svoju pronicavost.

Sve umuknu te se začu prebrojavanje kuglica. Zatim jedan usamljen glas objavi broj onih koji su glasali za kandidata i protiv njega.

Predstavnik bje izabran znatnom većinom glasova. Sve živo zabruji i navali prema vratima. Uđe Snetkov, a plemstvo ga okruži čestitajući mu.

— E, je li sad gotovo? — upita Levin Sergeja Ivanoviča.

— Tek počinje — smiješeći se reče Svijažski umjesto Sergeja Ivanoviča. — Kandidat za predstavnika može dobiti više glasova.

Levin je opet bio posve na to zaboravio. Istom se sada sjetio da je tu bila neka smicalica, ali mu bje dosadno da se prisjeća u čemu se ona ogleda. Zahvatila ga je potištenost te on zaželje da se izvuče iz te skupine.

Budući da se na nj nitko nije osvrtao i da on, tako se činilo, nikome nije bio potreban, polako se zaputi u malenu

dvoranu gdje se meztelo te osjeti veliko olakšanje kad opet ugleda lakaje. Staračac lakaj ponudi mu nešto da jede i Levin pristane. Pošto je pojeo kotlet s grahom i porazgovarao se s lakajem o njegovim pređašnjim gospodarima, ne želeći ulaziti u dvoranu gdje mu bijaše onako neprijatno, Levin pođe da malo prošetata galerijom.

Galerija bijaše puna nagizdanih dama koje su se naginjale preko ograde te nastojale da ne propuste ni jedne riječi od onoga što se dolje govorilo. Kraj dama sjeđahu i stajahu elegantni odvjetnici, gimnazijski nastavnici u naočalama i oficiri. Posvuda se govorilo o izborima i o tome kako se namučio predstavnik i kako dobre bježu prepirke; u jednoj skupini Levin ču kako mu hvale brata. Jedna je dama govorila odvjetniku.

— Eh što mi je drago da sam čula Kozniševa! Gladan čovjek da ga sluša. Divota! Kako je samo sve jasno i kako se sve čuje! Eto u vas na sudu nitko tako ne govori. Jedino Majdelj, ali on ni približno nije tako ljeprek.

Našavši slobodno mjesto uz ogradu, Levin se nagne te stane motriti i slušati.

Svi su plemići sjedili iza preograda podijeljeni po kotarevima. Nasred dvorane stajaše čovjek u uniformi te visokim, jakim glasom objavljivaše:

— Za gubernijskoga predstavnika plemstva kandidira se konjički kapetan prve klase Jevgenij Ivanovič Apuhtin!

Nasta grobna tišina, pa se začu jedan slabašan starački glas:

— Odrekao se!

— Kandidira se dvorski savjetnik Petar Petrovič Bolj

— počinjao je opet onaj isti glas.

— Odrekao se! — razlijegne se mlad piskutljiv glas. Opet je počinjalo isto, i opet »odrekao se«. Ovako potraja oko jedan sat. Nalaktivši se na ogradu, Levin je motrio i slušao. S početka se čudio i želio da shvati šta to znači; zatim, pošto se uvjerio da on toga shvatiti ne može, postade mu dosadno. Zatim, pošto je pomislio na sve ono uzbuđenje i srdžbu što je vidio na svim licima, obuze ga neka tuga: odlučio je da ode te pođe dolje. Prolazeći kroz hodnik na galerijama, sreo je jednoga snuždenog gimnazijalca podbuhlih očiju koji je

hodao gore-dolje. Na stepeništu pak dođe mu u susret jedan par: neka dama koja je brzo trčala na peticama i vitki zamjenik državnog tužioca.

— Rekao sam vam da nećete zakasniti — reče tužilac u času kad se Levin uklonio propuštajući damu.

Levin je već bio na izlaznom stepeništu i vadio iz džepa na prsluku broj svoje bunde, kadli ga uhvati tajnik. — Izvolite molim, Konstantine Dmitriču, glasa se.

Za kandidata se birao Nevedovski koji se onako odlučno bio odrekao.

Levin priđe k vratima u dvoranu: bila su zaključana. Tajnik pokuca, vrata se otvoriše, a prema Levinu jurnuše dvojica zajapurenih vlastelina.

— Nemam više snage — reče jedan zajapureni vlastelin. Odmah iza vlastelina promoli se lice gubernijskoga predstavnika. Lice to bijaše strašno od iznemoglosti i straha.

— Jesam li ti rekao da nikoga ne puštaš van! — vikne on čuvaru.

— Pustio sam unutra, vaša preuzvišenosti!

— Gospodi! — pa teško uzdahnuvši, umorno se vukući u svojim bijelim hlačama, ponikav glavom, gubemijski predstavnik pođe sredinom dvorane prema velikome stolu.

Nevedovski je dobio više glasova kao što se i predmnijevalo te on posta gubernijski predstavnik plemstva. Mnogi bijahu radosni, mnogi zadovoljni, sretni, mnogi bijahu u zanosu, mnogi nezadovoljni i nesretni. Gubernijski predstavnik bijaše sav očajan i on toga nije mogao skriti. Kad je Nevedovski pošao iz dvorane, gomila ga okruži te oduševljeno krene za njim isto onako kao što je prvoga dana išla za gubernatorom koji je otvorio izbore, i isto onako kao što je išla za Snetkovom kad je on bio izabran.

XXXI

Novoizabrani gubemijski predstavnik i mnogi drugi od pobjedničke stranke novih toga su dana bili na ručku u Vronskoga.

Vronski je došao na izbore i zato što mu je bilo dosadno na selu te je Ani valjalo pokazati da on ima pravo na slobodu, i zato da Svijažskoga podupre na izborima te mu se tako

oduži što je Vronskoga podupirao na zemskim izborima, ponajviše zato da strogo izvrši sve dužnosti što mu ih je nalagao položaj plemića i posjednika koji je on sam za se odabrao. Ali nikako nije očekivao da bi ga sve to oko izbora moglo ovako zaokupiti, ovako dirnuti u živac i da bi on ovako dobro mogao sve to raditi. Bio je posve nov čovjek među plemićima, ali je očito imao uspjeha i nije se prevario misleći da je već stekao neki utjecaj na plemiće. Njegovu je utjecaju pripomoglo: njegovo bogatstvo i ugled; divan stan u gradu što mu ga je ustupio stari znanac Širkov koji se bavio novčarskim poslovima i koji je u Kasinu osnovao vrlo naprednu banku; izvrstan kuhar kojega je Vronski doveo sa sela; prijateljevanje s gubernatorom koji mu je bio drug, i to drug kojemu je Vronski bio štitićenik; a ponajviše — jednostavno, prema svima jednako držanje koje je ubrzo većinu plemića prisililo da promjene svoje mišljenje o njegovoj tobožnjoj oholosti. Sam je on osjećao da je svaki plemić s kojim bi se upoznao postajao njegov pristaša osim onog šašavog gospodina oženjena Kiti Ščerbackom koji mu je a propos de bottes¹ bijesno i pakosno izgovorio svu silu kojekakvih gluposti. On je jasno vidio, a i drugi su to priznavali, da je uspjehu Nevedovskoga jako mnogo pridonio on. I slaveći sada u svom domu i za svojim stolom izbor Nevedovskoga, veličao je u sebi svog izabranika. Sami ga izbori toliko zamamiše da je, bude li se oženio u iduće tri godine, i sam pomišljao da se kandidira — nešto slično kao kad je nakon dobivene nagrade koju mu je donio džokej i sam zaželio da se takmiči na utrci.

Sada se pak proslavljao džokejev dobitak. Vronski je sjedio na čelu stola, njemu zdesna sjedio je mlad gubernator, general carske pratnje. Za sve to je bio gospodar gubernije koji je svečano proglašavao početke izbora, držao govore te u mnogim poticao i poštovanje i udvornost, kao što je Vronski vidio; za Vronskoga je to pak bio Kačka Maslov — takav je imao nadimak u paževskom korpusu — koji se zbušnjivao pred njim i kojega je Vronski nastojao mettre a son aise.² Slijeva je sjedio Nevedovski čije je lice odavalo mladost, nepokoleb lživost

---

¹ Francuski, doslovce prevedeno = u povodu čizama; inače idiomatski izraz = bez ikakva pametna razloga; ovdje bi se moglo prevesti još i hrvatskosrpskim izrazom: ni krivu ni dužnu.

² Ohrabriti.

i zagrižljivost. Prema njemu se Vronski držao jednostavno i s poštovanjem.

Svijažski je svoj neuspjeh vedro podnosio. To čak za njega i nije bio neuspjeh, kako je to sam rekao s peharom se obraćajući Nevedovskome: nije se mogao naći bolji zastupnik onoga novog pravca kojim plemstvo mora da pođe. I zato je sve čestito, kako on reče, podržavalo današnji uspjeh te ga slavilo.

Stjepan Arkadijč se također radovao što je lijepo proveo vrijeme i što su svi zadovoljni. Za vrijeme izvrsnoga ručka pretresahu se epizode oko izbora. Svijažski komično ponovi plačljivi govor predstavnika pa obraćajući se k Nevedovskome napomenu da će njegova preuzvišenost morati odabrati koji drugi način provjere blagajničkog poslovanja, malo zamršeniji nego su suze. Drugi jedan plemić šaljivdžija ispriповjedi kako su za ples gubernijskoga predstavnika bili naručeni lakaji u čarapama te kako će ih sada valjati natrag poslati ako novi gubernijski predstavnik ne priredi ples s lakajima u čarapama. Za vrijeme ručka, oni koji su se obraćali Nevedovskome neprestano govorahu: »naš gubernijski predstavnik« i »vaša preuzvišenosti«.

To se govorilo s istim onakvim zadovoljstvom s kakvim mladu ženu nazivaju »madame« i muževim imenom. Nevedovski se gradio da je ne samo ravnodušan nego i da prezire taj naslov, ali je bilo očito da je sretan i da se zabrzdava kako ne bi dao oduška oduševljenju koje nije dolikovalo onoj novoj, liberalnoj sredini kojoj su svi pripadali.

Za vrijeme ručka otposlato je nekoliko brzozava ljudima koji su se zanimali za tok izbora. I Stjepan Arkadijč koji je bio jako dobro raspoložen posla Darji Aleksandrovnoj brzozav ovog sadržaja: »Nevedovski izabran većinom od dvadeset glasova. Čestitam. Javi dalje.« Izdiktirao ga je glasno, napomenuvši: »Trebalo ih obradovati.« A kad je Darja Aleksandrovna primila brzozav, samo je uzdahnula za rubljem potrošenim na brzozav i shvatila da je učinjeno pri kraju ručka. Znala je da Stiva ima slabost pri kraju ručka »faire iouer le telegraphe.«¹

Sve skupa, izvrsni ručak i vina koja nisu bila dobavljena od ruskih trgovaca vinom, nego ravno iz inozemnih

---

¹ Zloupotrebljavati telegraf.

podruma, sve bijaše gospodski, jednostavno i veselo. Ovaj krug od dvadesetorice probrao je Svijažski među istomišljenicima, liberalnim, novim poslenicima a ujedno duhovitim i čestitim ljudima. Napijale su se zdravice, isto tako polušaljive, i novome gubernijskom predstavniku, i gubernatoru, i direktoru banke, i »ljubaznome našem domaćinu«.

Vronski je bio zadovoljan. Nikako nije očekivao da će naći tako prijatnu atmosferu u provinciji.

Pri kraju ručka raspoloženje još poraste. Gubernator je molio Vronskoga da dođe na koncerat što ga je u korist *bratije*¹ priređivala njegova žena, koja i inače želi da se s njime upozna.

— Ondje će biti ples, i vidjet ćeš našu ljepoticu. Zaista, vrijedi doći.

— Not in my line² — odgovori Vronski koji je volio ovaj izraz ali se nasmiješi te obeća da će doći.

Kad su se već bili dizali od stola, i kad svi zapušiše, Vronskome priđe njegov sobar s pismom na poslužavniku.

— Iz Vozdviženskoga po glasniku — reče on značajna izraza.

— Čudo jedno koliko je nalik na zamjenika državnoga tužioca Sventickoga — reče na francuskome jedan gost za sobara dok je Vronski mršteći se čitao pismo.

Pismo je bilo od Ane. Još prije negoli ga je pročitao, on mu je znao sadržaj. Pretpostavljajući da će se izbori završiti u pet dana, on se obećao vratiti u petak. Danas je bila subota, i on je znao da su sadržj pisma bili prijekori zbog toga što se nije na vrijeme vratio. Pismo što ga je on bio sinoć poslao po svojoj prilici još nije bito stiglo.

Sadržaj je bio upravo onakav kako je on to očekivao, ali forma je bila neočekivana i njemu osobito neprijatna. »Ani je jako bolesna, liječnik kaže da bi mogla biti kakva upala. Ja sama gubim glavu. Kneginjica Varvara nije mi na pomoć već na smetnju. Čekala sam te prekjučer, jučer, i sad šaljem čovjeka da vidi gdje si i što je s tobom? Sama sam htjela doći, ali sam se predomislila znajući da bi to tebi bilo neprijatno. Daj bilo kakav odgovor kako bih znala što da radim.«

Dijete je bolesno, a htjela je sama doći. Kći je bolesna, a ovakav neprijateljski ton.

---

¹ Bratija = monasi jednoga samostana.

² Nije u mojoj kompetenciji.

Ovo nedužno izborno veselje i ova mračna teška ljubav kojoj se morao vratiti zapanjiše Vronskoga svojom protivnošću. Ali je valjalo ići, te on prvim vlakom noću otputova kući.

XXXII

Pred dolazak Vronskoga na izbore, razmislivši o tome kako scene što su se među njima ponavljale pri svakom njegovu odlasku mogu njega samo ohladiti a nikako ga privezati, Ana odluči da se na sve moguće načine prisili da mirno podnosi njegovo izbivanje. Ali onaj hladni, strogi pogled kojim ju je on pogledao kad je došao najaviti svoj odlazak, nju je uvrijedio te on još nije bio ni otišao, a njezin je mir već bio razoren.

U osami kasnije razmišljajući o tom pogledu što je izricao pravo na slobodu, ona je kao i uvijek došla do jednoga

— do spoznaje o svojem poniženju. »On ima pravo otići kad god i kamo god hoće. I ne samo otići, nego me i ostaviti. On ima sva prava, ja nemam nikakvih. Ali kad on to zna, ne bi trebalo da to čini.« »Pa šta je on učinio?... Pogledao me hladna, stroga izraza. Naravno, to je neodredivo, neopipljivo, ali toga prije nije bilo, te taj pogled mnogo znači — mislila je ona.

— Taj pogled pokazuje da počinje hladnjeti.«

I premda se uvjerila da počinje hladnjeti, ona svejedno ništa nije mogla učiniti, nije ni u čemu mogla promijeniti svoje držanje prema njemu. Upravo isto onako kao prije jedino ga je ljubavlju i privlačnošću mogla zadržati. A isto onako kao i prije, različitim poslovima po danu a morfijem po noći, mogla je prigušivati strašne misli o tome što će biti ako li je on prestane voljeti. Istina, bilo je još jedno sredstvo: ne zadržavati ga — za to ona nije željela ništa drugo do njegove ljubavi — nego se s njime zbližiti, biti u takvu položaju da je on ne ostavlja. To sredstvo bijaše rastava i brak. I ona poče da to želi te odluči da će pristati čim joj prvi put on ili Stiva progovore o tome.

U takvim je mislima ona bez njega provela pet dana, onih pet dana kad je on imao izbivati.

Šetnje, razgovori s kneginjicom Varvarom, odlasci u bolnicu i najviše čitanje, čitanje jedne knjige za drugom ispunjavalo je sve njezino vrijeme. Ali šestoga dana, kad se

kočijaš vratio bez njega, osjetila je da više nije kadra prigušivati misao o njemu i onome šta on ondje radi. U to isto vrijeme razboli joj se kći. Ana uze da je njeguje, ali ni to je nije rastresio, to više što bolest nije bila opasna. Koliko god da je nastojala, ona tu djevojčicu nije mogla voljeti, a pretvarati se u ljubavi ona nije mogla. Toga dana navečer, pošto je ostala sama, Ana osjeti takav strah za njega da je skoro već bila odlučila da otputuje u grad, ali kad je dobro promislila, napiše ono protivurječno pismo što ga je Vronski dobio pa, i ne pročitavši ga još jednom, poslala ga po glasniku. Sutradan je dobila njegovo pismo te se zbog svega pokajala. S užasom je očekivala da će se ponoviti onaj strogi pogled kojim se okomio na nju odlazeći, osobito kad dozna da djevojčica nije bila opasno bolesna. Ali svedjedno joj bijaše drago da mu je pisala. Sada je Ana već u sebi priznavala da je ona njemu na teret, da on žaleći napušta svoju slobodu da se k njoj vrati, pa je ipak, bez obzira na to, bila radosna što će on doći. Nek mu je teško, ali bit će ovdje s njom, moći će ga gledati, pratiti svaki njegov pokret.

Sjedila je u salonu, pod svjetiljkom, s novom Tainovom¹ knjigom te čitala osluškujući hujanje vjetra napolju i svakog trenutka očekujući dolazak kočije. Nekoliko joj se puta činilo da je čula štopot točkova, ali se prevarila: najzad se začuje ne samo štopot točkova nego i kočijašev povik i mukla tutnjava u natkrivenom ulazu. Čak je i kneginjica Varvara koja je slagala pasjans,² to potvrdila, i Ana, planuvši, ustane, ali umjesto da siđe, kako je to prije deset puta bila učinila, ona zastane. Najednom je obuze stid zbog njezine prijevare, ali najstrašnije joj bijaše to kako će je on primiti. Nije više bila uvrijeđena; ona se tek bojala kako će on očitovati svoje nezadovoljstvo. Sjetila se da je kći već drugi dan bila posve zdrava. Čak je bila ljutita na nju što se oporavila upravo onda kad je pismo bilo poslano. Zatim se sjeti njega, da je tu, čitav, sa svojim rukama, očima. Začula mu je glas. Pa sve zaboravivši radosno mu potrča u susret.

---

¹ Hippolyte Taine (1828—1893), francuski filozof, historičar i kritičar.

² Francuski: *patience*; ovdje = igra s kartama u kojoj sudjeluje svega jedan igrač koji slaže karte po utvrđenom redu.

— No, kako je Ani? — bojažljivo reče on odozdo gledajući Anu dok je trčala prema njemu.

Sjedio je na stolici a lakaj mu je skidao tople čizme.

— Nije ništa, bolje joj je.

— A ti? — reče on otresajući se.

Uzela ga je objema rukama za ruku te je privukla k svome struku ne odvajajući očiju od njega.

— Eh, baš mi je drago — rekao je hladno ogledajući nju, njezinu frizuru, njezinu haljinu koju je, znao je on to, ona zbog njega obukla.

Sve se to njemu sviđalo, ali već koliko puta sviđelo! I onaj strogi kameni izraz kojega se ona toliko bojala bio je na njegovu licu,

— E, baš mi je drago. A jesi li ti zdrava? — reče on obrisavši rupčićem mokru brađu te joj cjelivajući ruku.

»Svejedno — mislila je ona — samo nek je on tu, a kad je tu, ne može, ne smije da me ne voli.«

Večer prođe ugodno i u veselu raspoloženju, s kneginjicom Varvarom koja mu se tužila da je Ana za njegova izbivanja uzimala morfij.

— A što bi drugo? Nisam mogla spavati... Smetale mi misli. Kad je on tu, nikad ga ne uzimam. Gotovo nikad.

On ispriповjedi sve o izborima, a Ana ga je pitanjima umjela navesti upravo na ono što je njega veselilo — njegov uspjeh. Ispriповjedila mu je sve što ga je zanimalo kod kuće. I sva njezina kazivanja bjehu vedra da vedrija nisu mogla biti.

Ali kasno navečer kad ostadoše sami, Ana je, videći da je opet posve njime ovladala, htjela da zbriše onaj teški dojam što ga je prouzrokovalo pismo. Rekla je:

— Nego sad priznaj, bilo ti je krivo što si dobio pismo i nisi mi vjerovao?

Tek što je to bila rekla shvatila je, koliko on god sada osjeća za nju ljubav, nije joj toga oprostio.

— Da — rekao je — pismo je bilo tako čudno. Sjedne strane Ani bolesna, s druge opet ti sama želiš doći.

— To je sve bila istina.

— Pa ja i ne sumnjam.

— Ne, ti sumnjaš. Nezadovoljan si, vidim.

— Ni jednoga trenutka. Jedino sam nezadovoljan, to je istina, time što ti kao da ne dopuštaš da ima dužnosti...

— Dužnosti da se ide na koncert...

— Ali nećemo o tome govoriti — reče on.

— A zašto da ne govorimo? — reče ona.

— Htio bih samo reći da mogu iskrsnuti prijeki poslovi. Evo sad ću morati putovati u Moskvu radi kuće... Ah, Ana, zašto si ti tako razdražljiva? Zar ti ne znaš da ja bez tebe ne mogu živjeti?

— E ako je tako — reče Ana odjednom promijenjenim glasom — onda ti je ovaj život na teret... Da, dođeš na jedan dan te odeš, kao što rade...

— Ana, to je okrutno. Čitav sam život spreman dati... Ali Ana ga: nije slušala.

— Ako ti pođeš u Moskvu, i ja ću. Neću da ostanem ovdje. Mi se ili moramo rastati ili živjeti zajedno.

— Pa ti dobro znaš da je to jedina moja želja. Ali za to je...

— Potrebna rastava? Pisat ću mu. Vidim da ovako ne mogu živjeti... Ali s tobom putujem u Moskvu.

— Ti baš kao da mi prijetiš. Pa ja ništa toliko ne želim koliko da se ne rastajem s tobom — smiješeći se reče Vronski. Ali dok je on govorio ove nježne riječi, u njegovim očima sijevne zao pogled progonjena i ljuta čovjeka. Vidjela je taj pogled i tačno pogodila njegovo značenje.

»Aka je tako, onda je to nesreća!« govorio je onaj njegov pogled. To je bio trenutačan dojam, ali ona ga nikad više nije zaboravila.

Ana napisa pismo mužu moleći ga rastavu, a pri koncu se studenoga, pošto se rastala s kneginjicom Varvarom koja je morala otputovati u Petrograd, s Vronskim preseli u Moskvu. Očekujući svaki dan odgovor Alekseja Aleksandroviča i odmah nakon toga rastavu, oni se sada nastane zajedno kao bračni drugovi.

SEDMI DIO

Levinovi su već treći mjesec živjeli u Moskvi. Već je odavna bio minuo rok kad je prema najpouzdanijim računima ljudi koji se u to razumiju, Kiti imala roditi; a ona je još jednako nosila i ni po čemu se nije moglo opaziti da bi to vrijeme bilo bliže sada negoli pred dva mjeseca. I liječnik, i primalja, i Doli, i mati, a osobito Levin koji bez užasa nije mogao ni pomisliti na ono što se bliži, svi su počeli osjećati nestrpljenje i nemir; jedino se Kiti osjećala posve mirnom i sretnom.

Ona je sad spoznala da se u njoj zametnulo novo osjećanje ljubavi prema budućem djetetu koje je za nju već dijelom bilo kao pravo dijete te je s užitkom osluškivala to osjećanje. Ono sad već nije bilo posve njezin dio, nego je moglo živjeti i svojim vlastitim, od nje nezavisnim životom. Često ju je to boljelo, ali je zbog toga željela i da se nasmije od neke čudne i nove radosti.

Svi koje je ona voljela bijahu s njom, i svi bijahu tako dobri prema njoj, tako su je pazili, tako je u svemu gledala samo prijatnost da ona ne bi ni željela boljega ni prijatnijega života kad ne bi znala i ćutjela da se to mora uskoro svršiti. Jedino što joj je kvarilo čar ovoga života bijaše to da joj muž nije bio onakav kakav je ona željela da bude i kakav je on bivao na selu.

Ona je voljela njegovo smireno, ljubazno i gostoljubivo držanje na selu. U gradu pak on je neprestano nekako bio nemiran i na oprezu kao da se bojao da ga tkogod ne uvrijedi, a osobito da ne uvrijedi nju. Ondje, na selu, znajući očito da je tamo gdje mu je mjesto, on se nikamo nije žurio niti je ikad bio besposlen. Ovdje, u gradu, on se neprestano žurio

kao da će što propustiti, a raditi međutim nije imao šta. I ona je njega žalila. Drugima, znala je, on se nije činio jadan; naprotiv, kad bi ga Kiti motrila u društvu kao što ponekad netko zna da motri voljena čovjeka nastojeći ga gledati kao da je tuđ te tako za se utvrditi dojam što ga on ostavlja na druge, vidjela je, strahujući čak od posvemašnje ljubomore, da on ne samo da nije jadan nego da je veoma privlačan svojom čestitošću, pomalo staromodnom, stidljivom uljudnošću prema ženskom svijetu, svojom snažnom pojavom i naročitim, tako se njoj činilo, izražajnim licem. Ali ona nije gledala njegovu vanjštinu već nutrinu; vidjela je da on ovdje nije onaj pravi; drugačije ga ona nije mogla shvatiti. Kadikad bi ga u duši prekoravala zbog toga što ne umije živjeti u gradu, kadikad bi opet u sebi priznavala da je njemu odista teško da ovdje svoj život uredi tako da njime bude zadovoljan.

A, zapravo, šta je on i mogao raditi? Kartati se nije volio. U klub nije odlazio. Da druguje s veseljacima kao što je Oblonski, dobro je znala što to znači... to znači piti i nakon pijanke nekamo odlaziti. Bez užasa ona nije mogla ni pomisliti kamo u takvim prilikama odlaze muškarci. Da zalazi u društvo? Ona je međutim znala da bi tu valjalo nalaziti zadovoljstva u zbližavanju s mladim ženskim svijetom, a toga ona nije mogla željeti. Da sjedi kad kuće s njome, s materom i sa sestrama? Međutim, koliko god su njoj bili prijatni i dragi jedni te isti razgovori — »rekla-kazala«, kako je te razgovore među sestrama zvao stari knez — znala je da to njemu mora biti dosadno. Pa šta mu je onda ostalo da radi? Da nastavi pisati knjigu? I to je on pokušao da radi te je isprva išao u biblioteku da ispisuje citate i prikuplja podatke za svoju knjigu; međutim, kao što joj je i govorio, što je više bes-posličio to mu je manje ostajalo vremena. A osim toga još se žalio da je ovdje isuviše razgovarao o svojoj knjizi i da su mu se stoga sve misli o njoj pobrkale te izgubile svaku privlačnost.

Jedina korist od ovoga gradskog života bijaše ta da ovdje u gradu nikad nije bilo među njima svađe. Je li stoga što su uvjeti gradskoga života drukčiji, ili stoga što su oboje postali obazriviji i razumniji u tom pogledu, tek u Moskvi među njima ne bje svađa zbog ljubomore kojih su se oni i te kako bojali prelazeći u grad.

U tom se smislu desio za njih oboje jedan nadasve važan događaj, naime susret Kiti i Vronskoga.

Stara kneginja, Marja Borisovna, Kitina krsna kuma koja je nju uvijek voljela, poželjela je da je svakako vidi. Zbog svoga stanja Kiti nikamo nije izlazila, ali je s ocem ipak otišla k uvaženoj starici i u nje srela Vronskoga.

Kiti je pri ovome susretu sebe mogla prekoriti samo zbog toga što joj je, u prvi mah kad je u građanskom odijelu prepoznala njojzi nekoć toliko znane crte, zastao dah, krv navalila u srce i što joj je, ona je to osjećala, živa rumen udarila u lice. Ali to potraj a tek koji trenutak. Još joj otac, koji namjerno glasno zapodje razgovor s Vronskim, nije bio ni svršio svoj razgovor, a ona već bijaše posve spremna motriti, Vronskoga, govoriti s njime ako zatreba isto onako kao što je govorila s kneginjom Marjom Borisovnom i, što je glavno, govoriti tako da bi sve do posljednje intonacije i smiješka mogao odobriti muž koga je, nevidljivo nazočna, ona nekako u taj čas osjećala.

Izmijenila je s njime nekoliko riječi, čak se mirno osmjehnula na njegovu šalu o izborima koje on nazva »naš parlamenat«. (Valjalo se osmjehnuti da pokaže kako je razumjela šalu.) Ali se odmah zatim okrenula kneginji Marji Borisovnoj te ga nijedanput više nije pogledala dok nije ustao opraštajući se; tada ga je pogledala, ali očito samo zato što je neuljudno ne gledati čovjeka kad se oprašta i klanja.

Ocu je bila zahvalna što joj ništa nije rekao o susretu s Vronskim; ali po osobitoj njegovoj nježnosti za uobičajene šetnje nakon posjeta vidjela je da je on zadovoljan njome. Ona je sama sobom bila zadovoljna. Nikako nije očekivala da će se u nje naći toliko snage da zaprete negdje u dubini duše sve uspomene na prijašnja osjećanja prema Vronskome i da se ne samo učini već i da zaista prema njemu bude potpunoma ravnodušna i mirna.

Levin je kudikamo više od nje pocrvenio kad mu je rekla da je u kneginje Marje Borisovne susrela Vronskoga. Njoj je jako teško bilo da to njemu kaže, ali joj još teže bijaše i dalje govoriti o pojedinostima toga susreta budući da je on nije ništa pitao nego ju je samo motrio.

— Meni je jako žao što tebe nije bilo — rekla je. — Ne zato što te nije bilo u sobi... uz tebe ne bih bila onako prirodna... Ja sada crvenim kudikamo više, neuporedivo,

neuporedivo više — govorila je crveneći do suza. — Nego zato što ti odnekle iz prikrajka nisi mogao gledati.

Iskrene joj oči rekoše Levinu da je ona zadovoljna sobom, i on se, unatoč tome što je ona crvenjela, smjesta primirio te je stao o svemu raspitivati, a to je ona upravo i željela. Kad je on sve doznao, čak i za onu pojedinost da ona samo u prvom trenu nije mogla da ne pocrveni, ali da joj je nakon toga bilo sve uistinu jednostavno i lako kao da je bilo koga drugoga sreća, Levin se potpunoma razvedrio i rekao kako mu je to jako drago te da se sada više neće ponijeti onako glupo kao na izborima već da će se u prvom susretu s Vronskim potruditi da bude što može prijazniji.

— Tako je tegobno misliti da postoji čovjek, gotovo neprijatelj, s kojim ti se teško susretati — reče Levin. — Jako mi je, jako drago.

II

— Pa svrati onda, molim te, do Boljevih — reče Kiti mužu kad je u jedanaest, prije nego što će otići od kuće, navratio u njezinu sobu. — Znam da ćeš ručati u klubu, tata te je zapisao. A šta ćeš raditi prije podne?

— Idem malo do Katavasova — odgovori Levin.

— Ma zašto tako rano?

— Obećao me upoznati s Metrovom. Volio bih se s njime porazgovarati o svojoj knjizi, to je poznat petrogradski učenjak — reče Levin.

— A, ono si ti njegov članak onako hvalio? Dobro, a onda

— reče Kiti.

— Još ću možda u sud po sestrinu poslu.

— A na koncert? — upita ona.

— Kud bih ja tamo sam!

— Nemoj, samo ti idi; ondje daju nešto novo... Tebe je to toliko zanimalo. Ja bih svakako išla.

— Dobro, u svakom slučaju navratit ću kući pred ručak

— reče on gledajući na sat.

— Daj obuci crni kaput da bi odmah mogao svratiti do grofice Bolj.

— Ama zar je to baš tako potrebno?

— Ah, svakako! Grof je bio u nas. Eh, zar je to teško? Svratiš, sjedneš, porazgovoriš pet minuta o vremenu, ustaneš i odeš.

— Eh, nećeš mi vjerovati toliko sam se od toga odvikao da me prosto stid. I šta? Došao tuđ čovjek, sjeo, sjedio malo bez ikakva posla, njima zasmetao, sebe oneraspoložio te otišao.

Kiti se nasmija.

— Pa valjda si ti išao u posjete kao momak?

— rekla je.

— Išao sam, ali me uvijek bilo stid, a sad sam se tako odvikao da bih bogme radije dva dana bio bez ručka nego da učinim taj posjet. Toliko mes tid! Meni se sve čini da će se oni uvrijediti, kazat će: zašto ovaj dođe a nije imao nikakva posla?

— Ne, neće se uvrijediti. Ja ti za to odgovaram, — reče Kiti smiješeći se dok mu je gledala u lice. Uzela ga je za ruku. — E pa, zbogom... Navrati, molim te.

On je već htio da ode pošto je poljubio ženinu ruku kadli ga ona zaustavi.

— Kostja, ti znaš da mi je ostalo još svega pedeset rubalja.

— Šta onda, svratit ću u banku i uzeti. Koliko? — rekao je odajući nezadovoljstvo koje je ona dobro poznavala.

— Ne, čekaj. — Zadržala mu je ruku. — Da porazgovorimo, mene to zabrinjava. Rekla bih, ja ništa suvišno ne trošim, a novci se prosto tope. Mora da mi nešto ne radimo kako treba.

— Ni govora — reče on nakašljavajući se i gledajući je ispod oka.

Ovo je nakašljavanje ona poznavala. Bio je to znak njegova jakog nezadovoljstva ali ne njome, već nezadovoljstva samim sobom. Bio je zaista nezadovoljan, ali ne zbog toga što je potrošeno mnogo novaca, već zbog toga što ga podsjećaju na ono što on sam, znajući da tu nešto nije dobro, želi zaboraviti.

— Naredio sam Sokolovu da proda pšenicu i da za mlin uzme predujam. Novaca će svakako biti.

— Nije to, nego ja se bojim da je općenito mnogo...

— Ni govora, ni govora — ponovi on. — E sad zbogom, dušo moja.

— Nije tako, ja zbilja ponekad zažalim što sam poslušala mamu. Kako bi lijepo bilo na selu! A ovako sam vas sviju namučila i novce trošimo...

— Ni govora, ni govora. Nijednom još otkako sam se oženio nisam rekao da bi nešto drugo bilo bolje od ovoga kako jest...

— Uistinu? — rekla je gledajući mu u oči.

Rekao je to ne misleći, samo da je utješi. Ali kad je, pogledavši je opazio da su ove iskrene mile oči upitno uprte u njega, ponovio je to isto ali sada od sveg srca. »Ja posve zaboravljam na nju« pomisli. I sjeti se onoga što ih je tako skoro očekivalo.

— A hoće li skoro? Kako to ti osjećaš? — prošapta on uzevši je za obje ruke.

— Toliko sam puta o tome mislila da sada ništa ne mislim niti znam.

— I nije te strah?

Ona se prezirno osmjehnula.

— Ni mrvicu — rekla je.

— Bude li što god, ja sam u Katavasova.

— Ne, ništa neće biti, i ne misli na to. Ići ću s tatom u šetnju na bulevar. Svratit ćemo k Doli. Pred ručak ću te čekati. Ah, da! Znaš li ti da Dolin položaj postaje zaista nemoguć? Na sve je strane dužna, a novaca nema. Jučer sam govorila s mamom i s Arsenijem (tako je ona zvala muža sestre Ljvove) te smo odlučili da ti i on zaskočite Stivu. To je zaista nemoguće. S tatom se o tome ne može govoriti... Međutim, kad biste ti i on...

— Ali šta mi tu možemo? — reče Levin.

— Ti ćeš ionako biti u Arsenija, razgovaraj s njime: on će ti reći šta smo mi odlučili.

— Eh, uz Arsenijevu pomoć ja unaprijed na sve pristajem. Dakle svratit ću da njega. Nego, ako odem na koncert, onda ću poći s Natali. E, a sada zbogom.

Na ulaznim stepenicama zaustavi, Levina njegov stari sluga još iz momačkog života, Kuzma, koji je upravljao gradskim domaćinstvom.

— Krasavčika su (bio je to lijevi rudni konj, doveden sa sela) opet potkovali, a on jednako hramlje — reče. — Šta zapovijedate?

Prvo su vrijeme u Moskvi Levina zanimali konji dovedeni sa sela. Htio je da sve oko vožnje udesi što se može bolje i jeftinije; ali se pokaza da su vlastiti konji skuplji od unajmljenih u izvoščika, pa su zato uzimali izvoščika.

— Reci neka pozovu vidara, možda je uboj.

— Eh, a za Katerinu Aleksandrovnu? — upita Kuzma.

Levina sada više nije zaprepašćivalo, kao u prvo vrijeme njegova boravka u Moskvi, da je za prijevoz s Vozdviženke na Sivcev Vražak valjalo u tešku kočiju uprezati par jakih konja, odvesti tu kočiju po bljuzgavici četvrt vrste i stajati ondje četiri sata plativši za to pet rubalja. Sada mu se to već činilo naravnim.

— Reci izvoščiku da dovede par konja za našu kočiju — reče.

— Molim, gospodine.

Pa pošto je, zahvaljujući gradskim uvjetima života, ovako jednostavno i lako svladati teškoću koja bi u selu zahtijevala i te koliko vlastitog napora i pažnje, Levin iziđe na ulazne stepenice pa, pozvavši izvoščika, sjedne te se poveze u Nikitsku ulicu. Putem više nije mislio o novcima nego je razmišljao o tome kako će se upoznati s petrogradskim učenjakom koji se bavi socijologijom i kako će s njime govoriti o svojoj knjizi.

Samo su u prvo vrijeme života u Moskvi Levina zaprepašćivali oni, seoskome stanovniku čudni, neproduktivni, ali neizbježni troškovi što ih je morao praviti na sve strane. Ali sad je već bio navikao na njih. Njemu se u tom pogledu dogodilo ono što se, kako vele, događa pijancima: prva je čašica — ko kolac, druga ko kobac, a nakon treće — čašice lete ko sitne ptičice. Kad je Levin mijenjao prvu novčanicu od sto rubalja za nabavku livreje lakaju i vrataru, i nehote je pomislio da će ove, nikom potrebne livreje, ali neizbježno prijeko potrebne ako se sudi po tome kako se začudiše kneginja i Kiti pri spomenu da bi se moglo i bez livreje — da će te livreje stajati koliko dva radnika ljeti, to jest blizu tri stotine radnih dana od Svete nedjelje do poklada, i to naporno radeći od ranoga jutra do kasne večeri — i ta je novčanica od sto rubalja još išla ko kolac. Ali iduća, razmijenjena za nabavku živeža za ručak rođacima koji je stajao dvadeset i osam rubalja, premda se u Levinu pobudila misao

kako je dvadeset i osam rubalja — devet mjera zobi koju su, u znoju i stenjući kosili, vezali, mlatili, vijali, prosijavali i zasipali — ova je iduća išla ipak lakše. A sad mijenjane novčanice već odavno ne pobuđivahu ovakvih misli, te su letjele ko sitne ptičice. Odgovara li rad, utrošen na stjecanje novca, onome zadovoljstvu koje pruža ono što je za nj kupljeno, ta se misao već odavno bila zametnula. Gospodarski račun o tome da postoji određena cijena ispod koje se ne smije prodati neko žito isto je tako bio zaboravljen. Raž, kojoj je cijenu tako dugo održavao, bijaše prodana za pedeset kopejki jeftinije po mjeri nego što se za nju davalo pred mjesec dana. Čak ni proračun da uz ovakve troškove neće biti moguće proživjeti cijelu godinu bez duga — ni taj proračun više nije imao nikakva značenja. Jedno se samo tražilo; da u banci bude novaca ne pitajući odakle su, tako da se uvijek znade za što će se sutra kupiti govedina. A na taj se račun u njega dosad pazilo; uvijek je imao novaca u banci. Ali sada novci iz banke odoše, i on nije pravo znao odakle da ih uzme. I upravo to ga je, kad mu Kiti spomenu novce, na trenutak oneraspoložilo; ali nije imao kada da o tome misli. Vozio se razmišljajući o Katavasovu i o skorom poznanstvu i Metrovom.

III

Levin se za ovoga svoga posjeta opet bio prisno sprijateljio s bivšim drugom sa sveučilišta, profoserom Katavasovom s kojim se nije bio vidio od svoje ženidbe. Katavasov mu bijaše prijatan zbog jasnoće i jednostavnosti svoga nazora o svijetu. Levin je držao da jasnoća Katavasovljeva nazora o svijetu potječe od njegove beznačajne naravi, Katavasov pak držaše da nedosljednost Levinove misli potječe od premalo discipline njegova uma; ali Katavasovljeva jasnoća Levinu bijaše prijatna, a obilje nediscipliniranih Levinovih misli bijaše prjato Katavasovu, te su oni voljeli da se susreću i prepiru.

Levin je čitao Katavasovu neka mjesta iz svoje knjige i ona mu se svidješe. Jučer, kad je sreo Levina na javnome predavanju, Katavasov mu reče da se poznati Metrov, čiji članak se Levinu bio onako svidio, nalazi u Moskvi te da se

jako zanima za ono što mu je Katavasov rekao o Levinovu djelu i da će Metrov biti u njega sutra u jedanaest te da bi se rado upoznao s njime.

— U svakom slučaju vi se popravljate, prijane, to mi je mило vidjeti — reče Katavasov dočekujući Levina u malome salonu. — Čujem ja zvono i mislim: nije moguće da je na vrijeme... Pa što kažete za Crnogorce? Rođeni ratnici.

Katavasov mu u dvije — tri riječi ispriповjedi posljednje vijesti pa, ušavši u kabinet, upozna Levina s oniskim, čvrstim čovjekom prijatne vanjštine. Bio je to Metrov. Razgovor se kraće vrijeme vodio o politici i o tome kako se u višim petrogradskim krugovima gleda na posljednje događaje. Metrov je prenio riječi koje su njemu bile poznate iz pouzdana vrela i koje je tobože u povodu tih događaja rekao car i jedan ministar. Katavasov je bio isto tako kao pouzdano čuo da je car rekao nešto posve drugo. Levin se potrudio da zamisli takvu situaciju u kojoj su i jedne i druge riječi mogle biti izrečene, i razgovor se o toj temi prekide.

— Jeste, eto, napisao je gotovo cijelu knjigu o prirodnim uvjetima radništva u odnosu prema zemlji — reče Katavasov. — Ja nisam specijalist, ali meni se kao prirodoslavcu svidjelo to što on čovječanstvo ne uzima kao nešto izvan zaoolоgijskih zakona nego, naprotiv, vidi njegovu zavisnost od sredine te u toj zavisnosti traži zakone razvitka.

— To je jako zanimljivo — reče Metrov.

— I ja sam započeo pisati knjigu o seoskome gospodarstvu ali sam i nehote, baveći se glavnim oruđem seoskoga gospodarstva, radništvom — uze Levin crveneći — došao do posve neočekivanih rezultata.

I Levin poče pažljivo, kao da ispituje teren, izlagati svoje gledište. Znao je da je Metrov napisao članak protiv opće prihvaćenoga političko-ekonomskog naučavanja, ali do koje se mjere može nadati da će u njega naići na razumijevanje za svoje nove nazore on niti je znao, niti se mogao dovinuti po umnome i mirnom učenjakovu licu.

— Pa u čemu vi to vidite osobita svojstva ruskoga radnika?

— reče Metrov. — U zoolоgijskim, da tako kažemo, njegovim svojstvima ili u uvjetima u kojima se on nalazi.

Levin vidje da se već o ovome pitanju iskazuje misao s kojom se on nije slagao; ali on nastavi izlagati svoju misao koja se sastojala u tome da ruski radnik ima pogled na

zemlju potpunoma različit od drugih naroda. A da bi tu tvrdnju dokazao, požurio se da dodadne kako, po njegovu mišljenju, ovaj pogled ruskoga naroda potječe od toga što je spoznao svoj poziv da naseli golema, nezauzeta prostranstva na Istoku.

— Čovjek lako pada u zabludu stvarajući zaključke o općem pozivu naroda — reče Metrov prekidajući Levina. — Položaj radnika uvijek će zavisiti od njegova odnosa prema zemlji i kapitalu.

I više ne dajući Levinu da dovrši svoju misao, Metrov mu uze izlagati posebnost svojega naučavanja.

— U čemu je bila posebnost njegova naučavanja Levin nije shvatio jer se nije ni trudio da shvati: vidio je da Metrov, isto kao i drugi, unatoč svome članku u kojemu je oborio naučavanje ekonomista, na položaj ruskoga radnika svejedno gleda samo sa stajališta kapitala plaće i rente. Premda je morao priznati da je u istočnom, najvećem dijelu Rusije renta još jednaka ništici, da plaća za devet desetina osamdesetmilijunskog ruskog stanovništva dostaje samo za njihovu prehranu te da kapital ne postoji drukčije do u obliku najtemeljitijeg oruđa, on je svejedno samo s ovog stajališta promatrao svakoga radnika, premda se u mnogome nije slagao s ekonomistima te je imao svoju novu teoriju o plaći, koju je izložio Levinu.

Levin je slušao nevoljko i u početku se protivio. Već je htio da prekine Metrova kako bi rekao svoju misao koja je po njegovu mišljenju imala učiniti suvišnim dalje izlaganje. Ali onda, kad se uvjerio da oni do te mjere različito gledaju na problem da nikad jedan drugoga neće shvatiti, on više nije proturječio te je samo slušao. Unatoč tome što mu sad već uopće nije bio zanimljivo ono što je govorio Metrov, svejedno je osjećao nekako zadovoljstvo dok ga je slušao. Njegovu je samoljublju laskalo što mu je ovakav učen čovjek ovako rado iznosio svoje misli, što se pokazao tako i povjerljiv prema Levinovu poznavanju predmeta, ponekad samo kakvom napomenom upozoravajući na čitave probleme. On je to pripisivao svojoj vrijednosti ne znajući da je Metrov, pošto je već bio razgovarao sa svima oko sebe, naročito rado govorio o tom predmetu sa svakim novim čovjekom te da je općenito rado sa svima govorio o predmetu koji je njega zanimao a koji njemu samom još nije bio jasan.

— Ej, pa mi ćemo zakasnuti — reče Katavasov pogledavši na sat čim Metrov završi svoje izlaganje.

— Jest, danas je sjednica u Društvu ljubitelja prirode u spomen Svintičeva pedesetogodišnjeg jubileja — reče Katavasov na Levinov upit. — Ja i Petar Ivanič mislili smo da pođemo. Obećao sam održati predavanje o njegovim radovima iz zoologije. Pođite s nama, vrlo je zanimljivo.

— Da, a već je zaista i vrijeme — reče Metrov. Hajdete s nama, a otamo ćemo, ako izvolite, k meni. Jako bih želio da mi pročitate cijelo svoje djelo.

— Nema bogzna šta da čujete. I onako to još nije dovršeno.

— Ali na sjednicu ću vrlo rado.

— Nego, čujete li vi, prijane? Podnio sam zasebno mišljenje

— reče Katavasov dok je u drugoj sobi oblačio frak.

I zapodje se razgovor o sveučilišnom pitanju.

Sveučilišno se pitanje te zime u Moskvi bilo smatralo kao nešto vrlo važno. Tri stara profesora u vijeću nisu prihvatila mišljenje mladih; mladi su podnijeli zasebno mišljenje. Po sudu jednih to je mišljenje bilo užasno, po sudu drugih bilo je to najjednostavnije i najopravdanije mišljenje, te se profesori podijeliše u dvije stranke.

Jedni, kojima je pripadao Katavasov, vidjeli su na protivničkoj strani podlo doušivanje i prijevaru; drugi — djetinjariju i nepoštovanje autoriteta. Premda sam nije pripadao sveučilištu, Levin je već nekoliko puta za svoga boravka u Moskvi o tome slušao i govorio te što se toga tiče imao svoje utvrđeno mišljenje; sudjelovao je u razgovoru koji se nastavio i na ulici dok sva trojica ne stigoše do zgrade staroga sveučilišta.

Sjednica bijaše već započela. Za stolom prekrivenim suknom, za koji sjedoše Katavasov i Metrov, sjedahu još šestorica, a jedan je od njih, duboko nagnut nad rukopisom, nešto čitao. Levin sjede na jednu od slobodnih stolica što su stajale oko stola te šaptom zapita studenta koji je tu sjedio što se to čita. Nezadovoljno premjerivši Levina, student reče:

— Životopis.

Premda Levina baš nije zanimao učenjakov životopis, i nehotе je slušao te doznao štošta zanimljivo i novo o životu znamenitoga čovjeka.

Kad je predavač završio, predsjednik mu zahvali te pročita stihove pjesnika Menta što su mu bili poslani za ovaj

jubilej i nekoliko riječi u znak zahvale stihotvorcu. Zatim Katavasov svojim gromkim, kričavim glasom pročita svoj prikaz o jubilarčevim znanstvenim radovima.

Kad je Katavasov završio, Levin pogleda na sat, vidje da je već prošlo jedan te pomisli da do koncerta neće dospjeti Metrovu pročitati svoje djelo, a osim toga mu se to sada više nije niti dalo. On je i za vrijeme čitanja mislio o predašnjem razgovoru. Sada mu je bilo jasno, ako Metrovljeve misli i jesu značajne, da i njegove isto tako nešto znače; te se misli mogu istančati i do nečega dovesti samo ako svaki bude zasebno radio na odabranome putu, a od priopćavanja tih misli nastati ne može ništa. Pa, odlučivši da odbije Metrovljev poziv, Levin mu pri koncu sjednice priđe. Metrov Levina upozna s predsjednikom s kojim je on razgovarao o političkim novostima. Pri tom je Metrov ispriповjedio predsjedniku ono isto što je bio pripovijedao Levinu, a Levin je stavio iste primjedbe što je već jutros bio stavljao, ali za razliku iznese i svoje novo mišljenje što mu je upravo ondje bilo palo na pamet. Nakon toga zapodje se opet razgovor o sveučilišnom pitanju. Budući da je Levin sve to već bio čuo, požuri se da kaže Metrovu kako žali što se ne može koristiti njegovim pozivom, nakloni se lijevo i desno te se odveze k Ljvovu.

IV

Ljvov, muž Natalije, Kitine sestre, cio je svoj život proveo u prijestolnicama i u inozemstvu gdje je bio i odgojen i gdje je služio u diplomaciji.

Prošle je godine napustio diplomatsku službu, ne zbog kakve neugodnosti (nikad on ni s kim nije imao neugodnosti), te prešao u dvorsku kancelariju u Moskvi kako bi dvojici svojih dječaka dao najbolji odgoj.

Unatoč najoštrijoj suprotnosti u navikama i u nazorima te unatoč tome što je Ljvov bio stariji od Levina, te se zime oni veoma sprijateljiše i zavolješe jedan drugoga.

Ljvov je bio kod kuće, a Levin mu uđe bez najave.

U kućnome haljetku s pojasom, u visokim papučama od jelenske kože, Ljvov je sjedio u naslonjaču i s pomoću

pincenez-a¹ modrih stakala čitao knjigu što je stajala na stalku, svojom lijepom rukom oprezno držeći od sebe dopola upepeljenu cigaru.

Lijepo, prefinjeno i još mlado njegovo lice kojemu je kovrčasta, sjajna srebrna kosa pridavala još plemenitiji izraz, zasja od smiješka kad spazi devina.

— Sjajno! A ja sam upravo kanio poslati koga do vas. No, kako Kiti? Sjednite ovamo, udobnije je... — Ustao je te primakao stolicu za njihanje. — Jeste li čitali posljednju okružnicu u Journal de St. — Petersbourg?² Smatram da je to nešto divno — rekao je pomalo francuskim naglaskom.

Levin ispriповjedi ono što je čuo od Katavasova da se govori u Petrogradu pa, započevši o politici, ispriповjedi o svome poznanstvu s Metrovom i odlasku na sjednicu. Ljvova je jako zanimalo.

— Eto, ja vam zaviđam što imate pristupa u taj zanimljivi učenjački svijet — reče. Pa kao i obično kad bi se razgovorio, odmah prijeđe na francuski jezik kojim se lakše izražavao.

— Istina da ja i nemam kad. I moja me služba, i moje bavljenje djecom toga lišavaju; a onda ne stidim se reći da je moje obrazovanje nepotpuno.

— Ja to ne bih rekao — uze Levin smiješeći se te je, kao i uvijek, bio dirnut njegovim skromnim mišljenjem o sebi, koje podnipošto nije dolazilo od želje da se čovjek istakne ili čak da bude skroman, nego je poteklo od savršene iskrenosti.

— Ah, kako da nije! Ja sad osjećam kako nisam dovoljno obrazovan. Čak mi je i za odgoj moje djece mnogo toga potrebno osvježiti u pameti i jednostavno naučiti. Jer nije dovoljno samo imati učitelje, potreban je i nadzornik, kao što su u vašem gospodarstvu potrebni radnici i nadglednik. Evo što ja čitam — pokaže on Buslajevljevu gramatiku što je ležala na stalku — to se traži od Miše, a tako je teško... Nego dajte vi meni protumačite. Ovdje on kaže...

Levin mu htjede objasniti kako to ne treba shvatiti nego jednostavno naučiti; ali se Ljvov nije s njime slagao.

— Jest, vi se sada tome smijete!

Naprotiv, vi ne možete zamisliti kako se ja, gledajući vas, učim onome što mene čeka, to jest odgajanju djece.

---

¹ Pince-nez, francuski = naočale koje se samo nataknu na nosni hrbat.

² Francuski = Petrogradski dnevnik.

— Eh, ali se nemate čemu naučiti — reče Ljvov.

— Ja znam jedno — reče — Levin — da ja nisam vidio bolje odgojene djece nego što su vaša i da sebi ne bih želio bolje djece od vaše.

Ljvov se očito htjede svladati da ne pokaže svoje radosti, ali je ipak zasjao od smiješka.

— Samo da budu bolji od mene. To je sve što ja želim. Vi još ne znate, za sve muke — počeo on — s dječacima koji su poput mojih bili zapušteni zbog života u inozemstvu.

— Sve ćete vi to naknaditi. Oni su tako sposobna djeca. Glavno je — moralni odgoj. Eto čemu se ja učim gledajući vašu djecu.

— Velite — moralni odgoj. Ne može čovjek zamisliti kako je to teško! Tek što ste odoljeli jednome, iskrsava drugo, pa se opet bori. Da nije potpore u religiji — sjećate se, o tome smo razgovarali — bez te pomoći nijedan otac samo svojim snagama ne bi mogao odgajati.

Ovakav je razgovor Levina uvijek zanimao, ali je ovaj put bio prekinut pojavom ljepotice Natalije Aleksandrovne koja je ušla već odjevena za izlazak.

— A ja nisam ni znala da ste vi tu — rekla je tako da očito ne samo što nije žalila nego se čak radovala što je prekinula taj razgovor koji je njoj odavna bio poznat i već dozlogrdio. — Pa kako Kiti? Danas sam u vas na ručku. Znaš šta, Arsenije — obrati se ona mužu — da ti uzmeš kočiju...

I među mužem se i ženom zapodje razgovor o tome kako će provesti dan. Budući da je muž imao ići službeno nekoga dočekati a žena na koncert i na javnu sjednicu jugoistočnoga odbora, valjalo je o mnogočemu odlučiti i promisliti. Budući da im je bio rod, Levin je morao sudjelovati u tim planovima. Odlučiše da će Levin i Natali poći na koncert i javnu sjednicu, a da će kočiju otamo poslati u poslovnicu po Arsenija, te će on navratiti po nju i odvesti je do Kiti; ili, pak, ne svrši li on posla, otposlat će kočiju te će s njome poći Levin.

— Evo on mene kvari — reče Ljvov ženi

— uvjerava me da su naša djeca divna iako ja znadem da je u njima toliko toga lošeg.

— Arsenij ide u krajnost, ja to uvijek kažem — reče žena.

— Ako čovjek traži savršenstvo, nikad neće biti zadovoljan. A tata govori istinu da se išlo u krajnost kad su nas odgajali

— nas su držali u prizemlju, a roditelji su stanovali

na prvome katu; sada je obrnuto: roditelji u ostavu, a djeca u prvi kat. Roditelji sada više ne treba ni da žive, dajte sve djeci.

— Što onda ako je tako ugodnije? — reče Ljvov smiješeći se svojim lijepim smiješkom i dodirujući se njezine ruke. — Tko te ne poznaje pomislio bi da ti nisi mati već maćuha.

— Ne, krajnost ni u čemu nije dobra — mirno reče Natali stavljajući njegov nožić za razrezi vanje na određeno mjesto na stolu.

— A, evo ih, dođite ovamo, savršena djeco — reče on zaista lijepim dječacima koji su baš ulazili pa, pošto se nakloniše Levinu, priđoše k ocu očito želeći da ga nešto zapitaju.

Levin htjede da se s njima porazgovara, da čuje što će reći ocu, ali Natali uze s njime razgovarati, a u taj mah uđe u sobu i Mahotin, Ljvovljevi drugi u službi, u dvorskoj uniformi da zajedno idu na nečiji doček, i odmah se zapodjeda beskrajni razgovor o Hercegovini, o kneginjici Korzinskoj, o dumi¹ i nagloj smrti Apraksine.

Levin je zaboravio na ono što mu je bilo povjereno. Sjetio se tek kad je već izlazio u predsoblje.

— Ah, Kiti mi je povjerila da nešto s vama govorim o Oblonskome — rekao je kad se Ljvov zaustavio na stepeništu ispraćajući ženu i njega.

— Da, da, maman želi da se mi, les beaux-freres², okomimo na njega — i reče on crveneći i smiješeći se. — Ne znam samo zašto baš ja?

— E onda ću ga ja napasti — smiješeći se reče Ljvova koja je u svom bijelom psećjem krznu čekala kraj razgovoru. — Dajte sad, idemo.

V

Na jutarnjem su koncertu bile dvije vrlo zanimljive programske tačke.

Jedna je bila fantazija *Kralj Lir u stepi*, druga je bila kvartet posvećen Bachovoj uspomeni. Obje su tačke bile nove

---

¹ Duma = u predrevolucionarnoj Rusiji — zastupnička skupština koja je imala zakonodavne ili administrativne funkcije.

² Šurjaci.

i u novome duhu pa je Levin želio da o njima stvori svoje mišljenje. Pošto je otpratio svast do njezina sjedišta, sam je stao pored stupa i odlučio da će slušati što može pažljivije i savjesnije. Trudio se da ostane pribran i da sebi ne kvari dojma gledajući na mahanje ruku dirigenta u bijeloj kravati što uvijek tako neugodno razbija muzičku pažnju, da ne gleda na dame u šeširima što su za koncert bile povezale uši trakama, ni na sva ta lica koja ničim nisu bila zaokupljena, ili su bila zaokupljena svim i svačim samo ne muzikom. Trudio se da izbjegne susrete s poznavaoacima muzike i brbljavcima pa je stajao gledajući preda se i slušao.

Ali što je više slušao fantaziju Kralja Lira, to se manje osjećao kadrim da stvori bilo kakvo određeno mišljenje. Uvijek iznova je nešto počinjalo kao da će se muzički izraziti osjećanja, ali bi se smjesta raspadao na odlomke novih početaka muzičkih izraza, a ponekad na silno zamršene zvukove, jednostavno, ničim povezano doli kompozitorovim prohtjevom. Ali i sami odlomci tih muzičkih izraza, ponegdje dobrih, bijahu neugodni jer su bili posve neočekivani i ničim pripremljeni. Radost i tuga, i očaj, i nježnost, i slavlje javljahu se bez ikakva prava na to, baš kao luđakova osjećanja. A ta su osjećanja, opet isto kao u luđaka, neočekivano prolazila.

Levin se cijelo vrijeme sviranja osjećao kao gluhi čovjek koji gleda plesače. Bio je u potpunoj nedoumici kad se komad završio i osjećao veliki umor od napregnute a ničim nagrađene pažnje. Sa svih se strana razliježe snažan pljesak. Svi poustadoše, uzeše hodati, govoriti. Želeći da prema dojmu drugih protumači svoju nedoumicu, Levin pođe da okolo traži poznavaoce muzike te se obradova kad spazi jednoga od poznatijih poznavalaca muzike u razgovoru s Pescovom kojega je on poznavao.

— Divno! — govoraše dubok Pescovljev bas. — Zdravi bili, Konstantine Dmitriču. Osobito je slikovito i, da tako kažem, skulpturno i bojama bogato ono mjesto na kom osjećate da se približuje Kordelija, na kom se žena, das ewig Weibliche¹, upušta u borbu s udesom. Zar ne?

— Ali čemu tu Kordelija? — bojažljivo će Levin posve zaboraviv da je fantazija ocrtavala kralja Lira u stepi.

---

¹ Ono vječno ženstveno.

— Javlja se Kordelija... evo! — reče Pescov udarajući prstima po atlasnom programu što ga je držao u ruci i pružao Levinu.

Tek sad se Levin prisjeti naslova fantazije te požuri da u ruskome prijevodu pročita Šekspirove stihove otisnute na poleđini programa.

— Bez ovoga se ne može pratiti — reče Pescov obraćajući se Levinu budući da mu je sugovornik bio otišao te više nije imao s kime razgovarati.

Za vrijeme stanke među Levinom i Pescovom zapodje se prepirka o prednostima i nedostacima vagnerijskog smjera u muzici. Levin je dokazivao da je Wagnerova pogreška i pogreška svih njegovih sljedbenika u tome što se u toj muzici prelazi na područje druge umjetnosti, da se isto tako vara poezija kad opisuje crte ljudskoga lica, dok je to slikarski posao, pa kao primjer takve pogreške navede kipara koji je naumio u mramoru isklesati obrise pjesničkih slika kako se dižu oko pjesnikove figure na pijedestalu. »Ti su obrisi u kipara tako malo obrisi da se čak moraju pridržavati za stepenište«, reče Levin. Ova mu se fraza svidje, ali se nije sjećao je li već kada prije tu istu frazu bio rekao upravo Pescovu pa se, kad to reče, zbuni.

Pescov je pak dokazivao kako je umjetnost samo jedna te kako ona može postići svoj najviši domet tek u sjedinjenju svih umjetničkih rodova.

Drugu tačku koncertnoga programa Levin više uopće nije mogao slušati. Ostavši pored njega, Pescov je cijelo vrijeme s njime govorio osuđujući taj muzički komad zbog njegove zališne sladunjave, patvorene jednostavnosti te je uspoređujući s jednostavnošću preraphaelista¹ u slikarstvu. Na izlasku Levin je sreo još mnogo znanaca s kojima se porazgovorio i o politici, i o muzici, i o zajedničkim zancima; među ostalima sreo je i grofa Bolja kojemu je posve bio zaboravio otići u pohode.

— Pa pođite još sada — reče mu Ljvova kojoj je to priopćio

— možda vas ne prime, a onda dođite po mene na sjednicu.

Još ćete me ondje zateći.

---

¹ Slikari koji su potkraj 14. i na početku 15. stoljeća djelovali prije čuvenoga talijanskog renesansnog majstora — slikara Rafaela a odlikovali se savršenom jednostavnošću svojih slika.

VI

— Možda ne primaju? — reče Levin ulazeći u predvorje doma grofice Bolj.

— Primaju, izvolite molim — reče vratar okretno mu skidajući bundu.

»Baš mi se nimalo ne ide — mišljaše Levin uzdahnuvši dok je skidao jednu rukavicu i popravljao šešir. — Eh, zašto li ja idem? Pa šta ja imam s njima razgovarati?«

Prolazeći kroz prvi salon, Levin na vratima susrete groficu Bolj koja je zabrinuta i stroga lica nešto naređivala sluzi. Spazivši Levina, ona se osmjehne i zamoli ga da pođe u drugi, manji salon odakle su se čuli glasovi. U tom su salonu u naslonjačima sjedile dvije grofičine kćeri i jedan, Levinu poznat moskovski pukovnik. Levin im priđe, pozdravi se te sjede pored divana držeći šešir na koljenu.

— Kako zdravlje vaše žene? Jeste li bili na koncertu? Mi nismo mogli. Mama je morala biti na zadušnicama.

— Da, čuo sam ... Baš nagla smrt — reče Levin.

Dođe grofica, sjede na divan te i ona upita za ženu i za koncert.

Levin odgovori te ponovi pitanje o nagloj smrti Apraksine.

— Ona je, uostalom, uvijek bila slaba zdravlja.

— Jeste li bili jučer u operi?

— Da, bio sam.

— Luka je bila vrlo dobra.

— Da, vrlo dobra — reče on pa, budući da mu je bilo posve svejedno što će o njemu misliti, uze ponavljati ono, što je već stoti put slušao, o osobitoj darovitosti ove pjevačice. Grofica se Bolj pretvarala da sluša. Zatim, pošto je on prilično dugo govorio te ušutio, uze govoriti pukovnik koji je dotad šutio. Pukovnik isto tako započe o operi i o rasvjeti. Naposljetku, rekavši nešto o predviđenom folle journee¹ kod Tjurina, pukovnik prasne u smijeh, zagrmori, ustane i ode. Ustane i Levin, ali po grofičinu licu primijeti da njemu još nije vrijeme za odlazak. Treba još ostati časak-dva. Zato sjedne.

---

¹ Francuski = ludi dan, vrsta kućne zabave: veselica, pijanka, orgijanje.

Ali budući da je jednako mislio o tome kako je sve to glupo, nije nikako mogao pronaći predmeta za razgovor pa je ušutio.

— Vi ne idete na javnu sjednicu? Kažu, jako je zanimljivo

— uze grofica.

— Ne, obećao sam svojoj belle-soeur¹ da ću doći po nju

— reče Levin.

Nasta šutnja. Mati se i kćeri još jednom zглеdaše.

»Eh, rekao bih, sad je vrijeme«, pomisli Levin te ustane. Dame mu stegoše ruku i zamoliše da ženi isporuči mille choses.²

Vratar ga upita dok mu je pružao bundu:

— Gdje izvoljevate stanovati? — te odmah nešto zapisa u veliku, lijepo uvezenu knjigu.

»Naravno meni je svejedno, ali ipak me stid i užasno mi je glupo«, pomisli Levin tješeći se time da tako svi rade pa pođe na javnu sjednicu Odbora gdje je imao naći svoju svast da se zajedno s njome odveze kući.

Na javnoj sjednici Odbora bijaše mnogo svijeta i gotovo cijelo visoko društvo. Levin je još stigao na čitanje referata koji je, kako su svi govorili, bio jako zanimljiv. Kad se završilo čitanje referata, društvo se okupilo te Levin susrete i Svijažskoga koji ga je pozivao da večeras svakako dođe u Seosko gospodarsko društvo gdje će se čitati jedan važan izvještaj, i Stjepana Arkadijča koji je tek bio stigao s utrka, i još mnogo drugih znanaca, pa se Levin još razgovarao i naslušao različitih mišljenja o sjednici, o novome kazališnom komadu i o nekom procesu. Međutim, vjerojatno zbog toga što je bio zamoren nije ni na šta mogao obratiti pažnju, te govoreći o procesu, on se nešto bio zabunio pa mu je ta zabuna nekoliko puta kasnije neprijatno padala na pamet. Govoreći o kazni što se imala izreći nekom strancu kojemu se sudilo u Rusiji i o tome kako ne bi bilo pravo kazniti ga izgonom u inozemstvo, Levin ponovi ono što je jučer bio čuo u razgovoru s jednim znancem.

— Ja mislim da bi njega izgnati u inozemstvo bilo isto što i kazniti štuku time da se pusti u vodu — reče Levin. Tek kasnije se sjetio da je ta misao, koju je on bio nekako

---

¹ Svast (-ika).

² Tisuću pozdrava (i dobrih želja).

proturio kao svoju a čuo je je od jednoga znanca, bila iz jedne Krilovijeve basne i da je taj znanac tu misao ponovio prema jednome novinskom feljtonu.

Pošto je sa svojom svasti navratio kući te Kiti zatekao vedru i zdravu, Levin ode u klub.

VII

Levin stiže u klub u pravi čas. S njime pristizahu i gosti i članovi kluba. Levin odavna nije bio u klubu, odonda otkako je još nakon završetka studija na sveučilištu živio u Moskvi i kretao se u društvu. On se kluba sjećao, sjećao se vanjskih pojedinosti njegovog uređenja, ali je bio posve zaboravio dojam što ga je nekoć klub na njega ostavljao. Ali čim je, pošto se uvezao u široko, polukružno dvorište i sišao s izvoščikove kočije, stupio na ulazne stepenice a vratar s trakom preko ramena nečujno otvorio vrata da može ući; čim je u vratarnici spazio kaljače i bunde članova kluba koji su smatrali da je lakše skidati dolje kaljače negoli ih nositi gore; čim je začuo tajanstveno zvonce što ga je najavljivalo, te blago nagnutim stepeništem uzlazeći po sagu na odmorištu ugledao kip a na gornjim vratima trećega postarana poznata vrata u klupskoj livreji kako ni užurbano ni sporo otvara vrata i pogledom odmjerava gosta — na Levina je klub učinio isti onaj dojam kao nekada, dojam odmora, zadovoljstva i uglađenosti.

— Molim šešir — reče vratar Levinu koji je bio zaboravio klupsko pravilo da se šešir ostavlja u vratarnici. — Odavna niste bili. Knez vas je još jučer zapisao. Kneza Stjepana Arkadjiča još nema.

Vratar je poznavao ne samo Levina nego i sve njegove poznanike i rođake pa mu je odmah spomenuo najbliže ljude.

Prošavši kroz prvu prolaznu dvoranu sa zaslonima te kroz zdesna pregrađenu sobu za prodavača voća, pretekavši starca koji se sporo kretao, Levin uđe u blagovaonicu koja je brujila od ljudskog žagora.

Prošao je uz gotovo već zauzete stolove promatrajući goste. Čas ovdje, čas ondje nailazio je na najrazličitije, i stare i mlade, i jedva poznate i bliske ljude. — Ne bje ni jednog srdita ili zabrinuta lica. Svi su, reklo bi se, sa šeširima u

vratarnici ostavili svoje tegobe i brige te se spremali da bez žurbe uživaju materijalna dobra života. Bio je tu i Svijažski, i Ščerbacki, i Nevedovski, i stari knez, i Vronski, i Sergej Ivanič.

— O, zakasni li? — smiješeci se reče pružajući mu ruku preko ramena. — Kako Kiti? — dodade popravljajući ubrusac što ga je bio zatakao za dugme svoga prsluka.

— Sve u redu, zdrava je; one utroje ručaju kod kuće.

— A, rekla-kazala. E, u nas ti nema mjesta. Nego idi ti Za onaj stol te brže zauzimaj mjesto — reče knez pa, okrenuvši se, pažljivo prihvati tanjur s juhom od maniča.¹

— Levine, ovamo! — malo podalje odatle vikne jedan dobrodušan glas. Bio je to Turovcin. Sjedio je s nekim mladim oficirom, pored njih bjehu prislonjene dvije stolice.

Levin im radosno priđe. On je i inače uvijek volio dobrodušnog bekriju Turovcina — uza nj ga je vezivala uspomena na ljubavno objašnjenje s Kiti — ali danas mu je, nakon svih onih nategnutih umnih razgovora, dobrodušni Turovcinov lik bio osobito prijatan.

— Ovo je za vas i za Oblonskoga. On će odmah doći. Oficir vrlo uspravna držanja i vedrih, stalno nasmijanih očiju, bijaše Petrograđanin Gagin. Turovcin ih upozna.

— Oblonski vječno zakašnjava.

— A, evo i njega.

— I ti stiže maloprije? — reče Oblonski hitro im prilazeći.

— Zdravo. Jesi li pio votke? E hajdemo.

Levin ustade te pođe s njime prema velikom stolu gdje je bilo votke i najrazličitijih zakuski. Vjerojatno bi čovjek morao među dvadesetak vrsta zakuski naći nešto po svome ukusu, ali Stjepan Arkadjič zatraži nešto posebno, a jedan od livriranih lakaja odmah donese ono što je on tražio. Ispili su po čašicu te se vratiše k stolu.

Odmah, još dok su jeli juhu, Gaginu donesoše šampanjca i on naredi da se nalije u četiri čaše. Levin ne odbi ponuđeno vino te naruči drugu bocu. Bio je ogladnio pa je jeo i pio s velikim zadovoljstvom, a još je s većim zadovoljstvom sudjelovao u vedru i jednostavnu razgovoru svojih subesjednika. Spustivši glas, Gagin je pripovijedao novu petrogradsku anegdotu pa, premda je bila nepristojna i glupa, anegdota je

---

¹ Manič = vrsta ribe.

bila jako smiješna pa se Levin smijao takvim grohotom da su se susjedi na nj osvrtali.

— Ovo je nešto poput onoga: »Ja upravo toga ne podnosim!«
Ti to znaš? — upita Stjepan Arkadijč — Ah, to je nešto divno!
Dajder još jednu bocu — reče on laka ju te uze pripovijedati.

— Petar Ilič Vinovski moli da uzmete — prekine staračac lakaj Stjepana Arkadijča donoseći dvije uske čaše šampanjca koji se upravo prestajaje pjeniti i šištati te se okrene Stjepanu Arkadijču i Levinu. Stjepan Arkadijč uze čašu pa, pošto je na drugom kraju stola izmijenio pogled s ćelavim, riđim brkatim muškarcem, kimne mu glavom smiješeći se.

— Tko je to? — upita Levin.

— Jednom si ga u mene sreo, sjećaš se? Dobar čovjek. Levin učini isto što i Stjepan Arkadijč te uze čašu.

I anegdota Stjepana Arkadijča bijaše jako zabavna. Levin ispriповjedi anegdotu koja se isto tako svidje. Zatim se povede razgovor o konjima, o današnjim trkama i o tome kako je vižlasti Atlas Vronskoga dobio prvu nagradu. Levin nije ni opazio kako je ručak prošao.

— A, evo i njih! — kad su već bili na kraju ručka reče Stjepan Arkadijč naginjući se preko naslona stolice i pružajući ruku Vronskome koji je išao prema njemu s jednim visokim gardijskim pukovnikom. I na licu Vronskoga sjajila se ona opća klupska vedra dobrodušnost. On se raspoloženo nalakti na rame Stjepanu Arkadijču nešto mu šapućući i isto se tako vedro smijući pruži ruku Levinu.

— Vrlo mi je drago što vas vidim — reče. — A i onda sam vas na izborima bio tražio, ali mi rekoše da ste već bili otišli

— rekao mu je.

— Da, istoga sam onog dana bio otputovao. Upravo smo govorili o vašem konju. Čestitam vam — reče Levin.

— To je jako brza trka.

— Pa i vi imate konja.

— Ne, imao ih je moj otac, ali ja se sjećam i znam.

— A gdje si ti ručao? — upita Stjepan Arkadijč.

— Za drugim stolom, iza stupova.

— Čestitavali su mu — reče visoki pukovnik.

— Druga carska nagrada; da je meni sreća u kartama kakvu on imade u konjima.

— Eh, čemu da gubim dragocjeno vrijeme. Idem ja u infernal¹
— reče pukovnik i ode od stola.
— To je Jašvin — odgovori Vronski Turovcinu te sjedne pored njih na upražnjeno mjesto. Kad je popio ponuđeni pehar, on naruči bocu. Koje pod utjecajem klupskoga dojma koje pod utjecajem popijenoga vina, Levin zađe u razgovor s Vronskim o najboljim pasminama stoke i bje mu jako drago da prema tome čovjeku ne osjeća nikakva neprijateljstva, čak mu je između ostaloga rekao i to da je čuo od žene kako ga je ona srela u kneginje Marje Borisovne.
— Ah, kneginja Marja Borisovna, to je divno stvorenje! — reče Stjepan Arkadijč te o njoj ispriповjedi jednu anegdotu koja ih sve nasmija. Osobito se Vronski bio tako dobrodušno razgrohotao da se Levin osjetio posve izmiren s njime.
— Pa, jesmo li gotovi? — reče Stjepan Arkadijč ustajući i smiješeći se. — Hajdemo.

VIII

Ustavši od stola, osjećajući da mu se u hodu ruke nekako osobito pravilno i lako klata, Levin pođe s Gaginom kroz visoke sobe prema dvorani za biljar. Prolazeći kroz veliku dvoranu on naiđe na tasta.
— Pa šta veliš? Kako ti se sviđa naš hram dokolice? — reče knez uzevši ga pod ruku. — Pođimo, prošetajmo malo.
— Baš sam i sam htio malo prošetati da razgledam. To je zanimljivo.
— Da, tebi je zanimljivo. Ali mene sad zanima nešto drugo negoli tebe. Ti sad eto motriš ove starčice — reče on pokazujući jednoga pogrbljena klupskoga člana obješene usne koji im je, jedva mičući nogama u mekim čizmama, dolazio u susret — i misliš da su se oni i rodili ovako kao mućci.
— Kakvi mućci?
— Ti eto i ne znaš za taj naziv. To je naš klupski termin. Znadeš. kad se jaje kotrlja, pa kad se mnogo kotrlja, postane ti mućak. Tako ti i mi: dolazimo te dolazimo u klub i postanemo mućci. Da, ti se eto smiješ, a ovakvi kao ja već gledaju

---

¹ Infernal = paklena soba, pakleni odjel; tako se u ruskim plemićkim klubovima zvala kartašnica.

kad će među mučke. Poznaješ li ti kneza Čečenskoga?

— upita knez, a Levin mu po licu vidje da se on sprema ispriprovjediti nešto smiješno.

— Ne, ne poznajem.

— Ma nemoj, kako to? Ma knez Čečenski, onaj poznati. No, svejedno sad. Eto on uvijek igra na biljaru. Pred tri godine on još nije spadao među mučke i hrustio se time. A sam je drugo nazivao mućcima. Tek dođe on jedanput, a vratar ti naš... poznaješ ga, Vasilij? Ma onaj debeli. On ti je velik dovitljivac i peckalo. Pa pita ti njega knez Čečenski: Ej, Vasilije, tko je sve došao? A ima li mućaka?« A on će ti njemu: »Vi ste treći po redu.« Da, brajko, tako ti je to!

Razgovarajući i pozdravljajući se sa znancima koje je susretao Levin i knez prodoše kroz sve sobe: veliku gdje su već stajali stolovi i gdje su u male svote kartali igrači navikli jedni na druge, sobu za odmor gdje se šahiralo i gdje je sjedio Sergej Ivanovič s nekim razgovarajući; sobu za biljar gdje se u jednoj udubini kraj divana bila uz šampanjac okupila vedra družina u koju se umiješao Gagin; povirili su i u infernal gdje se pored jednog stola, za kojim već sjedaše Jašvin, natiskalo mnogo ulagača. Nastojeći da ne budu bučni, oni udoše i u mračnu čitaonicu gdje je pod svjetiljkama sa sjenilima sjedio nekakav mladić ljutita lica koji je prelistavao jedan časopis za drugim i čelav jedan general zaduben u čitanje. Udoše i u sobu koju je knez zvao umničkom. U toj sobi trojica gospode vatreno raspravljahu o posljednjoj političkoj novosti.

— Kneže, izvolite, gotovo je — reče jedan od njegovih suigrača pošto ga je tu pronašao, te knez ode. Levin još malo posjedi, malo posluša ali, kad se spomenuo svih jutrošnjih razgovora, postade mu odjednom užasno dosadno. On brže bolje usta te pođe tražiti Oblonskoga i Turovcina s kojima se čovjek mogao raspoločiti.

Turovcin je sjedio s vrčem pića na visoku divanu u sobi za biljar, a Stjepan Arkadijč i Vronski o nečemu razgovarahu kraj vrata u daljem kutu sobe.

— Nije da bi njoj bilo dosadno, već ta neodređenost, nestalnost njezina položaja — čuo je Levin i htio žurno da se udalji; ali ga Stjepan Arkadijč pozva.

— Levine! — reče Stjepan Arkadijč, i Levin zapazi da su mu oči bile, ne bi se reklo suzne nego vlažne, kako je uvijek u njega znalo biti ili kad bi malo više popio, ili kad bi se

nježio. Danas bijaše i jedno i drugo. — Levine, ne odlazi — reče te mu snažno stisne ruku u laktu, očito ga podnipošto ne želeći pustiti.

— Ovo je moj iskreni, gotovo najbolji prijatelj — reče on Vronskome. — Ti si mi zapravo još bliži i draži. I ja želim i znadem da vas dvojica morate biti prijatelji jer ste obojica dobri ljudi.

— Šta možemo, ostaje nam samo još da se poljubimo

— dobrodušno se šaleći, reče Vronski pružajući ruku.

On brzo prihvati pruženu ruku te je snažno stegne.

— Jako mi je, jako drago — reče Levin stežući mu ruku.

— Momče, bocu šampanjca. — reče Stjepan Arkadijič.

— I meni je jako drago — reče Vronski.

Međutim, unatoč želji Stjepana Arkadijiča, pa i unatoč njihovim uzajamnim željama, oni nisu imali o čem razgovarati i obojica to osjećahu.

— Ti znaš da se on ne poznaje s Anom? — reče Stjepan Arkadijič Vronskome. — A ja ga svakako želim odvesti k njoj. Hajdemo, Levine!

— Zbilja? — reče Vronski. — Njoj će biti jako drago. Ja bih isto odmah pošao kući — dodadne on — ali mi Jašvin ne da mira, i ja želim ostati ovdje dok on ne završi.

— A je li što loše?

— Jednako gubi i jedino ga ja mogu zadržati.

— E pa hoćemo li onda jednu partiju biljara? Levine, hoćeš li igrati? E baš fino — reče Stjepan Arkadijič. — Postavi piramidu

— obrati se on postavljajući.

— Odavno je već gotova — odgovori postavljajući koji je već bio postavio kugle u trokut i za zabavu kotrljao crvenu.

— Deder sad.

Nakon jedne partije Vronski i Levin sjedoše za Gaginov stol, a Levin na prijedlog Stjepana Arkadijiča uze stavljati na asove. Vronski je čas sjedio za stolom okružen znancima što su mu neprestano prilazili, čas je išao u infernal da obiđe Jašvina. Levin osjećao je prijatan odmor od umne jutarnje zamorenosti. Radovao se prijekidu neprijateljstva s Vronskim pa ga dojam smirenosti, ugladenosti i zadovoljstva nije ostavljao.

Kad se igra završila, Stjepan Arkadijič uzme Levina pod ruku.

— I tako ćemo mi onda k Ani. Odmah? Kod kuće je. Davno sam joj bio obećao da ću te dovesti. Kamo se spremaš večeras?

— Nikamo naročito. Obećao sam Svijažskome da ću doći u Seosko gospodarsko društvo. Pa dobro, hajdemo

— reče Levin.

— Izvrsno, krećimo! Vidi je li došla moja kočija

— Stjepan se Arkadijč obrati k lakaju.

Levin priđe k stolu, plati četrdeset rubalja što ih je bio izgubio mećući na asove, plati sve troškove u klubu na nekakav tajanstven način, poznat starčiću-lakaju koji je stajao kraj dovratka, te nekako osobito mašući rukama pođe kroza sve dvorane prema izlazu.

IX

— Karetu Oblonskoga! — ljutitim basom poviče vratar. Kočija priđe i obojica ustadoše. Samo je u prvi mah, dok je kočija izlazila iz klupske veže, Levin još bio pod dojmom klupskoga mira, zadovoljstva i nesumnjive otmjenosti po svoj okolici; ali čim je kočija izišla na cestu i čim je osjetio drndanje vozila po neravnu putu, začuo ljutitu viku izvoščika koga su bili sreli, čim je pri slaboj svjetlosti ugledao crveni natpis na jednoj krčmi i dućančiću, taj se dojam raspršio i on stade razmišljati o svojim postupcima te se zapita čini li on dobro što ide k Ani. Šta će reći Kiti? Ali mu Stjepan Arkadijč ne dade da se zamisli pa, kao da je nagađao njegove sumnje, razagna ih.

— Baš mi je drago — reče — što ćeš je upoznati. Znaš, Doli je to odavna željela. I Ljvov joj je zalazio te još i sad zalazi. Premda mi je sestra — nastavi Stjepan Arkadijč — smjelo mogu reći da je to izvanredna žena. Uostalom vidjet ćeš. Njezin je položaj jako težak, osobito sada.

— A zašto osobito sada?

— Mi vodimo pregovore s njezinim mužem radi rastave. I on pristaje; ali tu su teškoće u pogledu sina, i sve se to, skupa, premda se već davno moralo završiti, vuče evo tri mjeseca. Čim dobije rastavu, udat će se za Vronskoga. Kako je to glupo, taj stari običaj hodanja u krugu, »Izaija likuj«, u koji nitko ne vjeruje i koji smeta ljudskoj sreći! — dometne

Stjepan Arkadijč. — Eh, i onda će njihov položaj biti jasan, kao što je moj, kao što je tvoj.

— A u čemu je teškoća? — reče Levin.

— Ah, duga je to i dosadna priča! Sve je to u nas tako nejasno. Ali posrijedi je to — da ona, očekujući tu rastavu ovdje, u Moskvi gdje njega i nju svi poznaju, živi tri mjeseca; nikamo ne izlazi, nikoga ne viđa od žena osim Doli zato što ona, shvaćajući li, ne želi da joj tko dolazi iz milosti; ona glupača kneginjica Varvara — i ona je otišla smatrajući to nepristojnim. E dakle, u takvu položaju druga koja žena ne bi mogla u sebi naći uporišta. A ona je, vidjet ćeš eto, kako je ona uredila svoj život, kako je mirna, dostojanstvena. Lijevo, ulica prema crkvi! — vikne Stjepan Arkadijč naginjući se kroz prozor kočije.

— Uh, što je vruće! — reče on unatoč tome što je bilo 12 stupnjeva ispod ništice raskopčavajući još više svoju i onako raskopčanu bundu.

— Pa ona ima kćer; zacijelo je njome zabavljena? — reče Levin.

— Rekao bih, ti svaku ženu zamišljaš samo kao ženu, une *couveuse*¹ — reče Stjepan Arkadijč. — Ako je čime zabavljena onda to mora biti djecom. Ne, ona nju, rekao bih, divno odgaja, ali se o njoj ništa ne čuje. Ona je zabavljena ponajprije time što piše. Već vidim da se ti ironično smješkaš, ali se varaš. Ona piše knjigu za djecu i nikome o tome ne govori, ali meni je čitala, i ja sam rukopis davao Vorkujevu... znaš, onom izdavaču... i sam je, čini se, pisac. On se u to razumije i kaže da je to nešto izvanredno. Ali ti sad misliš da je to žena spisateljica? Nipošto. Ona je prije svega žena sa srcem, ma vidjet ćeš. Sada ona ima jednu englesku djevojčicu i cijelu obitelj kojom se bavi.

— Da nije kakva filantropija posrijedi?

— Eto na, ti u svemu odmah želiš vidjeti nešto loše. Nije filantropija nego dobrotu srca. Oni su, to jest Vronski je imao jednog Engleza za trenera svojih konja, majstora u svom poslu, ali pijanicu. On se posve propio, *delirium tremens*², a obitelj se našla na ulici. Ona ih je vidjela, pomogla im, posvema im se predala, i sad je cijela obitelj na njezinoj brizi;

---

¹ Kao kvočku.

² Bijela groznica«, alkoholičarsko ludilo.

i to ne onako, s visoka, novcem, nego ona priprema dječake za rusku gimnaziju, a djevojčicu je uzela k sebi. Ali sad ćeš je eto vidjeti.

Kočija se uveze u dvorište, a Stjepan Arkadijč jako pozvoni na ulazištu pored kojega su stajale saonice.

Pa i ne upitavši slugu koji im je otvorio vrata ima li koga kod kuće, Stjepan Arkadijč ude u predvorje. Levin je išao za njim sve više i više sumnjajući je li to što čini dobro ili loše.

Pogledavši se u ogledalu, Levin primijeti da je crven; ali bio je siguran da nije pijan pa pode po sagu na stepeništu gore za Stjepanom Arkadijčem. Gore je Stjepan Arkadijč upitao lakaja koji mu se poklonio kao dobru poznaniku, tko je u Ane. Arkadjevne te dobi odgovor da je gospodin Vorkujev.

— Gdje su?

— U kabinetu.

Prošavši kroz omanju blagovaonicu tamnih drvenih zidova, Stjepan Arkadijč i Levin uđoše po mekom sagu u polutamni kabinet osvijetljen jednom svjetiljkom s velikim tamnim sjenilom. Druga je svjetiljka koja baca svjetlo gorjela na zidu i osvijetljivala portret žene u naravnoj veličini na, koji Levin i nehotе svrnu svoju pažnju. Bio je to Anin portret što ga u Italiji radio Mihajlov. Dok je Stjepan Arkadijč zamicao za rešetku za lozu penjačicu, a muški glas što je govorio zamukao, Levin je motrio portret koji se u blistavu osvijetljenju isticao u okviru i nije se mogao od njega otrgnuti. Bio je čak zaboravio i gdje se nalazi te, i ne slušajući ono što se govorilo, nije dizao očiju s ovoga izvanrednog portreta. To nije bila slika, već živa predivna žena crnih kovrčastih kosa, obnaženih ramena i ruku i zamišljena polusmiješka na usnama pokrivenim nježnim maljama, koja ga je pobjedonosno i nježno motrila očima što su ga smučivale. Samo stoga ona nije bila živa što je bila ljepša negoli to može biti živa.

— Jako mi je drago — začuje on odjednom pored sebe glas koji je očito njemu bio upravljen, glas one iste žene koju je uživajući gledao na portretu. Ona mu je izišla u susret iza rešetke, te Levin u polusvjetlu kabineta ugleda onu istu ženu s portreta u tamnoj, prijeljevno modroj haljini, ne u onom položaju, ne s onim izrazom, ali na onoj istoj visini ljepote

na kojoj ju je umjetnik uhvatio na slici. Bila je manje blistava u zbilji, ali zato na njoj živoj bijaše nečega toliko privlačna čega nije bilo na portretu.

X

Pošla mu je u susret ne skrivajući svoje radosti što ga vidi. I u onoj mirnoći kojom mu je pružila malenu i energičnu ruku te ga upoznala s Vorkujevom i pokazala riđokosu ljepuškastu djevojčicu što je tu sjedila za ručnim radom, nazvavši je svojom gojenicom, očitovale su se Levinu poznate i prijatne manire žene iz višega društva, uvijek mirne i prirodne.

— Jako, jako mi je drago — ponovila je, a u njezinim su ustima tko bi znao zašto te riječi dobile osobito značenje.

— Ja vas odavno poznajem i volim i zbog prijateljstva sa Stivom, i zbog vaše žene... ja sam je poznavala vrlo kratko vrijeme, ali ona je na mene ostavila dojam divnoga cvijetka, upravo cvijetka. I ona će doskora biti mati!

Govorila je slobodno i neužurbano, katkad prenoseći svoj pogled s Levina na brata, a Levin osjećaše da je dojam što ga je on izazvao bio dobar, pa mu s njome odmah bje lako, jednostavno i prijatno kao da ju je iz djetinjstva poznao.

— Ja sam se i Ivan Petrovič bili smjestili u Aleksejevu kabinetu — rekla je odgovarajući Stjepanu Arkadiju na njegov upit može li se pušiti — upravo zato da bismo pušili — pa pogledavši u Levina mjesto da pita: puši li on? primakne k sebi tabakeru od kornjačevine te izvadi cigaretu.

— Kako tvoje zdravlje? — upita je brat.

— Pa tako. Živci kao i uvijek.

— Zar ne, neobično je lijepo? — reče Stjepan Arkadijč primijetivši da je Levin pogledao u portret.

— Nisam vidio boljeg portreta.

— I neobično sličnog, zar ne? — reče Vorkujev.

Levin pogleda s portreta na original. Osobit sjaj osvijetli Anino lice u trenutku kad je na sebi osjetila njegov pogled. Levin pocrvenje pa, da prikrije svoju zbunjenost, htjede upitati da li već dugo nije vidjela Darju Aleksandrovnu, ali u taj mah progovori Ana:

— Ovaj smo čas Ivan Petrovič i ja govorili o posljednjim Vaščenkovljevim slikama. Jeste li ih vidjeli?

— Da, jesam — odgovori Levin.

— Ali oprostite mi, prekinula sam vas, htjeli ste reći. Levin upita da li već dugo nije vidjela Doli.

Jučer je bila kod mene, zbog Griše se jako ljuti na gimnaziju. Čini se, učitelj je iz latinskoga bio nepravedan prema njemu.

— Da, vidio sam slike. Jako su mi se svidjele — vrati se Levin razgovoru što ga je ona bila započela.

Levin sada uopće nije više govorio onako šablonski i nezainteresirano kao što je razgovarao jutros. Svaka riječ u razgovoru s njome dobivala je osobito značenje. S njome bijaše prijatno i govoriti, još prijatnije bijaše slušati je.

Ana nije govorila samo prirodno, pametno, nego pametno i nehatno ne pripisujući nikakve vrijednosti svojim mislima, a veliku vrijednost pridajući mislima svojega subesjednika.

Povede se razgovor o novom pravcu u umjetnosti, o novom izdanju biblije koju je ilustrirao jedan francuski slikar, Vorkujev je optuživao umjetnika zbog gruboga realizma. Levin reče da su Francuzi kao nitko razvili konvencionalnost u umjetnosti te da stoga oni osobitu prednost vide u povratku k realizmu. Oni vide poeziju u tome što izbjegavaju laž.

Ništa što je ikada dosad pametna rekao Levin nije mu pričinilo toliko zadovoljstva koliko ovo što je sada rekao. Anino lice odjednom cijelo zasja kad je nenadano shvatila vrednotu ove misli. Nasmijala se.

— Smijem se — rekla je — kao što se čovjek smije kad ugleda portret koji je jako na njega nalik. To što ste vi rekli potpuno karakterizira današnju francusku umjetnost, i slikarstvo, pa čak i književnost: Zola, Daudet. Ali možda to uvijek tako biva da umjetnici svoje conceptions¹ temelje na izmišljenim, konvencionalnim likovima, a onda

— kad su sve combinaisons² iscrpene, ti likovi dojadili, onda počinju smišljati prirodnije, istinskije likove.

— E ovo je posve tačno! — reče Vurkujev.

— Dakle bili ste u klubu? — obrati se ona bratu.

---

¹ Konceptije, zamisli.

² Kombinacije, mogućnosti (kombiniranja).

»Da, da to je žena!« mišljaše Levin zanijevši se te uporno promatrajući njezino lijepo, vazda izražajno lice koje se sada naglo posve promijenilo. Levin nije čuo šta je ona govorila nagnuvši se k bratu, ali bijaše zapanjen promjenom njezina izraza. Prije tako divno u svojoj mirnoći, njezino lice odjednom poprimi izraz neobične radoznalosti, srđžbe i ponositosti. Ali to potraj a svega jedan časak. Prižmirila je kao da se nečega prisjeća.

— D, da, uostalom to nikoga ne zanima — rekla je te se obrati Engleskinji.

— Please order the tea in the drawing-room.¹ Djevojčica ustane te iziđe.

— A šta je s ispitom, je li ga položila? — upita Stjepan Arkadijč.

— Sjajno. Veoma je to sposobna i draga djevojčica.

— Na kraju ti ćeš je još voljeti više negoli svoju.

— Tako govori muškarac. U ljubavi nema više i manje. Kćer ja volim jednom ljubavlju, nju — drugom.

— A ja govorim i govorim Ani Arkadjevnoj — reče Vorkujev

— kad bi ona barem jednu stotinu energije što je ulaže oko Engleskinje poklonila za opće dobro odgajanja ruske djece, da bi Ana Arkadjevna učinila veliko, korisno djelo.

— Tja, šta ćete, nisam mogla. Grof Aleksej Kirilovič jako me je poticao — (izgovarajući riječi *grof Aleksej Kirilovič*, ona upitno i bojažljivo pogleda Levina, a on joj i nehote odgovori potvrdnim i poštovanja punim pogledom) — poticao me da se bavim školom u selu. Išla sam nekoliko puta. Djeca su jako draga, ali ja nisam mogla svojski prionuti uz taj posao. Velite — energija. Energija se temelji na ljubavi. A ljubav nemate odakle uzeti, ona se ne može naručiti. Eto ja sam zavoljela tu djevojčicu, ni sama ne znam zašto.

I ona opet pogleda Levina. I pogled joj, i smiješak — sve je kazivalo da ona jedino njemu upravlja svoj govor držeći do njegova mišljenja i ujedno unaprijed znajući da njih dvoje jedno drugo razumiju.

— Ja to potpunoma shvaćam — odgovori Levin. — U školu i uopće u slične ustanove čovjek ne može uložiti srca, i ja mislim da upravo zbog toga ove filantropske ustanove uvijek daju tako malo rezultata,

---

¹ Naredite, molim, da se čaj donese u salon.

Ona je malo šutjela, zatim se nasmiješila.

— Da, da — potvrdila je. — Ja nikad nisam mogla. Je n'ai pas le coeur assez large¹ da bih zavoljela čitavo jedno utočište posrnutih djevojaka. Cela ne m'a jamais reussi². Koliko je žena iz toga sebi stvorilo position sociale³. A sada to više — reče ona turobna i povjerljiva izraza naoko se obraćajući bratu, ali očito samo Levinu. — Ni sada kad mi je tako potrebno bilo kakvo zanimanje, ja ne mogu. — I odjednom se namrštivši (Levin shvati da se ona namrštila na sebe samu zbog toga što govori o sebi), ona promijeni razgovor. — Ja o vama znadem to — reče ona Levinu — da ste loš građanin i branila sam vas kako sam umjela.

— Kako ste to vi mene branili?

— Prema tome kako su napadali. Uostalom, ne biste li malo čaja? — Ona ustade te uze u ruku knjigu u kožnome povezu.

— Dajte mi, Ana Arkadjevna — reče Vorkujev pokazujući knjigu. — To i te kako vrijedi da se objelodani.

— O ne, sve je to tako nedorađeno.

— Njemu sam kazao — obrati se Stjepan Arkadič sestri pokazujući Levina.

— Nije trebalo. Moje pisanje — nešto je poput onih kotarica i rezbarija koje mi je nekoć prodavala Liza Merkalova iz kaznionice. Ona je upravljala zatvorima — obrati se ona Levinu. — A oni su nesretnici činili čudesa od strpljivosti.

I Levin opazi još jednu novu crtu u ovoj ženi koja mu se tako neobično svidjela. Osim uma, gracije, ljepote, u njoj stolovaše istinoljublje. Ona nije htjela pred njim skrivati svu težinu svojega položaja. Kad je to rekla, uzdahnula je, a lice joj poprimito strog izraz kao da je okamenjelo. Ovakva izraza na licu ona bijaše još ljepša negoli prije: ali taj izraz bio je nov; nije nikako bio izraz čovjeka koji sjaje od sreće i sreću širi kakav je umjetnik bio uhvatio na portretu. Levin još jednom pogleda na portret pa na njezin lik kako je, uzevši bratovu ruku, odlazila s njime kroz visoka vrata, te osjeti nježnost i žaljenje prema njoj, a to i njega sama začudi.

Zamolila je Levina i Vorkujeva da prijeđu u salon, a sama osta da se o nečemu porazgovori s bratom. »O rastavi,

---

¹ Nemam toliko široko srce...

² To mi nikad nije polazilo za rukom.

³ Društveni položaj.

o Vronskome, o tome što on radi u klubu, o meni?» mišljaše Levin. I tako ga je uzbuđivalo pitanje o tome šta li ona to govori sa Stjepanom Arkadičem da gotovo nije niti slušao onoga što mu je kazivao Vorkujev o značenju dječjeg romana što ga je napisala Ana Arkadjevna.

Za čajem se ovaj ugodni, nadasve sadržajan razgovor, nastavio. Ne samo da ni časka nije trebalo tražiti predmet razgovora nego je, naprotiv, čovjek osjećao da neće stići kazati ono što želi te se rado svladavao slušajući što govore drugi. A sve je, ma o čemu da su govorili, i ne samo ona sama, nego i Vorkujev, Stjepan Arkadič — sve je, tako se Levinu činilo zahvaljujući njezinoj pažnji i napomenama dobivalo neko osobito značenje.

Prateći zanimljivi razgovor, Levin je cijelo vrijeme uživao u njoj — i u njezinoj ljepoti, umu, u obrazovanosti, a ujedno u jednostavnosti i usrdnosti. Slušao je, govorio i cijelo vrijeme mislio o njoj, o njezinu nutarnjem životu nastojeći odgonetnuti njezine osjećaje. I on koji ju je prije tako strogo osuđivao, sada ju je po nekakvu čudnu slijedu misli opravdavao i ujedno žalio i bojao se da Vronski nju ne razumije u potpunosti. U jedanaest, kad se Stjepan Arkadič digao da ode (Vorkujev je već prije otišao) Levinu se učini da je tek maloprije došao. Ožalošćen, ustane i Levin.

— Zbogom — reče ona zadržavajući mu ruku i gledajući ga u oči privlačivim pogledom. — Jako mi je drago que la glace est rompue¹.

Pustila mu je ruku te se namrštila.

— Isporučite svojoj ženi da je volim kao i prije, pa ako mi ona ne može oprostiti moga položaja, želim joj da nikada ne oprost ni meni. Da se oprost, treba proživjeti ono što sam ja proživjela, a od toga bože je oslobodi.

— Svakako, da, izručit ću joj... crveneći govoraše Levin.

XI

»Kakva divna, draga i jadna žena«, mislio je Levin izlazeći sa Stjepanom Arkadičem na studen zrak.

— A, šta kažeš? Govorio sam ja tebi — reče mu Stjepan Arkadič videći da je Levin bio potpunoma očaran.

---

¹ Da je led probijen.

— Da — zamišljeno će Levin — neobična žena! Ne samo da je umna nego je začudno srdačna. Strašno mi ju je žao!

— Sad će se, ako bog da, sve brzo srediti. A ti dobro upamti, nikad ne sudi unaprijed — reče Stjepan Arkadič otvarajući vratašca na kočiji. — Zbogom, ne idemo istim putem.

Ne prestajući misliti o Ani, o svim onim najjednostavnijim razgovorima što ih je s njome vodio, i pri tom se sjećajući svih pojedinosti u izrazu njezina lica, sve bolje i bolje razumijevajući njezin položaj i sažaljevajući je, Levin stiže kući.

Kod kuće Kuzma izvjesti Levina da je Katerina Aleksandrovna zdrava, da su sestrice tek maloprije otišle, i dade mu dva pisma. Levin ih pročita odmah, tu u predsoblju, da ga kasnije ne uznemiruju. Jedno je bilo od Sokolova, nadglednika imanja. Sokolov je pisao da se pšenica ne može prodati, daju samo pet i po rubalja, a novaca više nema odakle uzeti. Drugo je pismo bilo od sestre. Korila ga što ono za nju nije bilo učinjeno.

»E pa prodat ćemo za pet i po kad ne daju više«, smjesta i neobično lako riješi Levin prvo pitanje koje mu se prije činilo onako teško. »Čudo jedno kako je ovdje sve vrijeme odmjereno«, pomisli on o drugom pismu. Osjećao se krivim sestri što dosad nije učinio ono što ga je molila. »Danas opet nisam otišao u sud, ali danas zaista nije bilo kada«. Pa, odlučiv da će to svakako učiniti sutra, pođe k ženi. Idući k njoj, Levin u pamćenju hitro prebra cio provedeni dan. Cio dan mu je prošao u razgovorima: u razgovorima što ih je slušao i u kojima je sudjelovao. Svi su se razgovori vodili o takvim predmetima za koje se on, kad bi bio sam i na selu, nikad ne bi zanimao, a ovdje bijahu vrlo zanimljivi. I svi razgovori bjehu dobri; samo na dva mjesta nije bilo sasvim dobro. Jedno je ono što je bio rekao o štuci, drugo — što je bilo nečega *čega nije smjelo biti* u nježnome sažaljevanju što ga je on osjećao prema Ani.

Levin zateče ženu turobnu i kako se dosađuje. Ručak bi triju sestara bio jako lijepo prošao ali su ga kasnije čekale, te čekale pa je svima dosadilo, sestre se razišle, a ona ostala sama.

— No, a šta si ti radio? — upitala je gledajući mu u oči koje su se nekako osobito sumnjivo sjajile. Ali da ga ne bi omela da sve ispriповjedi, ona prikrije svoju pažnju te je povlađivala i smiješeći se slušala njegovo pripovijedanje o tome kako je proveo večer.

— E baš mi je bilo drago što sam se sreo s Vronskim. Djelovao je na mene vrlo ugodno i prostodušno. Shvaćаш, sad ću ja ponastojati da se nikad više s njime ne sretnem, pa da ta nelagodnost što prije prođe — reče, a sjetivši se da je, nastojeći *da se nikad više ne vide*, odmah iz kluba otišao k Ani, on pocrvenje. — Eto, mi govorimo da puk pije; ne znam tko više pije, puk ili naš stalež; narod bar o blagdanima, ali...

Ali Kiti nije zanimalo razmatranje o tome kako puk pije. Ona je vidjela da je on pocrvenio te je željela znati zašto.

— E, a gdje si onda bio?

— Stiva me strašno nagovarao i molio da pođemo k Ani Arkadjevnoj.

Pa kad to kaza, Levin pocrvenje još više, a njegove nedoumice je li dobro ili loše učinio kad. je pošao k Ani, naposljetku nestade. Sada je znao da toga nije trebalo činiti.

Kitine se oči neobično raširiše i bljesnuše pri spomenu Anina imena ali, svladavši se, ona prikrije svoje uzbuđenje i prevari ga.

— A! — reče samo to.

— Ti se zacijelo nećeš ljutiti što sam pošao. Stiva je molio, a i Doli je to željela — nastavi Levin.

— O, ne — rekla je, ali on joj u očima vidje kako se savladava, a to nimalo nije na dobro slutilo.

— Ona je vrlo draga, vrlo, vrlo jadna, dobra žena — govorio je on kazivajući o Ani, o onome čime se ona bavi, i o onome što je ona poručila da kaže.

— Da, naravno, ona je vrlo jadna — reče Kiti kad je završio.

— Od koga si dobio pismo?

Rekao joj je pa, pošto je povjerovao njenu smirenu tonu, pođe da se razodjene.

Kad se vratio, zatekao je Kiti u istome naslonjaču. Kad joj je prišao, ona ga pogleda i zaplaka.

— Šta je, šta je? — pitao je znajući već unaprijed *šta je*,

— Ti si se zaljubio u tu gadnu ženu, ona te opčinila. Vidjela sam ti po očima. Da, da! I šta se sve iz toga može

razviti? U klubu si pio, pio, kartao, a onda otišao... kome? Ne, putujemo... Ja sutra putujem.

Dugo Levin nije mogao umiriti ženu. Napokon ju je umirio, i to kad je priznao da ga je sažaljevanje pomiješano s vinom ošamutilo pa je podlegao lukavu Aninu utjecaju, i kad je obećao da će je ubuduće izbjegavati. Jedino što je najiskrenije priznao bijaše to da je, živeći ovako dugo u Moskvi isključivo razgovarao, jeo i pio i jednostavno otupio. Proveli su tako u razgovoru do tri sata po ponoći. Tek su se u tri sata toliko izmirili da su mogli zaspati.

XII

Kad je ispratila goste, ne sjedajući, Ana poče hodati tamo-amo po sobi. Premda je nesvjesno (kao što je u posljednje vrijeme činila sa svima mlađim muškarcima) cijelo veče činila sve moguće da u Levinu pobudi ljubav prema sebi, i premda je znala da je to bila postigla koliko je to moguće postići kod oženjena čestita čovjeka i u jedno veče, i premda joj se on jako svidio (s muškog stajališta gledano, unatoč oštroj razlici između Vronskoga i Levina, ona je kao žena u njima vidjela samo ono što im je zajedničko, zbog čega je i Kiti zavoljela i Vronskoga i Levina), čim je on izišao iz sobe, ona je prestala misliti o njemu.

Jedna ju je te ista misao u različitim oblicima neodoljivo proganjala. »Ako ja tako djelujem na druge, na ovoga čovjeka koji ima svoju obitelj i voli svoju ženu, zbog čega je onda *on* tako hladan prema meni?... i nije baš da je hladan, on mene voli, ja to znam. Ali sada nas nešto novo razdvaja. Zašto ga nema cijelo veče? Poručio je po Stivi da ne može ostaviti Jašvina i da mora pripaziti kako igra. Zar je Jašvin dijete? Ali uzmimo da je to istina. On nikad ne govori neistinu. Ali u toj istini ima i nečega drugog. On se raduje prilici da mi pokaže kako on ima i drugih dužnosti. Ja to znam, prihvaćam to. Ali zašto da to meni dokazuje? On meni želi dokazati kako njegova ljubav ne smije smetati njegovoj slobodi. Ali meni dokazi nisu potrebni, ljubav je meni potrebna. On bi morao shvatiti svu težinu ovakva moga života ovdje, u Moskvi. Zar ja živim? Ja ne živim nego čekam rasplet koji se jednako oteže te oteže. Odgovora opet nema! I Stiva još kaže da on

ne može odlaziti k Alekseju Aleksandroviču. A ja više pisati ne mogu. Ja ništa ne mogu raditi, ništa započinjati, ništa mijenjati, ja se svladavam, čekam, izmišljam sebi zabave — Englezovu obitelj, pisanje, čitanje, ali sve je to tek obmana, sve je to isto što i morfij. On bi me morao požaliti«, govorila je osjećajući kako joj suze žalosnice zbog nje same naviru na oči.

Začula je jako zvonjenje Vronskoga te žurno otrla te suze, i nije samo otrla suze nego je sjela prema svjetiljci i otvorila knjigu pričinivši se kao da je mirna. Valjalo mu je pokazati da je ona nezadovoljna time što se on nije vratio kao što je bio obećao, samo da je nezadovoljna, ali nikako mu ne pokazivati svoje jade i, što je najvažnije, ne pokazati kako samu sebe žali. Ona je sebi mogla žaliti, ali on nju nije. Ona nije htjela borbe, prekoralava ga zbog toga što se on htio boriti, ali je i nehote sama zauzela borbeni stav.

— No, je li ti bilo dosadno? — reče, živahno joj i vedro prilazeći. — Kakva je to strašna strast — to kartanje!

— Ne, nije mi bilo dosadno i odavna sam se već priučila da se ne dosađujem. Bili su Stiva i Levin,

— Da, htjeli su da ti dođu. Pa, kako ti se svidio Levin?

— reče sjedajući kraj nje.

— Jako. Maloprije su otišli. A šta je učinio Jašvin.

— Dobio je sedamnaest tisuća. Zvao sam ga. Već je bio spreman da ode. Ali se opet vratio i sad gubi.

— A zašto si onda ti ostao? — upita ona naglo podigav oči na njega. Izraz njena lica bijaše hladan i neprijazan. — Rekao si Stivi da ćeš ostati da bi odveo Jašvina. A ti si ga ostavio.

Isti izraz hladne spremnosti za borbu odrazi se i na njegovu licu.

— Prvo i prvo, ja njega ništa nisam molio da tebi poručuje, drugo, ja nikada ne govorim neistinu. A najvažnije je to, ja sam htio ostati pa sam i ostao — i rekao je mršteći se.

— Ana, zašto, zašto? — reče on nakon kratke šutnje naginjući se prema njoj i otvori ruku nadajući se da će ona u nju staviti svoju.

Obradovala se tome pozivu na nježnost. Ali neka čudna zla sila nije joj dopuštala da se preda svojoj želji, kao da joj uvjeti borbe nisu dopuštali da se pokori.

— Naravno, ti si htio ostati pa si i ostao. Ti radiš sve šta hoćeš. Ali zašto ti to meni govoriš? Zbog čega? — govorila je ona sve se više raspaljujući. — Zar tko osporava tvoja prava? Ali ti hoćeš da si u pravu, pa nek ti bude.

Ruka se njegova zatvori, odmakao se, a lice mu poprimi još odlučniji izraz nego što ga je imao prije.

— Tebi je to pitanje tvrdokornosti — rekla je pogledavši ga a da nije ni trepnula i odjednom našavši naziv za taj izraz lica što ju je razdraživao — upravo tvrdokornost. Za tebe je pitanje hoćeš li ti i dalje vladati mnome, a za mene...

— Opet njoj bi žao sebe same te samo što ne zaplaka. Kad bi ti samo znao šta je to za mene! Da ti samo znaeš što to za mene znači kad osjećam, kao sada, da se ti neprijateljski, upravo neprijateljski ponašaš prema meni! Kad bi ti znao kako sam u ovakvim trenucima blizu nesreći, kako se bojim, sebe se bojim! — I ona se okrene prigušujući jecaje.

— Ali zašto mi ovako govorimo? — reče on užasnivši se od izraza njena očaja, pa se opet naže prema njoj i uze joj ruku te je stade cjelivati. — Zašto? Zar ja tražim zabave izvan kuće? Zar se ja ne klonim ženskoga društva?

— Oh, pa to se razumije! — reče ona.

— Hajde, reci što bih ja morao činiti da ti budeš mirna? Sve sam ja spreman učiniti da ti budeš sretna — govoraše on, ganut njenim očajanjem — ima l' išta što ja ne bih učinio da tebe izbavim od bilo kakve nevolje, još istog ovog časa, Ana! — reče on.

— Nije ništa, nije ništa! — reče ona. — Ja ni sama ne znam: je li to zbog samotničkog života, zbog živaca... Hajde, nemojmo više o tome. Nego, kako utrke? Nisi mi kazivao upitala je nastojeći sakriti da likuje zbog pobjede koju je ipak ona odnijela.

On je zamolio da večera te joj stao pripovijedati pojedinosti s utrka; ali po tonu, po njegovim pogledima koji su postajali sve to hladniji, ona vidje da joj on nije oprostio tu pobjedu, da se ona tvrdokornost s kojom se ona borila opet pojavila u njega. Bio je hladniji prema njoj negoli prije, kao da se kajao što se pokorio. I ona je, sjetivši se riječi koje su joj donijele pobjedu, onoga: »Ja sam blizu užasnoj nesreći i bojim se sebe«, shvatila da je to oružje opasno te da ga drugi

put neće smjeti upotrijebiti. A osjećala je da je, uporedo s ljubavlju koja ih je vezala, njima ovladao nekakav zao borbeni duh koji ona nije mogla izagnati ni iz njega, a još manje iz svojega srca.

XIII

Nema tih okolnosti na koje se čovjek ne bi mogao naviknuti kad vidi da svi oko njega istim životom žive. Prije tri mjeseca Levin ne bi pomislio da bi mogao mirno zaspati pod okolnostima u kojima se sada nalazio; da bi, živeći nesvrhovitim, besmislenim životom, uz to životom iznad svojih mogućnosti, nakon pijančevanja (drugačije nije mogao nazvati ono što se radilo u klubu), nakon nesklapnih prijateljskih odnosa s čovjekom u koga mu je nekoć bila zaljubljena žena, i nakon još nesklapnijeg odlaska k jednoj ženi koju čovjek nije mogao drukčije nazvati nego izgubljenom, i nakon svojega ushićenja tom ženom i ženina ogorčenja — da bi pod tim okolnostima mirno mogao zaspati. Ali pod utjecajem umora, nesane noći i popijenoga vina zaspao je čvrsto i mirno.

U pet ga sati probudi škripa otvorenih vrata. Skočio je i ogledao se, Kiti nije bila na postelji pored njega. Ali se iza pregrade vidjela svjetlost kako se kreće, i on začuje njene korake.

— Šta je?... Šta je? — progovori on kroza san. — Kiti! Šta je?

— Ništa — i reče ona izlazeći sa svijećom u ruci iza pregrade.

— Pozlilo mi — rekla je smiješeći se osobito milim i značajnim osmijehom.

— Šta? Je l' počelo, je l' počelo? — uplašeno će on — treba zvati — i on se užurbano stane odijevati.

— Nije, nije — reče ona smiješeći se i zadržavajući ga rukom.

— Zaista, nije ništa. Samo mi je malo pozlilo. Ali sad je prošlo.

— I ona, prišavši krevetu, ugasi svijeću, legne te se smiri. Tako mu je bilo sumnjivo što je njeno disanje, nekako suzdržano, bilo utihlo a ponajviše ga je začudio izraz osobite nježnosti i uzbuđenosti kojom mu je, izlazeći iza pregrade, bila rekla: »Ništa«, njemu se tako spavalo da je smjesta opet

zaspao. Istom kasnije sjetio se kako je njeno disanje utihlo te je shvatio sve ono što se dešavalo u njenoj dragoj, miloj duši dok je ona, ne mičući se, u očekivanju najznatnijeg događaja u životu svake žene, ležala pored njega, U sedam sati probudi ga doticaj njezine ruke u rame i tih šapat. Ona kao da se borila između žaljenja da ga probudi i želje da s njime govori.

— Kostja, nemoj se plašiti! Nije ništa. Ali čini se... Treba poslati po Lizavetu Petrovnu.

Opet su upalili svijeću. Ona je sjedila na krevetu i u rukama držala pletivo kojim se bavila posljednjih dana.

— Molim te, nemoj se plašiti, nije ništa. Ja se nimalo ne bojim — reče ona kad mu ugleda zaplašeno lice te pritisne njegovu ruku na svoje grudi, pa onda na svoje usne.

On hitro poskoči ne znajući za se i ne skidajući očiju s nje, obuče kućni haljetak te zastane jednako je gledajući. Valjalo je ići, ali on se nije mogao oteti njenom pogledu. Zar on nije volio njeno lice, zar nije poznavao svaki njen izraz, njezin pogled, ali ovakvu je nikad nije vidio. Kako se sebi samome činio gadan i užasan kad se sjetio njena jučerašnjeg ogorčenja, gadan pred njom ovakvom kakva je bila sada! Njezino zarumenjelo lice, obavijeno mekom kosom što je izbijala ispod noćne kapice, sijalo je od radosti i odlučnosti.

Ma kako da je u cjelokupnom Kitinu značaju bilo malo neprirodnosti i izvještačenosti, Levin ipak bijaše zapanjen onim što je sada ugledao kad su odjednom sva vela pala, i kad joj se sama jezgra njene duše svijetlila u očima. I u toj se jednostavnosti i svekolikoj nagoti ona, ona ista koju je on volio, još više isticala. Motrila ga je smiješeći se; ali odjednom joj obrve zadrhte, ona podigne glavu te ga, brzo mu prišavši, uzme za ruku i sva se pripije uza nj zadahnjujući ga svojim vrelin dahom. Patila je te mu se nekako kao žalila na svoje patnje. A njemu se po navici u prvi mah učini da je on kriv. Ali u njenom pogledu bijaše nježnost koja je kazivala da ona ne samo da ga ne prekora, nego da ga voli zbog ovih patnji. »Ako nisam ja, pa tko je onda kriv ovome?« nehote je pomislio tražeći krivca svim patnjama da ga kazni; ali krivca ne bje. Ona je patila, žalila se i likovala zbog ovih patnji, i radovala im se, i voljela ih. On je vidio da se u njenoj duši dešava nešto divno, ali šta? — on nije mogao shvatiti. To je bilo iznad njegova shvaćanja.

— Ja sam poslala po mamu. A ti brže pođi po Lizavetu Petrovnu... Kostja!... Ništa, prošlo je.

Udaljila se od njga i pozvonila.

— No, sad možeš ići, dolazi Paša. Meni je dobro.

I Levin u čudu vidje kako ona uze pletivo što ga je noćas bila donijela te opet stade plesti.

U trenutku kad je Levin izlazio na jedna vrata, čuo je kako na druga ulazi djevojka. Zastao je kraj vrata i čuo kako je Kiti davala potanke naloge djevojci i kako je sama s njome uzela pomicati krevet.

On se obukao i, dok su uprezali konje budući da izvoščika još nije bilo, opet je doletio u spavaonicu i to, kako mu se činilo, ne na prstinma nego na krilima. Dvije su djevojke nešto marno premještale po spavaonici. Kiti je hodala i plela brzo nabacujući očiće te izdavala naloge.

— Ja sad odoh liječniku. Po Lizavetu su Petrovnu već otišli, ali i ja ću još svratiti. Treba li još štogod? Da, k Doli?

Ona ga pogleda očito ne slušajući ono što je on govorio.

— Da, da. Idi, idi — brže reče ona mršteći se i mašući mu rukom.

Već je ulazio u salon kad odjednom iz spavaonice se razlegnu žalostan jauk koji odmah zatim utihnu. Zastao je i dugo nije mogao doseći šta je to.

»Da, to je ona«, rekao je sam sebi pa, uhvativši se za glavu, sjuri dolje.

— Gospodi, pomiluj! Oprosti, pomози! — ponavljaše on riječi koje mu nekako najednom dođoše na usta. I on, bezvjerac, nije te riječi ponavljao samo ustima. Sada, u ovome času, znao je da ga ne samo sve njegove sumnje nego ni ona nemogućnost da vjeruje razumom, nemogućnost koju je dobro poznavao u sebi, nimalo ne sprečavaju da se utječe Bogu. Sve je to sada poput praha sletjelo s njegove duše. A komu se drugome imao uteći ako ne onome u čijim je rukama osjećao da je on sav, njegova duša i njegova ljubav?

Konj još nije bio spreman, međutim, osjećajući da su mu tjelesne snage i pažnja posebno upravljene na ono što je imao raditi, kako ne bi ni časka izgubio, ne sačekav konja, on iziđe pješke te naredi Kuzmi da ga stigne.

Na uglu je sreo noćnog izvoščika koji je tjerao brzo. U malenim saonicama, u starinskome ženskom platu od baršuna, povezana rupcem sjedaše Lizaveta Petrovna. »Slava

Bogu, slava Bogu!» zausti on ushićeno kad prepoznade njeno maleno, plavo lice koje je sad imalo osobito ozbiljan, dapače strog izraz. Iako izvoščiku i nije naredio da zaustavlja, on pojuri natrag uporedo s njome.

— Dakle dva su sata? Nije više? — upita ona. — Vi ćete Petra Dmitriča naći, samo ga nemojte požurivati. I uzmite opijuma u ljekarni.

— Vi dakle mislite da sve može sretno proći? Gospodi pomiluj, pomiluj i pomози! — izusti Levin ugledavši svoga konja kako izlazi na vrata. Kad je uskoćio u saonice do Kuzme, naredi da vozi liječniku.

XIV

Liječnik još nije bio ustao, a lakaj reče da su »kasno legli i nisu naredili da ih budi, ali će uskoro ustati«. Lakaj je čisto stakla na svetiljkama i gradio se kao da je time vrlo zaokupljen. Ova lakajeva pažnja prema staklima i ravnodušnost prema onome što je Levin doživljavao u prvi ga mah zapanji, ali pošto je malo promislio, on je odmah shvatio da nitko ne zna niti je dužan poznavati njegova osjećanja te da to više treba djelovati mirno, promišljeno i odlučno kako bi se probio taj zid ravnodušnosti i postigla svrha koju čovjek želi. »Ne žuriti se i ništa ne propuštati«, govoraše Levin u sebi osjećajući kako tjelesna snaga i pažnja u njemu sve više rastu prema svemu onome što je valjalo učiniti.

Doznavši da liječnik još nije ustao, pretresajući različite planove što su mu nicali u glavi Levin se zaustavi na ovome: Kuzma će s pisamcem jednome drugom liječniku, a on sam će u ljekarnu po opijum, pa ne bude li liječnik još ustao kad se on vrati, onda će, podmitivši lakaj a ili ako on na to ne pristane, nasilno, pošto-poto probuditi liječnika.

U ljekarni je neki suhonjav pomoćnik isto onako ravnodušno vinjetom obljepljivao praške za kočijaša što je tu čekao kao što je lakaj čistio stakla, te ravnodušno odbio da dadne opijum. Nastojeći da se ne žuri i da se ne žesti, imenovavši liječnika i primalju te protumačivši zbog čega je potreban opijum, Levin ga stane uvjeravati. Pomoćnik upita na njemačkom za savjet da li da izda pa, dobivši iza pregradice pristanak, dohvati jednu bočicu i lijevak, polako nalije iz veće

u manju, naljepi etiketu, zapečati unatoč Levinovim molbama da toga ne čini te htjede još to i zamotati. Toga Levin nije više mogao podnijeti; on mu odlučno istrgne iz ruku bočicu pa izjuri na velika staklena vrata. Liječnik još nije bio ustao, a lakaj koji sad bijaše zabavljen prostiranjem saga, odbije da ga budi. Levin bez žurbe izvadi novčanicu od deset rubalja pa, izgovarajući riječ po riječ ali i ne gubeći vremena, pruži mu novčanicu i objasni da je Petar Dmitrič (kako se velik i važan Levinu sada činio prije tako nevažni Petar Dmitrič!) obećao da će biti spreman u svako doba, da se on zacijelo neće ljutiti te da ga stoga odmah budi.

Lakaj pristane, pođe gore i zamoli Levina da ode u salon.

Levin je mogao čuti kako za vratima kašlje, hoda, pere se i nešto govori liječnik. Prodoše tri-četiri minute; Levinu se činilo da je prošlo više od sata. Više nije mogao čekati.

— Petre Dmitriču, Petre Dmitriču! — molećivim glasom reče on prema otvorenim vratima. — Boga radi oprostite mi. Primite me kakvi jeste da jeste. Ima već više od dva sata.

— Odmah, odmah! — odgovori glas, a Levin zapanjen ču kako je liječnik to govorio smiješeći se.

— Na časak samo...

— Odmah.

Prodoše još dvije minute dok je liječnik obukao čizme, i još dvije druge dok je liječnik obukao odjeću i počeo šljajati kosu.

— Petre Dmitriču! — žalosnim je glasom bio opet započeo Levin, ali u taj čas iziđe liječnik, odjeven i počeo šljajati. »Ovi ljudi nemaju savjesti — pomisli Levin. — Oni se češljaju dok mi umiremo!«

— Dobro jutro! — pružajući mu ruku i upravo kao da ga draži svojom mirnoćom, reče mu liječnik. — Nemojte se žuriti. No, molim?

Nastojeći da bude što se može iscrpniji, Levin uze kazivati sve nepotrebne pojedinosti o ženinu stanju, neprestano prekidajući svoje kazivanje molbama da liječnik još ovoga časa pođe s njime.

— Samo se vi nemojte žuriti. Pa vi to i ne znate. Ja zacijelo nisam potreban, ali obećao sam pa ću, molim lijepo, i doći. Ali nije hitnje. Sjedite vi, molim vas, ne biste li kave?

Levin ga pogleda pitajući pogledom da on možda ne zbija šalu s njime. Ali liječnik nije ni mislio da se šali.

— Znam, molim, znam — reče doktor smiješeći se — i sam imam obitelj; ali mi smo muževi u ovakvim trenucima najjadniji ljudi. Imam jednu pacijenticu, njen muž u takvim prilikama uvijek bježi u konj usnicu.

— Pa šta vi mislite, Petre Dmitriču? Mislite li da sve to može sretno proći?

— Sve govori za sretan ishod.

— Dakle vi dolazite odmah? — reče Levin pakosno gledajući slugu koji je unosio kavu.

— Za jedna sat vremena.

— Nemojte, za ime božje!

— Eh, dajte makar da kavu popijemo. Liječnik se lati kave. Obojica malo pošutješe.

— A Turke bogme žestoko biju. Jeste li čitali jučerašnji brzovjav? — reče liječnik žvačući zemičku.

— Ne, ja ne mogu! — reče Levin skočivši. — Dakle dolazite za četvrt sata?

— Za po sata.

— Časna riječ?

Kad se Levin vratio kući, susreo se s kneginjom te oni zajedno priđoše vratima spavaonice. Kneginji su u očima bile suze, a ruke joj drhtale. Kad je ugledala Levina, zagrlila ga i zaplakala.

— No, kako je, dušo naša Lizaveta Petrovna — reče ona hvatajući za ruku Lizavetu Petrovnu koja im je sjajna i zabrinuta lica izišla u susret.

— Ide dobro — reče ona — nagovorite je da legne. Bit će lakše.

Od trenutka kad se bio probudio i shvatio šta je posrijedi, ne razmišljajući, ništa ne predviđajući, odbacivši sve misli i sva osjećanja, Levin se bio pripremio da odlučno, ne uzbuđujući ženu nego je naprotiv primirujući i potičući njezinu hrabrost, podnese ono što mora. Ne dopuštajući sebi čak ni da misli o tome šta će sve biti, kako će ovo završiti, sudeći po priupitima koliko to obično traje, Levin se u svojoj mašti bio pripremio da trpi i svoje srce drži na rukama jedno pet sati, i to mu se činilo mogućim. Ali kad se vratio od liječnika te opet vidio kako ona pati, sve je češće i češće ponavljao:

»Gospode oprost, pomozmi«, počeo uzdisati i dizati glavu; i osjetio je strah da on toga neće podnijeti, da će se rasplakati ili pobjeći. Toliko mu je bilo tegobno. A bio je prošao svega jedan sat.

Međutim nakon toga sata prođe još jedan, pa dva, tri, svih pet sati što ih je sebi bio postavio kao krajnji rok trpljenju, a stanje bijaše jedno te isto; i on je jednako trpio jer nije bilo druge nego trpjeti, neprestano misleći da je došao do posljednje granice do koje je čovjek kadar trpjeti i da će mu srce svakog časa prepući od supatništva.

Ali prolazahu novi trenuci, prolazahu sati i sati, a osjećaj patnje rastao mu je i rastao te ga razdirao sve to više.

Sve one uobičajene životne pogodbe, bez kojih čovjek ništa sebi ne može predočiti, za Levina više nisu opstojale. Bio je izgubio osjećaj za vrijeme. Čas su mu se trenuci — trenuci kad bi ga dozivala i on je držao za njenu znojnu ruku koja ga je čas stiskala neobično snažno, čas otiskivala od sebe — čas su mu se ti trenuci činili satima, čas su mu se sati činili trenucima. Začudilo ga kad ga je Lizaveta Petrovna zamolila da upali svijeću iza zaklona te kad je saznao da je već pet popodne. Kad bi mu rekli da je sada tek deset prije podne, bio bi se isto malo zapanjio. Gdje je bio sve to vrijeme nije isto tako znao kao ni to kad je šta bilo. Vidio je njeno zažareno lice, lice na kojem se odražavala čas nedoumica i patnja, a čas se ono smiješilo i umirivalo ga. Vidio je i kneginju, crvenu, usplahirenu, opuštenih uvojaka sijede kose i u suzama koje je ona s mukom gutala grizući usne, vidio je i Doli, i liječnika kako puši nekakve debele cigarete, i Lizavetu Petrovnu, čvrsta, odlučna lica koje ga je umirivalo, i staroga kneza kako seta po dvorani namrštena lica. Ali kako su svi oni dolazili i odlazili, gdje su bili, on nije znao. Kneginja je bila čas s liječnikom u spavaonici, čas u kabinetu gdje se odjednom našao prostrt stol, čas opet to nije bila ona nego Doli. Zatim se Levin sjeti da su njega nekamo slali. Jednom ga poslaše da prenese stol i divan. On je to rado bio učinio misleći da je to za nju potrebno, i tek nakon toga dozna da je on to za se pripremao ležaj za noć. Onda su ga slali u kabinet k liječniku da nešto upita. Liječnik je odgovorio i onda uzeo govoriti o metežu u Dumi. Zatim su ga bili poslali u spavaonicu kneginji da donese ikonu u srebrnom, pozlaćenom okovu, te su se on i stara kneginjina sobarica verali na ormarić da je

dohvate pa je razbio kandilo, a sobarica ga tješila, i zbog žene i zbog kandila, te je donio ikonu i postavio je Kiti pod uzglavlje brižno je tutnuvši pod jastuke. Ali gdje je sve to bilo, kada i zašto je bilo, on nije znao. Isto tako nije shvaćao zašto ga je kneginja uzimala za ruku pa, žalosno ga gledajući, molila da se umiri, a Doli ga nagovarala da nešto pojede te odvodila iz sobe, pa ga je čak i liječnik ozbiljno i sažalno motrio te mu nudio nekakve kapljice.

On je znao i osjećao tek to da je ovo što se događa nešto nalik na ono što se pred godinu dana događalo u svratištu gubernijskoga grada na mrtvačkom odru brata Nikolaja. Ali eno bijaše nesreća — ovo bijaše radost. Ali i ona nesreća i ova radost podjednako bjehu izvan uobičajenih životnih pogodaba, u ovom svakidašnjem životu bjehu poput nekih otvora kroz koje se ukazivalo nešto uzvišenije. I kao što je god jednako teško, tegobno nastupalo ono što se događalo, isto se tako jednako nedostižno u razmatranju onoga uzvišenog duša podizala na takvu visinu koju ona prije nikad nije ni shvaćala i kamo više nije mogla razumom doprijeti.

»Gospode, oprosti i pomози«, bez prestanka je on za se ponavljao unatoč toliko dugom i reklo bi se, posvemašnjem otuđenju ponavljao osjećajući da se utječe Bogu isto onako povjerljivo i jednostavno kao što se utjecao u djetinjstvu i prvoj mladosti.

Sve ovo vrijeme njime su vladala dva odjelita raspoloženja. Jedno — kad ona nije bila prisutna, s liječnikom koji je pušio jednu debelu cigaretu za drugom te ih gasio o kraj pune pepeljare, s Doli i s knezom gdje se vodio razgovor o ručku, o politici, o bolesti Marje Petrovne i gdje bi Levin odjednom na trenutak zaboravljao što se događa pa se osjećao baš kao da se probudio, i drugo raspoloženje — u njejoj nazočnosti, kraj njena uzglavlja gdje mu je srce htjelo prepući od supatništva pa nikako da prepukne, i on se neprestano molio Bogu. I svaki put kad bi ga iz trenutka zaborava trgnuo krik što je dopirao iz spavaonice, on je zapadao u onu istu čudnu zabludu što ga je u prvi mah bila obuzela; svaki put pošto bi čuo krik on je skakao, jurio da se opravda, putem bi se prisjećao da on nije kriv te ju je htio samo zaštititi, pomoći joj. Ali gledajući je, on je opet vidio da tu nema pomoći, pa ga je ponovo hvatao užas te bi govorio: Gospode, oprosti i pomози«. I što je vrijeme dalje odmicalo to su jačim postajala

oba raspoloženja: potpuno je zaboravljajući, on je bez nje postajao sve mirniji, ali su zato to tegobnijima postajale i same njene patnje i osjećaj da im se ne može odvati. On je skakao, želio bilo kamo uteći, a utekao bi k njoj.

Ponekad, kad bi ga počesto zivkala, on je krivio nju. Ali kad bi ugledao njeno pokorno, nasmiješeno lice i čuo riječi: »Ja sam tebe namučila«, krivio bi Boga, ali kad bi se sjetio Boga, odmah je molio da mu oprost i da se smiluje.

XV

Nije znao je li kasno ili rana Svijeće su već redom dogorijevale. Doli je upravo bila izišla iz kabineta i predložila liječniku da malo prilagne. Levin je sjedio slušajući liječnikovo pripovijedanje o nekom šarlatanu hipnotičaru i motrio pepeo njegove cigarete. Nastao je predah i on se malo zanio. Posve je bio zaboravio na ono što se sada događalo. Slušao je liječnikovo pripovijedanje i pratio ga s razumijevanjem. Odjednom se razliježe krik kakav on još nikad nije čuo. Krik je bio tako strašan da Levin nije čak ni poskočio nego je bez daha uplašeno i upitno pogledao liječnika. Liječnik naže glavu u stranu, osluškujući, te se osmjehnu odobravajući. Sve je bilo tako neobično da Levina više ništa nije zapanjivalo. »Sigurno tako mora da bude«, pomislio je i dalje sjedio. Čiji je to bio krik? Poskočio je, na prstima utrčao u spavaonicu, obišao Lizavetu Petrovnu, kneginju, te stao na svoje mjesto, kraj uzglavlja. Krik utihnu, ali nešto se bilo promijenilo. Šta — on nije vidio, nije shvaćao, a nije ni htio vidjeti ni shvatiti. Ali je to vidio po licu Lizavete Petrovne: lice Lizavete Petrovne bijaše strogo i blijedo i jednako onako odlučno premda su joj čeljusti malo podrhtavale a oči joj bile netremice uperene u Kiti. Zažareno, namučeno Kitino lice s pramenom kose što se bio prilijepio uza znojno lice bijaše njemu okrenuto i tražalo njegov pogled. Podignute ruke molile su njegove ruke. Znojnim rukama uhvativši njegove hladne ruke, ona ih je stala pritiskati na svoje lice.

— Ne odlazi, ne odlazi! Ja se ne bojim, ja se ne bojim!

— govorila je brzo. — Mama, uzmite naušnice. Smetaju mi. Ti se ne bojiš? Skoro će, skoro, Lizaveta Petrovna...

Govorila je brzo, brzo i htjela da se nasmiješi. Ali lice joj se odjednom unakazi, ona ga odgurne od sebe.

— Ne, to je užasno! Umrijet ću, umrijeti! Idi, idi! — zavikala je i opet se začuo krik kakav on još nikad nije čuo.

Levin se uhvati za glavu i pobjegne iz sobe.

— Ništa, ništa, sve je dobro — Doli će za njim. Međutim, ma šta oni govorili, on je znao da je sada sve

propalo. Prislonivši glavu uz dovratnik, stajao je on u susjednoj sobi i slušao nečiji piskut koji on nikad nije bio čuo, dernjavu nečiju, i znao je da to vrišti ono što je prije bilo Kiti. A dijete već odavno nije više želio. Mrzio je sada to dijete. Sada čak više nije želio ni da ostane ona na životu, želio je tek da prestanu ove užasne patnje.

— Doktore! Pa šta je to? Pa šta je to? Bože moj — rekao je hvatajući za ruku liječnika koji je bio ušao.

— Bliži se kraj — reče liječnik. A liječnikovo lice bijaše tako ozbiljno kad je to govorio da je Levin ono *bliži se kraj* shvatio u smislu — umire.

Sav izvan sebe on otrči u spavaonicu. Prvo što je ugledao bijaše lice Lizavete Petrovne. Bilo je još natmurenije i strože. Kitina lica nije bilo. Na mjestu gdje je ono prije bilo bijaše nešto, strašno i po naprezanju i po glasu što je otud dolazio. Sagnuo je glavom do krevetnog drveta osjećajući da mu se srce cijepa. Užasni vrisak nije zamukao, postajao je još užasniji pa, kad je dopro do krajnje granice užasa, odjednom utihnu. Levin nije vjerovao svome sluhu, ali sumnji više nije moglo biti: vika je utihnula, a čulo se tiho vrzmanje, šuštanje i užurbano disanje, a njen isprekidan, živ i nježan, sretni glas tiho izusti: »Svršeno je.«

Podigao je glavu. Klonulo opustivši ruke na pokrivač, neobično lijepa i tiha, ona ga nijemo gledala i htjela da se nasmiješi, ali nije mogla.

I odjednom iz onoga tajnovitog i užasnoga, nadnaravnog svijeta u kojemu je živio ova dvadeset i dva sata, Levin se u tren oka nađe u predašnjem, svakidašnjem svijetu, ali koji je sada sijao takvom novom svjetlošću sreće da je nije mogao podnijeti. Napete se strune redom poisprekidaše. Jecaji i suze radosnice koje on nikako nije predviđao, potresajući mu cijelo tijelo, takvom su snagom bili nabujali u njemu da su mu dugo priječili da išta kaže.

Bacivši se na koljena pred posteljom, on je pred usnama držao ženinu ruku i cjelivao je, a ta ruka slabim pokretima prstiju odgovaraše na njegove poljupce. A dolje međutim, na drugom kraju postelje, u vještim rukama Lizavete Petrovne, poput plamečka nad svjetiljkom, treperaše život ljudskoga bića kojega nikad prije nije bilo i koje će živjeti isto ovako, imati ista ova prava, istu važnost i koje će na svoju priliku druge na svijet donositi.

— Živo! Živo! I još muško! Ne brinite se! — začu Levin glas Lizavete Petrovne koja je drhtavom rukom pljeskala po djetetovim leđima.

— Mama, je li istina? — reče Kiti glas. Odgovoriše joj samo kneginjini jecaji. I usred šutnje, kao nesumnjiv odgovor na majčino pitanje, razlegne se glas posve drukčiji od svih što su se prigušeno oglašavali u sobi. Bio je to smion, drzak krik koji ni za što nije htio da znade, krik novoga ljudskog bića što se pojavilo tko zna otkud.

Da su Levinu prije toga bili rekli da je Kiti umrla, i da je on zajedno s njome umro, i da imaju anđele za djecu, i da je Bog ovdje pred njima — ničemu se on ne bi začudio; ali sada, kad se vratio u svijet stvarnosti, silno se u mislima naprezao kako bi shvatio da je ona živa, da je zdrava te da je ono biće što tako očajno vrišti njegov sin. Kiti je bila živa, patnje se okončale. I on bijaše neizrecivo sretan. To je on shvaćao i to ga je potpunoma usrećavalo. Ali dijete? Otkuda je, zašto, tko je ono?... Nikako nije mogao shvatiti, nikako se priviknuti na tu misao. To mu se činilo nečim suvišnim, nekim pretičkom na koji se dugo nije mogao priviknuti.

XVI

Poslije devet sati sjeđahu kod Levina stari knez, Sergej Ivanović i Stjepan Arkadijč pa pošto su malo razgovarali o roditelji uzeše razgovarati i o koječemu drugom. Levin ih je slušao, te se i nehotе, sjećajući se kraj tih razgovora prošlosti, onoga što je do jutros bilo, sjećao i sebe kakav je bio jučer prije ovoga. Kao da je otad prošlo sto godina. Osjećao je da se nalazi na nekakvoj nedosežnoj visini s koje se pažljivo spuštao da ne uvrijedi one s kojima je razgovarao. Govorio je i neprestano mislio o ženi, o pojedinostima njena sadašnjega

stanja i o sinu, nastojeći da se privikne na misao da on postoji. Cio ženski svijet koji je nakon ženidbe za nj dobio novo, dotad nepoznato značenje, sada je tako visoko cijenio da to nije mogao maštom dokučiti. Slušao je razgovor o jučerašnjem ručku u klubu i mislio: »Šta se sada s njom zbiva, je li zaspala? Kako je? Šta ona misli? Dere li se sin Dmitrij?« I usred razgovora, usred rečenice skoči on te pođe iz sobe.

— Pošalji koga da mi kaže može li se k njoj — reče knez.

— Dobro, odmah ću — odgovori Levin i ne časeći više ode k njoj.

Ona nije spavala već je tiho razgovarala s materom praveći planove za buduće krstítke.

Uređena, počeshljana, u kitnjastoj kapici s nečim modrim na njoj, izvadiši ruke na pokrivač, ona je ležala na leđima pa ga je, presrevši ga pogledom, pogledom privlačila; njezin pogled, svijetao i inače, još se jače svijetlio kako joj se on približavao. Njeno lice promijeni isto onako zemaljski izraz u nezemaljski kako se to događa na licu pokojnika; ali ondje je oproštaj, ovdje susret. Uzbuđenje, nalik na ono što ga je osjetio u trenutku porođaja, opet mu stegne srce. Ona je uzela njegovu ruku i upitala da li je spavao. On nije bio kadar odgovarati te se okretao u stranu, svjestan svoje slabosti.

— A ja sam malo pri drijemala, Kostja! — rekla mu je.

— I sad mi je tako dobro. Ona ga je motrila, ali joj se izraz odjednom promijeni. — Dajte mi ga — reče kad začu djetetov piskut. — Dajte, Lizaveta Petrovna, i on će ga pogledati.

— Pa evo, nek tata pogleda — reče Lizaveta Petrovna podižući i donoseći nešto crveno, čudno i trepetljivo.

— Čekajte, prvo ćemo se urediti — i Lizaveta Petrovna stavi ono trepetljivo i crveno na krevet, stane razmatati i umatati dijete jednim ga prstom podižući i prevrćući te nečim posipljući.

Gledajući ovo sićušno jadno stvorenje, Levin se zaludu naprezao da u svojoj duši pronade bilo kakav trag očinskoga osjećanja. On mu se samo gadio. Ali kad su ga razgolitili i kad je on na čas ugledao tanahne, tanahne ručice, nožice, šafranove¹ boje, također s prstićima, i čak s palcem koji se razlikovao od ostalih, i kad je opazio kako je, baš kao da su meke opružice, Lizaveta Petrovna pritiskala te nemirne

---

¹ Šafran = cvijet crveno-žute boje.

ručice umatajući ih u platnenu odjeću, njega obuzme takva žalost prema ovome biću i takav strah da će ga ona povrijediti da ju je uhvatio za ruku.

Lizaveta se Petrovna nasmijala.

— Ne bojte se, ne bojte se!

Kad je dijete bilo uređeno i pretvoreno u čvrstu lutkicu, Lizaveta ga Petrovna okrene malo u stranu, kao da se eto ponosi svojim poslom, te se skloni kako bi Levin mogao vidjeti sina u svoj njegovoj ljepoti.

Ne dižući očiju, Kiti je krajičkom oka gledala na istu stranu.

— Dajte, dajte! — rekla je i čak se bila malo podigla.

— Zaboga, Katerina Aleksandrovna, ne smijete se toliko podizati. Pričekajte, ja ću vam ga dati. Prvo da tatici pokažemo kakvi smo mi junaci!

I Lizaveta Petrovna podigne prema Levinu u jednoj ruci (druga je samo prstima podupirala labavi zatiljak) to čudno, crveno biće koje se njihalo i skrivalo svoju glavu iza krajeva pelenice. Ali tu su bili i nos, i oči koje su kolutale, i usne koje su cmokale.

— Krasno dijete! — reče Lizaveta Petrovna.

Levin uzdahne jetko. To krasno dijete u njemu je budilo samo osjećaj gađenja i žaljenja. To uopće nije bilo osjećanje koje je on očekivao.

Okrenuo se kad ga je Lizaveta Petrovna namještala nenavikloj sisi.

Odjednom ga je smijeh natjerao da podigne glavu. To se Kiti nasmijala. Dijete se prihvatilo sise.

— Ej, dosta, dosta! — govoraše Lizaveta Petrovna, ali ga Kiti nije puštala. Zaspalo joj je na rukama.

— Pogledaj sad — reče Kiti okrećući dijete prema njemu da bi ga on mogao vidjeti. Staračko lišće odjednom se još više namršti te dijete kihne.

Smiješeći se i jedva svladavajući suze radosnice Levin poljubi ženu te iziđe iz tamne sobe.

To što je on osjećao prema ovome malenom biću uopće nije bilo ono što je on očekivao. Ništa vedra ni radosna nije bilo u tom osjećanju; naprotiv, bio je to nov, mučan strah.

Bila je to svijest o novome području gdje mu se mogla nanijeti bol. I ta mu je svijest u prvo vrijeme bila tako mučna, strah da ovo nemoćno stvorenje ne nastrada bio je tako jak, da se od njega nije moglo primijetiti čudno osjećanje besmislene radosti i čak ponosa što ga je on osjećao kad je dijete kihnulo.

XVII

Poslovi su Stjepana Arkadjiča išli loše.

Novci za dvije trećine šume već su bili potrošeni na život i provod, a nakon odbitka od oko deset posto, on je za posljednju trećinu uzeo od trgovca gotovo sve unaprijed. Trgovac nije više davao novaca, to više što je te zime Darja Aleksandrovna, prvi put otvoreno istaknuvši prava na svoj imetak, odbila da potpiše ugovor o primitku novaca za posljednju trećinu šume. Sva je plaća odlazila na kućne troškove i na otplatu sitnih neodložnih dugova. Novaca uopće nije bilo.

To je bilo neprijatno, nezgodno i po mišljenju Stjepana Arkadjiča nije se smjelo tako nastaviti. Uzrok je tome, po njegovu mišljenju, bio taj što je on primao suviše malu plaću. Mjesto koje je on imao bilo je, očito, vrlo dobro prije pet godina, ali sada je već bilo nešto posve drugo. Direktor banke, Petrov, primao je 12 000; Sventicki — kao član Društva — primao je 17 000; Mitin je, kad je osnovao banku, dobio 50 000. »Očito, ja sam zaspao i mene su zaboravili«, mislio je Stjepan Arkadjič o sebi. I on je stao osluškiivati, ogledati se te pri koncu zime uvreba jedno jako dobro mjesto, pa učini na njega juriš prvo iz Moskve, preko tetaka, ujaka, prijatelja, a onda kad je sve to bilo dozrelo, na proljeće pođe sam u Petrograd. Bilo je to jedno od onih mjesta kojih se sada, počevši od 1000 do 50 0000 godišnje plaće, namnožilo više nego što je prije bilo unosnih badavadžijskih mjesta gdje se uvelike primalo mito; bilo je to mjesto člana u Povjerenstvu Sjedinjene agencije za zajam i najam pri južnim željeznicama i bankovnim zavodima. To je mjesto, kao i sva takva mjesta, zahtijevalo tako golemo znanje i djelatnost da ih je teško jedan čovjek mogao sjediniti. A budući da čovjeka koji bi sjedinjavao ove osobine nije bilo, onda je ipak bolje bilo da to mjesto uzme častan negoli nečastan čovjek. A Stjepan je

Arkadijč bio ne samo onako častan čovjek (bez naglaska), nego je on bio častan čovjek (s naglaskom), s onim posebnim značenjem koje u Moskvi ima ova riječ kad se kaže: »častan javni radnik, častan pisac, častan časopis, časna ustanova, častan pravac, a koji označuje ne samo to da čovjek ili ustanova nisu nečasni nego i to da su kadri u zgodnoj prilici bacati klipove vladi. Stjepan Arkadijč se u Moskvi kretao u onim krugovima gdje je ta riječ bila uvedena, ondje su ga držali za časna čovjeka te je stoga imao više prava na to mjesto negoli drugi.

To je mjesto donosilo od jedno sedam do deset tisuća na godinu, a Oblonski ga je mogao držati ne ostavljajući svoju državnu službu. Ono je zavisilo od dvaju ministarstava, od jedne dame i dvojice Zidova, i sve je ove ljude, premda su oni već bili pripremljeni, Stjepan Arkadijč morao vidjeti u Petrogradu. Osim toga, Stjepan je Arkadijč sestri Ani bio obećao da će od Karenjina ishoditi odlučan odgovor o rastavi. Pa, pošto je od Doli izmolio pedeset rubalja, otputova u Petrograd.

Sjedeći u Karenjinovu kabinetu i slušajući njegovu analizu o uzrocima lošeg stanja ruskih financija, Stjepan je Arkadijč očekivao samo trenutak kad će se on završiti da porazgovori o svome poslu i o Ani.

— Da, to je posve tačno — rekao je kad je Aleksej Aleksandrovič, pošto je skinuo pince-nez bez kojega sada nije više mogao čitati, upitno pogledao bivšeg šurjaka — to je posve tačno u pojedinostima, ali svejedno je načelo našega doba — sloboda.

— Jeste, ali ja ističem drugo jedno načelo koje obuhvaća načelo slobode — reče Aleksej Aleksandrovič naglašujući riječ obuhvaća te opet natičući pince-nez da ponovo svome slušaocu pročita ono mjesto gdje je to izričito bilo rečeno. Pa, prelistavši lijepo napisan rukopis s velikim čistinama sa strane, Aleksej Aleksandrovič ponovo pročita ono uvjerljivo mjesto.

— Ja ne želim protekcionaški sistem, i to ne radi probitaka privatnih osoba nego radi općega dobra — podjednako i za niže i za više staleže — govorio je gledajući preko pince-neza Oblonskoga. — Ali *oni* to ne mogu shvatiti, *oni* su zaokupljeni jedino svojim osobnim interesima i zanose se frazama.

Stjepan Arkadijč je znao da je tada kad bi Karenjin počinjao govoriti o tome šta misle i rade oni, oni isti koji nisu htjeli primati njegove analize i nacрте i koji su bili uzrokom svega zla u Rusiji, već blizu kraj; i zato se sada rado odrekao načela slobode i u svemu se s njime suglasio. Aleksej Aleksandrovič ušutje zamišljeno prelistavajući svoj rukopis.

— Ah, zbilja, kad je već o tome riječ — reče Stjepan Arkadijč — htio sam te zamoliti, ako se slučajno sretneš s Pomorskim, da mu kažeš riječcu — dvije o tome da bih ja jako želio dobiti novo mjesto člana u Povjerenstvu Sjedinjene agencije za zajam i najam južnih željeznica.

Stjepan Arkadijč bijaše već obikao na naziv ovoga mjesta, toliko bliska njegovu srcu te ga je ne griješeći izgovarao brzo.

Aleksej Aleksandrovič priupita u čemu se sastoji djelatnost toga novoga povjerenstva, pa se zamisli. Razmišljao je nema li u djelatnosti toga povjerenstva što god protivna njegovim nacrtima. Međutim, budući da je djelatnost te nove ustanove bila vrlo zamršena i da su njeni planovi obuhvaćali jako veliko područje, on toga nije mogao sve odjednom povezati pa, skidajući pince-nez, reče:

— Nema sumnje, ja mu mogu reći; ali zbog čega želiš uzeti upravo to mjesto?

— Plaća je dobra, do devet tisuća, a moja sredstva...

— Devet tisuća — ponovi Aleksej Aleksandrovič te se namršti. Visoka brojka te plaće podsjeti ga da se djelatnost Stjepana Arkadijča koju je u tom smislu razvio protivi osnovnoj zamisli njegovih nacрта u kojima je uvijek vodio računa o štednji.

— Ja smatram, a o tome sam napisao i jednu predstavku, da su u naše doba ove goleme plaće znak krive ekonomske assiette¹ naše državne uprave.

— Pa šta bi ti htio? — reče Stjepan Arkadijč. — Uzmimo, evo, direktor banke prima deset tisuća — pa on toliko i vrijedi. Ili inženjer prima dvadeset tisuća. Društveno koristan rad, šta hoćeš!

— Ja smatram da je plaća plaćanje za robu i da se ona mora podvrgavati zakonu o ponudi i potražnji. Ako se pak pri određivanju plaća odstupa od toga zakona, kao na primjer

---

¹ Politike.

kad ja vidim da s fakulteta dolaze dva inženjera podjednaka znanja i podjednakih sposobnosti, pa jedan dobiva četrdeset tisuća dok se drugi zadovoljava dvjema tisućama; ili da za direktora banaka s golemim plaćama neka društva postavljaju pravnike i husare koji nemaju nikakve određene specijalne spremlje, onda ja zaključujem da se plaće ne određuju prema zakonu o ponudi i potražnji, nego baš po babu i po stričevima. I tu postoji zloupotreba koja je važna sama po sebi i koja je štetna po državnu službu. Ja smatram... Stjepan Arkadijč se požuri da prekine zeta.

— Da, ali priznat ćeš da se osniva nova, nesumnjivo korisna ustanova. Kako god ti hoćeš, ali je posao društveno koristan! Osobito im je stalo do toga da posao bude vođen časno

— reče Stjepan Arkadijč naglašujući ono časno.

Ali moskovsko značenje *časnoga* Aleksej Aleksandrovič nije razumio.

— Časnost je samo negativna osobina — reče.

— Ali ti bi mi svejedno učinio veliku uslugu — reče Stjepan Arkadijč — ako zuneš koju riječcu Pomorskome. Onako, uzgred u razgovoru. ..

— Ali se čini da to više zavisi od Bolgarinova — reče Aleksej Aleksandrovič.

— Što se Bolgarinova tiče, on je potpuno suglasan

— reče Stjepan Arkadijč crveneći.

Stjepan Arkadijč pocrvenje pri spomenu Bolgarinova zato što je on toga istog dana ujutro bio kod Židova Bolgarinova i što mu taj posjet nije ostao u prijatnoj uspomeni. Stjepan je Arkadijč pouzdano znao da je posao što ga je on htio uzeti bio nov, društveno koristan i častan posao; ali jutros, kad ga je Bolgarinov očito namjerno ostavio da dva sata s ostalim moliteljima čeka u čekaonici, odjednom mu je postalo neprijatno.

Je li mu bilo neprijatno to što je on, Rjurikov potomak, knez Oblonski, dva sata čekao u čekaonici Žida, ili to što prvi put nije u životu nasljedovao primjer svojih predaka služeći državnoj vladi, nego stupao na novo poprište — tek njemu je bilo vrlo neprijatno. Za ta dva sata čekanja kod Bolgarinova, žustro hodajući po čekaonici, čupajući zaliske, zapodijevajući razgovor s drugim moliteljima i smišljajući igru riječi kojom će izreći kako se načekao kod Žida, Stjepan

je Arkadijč brižno pred drugima, pa čak i pred samim sobom, skrivao ono što je osjećao.

— Ali cijelo ovo vrijeme njemu je bilo neprijatno i sve se nešto ljutio, a da ni sam nije znao zbog čega: ili zbog toga što mu nikako nije uspjela igra riječi: »bilo delo *do zida*, i ja *dožida-Isja*«¹, ili zbog čega drugog. Kada ga je najzad Bolgarinov izvanredno uljudno primio, očito likujući zbog toga što je ponižen, te ga gotovo bio odbio, Stjepan se Arkadijč požurio da to što prije zaboravi. I sada je, samo kad se sjetio toga, pocrvenio.

XVIII

— Sada imam još nešto, a ti znadeš što. Tiče se Ane — pošto je malo pošutio i pošto je stresao sa sebe onaj neprijatni dojam, reče Stjepan Arkadijč.

Čim je Stjepan Arkadijč izgovorio Anino ime, lice se Alekseja Aleksandroviča potpunoma promijeni: umjesto predašnje živahnosti ono izrazi klonulost i mrtvilo.

— Šta vi zapravo hoćete od mene? — vrpoljeći se u naslonjaču i treskajući svojim pince-nezom, reče on.

— Odluku, bilo kakvu odluku, Alekseju Aleksandroviču. Utječem se sada tebi (»ne kao uvrijeđenu mužu«, htjede reći Stjepan Arkadijč, ali pobojavši se da time ne pokvari sve, zamijeni to riječima) ne kao državniku (to je opet bilo neumjesno) nego jednostavno kao čovjeku, i to dobrome čovjeku i kršćaninu. Ti joj se moraš smilovati — rekao je.

A kako zapravo? — tiho reče Karenjin.

— Tako, smilovati joj se. Kad bi ti nju vidio kao što je ja vidim — ja sam svu zimu proveo s njome — ti bi se sažalio na nju. Njezin je položaj užasan, upravo užasan.

— Meni se činilo — odgovori Aleksej Aleksandrovič još sitnijim, gotovo piskavim glasom — da Ana Arkadjevna ima sve što je sama željela.

---

¹ Nепреведива игра riječi koja se u ruskome temelji na podudarnosti slogova; stoga je i ostavljena kao što je i u originalu. Znači: imao sam posla sa Židovom, pa sam se i načekao. (U ruskome je, osobito pri koncu 19. stoljeća riječ *Žid* bila pogrdan, antisemitski i šovinistički naziv za Jevreje, Židove.)

— Ah, Alekseju Aleksandroviču, zaboga, ostavimo se rekriminacije¹! Šta je bilo, bilo je, a ti znadeš šta ona želi i očekuje rastavu.

— Ali ja sam smatrao da se Ana Arkadjevna odriče rastave ako ja zahtjevam da se obveze da sina ostavi meni. Tako sam i odgovorio i mislio sam da je time sve svršeno. A ja to i smatram završenim — cikne Aleksej Aleksandrovič.

— Ali, zaboga, ne žesti se — reče Stjepan Arkadjič dotičući se zetova koljena. — Nije to završeno. Ako mi dopustiš da rekapituliram, bilo je ovako: kad ste se rastali, ti si bio velik u svojoj velikodušnosti; dao si joj sve — slobodu, čak i rastavu. Ona je to dobro ocijenila. Do te mjere da u onim prvim trenucima nije promislila niti je mogla da o svemu promisli. Ona se svega odrekla. Ali stvarnost i vrijeme pokazase joj da je njen položaj tegoban i nemoguć.

— Život Ane Arkadjevne mene ne može zanimati — prekine ga Aleksej Aleksandrovič podižući obrve.

— Dopusti mi da ne vjerujem — meko uzvratu Stjepan Arkadjič. — Njen je položaj i tegoban za nju i nitko nema nikakve koristi od toga. Zaslužila ga je, reći ćeš. Ona to zna, pa te i ne moli; ona otvoreno govori da ništa ne smije moliti. Ali ja, sva vaša rodbina, svi koji je volimo, molimo, zaklinjemo tebe. Zašto se ona muči? Komu je od toga bolje?

— Dopustite, vi želite, čini se, mene okriviti — progovori Aleksej Aleksandrovič.

— Ma ne, ma ne, ni govora, shvati ti mene — opet mu se dotičući ruke, reče Stjepan Arkadjič kao da je bio uvjeren da taj doticaj smekšava zeta. — Ja tek jedno velim: njen je položaj tegoban, a ti ga možeš olakšati i ništa nećeš izgubiti. Ja ću ti u tome pomoći da nećeš ni opaziti. Ta obećao si.

— Obećao sam bio prije. I ja sam smatrao da je pitanje o sinu odlučilo sve. Osim toga nadao sam se da će Ana Arkadjevna imati još toliko velikodušnosti... — s naporom, drhtavih usana izgovori problijedjeli Aleksej Aleksandrovič.

— A ona sve ostavlja tvojoj velikodušnosti. Ona moli, zaklinje samo za jedno — da je se izbavi iz položaja u kom se nalazi. Ona više ne zahtijeva sina. Alekseju Aleksandroviču, ti si dobar čovjek. Zamisli na trenutak sebe u njenu položaju.

---

¹ Francuski: recrimination = na uvrede odgovarati uvredama, na optužbe protuoptužbama.

Pitanje rastave, u njenu položaju, za nju je pitanje života i smrti. Da joj ti prije nisi bio obećao, ona bi se pomirila sa svojim položajem, živjela bi na selu. Ali ti si obećao, ona ti je pisala i preselila se u Moskvu, gdje joj je svaki susret nož u srce, ona živi šest mjeseci, iz dana u dan očekujući odluku. Pa to je isto kao da tko osuđenika na smrt drži mjesec i mjesec s omčom na vratu obećavajući mu možda smrt, možda pomilovanje. Smiluj joj se, a onda je moje da sve tako uredim... Vos serupules...¹

— Ja ne govorim o tome, o tome... gnušajući se prekine ga Aleksej Aleksandrovič. — Ali možda sam ja obećao ono što nemam prava obećati.

— Ti dakle odbijaš da izvršiš ono što si obećao?

— Nikada ja nisam odbijao da izvršim ono što je moguće, ali želim da dobijem vremena kako bih promislilo, koliko je moguće, o onome što sam bio obećao.

— Ne, Aleksej u Aleksandroviču — poče Oblonski poskakujući — ne želim da to vjerujem! Ona je tako nesretna, kako samo jedna žena može biti nesretna, i ti joj ne možeš odbiti takvu...

— Koliko je obećano moguće. Vous professez d'etre un libre penseur.² Ali ja kao čovjek koji vjeruje u Boga ne mogu u nečemu tako važnome postupiti protivu kršćanskoga zakona.

— Ali u kršćanskim društvenim zajednicama i u nas, koliko ja znam, rastava je dopuštena — reče Stjepan Arkadijč.

— I naša crkva dopušta rastavu. I mi vidimo...

— Dopušta, ali ne u ovom smislu.

— Alekseju Aleksandroviču, ja te ne prepoznajem — pošto je malo bio zašutio, reče Oblonski. — Zar ti nisi (i zar mi to nismo dobro ocijenili?) sve oprostio, i potaknut upravo kršćanskim osjećajem bio spreman da sve žrtvuješ? Sam si rekao: dajte i haljinu kad vam uzimaju košulju, a sada...

— Ja vas molim — odjednom ustajući na noge, blijed i drhtave čeljusti, piskutavim glasom uze govoriti Aleksej Aleksandrovič

— molim vas prekinite, prekinite... taj razgovor.

— Ah, ne! I oprosti, oprosti mi ako sam ti nanio bol

— zbunjeno se smiješeći uze govoriti Stjepan Arkadijč pružajući

---

¹ Vaša delikatnost, finoća...

² Vi ste na glasu da ste slobodan mislilac.

ruku — ali ja sam ipak kao poslanik samo isporučivao svoju poruku.

Aleksej Aleksandrovič pruži svoju ruku, zamisli se i progovori: — Moramo promisliti i zatražiti upute. Prekosutra ću vam dati konačan odgovor — smislivši nešto, reče on.

XIX

Stjepan Arkadijč htjede već da ode, kad Kornej dođe da najavi:

— Sergej Aleksejič!

— Koji je to Sergej Aleksejič? — bio je započeo Stjepan Arkadijč, ali se odmah sjeti.

— Ah, Serjoža! — reče on. — »Sergej Aleksejič« — mislio sam, odjelni predstojnik. »Ana me je baš i molila da ga vidim«, sjeti se on.

I sjeti se onoga bojažljivog, žalosnog izraza kojim ga je Ana ispratila i rekla: »Ipak ćeš ti njega vidjeti. Saznaj potanko gdje je, tko je s njime. I Stiva... ako je moguće! Zar je moguće?« Stjepan je Arkadijč shvatio šta je značilo ono: »Ako je moguće« — ako je moguće urediti rastavu tako da sin pripadne njoj... Sada je Stjepan Arkadijč vidio da o tome ne može biti ni spomena, ali mu je svejedno bilo drago da vidi nećaka.

Aleksej Aleksandrovič napomene šurjaku da se sinu nikad ne govori o majci te da ga on moli da je ni riječju ne spomene.

— On je bio jako bolestan nakon onoga viđenja s majkom koje mi nismo bili predvidjeli — reče Aleksej Aleksandrovič.

— Bojali smo se čak za njegov život. Ali razumno liječenje i ljetošnje kupanje na moru povратиše mu zdravlje i sad sam ga na liječnikov savjet poslao u školu. Odista, društvo drugova na njega je povoljno djelovalo, i sad je potpunoma zdrav i dobro uči.

— Gle ti junaka što je izrastao! I nije to više Serjoža već pravi pravcati Sergej Aleksejič! — smiješeći se reče Stjepan Arkadijč, ugledavši lijepa i razvijena dječaka što je u modrom kaputiću i dugim hlačama odlučno i slobodno ušao u sobu. Dječak je davao dojam zdravlja i vedrine. On se ujaku nakloni kao tuđincu, ali kad ga je prepoznao, pocrvenje te kao

da se zbog nečega uvrijedio i rasrdio, žurno se okrene od njega. Dječak priđe ocu i pruži mu bilješku s ocjenama što ih je dobio u školi.

— No, to je u redu — reče otac — možeš ići.

— Omršavio je i narastao i prestao biti dijete, a postao dječak; to je meni drago — reče Stjepan Arkadijč. — A sjećaš li se ti, mene?

Dječak se hitro obazre na oca.

— Sjećam, mon oncle¹ — odgovori on pogledavši ujaka te opet obori pogled.

Ujak pozove dječaka i uzme ga za ruku.

— Pa kako inače? — rekao je želeći da zametne razgovor, a ne znajući šta da kaže.

Crveneći i ne odgovarajući, dječak je oprezno potezao svoju ruku iz ujakove ruke. Čim mu je Stjepan Arkadijč pustio ruku, poput ptice puštene na slobodu, upitno pogledav oca, on žurnim korakom iziđe iz sobe.

Prošlo je godinu dana otkako je Serioža posljednji put vidio svoju mater. Otada on nikad više nije čuo za nju. A te iste godine dadoše ga u školu i on se upozna s drugovima i zavoli ih. One sanje i uspomene na mater, zbog kojih se nakon susreta s njome razbolio, sada ga više nisu zanimale. Kad bi mu i dolazile, on ih je odgonio od sebe smatrajući ih sramotnima i urođenima samo djevojčicama, a ne jednome dječaku i drugu. Znao je da su otac i mati bili u zavadi koja ih je rastavila, znao je da je njemu suđeno da ostane uz oca te se nastojao naviknuti na tu misao.

Bilo mu je neprijatno vidjeti ujaka koji je nalik na mater jer je to u njemu budilo one uspomene koje je on smatrao za sramotne. To mu je bilo to neprijatnije što je prema nekim riječima koje je čuo čekajući pred vratima kabineta, naslućivao da je među njima moralo biti govora o materi. Pa da ne osuđuje oca s kojim je živio i od kojega je zavisio, a što je najvažnije, da se ne prepušta osjećajnosti za koju je držao da toliko ponizuje, Serjoža je nastojao da ne gleda u svoga ujaka koji je došao da mu remeti mir, i da ne misli na ono na što ga je on podsjećao.

Ali kad ga je izišavši odmah za njim, Stjepan Arkadijč sreo na stepeništu, pozvao i upitao kako provodi vrijeme u

---

¹ Ujače.

školi za odmora, Serjoža se, bez očeve nazočnosti, s njime upustio u razgovor.

— Mi se sada igramo željeznice — rekao je on odgovarajući mu na pitanje. — To vam je evo ovako: dvojica sjednu na klupu. To su putnici. A jedan stoji na toj istoj klupi. A ostali se uprežu. Može se i rukama, može i pojasevima, pa tjeraj kroz sve dvorane. Vrata se već pred njim otvaraju. Eh. tu vam je jako teško biti kondukter!

— Je l' to onaj što stoji? — upita Stjepan Arkadijč smiješeći se.

— Jest, tu treba i smjelosti, i spretnosti, osobito ako naglo zastanu ili ako tko padne.

— Jeste, nije to šala — reče Stjepan Arkadijč turobno zagledajući u te živahne, materinske oči koje više nisu bile ni dječje, ni posve nedužne. Pa premda je Alekseju Aleksandroviču bio obećao da neće govoriti o Ani, nije izdržao.

— A pamtiš li ti mater? — odjednom će on.

— Ne, ne pamtim — žurno odgovori Serjoža pa, jako pocrvenjevši, obori pogled. I ujak više ništa nije mogao iz njega izvući.

Nakon pola sata Slaven, onaj odgojitelj, nađe svoga pitomca ne stepeništu te dugo nije mogao shvatiti ljuti li se on ili plače.

— Šta je, sigurno ste se ugruhali kad ste pali? — reče odgojitelj. — Govorio sam ja da je to opasna igra. E ovo treba kazati upravitelju.

— Sve da se i jesam ugruhao, nitko to ne bi spazio. Eto to je sigurno.

— Pa šta je onda?

— Ostavite me! Pamtim, ne pamtim... Šta se to njega tiče? Zašto da ja pamtim? Ostavite me na miru! — obrati se on ovaj put ne više odgojitelju nego cijelom svijetu.

XX

Kao obično Stjepan Arkadijč ni sad nije dangubio u Petrogradu. U Petrogradu se nije trebalo samo baviti sestrinom rastavom i novim namještenjem nego se valjalo osvježiti nakon moskovske učmalosti, kako je on to govorio.

Unatoč svojim *cafes chantants*¹ i omnibusima Moskva je ipak bila ustajala močvara. To je Stjepan Arkadijč uvijek osjećao. Pošto je jedno vrijeme živio u Moskvi u blizini obitelji, on je osjećao da je klonuo duhom. Kako dulje vremena u Moskvi nije izlazio, on se stoga počeo uznemirivati zbog lošeg raspoloženja i ženinih prijekora, zbog zdravlja, zbog: odgoja djece, zbog sitnih interesa svoje službe; čak ga je uznemirivalo i to što je imao dugova. Ali valjalo je samo doći i malo proživjeti u Petrogradu, u onome krugu u kome se on kretao, gdje se živjelo, i još kako živjelo, a ne životarilo kao u Moskvi, i odmah bi sve te misli nestajale i topile se poput voska na plamenu.

Žena?... Upravo je danas govorio s knezom Čačenskim. Knez je Čačenski imao ženu i obitelj — odraslu djecu koja su bila paževi na dvoru, a imao je i drugu, nezakonitu obitelj, u kojoj je isto tako imao djece. Premda je i prva obitelj bila dobra, knez se Čečenski osjećao sretnijim u drugoj obitelji. I on je svoga najstarijega sina vodio u drugu obitelj i Stjepanu Arkadijču kazivao kako on to smatra korisnim i poticajnim za sina. Šta bi na to rekli u Moskvi?

Djeca? U Petrogradu nisu priječila očevima da žive. Djeca su se odgajala u zavodima, i nije bilo onoga čudovišnoga shvaćanja što se sada u Moskvi širilo — Ljvov na primjer — da djeci pripada sva životna raskoš, a roditeljima jedino trud i brige. Ovdje su ljudi shvaćali da je čovjek dužan živjeti zbog sebe, kao što mora da živi obrazovan čovjek.

Služba? Ni služba ovdje nije bila onaj vječni, beznadni jaram koji su ljudi teglili u Moskvi; ovdje je služba donosila korist. Susret, usluga, prava riječ na pravome mjestu, umijeće da čovjek odglumi i ovo i ono — i čovjek iznenada napravi karijeru, kao Brjancev kojega je Stjepan Arkadijč jučer sreo i koji je sada najutjecajnija ličnost. Takva je služba nešto vrijedjela.

---

¹ Francuski se još kaže i *cafe-concert* (kafe-šantan, kafe-konser); to je neka vrsta kazališta u malome gdje publika pije i puši slušajući pjesme (*šansone*) i gledajući male kazališne komade (obično komične) sa dvije-tri uloge.

A posebno su opet petrogradski nazori o novčanim poslovima umirujuće djelovali na Stjepana Arkadjiča. Bartnjanski koji je tratio barem pedeset tisuća na onaj train¹ što ga je on provodio, jučer mu je o tome rekao nešto zaista izvanredno.

Prije ručka, u žaru razgovora, Stjepan Arkadjič reče Bartnjanskome:

— Ti si, čini se, dobar s Mordvinskim; možeš mi učiniti jednu uslugu, reci mu, molim te, riječcu-dvije za mene. Ima jedno mjesto koje bih želio dobiti. Kao član agencije...

— Hajde, ja ionako neću zapamtiti... ta kako se tebi da u te željezničke poslove ulaziti sa Židovima?... Kako god to uzeo, svejedno je odvratno!

Stjepan mu Arkadjič ne reče kako je to društveno koristan posao; Bartnjanski to ne bi shvatio.

— Novci su potrebni, nema se od čeg živjeti.

— Pa živiš?

— Živim, ali dugovi su tu.

— Šta kažeš? Mnogo? — suosjećajno reče Bartnjanski.

— Jako mnogo, jedno dvadeset tisuća. Bartnjanski udari u veseo smijeh.

— O sretnice jedan! — reče. — Ja sam ti dužan podrug milijuna i ništa nemam pa, kao što vidiš, još živim.

U istinitost svega ovoga uvjeriše Stjepana Arkadjiča ne samo riječi nego i djela. Živahov je dugovao trista tisuća i nije imao ni prebite pare, a živio je bogme, i to još kako živio! Grofa su Krivcova već odavno bili sahranili, a on je uzdržavao dvije ljubavnice. Petrovski je proćerdao pet milijuna, a i dalje na vlas isto živio i, štaviše, još upravljao financijama i primao dvadeset tisuća plaće. Ali Petrograd je osim toga fizički prijatno djelovao na Stjepana Arkadjiča. Podmlađivao ga je. U Moskvi je ovdje-ondje znao pogledati u svoje sjedine, drijemao nakon ručka, protezao se, teška daha korakom uzlazio uza stepeništa, dosađivao se s mladim ženama, nije plesao na balovima. A u Petrogradu se uvijek osjećao kao da je deset godina s grbače zbacio.

Osjećao je u Petrogradu ono isto što mu je jučer govorio šezdesetogodnji knez Oblonski, Oblonski Petar koji se tek bio vratio iz inozemstva:

---

¹ Način života.

— Mi ovdje ne umijemo živjeti — govoraše Petar Oblonski.

— Vjeruj ti meni, ja sam proveo ljeto u Badenu; eh, zaista, osjećao sam se u svemu kao mladić. Vidim ti ja ženu kakvu mlađahu, a misli mi... Naruča se čovjek, malo gucne — eto ti snage, čilosti. Došao u Rusiju — valjade otići k ženi i to još na selo — eh, nećeš vjerovati, za dvije sedmice navukoh kućni haljetak, prestadoh se oblačiti za ručak. O mladicama ni pomisliti! Postadoh pravi starac. Ostaje čovjeku jedino da misli na spas duše. Odoh u Pariz — opet se oporavih.

Stjepan Arkadijč je osjećao upravo tu istu razliku kao i Petar Oblonski. U Moskvi se bio tako zapustio da bi zaista, da je ondje dulje živio, za čije ne znam zdravlje, spasio dušu; u Petrogradu pak on se opet osjećao pravim pravcatim čovjekom.

Kneginja Betsi Tverska i Stjepan Arkadijč su se odavna jedno prema drugom veoma čudno ponašali. Stjepan joj je Arkadijč uvijek u šali udvarao i govorio joj najveće nepristojnosti znajući da se to njoj neobično sviđa. Sutradan nakon razgovora s Karenjinom, navrativši se k njoj, Stjepan se Arkadijč osjećao toliko mladim da je u tom šaljivom udvaranju i naklapanju nehote otišao tako daleko da više nije znao kako da se iskobelja jer se na nesreću ona njemu ne samo da nije sviđala nego mu je bila i odvratna. A ovako su se uvijek ponašali zato što se on njoj jako sviđao. Stoga se on sada jako obradovao dolasku kneginje Mjagke koja je dokrajčila njihovu osamu udvoje.

— A, i vi ste ovdje — reče ona kad ga je opazila. — Pa kako vaša jadna sestra? Nemojte me tako gledati — dodala je.

— Otkako su se svi okomili na nju, svi oni koji su tisuću puta gori od nje, ja smatram da je ona sjajno postupila. Vronskome ne mogu oprostiti što mi nije nekako dojavio kad je ona bila u Petrogradu. Ja bih otišla k njoj i svuda bih s njome išla. Molim vas, isporučite joj da je ja volim. Pa dajte pripovijedajte mi o njoj.

— Doista, njen je položaj težak, ona je... započeo je pripovijedati Stjepan Arkadijč, priprost kakav je u duši bio, uzevši zdravo za gotovo riječi kneginje Mjagke: »Pripovijedajte mi o svojoj sestri«. Kneginja ga je Mjagka po svojoj navici još istoga časa prekinula te uzela sama pripovijedati.

— Ona je učinila ono što svi osim mene rade, rade ali skrivaju; a ona nikoga nije htjela obmanjivati i sjajno je

postupila. A još je bolje učinila što je napustila onoga vašeg ćaknutoga zeta. Vi ćete meni oprostiti. Svi su govorili da je on pametan, pametan, bože moj, jedino sam ja govorila da je on glup. Sada kad se on spetljao s Lidijom Ivanovnom i s Landauom, svi govore da je on ćaknut, o ja bih vrlo rado svima protusloвила, ali ovoga puta ne mogu.

— Evo objasnite vi meni, molim vas — reče Stjepan Arkadijić — šta ovo ima da znači? Jučer sam ja bio kod njega zbog sestre i molio konačan odgovor. On mi odgovora nije dao nego je rekao da će promisliti, a jutros sam mjesto odgovora dobio poziv da večeras dođem grofici Lidiji Ivanovnoj.

— E tako, tako! — radosno prozbori kneginja Mjagka. — Oni će pitati Landaua šta on kaže.

— Odakle sad Landau? Zašto? Tko je taj Landau?

— Kako, vi ne znate ja Jules Landau, Le fameux Jules Landau, le clairvoyant?¹ On je isto ćaknut, ali od njega zavisi sudbina vaše sestre. Eto šta biva kad netko živi u provinciji, vi ništa ne znate. Landau je, znate — bio commis² u jednome magazinu u Parizu i jednom došao liječniku. Kod liječnika je on u čekaonici zaspao i u snu svima bolesnicima stao davati savjete. I to čudne neke savjete. Onda je žena Jurija Meledinskoga — znate, onoga bolesnog? — doznala za toga Landaua te ga uzela k mužu. On joj muža liječi. I nikakve mu, po mome mišljenju, koristi od njega jer on je još jednako onako slab kao što je i bio, ali oni u njega vjeruju i vodaju ga sa sobom. I dovedoše ga u Rusiju. Ovdje su svi k njemu nagnuli, i on sve liječi. Groficu je Bezubovu izliječio, i ona ga je tako zavoljela da ga je posinila.

— Kako posinila?

— Tako, posinila. On sada nije više Landau nego grof Bezubov. Ali ne radi se o tome, nego Lidija se — ja nju jako volim, ali u nje glava nije na svom mjestu — Lidija se sada dočepala toga Landaua te se bez njega ni u nje, ni u Alekseja Aleksandroviča ništa ne odlučuje, i odatle je sudbina vaše sestre sada u rukama tog Landaua iliti grofa Bezubova.

---

¹ Julesa Landaua, čuvenoga Julesa Landaua, vidovnjaka?

² Trgovački pomoćnik.

Nakon izvrsna ručka i velike količine konjaka što ga je popio u Bartnjanskoga, samo malo zakasnivši od određenoga vremena, Stjepan je Arkadijč ulazio grofici Lidiji Ivanovnoj.

— Tko je još kod grofice? Francuz? — upita Stjepan Arkadijč vratara razgledajući poznati kaput Alekseja Aleksandroviča i neobičan, prost drugi kaput na kopče.

— Aleksej Aleksandrovič Karenjin i grof Bezubov — strogo odgovori vratar.

»Kneginja je Mjagka pogodila — pomisli Stjepan Arkadijč uzlazeći uza stepenište. — Čudno! Ali ipak bi se bilo dobro s njome sprijateljiti. Ona ima golem utjecaj. Da ona zucne koju riječcu Pomorskome, e, onda bi to već bilo sigurno«.

Napolju je još bilo potpuno svjetlo, ali u malome salonu grofice Lidije Ivanovne zbog spuštenih zastora već su gorjele svjetiljke.

Za okruglim su stolom pod svjetiljkom sjedili grofica i Aleksej Aleksandrovič tiho o nečemu razgovarajući. Omalen, mršuljast čovjek ženskih bokova, nogu u koljenima uvijenih, vrlo blijed, lijep, blistavih, divnih očiju i dugačke kose što mu je padala na ovratnik od kaputa, stajao je na drugome kraju razgledajući portrete na zidu. Pošto se pozdravio s domaćicom i s Aleksejem Aleksandrovičem, Stjepan Arkadijč i nehote pogleda još jedanput neznanca.

— Monsieur Landau!¹ — obrati mu se grofica tako meko i obazrivo da je to zapanjilo Oblonskoga. I ona ih upozna.

Landau se hitro obazre, priđe pa, nasmiješiv se, metne u pruženu ruku Stjepana Arkadijča svoju ukočenu, znojnu ruku i smjesta opet ode te stane motriti portrete. Grofica i Aleksej Aleksandrovič se značajno zgledaše.

— Vrlo mi je drago što vas vidim, osobito danas — reče grofica Lidija Ivanovna pokazujući Stjepanu Arkadijču mjesto pored Karenjina.

— Ja sam vas s njime upoznala kao s Landauom — reče ona tihim glasom pogledavši Francuza i zatim odmah Alekseja Aleksandroviča — ali on je zapravo grof Bezubov, kao što vi vjerojatno znate. Samo on ne voli tu titulu.

---

¹ Gospodine Lando!

— Da, čuo sam — odgovori Stjepan Arkadijč — kažu, groficu je Bezubovu potpuno izliječio.

— Ona je danas bila kod mene, tako je tužna! — obrati se grofica Alekseju Aleksandroviču. — Ovaj je rastanak za nju užasan. Za nju je to takav udarac!

— A on zasigurno putuje? — upita Aleksej Aleksandrovič.

— Da. putuje u Pariz. Jučer je on čuo glas — reče grofica Lidija Ivanovna gledajući Stjepana Arkadijča.

— Ah, glas! — ponovi Oblonski osjećajući da valja biti koliko se god može oprezniji u društvu gdje se događa ili se mora događati nešto osobita čega on još nije dokučivao.

Nasta časovita šutnja nakon koje se grofica Lidija Ivanovna, da bi pristupila glavnom predmetu razgovora, fino nasmiješi i reče Oblonskome:

— Ja vas odavno poznajem i jako mi je drago što ću vas поближе upoznati. Les amis de nos amis sont nos amis.¹ Ali da čovjek bude kome prijatelj, treba da shvati prijateljevu dušu, a ja se bojim da vi Alekseja Aleksandroviča ne shvaćate. Vi znate na što ja mislim — rekla je podižući svoje divne zamišljene oči.

— Djelomice, grofice, ja shvaćam da je položaj Alekseja Aleksandroviča... — reče Oblonski ne shvaćajući baš dobro na što se tu misli i stoga želeći da ostane pri općenitu razgovoru.

— Promjena nije u vanjskom položaju — strogo će grofica Lidija Ivanovna, u isto vrijeme zaljubljenim pogledom prateći Alekseja Aleksandroviča koji je bio ustao te prišao Landauu

— srce se njegovo promijenilo, njemu je dano novo Srce i ja se bojim da se vi niste posve udubili u promjenu koja se zbila u njemu.

— Ovaj, u općim crtama ja mogu zamisliti tu promjenu. Nas je uvijek vezalo prijateljstvo, i sada... — nježnim pogledom odgovarajući na grofičin pogled, reče Stjepan Arkadijč domišljajući se s kojim li je samo cd one dvojice ministara ona prisnija, kako bi znao za kojega će od njih dvojice nju moliti.

— Promjena koja se zbila u njemu ne može oslabiti njegovu ljubav prema bližnjima; naprotiv, promjena koja se zbila u njemu mora povećati tu ljubav. Ali ja se bojim da vi

---

¹ Prijatelji naših prijatelja naši su prijatelji.

mene ne shvaćate. Ne biste li čaja? — reče ona očima pokazujući lakaja koji je nudio čaj na poslužavniku.

— Ne posve, grofice. Naravno, njegova nesreća...

— Da, nesreća koja je postala najvišom srećom kad je i srce postalo novo, kad se ispunilo Njime — rekla je zaljubljeno gledajući Stjepana Arkadijča.

»Mislim da ću je moći zamoliti da me preporuči obojici«, mislio je Stjepan Arkadijč.

— O, dabome, grofice — reče on — ali ja mislim da su te promjene toliko intimne da nitko, čak ni najprisniji čovjek, ne voli da o tome govori.

Naprotiv! Mi moramo govoriti i pomagati jedni drugima.

— Da, nema sumnje, ali se desi da postoje takve razlike u uvjerenjima, i uz to... — meko se smiješeći, reče Oblonski.

— Ne može biti razlike u pitanjima svete istine.

— O, da, dabome, ali... — pa pošto se bio spetljao, Stjepan Arkadijč ušutje. Shvatio je da se sve ovo tiče vjere.

— Kako se meni čini, on će ovoga trena zaspati — značajnim šaptom prozbori Aleksej Aleksandrovič prilazeći Lidiji Ivanovnoj.

Stjepan Arkadijč se obazre. Landau je oborene glave sjedio kraj prozora nalaktivši se na ručicu i naslon naslonjača. Primijetivši poglede koji su na njih bili obraćeni, on podigne glavu i nasmiješi se djetinjskim naivnim smiješkom.

— Nemojte se osvrutati — reče Lidija Ivanovna te lakom kretnjom primakne stolicu Alekseju Aleksandroviču.

— Primjećivala sam... — počela je ona nešto, kad u sobu uđe lakaj s pismom. Lidija Ivanovna brzo preleti pismo pa, ispričavši se, izvanrednom brzinom napisa i predade odgovor te se vrati stolu. — Primjećivala sam — nastavi ona započeti razgovor — da su Moskovljani, osobito muškarci, prema vjeri najravnodušniji ljudi.

— O ne, grofice, meni se čini da su Moskovljani na glasu kao najpostojaniji — odgovori Stjepan Arkadijč.

— Da, koliko ja razabirem, vi ste na žalost jedan od ravnodušnih — obraćajući mu se umorno se smiješeći reče Aleksej Aleksandrovič.

— Kako čovjek može biti ravnodušan! — reče Lidija Ivanovna.

— U tom pogledu ja nisam ravnodušan nego samo očekujem

— reče Stjepan Arkadijč smiješeći se svojim najmekšijim

smiješkom. — Ja ne mislim da je došlo vrijeme da se ja bavim tim pitanjima.

Aleksej Aleksandrovič i Lidija Ivanovna zглеdaše se.

— Nikada mi ne možemo znati je li došlo vrijeme ili nije

— strogo će Aleksej Aleksandrovič. — Ne moramo mi misliti na to jesmo li pripralni ili nepripralni: božja se blagodat ne upravlja prema ljudskim zamislima; ona ponekad ne silazi na revnosne već na nepripravljene, kao na Saula.¹

— Ne, čini se, zasad još nije — reče Lidija Ivanovna koja je u taj čas pratila Francuzove kretnje.

Landau ustane te im priđe.

— Dopuštate mi da slušam? — upita on.

— O da, ja vam nisam htjela smetati — nježno ga gledajući reče Lidija Ivanovna — sjednite s nama.

— Potrebno je tek da čovjek ne zatvara oči kako se ne bi lišio svjetla.

— Ah, kad bi vi samo znali za sreću koju mi doživljujemo čuteći Njegovu svagdašnju nazočnost u svojoj duši! — reče grofica Lidija Ivanovna blaženo se smiješeći.

— Ali čovjek ponekad može osjećati da se nije kadar uzdići na tu visinu — reče Stjepan Arkadijč osjećajući da se prenemaže kad priznaje da religiozna visina uopće postoji, ali ujedno se sustežući da glasno prizna svoje slobodoumlje pred osobom koja ako kaže samo jednu riječ Pokrovscome može njemu pribaviti željeno mjesto.

— To jest vi želite reći da mu grijeh to priječi? — reče Lidija Ivanovna. — Ali to je krivo mišljenje. Grijeha nema za one koji vjeruju, grijeh je već otkupljen. Pardon² — dodala je gledajući lakaja koji je opet bio ušao s drugim pisamcem. Ona pročita te odgovori usmeno: »Recite, sutra kod velike kneginje.«

— Za onoga koji vjeruje nema grijeha — nastavi ona razgovor.

— Da, ali vjera bez djela je mrtva — reče Stjepan Arkadijč sjetivši se te izreke iz katekizma, jedino još smiješkom braneci svoju samostalnost.

---

¹ Saul. starozavjetna ličnost, prvi hebrejski kralj; legenda kaže: Saul je u potrazi za izgubljenim magaricama svojega oca naišao na krunu. Nadahnut, prorok ga Samuel posvetio za kralja. Saulovo se ime u literaturi upotrebljava metaforički kao oznaka za nerazmjer između traženoga predmeta i onoga što se nađe.

² Francuski: oprostite.

— To je ono iz poslanice apostola Jakova — reč Aleksej Aleksandrovič, ponešto se prijekorno obraćajući Lidiji Ivanovnoj, očito kao o nečemu o čemu oni sada ne govore prvi put. — Koliko je štete počinilo krivo tumačenje ovoga mjesta Ništa toliko ne odbija od vjere kao ovo tumačenje. »Nemam djela, ne mogu ni vjerovati«, a to međutim nigdje nije rečeno. A rečeno je obrnuto.

— Trudimo se Bogu u čast, trudom, postom spašavamo dušu — gadeći se i prijezirno reče grofica Lidija Ivanovna — to su čudovišna shvaćanja naših kaluđera... Dok to međutim nigdje nije rečeno. To je kudikamo jednostavnije i lakše — doda ona gledajući Oblonskoga i smiješeći se istim onakvim smiješkom kakvim je na dvoru sokolila mlade gospođice, zburnjene novom okolinom.

— Mi smo spašeni po Kristu koji je trpio za nas. Mi smo spašeni vjerom — pogledom odobravajući njene riječi, reče Aleksej Aleksandrovič.

— Vous comprenes l'anglais!¹ — upita Lidija Ivanovna pa, dobivši potvrđan odgovor, ustane te poče prebirati knjige na malenoj polici.

— Da vam pročitam »Safe and Happy«² ili »Under the wing«³ — reče ona upitno pogledavši Karenjina. Pa kad nađe knjigu i opet sjede na svoje mjesto, ona je otvori. — To je vrlo kratko. Tu je opisan put kojim se stječe vjera i ona sreća koja je ponad svega zemaljskoga i koja pri tom ispunjava dušu. Čovjek koji vjeruje ne može biti nesretan jer nije sam. Evo vidjet ćete. — Ona se već bila pripravila na čitanje, kad opet uđe lakaj. — Borozdina? Recite joj, sutra u dva sata.

— Da — rekla je pošto je prstom označila mjesto u knjizi i uzdahnuvši pogledala preda se divnim svojim zamišljenim očima. — Evo kako djeluje prava vjera. Poznajete li vi Saninu Mari? — Znete li za njezinu nesreću? Izgubila je dijete jedince. Bila je očajna. I što? Našla je ovoga prijatelja i ona sada hvali Boga za smrt svoga djeteta. Eto sreće koju daje vjera!

— O, da, to je vrlo... — reče Stjepan Arkadijč zadovoljan što će se sada čitati te će tako uhvatiti prilike da se malo pribere. »Ne, sad je već očito da je danas bolje ni za što ne

---

¹ Razumijete li vi engleski?

² Uzdanje i sreća.

³ Pod krilom.

moliti — mislio je on — samo da mi se ispetljati odavde dok nisam šta zamrsio.«

— Vama će biti dosadno — reče grofica Lidija Ivanovna obraćajući se k Landauu — vi ne znate engleski, ali to je kratko.

— O, shvatit ću ja — isto se onako smiješeći reče Landau te zaklopi oči.

Aleksej Aleksandrovič i Lidija Ivanovna značajno se izgledaše i čitanje otpoče.

XXII

Stjepan Arkadijč se osjećao posve zbunjen ovim novim, za njega čudnim razgovorima što ih je bio čuo. Složenost petrogradskoga života općenito je na njega djelovala uzbudljivo, izbavljajući ga iz moskovske učmalosti, ali ovu je on složenost volio i shvaćao u sferama njemu bliskih ljudi i znanaca; ali u ovoj tuđoj okolini on je bio zbunjen, zapanjen, i nije mogao sve do u tančine da shvati. Slušajući groficu Lidiju Ivanovnu i osjećajući na sebi lijepe, naivne ili lupeške

— ni sam nije znao — Landauove oči, Stjepan Arkadijč počinjaše osjećati nekakvu osobitu težinu u glavi.

Najrazličitije su mu se misli motale po glavi. »Mari Sanina raduje se što joj je umrlo dijete... Dobro bi bilo da čovjek sada zapuši... Za spasenje potrebno je samo vjerovati, a kaluđeri ne znaju kako to valja činiti, ali zna grofica Lidija Ivanovna... I odakle mi samo ovakva težina u glavi? Je li od konjaka ili od toga što je sve ovo vrlo čudno? Ipak ja dosad nisam učinio ništa što se ne bi priličilo. Ali ipak je čovjek ne bi smio više moliti. Govori se da oni čovjeka prisiljavaju na molitvu. Joj, samo da mene ne prisile. To bi već bilo suviše glupo. I kakve to ona gluposti čita, ali lijepo izgovara. Landau — Bezubov. Zbog čega on Bezubov?« Najednom Stjepan Arkadijč oćutje da mu se donja čeljust nezadrživo pokreće na zijevanje. On popravi zaliske prikrivajući zi je van je i strese se. Ali odmah nakon tog oćutje da već spava te će sad na zahrkati. Prenuo se u trenutku kad je grofica Lidija Ivanovna rekla: »On spava.« Stjepan Arkadijč se uplašeno prenuo osjećajući se krivim i zatečenim. Ali smjesta se utješio kad vidje da se riječi »on

spava« nisu ticala njega nego Landaua. Francuz je bio zaspao isto kao i Stjepan Arkadijč. Ali san Stjepana Arkadijča, kako je on mislio, njih bi bio uvrijedio (uostalom, on ni to nije mislio, tako mu se sve već činilo čudno), a Landauov san neobično ih je obradovao, osobito groficu Lidiju Ivanovnu.

— Mon ami¹ — reče Lidija Ivanovna, oprezno zabacujući nabore svoje svilene haljine da ne šušti, i ne nazivajući više u svojem uzbuđenju Karenjina Aleksejem Aleksandrovičem nego »mon ami« — donnez lui la main. Vous voyez?² Pst!

— psikne ona lakaju koji je opet bio ušao. — Nikog ne pri-
majte.

Francuz je spavao ili se pretvarao da spava naslonivši glavu na naslon naslonjača i znojnom rukom što mu je ležala na koljenu činio slabe pokrete kao da nešto hvata. Aleksej Aleksandrovič ustane, htjede oprezno da priđe, ali zape o stol i metne svoju ruku u Francuzovu. Usta i Stjepan Arkadijč pa, široko otvarajući oči u želji da se razbudi ako spava, gledaše čas jednoga, čas drugoga. Sve to bijaše java. Stjepan Arkadijč osjećaše da mu u glavi biva sve gore i gore.

— Que la personne qui est arrivee la derniere, celle qui demande, qu'elle sorte! Qu'elle sorte!³ — progovori Francuz ne otvarajući očiju.

— Vous m'excuserez, mais vous voyes... Revenez vers dix heures, eneore mieux demain.⁴

— Qu'elle sorte! — nestrpljivo ponovi Francuz.

— C'est moi, n'est ce pas?⁵

Pa, dobivši potvrđan odgovor, zaboravivši i ono što je htio moliti Lidiju Ivanovu, zaboravivši i ono što je trebalo da učini za sestru, s jedinom željom da se što prije odavde izvuče, iziđe Stjepan Arkadijč na prstima te kao iz zaražene kuće istrči na ulicu gdje je dugo razgovarao i šalio se s izvoščikom želeći da se što prije pribere.

U francuskome kazalištu kamo je bio stigao na posljednji čin, a onda kod Tatara uz šampanjac, Stjepan Arkadijč je

---

¹ Prijatelju moj.

² ...dajte mu ruku. Vidite li?

³ Nek osoba koja je došla posljednja, ona koja nešto moli, nek iziđe! Nek iziđe!

⁴ Oprostite mi, ali vidite i sami. Dođite oko deset, još bolje — sutra.

⁵ To sam ja, je li?

malo odahnuo u atmosferi na koju je on bio navikao. Ali svejedno se on te večeri nije osjećao dobro.

Kad se vratio kući, Petru Oblonskome kod kojega je bio odsjeo u Petrogradu, Stjepan Arkadijč nade pisamce od Betsi. Pisala mu je da jako želi dovršiti započeti razgovor te ga moli da sutra dođe. Jedva je on stigao da pročita to pismo i da se zbog njega smrkne, kadli dolje odjeknuše teški koraci slugu koji su nosili nešto teško.

Stjepan Arkadijč iziđe da pogleda. Bio je to pomlađeni Petar Oblonski. Bio je toliko pijan da se nije mogao popeti uza stepenice; ali kad je ugledao Stjepana Arkadijča, naredi da ga postave na noge pa, objesivši se o njega, pode s njime u njegovu sobu te mu ondje uze pripovijedati kako je proveo večer, i smjesta zaspao.

Stjepan Arkadijč bijaše klonuo duhom, a njemu se to rijetko dešavalo, te dugo nije mogao da zaspi. Sve čega god bi se sjetio, sve mu je bilo gadno, ali najgadnije, kao nešto sramno, bijaše mu sjećanje na večer provedenu kod grofice Lidije Ivanovne.

Sutradan je od Alekseja Aleksandroviča dobio konačan odgovor da ne pristaje da Ani dadne rastavu te shvati da se ova odluka temeljila na onome što je jučer bio rekao Francuz *U* svom pravom ili hinjenom snu.

XXIII

Da se u obiteljskome životu što god poduzme, prijeko je potreban ili posvemašnji razdor među bračnim drugovima, ili ljubavna sloga. Kad su pak odnosi bračnih drugova neodređeni i kad nema ni jednoga ni drugog, poduzeti se ne može ništa.

Mnoge obitelji godine i godine ostaju na jednom te istom mjestu koje je omrzlo obojima bračnim drugovima samo zato što nema ni posvemašnjeg razdora ni sloge.

I Vronskome, i Ani bijaše nenasnosan moskovski život u žezi i prašini, kad sunce nije više svijetlilo onako kao u proljeću nego kao u ljetu, i kad se sve drveće na bulevarima već odavno bilo razlistalo a lišće pokriveno prašinom; ali oni su, ne preseljujući u Vozdvižensko, kako su to odavno odlučili, i dalje živjeli u Moskvi koja im obojima već bijaše omrznila jer u posljednje vrijeme sloge među njima nije bilo.

Razdraženost koja ih je razdvajala nije imala nikakva vanjskog uzroka, a svi pokušaji objašnjenja ne samo da je nisu otklanjali nego su je i povećavali. To je bila unutarnja razdraženost koja se za nju temeljila na slabljenju njegove ljubavi, za njega — na kajanju što je zbog nje došao u težak položaj koji ona, mjesto da ga olakša, čini sve to težim. Ni jedno ni drugo nisu očitovali uzroke svojoj razdraženosti nego su jedno drugo smatrali krivim i u svakoj prigodi nastojali to jedno drugome dokazati.

Za nju je on cio, sa svim svojim navikama, mislima, željama, sa svim svojim duševnim i tjelesnim ustrojstvom, bio jedno jedino — ljubav prema ženama, a ta je ljubav, prema onome kako je to ona osjećala, sva imala biti usredotočena na nju samu, ta je ljubav splasnula; znači tako je ona zaključivala, on je dio ljubavi morao prenijeti na druge ili na drugu, koju ženu — i ona je patila od ljubomore. Nije ona bila ljubomorna zbog kakve žene, nego zbog toga što je splasnula njegova ljubav. Nemajući još predmeta za ljubomoru, ona ga je tražila. Prema svakoj i najmanjoj slutnji ona je svoju ljubomoru prenosila s jednoga predmeta na drugi. Čas bi bila ljubomorna zbog onih rasmusnih žena s kojima se on, zahvaljujući svojim momačkim poznanstvima, tako lako mogao oplesti; čas bi opet bila ljubomorna zbog žena iz otmjenoga društva s kojima se on mogao sresti, čas bi bila ljubomorna zbog kakve izmišljene djevojke kojom se on, prekinuvši s njome, htio ženiti. I ova ju je posljednja ljubomora najviše mučila, osobito stoga što joj je on u jednom trenutku iskrenosti neoprezno bio rekao kako ga njegova mati toliko slabo poznaje da se usudila nagovarati ga nek se ženi kneginjicom Sorokinom.

Pa i nadalje ostajući ljubomorna, Ana je bila krajnje nezadovoljna njime te je u svemu tražila povoda za takvo nezadovoljstvo. Za sve što je bilo teško u njenu položaju ona je okrivljivala njega. Za to teško iščekivanje u kojem je ona živjela u Moskvi, za sporost i neodlučnost Alekseja Aleksandroviča, za svoju osamu — za sve je ona krivila njega. Da on nju voli, shvaćao bi svu težinu njena položaja i bio bi je izbavio. Za ovo što je ona živjela u Moskvi, a ne na selu, on je doista bio kriv. On nije mogao živjeti zabivši se u selo, kako bi to ona htjela. Njemu je društvo bilo prijeko potrebno i on ju je doveo u ovaj užasni položaj težinu kojega nije htio

da shvati. A opet, uistinu bio je kriv i za to što je ona zanavijek rastavljena od sina.

Čak ni oni rijetki trenuci nježnosti koji su pokatkad nastali među njima, nju nisu smirivali: u njegovoj nježnosti ona je sada vidjela odraz smirenja, njegove sigurnosti u nju, a toga prije nije bilo, i to ju je razdraživalo.

Bijaše već suton. Sama, očekujući njegov povratak s nekog momačkoga ručka na koji je on bio otišao, Ana je gore-dolje hodala po njegovu kabinetu (soba gdje se najmanje čula ulična buka) i do u tančine u mislima pretresala sve izraze jučerašnje svađe. Vraćajući se neprestano od nezaboravljenih uvredljivih riječi te prepirke nazad onome što im je bilo povodom, ona se naposljetku dosjetila početka razgovora. Dugo ona nije mogla povjerovati tome da je razdor mogao poteći od onako nedužna razgovora koji nijedno od njih nije uzimalo k srcu. A zapravo to je bilo tako. Sve je počelo odatle što se on narugao ženskim gimnazijama smatrajući ih nepotrebnima, a ona ih uzela braniti. On se općenito o ženskom obrazovanju izražavao omalovažavajući ga i rekao da Hani, Engleskinji koja je bila Anina štićenica, ni u kom slučaju nije bilo potrebno da zna fiziku.

To razdraži Anu. Ona je u tome vidjela prijezirnu aluziju na ono čime se ona bavi. I smislila je te rekla takvu rečenicu kojom bi mu se osvetila za bol koju joj je on bio zadao.

— Ne očekujem ja da vi shvatite mene, moja osjećanja, kako može da ih shvati netko tko voli, ali sam jednostavno očekivala malo delikatnosti — rekla je.

I zaista, on pocrvenje od ljutine te reče nešto neprijatno. Ona se nije sjećala da mu je odgovorila, ali je on, tko bi znao zašto, upravo na tom mjestu, očito u želji da joj baš zada bol, rekao:

— Mene ne zanima vaša pretjerana naklonost prema toj djevojčici, to je istina jer vidim da je ona neprirodna.

Ova grubost kojom je on razorio svijet što ga je ona s toliko truda bila sebi izgradila kako bi podnosila svoj težak život, ova nepravičnost kojom ju je on okrivljavao za prijetvornost, za neprirodnost, natjeraše je da prasne.

— Jako žalim da je vama shvatljivo i prirodno samo ono što je grubo i materijalno — reče te iziđe iz sobe.

Kad je sinoć došao u njenu sobu, nisu spominjali proteklu svađu, ali su oboje osjećali da je svađa zaglađena, a prošla nije.

Danas on cio dan nije bio kod kuće, i ona se osjećala tako usamljenom i tako joj je teško bilo što je u zavadi s njime da je htjela sve zaboraviti, oprostiti i pomiriti se s njime, htjela je okriviti sebe, a opravdati njega.

»Kriva sam ja sama. Razdražljiva sam, bezrazložno sam ljubomorna. Pomirit ću se s njime pa ćemo otići na selo. Ondje ću biti mirnija« — govorila je sebi.

»Neprirodna« — sjeti se ona odjednom onoga što ju je najjače uvrijedilo, sjeti se ne toliko riječi koliko namjere da joj zada bol.

»Znam ja šta je on htio reći; htio je reći: neprirodno je ne voljeti svoju kćer, a voljeti tuđe dijete. Šta se on razumije u ljubav prema djeci, u moju ljubav prema Serjoži koga sam ja zbog njega žrtvovala? Ali sama ta želja da mi zada bol! Ne, on voli drugu neku ženu, drukčije to ne može biti.«

Pa uvidjevši da je, želeći sebe umiriti, opet načinila krug što ga je već toliko puta bila prešla te se vratila prvotnoj razdraženosti, ona se užasne nad sobom samom. »Pa zar se to ne može? Zar ja to ne mogu uzeti na sebe? — rekla je opet te počela s početka. — On je istinoljubiv, pošten je, voli me. Ja volim njega, za koji dan će i rastava. — Pa šta je još tu potrebno? Potreban je mir, povjerenje, i ja ću to uzeti na sebe. Da, sada ću, čim on dođe, reći da sam ja bila kriva, iako i nisam bila kriva, i mi ćemo otputovati.«

Pa da više ne misli i da se ne prepušta razdraženosti, ona pozvoni te naredi da se donesu sanduci za pakovanje stvari potrebnih na selu.

U deset sati stiže Vronski.

XXIV

Pa je l' bilo veselo? — upita ona izlazeći mu u susret pokajnička i krotka izraza na licu.

— Kao i obično — odgovori on, odmah joj već po samome pogledu shvativši, da je u jednome od svojih boljih raspoloženja. On je već bio navikao na ovakve prijelaze, a danas mu se posebno radovao budući da je i sam bio izvrsno raspoložen.

— Što ja to vidim! E, baš je lijepo! — reče pokazujući sanduke u predsoblju.

— Da, valja putovati. Izlazila sam da se malo provezem i bilo je tako lijepo da sam se zaželjela sela. Tebe ionako ništa ne sprečava?

— Jedino to i želim. Odmah ću doći pa ćemo se porazgovarati, samo da se preodjenem. Naredi da se donese čaj.

I on ode u svoj kabinet.

Bilo je nečega uvredljivog u onome kad je rekao: »E, baš lijepo«, kao što se kaže djetetu kad prestane prkositi, a još uvredljivija bijaše ona oprečnost između njena pokajničkog i njegova samouvjerenoga tona; i ona u jednome hipu osjeti kako se u njoj razbuktava želja za borbom: ali svladavši se, ona je priguši te Vronskoga dočeka isto onako vedro.

Kad joj je on došao u sobu, ona mu, djelomice ponavljajući pripremljene riječi, ispriповjedi kako je provela svoj dan i o svojim planovima za odlazak.

— Znaš, mene ti je uhvatilo kao neko nadahnuće — govoraše ona. — Zašto da ovdje čekamo rastavu? Zar ne možemo i na selu? Ja više ne mogu čekati. Ne želim se prodati, ne želim ništa čuti o rastavi. Odlučila sam da to više ne bi smjelo imati utjecaja na moj život. Jesi li ti suglasan?

— O, jesam! — reče on uznemireno pogledavši u njeno uzbuđeno lice.

— A šta ste ondje radili; tko je sve bio? — rekla je pošto je malo pošutjela. Vronski poimenično nabroji goste. — Ručak je bio divan, i veslačka utakmica, i sve je bilo prilično ugodno, ali u Moskvi ne mogu bez ridicule.¹ Iskrsla je nekakva dama, učiteljica plivanja švedske kraljice, te pokazala svoje umijeće.

— Kako? Plivala je? — mršteći se upita Ana.

— U nekakvu crvenu costume de natation,² stara, ružna. Dakle, kad mi ono putujemo?

— Kakva je to glupa fantazija! Da ona kojim slučajem ne pliva nekako naročito? — ne odgovarajući, reče Ana.

— Ama baš ništa naročito. Ma velim ti, glupo da je strahota. Dakle, kad ti ono misliš da se putuje?

Ana zavrti glavom kao da želi odagnati kakvu neprijatnu misao.

---

¹ Smiješnoga.

² Kostimu za kupanje.

— Kada da se putuje? Pa što prije to bolje. Sutra ne bismo mogli. Prekosutra.

— Da... ne, čekaj. Prekosutra je nedjelja, moram biti kod maman — reče Vronski zbunivši se jer je, čim je spomenuo materino ime, na sebi osjetio prodoran sumnjičav pogled. Njegova zabuna potvrdi joj njenu sumnju. Ona planu i odmače se od njega. Ani sada u mašti nije više iskrsavala učiteljica švedske kraljice, nego kneginjica Sorokina koja je u jednome selu kraj Moskve živjela zajedno s groficom Vronskom.

— Možeš li ti sutra putovati? — reče ona.

— E bogme ne mogu! I to zbog posla koji treba da obavim jer se punomoćja i novci sutra ne izdaju — odgovori on.

— Ako je tako, onda uopće ne putujemo.

— Zašto sad to?

— Ja neću putovati kasnije. U ponedjeljak ili nikada!

— Ma zašto? — kao da se čudi reče Vronski. — Pa to nema smisla.

— Za tebe to nema smisla jer sam ti ja deveta briga. Ti nećeš da shvatiš moj život. Jedino što je mene zanimalo ovdje

— jeste Hana. Ti kažeš da je to pretvaranje. Pa jučer si govorio kako ja ne volim kćer nego da se pretvaram da volim tu Engleskinju, da je to neprirodno; željela bih da znam kakav bi život ovdje za mene mogao biti prirodan!

U jednome trenu ona se trgla i prestravila da se iznevjerila svojoj namjeri. Ali premda je znala da sebe upropašćuje, nije se mogla svladati, nije mogla da mu ne pokaže koliko je bio nepravičan, nije mu se mogla pokoriti.

— Nikad ja nešto takva nisam govorio: govorio sam da se meni ne sviđa ta iznenadna ljubav.

— Zbog čega ti, koji se hvališ svojim istinoljubljem, ne govoriš istinu?

— Ja se nikad ne hvališem i nikada ne govorim neistinu

— reče on tiho svladavajući gnjev koji se u njemu razrastao.

— Jako mi je žao ako ti ne poštuješ. . .

— Poštovanje je, smišljeno da se sakrije praznina gdje bi imala biti ljubav. A ako ti mene više ne voliš, onda je bolje i poštenije da to kažeš.

— Ovo postaje nepodnošljivo! — uzvikne Vronski ustajući sa stolice. Pa, zastavši pred njom, on polako izgovori: — Zbog čega ti iskušavaš moju strpljivost? — rekao je baš kao da bi

mogao još mnogo toga reći, ali da se svladavao. — Ona ima svojih granica.

— Šta hoćete time da kažete? — vikne ona užasnuta zagledajući se u očiti izraz mržnje, koji se ogledao na cijelome njegovu licu i osobito u surovim groznim očima.

— Hoću da kažem... — započe on, ali zastane. — Moram upitati što vi hoćete od mene.

— Šta bih ja mogla htjeti? Mogla hih htjeti samo to da me ne ostavljate, kao što kanite — rekla je ona shvativši sve ono što on nije dorekao. — Ali ja toga neću, to je sporedno. Ja hoću ljubavi, a nje nema. Prema tome, sve je svršeno.

Ona se uputi prema vratima.

— Stani! Sta... ni! — reče Vronski mračnih bora na obrvama, ali ustavljaajući je za ruku. — Šta je tu posrijedi? Ja sam rekao da bi odlazak valjalo odgoditi do tri dana, ti si mi rekla da ja lažem, da sam nepošten čovjek.

— Jesam, i ponavljam da je čovjek koji me prekora da je zbog mene žrtvovao sve — rekla je prisjećajući se riječi od prošle svađe — da je taj čovjek gori od nepoštena čovjeka

— to je čovjek bez srca.

— Ali ima granica strpljenju! — vikne on i brzo joj ispusti ruku.

»On mene mrzi, to je jasno«, pomislila je te šutke, ne obzirući se, nesigurnim korakom iziđe iz sobe.

»On voli drugu neku ženu, to je još jasnije — govorila je ona sebi ulazeći u svoju sobu. Ja hoću ljubavi, a nje nema. Prema tome, sve je svršeno — ponovi ono što je već bila rekla

— i treba svršiti.«

»Ali kako?« upita se ona i sjedne u naslonjač pred ogledalom Misli o tome kamo će sada poći — k tetki kod koje se odgajala, k Doli ili jednostavno sama u inozemstvo, i misli o tome šta *on* radi sada sam u kabinetu, je li ovo konačna svađa ili je još moguće pomirenje, i o tome šta će sada o njoj govoriti svi njezini bivši petrogradski znanci, kako će na ovo gledati Aleksej Aleksandrovič, i mnogo drugih misli o tome šta će sada biti, nakon prijekida, dolazahu joj u glavu, ali se ona nije svom dušom predavala tim mislima. U njeni duši bijaše nekakva nejasna misao koja je nju jedino zanimala, ali ona nije mogla da je dozove u svijest. Sjetivši se još jednom Alekseja Aleksandroviča, ona se sjeti i svoje bolesti nakon

porođaja i onoga čuvstva koje je onda nije napuštalo. »Zašto nisam umrla?« padaše joj na pamet ondašnje njene riječi i ondašnje njeno čuvstvo. I ona najedanput shvati ono što joj bijaše u duši. Da, bila je to ona misao koja je jedina rješavala sve. Da, umrijeti!...«

»I ruglo i sramota Alekseja Aleksandroviča, i Serjožina, i moja sramota — sve to spašava smrt. Umrijeti — pa će se on kajati; žalit će, voljet će, patit će zbog mene.« Na licu joj se bijaše zaustavio smiješak sažaljenja prema sebi dok je sjedila u naslonjaču skidajući i natičući prstenje lijeve ruke, živo s različitih strana predočavajući sebi njegova osjećanja nakon njene smrti.

Koraci koji su se približavali, njegovi koraci rastresoše je. Zaokupljena tobože spremanjem svoga prstenja, ona se čak i ne osvrnu.

Prišao joj je pa, uzevši je za ruku, tiho rekao:

— Ana, putovat ćemo prekосуutra ako hoćeš. Pristajem na sve. Ona je šutjela.

— Šta je? — upita on.

— Ti i sam dobro znadeš — reče ona i u tom istom trenutku, ne mogavši se suspregnuti, ona zarida.

— Napusti me, napusti — izgovori ona između jecaja. — Ja putujem sutra... Učinit ću i više od toga. Tko sam ja? Razvratna žena. Kamen o tvom vratu. Ja ne želim da tebe mučim. Ne želim. Oslobodit ću te. Ti me ne voliš, ti voliš drugu.

Vronski ju je preklinjao da se umiri i uvjeravao da nema stvarnih razloga njenoj ljubomori, da on nikad niti je prestajao niti će je prestati voljeti, da je voli još više negoli prije.

— Ana, čemu da toliko mučiš i sebe i mene? — govorio je on ljubeći joj ruku. S lica mu se sada zarila nježnost i njoj se činilo da je ona uhom svojim čula prizvuk suza u njegovu glasu, a na ruci svojoj osjećala njihovu vlagu. I u trenu očajnička ljubomora prijeđe u očajničku, strastvenu ljubav: grlila ga je, prekrivala mu poljupcima glavu, vrat, ruke.

Osjećajući da je pomirenje bilo potpuno, Ana se još od jutra živo lati priprema za odlazak. Mada nije bilo odlučeno putuju li u ponedjeljak ili u utorak, jer jučer su oboje jedno drugome popuštali, Ana se radišno pripremala za odlazak osjećajući da joj je sada posve svejedno hoće li otputovati dan prije ili kasnije. Stajala je u svojoj sobi nad otvorenim sandukom prebirući stvari kad joj je on, već odjeven, ranije negoli obično ušao u sobu.

— Ja sad odoh do maman, ona mi može poslati novac po Jegorovu. A sutra sam spreman da otputujemo — rekao je.

Ma koliko da je ona bila dobro raspoložena, spomen o odlasku u ljetnikovac k materi bocnuo ju je.

— Ne, ni ja ne bih stigla — rekla je i odmah pomislila: »Znači, moglo se urediti da bude onako kako sam ja htjela.« — Ne, kako si htio, tako nek i bude. Idi u blagovaonicu, ja ću odmah doći, samo da odaberem ove nepotrebne stvari — rekla je koješta još mećući na Anuškinu ruku na kojoj je već ležalo čitavo brdo krpa.

Vronski je jeo svoj biftek kad je ona ušla u blagovaonicu.

— Nećeš vjerovati koliko su mi omrznule ove sobe — reče ona sjedajući pored njega da popije svoju kavu. — Ništa užasnijeg od ovih *chambres garnies*.¹ Ni izraza, ni duše u njima. Ovi satovi, zastori, a najviše ove tapete — mora jedna. Ja o Vozdviženskom mislim kao o obećanoj zemlji. Ti još nećeš slati konje?

— Ne, oni će za nama. A izlaziš li ti kamo?

— Htjela sam otići do Viljsonove. Moram joj odnijeti haljine. Dakle sigurno sutra? — rekla je veselim glasom; ali lice joj se iznenada promijenilo.

Sobar Vronskoga došao je zamoliti potvrdu za brzoglav iz Petrograda. Ništa naročito nije bilo u tome da Vronski dobije brzoglav, ali on je, kao da želi od nje nešto sakriti, rekao da je potvrda u kabinetu te joj se brže-bolje okrenuo.

— Sutra ću svakako sve posvršavati.

— Od koga je brzoglav? — upita ona ne slušajući ga.

— Od Stive — odgovori on preko volje.

---

¹ Namještenih soba.

— A zašto mi ga nisi pokazao. Kakve tajne može biti između mene i Stive?

Vronski vrati sobara i naredi mu da donese brzojav.

— Nisam ti htio pokazivati jer Stiva ima slabost da brzojavlja; čemu brzojavljati kad ništa nije riješeno?

— O rastavi?

— Da, ali on piše: ništa još nisam mogao postići. Ovih dana obećao je konačan odgovor. Evo ti, pročitaj.

Drhtavim rukama Ana uze brzojav i pročita ono isto što je rekao Vronski. Na koncu je još bilo dodato: nade je malo, ali ja ću učiniti sve moguće i nemoguće.

— Jučer sam ja rekla da mi je posve svejedno kada ću i štaviše, hoću li uopće dobiti rastavu — reče ona pocrvenjevi,

— Nije bilo nikakve potrebe da se od mene skriva. »Ovako on može sakriti i skriva od mene svoje dopisivanje s drugim ženama«, pomislila je.

— A Jašvin je kanio jutros doći s Vojtovom — reče Vronski — rekao bih da je od Pevcova dobio sve, pa čak i više nego što Pevcov može platiti — jedno šezdeset tisuća.

— Ne, — reče ona razdražena time što joj on ovom promjenom razgovora ovako očito pokazuje da je razdražena — ama zašto ti misliš da ta vijest mene toliko zanima da je treba čak skrivati od mene? Rekla sam da ne želim o tome da mislim i željela bih da se ti isto ovako malo zanimaš za to kao i ja.

— Ja se zanimam zbog toga što volim jasnoću — reče on.

— Jasnoća nije u formi nego u ljubavi — reče ona sve se više i više razdražujući ne zbog riječi nego zbog hladnog mirnog tona, kojim je on govorio. — Zbog čega ti to želiš?

»Bože moj, opet ona o ljubavi«, pomisli on mršteći se.

— Pa ti dobro znadeš zbog čega: zbog tebe i zbog djece koja će još doći — reče on.

— Djece neće biti.

— To je velika šteta. — reče on.

— Tebi je to potrebno zbog djece, a na mene ti i ne misliš?

— rekla je posve zaboraviv i ne čuvši da je on rekao: »zbog tebe i zbog djece.«

Pitanje o tome hoće li imati još djece odavno je bilo sporno i nju je razdraživalo. Njegovu želju da imaju još djece ona je sebi tumačila time da njemu nije stalo do njene ljepote.

— Ah, rekao sam: zbog tebe. Najviše zbog tebe — mršteći se kao od boli, ponovi on — zato što sam uvjeren da veći dio tvoje razdraženosti potječe otuda što tvoj položaj nije određen. »Da, evo on se sada prestao pretvarati, pa se može vidjeti sva njegova hladna mržnja prema meni« — pomisli ona ne slušajući njegovih riječi nego s užasom zagledajući u onoga hladnog i okrutnoga suca koji je, dražeći je, gledao iz njegovih očiju.

— Uzrok nije taj — reče ona — i ja, štaviše ne shvaćam kako da uzrokom, kako ti to zoveš, mojoj razdraženosti može biti to što sam ja potpuno u tvojoj vlasti. Kakav je to neodređeni položaj? Naprotiv.

— Jako žalim što ti nećeš da shvatiš — prekine je on uporno želeći da iskaže svoju misao — neodređenost se sastoji u tome što se tebi čini da sam ja slobodan.

— Što se toga tiče ti možeš biti posve miran — rekla je ona pa, okrenuvši se od njega, poče piti kavu.

Podigla je šalicu ispruživši u stranu mali prst i prinijela je ustima. Kad je otpila nekoliko gutljajeva, pogledala ga je i po izrazu mu na licu jasno shvatila da mu bijahu odvratni i ruka, i kretnja, i zvuk što ga je ona proizvodila usnama.

— Meni je potpunoma svejedno šta misli tvoja mati i kako te ona hoće da ženi — rekla je drhtavom rukom ostavljajući šalicu.

— Ali mi ne govorimo o tome.

— Ne, upravo o tome. I vjeruj da žena bez srca, bila ona starica ili ne bila, tvoja mati ili čija tuđa, mene ne zanima niti ja želim da za nju znam.

— Ana, ja te molim da ne govoriš bez poštovanja o mojoj materi.

— Žena koja nije srcem odgonetnula u čemu je sreća i čast njezina sina, takva žena nema srca.

— Ja ponavljam svoju molbu da ne govoriš bez poštovanja o materi koju ja poštujem — reče on podižući glas i strogo je gledajući.

Ona nije odgovarala. Uporno gledajući njega, njegovo lice, ruke, ona se prisjećala svake pojedinosti prizora jučerašnje pomirbe i njegova strasnog milovanja. »Ovim, upravo istim ovakvim milovanjima obasipao je i obasipat će i on želi da obasiplje druge žene!« mislila je.

— Ti ne voliš matere. Sve su to fraze, fraze i opet fraze!
— s mržnjom ga gledajući, reče ona.
— E ako je tako, onda treba...
— Treba se odlučiti, i ja sam se odlučila — reče ona i htjede otići, ali u taj čas u sobu uđe Jašvin. Ana se pozdravi s njime te zastane.
Zašto je njoj, kad joj je u duši bila bura, i kad je osjećala da stoji na životnoj prekretnici koja može imati užasne posljedice, zašto je njoj u tom času bilo potrebno da se pretvara pred luđim čovjekom koji će prije ili kasnije doznati ama baš sve
— ona nije znala; ali, pošto je u tren oka smirila u sebi nutarnju buru, ona sjede te uze razgovarati s gostom.
— Pa kako sad stojite s onim? Jesu li vam vratili dug? — upita ona Jašvina.
— A eto, čini se da neću sve dobiti, a u srijedu mi je putovati. A kad ćete vi? — reče Jašvin žmirke pogledajući u Vronskoga i očito razabirući da je ovdje bilo svađe.
— Čini se, prekosutra — reče Vronski.
— Vi se, uostalom, već davno spremate.
— Ali sad je konačno — reče Ana gledajući pravo u oči Vronskome takvim pogledom koji mu je govorio nek i ne pomisli da bi se mogli izmiriti.
— Pa zar vama nije žao toga jadnoga Pevcova?
— nastavi ona razgovor s Jašvinom.
— Nikad ja, Ana Arkadjevna, sebe nisam pitao je li mi žao ili nije. Pa ionako je sav moj imutak ovdje — on pokaza na bočni džep — i ja sam sada bogat čovjek; a danas ću u klub i možda ću izići kao prosjak. Ta svatko tko sa mnom sjedne
— isto tako želi da mene ostavi bez košulje kao i ja njega. No, borimo se, a u tome i jest zadovoljstvo.
— Eh, a da ste oženjeni — reče Ana
— kako bi bilo vašoj ženi?
Jašvin se nasmije.
— Zbog toga, kako vidite, niti sam se ženio, niti sam ikada to kanio.
— A Helsingfors? — reče Vronski priključujući se razgovoru i pogleda Anu koja se bila nasmiješila.
Kad srete njegov pogled, Anino lice odjedanput poprimi hladan i strog izraz kao da mu je govorila: »Nije zaboravljeno. Sve je na istome.«
— Jeste li vi bili zaljubljeni? — reče ona Jašvinu.

— O, gospode, i još koliko puta! Ali, znate, netko može da sjedne za karte, ali tako da je uvijek spreman ustati kad dođe vrijeme za rendez-vous¹. A ja se ljubaviju mogu baviti, ali tako da navečer ne zakasnim na partiju. Tako je to kod mene.

— Ne, ne pitam ja o tome, nego o onome pravom. — Htjela je reći *Helsingfors*; ali ne htjede izreći riječi koju je bio rekao Vronski.

Dode i Vojtov koji je htio da kupi pastuha; Ana ustade te iziđe iz sobe.

Prije nego će otići iz kuće, Vronski uđe u njenu sobu. Ona se pokušala graditi da nešto traži po stolu ali, zastidjevši se pretvaranja, pogleda mu pravo u lice hladnim pogledom.

— Šta ste htjeli? — upita ga ona francuski.

— Da uzmem svjedodžbu o Gambeti, prodao sam ga — rekao je on takvim tonom koji je kazivao jasnije negoli riječi: »Nemam ja kada da se objašnjavam, a i koja korist od toga.«

»Ja njoj ništa nisam skrivio — mislio je on. — Ako ona želi sebe kažnjavati, tant pis pour elle.«² Ali kad je izlazio, učini mu se da je ona nešto rekla, i srce mu odjednom zadrhta od sućuti prema njoj.

— Šta je, Ana? — upitao je.

— Nije mi ništa — odgovori ona opet hladno i mirno.

»E kad nije ništa, onda tant pis«, pomisli on, pa opet ohladnjevši okrene se i pođe. Izlazeći, on joj u ogledalu spazi lice, blijedo, drhtavih usana. Već je htio da zastane i kaže koju utješnu riječ, ali ga noge iznesoše iz sobe prije negoli je smislio šta da kaže. Čitav je taj dan proveo izvan kuće, a kad je došao kasno navečer, djevojka mu reče da Anu Arkadjevnu boli glava te moli nek joj ne ulazi.

XXVI

Nikada još nije bilo da bi cio dan protekao u svađi. Danas je to bilo prvi put. A to i nije bila svađa. Bilo je to očito priznanje da je potpuno ohladio. Zar bi čovjek nju mogao pogledati onako kako ju je on pogledao kad je dolazio u sobu po svjedodžbu o konju? Pogledati je, vidjeti da joj se srce

---

¹ Sastanak.

² To gore po nju.

kida od očaja i proći šutke onako ravnodušna i spokojna lica? Nije on samo ohladnio prema njoj nego ju je mrzio jer voli drugu neku ženu — to je bilo jasno.

Pa, prisjećajući se svih onih surovih riječi što joj ih je on bio rekao, Ana je izmišljala i one riječi koje joj je, očito, on želio i mnogo reći, te se sve više i više jedila.

»Ja vas ne zadržavam — mogao je reći. — Možete ići kamo hoćete. Niste se htjeli rastati od svoga muža, vjerojatno da mu se vratite. Vratite se. Ako vam treba novaca, dat ću vam ih. Koliko vam rubalja treba?«

Sve najsurovije riječi koje bi mogao izreći kakav grubijan, ona je zamišljala da joj je rekao on i nije mu opraštala kao da ih je zaista bio rekao.

»A zar se on još jučer nije zaklinjao ljubavlju, on, istinoljubivi i poštenu čovjek? Zar ja već nisam toliko puta zaludu očajavala?« odmah zatim govorila je ona sebi.

Cio taj dan, izuzevši odlazak k Vilsonovoj koja joj oduže dva sata, Ana je provela u sumnjama o tome, nije li sve svršeno ili još ima nade u pomirenje te treba li da odmah ode ili da ga još jedanput vidi. Čekala ga je čitav dan, a navečer, odlazeći u svoju sobu, naredivši da mu kažu kako nju boli glava, sebi je ovako gonetala: »Ako dođe unatoč sobaričinim riječima, znači, još me voli. Ako li ne dođe, znači, sve je svršeno, i onda ću odlučiti šta mi je činiti!...«

Navečer je ona slušala štropot njegove kočije dok se zaustavljala, njegov pozvon, njegove korake i razgovor s djevojkom: povjerovao je u ono što su mu rekli, nije htio ništa više da raspituje te je pošao u svoju sobu. Dakle, sve je bilo svršeno.

I pred oči njoj jasno i živo iziđe smrt, smrt kao jedino sredstvo da se u njegovu srcu povрати ljubav prema njoj, da on bude kažnjen i da se sačuva pobjeda u borbi što ju je s njime vodio zloduh koji se bio nastanio u njenu srcu.

Sada je bilo svejedno: hoće li ili neće putovati u Vozdvižensko, dobiti ili ne dobiti rastavu od muža — sve je bilo nepotrebno. Bilo je potrebno tek jedno — kazniti njega.

Kad je ona sebi nalila uobičajenu količinu opijuma i pomislila da je valjalo samo ispiti cijelu bočicu da čovjek umre, njoj se to učini tako lako i jednostavno da je ponovo s nasladom stala misliti o tome kako će se on mučiti, kajati se i voljeti uspomenu na nju kad već bude kasno. Ležala je u postelji

otvorenih očiju, pri svjetlosti jedne jedine svijeće što je dogorijevala, gledajući ukrase na stropu i onaj njegov dio koji je zahvaćalo sjenilo, te živo sebi predočavajući šta će on osjećati kad nje više ne bude i kad ona za njega bude bila tek uspomena pusta. »Kako sam joj samo mogao reći onako surove riječi?« govorit će on. »Kako sam samo mogao izići iz sobe ništa joj ne rekavši? Ali sada nje više nema. Ona je zanaovijek otišla od nas. Ona je ondje...« Odjednom se sjenka od sjenila zanjiše, pokrije sve ukrase na stropu, čitav strop, druge sjenke s druge strane jurnuše joj u susret; u jednome se hipu sjenke raspršiše, ali se onda novom brzinom nadviše, zanjihaše, stekoše u jedno, i sve posta tamno. »Smrt!« pomisli ona. I obuze je takav užas da dugo nije mogla shvatiti gdje je, i dugo nije mogla drhtavim rukama naći šibice te upaliti drugu svijeću mjesto one što je bila dogorjela pa se ugasila. »Ne, sve, sve — samo da se živi! Pa ja njega volim. Pa i on mene voli! To je bilo pa će i proći«, govorila je osjećajući da joj suze radosnice zbog povratka u život teku niz obraze. Pa da se spase od svoga straha, ona žurno pođe k njemu u kabinet.

On je u kabinetu spavao čvrstim snom. Prišla mu je, i odozdo mu osvjetljujući lice, dugo ga motrila. Sada, kad je spavao, voljela ga je tako da pri pogledu na nj nije mogla suspregnuti suza od raznježenosti; ali ona je znala da bi je on kad bi se probudio, pogledao hladnim pogledom u kojemu bi se ogledala svijest o tome da je on prav, i da bi, prije negoli mu progovori o svojoj ljubavi, morala dokazati da joj je on kriv. Ona se, ne razbudivši ga, vratila u svoju sobu te nakon doze opijuma pred jutro zaspala teškim snom koji je ipak nije toliko nadvladao da ne bi znala za sebe.

Ujutro ju je opet zahvatila ona strašna mora koja joj se nekoliko puta navraćala još prije ljubavne veze s Vronskim, obuzela je i razbudila. Onaj staračac razbarušene brade nešto je radio pognut nad nekakvim željezom, izgovarajući besmislene francuske riječi, i ona je, kao i uvijek pri toj mori (upravo to ju je i činilo užasnom), ona je osjećala da se taj staračac i ne osvrće na nju nego da nad njom obavlja nekakav strašan posao sa željezom. I ona se probudila u hladnom znoju.

Kad je ustala, kao kroz maglu sjeti se jučerašnjeg dana.

»Svađali su se. Dogodilo se to već nekoliko puta. Rekla sam da me boli glava, i on nije dolazio. Sutra putujemo, valja ga vidjeti i spremati se za odlazak«, rekla je u sebi. Pa, pošto dozna da je on u kabinetu, pođe k njemu. Prolazeći kraj salona, začula je da se na ulazištu zaustavila kočija pa bacivši oko kroz prozor ugleda kočiju iz koje je provirivala mlada djevojka u ljubičastu šeširu nešto naređujući lakaju koji je zvonio. Nakon kratka razgovora u predsoblju netko se pope gore, i pored salona se začuše koraci Vronskoga. On je brzim koracima silazio niza stepenište. Ana opet priđe prozoru. Evo njega kako izlazi bez šešira na trijem i kako prilazi kočiji. Mlada ona djevojka u ljubičastu šeširu predade mu paket. Vronski joj smiješeći se nešto reče. Kočija ode; on brzo ustrča natrag po stepeništu.

Magla što joj je sve u duši zastirala, odjednom se raspršila. Jučerašnja čuvstva novom joj boli stegnuše bolno srce. Nije sada mogla shvatiti kako se mogla toliko poniziti da proboravi cio dan s njime u njegovu domu. Ušla je u njegov kabinet da mu objelodani svoju odluku.

— To se Sorokina s kćerju bila uvrtila i donijela mi novce i obveznice od maman. Jučer ih ja nisam mogao dobiti. Kako tvoja glava, bolje? — reče on mirno ne želeći vidjeti niti razumjeti mračan i svečan izraz njena lica.

Ona ga je šutke uporno gledala stojeći nasred sobe. On ju je pogledao, u jednom se trenu bio namrštiio te nastavio čitati pismo. Ona se okrenula i polako pošla iz sobe. On ju je još mogao vratiti, ali ona je došla do vrata, on je jednako šutio, i mogao se čuti tek zvuk od šuštanja lista papira pri okretanju.

— Da, zbilja — reče on kad je ona već bila na vratima — sutra dakle najzad putujemo? Zar ne?

— Vi, ali ja ne — reče ona okrećući se njemu.

— Ana, e ovako se ne može živjeti...

— Vi, ali ne ja — ponovi ona.

— Ovo već postaje nepodnošljivo!

— Vi... vi ćete se kajati zbog ovoga — rekla je te izišla. Uplašen onim očajnim izrazom kojim su bile rečene ove riječi, on poskoči i htjede potrčati za njom, ali pribavši se, opet sjedne pa se, čvrsto stisnuvši zube, namršti. Ova, po njegovu sudu nedolična prijetnja nečim, razdražila ga je. »Sve sam pokušao — pomislio je — preostaje mi samo jedno — ne

osvrtnati se«, i on se uze spremati da ode u grad i opet materi koja je morala potpisati punomoć.

Ona je slušala zvuke njegovih koraka po kabinetu i blagovaonici. U salonu je zastao. Ali nije krenuo njoj, samo je izdao nalog da pastuha predadu Vojtovu i bez njega. Zatim je slušala kako su privezli kočijicu, kako su se otvorila vrata te kako je on opet izišao. Ali evo on opet uđe u predsoblje i netko ustrča gore. To je sobar bio otrčao po zaboravljene rukavice. Prišla je k prozoru; vidjela kako je on i ne gledajući uzeo rukavice pa, rukom dodirnuvši kočijaševa leđa, nešto mu rekao. Zatim, ne gledajući na prozore, on zauze svoju uobičajenu pozu u kočijici prebacivši nogu preko noge i, dok je navlačio rukavice zamače za ugao.

XXVII

»Otišao! Svršeno je!« reče Ana u sebi stojeći do prozora; i kao odgovor na ovo pitanje onaj dojam o mraku pri ugasloj svijeći i dojam o strašnome snu, slijevajući se u jedno, hladnim joj užasom ispuniše srce.

»Ne, to ne može biti!« krikne ona pa prešavši preko sobe snažno pozvoni. Tako joj je sada bilo strašno ostati sama da je, ne čekajući da sluga dođe, sama mu pošla u susret.

— Doznajte kamo je otišao grof — reče. Sluga odgovori da je grof otišao u konj usnicu.

— Naredili su da vas izvijestimo, ako izvolite izlaziti, da će se kočija odmah vratiti.

— Dobro. Stanite. Odmah ću napisati pisamce. Pošaljite Mihajla s pisamcem u konj usnicu. Brže!

Sjela je i napisala:

»Kriva sam. Vрати se kući, treba da se objasnimo. Dođi ako boga znadeš, strašno mi je.« Zapečatila je i predala sluzi.

Bojala se sad ostati sama te je odmah za slugom izišla iz sobe i otišla u dječju sobu.

»Aj, nije to ono pravo, nije ovo on! Gdje su njegove modre oči, ljupki i bojažljivi smiješak?« bijaše joj prva misao kad je ugledala svoju punahnu, rumenu djevojčicu crnih kovrčastih kosa, umjesto Serjože koga je ona u zbrci svojih misli očekivala u dječjoj sobi. Djevojčica je, sjedeći za stolom,

uporno i snažno po njemu lupala čepom i besmisleno gledala mater dvjema kupinama — crnim svojim očima. Pošto je engleskinja odgovorila da je posve zdrava i da sutra putuje na selo, sjedne Ana do djevojčice i stane pred njom vrtjeti čepom od boce. Ali glasan, zvonki smijeh djetetov i kretnja što ju je ona izvela obrvom tako je živo podsjetiše na Vronskoga da je susprežući jecaje žurno ustala te izišla. »Zar je sve svršeno? Ne, to ne može biti — mislila je ona. — Vratit će se on. Ali kako će on meni objasniti onaj smiješak, onu živahnost nakon onoga što je razgovarao s njome? Pa sve da i ne objasni, ipak ću vjerovati. Ne budem li povjerovala, preostaje mi samo jedno — a ja toga neću«.

Pogledala je na sat. Prošlo je dvanaest minuta. On je sada već dobio pismo i vraća se natrag. Još malo, još deset minuta... A što ako ne dođe? Ne, to ne može biti. Ne treba da me on vidi uplakanih očiju. Idem se umiti. Da, da, jesam li se počešljala ili nisam?« upita se ona. I nije se mogla sjetiti. Opipala je glavu rukom. »Da, počešljana sam, ali kada, nikako se ne sjećam.« Nije čak vjerovala ni svojoj ruci pa je prišla zrcalu da se uvjeri je li počešljana ili nije? Bila je počešljana, a nije se mogla sjetiti kad je to učinila. »Tko je to?« mislila je gledajući u zrcalu zažareno lice čudno blistavih očiju što su je uplašeno motrile. »Da, to sam ja«, odjednom je shvatila pa, gledajući sebe cijelu, ujedanput osjeti na sebi njegove poljupce te podrhtavajući sažme ramenima. Zatim podigne ruku usnama te je poljubi.

»Šta je to, ja silazim s uma« — i ona pođe u spavaonicu gdje je Anuška spremala sobu.

— Anuška — rekla je zastajući pred njom i gledajući sobaricu ni sama ne znajući šta bi joj rekla.

— Darji Aleksandrovnoj ste htjeli otići — kao da shvaća, reče sobarica.

— Darji Aleksandrovnoj? Da, idem.

»Petnaest minuta tamo, petnaest nazad. On već dolazi, svaki će čas stići. — Izvadila je sat i pogledala. — Ali kako je on mogao otići ostavivši me u ovakvu stanju? Kako može živjeti ne pomirivši se sa mnom?« Prišla je prozoru i stala motriti na ulicu. Prema vremenu on se već mogao vratiti. Ali račun je mogao biti netačan, i ona se ponovo uze sjećati kad je on otišao te uze zbrajati minute.

Dok je ona išla prema velikome zidnom satu da provjeri svoj, netko se bio dovezao. Bacivši pogled kroz prozor, ona opazi njegovu kočijicu. Ali nitko se ne uspinjaše stepeništem, a dolje se razlegoše glasovi. Bio je to odaslani sluga koji se vratio u kočijici. Sišla mu je u susret.

— Grofa nismo zatekli. Otišli su na nižegorodsku željezničku stanicu.

— Šta ti je? Šta?... — obrati se ona rumenom, vedrome Mihajlu koji joj je vraćao njeno pisamce.

»Pa on on ga nije ni primio« — sjeti se ona.

— Pođi s ovim istim pisamcem u selo grofici Vronskoj, znaš? I smjesta donesi, odgovor — reče ona sluzi.

»A ja, šta ću ja raditi? — pomisli ona. — Da, odoh Doli, to je istina, jer ću inače poludjeti. Da, mogu još brzojaviti.« I ona napisa brzojav.

»Prijeko mi je potrebno da razgovaramo, dolazite odmah.«

Pošto je otposlala brzojav, pošla se odijevati. Već odjevena i u šeširu, ona opet zagleda u oči razdebljaloj i spokojnoj Anuški. Otvorena sućut mogla se vidjeti u tim malenim dobrim sivim očima.

— Anuška, mila moja, šta da radim? — jecajući progovori Ana nemoćno se spuštajući u naslonjač.

— A zašto se toliko uznemirujete, Ana Arkadjevna! Pa to se događa. Samo vi idite, malo ćete se rastresti — reče sobarica.

— Da, idem — dolazeći k sebi i ustajući, reče Ana. — A ako dođe brzojav dok ne budem tu, pošaljite ga Darji Aleksandrovnoj... Ne, vratit ću se ja već.

»Da, ne treba misliti, treba bilo šta raditi, ići, glavno je da se ode iz ove kuće«, rekla je s užasom oslušujući strašno vrenje, što joj je uzaviralo u srcu, pa žurno iziđe i sjedne u kočijicu.

— Kamo zapovijedate? — upita Petar prije nego je sjeo na bok.

— Na Znamenku, Oblonskima.

XXVIII

Vrijeme bijaše vedro. Cijelo je jutro sipila gusta, sitna kišica, a sada se od malo prije bilo razvedrilo. Limeni krovovi, ploče na pločnicima, krupno kamenje na kaldrmi, točkovi i

koža, mjed i lim na kočijama — sve je jarko blistalo na svibanjskome suncu. Bilo je tri popodne i najživahnije vrijeme na ulicama. Sjedeći u kutu mirne kočijice koja se lako njihala na svojim elastičnim oprugama pri brzome kasu sivaca, uz neprekidnu tutnjavu točkova i uz dojmove što su se brzo smjenjivali na čistome uzduhu, ponovo prebirući događaje posljednjih dana, Ana je vidjela da je njen položaj posve drugačijim od onoga kakav joj se on činio kod kuće. Sada joj se ni misao na smrt više nije činila onako strašna i jasna, a i sama smrt nije joj se više predočavala kao neizbježna. Sada je ona sebe prekoralavala zbog toga što se toliko ponizila. »Preklinjem ga da mi oprost. Pokorila sam mu se. Priznala sam da sam kriva. Zašto? Zar ja ne mogu živjeti bez njega?« Pa, i ne odgovarajući na pitanje kako bi ona živjela bez njega, uze ona čitati natpise. »Poslovnica i skladište. Zubar. Da, Doli ću sve reći. Ona ne voli Vronskoga. Bit će me sram, bolit će me, ali ću joj sve reći. Ona mene voli, i ja ću poslušati njezin savjet. Njemu se ja ne pokorih; neće on mene odgajati. Filipov, kolači. Kažu da oni voze tijesto u Petrograd. Moskovska je voda tako dobra. A mitiščinski zdenci i palačinke.« I ona se sjeti kako je jednom davno, davno, kad je još imala sedamnaest godina, išla s tetkom u Trojicki samostan. »I to na kolima. Zar sam ono bila ja s crvenim rukama? Kako je mnogo od onoga što mi se onda činilo tako divno i nepristupačno postalo ništavno, a ono što je bilo onda sada se čini zauvijek nepristupačno. Zar bih onda povjerovala da se ja mogu ovako poniziti? Kako će on samo biti ponosan i zadovoljan kad dobije moje pisamce! Ali dokazat ću ja njemu... Kako ružno zadiše ova boja. Zašto se sve nešto bojadiše i gradi? Moda i nakit«, čitala je. Jedan joj se muškarac naklonio. Bio je to Anuškin muž. »Naši paraziti. — sjeti se ona kako je to znao govoriti Vronski. — Naši? Zašto naši? Užasnu je to što čovjek iz korijena ne može iščupati prošlost. Ne može je iščupati, ali može zametnuti sjećanje na nju. I ja ću ga zametnuti.« I tu se ona sjeti prošlosti s Aleksejem Aleksandrovičem, toga kako je ona tu prošlost izbrisala iza svoga sjećanja. »Doli će pomisliti da ja napuštam drugoga muža i da, stoga, zacijelo, nemam pravo. Zar ja želim da budem u pravu! Ne mogu!« progovorila je i dođe joj da plače. Ali je odmah opet počela misliti čemu li su se samo mogle onako smijati one dvije djevojke. »Sigurno je bilo nešto o

ljubavi? One ne znaju kako je to tužno, kako nisko... Bulevar i djeca. Tri dječaka jure igrajući se konjića. Serjoža! A ja ću sve izgubiti i njega neću povratiti. Da, sve je izgubljeno ako se on ne vrati. Možda Je on zakasnio na vlak i sada se već vratio. Opet tražiš poniženja! — rekla je samoj sebi. — Ne, otići ću k Doli i otvoreno joj reći: nesretna sam, ja to zavređujem, kriva sam, ali svejedno nesretna, pomози mi. Ovi konji, ova kočija — kako sam samo odvratna sebi u ovoj kočiji — sve je njegovo; ali ja to više neću vidjeti«.

Smišljajući riječi kojima će sve kazati Doli i hotimice pozljeđujući svoje srce, Ana pođe prema stepeništu.

— Ima li koga? — upita ona u predsoblju.

— Katerina Aleksandrevna Levina — odgovori lakaj. »Kiti! Ona ista Kiti u koju je Vronski bio zaljubljen — pomisli Ana — ona ista koje se on s ljubavlju sjećao. On žali što se nije njome oženio. A mene se on sjeća s mržnjom i žali što smo se zbližili.«

Među sestrama se, kad je Ana stigla, raspravljalo o hranjenju djece. Doli je sama izišla da dočeka gošću koja im je u tom trenutku ometala razgovor.

— A, još nisi otputovala? Ja sam i sama htjela da ti dođem

— reče ona — danas sam dobila Stivino pismo.

— I mi smo dobili brzovav — odgovaraše Ana ogledajući se ne bi li vidjela Kiti.

— Piše da ne može shvatiti šta zapravo hoće Aleksej Aleksandrovič, ali da on neće otići bez odgovora.

— Mislila sam da je netko kod tebe. Mogu li pročitati pismo?

— Jeste, Kiti — zbunivši se, reče Doli — ostala je u dječjoj sobi. Ona je bila jako bolesna.

— Čula sam. Mogu li pročitati pismo?

— Odmah ću ga donijeti. Ali on ne odbija; naprotiv, Stiva se nada — reče Doli zastajući na vratima.

— Ja se ne nadam, a i ne želim više — reče Ana.

»Šta je sad to, Kiti smatra da bi se ponizila kad bi se sreła sa mnom? — mislila je Ana ostavši sama. — Možda ona lma i pravo. Ali nije njezino da mi ona, koja je bila zaljubljena u Vronskoga, nije njezino da mi to pokazuje makar to bilo i istina. Znam da mene, s obzirom na moj položaj, ne može primati nijedna čestita žena. Znam da sam zbog njega od prvoga trenutka sve žrtvovala! I evo mi nagrade! O, kako ga

mrzim! I zašto sam ja došla ovamo. Još mi je gore, još teže.

— Čula je iz druge sobe glasove sestara koje su se razgovarale. — I šta da ja sada kažem Doli? Da tješim Kiti time što sam ja nesretna, da se utečem njezinoj zaštiti? Ne, a i Doli ništa ne bi shvatila. I ja nemam šta da joj kažem. Bilo bi samo zanimljivo vidjeti sada Kiti i pokazati joj kako ja sve i svakoga prezirem, kako je meni sada sve svejedno. «

Doli uđe s pismom. Ana ga pročita i šutke joj ga preda.

— Sve sam ja to znala — rekla je. — I to mene nimalo ne zanima.

— Odakle sad to? Ja se naprotiv nadam — reče Doli radoznalo gledajući Anu. Nikad je ona nije vidjela ovako čudno razdraženu. — Kad ti putuješ? — upita ona.

Ana je prižmirivši gledala preda se i nije joj odgovarala.

— A zašto se Kiti krije od mene? — reče ona gledajući u vrata i crveneći.

— Ah, koješta! Ona hrani dijete, a ne ide joj baš od ruke, ja sam je svjetovala... Vrlo joj je drago. Odmah će doći

— nevjesto, ne znajući govoriti neistinu, govorila je Doli.

— A evo i nje.

Kad je doznala da je došla Ana, Kiti nije htjela izlaziti, Ali Doli je nagovori. Skupivši sve snage, Kiti iziđe te joj, crveneći se, priđe i pruži ruku.

— Vrlo mi je drago — rekla je drhtavim glasom.

Kiti je bila smetena zbog borbe koja se vodila u njoj, zbog borbe između neprijateljstva prema ovoj nevaljaljoj ženi i želje da bude dobrotivna prema njoj; ali čim je samo ugledala lijepo, simpatično Anino lice, svega neprijateljstva u mah nestade.

— Ne bih se začudila kad biste vi i izbjegavali da se sa mnom sretnete. Na sve sam se naviknula. Bili ste bolesni? Da, promijenili ste se — reče Ana.

Kiti je osjećala da je Ana neprijateljski motri. Ona je to neprijateljstvo objašnjavala time što se Ana, njena nekadašnja zaštitnica, našla sada u nezgodnu položaju i njoj bi žao nje.

Porazgovarale su o bolesti, o djetetu, o Stivi, ali Anu očito ništa nije zanimalo.

— Svratila sam se da se oprostim s tobom — reče ona ustajući.

— A kada putujete?

Ali Ana se, ne odgovarajući, opet obrati Kiti.

— Da, jako mi je drago da sam vas vidjela — rekla je smiješeći se. — Toliko sam toga čula o vama sa svih strana, čak i od vašeg muža. On je bio kod mene i jako mi se svidio

— očito u lošoj namjeri dodadne ona. — Gdje je on?

— Otišao je u selo — crveneći reče Kiti.

— Pozdravite ga od mene, svakako ga pozdravite.

— Dakako da hoću! — naivno ponovi Kiti sućutno joj gledajući u oči.

— Onda zbogom, Doli! — Pa kad je poljubila Doli i stisnula ruku Kiti, Ana žurno iziđe.

— Uvijek je ista i isto onako privlačna. Jako je lijepa! — reče Kiti kad ostade sama sa sestrom. — Ali ima nešto tužno u njoj. Užasno tužno!

— Ne, danas se njoj događa nešto naročito — reče Doli.

— Kad sam je ispraćala u predsoblju, učinilo mi se kao da je htjela zaplakati.

XXIX

Ana je sjela u kočijicu još neraspoloženija nego što je bila kad je odlazila od kuće. Osim prijašnjih muka osjetila je sada jasno pri susretu s Kiti, da je povrijeđena i odbačena.

— Kamo zapovijedate? Kući? — upita Petar.

— Da, kući — rekla je i ne misleći sada na to kamo ide. »Kako su me one samo gledale kao nešto strašno, gledale me u nedoumici i radoznalo. Šta on to može s onakim žarom drugome pripovijedati? — mislila je ona gledajući dvojicu pješaka. — Zar čovjek može drugome kazivati ono što osjeća? Ja sam htjela pripovijedati Doli, i dobro je što nisam. Kako bi se samo ona radovala mojoj nesreći! Ona bi to prikrla; ali ponajviše bi se radovala što sam ja kažnjena za ona zadovoljstva na kojima mi je ona zavidjela. A Kiti, ta bi se još više radovala. Kako ja nju vidim skroz-naskroz! Ona znade da sam ja više nego što je trebalo bila ljubezna prema njenu mužu. I ona je ljubomorna na mene te me mrzi. A još i prezire. U njenim očima ja sam nemoralna žena. Kad bih ja bila nemoralna žena, mogla bih učiniti da joj se muž zaljubi u mene... kad bih htjela. A i htjela sam. Evo ovaj je zadovoljan sobom — pomisli ona o jednome debelom, rumenom gospodinu koji joj se vozio u susret, i koji je, smatrajući je za

znanicu, pridigao svoj sjajni šešir ponad svoje ćelave sjajne glave i koji se zatim uvjerio da se bio prevario. — Mislio je da me poznaje. A on me poznaje isto tako malo kao što me bilo tko drugi na svijetu poznaje. Ni sama se ja ne poznajem. Poznajem svoje apetite, kako vele Francuzi. Eno, oni bi onoga prljavoga sladoleda. To oni pouzdano znadu — mislila je gledajući dvojicu dječaka koji su bili zaustavili sladoledara što je skidao s glave kačicu i brisao krajem ručnika znojno lice.

— Svi bi mi onoga što je slatko, ukusno. Nema bombona, daj i prljavoga sladoleda. I Kiti isto: kad nije Vronski, dobar je i Levin. I ona mi zavida. I mrzi me. I svi mi jedni druge mrzimo. Ja Kiti, Kiti mene. Eto ti istine. Tjutkin, coiffeur. Je me fais coiffer par Tjutkin...¹ Reći ću mu to kad dođe — pomislila je te se nasmiješila. Ali toga se trenu ona sjeti da ona sada više nema kome da govori što smiješno. — Samo što ništa smiješna ni vesela uopće nema. Sve je odvratno. Zvoni na večernju, a ovaj se trgovac tako zdušno krsti kao da se boji da će što izgubiti. Čemu te crkve, ta zvonjava i ta laž? Samo za to da se prikrije kako mi svi mrzimo jedni druge poput ovih izvoščika koji se tako bijesno međusobno psuju. Jašvin veli: On hoće da mi skine i košulju, a i ja njemu. Eto ti istine!«

U tim se mislima, koje su je tako bile zanijele da je čak prestala misliti o svom položaju, ona zatekla kad su se kola ustavila pred ulaznim stepeništem njena doma. Tek kad opazi vratara koji joj je bio izišao u susret, ona se sjeti da je slala pisamce i brzojav.

— Ima li odgovora? — upita ona.

— Odmah ću pogledati — odgovori vratar pa, pogledavši na pult, dohvati i pruži joj četvrtasti fini omot brzojava. »Ne mogu doći prije deset sati. Vronski«, pročita ona.

— A sluga koga sam poslala nije se vraćao?

— Uopće nije — odgovori vratar.

»E, ako je tako, onda znadem šta mi je činiti — rekla je pa, osjećajući da u njoj raste nejasan gnjev i potreba za osvetom, ona ustrča gore. — Idem sama k njemu. Prije nego što zauvijek odem, sve ću mu reći. Nikad nikog nisam tako mrzila kao ovoga čovjeka!« mislila je. Spazivši njegov šešir na vješalici, ona uzdrhtne od gađenja. Nije razmislila o tome

---

¹ Tjutkin, frizer. Meni frizuru dotjeruje Tjutkin...

da je njegov brzojav bio odgovor na njezin brzojav te da on još nije dobio njeno pisamce. Ona je njega sada sebi predočavala kako mirno razgovara s materom i sa Sorokinom, i kako se one raduju njenim patnjama. »Da, treba što prije ići«, rekla je sebi, ni sama još ne znajući kamo da ide. Ona je nastojala da što prije zaboravi ono što je proživljavala u ovome užasnom domu. Posluga, zidovi, stvari u tom domu — sve je u njoj izazivalo gađenje i srdžbu te je gušilo nekakvom težinom.

»Da, treba otići na željezničku stanicu, i ako ga ne bude, onda otići onamo i zateći ga.« Ona pogleda u novinski vozni red. Navečer odlazi u 8 sati i 2 minute. »Da, stići ću.« Naredila je da se upregnu drugi konji te se zabavila spremanjem u putnu torbu stvari prijeko potrebnih za nekoliko dana. Znala je da se ovamo više neće vratiti. Među ostalim planovima koji su joj padali na pamet ona je za sebe odlučila da će nakon onoga što će se desiti ondje na stanici ili na grofičinu imanju, otići nižegorodskom željeznicom do prvoga grada i ondje ostati.

Ručak je stajao na stolu; prišla je, pomirisala kruh i sir pa, uvjerivši se da joj se miris svakoga jela gadi, naredi da se doveze kočija te iziđe. Kuća je već bacala sjenu preko čitave ulice, a bijaše vedra, od sunca još topla večer. I Anuška koja ju je pratila sa stvarima, i. Petar koji je spremao stvari u kočiju, i kočijaš, očito nezadovoljan — svi joj bjehu odvratni i razdraživali su je svojim riječima i pokretima.

— Ti mi, Petre, nisi potreban.

— A kako ćemo s kartom?

— E pa kako hoćeš, meni je svejedno — rekla je zlovoljno.

Petar naskoči na bok pa, kad se podbočio, naredi da se vozi na kolodvor.

XXX

»Evo je opet! Opet ja sve shvaćam«, rekla je Ana u sebi čim je kočija krenula i nišući se zatutnjala po sitnoj kaldrmi, i opet se jedan za drugim stadoše smjenjivati dojmovi.

»Da, o čemu sam posljednjem onako lijepo mislila?« nastojala je da se sjeti. »Tjutkin, coiffeur? Ne, nije to. Da, o

onome što veli Jašvin: borba za opstanak i mržnja — jedino je što veže ljude. Ne, uzalud vam put — obrati se ona u mislima društvu u četveropregu koje se očito vozilo da se provede izvan grada. — Ni pas kojega vodite sa sobom neće vam pomoći. Od sebe ne utekoste.« Bacivši pogled na onu stranu kamo se okretao Petar, ona spazi jednoga mrtva-pijana tvorničkog radnika kojemu se glava klatila kako ga nekamo odvodi stražar. »Evo ovaj — možda prije — pomisli ona. Ja i grof Vronski isto tako nismo našli ono zadovoljstvo premda smo zaista mnogo od njega očekivali.« I Ana sada prvi put usmjeri ono jarko svjetlo, pod kojim je ona sve vidjela, na svoje odnose s njime o kojima je ona prije izbjegavala misliti. »Šta je on tražio u meni? Ne toliko ljubav, koliko da zadovolji taštinu.« Ona se sjetila njegovih riječi, izraza na njegovu licu, koji je u prvo vrijeme njihove ljubavne veze podsjećao na pokornoga lovačkog psa. A sve je sada ovo — potvrđivalo. »Da, u njemu je bilo likovanja zbog uspjeha i taštine. Naravno, bilo je i ljubavi, ali veći je dio bio ponos zbog uspjeha. On se hvalisao mnome. Sada je to prošlo. — Nema se više čime ponositi. Nema se čime ponositi, nego se ima zbog čega stidjeti. Uzeo je od mene sve što je mogao, i ja mu više nisam potrebna. Ja sam mu na teret, i on tek nastoji da ne bude prema meni nepošten. Jučer se izdao — on hoće rastavu i ženidbu kako bi spalio svoje lađe. On mene voli — ali kako? The zest is gone.¹ Ovaj želi da sve zadivi, a sam sa sobom jako je zadovoljan — pomislila je gledajući rumenog trgovačkog pomoćnika koji je učio jahati na unajmljenom konju, — Da, one naslade za nj više nema u meni. Ako ja odem od njega, u dubini duše njemu će biti drago.«

Nije to bila pretpostavka — ona je to jasno vidjela u onom prodornome svjetlu što joj je sada otkrivao smisao života i ljudskih odnosa.

Moja ljubav postaje sve strastvenija i sebičnija, a njegova sve gasne i gasne, i eto to je ono zbog čega se mi razilazimo — nastavila je ona da misli. — A pomoći se tomu ne može. Za mene je sve jedino u njemu, i ja tražim da se on sav sve to više predaje meni. A on sve jače i jače želi da ode od mene. Mi smo zapravo išli u susret do ljubavne veze, a nakon toga se nezadrživo razilazimo na različite strane. A to se ne

---

¹ Naslada je prošla.

može izmijeniti. On mi kaže da sam ja bezrazložno ljubomorna te sam i sama sebi govorila da sam bezrazložno ljubomorna; ali to nije istina. Nisam ja ljubomorna. Međutim... — ona otvori usta i premjesti se u kočiji od uzbuđenja što ga je u njoj izazvala iznenadna misao. — Kad bih ja samo mogla da budem što drugo do ljubavnice koja strastveno voli jedino njegovo milovanje; ali ja ne mogu niti želim da budem išta drugo. I ja tom željom izazivljam u njemu gađenje, a on u meni srdžbu, i drukčije to ne može ni da bude. Zar ja neznana da on mene ne bi varao, da on nema nikakvih namjera prema Sorokinoj, da nije zaljubljen u Kiti, da me neće iznevjeriti? Sve ja to znam, ali od toga mi nije lakše. Ako li on, ne ljubeći me, po *dužnosti* bude dobar, nježan prema meni, a ne bude onoga što ja želim — pa toj je onda tisuću puta gore negoli i sama mržnja! To je — pakao! A upravo to i jest. On mene već odavno ne ljubi. A gdje završava ljubav ondje počinje mržnja. Ovih ulica ja uopće ne poznajem. Sama nekakva brda, i sve kuće, kuće... A u kućama sve ljudi, ljudi... . Koliko ih je, kraja im nema, i svi mrze jedni druge. Eh, hajde nek ja i izmislim ono što bi me usrećilo. Pa? Nek dobijem rastavu, Aleksej mi Aleksandrovič dadne Serjožu, i ja se udam za Vronskoga.« Sjetivši se Alekseja Aleksandroviča, ona ga odmah neobično jasno sebi predoči kao živa pred sobom, onako krotka, beživotna, ugaslih očiju, modrih žila na bijelim rukama, s njegovim intonacijama i pucanjem prstiju pa, sjetivši se onog što su oni osjećali i što se isto tako nazivalo ljubavlju, uzdrhti od gađenja. »Eh, dobit ću rastavu i postat ću žena Vronskoga. Pa šta, hoće li me Kiti prestati onako motriti kao što me je danas motrila? Neće. A hoće li Serjoža prestati da pita ili razmišlja o mojoj dvojici muževa? A kakvo ću ja novo osjećanje izmisliti za sebe i Vronskoga? Je li još moguće, o sreći više nema ni govora, išta drugo što ne bi bilo mučenje? Ne i ne! — odgovori ona sebi sada više nimalo ne oklijevajući. — Nemoguće je! Naši se životi mimoilaze, i ja stvaram njegovu nesreću, on moju, a niti se on, niti se ja mogu promijeniti. Sve se pokušalo, zavrtnj se izlokao. Da, prosjakinja s djetetom. Ona misli da je ljudi žale. Zar svi mi nismo bačeni na svijet samo zato da jedni druge mrzimo i da stoga mučimo sebe i druge? Prolaze gimnazijalci, smiju se. Serjoža? —sjeti se ona. — Isto sam tako mislila da njega volim, i ganula bi me moja vlastita nježnost. A ipak sam živjela bez njega, ipak

sam privoljela drugoj ljubavi, unatoč ljubavi prema njemu, i nisam se žalila na tu promjenu dok sam se zadovoljavala tom drugom ljubavlju. I ona se s gađenjem sjeti onoga što je nazivala tom drugom ljubavi. A radovaše je što je sada jasno vidjela svoj život i život svih ljudi. »Takva sam i ja, takav je i Petar i kočijaš Fjodor, i onaj trgovac, i svi ti ljudi koji žive ondje duž Volge kamo pozivaju ovi oglasi, i svagdje su takvi, i vazda,« mislila je ona kad se već bila dovezla do niske zgrade nižegorodske stanice a u susret joj dojurili služnici.

— Zapovijedate li do Obiralovke? — reče Petar.

Bila je posve zaboravila kamo i zašto putuje i tek jako naprežući se mogla je shvatiti pitanje.

— Da — rekla mu je pružajući novčanik s novcima pa, uzevši na ruku malenu crvenu torbicu, iziđe iz kočije.

Zaputivši se kroz gomilu svijeta prema čekaonici prvoga razreda, ona se pomalo prisjećala svoju pojedinosti svoga položaja i odluka između kojih se kolebala. I opet čas nada, čas očaj počеше na starim bolnim mjestima pozljeđivati rane njena ispaćena, strašno ustreptala srca. Sjedeći na zvjezdastome divanu i očekujući vlak, s gađenjem gledajući na prolaznike koji su ulazili i izlazili (svi su joj bili odvratni), mislila je sad o tome kako će otići, na stanicu, napisati mu pisanice i šta će mu napisati, sad o tome kako se on sada (ne shvaćajući njene patnje) žali materi na svoj položaj, i kako će ona ući u sobu, i šta će mu reći. Čas je opet mislila o tome kako bi još mogla živjeti u sreći, i kako bolno ona njega voli i mrzi, i kako joj strašno bije srce.

XXXI

Odjeknu zvonjava, prođoše nekakvi mladi muškarci, nakazni, drski i užurbani, a koji ujedno jako paze kakav će dojam ostaviti; prođe i Petar kroz dvoranu u svojoj livreji i plitkim cipelama, tupa životinjskog lica, i priđe joj da je otprati do vagona. Bučni muškarci utihnuše kad je ona prolazila mimo'njih na peronu, i jedan nešto o njoj došapnu drugome, naravno, nešto gadno. Ona se uspela na visoku stepenicu i sjela sama u kupe na uprljan, nekoć bijeli divan s oprugama. Presvlaka se na sjedištu skupi i ulegne. Smiješeći se poput

glupaka, Petar u znak pozdrava podigne prema prozoru svoj šešir s gajtanom, drzak konduker zalupi vrata i rezu. Jedna dama, nakazna, s turnirom¹ otraga (Ana je u mislima svukla tu ženu i užasnula se nad njenom rugobom) i jedna djevojčica neprirodno se smijući, istrčaše na peron.

— Kod Katerine Andrejevne, sve je kod nje, ma tante!

— poviče djevojčica.

»I djevojčica — i ona je nakazna i prenemaže se«, pomisli Ana. Kako nikoga ne bi gledala, ona brzo ustane i sjedne kraj suprotnog prozora u praznome vagonu. Prljav jedan, nakazan seljak u željezničarskoj kapi ispod koje su stršile zamršene kose prođe pored toga prozora sagibajući se prema točkovima vagona. »Nešto je poznato na tom ružnom seljaku«, pomisli Ana. I sjetivši se svoga sna, drhteći od straha, ona ode do drugih vrata. Konduker otvori vrata puštajući unutra muža i ženu.

— Želite li vi izići? Ana ne odgovori. Konduker i oni koji udoše nisu pod koprenom opazili užasa na njenu licu. Vratila se u svoj kut i sjela. Bračni par sjede nasuprot njoj, pažljivo joj, ali krišom razgledajući haljinu. I muž i žena Ani su se učinili odvratni. Muž je upitao: hoće li mu dopustiti da puši, očitno ne radi toga da bi pušio, nego da zapodjene razgovor s njome. Kad je dobio njen pristanak, on poče sa ženom govoriti francuski o nečemu

o čemu je osjećao još manju potrebu da govori nego o potrebi da puši. Oni su, pretvarajući se, govorili gluposti, tek toliko da ih ona čuje. Ana je jasno vidjela kako su oni dojadili jedno drugome i kako mrze jedno drugo. I čovjek nije mogao da ne mrzi ovakve jadne nakaze.

Čulo se drugo zvono i odmah za njim premještanje prtljage, buka, vika i smijeh. Ani bijaše tako jasno da se tu nema tko čemu radovati, da ju je taj smijeh razdražio do boli, i dođe joj da začepi uši kako ga ne bi čula. Napokon zazvoni treće zvono, prolomi se zvižduk, pisak parnog stroja, lanac se trgne, a muž prekrsti. »Zanimljivo bi ga bilo upitati šta to ima da znači«, pakosno ga pogledavši, pomisli Ana. Motrila je mimo damu kroz prozor ljude koji su ispraćali vlak

i stajali na peronu i koji kao da su klizili unatrag. Jednolično

---

¹ Francuski: tournure = jastučić što su ga dame stavljale pod haljinu straga, ispod struka, da se dobije dojam bujnih oblika; ženska moda s kraja 19. stoljeća.

podrhtavajući na sastavima tračnica, vagon u kojemu je sjedila Ana prođe mimo peron, kameni zid, signal, mimo druge vagone; glađe i mekše klizeći, lako zvoneći, točkovi zatutnjaše po tračnicama, prozor se zasja od jarkog večernjeg sunca, a povjetarac zaleprša zavjesom. Ana zaboravi na svoje susjede u vagonu i u lakom ljuljanju od vožnje, udišući svježiji uzduh, opet stane misliti:

»Da, gdje sam ono bila stala? Aha, ondje kako ne mogu zamisliti položaj u kojemu život ne bi bio mučenje, da smo svi mi stvoreni zato da se mučimo, i da svi mi to znamo i svi izmišljamo sredstva kako sebe obmanuti. A kad čovjek vidi istinu, šta onda da radi?«

— Zato je čovjeku dan razum da se izbavi od onoga što ga uznemiruje — reče francuski ona dama, očito zadovoljna svojom frazom i prevrćući jezikom.

Te riječi kao da odgovoriše na Aninu misao. »Izbaviti se od onoga što uznemiruje«, ponavljaše Ana. Pa, pogledavši muža crvenih obraza i mršavu ženu, ona shvati da ta boležljiva žena misli da je neshvaćena, a da je muž obmanjuje i podupire u njoj to mišljenje o sebi. Ana kao da je vidjela svu njihovu životnu historiju i sve kutke njihovih duša kad ih je osvijetlila. Ali zanimljiva tu ne bje ništa te ona nastavi da misli svoje.

»Da, ja sam jako uznemirena, a razum je zato i dan da se čovjek izbavi; dakle, treba se izbaviti. Zašto da čovjek ne ugasi svijeću kad više nema šta da motri, kad mu se gadi sve to skupa motriti? Ali kako? Zašto je ovaj kondukter pretrčao preko letve, zašto oni viču, oni mladići u onom vagonu? Zašto govore, zašto se smiju? Sve je neistina, sve je laž, sve je obmana, sve je zlo!...«

Kad je vlak stigao na stanicu, Ana iziđe u gomili drugih putnika pa, sklanjajući se od njih kao od okuženih, zastane na peronu nastojeći da se sjeti zašto je ovamo doputovala i šta je bila nakanila da radi. Sve što joj se prije činilo moguće, sada je bilo tako teško uhvatiti mišlju, osobito u bučnoj gomili svih tih ružnih ljudi koji je nisu puštali na miru. Čas su joj pritrčavali nosači nudeći joj svoje usluge; čas su je, udarajući petama po daskama na peronu i glasno razgovarajući, ogledali mladići, čas su se oni koje je susretala uklanjali na krivu stranu. Sjetivši se da je htjela putovati dalje ako ne bude

odgovora, ona zaustavi jednoga nosača i upita da li je ovdje jedan kočijaš s pisamcem za grofa Vronskog.

— Grof Vronski? Malo prije su neki njihovi ovdje bili. Dočekivali su kneginju Sorokinu i njenu kćer. A kakav je taj kočijaš.

Dok je ona govorila s nosačem, kočijaš Mihajlo, rumen, vedar, u plavu kicoškom prsluku i s lančićem, očito ponosan time što je tako dobro izvršio poruku, priđe joj i preda pisamce. Raspečatila ga je, a srce joj se steže još prije negoli ga je pročitala.

»Jako žalim što me pisamce nije zateklo. Doći ću u deset sati«, nemarnim rukopisom pisao je Vronski.

»Tako! To sam i očekivala!« reče ona u sebi pakosno se podsmjehnuvši.

— Dobro, hajde ti sada kući — tiho progovori ona obraćajući se Mihajlu. Govorila je tiho jer joj brzo kucanje srca nije dalo disati. »Ne, ne dam ti da me mučiš« pomisli ona obraćajući se prijatnjom, ali ni njemu, ni samom sebi, nego onome tko ju je silio da se muči, te pođe peronom pored stanice.

Dvije sobarice koje su hodale po peronu iskriviše glave nazad gledajući u nju glasno procjenjujući njezinu toaletu: »Prave«, rekoše one za čipke što su bile na njoj. Mladići je nisu puštali na miru. I opet su, zagledaj ući joj u lice i u smijehu vičući nešto neprirodnim glasom, prošli pored nje. Šef stanice je upita u prolazu da li putuje. Dječak, prodavač kvasa, očiju s nje nije skidao. »Bože moj, kamo ću?« — sve se više udaljavajući peronom, mislila je ona. Na kraju je zastala. Dame neke i djeca koji su čekali jednog gospodina u naočalama i glasno se smijali i govorili, umukoše ogledajući je kad je došla do njih. Ona ubrza korak i ode od njih na kraj perona. Odlazio je teretni vlak. Peron se zatresao, i njoj se učini da se opet vozi.

I najedanput, sjetivši se pregažena čovjeka na dan prvoga svoga susreta s Vronskim, ona shvati šta treba da radi. Brzim, lakim korakom spustivši se niza stepenice što su vodile od crpke za vodu prema tračnicama, zastane ona tik do vlaka što je prolazio pored nje. Motrila je niz vagona, kočnice i lance i visoke željezne točkove prvoga vagona koji se lagano koturao te nastojala da okom odmjeri sredinu između prednjih i zadnjih točkova i onaj trenutak kad će ta sredina biti nasuprot njoj.

»Onamo! — govorila je u sebi gledajući u sjenku vagona, u pijesak pomiješan s ugljenom kojim su bili zasuti pragovi — onamo, pravo u sredinu, pa ću ga kazniti i izbaviti se od svih i od sebe same.«

Htjela je da se baci pod prvi vagon kad je svojom sredinom došao do nje. Ali je crvena torbica, koju je ona bila započela skidati s ruke, zadrža, te je već bilo kasno: sredina prođe mimo nju. Valjalo je čekati idući vagon. Obuze je osjećaj nalik na onaj što ju je podilazio kad se pred kupanje spremala da uđe u vodu, i ona se prekrsti. Vična kretnja znaka križa izazva u njenoj duši čitav niz djevojačkih i djetinjskih uspomena, i odjednom pršte mrak koji joj je sve bio prekrivao, i život joj se u jednome mahu ukaza sa svim svojim svijetlim prošlim radostima. Ali ona nije skidala očiju s točkova drugoga vagona koji se primicao. I upravo u trenutku kad se sredina točkova poravna s njome, ona odbaci crvenu torbicu pa se, uvukavši glavu među ramena, baci pod vagon na ruke te se lakim pokretom, kao da se sprema odmah opet ustati, spusti na koljena. I u isti taj mah ona se prestravi od onoga što čini. »Gdje sam? Što to činim? Zašto? Htjela se podići, odbaciti se nazad; ali nešto golemo, nesmiljeno, lupi je u glavu i povuče za leđa, »Gospode, oprosti mi sve!« progovorila je osjećajući da se više ne može boriti. Seljačić onaj, mrmrljajući nešto, radio je oko onog željeza. A svijeća pri kojoj je ona čitala knjigu prepunu nemira, obmana, nevolja i zla, planu svjetlošću življom no ikad, osvijetli joj sve ono što joj je prije bilo u mraku, zapucketala je, stala blijedjeti te se zauvijek ugasla.

OSMI DIO

Prodoše gotovo dva mjeseca. Bijaše već polovica žarkoga ljeta, a Sergej Ivanovič se tek sada spremio da ode iz Moskve. U životu Sergej a Ivanoviča zbivalo se u to doba nešto osobito. Još prije godinu dana bila je dovršena njegova knjiga, plod šestogodišnjega rada, pod naslovom: *Pokušaj pregleda temelja i oblika državnosti u Evropi i u Rusiji*. Neka su poglavlja i uvod ove knjige bili štampani u povremenim izdanjima, a druge neke dijelove čitao je Sergej Ivanovič ljudima iz svoga kruga tako da misli iz ovoga djela nisu više mogle biti potpuna novost za javnost; ali svejedno je Sergej Ivanovič očekivao da će njegova knjiga svojom pojavom svakako ostaviti ozbiljan dojam na društvo, i ako ne prekreć u znanosti, ono u svakom slučaju snažno uzbuđenje među učenim svijetom.

Knjiga je nakon pomne obrade izdana prošle godine i razasлана knjižarama.

Ni u koga se za nju ne raspitujući, nevoljko i tobože ravnodušno odgovarajući na pitanja svojih prijatelja o tome kako ide njegova knjiga, ne raspitujući se čak ni u knjižara kako se kupuje, Sergej Ivanovič je budno i napregnute pažnje pratio prve dojmove što će ih njegova knjiga ostaviti u društvu i znanstvenoj literaturi.

Ali prođe nedjelja dana, prođe i druga, treća, a u društvu ne bi zapažen nikakav dojam; prijatelji bi mu, specijalisti i učenjaci, ovdje-ondje, očito iz učtivosti, rekli koju o njoj. Ostali pak znanci, ne zanimajući se za knjige znanstvenoga sadržaja, uopće nisu s njime o njoj govorili. A u društvu, pogotovu sada zaokupljenom koječim drugim, vladala je

posvemašnja ravnodušnost. U znanstvenoj literaturi u toku jednoga mjeseca nije bilo ni riječi o knjizi.

Sergej Ivanovič je do u tančine proračunavao vrijeme potrebno za pisanje ocjene, ali prođe mjesec, prođe i drugi, rladala je jednako šutnja.

Samo u *Severnom žuku*,¹ u šaljivom feljtonu o pjevaču Drabantiju koji je izgubio glas, bijaše uzgred rečeno nekoliko prijezirnih riječi o Kozniševljevoj knjizi, koje su pokazivale da su tu knjigu odavno već bili osudili te je izvrgli općem ruglu.

Napokon se trećega mjeseca u jednome ozbiljnom časopisu pojavio kritički članak. Sergej Ivanovič je poznao i pisca članka. Sreo ga je jedanput kod Golupcova.

Pisac članka bio je jedan vrlo mlad i bolestan feljtonist, vrlo okretan kao pisac, ali vrlo, vrlo loše obrazovan i bojažljiv u osobnome dodiru s ljudima.

Iako je posve prezirao pisca, Sergej Ivanovič je posvemašnjim poštovanjem uzeo čitati članak.

Članak je bio užasan.

Očito, feljtonist je čitavu knjigu shvatio kako je nije trebalo shvatiti. Ali je tako vješto bio odabrao citate da je za one koji knjigu nisu čitali (a očito, gotovo je nitko nije čitao) bilo posve jasno da čitava knjiga nije ništa drugo do zbir bombastičnih riječi, i to još pogrešno upotrijebljenih (to su pokazivali upitnici), te da je pisac knjige potpuna neznalica. I sve je to bilo tako duhovito da se ni sam Sergej Ivanovič ne bi odrekao takve duhovitosti; ali upravo to je i bilo užasno.

Unatoč tome što je Sergej Ivanovič najsavjesnije provjeravao opravdanost recenzentovih navoda, on se ni časak nije zaustavio na nedostacima i pogreškama koje su bile izvrgnute ruglu — bilo je isuviše očito da je sve to namjerno odabrano — nego se smjesta do najmanjih potankosti stao sjećati svoga susreta i razgovora s piscem članka.

»Nisam li ga čime uvrijedio?« pitao se Sergej Ivanovič.

Pa kad se sjetio kako je u tom susretu ispravio mladiću jednu riječ koja je pokazivala njegovo neznanje, Sergej Ivanovič shvati zašto je članak napisan.

Nakon toga članka nastala mrtva šutnja o knjizi i u štampi i u razgovorima te Sergej Ivanovič vidje da njegovo šesto

---

¹ Sjeverna buba.

šestogodišnje djelo, izrađeno s toliko ljubavi i mara, nije ostavilo nikakva traga,

Položaj Sergeja Ivanoviča bijaše još teži zbog toga što, svršivši knjigu, nije više imao kabinetskoga posla koji mu je prije oduzimao veći dio vremena.

Sergej Ivanovič bijaše uman, obrazovan, zdrav, radin te nije znao na šta da upotrijebi svu svoju radinost. Razgovori po salonima, skupštinama, na sjednicama, u odborima, svuda gdje se moglo govoriti, ispunjavali su jedan dio njegova vremena; ali on, davnašnji gradski stanovnik, nije sebi dopuštao da se sav troši u razgovorima kao što je to činio njegov neiskusni brat kad bi dolazio u Moskvu; njemu je preostajalo još mnogo slobodna vremena i umne snage.

Na njegovu sreću, u to za nj najteže doba zbog neuspjeha njegove knjige, izmjenjivala su se pitanja o inovjercima, o američkim prijateljima, o gladu u Samari, izložbi¹, spiritizmu, sa slavenskim pitanjem koje je prije samo tinjalo u društvu, te mu se Sergej Ivanovič, kako je i prije bio jedan od njegovih pokretača, sav predade.

Među ljudima kojima je pripadao Sergej Ivanovič u to se doba ni o čemu drugome nije govorilo ni pisalo nego o slavenskom pitanju i srpskome ratu.² Sve ono što obično radi dokona gomila ubijajući vrijeme, radilo se sada u korist Slavena. Plesovi, koncerti, ručkovi, zdravice, nakiti dama, pivo, krčme — sve je svjedočilo o simpatijama prema Slavenima.

S mnogo čime što se u povodu toga govorilo i pisalo Sergej se Ivanovič nije slagao u pojedinostima. On je vidio da je slavensko pitanje postalo jedan od onih pomodnih zanosa koji uvijek, izmjenjujući se, služe društvu kao predmet kojim se ono zanima; vidio je i to da je bilo mnogo ljudi koji su se ovim bavili iz koristoljubivih, slavičnih namjera. Uviđao je da su novine štampale mnogo toga nepotrebnog i pretjeranog s jedinom svrhom — da na se svrate pozornost i da nadviču druge. Vidio je da su u tom općem društvenom usponu iskočile u prve redove i najglasnije vikale sve same promašene i uvrijeđene veličine: vrhovni zapovjednici bez vojske, ministri bez ministarstava, novinari bez novina i časopisa, vođe stranaka bez pristaša. Vidio je da je tu bilo mnogo lakomislenosi

---

¹ Riječ je o srpsko-turskome ratu 1876.

² Riječ je o srpsko-turskome ratu 1876.

i mnogo čega smiješnoga; ali je vidio i priznavao istinski entuzijizam koji je bio u neprekidnome porastu, a sjedinjavao je u jedno sve društvene staleže te čovjek nije mogao da ne simpatizira s njime. Pokolj istovjeraca i braće Slavena izazvao je sućut za one koji pate i negodovanje prema ugnjetućima. A junaštvo Srba i Crnogoraca, koji su se borili za nešto veliko, u cijelome je narodu rodilo želju da se svojoj braći pomogne ne samo riječima nego i djelima.

Ali uz to se pojavilo i nešto drugo što je radovalo Sergeja Ivanoviča: bilo je to očitovanje javnoga mišljenja. Društvo je određeno izrazilo svoju želju. Narodna je duša došla do svog izraza, kako je govorio Sergej Ivanovič. I što se on više time bavio to mu se očitije činilo da je to bilo nešto što mora uzeti golemu maha, stvoriti čitavu jednu epohu.

On se sav predao služenju tomu velikom djelu te je zaboravio misliti o svojoj knjizi.

Sve je njegovo vrijeme sada bilo zauzeto tako da nije stizao odgovarati na sva pisma i zahtjeve koji su njemu bili; upućivani.

Provevši u radu čitavo proljeće i dio ljeta, tek se u srpnju spremio za put bratu na selo.

Odlazio je i da se odmori dvije sedmice, i da u narodnoj svetihji nad svetinjama, u seoskoj zabiti, uživa gledajući kako se podiže narodni duh u koji su on i svi prijestolnički i gradski stanovnici bili potpunoma uvjereni. S njime je krenuo i Katavasov koji se odavna bio spremao da ispuni obećanje dano Levinu da će mu doći u goste.

II

Tek što su Sergej Ivanovič i Katavasov bili stigli na kolodvor kurske željeznice na kojemu je ovih dana bilo osobito živo, i tek što su stigli da iziđu iz kočije i pogledaju stvari s kojima se otraga vozio jedan lakaj, kadli stigoše i dovrovoljci na četvorim kolima što su ih vozili izvoščiki. Dočekaše ih dame s buketima i praćeni gomilom što je nagnula za njima uđoše u stanicu.

Jedna od dama, koje su dočekivale dobrovoljce, izlazeći iz čekaonice obrati se Sergej u Ivanoviču.

— I vi ste došli na ispraćaj? — upita ona francuski.
— Ne, sam putujem, kneginjo. Bratu na odmor. A vi ste uvijek na ispraćajima? — jedva se primjetno nasmiješivši, reče Sergej Ivanovič.
— A šta bi drugo! — odgovori kneginja. — Je li istina da smo mi već odaslali osam stotina? Meni Maljvinski nije vjerovao.
— Više od osam stotina. Ako ubrojimo one koji nisu otpremljeni izravno iz Moskve, već ih je više od tisuće — reče Sergej Ivanovič.
— No eto. Govorila sam ja! — radosno prihvati dama.
— A istina je dakako i to da je dosad sabrano priloga oko milijun?
— I više, kneginjo.
— A kakve su današnje vijesti? Opet su razbili Turke.
— Da, čitao sam — odgovori Sergej Ivanovič. Razgovarali su o posljednjoj vijesti koja je potvrđivala da su tri dana za redom Turke bili na svim uporištima i da su bježali, a da se sutra očekuje odlučna bitka.
— Ah, da, znate, jedan mladić, divan dečko, molio je da bude primljen. Ne znam zašto su mu pravili smetnje. Htjela sam vas zamoliti, ja njega poznajem, napišite molim vas, preporuku. Njega je poslala grofica Lidija Ivanovna.
Raspitavši se za pojedinosti koje je kneginja znala o tom mladiću što je molio da bude primljen u dobrovoljce. Sergej Ivanovič prijeđe u čekaonicu prvoga razreda, napiše pisamce onome o kome je to zavisilo i preda ga kneginji.
— Zna li, grof Vronski, onaj poznati... odlazi ovim vlakom
— reče kneginja slavadobitno se i značajno smiješeći kad ju je opet našao i predao joj pisamce.
— Čuo sam da odlazi, ali nisam znao kada. Ovim vlakom?
— Ja sam ga vidjela. Ovdje je; jedino ga mati ispraća. Ipak
— to je najbolje što je on mogao učiniti.
— O da, naravno.
Dok su oni razgovarali, gomila nagrne prema stolu postavljenu za ručak. I oni se primaknu te začuju gromki glas jednoga gospodina koji je s čašom u ruci držao govor dobrovoljcima. »Poslužite vjeri, čovječanstvu, braći našoj — govorio je gospodin sve to višim glasom. — Za veliko djelo blagosilja vas matuška Moskva. *Živio!*« završio je gromko i u suzama.

Svi povikaše *živio!* i nova gomila nagrne u čekaonicu te umalo ne obori kneginju.

— A! kneginjo, šta velite! — sjajeći od radosna smiješka reče Stjepan Arkadijč koji se iznenada pojavio usred gomile.

— Zar nije divno i toplo govorio? Bravo! I Sergej Ivanovič! Još da i vi reknete štogod — nekoliko riječi, znate, da ih ohrabrite; vi to tako lijepo — doda on nježno nasmijavši se s poštovanjem i oprezno i povlačeći lako za ruku Sergej a Ivanoviča.

— Ne mogu, ja sad putujem.

— Kamo?

— Na selo, bratu — odgovori Sergej Ivanovič.

— Onda ćete mi vidjeti ženu. Pisao sam joj, ali vi ćete je prije vidjeti; molim vas, recite joj da ste me vidjeli i da je ali right¹. Ona će shvatiti. A uostalom, recite joj, budite tako dobri, da sam imenovan za člana Povjerenstva Sjedinjene... No, ma shvatit će ona! Znade, les petites miseres de la vie humaine²

— obrati se on kneginji kao da se opravdava.

— A Mjagka bogme, ne Liza, nego Mjagka Bibiš, šalje tisuću pušaka i dvadeset sestara bolničarki. Jesam li ja vama govorio?

— Da, čuo sam — nevoljko odgovori Koznišev.

— A baš šteta što putujete — reče Stjepan Arkadijč.

— Sutra priređujemo ručak za dvojicu koji isto odlaze

— DimerBartnjanski iz Petrograda i naš Veslovski, Griša. Obojica odlaze. Veslovki se nedavno oženio. To je junačina! Zar ne, kneginjo? — obrati se on dami.

Ne odgovarajući, kneginja pogleda u, Kozniševa. Ali to što su Sergej Ivanovič i kneginja, reklo bi se, željeli da se njega otresu, nimalo nije zbunjivalo Stjepana Arkadijča. On je smiješeći se motrio čas pero na kneginjinu šeširu, čas naokolo kao da se tobože nečega prisjeća. Opazivši damu koja je prolazila s kutijom za priloge, on je pozove te priloži novčanicu od pet rubalja.

— Ne mogu mirno gledati ove kutije dok imam novaca — reče on. — A kakve su današnje vijesti? Junačine su ti Crnogorci!

— Šta kažete! — podvikne on kad mu kneginja reče da Vronski odlazi ovim vlakom. U jednome trenu lice Stjepana

---

¹ Sve u redu.

² Sitne nevolje ljudskoga života.

Arkadija izrazi tugu, ali samo trenutak kasnije kad je, lako podrtavajući na svakoj nozi i gladeći zaliske, ušao u sobu gdje je bio Vronski, Stjepan Arkadič je bio već posve zaboravio kako je očajno plakao nad mrtvim tijelom sestrim i u Vronskome gledao samo junaka i staroga prijatelja.

— Uza sve njegove mane čovjek ne može da mu se ne divi

— reče kneginja Sergeju Ivanoviču čim se Oblonski udaljio od njih. — Prava pravcata ruska slavenska narav! Samo bojim se da će Vronskome biti neprijatno da ga vidi. Recite vi šta hoćete, mene sudbina toga čovjeka dira. Porazgovarajte malo s njime u putu, — reče kneginja.

— Hoću, možda, ako bude prilike.

— Ja ga nikad nisam voljela. Ali ovo iskupluje mnogo. On ne samo što i sam ide, već i eskadron vodi na svoj trošak.

— Da, čuo sam.

Začuje se zvonjava. Svi nagruše na vrata.

— Eno ga! — progovori kneginja pokazujući Vronskoga u dugu ogrtaču i crnu šeširu široka oboda kako ide pod ruku s materom. Oblonski je išao pored njega živahno nešto govoreći.

Vronski je namršteno motrio preda se kao da nije slušao ono što govori Stjepan Arkadič.

Vjerojatno po uputi Oblonskoga on se ogleda na onu stranu gdje su stajali kneginja i Sergej Ivanovič te šutke pridigne šešir. Postarano njegovo lice koje je odražavalo patnju činilo se kao da je okamenjeno.

Izišavši na peron, propustivši prvo mater, Vronski se šutke izgubi u vagonu.

Na peronu odjekne *Bože carja hrani*¹ zatim uzvici: *hura! i živio!*² Jedan od dobrovoljaca, visok, vrlo mlad čovjek upalih

---

¹ Bože čuvaj cara = početak ruske carske himne.

² U Tolstojevu je originalu isto zapisan i u knjizi štampan oblik: *živio*. Ovakva oblika nema u ruskome, ali on pokazuje da je u ono doba slavenskoga i ruskog oduševljenja srpskim i crnogorskim pobjedama nad Turcima bila preuzeta i srpsko-hrvatska riječ u izvornom obliku. Ana Karenjina je pisana sedamdesetih godina (1873—1878). Kad se u romanu govori o srpskome ratu i pobjedama misli se na rat koji je Srbija pod knezom Milanom u savezu sa Crnom Gorom pod knezom Nikolom objavila Turskoj 1876. Glavni komandant srpske vojske bio je ruski general Černajev. I Rusija je objavila rat Turskoj 1877. Svi su ovi događaji završili poznatim Berlinskim kongresom u srpnju 1878, kada su evropske države priznale kneževinu Srbiju kao nezavisnu državu. Prema tome stvarni se povijesni podaci podudaraju s književno-povijesnim.

grudi klanjao se osobito napadno mašući nad glavom pustenim šešikom i buketom. Iza njega se, isto se tako klanjajući, pomoliše dva oficira i postariji jedan čovjek velike brade i u zamašćenoj kapi službeničke uniforme.

III

Oprostivši se od kneginje, Sergej Ivanovič, s Katavasovom koji mu se u taj mah bio pridružio, uđe u dupke pun vagon, i vlak krene.

Na caricinskoj željezničkoj stanici vlak je dočekaio skladan zbor mladića koji su pjevali: »Slavsja«.¹ Opet su dobrovoljci izvirivali na prozore i odzdravljali, ali Sergej se Ivanovič na njih nije osvrtao; on je imao toliko posla s dobrovoljcima da je na njima već poznavao ono što im je bilo zajedničko te ga ovo sada nije zanimalo. Katavasov pak, koji zbog svojih znanstvenih poslova nije imao prilike da promatra dobrovoljce, jako se za njih zanimalo te se u Sergeja Ivanoviča raspitivao o njima.

Sergej mu Ivanovič svjetova da prijeđe u drugi razred te da sam s njima porazgovara. Na idućoj stanici Katavasov poslušao ovaj savjet.

Na prvoj postaji vlaka prijeđe on u drugi razred te se upozna s dobrovoljcima. Sjedili su u kutu vagona glasno razgovarajući i očito svjesni toga da su putnici i Katavasov koji je ušao

— svratili na njih pozornost. Najglasnije je govorio onaj visoki mladić upalih grudi. Bio je očito pijan i pripovjedaio je o nekakvoj zgodu što se desila u njihovoj trgovini. Njemu nasuprot sjedio je postariji oficir u austrijskoj oficirskoj bluzi gardijske uniforme. On je smiješeći se slušao pripovjedača i prekidaio ga. Treći dobrovoljac, u artiljerijskoj uniformi, sjedio je na kovčegu kraj njih. Četvrti je spavao.

Upustivši se u razgovor s mladićem, Katavasov doznade da je to bio bogat moskovski trgovac koji je spiskao velik

---

¹ »Proslavi se«, početak je marša grenadirskog puka koji je nosio ime Katarine II.

imutak do svoje dvadeset i druge godine. Katavasovu se on ne sviđa jer je bio razmažen, raspušten i slaba zdravlja; bio je očito uvjeren, a pogotovu sada kad se podnapio, da čini nešto herojsko te se hvalisao tako da je to ostavilo neugodan dojam. Drugi dobrovoljac, penzionirani oficir, isto je tako ostavio neugodan dojam na Katavasova. Bio je to, kako se moglo vidjeti, čovjek koji je prošao sve i sva. Bio je i na željeznici i direktor tvornice, i sam osnivao tvornice, i govorio o svemu bez ikakve potrebe i na krivome mjestu upotrebljavao učene riječi.

Treći se, naprotiv, neki topnik, jako sviđa Katavasovu. Bio je to skroman, tih čovjek koji se, očito, pun poštovanja divio znanju penzioniranoga gardista i herojskome samoprijegoru trgovčevu, a sam o sebi nije govorio ništa. Kad ga je Katavasov upitao šta ga je ponukalo da ide u Srbiju, odgovorio je skromno:

— A eto, svi idu. A i Srbima treba pomoći. Šteta ih je.

— Jest, osobito je ondje malo vaših topnika — reče Katavasov.

— Ja sam naime neko vrijeme služio u topništvu, a mogu me i u pješadiju ili u konjicu odrediti.

— Ama kako će vas u pješadiju kad su im najpotrebniji topnici? — reče Katavasov, po artiljerčevim godinama zaključujući da je on već morao imati prilično visok čin.

— Nisam dugo služio u topništvu, ja sam penzionirani zastavnik — reče on te uze objašnjavati zašto nije položio oficirski ispit.

Sve se to skupa Katavasova neugodno dojmilo te, kad dobrovoljci iziđoše na stanici da nešto gucnu, Katavasov htjede u razgovoru bilo kome povjeriti ono što ga se neugodno dojmilo. Jedan putnik, neki starčić u vojničkoj kabanici, cijelo je vrijeme prisluškiavao Katavasovljev razgovor s dobrovoljcima. Ostavši s njime u četiri oka, Katavasov mu se obrati.

— Da, kakva raznolikost u položajima svih ovih ljudi koji odlaze onamo — neodređeno će Katavasov želeći izreći svoje mišljenje i ujedno navesti starčića da kaže svoje.

Starčić je bio vojnik koji je sudjelovao u dva rata. Znao je šta znači biti vojnik, a po vanjštini i razgovoru ove gospode, i po tome kako su se razmetali prijanjajući putem svojim čuturicama, on ih je smatrao za loše vojnike. Osim toga on je bio

stanovnik jednoga kotarskog mjesta te bi rado bio ispriповedio kako je iz njegova grada otišao u dobrovoljce jedan otpušteni vojnik, pijanica i tat kojega nitko više nije uzimao za radnika. Ali znajući iz iskustva da je kraj sadašnjega raspoloženja u društvu opasno izricati mišljenje koje bi se protivilo općemu, a pogotovu osuđivati dobrovoljce, on isto tako uze promatrati Katavasova.

— Ali, ondje treba ljudi — reče on smijući se očima. I oni zapodješe razgovor o posljednjoj ratnoj novosti te obojica jedan pred drugim sakriše svoju nedoumicu o tome protiv koga će se to sutra voditi bitka kad su Turci, prema posljednjim vijestima, potučeni na svim stranama. I tako se, nijedan ne rekavši svoga mišljenja, njih obojica razidoše.

Ušavši u svoj vagon, i nehote izopačujući istinu, Katavasov ispriповedi Sergeju Ivanoviču svoja zapažanja o dobrovoljcima prema kojima se moglo zaključiti da su to izvrsni momci.

Na idućoj velikoj stanici u jednome gradu dobrovoljce opet dočekaše pjevanje i poklici, opet se pojaviše sabiračice i sabirači s kutijama, a gubernijske dame predaše dobrovoljcima bukete i pođoše za njima u bife; ali sve je to bilo kudikamo slabije i manje nego u Moskvi.

IV

Za vrijeme zastanka u gubernijskome gradu Sergej Ivanošič ne pođe u bife nego uze hodati gore-dolje po peronu.

Prolazeći prvi put mimo kupe u kom je bio Vronski, opazio je da je prozor bio zastrt. Ali prolazeći drugi put, ugleda kraj prozora staru groficu. Ona pozva Kozniševa.

— Evo putujem, pratim ga od Kurska — rekla je.

— Da, čuo sam — reče Sergej Ivanovič zastajući pored njezina prozora i pogledajući u njega. — To je zaista lijepo od njega! — dodade on primijetivši da u kupeu nije bilo Vronskoga.

— A šta mu je drugo i preostalo nakon one njegove nesreće?

— Kakav užasan događaj! — reče Sergej Ivanovič.

— Ah, šta sam ja preživjela! Ta uđite... Ah, šta sam ja preživjela — ponovi ona kad je Sergej Ivanovič ušao i sjeo

kraj nje na divan. — To se ne da ni zamisliti! Šest sedmica on nije ni s kim govorio, a jeo je tek pošto bih ga ja preklinjala. I ni na trenutak ga nismo smjeli ostaviti sama. Sve smo bili pokupili čime se on mogao ubiti; stanovali smo u donjem katu, ali ništa nije bilo sigurno. Vama je zacijelo poznato, on je već jednom pucao na se zbog nje — reče ona, i staričine se obrve namršte na tu uspomenu. — Da, ona je završila kako je i morala da završi takva žena. Čak i smrt je izabrala nečasnu, nisku.

— Nije naše da sudimo, grofice — uzdahnuvši reče Sergej Ivanovič — ali ja shvaćam kako je to za vas bilo teško.

— Ah, ne govorite! Nalazila sam se na svom imanju, a on je bio došao k meni. Kad eto pisamca. On napisao odgovor i otposlao ga. Mi uopće nismo znali da je ona bila ondje na stanici. Navečer, tek što sam bila ušla u svoju sobu, a moja ti Meri meni veli da se na stanici neka dama bacila pod vlak. Mene kao da nešto osinu! Shvatih da je to ona. Prvo što sam rekla bilo je: ne govorite njemu. Ali mu već bjehu rekli. Njegov je kočijaš bio ondje i sve vidio. Kad sam otrčala u njegovu sobu, on je već bio sav izvan sebe — strašno ga bilo i pogledati. Ni riječi nije rekao veo je odjurio tamo. Ja vam ne znam šta je ondje bilo, ali njega dovezoše kao mrtva. Ne bih ga prepoznala. Prostration complete,¹ govoraoše liječnik. Zatim počeo gotovo mahnitati.

— Ah, što da govorim — reče grofica odmahnuvši rukom.

— Užasni časovi! Ne, kažite šta hoćete, to je loša žena. Uh, kakve su mi to očajničke strasti! Sve je to bilo samo da se dokaže nešto posebno. E ona je i dokazala. Upropastila je sebe i dvojicu divnih ljudi — svoga muža i moga nesretnog sina.

— A šta je sada s njenim mužem? — upita Sergej Ivanovič.

— Uzeo je njenu kćer. Aljoša je u prvo vrijeme na sve pristajao. Ali sada ga grozno muči što je tuđincu dao svoju kćer. Ali riječ on ne može povući. Karenjin je došao na pogreb. Ali mi smo nastojali da se on ne sretne s Aljošom. Za njega, to jest za muža, ovo je sada ipak lakše. Ona ga je odriješila. Ali moj se jadni sin sav njoj predao. Odbacio je sve

— karijeru, mene, i ni onda mu se ona nije smilovala nego ga je hotimice dotukla do kraja. Ne, recite vi što hoćete, ali i

---

¹ Potpuna smoždenost (duševna i tjelesna).

sama njena smrt — smrt je odvratne žene bez religije. Bože mi prosti, ali ja ne mogu da ne mrzim, gledajući sinovu pogibao, sjećanje na nju.

— A kako je sada on?

— Eto sam nam je Bog poslao ovaj srpski rat. Ja sam stara žena, ništa se u to ne razumijem, ali njemu je to Bog poslao. Naravno, meni je kao majci strašno; a što je najvažnije, kažu, ce n'est pas tres bien vue a Petersbourg.¹ Ali šta ćemo! Jedino ga je to moglo pridići. Njegov prijatelj Jašvin — taj je sve zakartao i spremio se da pođe u Srbiju. On se svratio njemu i nagovorio ga. Sada ga to zaokuplja. Vas molim, dajte razgovarajte s njime, ja bih tako rado da ga malo rasonodim. On je tako turoban. A na nesreću još su ga i zubi boljeli. A vama će se jako obradovati. Molim vas, porazgovarajte s njime, on šeće s one druge strane.

Sergej Ivanovič reče da mu je jako drago te prijeđe na drugu stranu vlaka.

V

U kosoj večernjoj sjenci vreća nagomilanih na peronu, u svom dugom ogrtaču i namaknutu šeširu, s rukama u džepu, hodao je Vronski poput zvijeri u kavezu, svakih se dvadeset koraka naglo okrećući. Sergej u Ivanoviču se, kad mu je prilazio, učini da ga Vronski vidi, ali da se pretvara kao da ga ne vidi. Sergej u Ivanoviču to bijaše svejedno. Njega se nije ticalo ono što je tko imao osobno protiv Vronskoga.

U tom je času u očima Sergej a Ivanoviča Vronski bio ugledan poslenik na zamašnu poslu te je Koznišev smatrao za svoju dužnost da ga potakne i pohvali. On mu priđe.

Vronski zastane, zagleda se, prepozna ga pa, pošavši nekoliko koraka prema Sergej u Ivanoviču, snažno mu stegne ruku.

— Možda vi i niste željeli da se sa mnom sretnete — reče Sergej Ivanovič — ali ne bih li vam ja mogao u čemu pomoći?

— Ni s kim meni ne može biti tako prijatno da se sretnem kao s vama — reče Vronski. — Oprostite mi. Prijatnoga meni u životu nema.

---

¹ Na to se ne gleda dobro u Petrogradu.

— Shvaćam, pa sam vam htio ponuditi svoje usluge — reče Sergej Ivanovič zagledajući se u očitо patničko lice Vronskoga. Ne treba li vam možda pismo za Ristića,¹ za Milana?²

— O, ne! — kao da jedva shvaća reče Vronski. — Ako nemate ništa protiv, hajde da prošetamo. U vagonima je takva zapara. Pismo? Ne, hvala vam; da čovjek umre, ne treba preporuka. Jedino možda za Turke... — reče on nasmijavši se samo ustima. Oči su i dalje imale srdit i patnički izraz.

— Da, ali će vam možda biti lakše doći u doticaj, to ćete ionako morati, s nekim tko je na to već pripremljen. Uostalom, vaša volja. Meni je vrlo drago bilo čuti za vašu odluku. Ionako već ima toliko napada na dobrovoljce, pa ih ovakav čovjek kao što ste vi podiže u očima javnoga mišljenja.

— Kao čovjek — reče Vronski — ja sam dobar po tome što život za mene ništa ne vrijedi. A da u meni ima dosta tjelesne energije da se mačem probijem u pješački stroj te da sve oko sebe mrvim ili da poginem — to ja znadem. Meni je drago da postoji nešto za što mogu dati svoj život koji meni ne samo da nije potreban nego mi je i omrznuo. Nekome će dobro doći.

— I on učini nestrpljiv pokret čeljustima zbog zubobolje koja nije prestajala i koja mu je dapače smetala da govori onako kako je to on htio.

— Preporučit ćete se vi, to vam proričem — reče Sergej Ivanovič osjećajući ganuće. — Oslobođenje braće odi ropstva, svrha je dostojna i smrti i života. Dao vam Bog vanjskoga uspjeha — i nutarnjeg mira — dodadne on te pruži ruku. Vronski čvrsto stegnu pruženu ruku Sergej a Ivanoviča.

— Da, kao oruđe ja mogu čemu poslužiti. — Ali kao čovjek ja sam ruševina — na prijekide izgovori on.

Jaka bol u snažnome zubu što mu je slinom punila usta, smetala mu je da govori. Ušutio je zagledajući se u točkove tendera koji se polako i glatko kotrljao po tračnicama.

I najedanput ga jedna posve druga, ne bol nego opća tegobna nutarnja nelagoda prisili da u jednome trenu zaboravi zubobolju. Pri pogledu na tender i na tračnice, pod dojmom razgovora sa znancem s kojim se nije sretao nakon svoje

---

¹ Ristić Jovan (1831—99), srpski historičar i političar; 1867. bio ministar vanjskih poslova, a 1878. zastupao Srbiju na Berlinskome kongresu.

² Misli se: kneza, a kasnije kralja Milana koji je imao veza i poznanstava u Rusiji.

nesreće, njemu najedanput pade na pamet *ona*, to jest ono što je još bilo ostalo od nje kad je on kao sumanut dojurio u baraku željezničke stanice: na stolu u baraci usred tuđih ljudibestidno opruženo okrvavljeno tijelo, još puno nedavnog života, nazad zabačena čitava glava sa teškim pletenicama i kovrčastim kosama na sljepoočicama, a na divnome licu poluotvorenih usta, ukočen i čudan, jadan na usnama, a užasan u ukočenim nezatvorenim očima njen izraz, kao da riječima izgovara onu strašnu riječ — da će se on pakajati — koju mu je ona za vrijeme svađe bila rekla.

I on nastojaše da je sebi u pamet dozove onakvu kakva je ona bila onda kad ju je prvi put sreo isto tako na stanici, tajnovitu, čarobnu, punu ljubavi, kako traži i daje sreću, a ne okrutnu i osvetničku kakva je bila u onom posljednjem trenutku. Nastojao je da se sjeti najboljih trenutaka s njome provedenih; ali ti trenuci bjehu zanavijek otrovani. Pamtio ju je samo kako likuje prijeteći se kajanjem nikom potrebnim, ali nezagladivim. Prestao je osjećati bol u zubu, a jecaji mu iskriviše lice.

Šutke dvaput prošavši kraj vreća i svladavši se, on se mirno obrati k Sergeju Ivanoviču.

— Niste li dobili kakvu vijest nakon one jučerašnje. Da, potučeni su po treći put, ali sutra se očekuje odlučna bitka.

Pa, porazgovorivši se još malo o proglašenju Milana za kralja i o golemim posljedicama koje to može imati, oni odoše svaki u svoj vagon nakon drugog zvona.

VI

Ne znajući kad će moći otputovati iz Moskve, Sergej Ivanovič nije brzojavio bratu da mu pošalje kola. Levina ne bje kod kuće kad su se Katavasov i Sergej Ivanovič na malenim otvorenim kolima uzetim na stanici, prašni kao Arapi, nešto nakon jedanaest sati prije podne dovezli pred trijem doma u Pokrovskom. Kako je s ocem i sestrom sjedjela na balkonu, Kiti prepoznade djevera te mu potrča u susret.

— Kako vas nije stid da ne javite — reče ona pružajući ruku Sergeju Ivanoviču i podmećući mu čelo na poljubac.

— Mi smo divno stigli, a vas nismo uznemirili — odgovori Sergej Ivanovič. — Toliko sam prašnjav da se bojim sam

sebe dotaći. Bio sam tako zauzet da nisam ni znao kad ću se otrgnuti. A vi po starom — rekao je smiješeći se — uživajte u tihoj sreći izvan toka događaja u svom tihom zatonu. A evo se i naš prijatelj Fjodor Vasiljič najzad nakanio.

— Ali ja nisam crnac, umit ću se — pa ću biti nalik na čovjeka — reče Katavasov na svoj se uobičajeni način šaleći, pružajući ruku i smiješeći se, zubima koji su se osobito sjali zbog crna lica.

— Kostji će biti jako drago. On je otišao na majur. Već bi mu bilo vrijeme da dođe.

— E on se jednako bavi gospodarstvom. To je baš da si se zakopao — reče Katavasov. — A mi vam u gradu osim srpskog rata ništa drugo ne vidimo. Pa kako se drži moj prijatelj? Zacijelo malo drukčije nego ostali ljudi?

— Da, u njega je tako, ništa kao u drugih ljudi — pomalo se zbunjeno ogledajući za Sergejem Ivanovičem, odgovorila je Kiti, — Sad ću ja poslati po njega. A u nas i tata u gostima. Nema dugo kako je došao iz inozemstva.

Pa, naredivši da odu po Levina i da se prašni gosti odvedu na umivanje, jedan u kabinet, drugi u veliku Dolinu sobu, i da se spremi doručak za goste, praveći brze kretnje koje nije mogla raditi za vrijeme trudnoće, ona ustrča na balkon.

— Tu su Sergej Ivanovič i Katavasov, profesor — rekla je.

— Ah, teško je po ovakvoj žezi! — reče knez.

— Nije, tata, on je jako drag, i Kostja ga jako voli — kao da ga za nešto moli, smiješeći se reče Kiti kad primijeti podrugljiv izraz na očevu licu.

— Pa ništa ja nisam rekao.

— Hajde ti, dušo, k njima. — obrati se Kiti sestri — pa ih malo zabavi. Oni su sreli Stivu na stanici, zdrav je. A ja ću skoknuti Mitji. Kao za inat, nisam ga još od čaja podojila. On se sada probudio i sigurno plače. — I osjećajući da joj mlijeko navire, ona brzim korakom pođe u dječju sobu.

Doista, nije da je samo slutila (ona s djetetom još nije prekinula), ali je po prilivu mlijeka pouzdano znala kad njemu treba hrane.

Znala je da on plače još prije negoli je došla u dječju sobu. I doista, on je plakao. Čula mu je glas te ubrzala korake. Ali što je brže ona išla to je jače on plakao. Glas mu je bio dobar, zdrav, samo gladan i nestrpljiv.

— Je l' odavno, dado, je l' odavno plače? — žurno govoraše Kiti sjedajući na stolicu i pripremajući se za dojenje.

— Ama dajte mi ga brže. Ah, dado, kako ste vi dosadni, de, poslije ćete mu zavezati kapicu!

Dijete je sve više vriskalo gladnim vriskom.

— E ne može to tako, matuška — reče Agafja Mihajlovna koja je gotovo uvijek bila nazočna u dječjoj sobi. — Treba ga čestito urediti. Gu-u, gu-u! — pjevušila je ona nad njim ne osvrćući se na mater.

Dadilja donese dijete materi. Agafja Mihajlovna je išla za njim, lice joj se rastapalo od nježnosti.

— Poznaje, poznaje. E vjerujte Bogu, matuška Katerina Aleksandrovna, prepoznao me je! — nadvikivala je Agafja Mihajlovna dijete.

Ali Kiti ne slušaše njenih riječi. Njeno je nestrpljenje raslo isto onako kao i djetetovo.

Zbog toga nestrpljenja dugo je trebalo da se sve udesi kako treba. Dijete nikako da uhvati ono što treba te se ljutilo.

Napokon, pošto je očajnički zadihano uzviknulo, zagrcnulo se naprazno, ipak se sve udesilo, a mati se i dijete istovremeno smiriše te oboje utihnuše.

— Gle i on je, siročče, sav u znoju — šaptom reče Kiti opipavajući dijete. — A po čemu vi sudite da on prepoznaje?

— dodade ona iskosa pogledajući, kako se njoj činilo, u obješenjačke djetetove oči koje su motrile ispod namaknute kapice, u obraziće koji su se jednoliko nadimali i u njegovu ručicu crvena dlana kojom je izvodio kružne pokrete.

— Ne može biti! Kad bi on ikoga raspoznavao, onda bi mene poznao — reče Kiti na tvrdnju Agafje Mihajlovne te se nasmiješi.

Smiješila se tome što je, mada je i sama govorila da on nikog ne može prepoznavati, srcem ona znala da on ne samo da prepoznaje Agafju Mihajlovnu, nego da on i sve drugo znade i shvaća, i znade i shvaća još mnogo toga što nitko drugi ne zna, a što je ona, mati, sama doznala i počela shvaćati tek njemu zahvaljujući. Za Agafju Mihajlovnu, za dadilju, za djeda, pa čak i za oca, Mitja je bio živo biće koje je zahtijevalo samo materijalnu njegu; ali za mater on je već odavno bio duhovno biće s kojim se već izmjenjivalo cijelo malo čudo duhovnoga uzajamnog dodira.

— A probudit će se on, dat će bog pa ćete i sami vidjeti. Čim ja samo ovako napravim, on ti odmah sine, golubić jedan mali. Ma sine kao bijeli dan — govoraše Agafja Mihajlovna.

— No, dobro, dobro, vidjet ćemo mi to već — prošapće Kiti.

— Sada hajte, on se zavodi u san.

VII

Agafja Mihajlovna iziđe na prstima; dadilja spusti zastor, istjera muhe ispod muselinskoga krovica nad krevcem i stršena koji je udario o stakla na prozoru, te sjede mašući brezovom uvenulom granom ponad majke i djeteta.

— E upekla ova žega! Kak bi Bog dao malo kišice

— progovori ona.

— Da, da, ps-s-s... — odgovarala je Kiti samo tako, blago se njišući i nježno pritiskujući punačku, kao koncem u zapešću stegnutu ručicu kojom je Mitja jednako slabo mahao čas zaklapajući, čas sklapajući oči. Ta je ručica zbunjivala Kiti: ona bi rado da poljubi tu ručicu, ali se bojala da to učini da ne probudi dijete. Ručica se naposljetku prestane kretati a oči se sklopiše. Samo kadikad, nastavljajući svoj posao, podižući svoje duge svilene trepavice, dijete bi pogledalo u mater svojim vlažnim očima koje su se u polusvjetlu pričinjale crne. Dadilja prestade mahati te zadrijema. Odozgo se začude gromoran glas staroga kneza i kihot Katavasovljeva.

»Sigurno su se zagrijali u razgovoru i bez mene — mislila je Kiti — a ipak mi je krivo što nema Kostje. Sigurno je opet svratio u pčelinjak. Premda me žalosti što je on često ondje, ipak mi je drago. To njega razonođuje. Sad je postao mnogo vedriji i bolji negoli je bio u proljeće.«

»A inače je bio tako tmuran i tako se mučio da sam se bojala za njega. A kako je on samo smiješan!« prošapće ona smiješeći se.

Znala je šta joj muči muža. Bilo je to njegovo nevjerovanje u Boga. Unatoč tome što bi se ona, da je tko upita smatra li da će on, ako ne uzvjeruje, u budućem životu propasti, morala pomiriti s time da će on propasti — njegovo njoj nevjerovanje nije donosilo nesreću; i ona koja je ispovijedala to da za čovjeka koji ne vjeruje ne može biti spasenja,

a najviše na svijetu voljela dušu svoga muža, smiješeći se mislila je o njegovu nevjerovanju te sama sebi govorila da je on smiješan.

»Zbog čega on cijelu godinu neprestano čita nekakve filozofije? — mislila je. — Ako je sve pravo napisano u tim knjigama, onda ih on može shvatiti. Ako je međutim ondje neistina, zašto ih onda čita? On sam kaže da bi želio vjerovati. Pa zašto onda ne vjeruje? Bit će da je to stoga što mnogo misli? A mnogo misli zbog osame. Uvijek sam, sam. S nama on ne može o svemu govoriti. Mislim da će mu ovi gosti biti prijatni, osobito Katavasov. On voli s njime raspravljati«, pomislila je i odmah joj u mislima iskrсне pitanje gdje je udobnije da smjesti Katavasova na spavanje — zasebno ili zajedno sa Sergejem Ivanovičem. I tu njoj odjednom sine jedna misao koja je primora da uzdrhti od uzbuđenja i čak da uznemiri Mit ju koji je zbog toga strogo pogleda. »Pralja mi, rekla bih, još nije donijela rublja a za goste sve je posteljno rublje u pranju. Ako ne odredim šta treba, Agafja Mihajlovna će Sergeju Ivanoviču dati prostirano rublje«, i na samu pomisao o tome Kiti jurne krv u lice.

»Da, uredit ću ja već što treba«, odluči ona pa, vraćajući se prijašnjim mislima, sjeti se da nešto važno u pogledu duše nije bilo do kraja u mislima pretreseno, i ona se stade prisjećati šta. »Da, Kostja ne vjeruje u Boga«, opet se sjetila smiješeći.

»Pa dobro, ne vjeruje! Bolje nek uvijek ostane takav negoli da bude kao madam Štalj, ili onakav kakva sam ja htjela da budem onda u inozemstvu. Ne, on se bar nikad neće pretvarati.«

I odskorašnja jedna crta njegove dobrote, živo joj nikne pred očima. Pred dvije sedmice bilo je stiglo pokajničko pismo od Stjepana Arkadjiča Doli. On ju je preklinjao da mu spasi čast, da proda svoje imanje kako bi mogao platiti svoje dugove. Doli je bila sva očajna, mrzila je muža, prezirala ga, žalila, odlučivala se na rastavu, odlučivala da mu odbije, ali je završilo time da je pristala da proda dio svojega imanja. Nakon toga Kiti se i nehote se ganuto nasmiješiv sjeti zbuđenosti svoga muža, njegova višekratnog neprestanog prilaženja onome što ga je zaokupljalo, i kako je on, naposljetku, smislivši jedini mogući način da pomogne Doli a da je ne uvrijedi,

predložio Kiti da njoj dadne svoj dio imanja na što ona nikad prije nije bila pomislila.

»Kakav mi je on čovjek koji ne vjeruje u Boga? Čovjek koji ima onako srce, koji onako strepi da nikoga ne rastuži, čak ni dijete! Sve za druge, ništa za sebe. Sergej Ivanovič upravo tako i misli, da je to Kostjina dužnost — da mu bude nadglednik. Isto misli i sestra. Sad je i Doli s djecom na njegovoj skrbi. I svi ovi seljaci koji mu svaki dan dolaze kao da im je on dužan služiti.«

»Da, budi samo ovakav kakav ti je otac, samo takav«, progovori ona predajući Mitju dadilji i usnom se dotičući njegova obrazića.

VIII

Od onoga časa kad je Levin, videći voljenoga brata na umoru, prvi put bacio pogled na pitanja o životu i smrti stekavši ona, kako ih je on nazivao, nova uvjerenja koja su mu u razdoblju nekako od dvadesete do trideset i četvrte godine za nj neprimjetno zamijenila njegova dječja i mladićka uvjerenja

— on se zaprepastio ne toliko pred smrću koliko pred životom bez iole kakva znanja o tome odakle je, zbog čega je, zašto i šta je to život. Organizam, njegovo oronjavanje, neuništivost materije, zakon o održanju energije, razvitak — bjehu riječi koje su mu zamijenile prijašnju vjeru. Te su riječi i pojmovi koji su uz njih bili vezani bili dobri za duhovne svrhe; ali za život oni ništa nisu davali, te se Levin odjednom osjetio u položaju čovjeka koji bi toplu bundu zamijenio lakom pamučnom odjećom i koji bi se na prvoj smrzavici, i to ne razumom, nego svim svojim bićem nesumnjivo uvjerio da se osjeća tako kao da je gol te da neminovno mora u mukama skončati.

Od toga časa, premda toga nije bio svjestan te je nastavio živjeti kao i prije, Levin nije prestajao čutjeti ovaj strah zbog svoga neznanja.

Osim toga on je nejasno osjećao da ono što je on nazivao svojim uvjerenjima nije bilo samo neznanje nego da je to bio takav način mišljenja kojim je bilo nemoguće spoznati ono što je njemu bilo potrebno.

U prvo su vrijeme ženidbe, nove radosti i dužnosti što ih je on bio otkrio, posve bile zaglušile ove misli; ali u posljednje vrijeme, nakon ženina porođaja dok je dangubio u Moskvi, Levinu se sve češće i češće, i sve upornije te upornije počeo javljati jedno pitanje koje je tražilo jasan odgovor.

Pitanje se to za njega sastojalo u ovome: »Ako ja ne prihvaćam odgovore što ih na pitanja moga života daje kršćanstvo, kakve onda odgovore prihvaćam?« I u cijelom arsenalu svojih uvjerenja ne samo da on nije mogao naći ikakve odgovore nego ni išta nalik na odgovor.

Bio je nalik na čovjeka koji traži hranu u trgovinama igračaka i oružja.

Nehotice, a da toga ni sam nije bio svjestan, on je sada u svakoj knjizi, u svakom razgovoru, u svakom čovjeku tražio kako se odnosi prema tim pitanjima i kako ih rješava.

Najviše ga je u svemu tome začuđavalo i bunilo to što većina ljudi njegovog kruga i njegove dobi, pošto su isto kao i on prijašnja uvjerenja zamijenili novima, nisu u tome vidjeli nikakve nevolje te su bili posve zadovoljni i spokojni. I tako su pored glavnoga pitanja Levina mučila još i, druga neka pitanja: jesu li ti ljudi iskreni? Da se oni ne pretvaraju? Ili da oni kako drukčije, jasnije od njega ne shvaćaju odgovore što ih znanost daje na pitanja koja su njega zaokupljala? I on je brižno proučavao i mišljenja tih ljudi, i knjige koje su davale ove odgovore.

Prvo što je on bio našao otkako ga ova pitanja uzeše zaokupljati bijaše to da se prevario kad je prema uspomenu iz svoga mladićkoga sveučilišnog kruga držao da je religija svoje već preživjela te da više ne opstoji. Svi su dobri, njemu po životu bliski ljudi — vjerovali. I stari knez, i Ljvov koga je on tako bio zavolio, i Sergej Ivanovič, i sve su žene vjerovale, i njegova je žena vjerovala onako kao što je on vjerovao u ranome djetinjstvu, i dvadeset i devet posto ruskoga naroda, sav onaj narod život kojega mu je ulijevao najveće poštovanje — sav je taj narod vjerovao.

Drugo je bilo to da se, pošto je pročitao mnogo knjiga, uvjerio da ljudi koji imaju iste nazore kao i on, ništa drugo pod njima ne razumijevaju negoli on sam i da oni, ništa ne objašnjujući, samo poriču ona pitanja na koja on bez odgovora osjećao da ne može živjeti a da nastoji riješiti posve druga

pitanja, pitanja koja njega ne mogu zanimati, kao na primjer o razvoju živih organizama, o mehaničkome tumačenju duše i t. sl.

Osim toga, za vrijeme ženina porođaja njemu se desilo nešto neobično. On koji nije vjerovao stao se moliti i u trenutku dok je molio, vjerovao je. Ali taj trenutak prođe i on tome raspoloženju nije mogao pridati nikakve važnosti u svome životu.

Nije mogao priznati da je on tada bio spoznao istinu, a da se sada vara jer, čim bi samo počinjao mirno na to misliti, sve bi se raspadalo u paramparčad; nije mogao priznati ni to da se tada bio varao jer mu je ondašnje raspoloženje bilo drago, a da ga pripíše časovitoj slabosti, oskvrnuo bi te trenutke. Bio je u teškom protuslovlju sa samim sobom te je napregao sve duševne snage da ga se oslobodi.

IX

Misli su ove njega morale i mučile čas slabije, čas jače, ali nikad ga nisu napuštale. Čitao je i razmišljao, i što je više čitao i razmišljao to se osjećao sve udaljenijim od cilja za kojim je tragao.

U posljednje je vrijeme, pošto se uvjerio da u materijalista neće naći odgovora, u Moskvi i na selu bio mnogo toga čitao te ponovo pročitao i Platona, i Spinozu, i Kanta, i Schellinga, i Hegela, i Schopenhauera, sve same filozofe koji život nisu tumačili materijalistički.

Misli su mu se činile plodotvornima kad je ili čitao ili sam smišljao kako se pobija drugi koji nauk, osobito kako se pobija materijalizam; ali čim bi samo čitao ili sam smišljao rješenje za sva ta pitanja, uvijek bi se ponavljalo jedno te isto. Povodeći se za postojećim definicijama nejasnih riječi kao što su *duh*, *volja*, *sloboda*, *supstancija*, hotimice nasjedajući stupici riječi koju su mu postavljali filozofi ili on sam, kao da je počinjao nešto da shvaća. Ali valjalo je samo zaboraviti umjetni tok misli te se iz života opet vratiti na ono što ga je potpuno zadovoljavalo dok je razmišljao povodeći se za postojećom niti — i sva bi se ta umjetna građevina odjednom srozavala poput kuće od karata, te bi postajalo jasno da je ta

građevina bila načinjena od onih istih poispremještanih riječi bez ikakve veze s nečim što je u životu važnije od razuma.

— Jedno vrijeme, čitajući Schopenhauera, on je na mjesto njegove *volje* umetao — *ljubav*, i ta ga je nova filozofija tješila dva dana dok se nije udaljio od nje; ali i ona se isto tako sručila kad je kasnije iz života pogedao na nju i pokazivala da je poput lake pamučne tkanine koja ne grije.

Brat Sergej Ivanovič svjetova mu da pročita Homjakovljeva¹ bogoslovna djela. Levin pročita drugi svezak Homjakovljevih djela i, unatoč polemičkome, elegantnom i duhovitu tonu koji ga je s početka bio odbio, njega je zapanjio nauk o crkvi koji je u tim djelima bio sadržan. Zapanjila ga je odmah u početku misao o tome da postignuće božanskih istina nije dano čovjeku nego da je dano zajednici ljudi sjedinjenih u ljubavi

— da je dano Crkvi. Njega je ta misao obradovala budući da je lakše bilo povjerovati u Crkvu koja već opstoji, i koja u sebi sadrži vjeru svih ljudi, kojoj je glava sam Bog te je stoga sveta i nepogrešiva, lakše je bilo od nje primiti vjeru u Boga, u stvaranje svijeta, vjeru u pad, u otkupljenje negoli počinjati od Boga, dalekoga, otajstvenoga Boga, od stvaranja svijeta itd. Međutim, kad je nakon toga pročitao povijest Crkve od jednoga katoličkog pisca, pa povijest Crkve od pravoslavna nekog pisca te razaznao da obje crkve, nepogrešive u svojoj biti, jedna drugu poriču, on se razočarao u Homjakovljevu nauku o Crkvi te se i ova zgrada pretvorila u prah isto onako kao i filozofske građevine.

Cijelo to proljeće on je sav bio kao izvan sebe te je proživio užasne trenutke.

Bez znanja i svijesti o tome šta sam ja i zašto sam ovdje na zemlji ne može se živjeti. A znati ja toga ne mogu, prema tome, ne mogu živjeti«, govorio je sebi Levin.

»U beskonačnome vremenu, u beskonačnosti materije, u beskonačnom prostoru izdvaja se jedan mjehurić, jedan organizam, i mjehurić se taj jedno vrijeme drži pa pukne, a taj sam mjehurić — ja.«

Bila je to velika neistina, ali to je bio jedini, posljednji rezultat vjekovnih napora ljudske misli u tome pravcu.

To je bilo posljednje vjerovanje na kojemu su se temeljila sva istraživanja, istraživanja gotovo na svim područjima

---

¹ Homjakov, Aleksej St. (1804—1860), pjesnik i publicist, jedan od vođa ruskih slavenofila.

za kojima je išla ljudska misao. Bilo je to opće uvjerenje koje je tada vladalo, i Levin je od svih drugih tumačenja, nehote, ni sam ne znajući kada i kako ipak prihvatio upravo ovo tumačenje kao najjasnije.

Ali nije to bila tek neistina, bila je to okrutna poruga neke zle sile, zle, odbojne i takve sile da joj se čovjek nije mogao podvrgnuti.

Valjalo se izbaviti od te sile. A svatko se mogao sam izbaviti. Valjalo je prekinuti tu zavisnost od zla. A postojalo je jedino jedino sredstvo — smrt.

I tako je Levin, sretan čovjek i čovjek s toliko smisla za obiteljski život, čovjek zdrav, nekoliko puta bio tako blizu samoubojstvu da, je skrivao konopac kako se ne bi objesio o njega i bojao se hodati s puškom kako se ne bi ustrijelio.

Ali se Levin ne ustrijeli niti objesi, nego je živio i dalje.

X

Kad je Levin razmišljao šta je on i zbog čega živi, nije nalazio odgovora te je zapadao u očaj; ali kad se više nije o tome pitao, on nekako kao da je znao i šta je, i zbog čeg živi jer je čvrsto i određeno radio i živio; čak je u posljednje vrijeme kudikamo čvršće i određenije živio negoli prije.

Kad se u početku lipnja vratio na selo, on se vratio i svojim svakidašnjim poslovima. Seosko gospodarstvo, uzajamne veze sa seljacima i susjedima, domaće gospodarstvo, sestri i bratovi poslovi koje je on vodio, žena, rođaci, brige o djetetu, nova strast za pčelama koja ga je obuzela ovoga proljeća, svim je ovim bio zabavljen čitavo ovo vrijeme.

Nisu njega ovi poslovi zaokupljali stoga što bi ih on za se opravdavao nekim općim pogledima kao što je to prije običavao činiti; naprotiv, pošto ga je, s jedne strane, razočarao neuspjeh njegovih pothvata za opće dobro, s druge pak strane, budući isuviše zaokupljen svojim mislima i samom količinom posala što su se odasvud na njega svaljivali, on je sada posvema bio napustio svaku i najmanju pomire; o općem dobru, a svi su ga ovi poslovi zaokupljali samo zato što mu se činilo da je morao raditi ovo što je radio — što drukčije nije mogao.

Prije (to prije počelo je od djetinjstva i neprestano je raslo do pune muževnosti) kad je on nastojao učiniti što god što bi bilo na dobro svima, čovječanstvu, Rusiji, cijelome selu, primjećivao je da je ugodno misliti na to ali da je sam posao oko toga uvijek bio nesklapan, nije bilo posvemašnje uvjerenosti da je to što radi bilo prijeko potrebno, a sam posao koji mu se u početku činio tako velikim, neprestano se smanjujući te smanjujući, svodio se ni na šta; sada pak kad se nakon ženidbe počeo sve to više ograničavati na život za sebe, premda više nije doživljavao nikakve radosti pri pomisli na sav svoj posao, bio je uvjeren da je sve što on radi prijeko potrebno, vidio je da mu to ide od ruke kudikamo bolje negoli prije i da se jednako razrasta te razrasta.

Sada se, nekako kao i prije protiv svoje volje, sve dublje i dublje poput pluga za rivao u zemlju da se više nije mogao iščupati a da ne razrije brazdu.

Nesumnjivo je bilo potrebno da obitelj živi onako kako su po navadi živjeli očevi i djedovi, to jest pod istim obrazovnim okolnostima i da djeca budu odgajana pod tim istim okolnostima. To je bilo isto toliko potrebno koliko i ručati kad je čovjek gladan; pa kao što je za to potrebno pripremiti ručak, isto je tako bilo potrebno upravljati gospodarskim strojem u Pokrovskom tako da se dođe do prihoda. Isto onako kao što je nesumnjivo da je potrebno vratiti dug, bilo je potrebno nasljednu djedovsku zemlju održavati u takvu stanju da bi sin, kad je dobije u nasljeđe, ocu rekao isto onako hvala kao što je Levi'n govorio hvala djedu za sve ono što je on izgradio i podigao. A za to je bilo potrebno ne davati zemlju u najam, nego sam gospodariti, stoku držati, polja gnojiti, šume podizati.

Ne bi valjalo i bilo bi zlo ne obavljati poslova Sergeja Ivanoviča, sestrine poslove, poslove svih onih seljaka što su mu dolazili da ih svjetuje u čemu, i koji su na to bili navikli, kao što čovjek ne može odbaciti dijete koje već drži na rukama. Potrebno se bilo pobrinuti da svasti s djecom, jer pozvao ju je u goste, i ženi s djetetom bude udobno, i nikako nije moglo niti bi valjalo da s njima ne provede barem jedan dio dana.

I sve ovo, zajedno s lovom na divljač i novom pčelarskom strašću, ispunjavalo je Levinu sav taj život koji za nj nikakva smisla nije imao čim bi samo uzeo razmišljati.

Ali osim toga što je Levin pouzdano znao *šta* mu je činiti, isto je tako znao *kako* sve to ima da radi i kad je koji posao preči. Znao je da teške valja naimati što je moguće jeftinije; ali obvezivati ih predumom u novcu da mu kuluče jeftinije nego zaslužuju — nije valjalo makar da je to i bilo vrlo probitačno. Seljacima se za nestašice stočne krme slama mogla prodavati premda mu ih je bilo žao; ali prenočište i krčmu, svejedno što su donosili prihoda, valjalo je ukinuti. Za sječū šume valjalo je kažnjavati što se moglo strože, ali za stoku zatečenu u zabranu nije valjalo i zlo bi bilo ubirati globu pa je, premda je to ozlojeđivalo čuvere i seljake oslobađalo straha, zaplijenjenu stoku valjalo puštati.

Petru koji je zelenašu plaćao deset posto na mjesec valjalo je dati zajam da se otkupi; ali seljacima neplatišama nije valjalo sniziti niti odgoditi obrok za otplaćivanje zemlje. Nije se moglo niti smjelo kroz prste progledati nadgledniku što jedna livada nije bila pokošena te je trava utaman propala; ali se nije smjelo niti skositi onih osamdeset desetina na kojima je bila posađena mlada šuma. Nije se smjelo niti bi dobro bilo oprostiti težaku koji je u radno vrijeme otišao kući jer mu je bio umro otac — ma koliko da ga je čovjeku bilo žao, pa mu je valjalo obračunati manje zbog višemjesečnoga neopravdana izbivanja od posla; ali nemoguće je bilo i zlo bi bilo ne davati mjesečna beriva starim slugama koji ni za šta više nisu bili.

Isto je tako Levin znao da je na povratku kući prvo trebalo otići ženi jer je bila nešto bolesna; ali seljaci koji su ga već tri sata očekivali mogli su još malo počekati; i znao je, unatoč svemu zadovoljstvu što ga je osjećao pri hvatanju i smješanju roja pčela, da mu se valja odreći toga zadovoljstva pa, ostavivši starcu da bez njega smješta roj, otići na razgovor sa seljacima koji su ga bili našli na ulištu.

Je li dobro ili loše postupao kad je tako radio, on to nije znao i ne samo da to sada ne bi uzeo dokazivati nego bi se klonio razgovora i misli o tome.

Razmišljanja su ga dovodila u sumnje i priječila mu da vidi šta mora a šta ne mora. Pa kad ne bi ni na šta mislio već samo živio, uvijek bi čutio da mu u duši prebiva nepogrešiv jedan sudac što odlučuje koji je od dvaju mogućih postupaka bolji, a koji gori; i čim bi on što učinio kako ne treba, umah bi to oćutio.

Tako je on živio ne znajući i ne videći mogućnost da spozna šta je on i rasta živi na svijetu, i zbog tog se neznanja do te mjere mučio da se bojao samoubojstva, a ujedno je krčio svoj poseban, zacrtani životni put.

XI

Onoga dana kad je Sergej Ivanovič doputovao u Pokrovsko, Levin je imao jedan od svojih najtežobnijih dana.

Vladalo je ono najužurbanije posleno vrijeme kad se u cijelome puku očituje nesvakidašnji samoprijegoran napor, kakav se ne očituje ni u kojim drugim životnim prilikama i koji bi visoko bio cijenjen kad bi ljudi koji očituju te vrline sami njih cijenili, kad se on ne bi iz godine u godinu ponavljao te kad posljedice toga napora ne bi bile tako jednostavne.

Oboriti, požnjati i s polja dići raž i zob, pokositi ostatak livada, preorati ugar, ovrći zrno za sjetvu i posijati ozima žita — sve se to čini jednostavno i obično; ali da se na sve dospije treba da sve staro i mlado na selu u te tri-četiri sedmice radi trostruko više nego obično, hraneći se kvasom, lukom i crnim kruhom, mlateći i vozeći snopove noću, a ne spavajući više od dva-tri sata. A po cijeloj se tako Rusiji radi svake godine.

Budući da je veći dio života proveo na selu i u tijesnom dodiru s pukom, Levin bi uvijek u to posleno vrijeme osjećao kako se to opće pučko uzbuđenje prenosi i na njega.

Izjutra je bio odjahao na prvu sjetvu raži i na njive s kojih se zob vozila u stogove, pa je, pošto se vratio kući kad su mu žena i svast ustajale, popio s njima kavu te otišao pješice na majur gdje se imala pustiti u pogon nova mlatilica za pripremanje sjemena.

Cio taj dan, razgovarajući s nadglednikom i seljacima, i kod kuće razgovarajući sa ženom, s Doli, s njezinom djecom, s tastom, mislio je na jedno te isto što ga je u to vrijeme zaokupljalo osim gospodarstvene brige, i u svemu je tražio vezu se svojim pitanjem: »Šta sam ja? i gdje sam to? i zašto sam ovdje?«

Stojeći u tankome hladu sušnice koja je bila nanovo pokrivena ljeskovim pleterom još neopala mirisna lišća, prislonjena uza svježe oguljene jasikove prečage na slamnatom

krovu, Levin je gledao čas kroz otvorena vrata u kojima se kovitlala i poigravala suha i grka prašina s vršaja, travu na gumnu obasjanu vrelim suncem i svježju slamu, upravo iznesenu iz suše, čas šarenoglave i bjeloprse lastavice što su se cvrkutavo zalijetale pod krov i trepereći krilima zaustavljale u svjetlosnim otvorima na vratima, čas je gledao u puk što se vrzmao u tankoj i prašnjavoj sušnici, gledao je i u glavi premetao svoje čudne misli:

»Rašta se sve ovo radi? — mislio je. — Zbog čega ja tu stojim, zbog čega njih nagonim da rade? Poradi čega se sav ovaj svijet tako marno ovuda vrze i trudi da preda mnom pokaže svoju revnost? Poradi čega se pašti ova starica Matrjona, moja znanica? (Ja sam je liječio kad je jednom za požara na nju bila pala greda),« mislio je on gledajući mršavu seljakinju koja je grabljajući zrno napregnuto gazila crnim i opaljenim bosim nogama po neravnu tvrdu gumnu. »Onda je ozdravila; ali ako ne danas-sutra, za deset godina nju će pokopati te niti će šta od nje ostati, niti od one gizduše u crvenoj vunenoj suknji koja tako vještom, nježnom kretnjom rastresa klasje od pljeve. I nju će pokopati, i ovoga šarca vrlo skoro — mislio je gledajući konja opuštena trbuha što je ubrzano dahtao raširenih nozdrva i gazio preko točka što se pod njim okretao. — I njega će pokopati i Fjodora dodavača kovrčaste brade pune pljeve i u poderanoj košulji na bijelu ramenu — isto će tako pokopati. A on driješi snopove i nešto zapovijeda, i viče na seljakinje, i hitrom kretnjom popravlja remen na zamašnjaku u vršalice. A što je glavno neće samo njih nego će i mene pokopati te ništa neće ostati. Zašto?«

To je mislio, a ujedno gledao na sat da izračuna koliko se ovrše na sat. Bilo mu je potrebno da to zna da bi im, sudeći po tome, odredio koliko imaju svršiti na dan.

»Već je gotovo prošao jedan sat, a tek su počeli treći stog«, pomisli Levin, priđe dodavaču i, nadvikujući tutnjavu stroja kaza mu da pušta pomanje.

— Mnogo nešto mećeš, Fjodore! Vidiš — zabrtvljuje se, zato i ne ide. Razređuj.

Sav crn od prašine što mu se zalijepila na znojno lice, Fjodor vikne nešto u odgovor, ali je i dalje radio onako kako Levin nije htio.

Prišavši bubnju, Levin odmakne Fjodora te sam uze metati snopove u vršalicu.

Pošto je tako odradio do seljačkoga ručka do kojega više nije bilo dugo, zajedno je s dodavačem izišao iz sušnice te zapodjeo razgovor zastavši pored uredno zdjenutoga stoga žute raži ostavljene za sjeme

Dodavač je bio iz jednoga udaljenog sela, iz onoga u kojemu je Levin nekoć davao zemlju na zadružnoj osnovi. Sada je ona biJa izdana u najam jednome domaćem sluzi.

Levin zapodje razgovor s dodavačem Fjedorom o toj zemlji i upita neće li dogodine zemlju uzeti Platon, bogat jedan i valjan seljak iz toga istog sela.

— Cijena je visoka, Platonu se neće isplatiti, Konstantine Dmitriču — odgovori seljak vadeći klasje iz znojnih njedara.

— A kako se Kirilovu isplati?

— Zar Mitjuhi (tako prezrivo nazva seljak onoga domaćeg slugu), Konstantine Dmitriču, zar njemu da se ne isplati Taj će ti pritegnuti i svoje će istjerati. Bratu se rođenome ne bi smilovao. A čika Fokanič (tako je zvao starca Platona) zar da s čovjeka uzme kožu derati? On ti nekom na dug ostavi, a nekome smanji il oprostí najamninu. I tako ti on ne namakne kol'ko treba. To mi ti je čovjek,

— A zašto bi on dugove praštao?

— Pa tako, štono riječ — ima svakojakih ljudi, jedan vam samo zaradi svoje potrebe živi, eto na priliku Mitjuha, samo svoje kulje¹ gleda, a Fokanič je — starac pravedan. On zaradi duše živi. Boga se spominje.

— Kako se Boga spominje? Kako živi zaradi duše? — gotovo vikne Levin.

— Zna se kako: po pravdi, po božjemu zakonu. Svakojakih je ljudi pod božjom kapom. Eto na priliku vi, vi isto ne bi zakinuli čovjeka...

— Da, da, zbogom! — progovori Levin gušeći se od uzbuđenja pa okrenuvši se uze svoj štap te žurno pođe odatle kući. Na seljakove riječi da Fokanič živi zaradi duše, po pravdi, po božjemu zakonu, nejasne, ali značajne riječi u gomili nekako kao da šiknuše odnekud iz zapreta pa, stremeći jednom cilju, zakovitlaše mu se u glavi zasljepljujući ga svojom svjetlošću.

---

¹ U ruskom je originalu isto upotrijebljen pogrdan pučki naziv za — trbuh.

Levin je krupnim koracima grabio po širokoj cesti osluškujući ne toliko svoje misli (on se još u njima nije mogao snaći) koliko duševno stanje u kakvom nikad prije nije bio.

Riječi što ih je seljak bio izgovorio proizvedoše u njegovoj duši učinak električne iskre koja je u jedan mah preobrazila i u jedno spojila čitav roj raštrkanih, nemoćnih zasebnih misli koje nikad nisu prestajale da ga zaokupljaju. Da ni sam toga nije zapažao, te su ga misli okupljale i onda kad je govorio o davanju zemlje pod zakup.

Osjećao je u svojoj duši nešto novo te je s užitkom opipavao to novo još ne znajući šta je to.

»Ne živjeti zaradi sebe već zaradi Boga. Za kakvoga Boga? I šta bi se moglo kazati besmislenije od toga što je on rekao? Rekao je da ne treba živjeti zaradi svoje potrebe, to jest da ne treba živjeti za ono što razumijemo, što nas privlači, za ono što bi se nama htjelo, nego da treba živjeti za nešto nepojmljivo, za Boga kojega nitko ni pojmiti, ni razumjeti ne može. I šta sad? Jesam li ja shvatio te besmislene Fjodorove riječi? I ako sam shvatio, jesam li posumnjao u njihovu ispravnost? našao da su glupe, nejasne, netačne?«

»Ne, shvatio sam ja njega i to upravo onako kako on shvaća, shvatio potpuno i jasnije negoli išta što shvaćam u životu, i nikad u životu nisam sumnjao niti mogu posumnjati u to. I nisam ja jedini, nego svi, sav svijet jedino to potpuno shvaća i jedino u to ne sumnja i uvijek je jednodušan.«

»Fjodor veli da sluga Kirilov živi zaradi kulja. To je shvatljivo i razumno. Svi mi, kao razumna bića, ne možemo živjeti negoli zaradi kulja. I odjednom taj isti Fjodor veli da je ružno živjeti zaradi kulja nego da valja živjeti zaradi pravde, zaradi Boga, i ja ga otprve shvaćam! I ja i milijuni ljudi koji su stoljeća i stoljeća živjeli prije i oni koji sada žive, seljaci, siromašni duhom i mudraci koji su razmišljali i pisali o tome, koji su svojim nerazumljivim jezikom govorili to isto — svi smo mi jednodušni u jednome, a to je: zaradi čega treba živjeti i šta je dobro. Kao i svi ostali ljudi ja nosim u sebi samo jednu jedincatu čvrstu, nesumnjivu i jasnu spoznaju, a ta spoznaja ne može biti objašnjena razumom — ona je izvan njega i nema nikakvih uzroka niti može imati ikakvih posljedica.«

»Ako dobro ima uzrok, ono već nije dobro; ako ono ima posljedicu — nagradu, isto tako ono nije dobro. Prema tome, dobro jeste izvan lanca uzroka i posljedica.«

» I ja upravo to znadem, i svi mi to znademo.«

»A ja sam tražio čudesa, žalio sam što nisam vidio čuda koje bi me uvjerilo. A evo toga čuda, jedino mogućega koje odvajkada postoji, odasvud me okružuje, a ja ga nisam zapažao!«

»Kakvo bi samo čudo moglo biti veće od ovoga?«

»Je li moguće da sam našao ključ svemu, je li moguće da su sad svršene moje patnje?« mislio je Levin koračajući po prašnjavu putu ne opažajući ni žege, ni umora i osjećajući da mu se utolila duga jedna patnja. Bilo je to takva radost da mu se činila nevjerovatna. Gušio se od uzbuđenja, pa kako nije bio kadar da ide dalje, skrene s puta u šumu i u sjeni jasika sjede na nepokošenu travu. Sa znojne je glave skinuo šešir pa, nalaktivši se na ruku, legao na sočnu, širokovlatu šumsku travu.

»Da, treba se pribrati i o svemu promisliti mislio je netremice gledajući nezgaženu travu što je bila pred njim oko stabljike pirevine i koju je u usponu smetao sedmolistov list. — Sve od početka — govorio je u sebi uklanjajući sedmolistov list da ne smeta bubici i pregibajući drugu travku da bubica prijeđe na nju. — Šta to mene raduje? Šta sam otkrio?«

»Prije sam govorio da se u mojem tijelu, u tijelu ove trave i ove bubice (gle, ona nije htjela na tu travu, raširila je krila i odletjela) po fizičkim, kemijskim, fiziološkim zakonima vrši izmjena tvari. A u svima se nama, jednako kao i u jasikama, u oblacima, i u svemirskim maglicama odvija razvojni tok. Razvoj iz čega? u što? Beskrajni razvoj i borba?... Kao da u beskrajnome može biti ikakva pravca i borbe! I ja sam se, unatoč najvećem naprezanju misli u tom pravcu, čudio da mi se ne otkriva smisao života, smisao mojih pobuda i težnji. A smisao mojih pobuda u meni je tako jasan da ja oduvijek živim po njemu, i začudio sam se i obradovao kad mi ga je onaj seljak izrekao: živjeti zaradi Boga, zaradi duše.«

»Ništa ja nisam otkrio. Samo sam spoznao ono što znadem. Shvatio sam snagu koja mi nije samo u prošlosti dala život, nego koja mi i sada daje život. Oslobodio sam se obmana, spoznao sam tko je gospodar.«

I on ukratko sam sebi ponovi cio tok svojih misli za ove posljednje dvije godine dana, početak bijaše jasna, očita misao o smrti kad je gledao voljenoga, beznadno bolesna brata.

Prvi put tada shvativši da pred svakim čovjekom i pred njime samim ništa drugo nema do patnje, smrti i vječnoga zaborava, odlučio je da tako ne valja živjeti, da treba shvatiti da život nije pakosna poruga nekakva đavla, ili se ustrijeliti.

Ali on ne učini ni jedno ni drugo nego je i dalje živio mislio i osjećao i, štaviše, u to se vrijeme bio i oženio i doživio mnogo radosti i bio sretan kad nije mislio o značenju svoga života.

Pa šta je to onda značilo? To je značilo da je živio dobro, ali je mislio loše.

Živio je (a da toga nije bio svjestan) po onim duhovnim istinama što ih je bio s mlijekom usisao, a mislio je ne samo ne priznajući tih istina nego i brižljivo ih obilazeći.

Sada mu je bilo jasno da je mogao živjeti jedino zahvaljujući onim vjerovanjima u kojima je bio odgojen.

»Šta bih ja bio i kako bio proživio svoj život da nisam to vjerovao da nisam znao kako treba živjeti zaradi Boga, a ne zarad svojih potreba? Pljačkao bih, lagao, ubijao. Ništa od onoga što čini glavne radosti mogega života za mene ne bi postojalo.« Pa i kad je do krajnosti naprezao svoju maštu, on svejedno nije mogao zamisliti ono zvjersko biće koje bi on sam bio kad ne bi znao zarad čega živi.«

»Tražio sam odgovor na svoje pitanje. A odgovor mi na moje pitanje misao nije mogla dati — ona je nesumjerljiva s pitanjem. Odgovor mi je dao sam život pošto sam spoznao šta je dobro a šta zlo. A spoznanje ja to ničim nisam stekao, nego mi je ono dano kao i svima drugima, *dano* stoga što ga niotkuda nisam mogao uzeti.«

»Otkud sam to uzeo? Jesam li ja to razumom došao do toga da treba voljeti bližnjega svoga, a ne gušiti ga? Rekli su mi to u djetinjstvu, i ja sam to radosno povjerovao jer su mi rekli ono što je meni u duši bilo. A tko je to otkrio? Razum nije. Razum je otkrio borbu za opstanak i zakon koji zahtijeva da se uništava sve što se isprečuje zadovoljenju mojih želja. To je zaključak razuma. A ljubav prema drugome razum nije mogao otkriti budući da je to nerazumno.«

»Da, taština«, reče on u sebi okrećući se na trbuh i počinjući vezati u čvor vlati nastojeći da ih ne prelama.

»I ne samo taština ljudskog uma nego glupost uma. A najvažnije — lukavstvo, upravo lukavstvo uma. Upravo ljudskog uma«, ponovi on.

XIII

I Levinu padne na pamet nedavni prizor s Doli i njenom djecom. Pošto su ostala sama, djeca su počela pržiti malinovo slatko na svijećama i obilno ga zalijevati mlijekom ravno u usta. Zatekavši ih na djelu, mati im pred Levinom poče utuvljivati u glavu koliko truda stoji odrasle to što oni uništavaju te da se taj trud ulaže zbog njih, pa ako oni budu lupali šalice da neće iz čega imati čaj piti, a ako budu razlijevali mlijeko, da neće imati šta jesti te će umrijeti od gladi.

I Levina zapanji ono mirno, nužno nepovjerenje kojim su djeca slušala ove materine riječi. Njih je ražalostilo samo to što je bila prekinuta njihova zanimljiva igra, a ni riječi nisu vjerovali onom što je mati govorila. Ona i nisu mogla vjerovati jer nisu mogla sebi predočiti sav domašaj onoga čime se služe te stoga nisu mogla zamisliti da je ono što ona uništavaju ono isto od čega žive.

»Sve to jeste samo od sebe — mislila su ona — a zanimljiva i važna u tome nema ničega jer to je uvijek bilo i bit će. I uvijek je jedno te isto. O tome mi nema šta da mislimo, to je gotovo; a nama je do toga da izmislimo štogod svoga i novoga. Evo smo izmislili da u šalicu stavljamo malinova slatka te da ga pržimo na svjećici, a mlijeko da u mlazu lijemo jedno drugome ravno u usta. To je zabavno i novo, ništa lošije nego kad se pije iz šalice«.

»Zar to isto ne činimo mi, činio sam i ja, kad razumom tražimo značenje prirodnih sila i smisao čovjekova života?« nastavi on da misli.

»I zar to isto ne čine sve filozofske teorije, čudnim, čovjeku neurodenim načinom mišljenja dovodeći ga do spoznanja onoga što on već odavna zna i zna tako pouzdano da bez toga ne bi mogao ni živjeti? Zar se u razvoju teorije svakoga filozofa jasno ne vidi da on unaprijed zna isto onako nesumnjivo kao i seljak Fjodor, i nimalo jasnije od njega šta je glavni smisao života te da se samo sumnjivim umovanjem želi vratiti na ono što je svima poznato?«

»Hajde, nek djeca ostanu sama da sama privređuju, prave posude, muzu krave itd. Bi li bila nestašna? Od gladi bi pomrla. Hajde, nek puste nas s našim strastima, mislima, bez pojma o jedinome Bogu i Tvorcu! Ili bez pojma o tome šta je dobro, bez objašnjenja moralnoga zla.«

»Hajde, nek tko stvori štogod bez tih pojmova!«

»Mi samo uništavamo jer smo duhovno zasićeni. Prava djeca!«

»Odakle meni radosno spoznanje kakvo je i u seljaka, a koje mi jedino daje duševni mir? Odakle mi to?«

»Ja koji sam odgojen u poimanju Boga, kao kršćanin, koji sam sav svoj život prožeo duhovnim dobrima što mi ih je dalo kršćanstvo, koji sam cio prožet njima; živim od tih dobara, ja koji poput djece, ne shvaćajući ih, uništavam, to jest želim uništiti ono od čega živim. A čim dođe kakav važan trenutak u životu, kao i djeca kad im je hladno i kad su gladna, ja idem k Njemu i još manje negoli djeca koju mati kara zbog njihovih dječjih nestašluka, ja osjećam da se moji dječji pokušaji da budem obijestan zbog obilja — ne priznaju.«

»Da, ono što ja znam, ne znam po razumu nego mi je to dano, otkriveno mi je, i ja znam srcem, vjerujem u ono glavno što ispovijeda Crkva.«

»Crkva? Crkva!« ponovi Levin, okrene se na drugu stranu pa, nalaktivši se na ruku, stane gledati udalj na stado što je s onu stranu silazilo k rijeci.

»Ali mogu li ja vjerovati u sve što ispovijeda Crkva?« mislio je ispitujući sebe i domišljajući se svemu onome što bi moglo uništiti njegovu sadašnju smirenost. Naročito se uzeo prisjećati onih crkvenih nauka koji su mu se oduvijek ponajviše činili čudni te ga sablažnjavali. »Stvaranje svijeta? A čime sam ja tumačio život? Postojanjem? Ničim? — Đavo i grijeh? — A čime ja objašnjavam zlo?... Otkupitelj?...

»Ali ja ništa, ništa ne znam niti mogu znati osim onoga što sam spoznao kao i svi ostali.«

I njemu se sada činilo da nema nijednoga crkvenog vjerovanja koje bi oborilo ono glavno — vjeru u Boga, u dobro, kao jedinu čovjekovu svrhu na zemlji.

Svako bi crkveno vjerovanje moglo potrebe zamijeniti vjerovanjem koje će služiti istini. I svako crkveno vjerovanje ne samo da tu zamjenu nije obaralo, nego je bilo prijeko potrebno da bi se obistinjavalo ono glavno čudo što se neprekidno

obnavlja na zemlji, a sastoji se u tome da je svakome dano da u zajednici s milijunima najrazličitijih ljudi, mudraca i blaženih blesavaca, djece i staraca — da sa svima, sa seljakom, s Ljvovom, s Kiti, s prosjacima i carevima, može shvaćati nesumnjivo jedno te isto i ostvariti onaj duševni život za koji jedino vrijedi živjeti i koji mi jedino cijenimo.

Ležeći na leđima, motrio je on sada visoko nebo bez ijednoga oblačka. »Zar ja ne znam da je ovo — beskrajn prostor i da nije okrugao svod? Ali ma koliko ja žmirkao i ma koliko naprezao svoj vid, ne mogu da ne vidim da je okrugao i ograničen, pa unatoč svojoj spoznaji o beskrajnom prostoru nesumnjivo sam više u pravu kad vidim čvrst, modar svod negoli onda kad se naprežem da vidim dalje od njega.«

Levin presta dalje misliti i samo je kao osluškivao nekakve tajnovite riječi radosnog i brižnog razgovora.

»Zar je moguće da je to vjera? — pomislio je bojeći se vjerovati svojoj sreći. — Bože moj, budi hvaljen!« — progovori on gutajući jecanje i objema rukama otirući suze kojih su mu bile pune oči.

XIV

Levin je motrio ispred sebe i vidio stado, zatim je spazio svoja kola u koja je bio upregnut vranac, i kočijaša koji je, pošto se bio dovezao do stada, nešto porazgovorio s pastikom; onda je već tik kraj sebe začuo zvuk točkova i frktanje sita konja; ali on bijaše tako zaduben u svoje misli da nije ni pomislio na to zašto kočijaš ide prema njemu.

On se toga sjetio istom onda kad ga je kočijaš. pošto mu je već posve prišao, bio zovnuo.

— Gospoda su me poslali. Doputovali su vam bratac i još jedan gospodin.

Levin sjede u kola te uze vodice.

Kao da se bio probudio oda sna, Levin se dugo nije mogao pribitati. Zagledao je u sitoga konja kojega je bio probio vreo znoj među bedrima i po vratu gdje su ga trle vodice, zagledao u Ivana kočijaša koji je sjedio pored njega te se prisjećao da je očekivao brata, da se žena po svoj prilici uznemiruje zbog njegova duga izbijanja i nastojao je odgonetnuti tko je taj gost što je došao s bratom. I brat, i žena, i nepoznati gost u

mislima su mu se sada predočavali drukčije negoli prije. Činilo mu se da će odsad njegovo ponašanje prema svima ljudima biti drukčije.

»Brat i ja nećemo biti onako tuđi kako smo bili — nećemo se više prepirati; s Kiti nikad više neće biti svađa, s gostom ću, ma tko bio, biti ljubazan i dobar, s poslugom, s Ivanom — sve će biti drukčije.«

Zategnutim vodicama zabrzdavajući dobrog konja koji je zarzavao od nestrpljenja i kao molio da prijeđe u kas, Levin se obzirao na Ivana koji je sjedio pored njega ne znajući kamo bi sa svojim besposlenim rukama i neprestano gužvao svoju košulju te tražio povoda da zametne razgovor s njime. Htio je reći da je Ivan bez potrebe visoko pritegao poprug, ali to bijaše nalik na prijekor, a on bi bio rado razgovarao o čemu prijaznom. A drugo mu ništa nije padalo na um.

— Izvolite držati desno, inače ćete na panj — reče kočijaš popravljajući vođice Levinu.

— Molim te, ne diraj i nemoj ti mene učiti! — reče Levin ozlovoljen ovim kočijaševim upletanjem. Isto kao i uvijek dosad tako ga je i sad tuđe upletanje naljutilo i on istog trena s tugom osjeti kako je varljiva bila njegova pretpostavka da bi se duševno raspoloženje moglo u času promijeniti u dodiru sa zbiljom.

Kad je bio na četvrt vrste od kuće, Levin opazi kako mu Griša i Tanja trče u susret.

— Ujka Kostja! Ide i mama, i djedica, i Sergej Ivanovič i još netko — govorili su oni penjući se na kola.

— Tko to?

— Užasan je! A evo kako radi rukama — reče Tanja podižući se u kočiji i oponašajući Katavasova.

— A je li star ili mlad? — smijući se upita Levin jer ga je Tanjino predstavljanje na nekoga podsjetilo.

»Ah, samo da ne bude kakav neugodan čovjek!« pomisli Levin.

Čim je skrenuo na zavoj i opazio šetače što su mu dolazili u susret, Levin prepozna Katavasova u slamnatu šeširu kako ide upravo onako mlatarajući rukama kako je to Tanja odglumila.

Katavasov je jako volio govoriti o filozofiji, ali je on o njoj imao pojma koliko i svi prirodnoznanci koji se

filozofijom nikad nisu bavili; a u Moskvi se u posljednje vrijeme Levin mnogo prepirao s njime.

I prvo čega se Levin sjetio kad ga je prepoznao, bijaše jedan takav razgovor u kome je po svemu sudeći Katavasov mislio kako je on pobijedio.

»Ne, prepirati se i umno izricati svoje misli ni za što ja više neću«, pomislio je.

Kad je sišao s kola te se pozdravio s bratom i Katavasovom, Levin upita za ženu.

— Odnijela je Mitju u Kolok (to je bila šuma kraj kuće). Htjela je da ga ondje smjesti jer u kući je sparno — reče Doli.

Levin je uvijek odvrtao ženu od toga da dijete nosi u šumu smatrajući da je to opasno, pa mu ta vijest bi neprijatna.

— Sve ga prenose s jednoga mjesta na drugo — smiješeći se reče knez. — Ja sam joj svjetovao da ga pokuša odnijeti u ledanu.

— Htjela je da dođe na ulište. Mislila je da si ti ondje. Mi tamo idemo — reče Doli.

— E, a šta mi ti radiš? — reče Sergej Ivanovič zaostajući za drugima te hodeći uz brata.

— A eto ništa osobito. Kao i uvijek, bavim se gospodarstvom — odgovori Levin. — Je li, a hoćeš li ti malo dulje ostati? Mi smo te već odavna očekivali.

— Jedno dvije sedmice. Mnogo me posla čeka u Moskvi. Na te se riječi braća susretoše pogledima a Levin, unatoč svojoj svagdašnjoj i sada osobito snažnoj želji da se prema bratu ponaša prijateljski i što je najvažnije — jednostavno, osjeti kako mu je nelagodno da ga motri. Ponikao je pogledom i nije znao šta da kaže.

Tražeci predmete razgovora koji bi bili prijatni Sergeju Ivanoviču i koji bi ga odveli od razgovora o srpskome ratu i o slavenskom pitanju na koje je on ciljao kad je spominjao poslove u Moskvi, Levin zametne o knjizi Sergeja Ivanoviča.

— Pa, je li bilo recenzija o tvojoj knjizi? — upita on. Sergej Ivanovič se nasmiješi na ovo namjerno postavljeno pitanje.

— Nitko se time ne bavi, a ja još manje od drugih — reče.

— Pogledajte, Darja Aleksandrovna, bit će kiše — dodade on pokazujući suncobranom na bijele oblačke što su se bili pojavili ponad jaskovih vrškova.

I dovoljno je bilo tih nekoliko riječi da među braćom opet nastane ne baš neprijateljstvo, ali ono hladno držanje jednoga prema drugome.

Levin priđe Katavasovu.

— Baš ste dobro učinili što ste se nakanili da dođete — rekao mu je.

— Odavna sam se spremao. Sada ćemo se narazgovarati, sve ćemo lijepo razmotriti. Spencera¹ ste pročitali?

— Ne, nisam još do kraja — reče Levin. — Uostalom, on mi sada nije potreban.

— Kako to? To je zanimljivo. Zašto?

— To jest, ja sam se jednom zauvijek uvjerio da rješenja tih pitanja koja mene zaokupljaju neću naći u njega i u onih koji su mu nalik. Sada...

Ali mirni i vedri izraz Katavasovljeva lica njega odjednom zapanji i bi mu tako žao što je ovim razgovorom očito pokvario svoje raspoloženje te je on, sjetivši se svoje namjere, zastao.

— Uostalom, o tome ćemo kasnije — dodao je. — Ako ćete na ulište, onda amo, ovom stazicom — obrati se on svima.

Uskom stazicom, došavši do nepokošene livade pokrivena s jedne strane samim jarkim cvjetovima dana i noći, maćuhice, usred kojih su se gusto bili razrasli tamnozeleni, visoki grmečci čemerike, Levin smjesti svoje goste u debelome svježemu hladu mladih jasika na klupe i ponjave naročito pripremljene za posjetioce ulišta koji se boje pčela a sam se uputi prema kućištu da djeci i odraslima donese kruha, krastavaca i svježe medovine.

Nastojeći da se što lakše kreće i osluškujući pčele što su sve češće i češće proljetale mimo njega, on stazicom dođe do kućice. Pred samim vratima jedna pčela zazuja pošto mu se bila zaplela u bradu, ali on je pažljivo oslobodi. Ušavši u prohladno prisoblje, skinu on sa zida svoju o klin obješenu mrežicu pa, pošto ju je stavio na glavu i ruke turio u džepove, uđe u ograđeno ulište u kojemu su, nasred pokošena mjesta, u pravilnim redovima, likom privezane za kolje stajale sve njemu dobro znane stare košnice, svaka sa svojim oznakama i podacima, a uz pleter bjehu namješteni ovogodišnji mladi rojevi. Pred letima treperilo je u očima od pčela i trutova koji su kružili i tiskali se na jednome mjestu, a

---

¹ Herbert Spencer (1820—1903), engleski filozof, osnivač evolucionističke filozofije u Engleskoj.

posred njih, uvijek u istom pravcu, tamo u šumu na rascvjetalu lipu i natrag prema košnicama, proljetale su pčele radilice s peludom i po pelud.

U ušima su neprestano odzvanjali najrazličitiji zujevi sad kakve radilice koja je proljetala, sad zuj kakva dokona truta, sad zuj uznemirenih stražarica koje su od neprijatelja čuvale svoj imutak i spremale se da ubadaju. S one strane ograde blanjabao je neki starac obruč i nije vidio Levina. Ne javljajući mu se, Levin zastane nasred ulišta.

Radovao se da ostane malo sam te da se povrati od stvarnosti koja je već stigla toliko pokvariti njegovo raspoloženje.

Sjetio se da se već bio stigao naljutiti na Ivana, pokazati hladno držanje prema bratu i lakoumno porazgovarati s Katavasovom.

»Zar je moguće da je to bilo tek jedno trenutačno raspoloženje i da će ono proći a da ne ostavi nikakva traga?« pomislio je on.

Ali u isti mah, pošto se opet raspoložio, on je radosno osjetio da se nešto novo i važno odigralo u njemu. Stvarnost je tek na časak zastrla duševni mir što ga je on bio našao; ali on je u cijelosti bio u njemu.

Kako su ga god pčele što su danas oko njega kružile, prijeteći mu i zaokupljajući njegovu pažnju, fizički uznemirile, silile ga da se stišće, da im se uklanja, isto su mu tako brige koje su ga skolile od onoga časa kad je on bio sjeo u kola, oduzimale duševnu slobodu; ali to potraj a samo toliko koliko je on bio među njima. Kao što je, bez obzira na pčele, u njemu bila cijela njegova tjelesna snaga tako je isto cijela bila u njemu duhovna snaga koje je on nanovo postao svjestan.

XV

— A znaš li, Kostja, s kime je Sergej Ivanovič putovao ovamo?

— reče Doli kad je razdijelila djeci krastavce i medovinu.

— S Vronskim! On ide u Srbiju.

— I osim toga još ne ide sam, nego vodi eskadron na svoj račun! — reče Katavasov.

— To mu i dolikuje — reče Levin. — A zar dobrovoljci još jednako odlaze? — nastavi on pogledavši u Sergej a Ivanoviča.

Ne odgovarajući, Sergej Ivanovič je tupim nožem iz čaše u kojoj je ležalo osovljeno bijelo saće meda oprezno vadio još živu pčelu koja se bila zalijepila o istekli med.

— I još kako? Da ste samo vidjeli što ih je jučer bilo na stanici!

— reče Katavasov glasno pregrizajući krastavac.

— Eh, kako to da čovjek shvati? Zaboga, objasnite mi, Sergej u Ivanoviču, kamo idu svi ti dobrovoljci, s kime oni ratuju?

— upita stari knez očito nastavljajući razgovor koji je bio započeo dok još Levin nije bio tu.

— S Turcima — mirno se smiješeći odgovori Sergej Ivanovič pošto je bio oslobodio od meda pocrnjelu pčelu koja se bespomoćno koprcala nožicama i skinuo je s noža na jedan zdrav jasikov list.

— A tko je navijetio rat Turcima? Ivan Ivanič Ragozov i grofica Lidija Ivanovna s madam Štalj?

— Nitko rata nije navješćivao nego ljudi suosjećaju s patnjama svojih bližnjih te žele da im pomognu — reče Sergej Ivanovič.

— Ali knez ne govori o pomoći — reče Levin uzavši tasta u obranu — nego o ratu. Knez kaže da privatne osobe ne mogu sudjelovati u ratu bez vladina dopuštenja.

— Kostja, pazi pčela! Izbost će nas! — reče Doli mahanjem se ruke braneći od ose.

— Samo što to nije pčela nego osa — reče Levin.

— Pa lijepo, molim, lijepo, kakva je vaša teorija? — reče Katavasov Levinu smiješeći se, očito ga izazivajući na prepirku. — Zašto privatne osobe nemaju pravo?

— E moja vam je teorija ova: rat je, s jedne strane, nešto tako životinjsko, okrutno i užasno da nijedan čovjek, a da i ne govorim o kršćanima, ne može osobno na se primiti odgovornost za početak rata, nego to može samo vlada budući da je na za to pozvana i to ako je silom uvučena u rat. S druge strane, i prema znanosti i po zdravu razumu u državnim se, osobito pak u ratnim poslovima, građani odriču svoje osobne volje.

Sergej Ivanovič i Katavasov s gotovim odgovorima zaustiše istovremeno.

— U tom i jest stvar, prijatelju, da ima slučajeva kad vlada ne vrši volju građana te društvo tada iskazuje svoju volju — reče Katavasov.

Ali Sergej Ivanovič očito ne odobravaše ovaj odgovor. On se namršti na Katavasovljeve riječi te reče nešto drugo.

— Uzalud ti pitanje postavljaš tako. Nema tu navješćivanja rata nego je tu posrijedi ispoljavanje ljudskoga, kršćanskog osjećanja. Ubijaju braću jedne krvi i jedne vjere. Pa uzmimo da to i nisu braća, da i nisu istovjerci, nego jednostavno djeca, žene, starci; osjećaj se buni, i Rusi hite da pomognu kako bi se prekratili ti užasi. Zamisli da ti ideš ulicom i spaziš kako pijanci tuku ženu ili dijete; mislim, ne bi ti stao pitati je li tome čovjeku rat objavljen ili nije, nego bi se bacio na njega i zaštitio napadnutoga.

— Ali ubio ne bi — reče Levin.

— Naprotiv, ubio bi.

— Ne znam. Kad bih ja to vidio, ja bih se prepustio neposrednom osjećanju; ali unaprijed ja ne mogu reći. A ovakva neposrednog osjećanja za ugnjetavane Slavene niti ima niti može biti.

— Možda nema za tebe. Ali za druge ono postoji

— nezadovoljno se mršteći, reče Sergej Ivanovič. — U narodu živi predaja o pravoslavnome svijetu koji trpi pod jarmom »poganih agarjana«.¹ Narod je čuo za patnje svoje braće te je progovorio.

— Možda — popustljivo će Levin — ali ja toga ne vidim; i ja sam čovjek iz naroda, pa toga ipak ne osjećam.

— Eto ni ja — reče knez. — Živio sam u inozemstvu, čitao novine i, priznajem, sve do bugarskih strahota nikako nisam shvaćao zašto svi Rusi tako nenadano zavolješe braću Slavene, a ja za njih nikakve ljubavi ne osjećam? Jako sam se ljutio, mislio sam da sam neka nakaza ili da Karlove Vari na me tako djeluju. Ali kad sam stigao ovamo, primirio sam se, vidim da i osim mene ima ljudi koji se zanimaju samo za Rusiju, a ne za braću. Evo i Konstantina.

— Osobna mišljenja tu ne znače ništa — reče Sergej Ivanovič — osobna se mišljenja nikog ne tiču kad je sva Rusija — kad je narod očitovao svoju volju.

— Vi ćete meni oprostiti. Ja toga ne vidim. Narod o tome nema ni pojma — reče knez.

---

¹ Agarjanin = pogrdan naziv za muslimane, Turke.

— Ne, tata... kako ne bi imao? A u nedjelju u crkvi?
— reče Doli prisluškujući razgovor. — Dodaj, molim te, ručnik
— reče ona starcu koji je smiješeći se motrio djecu. — Ama ne može biti da svi oni...
— Pa šta je to bilo u nedjelju u crkvi? Svećeniku naredili da pročita. I on pročitao. Ništa oni nisu shvatili, uzdisali su kao i na svakoj drugoj propovijedi — nastavi knez. — Onda im rekoše da se eto u crkvi skupljaju prilozi na spas duše, i oni ti lijepo izvadiše po kopejku i dadoše. A za što — ni sami ne znaju.
— Narod ne može ne znati; svijest o vlastitoj sudbini uvijek postoji u narodu, a u časovima kao što je današnji, ona mu jasno izlazi pred oči — uvjerenom reče Sergej Ivanovič pogledajući u starca pčelara.
Lijep starac crne prosijede brade i gustih srebrnih kosa stajao je nepokretno držeći šalicu medovine, ljubazno i smireno odozgo gledajući u gospodu, očito ništa ne shvaćajući niti želeći da shvati.
— Tako je to, tako — značajno mašući glavom, odgovori on na riječi Sergeja Ivanoviča.
— Evo vam, pitajte njega. On ništa ne zna i ne misli — reče Levin. — Jesi l' ti, Mihajliču, čuo štogod o ratu? — obrati se on njemu. — Znaš ono što se u crkvi čitalo? Pa šta ti misliš? Treba li da ratujemo za kršćane?
— A šta da mi tu mislimo? Aleksandar Nikolajevič car je mislio za nas, on će za nas misliti u svemu što treba. On bolje vidi. A da krušca jošte malo donesem? Momčiću da još dadem?
— obrati se on Darji Aleksandrovnoj pokazujući prema Griši koji je jeo posljednje zalogaje svoje korice.
— Nije meni potrebno da pitam — reče Sergej Ivanovič
— mi smo vidjeli i jednako još gledamo stotine i stotine ljudi koji ostavljaju sve da posluže pravednoj stvari, dolaze sa svih strana Rusije te otvoreno i jasno izražavaju svoju misao i svoj cilj. Oni donose svoje groše ili sami idu i otvoreno govore zašto to čine. Pa šta to onda znači?
— Po mom sudu — reče Levin koji se počeo žestiti — znači da će se u osamdesetmilijunskome narodu uvijek naći ne samo stotine, kao sada, nego deseci tisuća ljudi koji su

bili svoj društveni položaj, pustopašnih ljudi koji su uvijek spremni — u razbojničku družinu Pugačova, u Hivu¹. u Srbiju...

— A ja ti velim da ih nisu samo stotine i da to nisu pustopašni ljudi nego najbolji predstavnici naroda! — reče Sergej Ivanovič toliko razdražen kao da je branio posljednje što ima.

— A prilozi? E tu već cio narod otvoreno izražava svoju volju.

— Ta riječ »narod« tako je neodređena — reče Levin.

— Općinski pisari, učitelji i jedan seljak na tisuću njih možda znadu o čemu se tu radi. Ostalih pak 80 milijuna, poput Mihajliča, ne samo što ne izražavaju svoju volju nego nemaju ni najmanjeg pojma o čemu bi to trebalo da oni izraze svoju volju. I kakvo mi onda imamo pravo govoriti da je to volja naroda?

XVI

Vješt dijalektici, Sergej Ivanovič, ništa na ovo ne uzvraćajući, odmah skrene razgovor na drugo jedno, područje.

— Da, ako hoćeš da aritmetičkim putem upoznaš narodni duh, onda je to, naravno, jako teško postići. A glasanje u nas nije uvedeno niti može biti uvedeno jer ono ne izražava narodnu volju, ali za to ima drugih putova. To se osjeća u zraku, to se osjeća srcem. A da i ne govorimo o onim dubinskim tokovima što su se pokrenuli u ustajalom narodnome moru i koji su jasni svakome tko nema predrasuda; pogledaj društva u užem smislu. Sve najrazličitije stranke među inteligencijom, prije onako neprijateljske jedne drugima, sve su se slile u jedno. Svaka je razmirica dokrajčena, svi društveni organi govore jedno te isto, svi su osjetili elementarnu snagu što ih je zahvatila i nosi u jednome pravcu.

— Eh, sada sve novine jednako pišu — reče knez. — To je istina. I to toliko jednako da su nalik na žabe pred oluju. Od njih čovjek ništa da čuje.

---

¹ Hiva = na južnoj granici Rusije tatarska država koja je postojala sve do 1920. Stanovnici su joj bili Uzbeci, Turkmeni i Kazasi; na čelu je državi bio kan. Carska vojska je u tim oblastima dugo i teško ratovala.

— Bile one kao žabe ili ne bile — ja novina niti izdaj em, niti ih želim braniti; ali ja govorim o jednođušnosti među inteligencijom — reče Sergej Ivanovič obraćajući se bratu.

Levin htjede da odgovori, ali ga stari knez prekine.

— Eh, o toj bi se jednođušnosti štošta dalo reći — reče knez.

— Eto ja vam imam zeta, Stjepana Arkadijča, vi ga poznajete. On sada dobiva mjesto odborskoga člana u povjerenstvu i šta ti ga ja znam kako se sve to ne zove, ne sjećam se. Ali ondje nema šta da se radi — šta ćeš, Doli, to nije tajna

— a plaće 8 000. Pokušajte, upitajte njega da li je korisna njegova služba — on će vam dokazati da je najpotrebnija. A on je istinoljubiv čovjek, ali tko da ne vjeruje u korisnost osam tisuća.

— Da, on je zamolio da javimo Darji Aleksandrovnoj da je dobio mjesto — nezadovoljno će Sergej Ivanovič smatrajući da knez nije odabrao pravo mjesto i priliku da o tome govori.

— Isto je tako i s jednodušnošću u novinama. Meni su to tumačili: čim izbije rat, a njima se prihodi udvostruče. Pa kako da onda ne smatraiu da je narodna sudbina i sudbina Slavena... i sve to skupa?

— Mnoge ja novine ne volim, ali ovo je nepravedno — reče Sergej Ivanovič.

— Ja bih postavio sam jedan uvjet — nastavi knez.

— Alphonse Karr divno je o tome pisao pred rat s Prusijom. »Smatrate da je rat prijeko potreban? Divno. Tko propovijeda rat — toga u posebni legion za prve redove pa na juriš, u napad, ispred sviju!«

— Lijepo bi mi se proveli urednici novina — glasno se nasmijavši reče Katavasov budući da je sebi bio predočio kako u tom probranome legionu stoje urednici koje je on poznavao.

— Ma šta, pobjegli bi — reče Doli — samo bi malo trenutačno smetali.

— A pobjegnu li, onda odotrag po njima kartečom ili na njih Kozake s korbačima — reče knez.

— Samo što je to šala, i to loša šala, oprostite mi, kneže

— reče Sergej Ivanovič.

— Ja ne vidim da bi to bila šala, to je... — zaustio je bio Levin, ali ga Sergej Ivanovič prekine.

— Svaki član društva pozvan je da radi posao za koji jest

— reče. — A ljudi od misli obavljaju svoj posao

izražavajući javna mišljenje. A jednodušnost i potpun izraz javnoga mišljenja zasluga je štampe i ujedno radosna pojava. Pred dvadeset godina mi bismo bili šutjeli, a sad se čuje glas ruskoga naroda koji je spreman ustati kao jedan čovjek, i spreman žrtvovati sebe za ugnjetenu braću; to je velik korak i garancija snage.

— Ali dakako ne samo da se žrtvuje nego i da ubija Turke

— bojažljivo će Levin. — Narod žrtvuje i spreman je da se žrtvuje za svoju dušu, ali ne za ubijstva — doda on, nehotice povezujući razgovor s mislima koje su ga toliko zaokupljale.

— Kako za dušu? Prirodoznancu je to, razumijete, malo teži izraz. Pa šta je to duša? — smiješeći se reče Katavasov.

— Ah, vi to znate!

— Evo, tako mi boga, ja o tome nemam ni najmanjeg pojma!

— glasno se smijući reče Katavasov.

— »Ja nisam donio mir, nego mač«, veli Krist — dobaci opet Sergej Ivanovič, jednostavno, kao nešto najrazumljivije na svijetu navodeći upravo ono mjesto iz Evanđelja koje je uvijek najviše zbudjivalo Levina.

— Tako je, tako — ponovi opet starac koji je stajao pored njih, odgovarajući na pogled koji mu je slučajne dobačen.

— Nema šta prijatelju, potučeni ste, potučeni, ametom ste tučeni! — veselo poviče Katavasov.

Levin pocrvenje od ljutine ne zbog toga što je bio potučen, nego zbog toga što se nije suspregao i što se uzeo prepirati.

»Ne, s njima se ja ne mogu prepirati — pomislio je — na njima su neprobojni oklopi, dok sam ja gol.«

Vidio je da je brata i Katavasova nemoguće u bilo šta uvjeriti a još je manje vidio mogućnost da sam prihvati njihovo mišljenje. To što su oni propovijedali bijaše upravo ona ista taština zbog uma koja umalo da njega nije upropastila. On nije mogao pristati na to da deseci ljudi, među kojima i njegov brat, na temelju onoga što im je pripovijedala koja stotina dobrovoljačkih klepetala, što su dolazila iz prijestolnice, imaju pravo govoriti da oni s pomoću novina izražavaju narodnu volju i misao, i to misao koja se očituje u osveti i ubistvu. On to nije mogao prihvatiti stoga što niti je vidio da se te misli odrazuju u narodu u kojem je živio, niti je tih misli nalazio u sebi (a sebe on ničim drugim nije mogao

smatrati do jednim od ljudi koji su sačinjavali ruski narod), a ponajviše stoga što kao ni narod ni on nije znao, nije ni mogao znati u čemu se sastoji opće dobro, ali je pouzdano znao da je to opće dobro moguće postići samo ako se nasljeđuje onaj zakon dobra koji je bjelodan svakome čovjeku te prema tome nije mogao željeti rata niti ga propovijedati zbog bilo kakvih općih ciljeva. On je govorio isto što i Mihajlič i narod koji je svoju misao izrazio u predanju o pozivanju Varjaga¹: »Knezujte i vladajte nama. Mi radosno obećavamo potpunu pokornost. Sav rad, sva poniženja, sve žrtve mi uzimamo na sebe; ali naše nije da sudimo i da odlučujemo.« A sada se, po riječima Sergeja Ivanoviča, narod odrekao ovoga, ovako skupo plaćenoga prava.

On bi rado bio još rekao, ako li je javno mišljenje nepogrešiv sudac, zašto da onda revolucija, komuna nisu isto tako zakonite kao što je pokret za dobrobit Slavena? Ali sve to bijahu misli koje ništa nisu mogle odlučiti. Jedino što se nesumnjivo moglo vidjeti — to. je da je prepirka u ovome trenutku razdraživala Sergeja Ivanoviča te bi stoga bilo ružno i dalje se prepirati; i Levin ušutje i upozori goste da su se navukli oblaci pa da je bolje pred kišom otići kući.

XVII

Knez i Sergej Ivanovič sjedoše u kola i odoše; ostalo društvo, ubrzavši korake, pođe kući pješice.

Ali oblak se, čas bijeloći, čes crveneći, nadvijao tako brzo da je valjalo još više ubrzati korake da se prije kiše stigne kući. Njeni su vjesnici, poput čađavoga dima niski i crni oblaci, jurili nebom. Do kuće je bilo kojih dvjesto koraka, a vjetar se već bio podigao te se svakoga trenutka mogao očekivati prolom oblaka.

Djeca su uplašeno i radosno cičeći jurila naprijed. Teškom se mukom boreći sa svojim suknjama što su joj prianjale uz noge, Dar ja Aleksandrovna nije više koračala nego je

---

¹ Varjazi: normansko pleme iz kojega su, prema ljetopisnom zapisu, potekli prvi ruski knezovi; *pozivanje Varjaga* = u staroruskom sadrži ovo ironijsko preneseno značenje: tuđinci koji se koriste političkim ili ekonomskim povlasticama koje smanjuju prava starosjediocima.

trčala ne skidajući očiju s djece. Muškarci su, pridržavajući šešire, grabili dugim koracima. Oni već bjehu kraj samoga trijema kad jedna krupna kaplja udari te se razbi o kraj limenoga žlijeba. Djeca, a za njima i odrasli, u veselu razgovoru, utičaše pod krov da ih zaštiti.

— Katerina Aleksandrovna? — upita Levin Agafju Mihajlovnu koja ih dočeka u predsoblju s rupcima i pokrivačima.

— Mislili smo, s vama je — reče ona.

— A Mitja?

— U šumarku, bit će da je dadilja s njima. Levin zgrabi pokrivače te odjuri u šumarak.

Za to kratko vrijeme oblak je već svojom sredinom bio toliko prekrio sunce da je postalo tamno kao za pomrčine. Baš kao da se zainatio, vjetar je uporno ustavljao Levina pa, otkidajući lišće i cvjetove s lipa i čudno i ružno razgolićujući bijele brezove grane, povijao sve u jednu stranu: bagremove, lopuhe, travu i vrškove drveća. Djevojke koje su radile u vrtu odjuriše vrišteći pod krov služinske zgrade. Bijela zavjesa žestokoga pljuska već je zahvaćala čitavu udaljenu šumu i polovicu obližnjega polja te se hitro primicala šumarku. U zraku se osjećala vlaga od kiše što se raspršivala u sitne kapi. Sagibajući glavu naprijed i boreći se s vjetrom koji mu je rgao iz ruku rupce, Levin je već bio dotrčao do šumarka i već vidio kako se nešto bjelasa iza hrasta, kad odjednom sve planu, buknu sva zemlja, a nad glavom, kao da prepuče svod nebeski. Kad otvori zablještene oči, kroz kišnu zavjesu što ga je sada dijelila od šumarka, Levin užasnut prvo spazi zeleni vršak njemu poznata hrasta u sredini šume koji je čudno bio izmijenio svoj položaj. »Je l' moguće da ga je rascijepilo?« jedva stiže da pomisli kadli hrastov vršak sve brže padajući nesta iza drugog drveća, i oni začu kršenje i lomljivu velikoga stabla što pade na drugo drveće.

Svjetlost munje, udar groma i osjećaj studeni što mu je u trenu obuzeo tijelo sliše se Levinu u jedan jedini dojam užasa.

— Bože moj! Bože moj, samo ne daj na njih! — progovorio je.

I premda je još istog trena pomislio kako je besmislena, njegova molitva da ih ne ubije hrast koji je već bio pao, on

je ponovi znajući da su ove besmislene molitve ništa bolje ne može učiniti.

Kad je dotrčao do mjesta gdje su oni obično bivali, nije ih našao.

Bili su na drugom kraju šume ispod stare lipe i dozivali njega. Dvije pojave u tamnim haljinama (prije su bile u svijetlim) stajale su nagnute nad nečim. Bile su to Kiti i dadilja. Prestalo je već kišiti i počinjalo se rasvjetljivati kad je Levin dotrčao do njih. U dadilje je donji dio haljine bio suh, ali na Kiti je haljina bila skroz-naskroz promočena te se sva bila pripila uz nju. Premda više nije bilo kiše, one još jednako stajahu u onom istom položaju u kom su stale kad se prolomila oluja. Obje stajahu nagnute nad kolicima sa zelenim suncobranom.

— Živi? Zdravi? Hvala Bogu! — progovori on gacajući po neotekloj vodi cipelama što su mu pune vode spadale s nogu i pritrčavajući do njih.

Rumeno i mokro Kitino lice bilo je prema njemu okrenuto i bojažljivo se smiješilo ispod šešira koji je bio promijenio oblik.

— Ah, kako te nije stid! Ne shvaćam kako netko može biti tako neoprezan! — ljutito je napao ženu.

— Tako mi bog pomogao, ja nisam kriva. Upravo smo bile htjele da odemo kadli' on udari u plač. Valjade ga previti. Tek što smo ga... — stala se Kiti ispričavati.

Mitja je bio čitav, suh i nije se ni budio.

— No, hvala bogu! Ja ne znam što govorim!

Pobraše mokre pelene; dadilja izvadi dijete iz kolica i ponese ga. Levin je išao pored žene, krišom od dadilje stiskajući joj ruku u znak da se jake što se bio naljutio.

XVIII

U toku čitavoga dana, uz najrazličitije razgovore u kojima on kao da je sudjelovao tek nekako površno, unatoč razočaranju zbog promjene koja se imala zbiti u njemu, Levin nije prestajao osjećati radost što mu je srce puno.

Nakon kiše bijaše suviše mokro da se ide u šetnju; a uz to se ni olujni oblaci nisu gubili s obzorja te su čas ovdje, čas ondje promicali grmeći i crneći se pri krajevima neba. Cijelo je društvo ostatak dana provelo kod kuće.

Prepirke se više nisu zapodijevale nego su, naprotiv, nakon ručka svi bili izvrsno raspoloženi.

Katavasov je najprije svojim originalnim šalama nasmijavao dame, šalama koje su se uvijek jako sviđale kad bi ga čovjek tek upoznao, ali onda je, potaknut od Sergeja Ivanoviča, prikazao svoja veoma zanimljiva opažanja o karakterima pa čak i fizionomijskim razlikama u ženki i mužjaku kućnih muha i o njihovu životu. Sergej je Ivanovič također bio vedro raspoložen te je, potaknut od brata, za čajem izložio svoje nazore o istočnom pitanju u budućnosti i to tako jednostavno i lijepo da su ga svi napeto slušali.

Jedino ga Kiti nije mogla slušati do kraja — bili su je pozvali da kupa Mitju.

Nekoliko časaka nakon Kitina odlaska pozvaše i Levina da dođe k njoj u dječju sobu.

Ostavivši svoj čaj te isto tako žaleći što prekida zanimljiv razgovor, a ujedno se malo i plašeći što ga zovu kad se to inače dešavalo samo ako je bilo što važno, Levin pođe u dječju sobu.

Unatoč toga što je njega jako zanimala nedoslušana osnova Sergeja Ivanoviča o tome kako četrdesetmilijunski oslobođeni slavenski svijet mora zajedno s Rusijom početi novo razdoblje u povijesti, zanimala ga kao nešto njemu posve novo, unatoč tome što ga je kopkala i radoznalost, a kopkao

i nemir zašto li su ga to zvali — tek što je ostao sam kad je izišao iz salona, odmah se sjetio svojih jutrošnjih misli. I sve mu se ove pretpostavke o značenju slavenskoga elementa u svjetskoj povijesti učiniše tako ništavne u poređenju s onim što se njemu u duši događalo da je u tren sve to zaboravio te se prenio u ono isto raspoloženje u kom je jutros bio.

Sada se on nije kao prije morao prisjećati cijeloga toka misli (to mu nije bilo potrebno). Sad bi se smjesta prenosio u ono osjećanje koje je upravljalo njime, koje je bilo vezano uz te misli, i to je osjećanje u svojoj duši zatekao još snažnijim i određenijim negoli što je bilo prije. Sada mu se više nije dešavalo kao prije kad je morao izmišljati kako da se smiri, kad je morao obnavljati sav tok misli da spozna ono što osjeća. Sada je, naprotiv, osjećanje radosti i smirenja bilo življe negoli prije, a misao nije dostizala osjećanje.

Išao je preko terase i motrio dvije zvijezde što su izlazile na već potamnjelu nebu te se odjednom sjetio: »Da, gledajući

u nebo, mislio sam kako svod koji vidim nije tlapnja i pri tom sam o nečem tek dopola razmislio, nešto sam zatajio pred sobom — pomislio je. — Ali ma šta da se ondje nalazilo, prigovora ne može biti. Korisno je i vrijedno o tome promisliti — i sve će postati jasno!«

Kad je već ulazio u dječju sobu, sjeti se šta je on to bio zatajio pred sobom. Bilo je to ovo: ako glavni dokaz da Božanstvo postoji jeste Njegovo otkrivenje da postoji dobro, zašto se onda to otkrivenje ograničava samo na kršćansku crkvu? Kako se odnose prema tome otkrivenju vjerovanja budista, muslimana koji isto tako ispovijedaju i čine dobro?

Činilo mu se da on ima odgovor na to pitanje; ali on još nije dospio da ga u sebi oblikuje, a već je bio ušao u dječju sobu.

Zasukanih rukava stajala je Kiti pored kade u kojoj se praćakalo dijete pa, kad je očula muževe korake, okrenuvši se licem prema njemu smiješkom ga pozva. Jednom je rukom ona ispod glave pridržavala punačko dijete koje je plivalo na leđima i odupiralo se nožicama, drugom je, ravnomjerno naprežući mišice, izažimala na njega spužvu.

— Evo pa pogledaj, pogledaj! — rekla je kad joj je muž prišao.

— Agafja Mihajlovna ima pravo. Prepoznaje.

Posrijedi bijaše to da je Mitja od danas očito i nesumnjivo već prepoznavao sve svoje.

Čim je Levin prišao kadi, pred njim je odmah bio izvršen pokus, i pokus je potpunoma uspio. Nad dijete se nagnula kuharica koju su izričito zbog toga ovamo bili pozvali. Ono se namrštilo i odrečno zavrtilo glavom. Nada nj se nagnula Kiti — ono zasja od smiješka, opre se rukama o spužvu, zacmače usnama, ispusti nekakav tako zadovoljan i neobičan zvuk da neočekivano ushiti ne samo Kiti i dadilju već i Levina.

Dijete jednom rukom izvadiše iz kade, obliše vodom, omotaše plahtom, obrisaše i kad se dobro izvikalo predaše materi.

— Eh, drago mi je da ga počinješ voljeti — reče Kiti mužu pošto je s djetetom na grudima mirno sjela na uobičajeno svoje mjesto. — Jako mi je drago. A inače me to već bilo počinjalo da žalosti. Ti si govorio da prema njemu ništa ne osjećaš.

— Ne, je l' moguće da sam govorio da ništa ne osjećam? Govorio sam samo da sam se bio razočarao.

— Kako, razočarao se u njemu?

— Nije da sam se bio razočarao u njemu, nego u svom. osjećanju; više sam očekivao. Očekivao sam da će se poput iznenađenja u meni razbujati novo ugodno osjećanje. A mjesto toga odjednom gađenje, žaljenje...

Ona ga je pažljivo slušala preko djeteta i na tanke prste svoje metala prstenje koje je skidala kad bi kupala Mitju.

— A što je najvažnije, tu je kudikamo više straha i žalosti negoli zadovoljstva. Danas nakon onoga straha za vrijeme oluje shvatio sam koliko ja njega volim.

Kiti zasja od smiješka.

— A jesi li se jako uplašio? — reče ona. — I ja sam, ali meni je sada još strasnije kad je već prošlo. Poći ću da pogledam onaj hrast. A Katavasov je baš drag! Pa i općenito, čitav je dan bilo tako prijatno. I ti si prema Sergeju Ivanoviču. Iako dobar, samo kad hoćeš... Hajde ti sad k njima. Ovdje je inače nakon kupanja uvijek vruće i sparno...

XIX

Kad je izišao iz dječje sobe i ostao sam, Levin se odmah opet sjetio one misli u kojoj je bilo nešto nejasno.

Mjesto da ode u salon iz kojega su dopirali glasovi, on. zastane na terasi pa, nalaktivši se na ogradu, stane motriti u nebo.

Već se bilo posve smračilo, a na jugu, kamo je on gledao, nije bilo oblaka. Oblaci su bili na suprotnoj strani. Ondje su sijevale munje i u daljini se čula grmljavina. Levin je osluškivao kako s lipa u vrtu ravnomjerno padaju kapi i motrio njemu poznati trokut zvijezda i mliječnu stazu što je svojim ograncima prolazila kroz sredinu trokuta. Pri svakom bi zablistaju munje nestajala ne samo mliječna staza nego bi se gubile i jarke zvijezde, ali čim bi se munja ugasila, one bi se kao nekom spretnom rukom bačene opet pojavljivale na istim, istacatim mjestima.

»No, šta to mene buni?« reče Levin u sebi, unaprijed osjećajući da mu je odgonetka njegovih sumnji, makar da je on jošte ne poznaje, u duši već gotova.

»Da, jedino očito, nesumnjivo očitovanje da postoji Božanstvo — jesu zakoni Dobra koji su svijetu objavljeni otkrivenjem, i koje ja u sebi osjećam, i po prihvaćanju kojih se ja ne sjedinjujem nego sam, hoću-neću, sjedinjen s drugim ljudima u jedinstvenu zajednicu vjernika koja se naziva crkvom. Eh, a Židovi, muslimani, konfucijevci, budisti — šta su onda oni?

— zadade on sebi upravo ono pitanje koje mu se i jest činilo opasnim. — Zar je moguće da je stotinama milijuna tih ljudi oduzeto ono najveće blago bez kojega život nema smisla?

— On se zamislio, ali se odmah ispravi. — Ali o čemu ja to sebe pitam? — reče on u sebi. — Pitam se kako se prema Božanstvu odnose sve one različite vjere cijeloga čovječanstva. Pitam se kako se zajednički očituje Bog cijelom svijetu sa svim ovim zvijezdanim magicama. Pa šta ja to činim? Meni je osobno, srcu je mojemu otkrivena jedna nesumnjiva spoznaja koja se razumom ne postiže, a ja uporno hoću da razumom i riječima izrazim tu spoznaju.«

»Zar ja ne znam da se zvijezde ne gibaju? — upita on sebe gledajući u jedan jarki planet koji je već bio promijenio svoj položaj prema najvišoj grani na brezi. — Ali, gledajući gibanje zvijezda, ja sebi ne mogu predočiti zemljino obrtanje, te sam u pravu kad kažem da se zvijezde gibaju.«

»I zar bi astronomi mogli bilo šta shvatiti ili izračunati kad bi uzimali u obzir sva zamršena raznolika zemljina gibanja? Svi njihovi divljenja dostojni zaključci o udaljenostima, sili teži, gibanju i poremećajima nebeskih tijela temelje se tek na vidljivome zvjezdanom gibanju oko nepomične zemlje, na onome istom gibanju što je sada tu preda mnom i što je bilo ovako za milijune ljudi u toku vjekova i bilo je i svagda će biti podjednako, te svagda može biti provjereno. I kao što bi god nesvrhoviti i krhki bili zaključci astronoma kad se ne bi temeljci na promatranju vidljivoga neba u odnosu prema jednome meridijanu i jednome obzorju, isto bi tako nesvrhoviti i krhki bili i moji zaključci kad se ne bi temeljili na onome shvaćanju Dobra koje je svagda za sve ljude bilo i bit će podjednako, i koje je meni otkrilo kršćanstvo te svagda u mojoj duši može biti provjereno. Pitanje pak o drugim vjerama i njihovu odnosu prema Božanstvu ja nemam prava ni mogućnosti da rješavam.«

— A, ti nisi otišao — najednom će Kitin glas jer je ona istim putem išla u salon. — Šta je, da te štogod nije

oneraspoložilo? — reče ona pažljivo mu se na svjetlu zvijezda zagledajući u lice.

Ali ona mu ipak ne bi mogla ugledati lica da ga nije opet osvijetlila munja što je nadbljesnula zvijezde. Pri svjetlu munje ona ugleda cijelo njegovo lice pa, vidjevši da je on miran i radostan, osmjehne mu se.

»Ona shvaća« — mislio je — znade o čem ja mislim. Da joj kažem ili ne kažem? Da, kazat ću joj.« Ali u istome času kad je on htio da započne govoriti, zausti i ona.

— Čuj, Kostja! Budi tako dobar — rekla je — pa pođi u sobu na uglu i pogledaj je li sve uređeno za Sergeja Ivanoviča. Meni je nezgodno. Je li postavljen novi umivaonik?

— Dobro, idem, svakako idem — reče Levin ustajući i cjelivajući je.

»Ne, ne treba govoriti — pomisli on kad je ona zamakla pred njim. — To je tajna meni jedinome potrebna, važna i riječima neizreciva.«

»Ovo novo osjećanje mene nije promijenilo, nije me usrećilo, nije me odjednom prosvijetlilo kao što sam ja o tome sanjario — isto kao ni osjećanje prema sinu. Nit je kakva iznenađenja bilo. A je li to vjera — nije li vjera — šta je, ja ne znam — ali ovo je osjećanje isto onako neopazice putem patnji ušlo u me i duboko mi zasjelo u duši.«

»Isto ću se kao i prije ljutiti na Ivana kočijaša, prepirat ću se kao i prije, u nezgodnoj prilici izricat ću svoje misli, isto će kao što je i prije bio između svetinje nad svetinjama moje duše i drugih ljudi, pa čak između mene i moje žene ostati, zid, isto ću kao i prije nju okrivljivati za svoj strah i kajati se zbog toga, jednako ću i nadalje ne shvaćati razumom zašto se molim a molit ću se — ali mi život sada, sav moj život, bez obzira na sve što se sa mnom može dogoditi, svaki njegov trenutak — ne samo da nije besmislen kao što je prije bio nego ima nesumnjivi smisao Dobra koji sam ja vlastan uložiti u nj!«

KRAJ